

SPOLEČENSKOVĚDNÍ SBORNÍK PRO MORAVSKO-SLOVENSKÉ POMEZÍ

**SLOVÁCKO
XLVII
2005**

SLOVÁCKÉ MUZEUM UHERSKÉ HRADIŠTĚ

Slovácko 2005

Společenskovední sborník pro moravsko-slovenské pomezí * ročník XLVII * Vydalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti v roce 2006 * Odpovědný redaktor: I. Frolec * Tajemnice redakce: L. Tarcalová * Redakční rada: J. Čoupek, I. Frolec, M. Frolcová, L. Galuška, M. Laudová, M. Martykánová, H. Myslivečková, K. Pavlišťik, Z. Pokluda, L. Poláček, B. Rašticová, M. Šimša, L. Tarcalová, M. Vaškových, E. Večerková, A. Vyskočil * Tisk KIRAMO Brno * Náklad 300 ks

ISBN 80-86185-50-8

OBSAH

Národopis

<i>Marta Kondrová</i> : Textilní sbírka Slováckého muzea – péče a využití	9
<i>Ludmila Tarcalová</i> : Atributy hodových slavností na Uherskohradištsku	21
<i>Eva Večerková</i> : Čertovské masky z mikulášských obchůzek ve Štítné nad Vláří	41
*	
Zemřel Josef Beneš (<i>Marta Kondrová</i>)	47
Vzpomínka na kolegyni Miroslavu Ludvíkovou (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	48
Zdenka Jelínková zůstává s námi (<i>Romana Habartová</i>)	49
Vítězslav Štajnochr: Svatá Trojice (<i>Alena Kalinová</i>)	50
Hodové slavnosti v Polešovicích (<i>Olga Floriánová</i>)	51
Olga Floriánová: Kůže. Zpracování a výrobky (<i>Marta Kondrová</i>)	52
Miroslav Hrdý, Vlastimil Kořínek, Bořek Žižlavský: Moje Buchlovice. 200 let městečka (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	54
Jiří Jilík a jeho Žitkovské bohyně. Po stopách lidové magie v Bílých Karpatech (<i>Romana Habartová</i>)	55
Vliv vinařství, chmelařství a sadařství na charakter vesnických sídel a lidových staveb (<i>Olga Floriánová</i>)	56
Vědecká konference „Přínos regionálních pracovníků a literatury pro národopisné bádání“ (<i>Romana Habartová</i>)	60
Mezinárodní konference „Zvyky a obyčeje socioprofesionálních skupin“ (<i>Karol Janas</i>)	63

Archeologie

<i>Dana Menoušková</i> : Archeologické doklady osídlení katastru Uherské Hradiště	67
<i>Jiří Kohoutek</i> : Hrady na jihovýchodní Moravě v průběhu 15. století	133
<i>Luděk Galuška</i> : K otázce otevřených sídlišť raně středověké Moravy a zázemí staroměstsko uherskohradištské mocenské aglomerace doby velkomoravské	153
<i>Miroslav Vaškových</i> : Nálezy kultury s lineární keramikou z Pašovic	169
<i>Jan Jílek</i> : Zlomky kovových nádob z Nedakonic	175
*	
Michal Baščan, Jiří Jilík, Bořek Žižlavský: Svatý Klimentek u Osvětiman v zrcadle dějin (<i>Luděk Galuška</i>)	179

Historie

<i>Martin Šimša</i> : Sídelní vývoj městečka Žeravic	185
<i>Aleš Vyskočil</i> : „Wir Franz Joseph der erste haben uns Bewogen Gefunden, unseren lieben Getreuen zum Ritter unseres Franz Joseph-Ordens zu Ernennen“ aneb vyznamenání a řády úředníků jeho veličenstva	205
<i>Gustav Novotný</i> : Ředitel strážnického velkostatku Max Hrdliczka	217
<i>Jan Zapletal</i> : Život řemeslníků a drobných obchodníků v Uherském Hradišti na přelomu 19. a 20. století na pozadí hospodářských změn	233
<i>Radim Zapletal</i> : Františkáni v Uherském Hradišti v letech 1900–2005	245
<i>Radka Šmídová</i> : Osvobození Uherskobrodsko v roce 1945	265
*	
Italská přílba z první světové války ze Starého Města (<i>Jiří Pavelčík</i>)	277
Pavel Krafl: Synody a statuta olomoucké diecéze období středověku (<i>Milan Krajča</i>)	278
Bartošková kronika (<i>Zdeněk Pokluda</i>)	279
Pavel Portl: Beneš Bedřich Buchlovan, známý neznámý (<i>Iveta Mátlová</i>)	280
Bedřich Beneš Buchlovan ve Slováckém muzeu (<i>Pavel Portl</i>)	280
Výstava historica Franciscana (<i>Jiří Čoupek</i>)	282

Dějiny umění

<i>Petr Hudec</i> : Kaple svaté Viktorie v Uherském Hradišti	287
<i>Vladislava Říhová</i> : Modlitba ze dřeva – skupina figurálních řezeb velehradských chórových lavic	299
<i>Markéta Svobodová</i> : Fotograf Jindřich (Heindrich) Koch	311
<i>Josef Maliva</i> : Na poetické struně moderní keramické plastiky	321
<i>Josef Maliva</i> : Emeritní ředitel Slováckého muzea PhDr. Vilém Jůza – in memoriam.	335
*	
8. ročník Mezinárodního symposia lité medaile, plakety a drobné plastiky (<i>Milada Frolcová</i>).	349
Pavel Floss: Poselství J. A. Komenského současné Evropě (<i>Milada Frolcová</i>)	357

Muzejnictví

<i>Ivo Frolec</i> : Slovácké muzeum v roce 2005	363
<i>Olga Floriánová</i> : Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje.	375
<i>Iveta Mátlová</i> : Soudobá databáze regionálních informací RegCat	378
*	
Výstavy ve Slováckém muzeu v roce 2006 (<i>Blanka Rašticová</i>)	380

SUMMARY

Ethnography

<i>Marta Kondrová</i> : The Textile Collection of the Slováké Museum – Its Preservation and Utilization . . .	9
<i>Ludmila Tarcalová</i> : Attributes of Feast Festivities in the Uherské Hradiště Region. A Contribution to the Study of Present-Day Ceremonial Culture	21
<i>Eva Večerková</i> : The Devil Masks from the St. Nicholas Rounds in Štítná nad Vláří	41
*	
Messages	47

Archeology

<i>Dana Menoušková</i> : Archeological Evidence of Settlement in the Cadastre of Uherské Hradiště.	67
<i>Jiří Kohoutek</i> : The Castles of Southeast Moravia during the 15th Century	133
<i>Luděk Galuška</i> : A Contribution to the Problematic of Open Settlements in the Early Medieval Moravia and the Surrounding Settlements of the Staré Město-Uherské Hradiště Agglomeration during the Great Moravian Period.	153
<i>Miroslav Vaškových</i> : The Finds of Linear Pottery Culture from Pašovice	169
<i>Jan Jílek</i> : Zlomky kovových nádob z Nedakonic	175
*	
Messages	179

History

<i>Martin Šimša</i> : Settlement Development of the Town of Žeravice	185
<i>Aleš Vyskočil</i> : „Wir Franz Joseph der Erste haben Uns bewogen gefunden, Unseren lieben Getreuen zum Ritter Unseres Franz Joseph-Ordens zu ernennen“ Or the Decorations and Distinctions of the Clerks of His Majesty.	205
<i>Gustav Novotný</i> : The Director of the Strážnice Estate Max Hrdliczka	217
<i>Jan Zapletal</i> : The Life of Craftsmen and Small Traders in Uherské Hradiště at the Turn of the 19th and 20th Centuries on the Backdrop of Economic Changes.	233
<i>Radim Zapletal</i> : The Franciscans in Uherské Hradiště in the Years 1900–2005	245
<i>Radka Šmídová</i> : Liberation of the Uherskobrodsko Region in 1945	265
*	
Messages	277

History of Art

<i>Petr Hudec</i> : The St. Victoria Chapel in Uherské Hradiště	287
<i>Vladislava Říhová</i> : A Wooden Prayer – a Group of Figural Carvings on the Choir Benches in the Velehrad Basilica	299
<i>Markéta Svobodová</i> : The Photographer Jindřich (Heinrich) Koch b. Aug. 20, 1896 Olomouc – d. March 1, 1934, Prague	311
<i>Josef Maliva</i> : On the Poetic String of Modern Ceramic Sculpture	321
<i>Josef Maliva</i> : The Director Emeritus of the Slováké Museum PhDr. Vilém Jůza – In Memoriam	335
*	
Messages	349

Museums	363
-------------------	-----

INHALTVERZEICHNIS

Völkerkunde

<i>Marta Kondrová</i> : Textiliensammlung des Museums der Mährischen Slowakei – Pflege und Nutzung	9
<i>Ludmila Tarcalová</i> : Attribute der Kirmesfeier im Gebiet von Uherské Hradiště. Beitrag zum Studium der gegenwärtigen Ritualkultur	21
<i>Eva Večerková</i> : Teufelsmasken im Nikolaus-Umgang in Štítná nad Vláří	41
*	
Nachrichten	47

Archäology

<i>Dana Menoušková</i> : Archäologische Belege zur Besiedlung des Katasters Uherské Hradiště	67
<i>Jiří Kohoutek</i> : Burgen in Südmähren im Verlauf des 15. Jahrhunderts	133
<i>Luděk Galuška</i> : Zur Frage der offenen Siedlungen Mährens im Frühmittelalter und des Hinterlandes der Agglomeration Staré Město-Uherské Hradiště in der großmährischen Zeit	153
<i>Miroslav Vaškových</i> : Kultur der Linear Keramik in Funden aus Pašovice	169
<i>Jan Jílek</i> : Bruchstücke von Metallgefäßen aus Nedakonice	175
*	
Nachrichten	179

Geschichte

<i>Martin Šimša</i> : Siedlungsentwicklung der Stadt Žeravice	185
<i>Aleš Vyskočil</i> : „Wir Franz Joseph der Erste haben Uns bewogen gefunden, Unseren lieben Getreuen zum Ritter Unseres Franz Joseph-Ordens zu ernennen“ oder Auszeichnungen und Orden der Staatsdiener Seiner Majestät	205
<i>Gustav Novotný</i> : Direktor des Großgrundbesitzes in Strážnice Max Hrdliczka	217
<i>Jan Zapletal</i> : Das Leben der Handwerker und Einzelhändler in Uherské Hradiště an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert auf dem Hintergrund der wirtschaftlichen Veränderungen	233
<i>Radim Zapletal</i> : Franziskaner in Uherské Hradiště in den Jahren 1900–2005	245
<i>Radka Šmídová</i> : Befreiung des Gebiets von Uherský Brod	265
*	
Nachrichten	277

Kunstgeschichte

<i>Petr Hudec</i> : Die Kapelle der heiligen Victoria in Uherské Hradiště	287
<i>Vladislava Říhová</i> : Gebet aus Holz – Gruppe von figuralen Schnitzereien an Chorgestühlen in Velehrad	299
<i>Markéta Svobodová</i> : The Photographer Jindřich (Heinrich) Koch b. Aug. 20, 1896 Olomouc – d. March 1, 1934, Prague	311
<i>Josef Maliva</i> : Poetische Töne der modernen keramischen Plastik	321
<i>Josef Maliva</i> : Direktor des Museums für die Mährische Slowakei PhDr. emeritus Vilém Jüza in memoriam	335
*	
Nachrichten	349
Museum	378

NÁRODOPIS

TEXTILNÍ SBÍRKA SLOVÁCKÉHO MUZEA – PÉČE A VYUŽITÍ

Marta Kondrová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

O historickém vývoji a vytváření textilní sbírky Slováckého muzea v Uherském Hradišti jsme již pojednali. V závěrečné části studie se budeme věnovat péči o textilie, vědeckému zpracování a využití textilní kolekce pro výstavní účely i rekonstrukci lidového oděvu na Slovácku.

V minulých ročnících sborníku Slovácko jsme pojednali o počátcích, formování a obsahu široké kolekce textilu ve fondech Slováckého muzea v Uherském Hradišti.¹ Dnes otevíráme poslední část celé studie, která si klade za cíl komplexně zhodnotit minulou i současnou akviziční politiku, obsah sbírky z hlediska jejího významu pro dokumentaci vývoje lidového oděvu na Slovácku i její využití k vědeckému zpracování, výstavním účelům a zpřístupnění široké veřejnosti. Závěrečná stať nastíní počátky a vývoj restaurování, konzervování a hledání vhodného uložení pro textilie a pokusí se zhodnotit míru využití jejího obsahu ve výstavách, vědeckých publikacích i při rekonstrukcích lidového oděvu.

PÉČE O SBÍRKU

Uložení

Problematika uložení muzejních sbírek úzce souvisí s prostorami, kterými mohlo Slovácké muzeum disponovat. První sbírky byly instalovány v budově bývalé jezuitské koleje na Masarykově náměstí, přičemž instalace v uzavřených vitrinách byla současně také jejich uložení. V souvislosti s uzavřením muzea po 1. světové válce byly sbírkové předměty zabaleny do beden, a část, kterou muzeu zapůjčil František Kretz uložena v jeho bytě v Královské (dnes Nádražní) ulici.² Nově získané i starší textilie byly znovu vystaveny při druhém otevření muzea v roce 1931 již v budově někdejší stělnice ve Smetanových sadech.

V roce 1934 se sice započalo s prvními soupisy textilu,³ avšak uložení sbírkových předmětů, tedy také textilií, bylo do jisté míry uspokojivě řešeno až v roce 1942, kdy bylo dostaveno nové křídlo budovy a národopisným sbírkám bylo vyhrazeno první poschodí; zde byly instalovány do prosklených skříní a vitrín. Vzhledem k válečnému událostem musely být koncem roku 1944 sbírky zabaleny a krátkou dobu byly umístěny v lapidáriu kláštera na Velehradě i na hradě Buchlově. Během roku 1946 pak bylo uložení a instalace národopisných sbírek uvedeno do původního stavu.

Na přelomu 50.–60. let 20. století se ukázalo potřebným zpracovat a vhodně uložit rozsáhlou sbírku ústřížkové výšivky, která byla do té doby uskládána ve vitrinách a krabicích s krojovými součástkami i kompletními kroji. Jednotlivé výšivky z košil a rukávců byly našity na velké tvrdé papírové archy, které dnes tvoří soubor D. Ostatní ústřížková výšivka, obsažená jako fragmenty krojových součástek a obřadních textilií, byla našita na tvrdé kartony, které byly uloženy do malých černých krabic jako do lístkovnic. Prakticky až do roku 1959 neexistoval depozitář pro ukládání textilu, takže každá instalace či vystavení byly současně také uložení.⁴

Na přelomu 60.–70. let 20. století bylo navrženo schéma uložení a vypracován architektonický projekt depozitářů. Konečné uložení národopisných sbírek proběhlo během roku 1973.⁵ Textilní depozitář byl zřízen v přízemí hlavní budovy ve Smetanových sadech, kde byly stavební úpravou zajištěny vyhovující prostory s dobrým teplotním a vlhkostním klimatem. Teplota a vlhkost je v prostorách depozitáře pravidelně monitorována a jejich nežádoucí výkyvy eliminovány. Spolu s pracovníci národopisného oddělení provedla konzervátorka textilu Doubravka Šotolová zásadní uspořádání textilního fondu, který byl podle systematiky rozdělen do řad označených písmeny A–Y, A – výšivka na oděvu a obřadních i bytových textiliích, B – kordulky, C – sukně atd. Detailně byl obsah celého fondu

textilu rozebrán v předchozí části celé studie.⁶ Toto uspořádání, které zároveň odpovídá uložení sbírkového fondu se velmi osvědčilo a používá se dodnes.

V devadesátých letech 20. století byly do depozitáře textilu pořízeny nové skříně, jednak s velkými zásuvkami, kam byly z nevyhovujících krabic přesunuty krojové komplety a byl přeložen také celý soubor A, původně umístěný v malých černých krabicích. Výšivkový materiál byl přešit na kartony větších rozměrů a uložen do velkých zásuvek. Do nových skříní byly umístěny také části souborů kordulek a sukní a velké kartony s našitou výšivkou řady D.

V současné době lze označit depozitář textilu z hlediska úložných prostor za nedostačující. Kapacita skříní i zásuvkových systémů byla zcela naplněna a v podstatě neumožňuje další nárůst sbírek. Rovněž rozměry některých skříní již nevyhovují moderním požadavkům na uložení sbírek. Během let 2006–2007 bude mimo dalších fondů také depozitář textilu přestěhován z hlavní budovy Slováckého muzea do nově zrekonstruovaných prostor v areálu bývalých kasáren v Uherském Hradišti.

Konzervace

Jedna z nejstarších zmínek o ochraně a čištění textilních sbírek Slováckého muza pochází z roku 1936. Jednalo se především o praní a údržbu krojových součástek, které měly sloužit výstavním účelům. Protože muzeum nemělo v té době finanční prostředky na zaměstnání pracovní síly, která by čištění a údržbu jak textilií, případně i předmětů z jiných materiálů prováděla, pomáhali tehdejší zaměstnancům i jejich rodinní příslušníci. První údržbu krojů prováděla třeba i manželka tehdejšího kustoda národopisných sbírek Františka Jilíka.⁷

Také v následujících letech byla ochrana sbírek zaměřena především na udržování a čištění vystavených krojů. V souvislosti s nástupem Antonína Václavíka se sbírky začaly ve větší míře třídit a zapisovat do přírůstkových knih. Zapsané textilie byly čištěny a ukládány do skříní nebo vitrín.⁸ Muzeum však stále nedisponovalo pracovníkem, který by prošel odborným školením a věnoval se pouze konzervaci, čištění a zabezpečení sbírek před nepříznivým klimatem a škůdci, proto nebyla ochrana sbírkových předmětů dostatečná a v největší míře trpěl zvláště textil.

Teprve v 50. letech 20. století se začala věnovat větší pozornost účinné ochraně muzejních sbírek. Jeden z muzejních pracovníků, dr. Josef Hubáček v letech 1953 a 1954 absolvoval kurzy pro konzervátory a nové poznatky záhy aplikoval v praxi. Byla zakoupena dezinfekční bedna pro dezinfekci textilu a drobných předmětů. Vzhledem k tomu, že se nevedly o konzervaci a údržbě předmětů žádné záznamy, nemůžeme odhadnout, kolik bylo během 50.–60. let zkonzervováno textilií ani jiných sbírkových předmětů.⁹

Na konci 60. let byli přijati do muzea specializovaní konzervátoři, zřízena konzervační dílna v hlavní budově SM a pro péči o textil byla ustavena zvláštní pracovnice - Doubavka Šotolová. Současně byly zavedeny konzervační karty jednotlivých předmětů. První konzervační karta textilu byla vyhotovena v únoru 1970. To velmi napomohlo další práci konzervátorů, na kartu se psal jak popis a evidenční i přírůstkové číslo předmětu, tak podrobné údaje o úkonech, které konzervátor provedl a jaké technické i chemické prostředky ke konzervaci předmětu použil.

V roce 1978 nastoupila jako nová konzervátorka textilu a zároveň vedoucí konzervačního oddělení Jarmila Frantová, která zde pracuje dodnes. Po odchodu D. Šotolové v roce 1983 se věnuje téměř výhradně práci na textilním materiálu. Od 80. let, kdy byla dokončena konzervace starých muzejních fondů, se provádí průběžná konzervace nově získaných předmětů, které jsou prány, chemicky čištěny, případně doplňovány a restaurovány. Z depozitáře se pro rekonzervaci vybírají pouze krojové součástky určené pro krátkodobé výstavy a zápůjčky nebo takové, jejichž stav to nutně potřebuje. Mimo to probíhá také údržba krojů a krojových součástek instalovaných ve stále národopisné expozici Slovácko. Poslední taková repase byla provedena v roce 2002. Při ní byly veškeré textilie vyprány, upraveny a znovu instalovány do původní podoby. Pracovníci konzervačního oddělení dohlížejí na stav předmětů uložených v depozitáři, a provádějí nezbytnou preventivní ochranu proti škůdcům. K takové ochraně

1. Mařatický rekonstruovaný kroj pro soubor Hradišťánek. Foto L. Chvalkovský 1993.

2. Rekonstruovaný kroj z Kunovic. Soubor Kunovjan. Foto M. Potyka 2004.

patří zejména pravidelné umísťování a výměna protimolových přípravků v prostorách de-
pozitáře i v jednotlivých skříních.

Konzervátoři navštěvují pravidelně semináře i odborná školení, kde se dozvídají o nových
postupech a prostředcích v konzervaci a restaurování. Za poslední desetiletí se poznatky
z oblasti údržby a péče o textilní materiál značně rozšířily a prohloubily. To umožňuje
přístupovat ke konzervaci textilu novými metodami a postupy, které prodlouží životnost
materiálu a zachovají jeho výpovědní hodnotu i do budoucna. Nedílnou součástí konzer-
vátorské práce je dnes již také systematické pořizování fotodokumentace textilií před i po
konzervaci, které je od roku 2002 prováděno digitálními technologiemi s okamžitou možností
uložení snímků ke konzervačním kartám a digitalizace původních konzervačních karet.

VYUŽITÍ TEXTILNÍ SBÍRKY

Prezentace textilní sbírky

Jedním z nejdůležitějších úkolů muzea jako kulturně osvětové instituce není pouze sbí-
rkové předměty shromažďovat a uchovávat, ale také umožnit jejich zpřístupnění veřejnosti.
Nejběžnější formou je realizování výstav.

Jak již bylo uvedeno nejstarším zpřístupněním národopisných sbírek s velkou převahou
výšivky a krojového materiálu byla expozice při otevření muzea v červnu 1914. Z celkového
počtu 4 147 vystavených předmětů představovaly 1848 kusů výšivky z různých částí oděvu,
tak jak je sbíral F. Kretz.¹⁰ Výšivky a krojové součásti byly instalovány ve dvou velkých
místnostech, se kterými sousedil sál s vystavenou keramikou. Vzhledem k tomu, že původní
expozice, představující základ textilního fondu muzea vycházela ze sběrů F. Kretze, neobsa-
hovala ve větší míře krojové součástky. Kompletní kroje nebyly zastoupeny vůbec.

Jinak tomu bylo v expozici při druhém otevření muzea již v budově ve Smetanových
sadech 15. srpna 1931. Jako součást národopisných sbírek byly vystaveny výšivky a krojové
součástky, získané během 20. let 20. století Františkem Jilíkem. Kroje byly prezentovány
podle rozdělení do krojových okrsků. Nejvíce krojových součástek a také kompletních krojů,
instalovaných na figurínách, pocházelo z blízkého okolí Uherského Hradiště.¹¹ Úplných
krojů bylo vystaveno pět: kunovický, uherskohradištský, uherskoostrožský, buchlovický
a také slovenský kroj z oblasti Trnavy. Dále bylo vystaveno 41 různých dýnek čepců a čepců,
vyšívání z koutních a úvodních plchet a úvazy tureckých šátků i šatek.

Nově byly národopisné sbírky instalovány a při příležitosti pořádání výstavy Slovácka
v roce 1937 také doplněny. Národopisné sbírky byly umístěny již v nových výstavních
sálech, které přibýly přestavbou původní budovy, navrženou architektem Bohuslavem
Fuchsem. Ve velkém sále v prvním patře budovy byly vystaveny celé kroje na figurínách
i krojové součástky, někdy i spolu s keramikou ve velkých prosklených vitrínách. Podél zdí
byly za sklem prezentovány ústřížky výšivek různých vzorů a barevností. Hojně byly opět
zastoupeny šatky i středy úvodnic a ukázky úvazů tureckých šátků. Kromě výstavního sálu
s prosklenými vitrínami byla v prvním patře zařízena ještě „slovácká jizba“ ukazující vnitřní
vybavení světnice selského stavení.

Po uzavření muzea v roce 1944 byly národopisné sbírky znovu zpřístupněny veřejnosti
v roce 1946. Nastěhovaly se zpět do velkého sálu v prvním patře budovy a byly zde instalo-
vány především páry v celých krojích z krojově nejvýraznějších oblastí. Během padesátých
let pak byla tato expozice doplňována a udržována.

Nový způsob prezentace textilního materiálu přinesla instalace národopisných sbírek ve
výstavě *Lidová umělecká výroba* v roce 1964 (J. Jančář),¹² ve které byly představeny ukázky
různých druhů výšivek uplatněných na lidovém oděvu i bytových a obřadních textiliích. Textil
byl umístěn v nových prosklených kójích a doplněn fotografickou dokumentací s ukázkou
využití výšivky na lidovém oděvu.

Na tento způsob prezentace textilních sbírek navázala v roce 1966 konaná výstava *Lidový
textil na Slovácku* (J. Pešek),¹³ kde výšivku doplňovaly tkaniny a jednotlivé krojové součástky
v několika vývojových variantách.

V roce 1968 byla uskutečněna výstava z fondu Slovákckého muzea instalovaná v zahraničí. Jednalo se o výstavu *Lidové umění moravskoslovenského pomezí* (J. Jančář) probíhající v Bukurešti v Rumunsku a její součástí byla také ukázka výšivek z Kopanic a Hornáčka. V dalším roce ji měli možnost shlédnout také návštěvníci ve SM, kam se z Rumunsku přesunula. Obdobně koncipovaná byla také další výstava instalovaná v roce 1971 v zahraničí (J. Pešek).¹⁴ Výstava s názvem *Lidové umění na Moravě* proběhla v Sofii v Bulharsku, a kromě keramiky, ukázky výtvarného projevu na malovaných truhlách a obrázcích na skle, představovala také nejvýraznější způsoby vyšívání uplatněné ve výzdobě lidového oděvu na celém Slovácku.

Na začátku roku 1972 se uskutečnila krátkodobá výstava o způsobu výroby modrotisku, jeho užití v lidovém oděvu, vývoji vzorů modrotiskových forem a nové produkci modrotiskových látek vyráběných dílnami ÚLUV. Ve výstavě pod názvem *Modrotisk včera a dnes* byly použity ze sbírek SM především různé vzory vyvazovaných modrotiskových zástěr z Kyjovska, staré přední fěrtušky ze Strání a Uherskobrodsko, šité ze dvou půlek spojených *mřežkou* a také mladší typy zadních sukni z Hornáčka. Ve sbírkách Slovákckého muzea jsou uloženy i vzory látek vyráběných v 60.–70. letech 20. století v ÚLUV ve Strážnici, které byly v rámci této expozice také vystaveny.

V říjnu 1972 byla otevřena stálá expozice s názvem *Slovácko*,¹⁵ která se nachází v prvním patře budovy SM dodnes. Scénář k expozici vytvořil kolektiv autorů ve složení PhDr. Josef Beneš, CSc., univ. doc. PhDr. Ludvík Kunz, CSc. a prom. hist. Josef Pešek, tehdy již ve funkci ředitele SM. Autorem architektonického řešení byl ing. arch. Josef Václavíček a po výtvarné stránce se na řešení expozice podílel akad. malíř Bohumil Flejšar. Vlastní instalaci provádělo již od konce roku 1971 Výstavnictví n. p. Praha.

Autoři rozčlenili expozici do pěti základních okruhů. Vstupní část je věnována historicko-spoolečenskému vývoji, v jakém se utvářel způsob života lidí na jihovýchodní Moravě. Ve druhém okruhu je znázorněn život na vesnici v rámci výročních zvyků, jak probíhal od konce masopustního období až po hospodářský konec roku, představovaný vinobraním a slavností hodů. V dalším okruhu jsou umístěny ukázky nejvýraznějších typů lidového oděvu na Slovácku. Výběr krojů a vystavených krojových součástí i výšivek a krajek byl volen tak, aby ukázal variabilitu druhů a typů krojů. V největší míře jsou prezentovány kroje obřadní a slavnostní, nechybí však také oděvy polosváteční i pracovní, v letní i zimní variantě. Fotografická dokumentace přibližuje tradiční sídlo a dům a lidové výtvarné umění v podobě dřevorezby, lidového nábytku a keramické výrobky spojují jednotlivé části expozice do kompaktního celku.

V minulosti se při vystavování textilií a lidového oděvu poněkud opomíjel nebo zatlačoval do pozadí okruh všedního a pracovního kroje. Tomuto nejčastěji nošenému druhu

3. Rekonstruovaný kroj z Ostrožské Lhoty. Soubor Háječek. Foto L. Chvalkovský 2005.

kroje byla věnována samostatná výstava v roce 1976 pod názvem *Pracovní oděv Slovácka* (L. Tarcalová),¹⁶ ve které byly využity starší krojové součástky, jako konopné košile a kalhoty, i ženské konopné fěrtochy a všední tiskové zástěry. Výstava prezentovala pracovní oděv převážně v zemědělství zaměstnaného obyvatelstva na Slovácku a dovedla ho ve vývoji až do 70. let 20. století.

Oblečení všední i sváteční, i oděvní doplňky kroje dětí byly prezentovány také jako součást výstavy pod názvem *Dítě v lidové tradici a současnosti lidu na Slovácku* (L. Tarcalová a kol.),¹⁷ probíhající v roce 1979. Celé oděvy i oděvní součástky z krojově nejvýraznějších oblastí Slovácka zde byly ukázány nejen v trojrozměrné podobě, ale způsob jejich nošení k různým příležitostem byl kromě textové části výstavy zachycen i v četných fotografiích z terénu, převážně ze 20.–30. let 20. století.

V roce 1980 proběhla ve Slováckém muzeu také výstava výšivek nezaměřená pouze na oblast Slovácka, ale na celou Moravu. Vycházela ze zpracování *lidové výšivky na Moravě*, publikované v roce 1975 Miroslavou Ludvíkovou,¹⁸ která byla také autorkou stejnojmenné výstavy. Byly v ní prezentovány sbírky Moravského zemského muzea v Brně a materiálem ze Slovácka ji doplnily výšivky z fondu Slováckého muzea. V roce 1982 se mohla s výšivkami ze sbírek Slováckého muzea seznámit také široká veřejnost v Praze, kde proběhla výstava pod názvem *Výšivky od Buchlova a Javořiny* (J. Beneš). Problematice psaného lidového projevu na různých materiálech, na dřevu, keramice, sklu, kovu, kraslicích, ale také kůži a textilu, byla věnována výstava *Malované slovo*, která byla realizována v prostorách galerie Slováckého muzea v roce 1987 (L. Tarcalová).¹⁹ Na osmdesát kusů výšivek, textilií a krojovaných součástek bylo také obsahem výstavy *Lidové umění na Slovácku a současnost*, která proběhla v roce 2000 v rakouském Gross Schweinbartu (R. Habartová).

V 90. letech minulého století byly sbírkové předměty z textilního fondu Slováckého muzea prezentovány jako organická součást komplexně pojatých výstav, které vycházely z terénního výzkumu zachování konkrétních výročních obyčejů na Slovácku. K takovým patřily mimo jiné výstavy *Ten vánoční čas* (L. Tarcalová, 1992), *Masky jarního novoročí* (L. Tarcalová, 1994) a *Vzácný pane hospodáři* (L. Tarcalová, 1999). Údržbě oděvů v minulém a předminulém století byla věnována výstava *Velké prádlo – aneb jak praly a žehlily naše babičky* (R. Habartová, 1999) a zpracování lnu a konopí, jako základních surovin pro výrobu plátna na oděvní součástky, prezentovala výstava *Len na košule, konopje na gatě* (B. Petráková, R. Habartová, 2000). Velmi úzce byla zaměřena výstava *Klobúček s pérkama, věneček s pantlami* (L. Tarcalová, 2004), která představila ve značném rozsahu problematiku úpravy, pokrývek hlavy a vázání šátku v tradičním oděvu na Uherskohradištsku, a to konkrétně ve čtyřech krojových okresech – hradištském, kunovickém, ostrožském a buchlovickém. Každý z uvedených regionálních typů byl prezentován jak mužskými, tak ženskými pokrývkami hlavy s použitím všech jejich známých vývojových fází v závislosti na příležitosti i společenském postavení nositelů. Komplexně a vyčerpávajícím způsobem pojatá výstava byla založena na trojrozměrném materiálu téměř bez výjimky pocházejícím ze sbírek Slováckého muzea a doplněna o dobové fotografie, zasazující pokrývku hlavy do kontextu celého oděvu. Šátky, šatky, čepení i kloubouky doprovázely charakteristické krojové součástky upozorňující na funkci pokrývky hlavy a celého oděvu ve společnosti.²⁰

Další možnosti využití textilní sbírky

Kromě výstavních účelů je textilní fond SM přístupný také badatelům se zájmem o lidovou výšivku nebo vývoj lidového oděvu v dané oblasti na Slovácku. Bohatostí vývojových variant krojových součástek je to umožněno především v kroji uherskohradištském, kunovickém a uherskoostrožském.

Vzhledem k rozsáhlému zastoupení výšivky na různých částech oděvu, s velkou variabilitou vzorů, barev i technik vyšití, sloužily některé části již v minulosti k vědeckému zpracování vývoje výšivek v určitých oblastech. Nejvýrazněji se touto otázkou zabývala v minulosti Miroslava Ludvíková,²¹ která při vědecké práci vycházela zejména z materiálů sbírkového

fondy Moravského zemského muzea v Brně a také ze sbírek Slováckého muzea. V tomto ohledu se rozvinula v 70.–80. letech 20. století vzájemná dobrá spolupráce, která napomohla nejen vědeckému zpracování a publikování problematiky vývoje a regionálních odlišností lidové výšivky na Moravě, ale byla přínosná i pro katalogizaci některých sbírkových předmětů v textilní sbírce. Díky srovnávací analýze a hlubokému studiu mohly být některé výšivky přesně lokalizovány nebo konkrétně časově zařazeny. Navíc byla M. Ludvíková od 80. let členkou poradního sboru pro sbírkotvornou činnost ve Slováckém muzeu, kde se orientovala zejména na textil.

Během 70. let 20. století se objevily také další možnosti využití textilního fondu Slováckého muzea. Staly se jimi rekonstrukce starších krojových variant, které si vyžadovalo jevištní zpracování folklorního materiálu regionálními soubory písní a tanců. Nové kroje se nechávaly šít většinou v textilním družstvu SLOVAC v Uh. Hradišti, které vlastnilo sice svoji dokumentaci krojů vytvořenou v 60. letech, avšak přesnější ztvárnění návrhu starších typů kroje si vyžadovalo odborné pomoci pracovníků Slováckého muzea, kde se na problematiku lidového oděvu na Slovácku specializuje již od r. 1971 Ludmila Tarcalová. Podle starých krojových součástek, uložených ve sbírkách Slováckého muzea, byl například rekonstruován kroj z luhačovického Zálesí z první poloviny 19. století, určený pro soubor Hradišťan. Stejně tak byl vytvořen návrh, podle kterého byly ušity ženské kroje z Kunovic z konce 19. století pro soubor Kunovjan. Z materiálů textilní sbírky SM také vycházel ženský kroj pro soubor Háječek v Ostrožské Lhotě, který zhruba odpovídal svátečnímu kroji na Uherskoostrožsku kolem poloviny 19. století. Mezi další zdařilé rekonstrukce patří bílovický kroj souboru Hradišťan, kopaničářské kroje ve dvou variantách pro soubory Hradišťan a Kunovjan, milotický kroj pro Kunovjan. Dále stará varianta popovického kroje pro Dolinu ze Starého Města, mařatický kroj pro dětský soubor Hradišťánek.

Ojedinělým počinem v tomto směru byla snaha představitelů obce Velehrad o obnovení tamního kroje, který zcela zanikl koncem 19. století. L. Tarcalová při jeho rekonstrukci vycházela jak z materiálů v textilní sbírce, tak z dobových fotografií, pohlednic, ilustrací a popisů. Výsledkem bylo vytvoření tří druhů kroje vždy v provedení mužském a ženském. Jednalo se o kroje polosváteční, sváteční pro svobodné a sváteční zimní kroje manželského páru. Vyjimečným na celé věci bylo také to, že se ani ve výšivkách nejedná o stylizování motivů, nejsou používány náhražky, ale jednotlivé části zhotovovali jedni z posledních krojových krejčí, švadlen a vyšivaček na Slovácku. Svým charakterem se proto odlišují od oděvů určených pro soubory, které musely být upraveny pro potřeby jevištního vystupování a častou údržbu.

Nutno podotknout, že v možnostech rekonstrukce starších variant lidového oděvu i vědeckého zpracování vývoje kroje na Slovácku nejsou možnosti textilní sbírky Slováckého muzea zdaleka vyčerpány.

4. Velehradský kroj představený na slavnosti znovuoobnovení velehradského kroje v r. 2001.

Vědecké zpracování textilní sbírky

Doposud byla textilní sbírka Slováckého muzea zpracovávána převážně ve dvou rovinách. Byly to jednak souhrnné zprávy zachycující vývoj muzejní činnosti a práci se sbírkami. Druhým způsobem jsou hlubší rozbory a analýzy jednotlivých jejích částí.

Počátky vzniku textilní sbírky jsou zachyceny v rámci publikovaných článků o založení a vývoji SM.²² Objevují se zde útržkovité informace o větších přírůstcích do sbírek během 60. let 20. století, kdy docházelo k rušení malých lokálních muzeí, údaje o začátku evidence sbírek i o prvních inventurách v 60. letech. Všichni autoři souhrnných článků pracovali s muzejním archivním materiálem. Díky tomu se v těchto statích objevují také informace o prvním uložení, instalaci a třídění textilního materiálu.

Během 80. let 20. století začaly pracovnice etnografického oddělení zpracovávat postupně jednotlivé části textilního fondu a výsledky publikovat ve sborníku Slovácko, vydávaném již od roku 1959. Jako první byla v roce 1984 analyzována kolekce dýnek ženských čepců z poloviny 19. století, pocházející z nejstarších muzejních sběrů shromážděných Františkem Kretzem.²³

Do širší souvislosti bylo uvedeno šití, způsob nošení a ukládání i čištění haleny, jako svrchní oděvní součástky článkem v roce 1987.²⁴ Na příkladu souboru halen obsažených v textilní sbírce SM, rozvinuly autorky především pojednání o způsobu výzdoby a jejich krajové odlišnosti.

Již následujícího roku přistoupily pracovnice oddělení také ke zpracování kolekcí úvodních plchet a šatek i šátků v textilním fondu SM. Úvodní plachty, respektive jejich středové pásy zastoupené ve sbírkách SM podávají poměrně dostatečný materiál k nastínění vývoje této obrádné textilie ve většině oblastí na Slovácku.²⁵ Detailně jsou analyzovány také starší i mladší pokrývky hlavy žen ve formě šatek, tureckých i lipských šátků, až po nejmladší šátky plyšové, kašmírové a plátěné, potištěné drobným vzorkem.²⁶

Pracovnice etnografického oddělení navázaly na předchozí články zpracováním souborů, tentokrát koutních plchet²⁷ a šátečků, jako doplňků svátečního oděvu ženského i mužského, které se nosily na většině Slovácka především v zástříhu nohavic, za pasem nebo do ruky ke kancionálu.²⁸ Zpracována byla také kolekce mužských i ženských kordulek z Uherskohradištska.²⁹

Dosavadní zhodnocení jednotlivých částí textilní sbírky doplňují analýzy fondu obuvi,³⁰ zpracované v širším rozsahu a v kontextu jejich úlohy v lidovém oděvu na Slovácku. Tyto stati byly základem odborných referátů, které odezněly na mezinárodních konferencích o obuvi, pořádaných Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Referáty se staly také součástí sborníku z těchto setkání.

Na počátku 90. let 20. století si národopisná veřejnost připomínala sté výročí narození Antonína Václavíka. Při této příležitosti vyšel ve sborníku Slovácko článek hodnotící jeho odbornou i vědeckovýzkumnou činnost jako prvního odborného pracovníka Slováckého muzea, který zde působil v letech 1940–1944 a mimo jiné se zasloužil o rozšíření sbírky textilu především o materiál z oblasti luhačovického Zálesí. V této stati jsou také uvedeny konkrétní předměty, jejichž získání do sbírek A. Václavík za dobu svého zdejšího působení zprostředkoval.³¹ Výšivky ze sbírek Slováckého muzea využil A. Václavík v souhrnné publikaci o lidovém umění a tkaninách, která vyšla v roce 1956 v Praze, ale pouze v německém jazyce pod názvem *Volkskunst und Gewäbe*. Mimo textovou část poukazující na uměleckou hodnotu barevnosti a ornamentiky výšivek na krojích a lidových textiliích v Čechách, na Moravě i na Slovensku, obsahuje rozsáhlá publikace četné fotografické reprodukce sbírkových předmětů. V případě materiálu z oblasti Slovácka se jedná převážně o výřezovou výšivku z rukávců, košil, dýnek čepců a sukní.³²

Kromě analytických pojednání o jednotlivých částech fondu, pracovala s textilní sbírkou Slováckého muzea zejména Miroslava Ludvíková, která se v rámci svého zájmu o lidovou výšivku věnovala především souboru koutních plchet a výšivce na Podluží.³³ Výsledky svého studia a mnohaletých zkušeností i hlubokých znalostí materiálu ze Slovácka zhodnotila v mnoha odborných statích a také knižních publikacích věnovaných lidové výšivce.³⁴

Závěrem

První podněty k zakládání soukromých a muzejních sbírek na Slovácku vzešly, stejně jako na většině území Čech a Moravy, ze zvýšené pozornosti věnované lidové kultuře v době příprav Národopisné výstavy československé v Praze v roce 1895. Na Uherskohradištsku začal národopisný materiál, především keramiku a výšivky, shromažďovat jako první František Kretz, učitel v Kunovicích a pozdější ředitel Slováckého muzea, o jehož zřízení se významnou měrou zasloužil. Jeho sběry se staly základem muzea, otevřeného v roce 1914.

Ve 20.–30. letech 20. století zastával funkci kustoda národopisných sbírek František Jilík, profesor na uherskohradištském gymnáziu, který se mimo jiné zasadil o rozmnožení sbírek o úplné kroje z okolí Uherského Hradiště, zpřístupněné veřejnosti již v nově získané budově ve Smetanových sadech. Po celou dobu svého působení ve Slováckém muzeu se F. Jilík snažil získat do sbírek kompletní lidové oděvy ze všech krojově vyhraněných oblastí Slovácka a udržel tak původní záměr, aby muzeum v Uherském Hradišti nemělo úzce lokální charakter, nýbrž svou oblastí zájmu postihovalo celou národopisnou oblast Slovácka.

Na vědecký základ se dostalo shromažďování a práce se sbírkami po nástupu Antonína Václavíka na místo prvního vědeckého národopisného pracovníka v roce 1940. Ten vypracoval novou sbírkotvornou koncepci, kterou obecně shrnul v brožurce *Zrnko k zrnečku*, a textilní fond rozšířil především o materiál z luhačovického Zálesí.

V době působení Josefa Jančáře, nejprve jako odborného pracovníka a od roku 1964 také jako ředitele, se na základě nové koncepce muzejní práce rozvíjí především cílevědomá sbírkotvorná, výzkumná i výstavní činnost. Během 60. let 20. století se podařilo vyřešit problém depozitářů a zejména textilní sbírku uspořádat, zaevidovat a postupně zkonzervovat. V šedesátých letech se textilní fond muzea rozrostl o sbírky postupně rušených menších muzeí ve Velké nad Veličkou, Halenkovicích a také o sbírky Okresního muzea v Hodoníně a přejaty byly součásti lidového oděvu ze Slovenského národního muzea v Bratislavě, náležející do sběrné oblasti Slováckého muzea. Díky rozsáhlé akci s výzvou k Místním národním výborům v roce 1967 se podařilo získat do sbírek přes dvacet kompletních krojů a značné množství textilního materiálu přinesl také sběr etnografického materiálu, organizovaný muzeem v říjnu 1968.

Pracovníkům se podařilo získat do fondu muzea také výrazné kolekce lidového textilu od potomků sběratelů Josefa Stancla a Josefa Zemka, které vznikaly zároveň se sběry Františka Kretze na přelomu 19. a 20. století. V dalším období se akviziční politika v oblasti lidového textilu zaměřila především na všední a pracovní oděv, bytový textil a doplňování celých krojů z oblastí dosud nedostatečně zastoupených ve fondu muzea.

V 70. letech bylo provedeno uložení textilní sbírky do vyhovujících prostor v depozitáři v přízemí hlavní budovy muzea ve Smetanových sadech. Textilie byly rozděleny podle typu do 25 hlavních okruhů, ve kterých figuruje 14 podskupin. Okruhy jsou označeny písmeny A–Z a pod tímto označením, doplněným pořadovým číslem, jsou sbírkové předměty také uloženy.

V současné době obsahuje fond textilu Slováckého muzea více než 20 000 sbírkových předmětů, v největší části pocházejících z Uherskohradištska, Uherskobrodsko, Uherskoostrozška a Hornácka. Od začátku své činnosti se při utváření textilní sbírky orientuje muzeum na celou oblast Slovácka a při třídění krojového materiálu vychází ze základního dělení krojových oblastí na Slovácku provedené Josefem Klvaňou již na začátku 20. století. V zásadě lze z tohoto rozdělení stále vycházet s přihlédnutím k vývoji, který lidový oděv za posledních bezmála sto let prodělal. Hranice některých krojových okrsků se posunuly, nebo v nich kraj zcela zanikl. Již během první čtvrtiny 20. století vymizely kroje z oblasti nazvané J. Klvaňou jako Slavicko-Bojkovicko, severokyjovský kraj se posunul až do bývalé oblasti osvětimansko-domanínské a kraj z Podluží silně ovlivnil oblast kroje mutěnicko-hovoranského.

Velkou část textilní sbírky tvoří výšivky uplatňované na různých částech oděvu a by-

tového textilu, které pocházejí z kolekcí sběratelů působících na přelomu 19. a 20. století, které lidový oděv zajímal především z hlediska výtvarného. Ještě ve 20. letech se pracovníci působící v muzeu zaměřili na shromažďování starších i současných krojových součástek a celých krojů, takže především z oblasti Uherskohradištska poskytuje textilní sbírka poměrně dobrý obraz vývoje lidového oděvu od poloviny 19. století až do současnosti. Materiál ze sbírkového fondu je často využíván při rekonstrukci starých variant krojů, určených pro potřeby souborů písní a tanců i prezentován na výstavách.

Obsáhlá a v mnoha směrech jedinečná kolekce textilií v národopisných sbírkách Slovákého muzea v Uherském Hradišti je z hlediska své historie, obsahu i dokumentace nezastupitelným pramenem ke studiu lidového oděvu i bytových textilií na Slovácku. Její utváření a rozšiřování má za cíl vytvořit celistvý obraz všech druhů i typů lidového oděvu na celém území Slovácka. Systematická práce s textilním fondem ve formě evidence, katalogizace, konzervace a dokumentace umožňuje vysledovat „bílá místa“, na která se v příštích letech své akviziční činnosti Slovákého muzeum zaměří. Je třeba vyzdvihnout také skutečnost, že textilní sbírka není nehybným mrtvým fondem, ale každoročně jsou sbírkové předměty mnohokrát využity ve výstavách, ke studijním a badatelským účelům odborných pracovníků i studentů a některé její části se již také v minulosti dočkaly hlubší analýzy, zpracování a publikování jejich výsledků v odborném tisku. Právě díky provázání a mnohostranné péči minulých i současných pracovníků Slovákého muzea lze právem zařadit tuto textilní sbírku mezi jednu z nejobsáhlejších a vyjimečných muzejních sbírek.

Poznámky:

- 1 K o n d r o v á, M.: *Textilní sbírka Slovákého muzea v Uherském Hradišti a její utváření*. Slovákco 45, 2003, s. 9–25. K o n d r o v á, M.: *Typologie textilní sbírky Slovákého muzea v Uherském Hradišti a její vyhodnocení*. Slovákco 46, 2004, s. 9–45.
- 2 *Národopisné hnutí na Hradištsku v letech 1885–1915*. Slovákco 27, 1985, s. 53–55.
- 3 K o n d r o v á, M.: *Textilní sbírka Slovákého muzea v Uherském Hradišti a její utváření*. Slovákco 45, 2003, s. 12.
- 4 P e š e k, J.: *Národopisné sbírky Slovákého muzea v Uh. Hradišti*. Slovákco 12–13, 1970–1971, s. 94.
- 5 Zpráva o činnosti etnografického oddělení SM za rok 1973. Zprávy o činnosti etnografického oddělení 1973–1989. ASM, inv. č. 535, karton 63.
- 6 K o n d r o v á, M.: *Typologie textilní sbírky Slovákého muzea v Uherském Hradišti a její vyhodnocení*. Slovákco 46, 2004, s. 9–45.
- 7 Zpráva o činnosti muzea za rok 1936. Zprávy o činnosti muzea. ASM, inv. č. 135, karton 24.
- 8 Výroční zpráva A. Václavíka z roku 1940. Zprávy o činnosti muzea. ASM, inv. č. 135, karton 24.
- 9 *Konzervace*. Slovákco 27, 1985, s. 93.
- 10 J a n č á ř, J.: *Slovákco muzeum v letech 1914–1964*. Slovákco 16, 1964, s. 9–32.
- 11 *Národopis v nově otevřeném Slovákém muzeu*. Slovákco 27, 1985, s. 55–56.
- 12 K výstavě byl vydán katalog: *Lidová umělecká výroba*. Uh. Hradiště 1964, 4 s.
- 13 K výstavě byl vydán katalog: *Lidový textil na Slovácku*. Uh. Hradiště 1966, nestr.
- 14 K výstavě byl vydán katalog: *Výstava Lidového umění na moravskoslovenském pomezí*. Uh. Hradiště 1969, 4 s.
- 15 K expozici byl vydán katalog: *Slovákco-průvodce národopisnou expozicí*. Uh. Hradiště 1974, 62 s.
- 16 K výstavě byl vydán katalog: *Pracovní oděv Slovácka*. Uh. Hradiště 1976, 24 s.
- 17 K výstavě byl vydán katalog: *Dítě v tradici a současnosti lidu na Slovácku*. Uh. Hradiště 1979, 27 s.
- 18 L u d v í k o v á, M.: *Moravská lidová výšivka*. Malé tisky 18. Brno 1979.
- 19 K výstavě byl vydán katalog: B e n e š, B.: *Malované slovo*. Uh. Hradiště 1987.
- 20 K výstavě byl vydán katalog: T a r c a l o v á, L.: *Klobúček s pérkama, věneček s pantlami*. Úvazy, pokrývky a úpravy hlavy. Uherské Hradiště 2004, 28 s.
- 21 L u d v í k o v á, M.: *Lidová výšivka na Podluží*. Uh. Hradiště 1982. L u d v í k o v á, M.: *Moravská lidová výšivka*. Brno 1986.

- 22 *Etnografie*. Slovácko 27, 1985, s. 53–71. Jančář, J.: *Slovácké muzeum v letech 1914–1964*. Slovácko 16, 1964, s. 9–32. Kolektiv autorů: *Slovácké muzeum Uherské Hradiště*. Uh. Hradiště 2000. s. 9–31. Pešek, J.: *Národopisné sbírky Slováckého muzea v Uh. Hradišti*. Slovácko 12–13, 1970–1971, s. 89–97.
- 23 Tarcalová, L.: *Kretzova sbírka dýnek a čepců ve Slováckém muzeu*. Slovácko 26, 1984, s. 87–93.
- 24 Náplavová, M., Tarcalová, L.: *Halena – nejstarší svrchní soukenný oděv*. Slovácko 29, 1987, s. 69–76.
- 25 Náplavová, M.: *Úvodní plachty ve sbírkách Slováckého muzea v Uherském Hradišti*. Slovácko 30, 1988, s. 83–93.
- 26 Habartová, R.: *Šátky a šatky ve sbírkách Slováckého muzea v Uherském Hradišti*. Slovácko 30, 1988, s. 95–111.
- 27 Náplavová, M.: *Koutní plachty ve sbírkách Slováckého muzea v Uherském Hradišti*. Slovácko 31, 1989, s. 61–67.
- 28 Habartová, R.: *Šátečky ve sbírkách Slováckého muzea v Uherském Hradišti*. Slovácko 31, 1989, s. 69–78.
- 29 Náplavová, M.: *Mužské vesty z Uherskohradištska ve sbírkách Slováckého muzea*. Slovácko 33–34, 1991–1992, s. 109–115. Tarcalová, L.: *Živůtky ve fondu Slováckého muzea v Uherském Hradišti*. Slovácko 33–34, 1991–1992, s. 99–103.
- 30 Náplavová, M.: *Krojová obuv ve sbírkách Slováckého muzea*. Slovácko 32, 1990, s. 105–107. Tarcalová, L.: *Čižmy, krojová obuv na Slovácku*. In: *Obuv v historii* 94. Zlín, s. 67–69. Tarcalová, L.: *Obuv ve sbírkách Slováckého muzea v Uherském Hradišti*. In: *Obuv v historii* 97, Zlín, s. 109–113. Tarcalová, L.: *Krojová obuv-součást lidového oděvu*. In: *Obuv v historii* 2000, Zlín, s. 111–113.
- 31 Tarcalová, L.: *Profesor Antonín Václavík a Slovácké muzeum*. Slovácko 33–34, 1991–1992, s. 27–39.
- 32 Václavík, A.: *Volkskunst und Gewebe. Stickereien des tsechischen Volkes*. Prag 1956.
- 33 Ludvíková, M.: *Jihomoravské koutnice*. Slovácko 18–19, 1976–1977, s. 19–48. Ludvíková, M.: *Výšivka na koutnicích na Strážnicku*. *Národopisné aktuality*, 1997, r. 14, č. 4, s. 253–260. Ludvíková, M.: *Jihomoravské koutní plachty s věnečky*. Slovácko 36, 1994, s. 9–17.
- 34 Ludvíková, M.: *Lidová výšivka na Podluží*. Uherské Hradiště 1982. Ludvíková, M.: *Moravská lidová výšivka*. Brno 1986. Ludvíková, M.: *Výšivka na Podluží ve 20. století*. *Časopis moravského musea*, 1981, r. 66, s. Ludvíková, M.: *Křížková výšivka na Moravě*. *Časopis moravského musea*, 1982, r. 67, 221–238.

Mgr. Marta Kondrová (n. 1979) pracuje od roku 2001 na národopisném oddělení Slováckého muzea jako odborný pracovník. Zpracovává sbírkový fond a ve svém odborném zájmu se v současnosti orientuje na lidovou keramiku.

The Textile Collection of the Slovácké Museum – Its Preservation and Utilization

Abstract

In the previous issues of the Slovácko miscellany, we have described the beginnings and formation of the textile collection owned by the Slovácké Museum in Uherské Hradiště. The closing study of this series will outline the beginnings and development of restoration, conservation and search for adequate storage for the textiles. Also, it will evaluate the extent of the textile collection's utilization in exhibitions, specialized publications and reconstructions of folk costumes.

The problematic of the Museum's collections storage has always been related to availability of adequate storage space at the Museum's disposal. In the beginnings of the Museum's activities and after its first opening to the public, the collections were installed in the building of the former Jesuit college in the Masarykovo Square. The textiles represented a majority of items on display. However, until 1959, there was no proper storage space for the textiles, so every installation or display in glass showcases was at the same time storage of a kind. A satisfactory solution to this situation was reached only in the late 1960s and early 1970s, when an independent textile depository was set up on the ground floor of the Museum's main building in the Smetanovy Sady park. At the same time, the textile collection has been sorted according to

a set classification system and materials into groups denoted by the letters A–Y. This system has been in use until the present.

The first mentions of protection and cleaning of the Museum's textile collections come from 1936. At this time, the Museum did not have enough financial resources to hire a specialized employee for conservation, so the textiles meant for display were repaired and washed by the families of the Museum's workers, e.g. the wife of the folklore collection custodian František Jilík. Since the late 1960s, the textile conservation in Slováké Museum is fully professionalized and the conservation events are fully documented. The last technological upgrade was the introduction of digital photo-documentation.

The textile collection of the Slováké Museum has been frequently utilized for exhibitions ever since its beginning in 1914. It has been used to document the history of folklore clothing, for reconstructions of walk-on forms of folklore costumes by the folklore ensembles and also for scientific research. During the 1980s and 1990s, many groups of the collection were analyzed in a series of studies, such as caps and cap crowns, scarves, shawls, smocks, shoes and others. These studies were published by the employees of the Slováké Museum. It is especially thanks to all-round care and dedication of both past and present employees of the Slováké Museum that we can justly consider this one of the largest and most outstanding museum textile collections.

Textiliensammlung des Museums der Mährischen Slowakei – Pflege und Nutzung

Zusammenfassung

In den letzten Jahrgängen des Sammelbandes Mährische Slowakei berichteten wir über Anfänge und Gestaltung der Textiliensammlung des Museums der Mährischen Slowakei in Uherské Hradiště. Die Schlussabhandlung schildert Anfänge und Entwicklung der Restaurierung, Konservierung und die Suche nach einer günstigen Aufbewahrung von Textilien. Zugleich beurteilt sie ihr Ausnutzungsmaß in Ausstellungen, wissenschaftlichen Publikationen und bei Rekonstruktionen der Volkskleidung.

Die Problematik der Aufbewahrung von Museensammlungen ist nach wie vor von Räumen abhängig, die dem Museum zur Verfügung stehen. Am Anfang der musealen Tätigkeit und nach der Eröffnung des Museums waren die Sammlungen im Gebäude des ehemaligen Jesuitenkolleg am Masaryk-Platz untergebracht. Die Textilien bildeten einen überwiegenden Teil des ausgestellten Materials. Bis 1959 gab es praktisch keinen Depositar für Textilien, sodass jede Ausstellung in den Glasvitrinen zugleich als Aufbewahrung galt. Erst an der Wende der 60. und 70. Jahre des 20. Jahrhunderts wurde ein selbständiges Textiliendepositar im Erdgeschoss des Hauptgebäudes des Museums der Mährischen Slowakei in Smetanovy sady errichtet und somit wurden die Depositenräume befriedigend gelöst. Zu jener Zeit wurde die Textiliensammlung laut Systematik und Materiale in Bereiche mit der Bezeichnung A–Z aufgeteilt und diese Aufteilung wird bis heute anerkannt und erhalten.

Die ersten Erwähnungen über Schutz und Reinigung der musealen Textiliensammlungen kommen aus dem Jahr 1936. In dieser Zeit hatte das Museum keine Mittel, um eine spezialisierte Kraft anzustellen, und deshalb haben sich um die Trachten (Waschen und Pflege) die Familienmitglieder der Museumsangestellten gekümmert. Außer anderen hatte sich daran auch die Frau des Kustos der ethnografischen Sammlungen František Jilík beteiligt. Seit Ende der sechziger Jahre des 20. Jahrhunderts ist die Konservierung der Textilien im Museum der Mährischen Slowakei völlig professionalisiert, wobei darüber genaue Protokolle geführt werden und ebenso eine neue digitale Fotodokumentation.

Die Textiliensammlung des Museums der Mährischen Slowakei wird seit 1914, als sie entstand, zu Ausstellungszwecken, zur Dokumentation der Entwicklung von Volkskleidung, zu Rekonstruktionen der Bühnenformen der Volkskleidung für Volksembles und auch zur Forschungsarbeit ausgenutzt. In den 80. und 90. Jahren des vorigen Jahrhunderts wurden in mehreren Studien einige Textilien analysiert, wie z. B. Kappen, Kappenbuden, Tücher, Einleitungstücher, Hemden, Schuhwerk u. a. Die veröffentlichten Abhandlungen haben zuständige Expertinnen des Museums für Mährische Slowakei verfasst. Einer verknüpften und vielseitigen Pflege der ehemaligen sowie gegenwärtigen Mitarbeiter des Museums verdankt die Textiliensammlung ihren Wert. Mit Recht zählt sie zu den umfangreichsten und außerordentlichen musealen Sammlungen.

ATRIBUTY HODOVÝCH SLAVNOSTÍ NA UHERSKOHRADIŠŤSKU

Příspěvek ke studiu současné obřadní kultury

Ludmila Tarcalová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

V letech 2003 a 2004 byl sledován průběh hodové slavnosti v padesáti dvou obcích uherskohradištského děkanátu. Kompletní výčet obřadních atributů s uvedením jejich funkcí při několikadenní hodové slavnosti (máje, práva, věnce, zeleň, pečivo, zvířata, masky) mapuje stav jejich zachování a způsobu tradování.

Hody byly svátkem završujícím komplexní výsledek zemědělské práce v době, kdy bylo dožaté obilí, odrostená drůbež; vázaly se tedy na konec léta a k podzimu. Ve středověku byly hody mezníkem hospodářského výročního cyklu. *Hod*, *hody* znamenaly tedy výjimečný, významný čas, velkou hodinu.¹ Pod pojmem hody se rozuměla i hostina, k níž byli zváni příbuzní a přátelé z okolních obcí. Někdy je původ hodů spatřován i ve vzpomínkových hostinách související s kultem mrtvých předků. Slavnost hodů se dnes váže ke dni konsekrace – posvěcení nebo požehnání farního kostela. Hody se pojí i k svátku některého z patronů, jemuž je zasvěcený místní chrám. Ve většině obcí se hody slaví v třetí říjnovou neděli, v jednotném termínu zavedeném Josefem II., na svátek sv. Havla. „*Ustanovení hodů na třetí neděli v měsíci říjnu se tejkající: Jejich milost císařská dle dekretu dvorského pod datum 12. října 1786 nejmilostivěji poručiti ráčila hody v společnou dobu v dědičných zemích na třetí neděli v měsíci říjnu ustanoviti.*“² Některé obce po roce 1918 začaly slavit hody v neděli nejbliže 28. říjnu zv. *republikánské*.

Je zřejmé, že důvodů ke konání hodů v jednotlivých historických obdobích bylo mnoho, a proto hody patří v současnosti na hradištském Dolňácku k nejdůležitějším slavnostem roku. Její rozšířenost a intenzita slavení je srovnatelná jen s masopustními obchůzkami. Hody jsou o to významnější, že mají řadu obřadních artefaktů, které jsou s výroční slavností hodů neodlučitelně spojené. I dnes požívají hody vysoký společenský status. Mimo práv – právních artefaktů jsou důležité i další symboly spojené s konáním hodů. Patřily k nim projevy vnější okázalosti, zdobily se obecní a městské úřady, kulturní domy a domy stárků. K obecním hodovým jevům patří i máj a zeleň vůbec. Atributy hodů nejsou jen stavovské symboly stárků – práva, a stárek – pečivo, ovoce, keřoviny, ale i jejich oděv a vnější označení na oděvu květy nebo snítky zeleně, které vyjadřují jejich funkci nebo doplňují hodové oblečení stárků nebo účastníků hodů.

Vnější hodové atributy obce či města

Hodová slavnost patří v současnosti k nejvíce frekventovaným svátkům v oblasti hradištského Dolňácka. K hodům se tradičně zdobí obec, mnohdy už na okraji katastru je růžemi ověšený obecní ukazatel (Mistřice), mosty (Mikovice) či kříže (Tučapy). Vyzdobena bývá hlavně budova, kde jsou hody povolovány starostou obce (dříve předsedou MNV), stejně jako kulturní domy, odkud dostávají stárci některých obcí nebo z části velkých měst povolení k pořádání hodů, pokud nemají samostatný obecní úřad (např. Mařatice, Jarošov, Vésky, Sady). Zdobí se také proto, že se tam odbývá část hodové slavnosti – hodová taneční zábava. Vchody budov jsou nejčastěji vyzdobeny jehličím a papírovými růžemi (Nedachlebice), někdy upletenými dlouhými věnci z krušpánku s bílými růžemi (Staré Město).

Velmi různorodě jsou ozdobeny vchody domů stárek a stárků. Pokud jeden z těchto protagonistů bydlí v rodinném domě, kde pak se zdobí hlavní vchod nebo vrata domu. V městských částech nebo ve větších obcích bydlí stárci v panelových domech, někdy přímo na sídlišti, pak zdobí jen hlavní vchod domu nikoli bytu (Jarošov 2003). Tradiční vchody do

1. Ozdobení stárkovského domu, Topolná 2003. Foto L. Tarcalová.

domu – žudra se zdobila nejdříve jen stárkům, potom i stárkám, nejčastěji chvojm s růžemi, někdy i krušpánkem (Huštěnovice). Nad vchod se často vyvěšuje turecký šátek přeložený do trojúhelníku. Dům stárky mívá nad vchodem upevněnou panenku, stárek panáčka v kroji (Huštěnovice 1995, Staré Město 2005), jindy beranici nebo klobouk s voničkou a rozmarýnem, u stárky navázaný turecký šátek (Břestek). V roce 2003 byl vchod domu stárky ozdoben krušpánkem a čistě bílými růžemi (Častkov 2003), ve Vážanech mladší stárka měla vchod do domu ozdoben krušpánkem a růžovými růžemi. V Osvětimanech, Kunovicích a dalších obcích je zvykem věšet nad vchod domu stárky jen bílý věneček. Ve Starém Městě se vrata stárků a stárek zdobí velkými, až pětimetrovými pruhy z krušpánku s bílými květy (Staré Město), které se pletou společně den před hody a obřadně se přináší do stárkovských domů; v předvečer hodů se připevňují nad dveře či vrata. Pokud stárka nevychází z vlastního domu, pak je na její počest vyzdoben obvykle kulturní dům, sokolovna či jiné kulturní středisko. Pro některé obce je typické, že po obou stranách vchodu do domu stárka, stárky nebo kulturního domu či hostince, jsou umístěné větší jehličnaté stromy, ozdobené barevnými růžemi a fábory (Míkovice, Podolí).

Chasa si obvykle den před hody vyzdobuje sama kulturní místnost, kde je večerní taneční zábava. Již týden předem si chystají chvoji, děvčata dělají papírové růže a řetězy. Snaží vypomocť i s výzdobou žuder domů stárek a stárků (Huštěnovice, Sady). Zdobení budov a domů zelení je možno považovat za výraz úcty k obřadníkům, úřadům a spoluobčanům po dny hodových slavností.

Máj o hodech

Máj patří k nejstarším hodovým znakům. Stavit máj o hodech je jev rozšířený na celém Slovácku, i když v současnosti se na Uherskohradištsku objevuje velmi málo. Z kronikářských záznamů víme, že v některých obcích ještě ve 20. letech 20. století patřilo stavit máje k povinnosti stárků (Boršice, Derfle-Sady). Máj musel býti hodně vysoký, aby chasa nebyla předstížena chlapci ze sousedních vesnic. V Tučapech jej obyčejně přivázeli z velehradských lesů. Nemálo bylo radosti, když se jim podařilo odvést strom z lesa tajně. V Kunovicích v době I. republiky stavili mládenci máj v sobotu večer před radnicí, což znamenalo zahájení hodů. Zvyk zde však zvolna zanikl. Chlapci z Ostrožské Nové Vsi se před svatováclavskými hody vydávali do Uherského Ostrohu *vyptat* si strom na stavění máje. Stavěl se obvykle na středu obce nebo u hostince. Májem byl jasan, několik metrů vysoký a měl zelený vršek z borovice, nazdobený pentlemi, papírovými růžemi, někdy i lahví vína nebo kořalky. V Sadech vrchol tvořila široká koruna smrku ozdobená pentlemi a řetězy, na vršku byly zavěšeny tři zvonky, aby ve větru cinkaly. Na spodních větvích viselo cukroví, klobásky a chlapci si pro ně lezli. Zde, pod májem, se v období 20. let 20. století konala i hodová slavnost. *Tu začali muzikanti usazení na vyzdobeném lešení; nad něj se zavěsilo právo. Chasa vyprázdnila prostor kolem máje, kam stárek zaváděl. První stárek zazpíval, obešel máju a zavolal na stárku. Spolu obešli máj. Přistoupil k nim druhý stárek zazpíval, zavolal na svoji stárku a obešli máj. Tak to šlo i se třetím stárkem... Tancovalo se do půl noci. Stárek dával pozor, aby zábava pod májem byla bez výtržností.*

*Na derflanskej věži tři kosárky leží,
jeden dostat mosím, nech ňa hned oběsí.
Ani sem tak nebral, jak ti druzí brali,
už ňa věšat chtěli, šibeničky stály.³*

2. Máj před domem stárka, Březolupy 2003. Foto L. Tarcalová

Po léta se již slavnost pod hodovým májem nekoná. Máj se pravidelně staví již jen na Uherskoostrožsku. Dodnes v Ostrožské Nové Vsi přivázejí chlapci v pátek před hody máj na žebřinovém voze. V Uherském Ostrohu byly hody obnoveny v roce 1983 a průběh organizátoři zrekonstruovali podle vzpomínek pamětníků a sousední Ostrožské Nové Vsi. V současnosti se staví máj před domem stárky a stárka v Březolupech, v roce 2004 stál máj i před domem stárky v Polešovicích.

Zvyk stavit máj v období hodů měla svůj zvláštní význam a symboliku. Vycházela z magických představ a funkcí přisuzovaných zeleni, především pro její apotropajní význam. Máj byl stavěn i pro svoji ochrannou funkci, zvýrazňoval vztahy či stavovské funkce, byla jím vzdána čest a úcta. Hlavně vršek máje se těšil velké úctě. O vymizení májů v oblasti Pomoraví lze jen spekulovat; je možné, že obce, které neslavily hody v termínu daném Josefem II., přestaly stavit máje, aby neupozorňovaly na hodovou slavnost konanou v jiné datum.

Hodovní obřadníci

Podle se v obcích na uherskohradištském Dolňácku slaví hody s právem, pak jsou hlavními obřadníky – stárci. V období mezi dvěma světovými válkami patřilo stárkování k prestiži hlavně selských rodin. Organizace hodů byla nákladná a právě majetnost rodin se promítala do volby stárků. Prvním stárkem býval obvykle bohatší chlapec, většinou ze selského rodu; od poloviny 20. století se dávala přednost především chlapcům, kteří měli ukončenou základní vojenskou službu. Mladší stárek byl z prostředí chalupníků. V Kunovicích byl volen střídavě stárek chalupník a podstárek z gruntu, v příštím roce tomu bylo naopak. Vybraný chlapec musel oplývat dobrými osobními i organizačními vlastnostmi a dostatkem fyzické síly. Bývali obřadně voleni na svátek sv. Štěpána, o masopustu nebo jen čtrnáct dnů či tři týdny před hody, jak tomu bylo např. v Břestku. *Kolem desáté hodiny si staří stárci ještě zatančili sólo a přikročilo se k volbě nových stárků. Volilo se vždy ve vedlejší místnosti lístky nebo zvednutím ruky. Který z mládenců dostal více hlasů byl starším stárkem, který měl méně, byl mladším stárkem. Když byla takto volba provedena, přihlížel obecný představený – starosta, hudebníci zahráli a zazpívali stárkovskou píseň „Břestecský stárek vyrubal hájek, vysekal, vyrubal švarný šohajek“ a nově zvolení stárci byli chasou na ramenech odnášeni do šenku, kde stárci museli hned chase poručit bečku piva a ženským nějakou sladkou. Potom se stárkům vytroubilo sólo. To bylo vždy zvědavosti a dohadů, pro kterou asi dívku půjdou, kterou si vyvolí za svou stárku. Vždy už předem se vědělo, která bude stárkou. Pak se stárkům zahrálo sólo, chasa udělala kolo, zavdávajíc jim víno, vyzdvihovala je do výše.*⁴

V Jankovicích ve 20. letech 20. století nebyl stárek volen jako jinde. Podle starého zvyku právo být stárkem náleželo nejstaršímu svobodnému mládenci. Některou neděli před hody se mládež sešla a společně projednala záležitost nového stárka. Neměl-li nejstarší mládenec o tuto funkci zájem, postoupil ji jinému. Tato projevená čest se obvykle zapla čtvrtkou piva. Stárku si vybral stárek sám, většinou měl již s některou vážnou známost.

Nejen mládeži – chase, ale i samotným obecním úřadům a jejich kulturním komisím záleželo dnes na tom, aby obec měla k hodům stárky. Jejich zástupci chodí často žádat samotné rodiče, aby jejich děti tuto čestnou funkci přijaly a snaží se rodinám vypomocet organizačně i finančně. Většinou si však mládež volí stárky mezi sebou. V Nedakonicích i v Polešovicích se volí stárci na taneční zábavě tři týdny před hody. Tak, jako se někdy přijímal chlapec do spolku mladých lidí – chasy – složením zkoušky zručnosti a dovednosti, podobně i zde se stárci *podrobují důkladnému testu v několika disciplínách* a po zdárném zvládnutí mohou vykonávat tuto funkci. Hlavní mužští obřadníci si sami vybírali a dodnes vybírají svůj protějšek – starší či mladší stárku. Bývala jí stárkova dívka, partnerka, tanečnice. Její přijetí funkce bylo prestižní záležitostí. Dodržovaným pravidlem je, že funkci staršího stárka může zastávat jen jednou, jako mladší může být i dvakrát. Z mladšího stárka a stárky se obvykle stávají starší stárci (Staré Město, Polešovice, Kunovice).

Ještě v první polovině 20. století měli tyto obřadníci určitá práva a povinnosti. Starali se a dohlíželi na veřejný život mládeže během roku, zodpovídali za pořádek při tanečních

zábavách a výročních slavnostech. Chodili v čele náboženských průvodů a bandérií, nosili korouhve o poutních procesích, udržovali pořádek mezi chasou v kostele i v hospodě. Měli zabraňovat půtkám a bitkám, bez nichž se dříve *muzika* neobešla, velmi často dávali sami znamení ke rvačkám. Nad chasou měl moc zcela neomezenou. I největší rváč se podrobil na jeho rozkaz tělesnému trestu. Urazit stárka znamenalo urazit celou chasu, ba celou dědinu. Jedině první stárek dovoloval přespolním chlapcům tančit s domácími děvčaty. Stárky věnčily korouhve, k neděním a svátkům zdobily kostel.⁵

Vzhledem ke změně života na vesnicích ztratili stárce a stárky asi od poloviny padesátých let 20. století opodstatnění své výkonné funkce. Současní stárce plní svoji stárkovskou funkci výhradně o hodech, v některých obcích (Kostelany) vedou loňští stárce masopustní obchůzku po obci.

V jednotlivých obcích byl funkcionářů závazný počet a měli své názvy. Variant je několik. Nejčastěji jsou v obcích zastoupeni *starší stárka a starší stárek, mladší stárka a mladší stárek*. V Podolí, Boršicích a Polešovicích se stárkám říká *stárkyně*, v Modré *stárková*. Ve Stříbrnicích a Huštěnovicích se mladším stárkům říká *podstárek a podstárka* a jejich hlavním úkolem je pomáhat stárkům s průběhem a organizací hodů. O jednoho podstárka navíc mají v Jalubí, Traplicích, Spytihněvi, Jankovicích, Velehradě a Kudlovicích. Jde nebo cifruje v čele průvodu s květináčem rozmarýnu v ruce, udává směr a tempo obchůzky.

Šest stárků mají ve Starém Městě, v roce 1924 i v Jalubí a v Sadech, tj. staršího stárka a starší stárku a dva mladší stárky a dvě mladší stárky nazývané také *podstárek a podstárka*.

Osm funkcionářů - stárků mají v Ořechově a Polešovicích. Ke každému staršímu a mladšímu stárkovi a stárce patří podstárek a podstárka. I v hodovém průvodu jdou seřazeni tak, že jde starší stárek a stárka, jejich podstárce a mladší stárek a stárka a za nimi jejich podstárce.

Stavovské znaky stárek a stárků

K stavovským znakům stárek patří vnější znaky, např. v rozdílnosti některých krojových součástek – typu šátku, v úpravě hlavy, nošení snítky rozmarýnu, kytičky nebo růže za kordulkou.⁶ Nejvíce se však liší od sebe starší a mladší stárka právě v artefaktu nošeného při hodové obchůzce. Je však řada obcí, kde se stárka nijak od jiných neodlišuje, snad jen nákladnějším oblečením; žádné jiné obřadní znaky nemá.

Zeleň, květiny či rostliny, objevující se nejen na oděvu, ale i jako hodová insignie, patří k těm nejpozoruhodnějším symbolům. Odedávna se věřilo, že v zeleni je životodárná síla, proto je nejen ozdobou oděvu, ale i obřadním artefaktem. Na Uherskohradištsku k nim patří krušpánková nebo rozmarýnová větvíčka, kterou nosí starší stárka v Mařaticích a Polešovicích, nebo květ růže dodnes v rukách stárek z Kostelan, Tupes nebo Zlechova.

3. Stárka s dortem v podobě beránka a mladší stárka s koláči a cukrovím, Huštěnovice 1954. Foto z knihy Slovácké hody s právem, Huštěnovice 1923–2003.

Za důležitý znak stárky můžeme pokládat pečivo. Ve dvacátých letech 20. století nosila děvčata ve funkci stárky na talíři koláče (Huštěnovice [obr. 3], Kudlovice). O deset let později se v rukou starší stárky objevuje dort a mladší stárka měla talíř s cukrovím, čímž se vlastně odlišovaly. Pečivo v podobě beránka a dortu, jako znaků stárek o hodech, známe z poloviny 30. let 20. století (Jalubí 1924, Jankovice, Zlechov 1928, Modra 1924). Stejný artefakt se objevoval v tomto období i na svatbách; nevěsta jej nosila jako dar své nové matce. Od poloviny 50. let 20. století již nosí stárky v mnoha obcích dva dorty honosných tvarů (Babice, Huštěnovice [obr. 4], Jalubí, Jankovice, Tupesy 1958, Traplice).

4. Stárky s rozmanitými tvary dortů, stárky s právy, Huštěnovice 2003. Foto OÚ Huštěnovice.

Starým znakem starší stárky je i talíř (Kunovice) nebo košík (Uh.Ostroh) s ovocem (hrozny, jablka, hrušky). Běžným používaným znakem je džbánec s vínem, který mívají starší stárky (Staré Město, Kněžpole), jinde i mladší stárky (Kunovice, Uherský Ostroh, Staré Město, Kněžpole). K vybírání peněz nosí děvčata – stárky válcovitý slaměný sotůrek na jedno ucho s víkem (Staré Město, Podolí) nebo dřevěné větší malované pokladničky (Buchlovice, obr. 5).

Stárky se v řadě obcí liší i v součástkách oděvu, např. mají jiný typ pokrývky hlavy (Kostelany, Nedakonice), jiný počet kosírků za kloboukem, stárky v Buchlovicích i bílý trojúhelníkový šátek v pase.⁷ Znakem stárků na Uherskohradištsku však hlavně bylo právo. Nosily se však i další atributy. Záleželo na uspořádání hodových občůzek a jejich podobě, která se měnila. V Sadech ve 20. letech 20. století chodili stárky v průvodu s muzikou zvat na hody. Průvod vedli tři stárky. První stárek držel v ruce sklenici vína, celou ukrytou v rozmarýnu a v barevných pentličkách, jeden mladší stárek měl opentlenou pokladnici, druhý objemnou hliněnou nádobu na víno. Za nimi šli ještě dva pacholci s koši na koláče. Předpokládáme, že toto je jedna z nejstarších forem kolední hodové občůzky, která se traduje dodnes v Boršicích u Blatnice. Zde v sobotu odpoledne chodí po domech zvat na hody starší a mladší stárek s právem. Jdou v doprovodu *pytláře, měchaře, dělníka* oblečeného

5. Mladší stárka s pokladničkou, stárek s ozdobenou šavlí – malým právem, Buchlovice 2003. Foto L. Tarcalová.

v civilu, který dává do pytle přehozeného přes rameno peníze, rozdává pozvánky na večerní taneční zábavu a z karafy nalévá víno. Až do konce třicátých let 20. století ukládal do pytle obdržené potraviny, hlavně obilí – *slaměnkou sypaného*, které se prodalo a uhradila se tím taneční zábava. Za pozvání dostávaly se i peníze do pokladničky, stejně jako v současnosti při podobné obchůzce v neděli nebo v pondělí (Mařatice, Topolná, Buchlovice, Zlechov, Hustěnovice, Tupesy, Buchlovice, Polešovice). V Jankovicích nosil stárek ještě ve dvacátých letech 20. století jako odznak jalovcovou opentlenou větvíčku.

Kromě zmíněných znaků nosili mladší stárce či podstárce někde symbolů více. Kromě malého práva neboli podpráva měli ve Starém Městě a v Jalubí (v roce 1921 a 1924) ještě i nazdobené lískové paličky zastrčené ve vysokých botách – *každý měu palašku rozmarýnem věnčenů*.⁸ Zvláštním hodovým znakem třetího stárka (podstárka), kterého před hody určil stárek, je bohatě rozrostlý rozmarýn v květináči, který nese v ruce v čele průvodu (Velehrad, Jalubí, Traplice, Spytihněv, Jankovice a Kudlovice). V jiných částech Moravy je známé zavádění s velkým rozmarýnem do tance, na Uherskohradištsku se omezil jen na vedení hodového průvodu.

Hodová obřadní obchůzka byla v minulosti zřejmě záležitostí jen svobodné mužské chasy; v Huštěnovicích a Traplicích se hodové obchůzky děvčata vůbec nezúčastňovala. Od 60. let 20. století chodili v hodovém průvodu svobodní chlapci a ženatí muži, děvčata se k chlapcům přidávala až v roce 1986, později i menší děti v krojích.

Hodové insignie – velké a malé hodové právo

Obchůzka hodové chasy s právem je ústřední slavnostní současných hodů. Hody s právem se v místní komunitě těší velké společenské vážnosti. Hodová obchůzka bez práva a stárků

je považován za menší slavnost. *Kdyby ty hody s právem nebyly, tak to snád' ani nejsou hody.* Obyvatelé obcí své stárky vyhlíželi, čekali s pohoštěním i obdarováním. V povědomí se tradovalo, že pokud byly hody s právem, a ať již z jakéhokoliv důvodu nevěšli stárce s právem do některého domu, pak *v tomto domě nebylo po celý rok žádného práva až do příštích hodů.*⁹ V rodinách by zřejmě nevládly dobré vzájemné vztahy, nedodržovaly by se běžně zažitě normy a pořádek. V případě, že se hody slaví bez volených stárků, průvod vychází ze středu obce nebo od Obecního úřadu; zde jim starosta obce předá práva a všichni účastníci průvodu se střídají v nošení práv. Hodová práva nacházíme jen u podzimních hodů. V poslední době jen dvě obce (Jankovice, Ostrožská Lhota) přeložily konání hodů s právem na letní měsíce – červenec a srpen.

Zvolený nebo mnohdy vyžádaný stárek má v současnosti jen stárkovskou funkci v době hodů. Odznakem moci či stárkovské funkce po celou dobu konání hodů je právo; *dřív nebyla práva, jen šavla po dragůnovi se nazdobila* (Medlovice). Jedinou úlohou stárků při této slavnosti je starat se o své hodové atributy – především o svěřená práva. Po celou dobu nepouštěli stárce právo z ruky, nesměli umožnit jejich ztracení či ukradení. Jejich ztráta by stála stárky velké výkupné. Na taneční zábavě se i dnes zavěšují ke stropu; stále jsou pečlivě hlídána. Z hodové zábavy doprovodí chasa stárka s právem domů, kde zůstane právo v bezpečí.

V Topolné (Huštěnovice) je zvykem týden před hody vykupovat právo od loňských stárků. Nastávající stárek i se svou vyvolenou stárkou chodí s chasou k loňskému stárkovi,

6. Starší stárka s právem (v podobě kužele na šavli) s ozdobenou beranicí a paličkami – insignie staršího stárka, Staré Město 2005. Foto L. Tarcalová.

který je uhostí a za desetilitrový demizón vína prodá hodový symbol. Vykoupené právo si odnese stárka domů, aby právo nazdobila a připravila k hodům. Stejně se vykupuje i menší právo od loňského stárka, obvykle třemi litry pálenky. Velmi zajímavé je prodávání práva ve Stříbrnicích. Právo totiž patří symbolicky loňským stárkům. Ti jakmile přijdou na předhodovou taneční zábavu, muzika přestane hrát a začne, až noví stárce zaplatí. Smlouvají, domlouvají se, jak by nejvýhodněji právo koupili. Novým stárkům nezbyvá, než zaplatit třeba nějakým litrem vína. Noví stárce vyhlásí loňským stárkům sólo a potom již sami řídí hodové slavnosti.

Velké právo, které je v jednotlivých obcích tvarově odlišné, pro jednotlivé obce mnohdy typické až osobité, se někde hodně podobalo rychtářskému právu, které bylo kdysi odznakem moci představitele obce. Stávalo se, že skutečné rychtářské právo půjčoval rychtář stárkům na celou dobu hodů. Potvrzoval tak odpovědnost chasy za průběh a veškerý pořádek hodů.¹⁰ Dřevěná tyč, meč, šavle patří ke starým insigniím. I když vojenská šavle patřila k základům stárkovského práva, v některých obcích zůstala i nadále starší hůl. A právě *právo* na dřevěné, vyřezávané, soustružené, ale i obyčejné, hladké hůlce, na horním konci s ostrým hrotem, považujeme za nejstarší typ. Tvar a výzdoba práva – schrány pro uložení pergamenové listiny potvrzující povolení hodů, byly v jednotlivých obcích rozdílné. Důležité bylo zhotovení práva. Na *drůžení* – zdobení práva se kladl vždy veliký důraz. Stárkovské právo *drůžila* stárka sama. *Stárek si svoji galánku vzal za stárku a u též sa strojilo právo. To byua ta nejmětčí čest. Mosely sa kúpit nové pentle, voničky, ta donesua voničkářka – a rozmarýn. Začauo sa pentlit hnedkaj po Michale. Šabla byla omotá tureckým šátkem, na kerý sa přišivaly pantle. Byly nakrabené a jedna pěknější než druhá... Navrch šable sa pichuo ozuacené japko, omašlené věnečkem z rozmarýna, zrcátek a růžiček a právo byuo hotové* (Staré Město).¹¹

Zdobení trvalo někdy několik dnů i celý týden a nebyla to jednoduchá věc. Na hůlku se připevňovala látka, nejprve obyčejná pytlovina, pevné plátno nebo tuhé organdy. Po ploše byly připevněny ozdoby z pentlí, voniček, zrcadélek, umělých kvítků a živé zeleně. Na hrotu práva bylo napíchnuto červené jablko, v Modré v roce 1927 zdobil konec práva na šavli malá dýně. V Jalubí má velké právo jablko a na něm zlatou korunku. V Břestku se *mečí oblékne do sukničiek, fěrtochů, na který se dá ještě nějaký krásný hedvábný brokát. Vše se omašlí pentlemi a rozmarýnem a umělými kvítečky. Právo vypadá jako oblečená panenka.*¹² Dodnes každoročně zkušené a znalé ženy právo opraví nebo přizdobí čerstvou zelení. Rozmarýn, krušpánek, myrta nebo asparágus spolu s jablkem na konci práva, měly hlubší obřadní význam a patřily k nejstarší symbolice vůbec. Zanedbatelná není ani funkce dekorativní a okrasná.

Právo na hůlce mělo podobu jednak *delší panenky*, na vrcholku ukončené jablkem, které na *právu* symbolizovalo čistotu celé svobodné družiny mládeže (Kunovice, Podolí, Popovice, Uherský Ostroh, Březolupy, Sady), jednak *krátké panenky* (Topolná, Místřice, Nedachlebice, obr. 7). Obřadnosti dodává na velkém právu v Topolné i několik malých věnečků visících po stranách práva na dlouhých bílých stužkách. V Nedachlebicích právo nekončí jablkem, ale z bílé sukýnky vyčnívá hlava současně loutky - panenky s natočenými světlými vlasy a vespod je mnoho zeleně. Právo v podobě *malého trojúhelníku* na delší hůlce mají v Častkově. V Ostrožské Lhotě se nosí hodové právo – dřevěná dutá soustružená ručka s mnoha slováckými pentlemi, do které se vkládá listina povolující hody.

Mladšími typy velkého práva jsou *práva na šavli*; jejich rozšíření spadá do poloviny 19. století, kdy začala vytlačovat dřevěný rožeň. Ten se běžně nosil o fašanku ve Starém Městě. Kovová šavle se dodnes objevuje při masopustní obchůzce v Kostelanech v rukách stárka, oblečeného v kroji s bílou beranicí.

Hodové *právo* na šavli má nejčastěji *jehlanový tvar*, stylizovaný opět do podoby panenky (Břestek, Buchlovice, Huštěnovice [obr. 4], Jankovice, Jalubí, Kostelany, Mařatice, Modra, Traplice, Věsky, Míkovice). Na šavli je připevněna plátěná spodnička, *fěrtůšek* z brokátu ozdobený pentlemi, krajkami a voničkami z umělých květín, nahoře jablko nebo malá tykev. Vše je bohatě doplněno rozmarýnem a pentlemi. V některých obcích (Babice, Spytihněv, Jankovice) má podobný tvar, jen spodní část nad rukojetí je zcela uzavřena a vyplněna

7. Starší stárka ve vyzdobeném žudře s právem v podobě krátké panenky se zelení, Nedachlebice 2003. Foto L.Tarcalová.

8. Stárek s právem v podobě koule na šavli, mladší stárek s právem v podobě plochého trojúhelníku se svými stárkami, Boršice 2004. Foto OÚ Boršice.

9. Stárek s právem na šavli v podobě polokoule, stárka má v ruce růži, Tupesy 2005. Foto L. Tarcalová.

10. Stárek s právem v podobě panenky se zelení, mladší stárek s právem v podobě válce z krušpánku, Kudlovice 2003. Foto L. Tarcalová

zelení – krušpánkem. Méně častý je tvar panenky v podobě **polokoule** (Zlechov, Tupesy [obr. 9], Boršice [obr. 8], Stříbrnice). Okraj koule s volnou spodní částí je lemován krajkou; právo má tradiční jablko na konci šavle a je vyzdobeno podobně jako výše uvedená práva. Její obdobou je **krátká panenka zdobená zelení**, kde horní část má krátké sukénky, nahoře s jablkem, ale od sukénky dolů je šavle plná krušpánku a rozmarýnu. Na rukojeti šavle jsou přivázány **slovácké stuhu** s květy, (Bílovice, Horní Němčí, Jarošov, Kněžpole, Kudlovice [obr. 10]). Nejméně častou formou práva je **válec nebo kužel na šavli** (Kostelany, Míkovice, Ostrožská Nová Ves [obr. 12], Staré Město [obr. 6]), který je po ploše pošit zelení ve vodorovných nebo svislých pruzích – asparágem, krušpánkem, rozmarýnem či myrtnou, a také drobnými kvítky a stužkami.

Zcela zvláštní jsou **práva**, která nám již tolik panenku nepřipomínají, ale mají tvar **kosočtverce či trojúhelníku** (Medlovice, Nedakonice, Ořechov [obr. 11], Polešovice, Tučapy, Vážany). Turecký šátek nebo jiná květovaná červená látka tvoří základ práva, na kterém jsou naskládané barevné široké stuhu, středem věneček, na spodní části větvičky z rozmarýnu a nahoře jablko.

Znakem mladšího stárka bylo **malé právo**, tzv. *podprávo*. V mnoha obcích bylo zřejmě méně okázalé, mnohdy jednodušší než velké právo. Základem malého práva je ve většině obcí vojenská šavle. Nevěší se na ni žádné látky ani šátky v podobě sukýnek. Výzdobu

11. Velké právo v podobě trojúhelníka, Ořechov 2004. Foto L. Tarcalová.

12. Mladší stárek s právem – střídme ozdobenou šavlí a velké právo v podobě kužele, Ostrožská Nová Ves, 2003. Foto L. Tarcalová.

tvoří zeleň, umělá kvítka a na špičce šavle je připíchnuto jablko, v Uherském Ostrohu vždy zelené barvy. Některé obce mají *šavli jen málo ozdobenou*, třeba jen ovnutým asparágem a drobnými stužkami (Staré Město, Uherský Ostroh [obr. 12], Buchlovice [obr. 5]). *Právo pro mladšího stárka je už jednodušší. Mečík se jen celý ozdobí rozmarýnem, opentlí pentlemi a příkrášlí umělými kvítečky. Je samozřejmé, že po celou dobu drůžení dojdou oba stárce nahlédnout na právo a donesou ženským nějaké sladké – tuto práci také „zalejí“.* Pozdě večer bývá právo přenášeno ke starší stárce za doprovodu hlučného veselí (Břestek).¹³ Nejčastěji se vyskytuje šavle, jejíž výzdobu vytváří *úzký válec se zelení* a drobnými umělými kvítky po celé ploše (Buchlovice, Huštěnovice, Jalubí v r. 1929 dvě takto upravená práva, Jankovice, Jarošov, Kostelany Kudlovice [obr. 10], Kunovice, Mařatice, Míkovice, Nedakonice, Podolí, Popovice, Sady).

Jako *stromek, stromeček nebo májíček* působí šavle ozdobené zelení krušpánku nebo túje, v podobě širších válců, po ploše převázané slováckými stuhami ve vodorovných pásech či kosočtvercích; u rukojeti jsou navázány dlouhé a široké slovácké stuhy (Babice, Bílovice, Kněžpole, Spytihněv, Traplice, Tupesy, Zlechov, Topolná). V Březolupech a v Nedachlebicích je malým právem kytice z krušpánku, v Mistřicích nosí mladší stárek hustou haluz túje.

Malá práva tvarově odpovídající velkým právům mají podobu *kosočtverců* (Tučapy, Vážany, Polešovice, Ořechov, Medlovice), *panenky na šavli* (Stříbrnice). V Boršicích (obr. 8) je malé právo v podobě *plochého trojúhelníku* na šavli celého z krušpánku. V Ostrožské Lhotě má podobu velkého práva, také na soustružené hůlce s mnoha slováckými stuhami.

V uherskohradištském děkanátu se mimo *práv* objevuje ještě jeden typ hodového symbolu – *věvec*. Zcela odlišný hodový atribut, běžně známý na kyjovském Dolňácku, pronikl do Osvětiman, kde zcela zdomácněl a starý typ znaku, *právo*, zaniklo. Hodový *věvec*, který připravují stárky, má kovovou konstrukci opentlenou voničkami z krušpánku, nahoře s korunkou z rozmarýnu. Vynášení *věnce* od stárky je považováno za vrcholný okamžik celých hodů. Nesou je na nosítkách stárce a stárky, a dosud je silně působícím artefaktem v tomto typu hodové občůzky.

Hodové právo se v průběhu 20. století traduje v mnoha variantách. Tvar velkého práva na dřevěné zahrocené hůlce, která v průběhu doby byla v některých obcích nahrazena mečem nebo šavlí, se po mnoha desítky let v jednotlivých obcích neměnil. Postupem času se přešlo jen ke složitější výzdobě. Původní jednoduše vyzdobené právo zajišťoval stárek, později přešla tato čestná práce na stárku a zkušenější ženy, neboť se začal klást důraz na dekorativní stránku artefaktu. Výzdoba se vyvíjela od nejjednoduššího přehození látky na tyči či šavli, s pentlemi a zelení, až po náročně našivané porty, složitě skládané stužky, mašličky, kytičky z umělých lakových květek apod. Jak jablko, prastarý kultovní symbol, tak zeleň – krušpánek, rozmarýn, myrta a asparágus byly znaky svobody, bezúhonnosti a čistoty; plnily i funkci dekorativní.

Malé právo, sestávající ze šavle ověncené zelení, bylo v lidovém povědomí pojímáno jako pomocný prostředek mladšího stárka, sloužící k ochraně staršího stárka a velkého práva. Asi starším typem práva, tedy starším znakem mladšího stárka, byla velká haluz nebo stromek některé ze zelených keřovin – krušpánku, túje, myrty apod. Jen snaha o větší zviditelnění stárkové funkce způsobila, že v mnohých obcích je malé i velké právo k nerozeznání (Polešovice, Ořechov, Stříbrnice). Hodová chasa považuje oba druhy práv za vážený právní artefakt, ke kterému cítí úctu. V případě, že nejsou v obci zvoleni stárce, ale hody s právem se přece konají, pak časté předávání práv a střídání se v nesení, ubírá na původní hodnotě a funkci a také vážnosti celé slavnosti hodů (Mistřice). I Obecní úřady, které pořídily na své náklady obě práva, vyčlenily pro ně prostor a často je mají v průběhu roku jako dekoraci úřadu (Kostelany, Nedakonice).

Hodová práva patří do kategorie obřadních artefaktů, které v tradiční oblasti uherskohradištského Dolňácka se ve své podobě zásadně nemění; obce s nově zavedenou hodovou tradicí si pořizují práva nová (Velehrad) nebo modernizují a zkrášlují práva starší.

Obřadní žehnání práv

Zcela novým prvkem v hodové slavnosti se stalo žehnání práv. V některých obcích se chodí s právy do kostela (Častkov, Kněžpole, Topolná, Mistřice, Březolupy, Bílovice) a celá slavnost je zářimována slavným Te deum a požehnáním (Nedakonice). Ve Veselí nad Moravou vydá starosta práva stárkům, kteří jdou i se všemi účastníky hodů i s právy ke kostelu, kde jim kněz požehná nejen práva, ale celý průběhu hodů. V Ostrožské Nové Vsi v roce 2005 se aktu předávání práv u místního kina zúčastňuje nejen starosta a místostarosta, ale i místní kněz, který po předání práv stárkům na místě práva požehná. V některých obcích hodová občůzka vždy začíná konáním mše (Častkov, Kunovice, Jarošov). Tam, kde se práva stárkům ještě nepředala (Topolná, Jarošov), snaží se stárka s právem z kostela rychle zmizet, nejčastěji přepravit autem, aby nedošlo k ukradení práva. V Boršicích a Zlechově jde po povolení hodů celá chasa z Obecního úřadu do kostela na mši, která je sloužena za hodovou chasu. V roce 2004 velehradská hodová chasa, za doprovodu dechové hudby, zamířila nejdříve do baziliky, kde při požehnání předala místnímu duchovnímu správci dary z úrody. Zvláštní je zvyk v Traplicích; po skončení občůzky celá hodová chasa, včele se stárky a starostou obce, obřadně klade kytičky květů k soše P. Marie uprostřed obce.

Vodění pod právo

Zvyk vodit pod právo se koná v mnoha obcích na Uherskohradištsku. (např. Tupesy, Stříbrnice, Huštěnovice, Zlechov, Staré Město apod.). O jeho existenci máme hodně záznamů ještě z přelomu 19. a 20. století.

Muzika, stárci s právem a šablama, starší stárek ho nesú, chuapci se sklénkama a kubaňama, děřčice, všecko sa to valilo do hospody. To byuo tancú celé odpoledně. Po osmém vytrúbili muzikanti marš a řecky děřčice mosely ven. Stárci u dveří vybírali. Každá moseua zapuatit po řestce. Právo zapchli v kútku u řentyša. Celý kút byu ověněný mařlama, kanicama, rúžama, chvoím. Pod právem stáú stúú, na něm víno na zavdání a býkovica kvúli pořádku, tú stárci roztrhávali bitky a odháňali děčka. Starší stárek posadíu najprv pod právo starší stárku, potom druží dvá své stárky. Musea sa zapuatit řestka, aj pět řestek, protože řádná ani řádný sa nenechali zahaňbit – a byuo to peněz. Aj druží chuapci vodili pod právo, protože sa na tom moc trhuo (Staré Město).¹⁴

Obvykle v koutě tanečního sálu je umístěn stolec, nad kterým visí práva. Zde je hlídá některý ze stárků. Na stole v pohárcích je víno. Chasa zavádí účastníky taneční zábavy pod právo, *podívat se na právo*. Obvykle ještě při tanci chlapec, jeden z chasy, položí tanečníkovi na hlavu svoji beranici nebo klobouk a vede taneční pár k právům. Zde stárek nebo ten kdo právě právo hlídá, zavdá tanečníkovi a tanečnici víno z připraveného pohárku, za které musí zaplatit. Stárka mu připne zelenou snítku, aby se vědělo, že už byl zavedený pod právem.¹²

Zavádění pod právo, s tančením tzv. *hanácké*, je v Břestku předzvěstí ukončení hodové zábavy. Hanácká je kolem deváté vyhlášena mazurkou. Starší stárek si jde pro svoji stárku a zatancuje si s ní a vede ji pod právo. Na talíř položí nějaký peněžitý obnos a přijíjí si vínem. Pak přichází mladší stárka, rodiče stárek a stárků, představení obce, nakonec chasa a ostatní účastníci hodové zábavy. Dříve bylo zvykem, že na talíř házely peníze ženy, protože nikdy o hodech neplatily vstupné. Hanácká se tančí i hodinu či dvě bez přerušení.

Artefakty dalších hodových dnů

a) vození berana

Hlavním hodovým atributem, objevujícím se o hodech druhý hodový den, v minulosti i týden po hodech (Březolupy), je živý beran. Chození s beranem, vození berana či dříve nošení berana na nosítkách nebo stolicí, je známé z mnoha lokalit o hodových slavnostech (Staré Město, Huštěnovice, Stříbrnice, Újezdec u Osv., Nedachlebice). K nejstarší verzi patří občůzka mládenců s ověněným beranem nošeným na nosítkách.¹⁵ Při občůzce mládenci vybírali naturálie obilí nebo peníze – příspěvky na hodovou zábavu. Chlapci potraviny prodali a za stržené peníze zaplatili hodové výdaje. *V pondělí chodiuo sa s beranem. Stárci*

13. Vození berana chasou na druhý hodový den, Popovice 2005. Foto L. Tarcalová.

ho kúpili, děvčice nastrójili, chasa povodiua a nakonec zedua. Chudák baran. Byu přivázaný ke stolici, na čele gánku, koem huavy věnec a rohy pantlama omotané. Přikryli ho tureckým šátkem s pentlama a voničkama. V pondělí šli chuapci z hospody pro berana ke staršímu stárkovi. Nosili ho štyrý. Najprv sa šlo ke starostom a potom po fšeckých domoch. Právo zapchuo sa dycky do roštu, potancovauo sa s domácima se dva kúsky a tak se chodiuo až do večera. Tře chuapi šli za chasú a vybírali rež a peníze do sotúrka. Rži sa dávaava ošívka, tu stárci ve středu prodali a zapuatili vydání.¹⁶

Po skončení obchůzky se přijelo před hospodu, kde stárek šavlí nebo kosířem od sekačky (Újezdec u Osv.) berana obřadně stínal.¹⁷ Ke stínání byla zhotovena zvláštní lavice, na kterou se beran uvázal tak, že přední i zadní nohy byly přivázány k nohám lavice, tělem spočíval na lavici, jen krk a hlavou byl volný. Kolem se tancovalo. Řečník bavil veřejnost a snažil se odpoutat pozornost účastníků. V nestřeženém okamžiku strhly stárky z beranů turecké šátky a stárci je šavlemi setnuli. *Sláva stárkům, kteří zařáli, hanba, kteří nesetnuli.* Šikovnému se zpívalo: *Újezdecký stárek, není šohajek, nepořal beránka na jeden rázek.*

Také kronika Derfle (Sadů) popisuje velmi zajímavě chození s beranem a jeho stínání ve 20. letech 20. století. *V hodové pondělí se šlo na ranní. Dopoledne si šli pacholci pro vyzdobeného beránka. Na krku měl uvázanou červenou a bílou harasku, byl přivázaný na stoliče, kolem beránka byl věnec z barvíнку a z aster, hlavu měl ozdobenou věncem z rozmarýny a záda měl pokryta červeným šátkem. Pacholci ho zvedli na nosítkách a za zpěvu ho vynášeli ze dvora. Nesli ho návsí, před ním poskakovala maškara, po stranách a za nimi šli pacholci, muzikanti a pak děvčata. Průvod se zastavil u každého lepšího domu, zavdali si s domácími a žebronili na beránka. U stárkova domu se zatančilo sólo. Družina prošla s beránkem vesnicí a vrátila se k hospodě. Pacholci zbavili beránka ozdob, před hospodou se zpívalo a tančilo. Maškara odevzdala druhému stárkovi kosíř. Ten musel jednou ranou utnout beránkovi hlavu, jinak by se mu děvčata smála a musel by kosíř předat třetímu stárkovi. Pacholci beránka stáhli a děvčata jim ho pak připravila k večeri. Odpoledne měli lidé pozvané hosty. Po odpoledním hodování se vypravili k muzice.¹⁸ Tento obřadní akt stínání berana se podle zápisů z kronik dodržel do roku 1875 (Stříbrnice, Kudlovice, Hradčovice), v některých obcích i déle (Huštěnovice, Boršice u Buchlovic).¹⁹*

Z celého původního zvyku zůstalo jen obcházení s beranem v druhý hodový den, který leží na opentleném vozičku ozdobený chvojí, papírovými růžemi a fábory. V mnohých vesnicích bylo výsadou stárků vozit, táhnout před průvodem berana nebo ovečku na vozíku,

14. Vození bečičky na vozíku, Kudlovice 2003. Foto L. Tarcalová.

jinde tuto obchůzku konali chlapci odvedenci. Dnes se účastní průvodu i děvčata, malé děti pomáhají s převážením; hlavně však okukují malátného berana (Sady, Topolná, Jarošov, Mařatice, Míkovice, Kunovice, Častkov). V obcích na Uherskobrodsku (Drslavice a Veletiny) se hody slaví právě jen vozením berana v neděli odpoledne.

V duchu tradice jsou v Míkovících (stejně i v Prakšicích – Pašovicích) hodovými dny neděle a pondělí. Na druhý hodový den vozí hodová chasa berana a v čele průvodu jde stárek jen s malým právem. Velké právo je podle mínění místních obyvatel tak vážený a natolik chráněný symbol, že se k obchůzce na druhý hodový den již nebere.

Za inovací zvyku vození berana můžeme v současnosti pokládat tažení ozdobeného vozíku kručpánkem a barevnými růžemi na konci hodového průvodu; je na něm bečička s vínem nebo burčáku – *kobyláku*. Vozík táhnou obvykle ženatí muži nebo mladší chlapci z hodové chasy (Staré Město, Ostrožská Nová Ves, Huštěnovice, Kudlovice).

Artefakty účastníků hodů, hlavně mužské části chasy (dnes Polešovice, Zlechov, Tupesy, dříve i Boršice u Buchl.), v druhý hodový den jsou dodnes sklenice a ozdobené džbánky v ruce – *měu sklénku s gořalkú alebo kubaňu s vínem. Připíjauo sa každém, doma, v hospodě, aj na ulici.*²⁰

b) mlácení káčera

K zcela zaniklým symbolům hodů na Uherskohradištsku patří kačer, jehož ubíjením se v některých obcích končily hodové slavnosti. Symbol hodů, známý dodnes především na severním Kyjovsku, se objevuje v obcích nejbližší položených této oblasti (Medlovice, Osvětimany, Těmice). Všichni hosté se shromáždili před hostincem, odkud šli se starším stárkem pro stárku. Ta měla nachystaného živého káčera, kterého předem obstarala, usadila do ozdobeného košíku; ten nesla v čele průvodu právě starší stárka. Obvykle u hostince byl vykopaný důlek, kde se položil kačer. Ubíjení káčera začal první stárek s cepem, pak ostatní chlapci. Nejprve okolo káčera tancovali a pak se zavázanýma očima se snažili káčera zabít. Když ho nikdo nezasáhl, vydražil ho starší stárek *po korunkách do klobúka*. Poslední korunu házela stárka a kačer jí zůstal.²¹

O hodovém mlácení káčera máme záznam i z Uherskohradištska, v Pamětní knize z roku 1920 v Sadech (Derfli). *Zde se v úterý ráno shromáždilo několik chlapců a děvčat, aby dokončili o hodech starodávnou zvyklost – utloukání káčera. Děvčata byla oblečena už v šatech všednějších, v bílých nabíraných rukávcích a v pěkných, ale obnošených fěrtoškách. Přišla bez*

šátku na hlavách, jen s pestrými mašlemi v lelíkách. Většina pacholků měla široké konopné gatě zastrčené do vysokých bot, zkrášlené vkusně vyšívanou zástěrou a konopnou košili s otevřenými rukávy, s nazdobenými širáky. Byla zde i muzika. Čtyři děvčata vynesla ze dvora kačera na vyzdobených nosítkách, zařadila se za muzikanty. Za nimi pak šli ostatní děvčata, pak šohají a hromada dětí. Průvod se v dědině nezastavoval, šel až za humna k máji. Zpívalo se:

*Při potoku seděla na kačenu volala.
Kač, kač, kač, kačena, nasypem ti jačmeňa.
A ja nejsu kačena, abych jačmeň zobala,
ale su děvečka, od Nového Městečka.
A já jačmeň nejídám, oklamat sa ti nedám,
falešné oči máš, za inýma pozéráš.*

Až se došlo k máji děvčata sundala káčera z nosítek, zbavila ho ozdob a uložila do země až po okraj ošatky. Děvče zakrylo jednomu z chlapců oči šátkem, pacholci ho odvedli daleko od kačera a zatočili jím. Dostal do rukou cep. Muzika hrála, děvčata zpívala, aby závodník neslyšel občasně zakdákání káčera. Chlapec postupoval, občas tloukl cepem do trávy, bloudil a hledal tak dlouho, až jej stárek přerušil. Vyměnil dalšího chlapce. Až konečně káčera našel, bil ho cepem dokud káčer nezemřel. Pak se kolem káčera tancovalo. Nakonec jej čtyři děvčata uložila na nosítka a celý průvod se vrátil do dědiny. Káčer odevzdali hospodské, která ho připravila na večer.²²

Novější formu má současná hodová obchůzka s kačerem na Kyjovsku, kdy stárci a stárky upevní káčera ke stoličce, přikryjí jej celého mimo hlavu vyšívaným nebo tureckým šátkem, na hlavu mu připnou korunku z rozmarýnu. Káčera nosí po obci, stejně jako právo, a bedlivě jej hlídají; již se po slavnosti kačer neubíjí.²³

Maškary o hodech

V druhý hodový den chodili stárci s veškerou chasou o hodech po *babkách* (Ostrožská Nová Ves), po *škárkách* (Nedakonice) a *vybírali nejen z tanečnicků, ale zvláště z tanečnic* obilí, hlavně ječmen, který pak prodali a za utržené peníze *vyčastují* muzikanty a celou chasou, zbytek si ponechávají na útratu. Dnes je již velmi málo obcí, pro které je typické chození masek a maškar. Ty se objevovaly při dozvukách hodů, ať již při vození berana v neděli, v pondělí nebo v další dny po hodech. V úterý i ve středu se na Uherskohradištsku konala ve třicátých letech 20. století ještě zábava při muzice nebo jen harmonice. Hlavně středa byla dnem dozvuků pro hospodyně a hospodáře, babičky a dědečky, kteří dokončili hody po svém. *Několik tetěnek se převleklo do masek a chodilo po domech a špásovalo s hospodáři. Mladí chlapci ze Sadů chodili po domech svých milých a vodili s sebou beránka, kterého pak vykrmili na další hody. Děvčata vyměňovala staré polámané kosírky za krásné nové.*²⁴

V období 50. let 20. století byly dozvuky hodů v první neděli po hodech - *hodky*. Podle toho, kolik vynesly hody, natolik byly okázalé dozvuky. Prvek chození maškar o hodech se znovu objevil v sedmdesátých letech 20. století. V Nedachlebicích, Kunovicích a v Kněžpoli chodily při nedělní obchůzce maškary v průvodě a tropily si legraci z kolemjdoucích a ze všech, u kterých se při obchůzce zastavily v domě. V současné době se dozvuky konají ve formě obchůzky (Březolupy), ve většině obcí je jimi večerní taneční zábava. Mnohdy až zcela před adventem pořádají obce *babské hody* (Traplice, Kněžpole, Huštěnovice, Košíky 1971), tedy taneční zábavu, kde muži jsou převlečeni za ženy a ženy za muže. Na babské hody v Košíkách konané na kateřinské zábavě přijdou ženy v krojích. Tancuje se pod *babským právem* až do 22. hodin, kdy je dámská volenka. Toto právo se snaží muži utrhnout, ale ženy tomu brání. Až se ho zmocní, již volenka končí a k tanci zvou i muži.

Uherskohradištsko je oblast, kde hodové slavnosti se ve většině obcí dodnes slaví. Patří k nejtrávanějším jevům, na kterých vesnická komunita s větší částí participuje. Dodnes tradované obřadní atributy jsou pevně spojené s hodovou slavností. Jejich případná absence

ubírá na vážnosti a honosnosti celé slavnosti hodů. Hody jsou v současnosti typickým jevem lidové kultury, který žije, rozvíjí se, inovuje a podřizuje se potřebám doby. Hodová slavnost se stala nepostradatelnou součástí kulturního života a společenského dění na Uherskohradištsku a v dalších obcích Slovácka.

Poznámky:

- 1 Š t a j n o c h r, V.: *Panna Maria Divotvůrkyně*. Uherské Hradiště 2000, s. 47.
- 2 *Pamětní kniha obce Pašovic*.
- 3 *Pamětní kniha Derfle*, 1920; S u r m o v á, H.: *Derfle a její hodová tradice*. Seminární práce, Uherské Hradiště, 2003.
- 4 *Zápis z kroniky Břestku*, 1960, s. 429.
- 5 N i e d e r l e, L., C h o t e k, K.: *Zvyky a obyčeje. Obyčeje výroční*. MS, díl I., sv. II., s. 781; H ú s e k, J.: *Život v obci a v rodině*. Moravské Slovesko, díl I., sv. II., Praha 1921, s. 480–481.
- 6 T a r c a l o v á, L.: *Oblékání kroje a jeho obřadní atributy o hodech*. Slovácko 46, 2004, s. 47–64; T a r c a l o v á, L.: *Slavnostní kroj o hodech*. In: *Hodové slavnosti v Polešovicích*, Polešovice 2005, s. 23–32.
- 7 T a r c a l o v á, L.: *Oblékání kroje a jeho obřadní atributy o hodech*. Slovácko 46, 2004, s. 47–64; T a r c a l o v á, L.: *Slavnostní kroj o hodech*. In: *Hodové slavnosti v Polešovicích*, Polešovice 2005, s. 23–32.
- 8 R u t t e, L.: *Staroměstské hody*. Slovácko 2, 1960, č. 8, s. 26–27.
- 9 V i n k l e r, J. a kolektiv: *Traplice 20. století slovácké obce – 1900–1999*. 1999, s. 165.
- 10 K l v a ň a, J.: *Lidové kroje na Moravském Slovesku*, Díl I., sv. I., Praha 1918, s. 247.
- 11 R u t t e, L.: *Staroměstské hody*. Slovácko 2, 1960. č. 8, s. 26–27.
- 12 *Zápis z kroniky Břestku*, 1960, s. 429.
- 13 Č o u p k o v á, J., Č o u p e k, J.: *850 let obce Břestek 1141 –1991*. Břestecské hody s. 34–36.
- 14 R u t t e, L.: *Staroměstské hody*. Slovácko 2, 1960, č. 8, s. 26–27.
- 15 *Vě čtvrtek to chlapi už od Božího rána chodili po dědině a zapentleného barana nosili. Ten byl uvázaný na péraci (kde se pere) stolici. A to tak až do večera chodili. Večer ho zabili a byla trachta. Prvůj to bývalo ešče ináč. Dyž s baranem došli k hospodě, tož mu stali kosířem hlavu. Ale potem sa to nesměl dělat*. Viz K l v a ň a, J. : *Národopisné droby ze Slovenska moravského*. Český lid, VIII, 1899, s. 112–113.
- 16 R u t t e, L.: *Staroměstské hody*. Slovácko 2, 1960, č. 8, s. 26–27.
- 17 *Pamětní kniha obce Újezdec u Osv.*, od r. 1928, str. 18.
- 18 *Pamětní kniha Derfle*, 1920. Podobně popisuje i R u t t e, L.: *Staroměstské hody*. Slovácko 2, 1960, č. 8, s. 26–27.
- 19 *V pondělí chodí po domech, zavdávají všem v domě a zvou na taneční zábavu. Dostávají až to peníze nebo naturálie. Z toho pak vystrojili večer hostinu. Zvyk stínání berana se udržel až do roku 1875. Kronika obce Stříbrnice, I. díl, str. 13, 94–96; V pondělí chodívali po obci, dostávali obilí, které sbíral jeden pomocník a vozil do hostince. Tam se všichni večer sešli, obilí se prodalo a utržené peníze propili. Beran se stínal asi do roku 1875. Kronika obce Kudlovice, s. 74; Velmi okázale se v obci slavili a stále slaví hody třetí neděli v říjnu. V neděli nosili mládenci na stolici opentleného živého barana po vesnici a vybírali na něho. Po skončené sbírce zvolený „stárek“ barana stínal. Toto stínání bylo pro stárka zkouškou. Neutál-li jedním rázem jeho hlavu, platil pokutu a utřil posměch hlavně u dívek. Často se stávalo, že mládenci tajně před stínáním sypali zvířeti do vlny na krku písek a tak bylo stárkovi třeba i tříkráte tnouti, než se mu podařilo zvíře usmrtiti. Tento zlozvyk odstranil prý v roce 1870 hradčovský farář P. Petráš. Zakázal stínání a doporučil podřezávání zvířete. Oslava hodů se zachovala v téměř nezměněné podobě dodnes. Beran se nepodřezává. Převzato ze studie Jana Mihala z Hradčovic; K l v a ň a, J.: *Národopisné droby ze Slovenska moravského*. Český lid, 8 (1899), s. 112–113.*
- 20 R u t t e, L.: *Staroměstské hody*. Slovácko 2, 1960, č. 8, s. 26–27.
- 21 N á p l a v o v á, M.: *Život v obci*. In: *Medlovice 2001*, s. 58–77; výzkum v Medlovicích z roku 1986 uložen v archivu Slováckého muzea.
- 22 *Pamětní kniha Derfle*, 1920.

23 K r i s t, J.: *Proměny výročních obyčejů na kyjovském Dolňácku*. In: *Výroční obyčeje*. Brno 1982, s. 224–238.

24 *Pamětní kniha Derfle*, 1920.

Literatura:

B a r t o š, F.: *Moravský lid*. V Telči 1892, 59–72.

B e r á n k o v á, H.: *Rodinné a výroční zvykosloví*. In: *Uherský Ostroh, Uh. Ostroh 2000*, s. 281–298.

Č o u p k o v á, J., Č o u p e k, J.: *850 let obce Břestek 1141–1991. Břestecské hody*. s. 34–36.

H a b a r t o v á, R.: *Výroční zvyky a slavnosti*. In: *Polešovice 1595–1995. 400 let od povýšení na městečko*, s. 133–139.

H o d e k, J.: *Život moravských Slováků. Obraz ze Slovácké dědiny z Uh. Hradištska*. S. 110–111.

H o d e k, J.: *Moje zápisky, 1912–1913*. Boršice s. 66–69.

H o r v á t h o v á, E.: *Rok vo zvykoch nášho ľudu*. Tatran 1986, s. 237–242.

H u b á č e k, J.: *Kronika slovácké vesnice Huštěnovice, 1957*.

H u b á č e k, J.: *Kulturně historická monografie Kudlovic a vlastivěda Napajedelska*. Uherské Hradiště 1952, nestr.

H ú s e k, J.: *Život v obci a v rodině*. Moravské Slovensko, díl I., sv. II., Praha 1921, s. 401–536.

-j k - : *Beran a kačer na hodech*. *Malovaný kraj* 15 (1979), č. 1., s. 18–19.

K r i s t, J.: *Proměny výročních obyčejů na kyjovském Dolňácku*. In: *Výroční obyčeje*, Brno 1982, s. 224–238.

K l v a ň a, J.: *Národopisné droby ze Slovenska moravského, Český lid*, VIII, 1899, s. 112–113.

M i k u l a, F.: *Lidové zvyky a tradice*. In: *Dějiny obce Tupesy*, s. 50–76.

N á p l a v o v á, M.: *Život v obci*. In: *Medlovice 2001*, s. 58–77.

N á p l a v o v á, M.: *Ze života během roku*. In: *Osvětimany 2000*, s. 76–96.

N i e d e r l e, L. C h o t e k, K.: *Zvyky a obyčeje. Obyčeje výroční*. MS, díl I. sv. II., str. 665–799.

P a š k a, P.: *Topolský stárek vykoupil hodové právo, hody o víkendy mohou začít*. DDK, 13. 9. 2004.

R u t t e, L.: *Staroměstské hody*. *Slovácko* 2, 1960, č. 8, s. 26–27.

Slovácké kateřinské hody s právem. 1923–2003. Huštěnovice 2003.

S t i g l e r, R., K o p a l, M.: *Kronika Březolupy do roku 1918*. Březolupy 2001.

S t r a k o v á, L.: *Výroční obřady a obyčeje*. In: *Ostrožská Nová Ves. Z dějin Nové Vsi a Chylic*. 2001, s. 257–264.

Stříbrnice, lovecká obec. *Kronika z let 1128–1978*. *Lidové zvyky* s. 17–19.

Š e p l á k o v á, V.: *Stárkovská organizace a její současné formy*. In: *Výroční obyčeje*, Brno, 1982, s. 81–93.

Š i m š a, M.: *Tanec pod zeleným stromem*. In: *Zeleň v lidových obyčejích*. Uh. Hradiště 2003, s. 199–231.

T a r c a l o v á, L.: *Hody, milé hody*. In: *Malovaný kraj*, 2, 1985, č. 4, s. 3.

T a r c a l o v á, L.: *Klobúček s pérkama, věneček s pantlami*. Úvazy, pokrývky a úpravy hlavy. Katalog k výstavě. Uherské Hradiště, 2004. 28 s.

T a r c a l o v á, L.: *Kult svatých a patronské hody*. In: *Kult a živly. Studie Slováckého muzea* 4/1999, s. 77–81.

T a r c a l o v á, L.: *Oblékání kroje a jeho obřadní atributy o hodech*. *Slovácko* 46, 2004, s. 47–64.

T a r c a l o v á, L.: *Slavnostní kroj o hodech*. In: *Hodové slavnosti v Polešovicích*, Polešovice 2005, s. 23–32.

T a r c a l o v á, L.: *Současný stav výročních obyčejů v okrese Uherské Hradiště*. In: *Výroční obyčeje*, Brno 1982, s. 212–223.

T a r c a l o v á, L.: *Výroční obyčeje*. In: *Kunovice v proměnách času*. Obecní úřad Kunovice 1996, s. 195–207.

V e č e r k o v á, E.: *Rodinné a výroční obyčeje*. In: *Veselsko, Muzejní a vlastivědná společnost*, Brno, 1999, s. 167–178.

V e č e r k o v á, E.: *Současná hodová obchůzka s „právem“ na Uherskohradištsku*. ČmoM 55(1970), s. 177–191.

V i n k l e r, J. a kolektiv: *Traplice. 20. století slovácké obce – 1900–1999*. 1999, s. 165.

Prameny

Pamětní kniha Boršice u Buchlovic založená v měsíci březnu 1925–1934
II. pamětní kniha obce Boršice u Buchlovic, 1935–1954
Kronika obce Bošice, okres Uherské Hradiště, 1955–1961
Kronika Boršice u Buchl., IV.díl, 1962–1966
Pamětní kniha obce Břestku, sv. II., 1951–1962
Zápis z kroniky Břestku 1960, s. 427–435
Pamětní kniha obce Břestek 1925–1950, sv. I.
Pamětní kniha obce Břestek sv. II., 1951–1961, sv. II.
Obecní kronika obce Břestek, okr. Uh. Hradiště, 1962–1969, díl III.
Pamětní kniha obce Buchlovice, 1928–1948
Pamětní kniha Derfle, 1920
Kronika obce Jalubí, 1945–1950
Pamětní kniha obce Jankovice – kronikář Josef Župka
Pamětní kniha obce Jarošova, 1932–1969
Pamětní kniha obce Košíky, 1923–1938, s. 115
Pamětní kniha obce Košíky, okr. Uherské Hradiště, 1923–1978
Kronika obce v Kněžpoli, 1938–1956, díl II.
Kronika obce Kudlovice, s. 74
Kronika obce Kunovice, 1955–1956
Kronika obce Kunovice, 1957–1961, díl III.
Kronika obce Mařatic z r. 1935
Kronika obce Mařatic od 1936–1947
Pamětní kniha obce Medlovic, z r. 1928
Kronika obce Míkovice II., 1976–1983
Pamětní kniha obce Modré, 1927–1957
Kronika obce Nedakonic, 1950–1959, díl. II.
Pamětní kniha obce Nové Vsi, 1898
Pamětní kniha obce Podolí, 1924–1960
Kronika obce Stříbrnice, I.díl, s. 13, 94–96
Pamětní kniha obce Svárova, 1928–1946
Pamětní kniha obce Tučapy, s. 99
Pamětní kniha obce Újezdec u Osv., od r. 1928, s. 18,
Kronika obce Vážany, II. díl, s. 67, 127
Kronika obce Velehrad, 1956–1976
Pamětní kniha obce Zlechova, r. 1937, s. 41

PhDr. Ludmila T a r c a l o v á (n. 1946) je vedoucíím národopisného oddělení Slovákckého muzea v Uherském Hradišti. Svůj odborný zájem orientuje na obřadní lidovou kulturu a lidový oděv. Těmto tématům věnuje své odborné články i muzejní výstavy.

Attributes of Feast Festivities in the Uherské Hradiště Region

A Contribution to the Study of Present-Day Ceremonial Culture

A b s t r a c t

The feast (or wake) was a holiday that rounded off the complex outcome of agricultural works in the time when the grain had been harvested and poultry had been bred up; i.e. in the late summer and early autumn. In the Slavic Middle Ages, the feast was a milestone of the annual farming cycle. The word *hod* or *hody* meant a special time, a great hour. The word *hod* was also used for a feast attended by relatives and friends from other villages. Sometimes, the origins of feast are explained by memorial feasts related to the cult of the deceased ancestors. Today, the feast festivities are aligned with the day of consecration or blessing

of the local parish church. Sometimes, the feast is held on a name day of one of the patrons to which a local church is consecrated. In most villages, the feast is held on the third October Sunday, on a unified feast day introduced by Joseph II., i.e. on the name day of St. Havel (St. Gallus). Some of the villages began to celebrate feast on a Sunday closest to October 28th (on this day in 1918, the Czechoslovak Republic was established). Hence, this is referred to as the republican feast.

It is apparent that there were many reasons for organizing the feasts in various historical periods, which is why the feast festivities rank among the most important festivities of the year in the Dolňácko ethnographic region. Their popularity can be compared only to Shrovetide rounds. However, the feast is ethnographically more important because of a number of ceremonial artifacts that are employed during the celebrations. Even today, the feast is a prestigious event. It comes with manifestations of ostentatious pomp: the town halls are decorated, as well as the cultural venues and the houses of stáreks (voted representatives of the unwed youth). Also connected with feast festivities are Maypoles and greenery in general. The feast attributes include the status symbols of the stáreks – the standard (právo) and their female counterparts stárkas – pastry, fruits and bush twigs, and also their attires and insignia of flowers or twigs on their clothes that denote their status and function in the feast ceremony. These are also worn by other feast participants. The feast attributes are a base of the ceremonies of the several-day long feast celebration, including erecting the Maypole, calling out the stárek, asking for stárka, authorization of the feast, blessing of the standards, leading under the standard, fetching a ram and the rounds of masks. The present state of feast ceremonies was observed and recorded in the years 2003–2005 in 52 villages of the Uherské Hradiště deanery.

Attribute der Kirmesfeier im Gebiet von Uherské Hradiště

Beitrag zum Studium der gegenwärtigen Ritualkultur

Zusammenfassung

Die Kirmesfeier vollendete das komplexe Ergebnis der landwirtschaftlichen Arbeit in der Zeit, wo das Getreide geerntet und das Geflügel herangewachsen war, das heißt Ende Sommer und gegen Herbst. Im slawischen Mittelalter war die Kirmesfeier ein Meilenstein des wirtschaftlichen Jahreszyklus. Die Kirmes mit einem folgenden Schmausfest bedeutete also eine gute Zeit, die Sternstunde. Unter dem Begriff hody ist also neben der Kirmes auch ein Festessen zu verstehen, zu dem Verwandte und Freunde aus den umliegenden Gemeinden eingeladen wurden. Der Ursprung der Schmausfeste ist laut einigen Vermutungen auf die mit dem Kult der toten Vorfahren verbundenen Gelage zurückzuführen. Die Kirmesfeier von heute ist mit dem Tag der Konsekration – Einweihung oder Einsegnung der Pfarrkirche – verbunden. Die Kirmesfeier kann sich auch zum Namenstag eines Schutzpatronen beziehen, dem die örtliche Kirche eingeweiht ist. In den meisten Gemeinden werden die Kirmesfeiern am dritten Oktobersonntag veranstaltet, am Havel-Tag, d. h. im einheitlichen Termin, den Joseph II. eingeführt hat. Einige Gemeinden haben sich nach 1918 für den dem 28. Oktober näher stehenden Sonntag entschieden – so genannte republikanische Kirmesfeier.

Es ist offensichtlich, dass es immer genug Gründe gab, die Kirmesfeier zu veranstalten, und deshalb zählt die Kirmesfeier auch heute zu den wichtigsten Feiern des Jahres im Gebiet von Uherské Hradiště (Dolňácko). Was Verbreitung des Festes und Intensität der Erlebnisse betrifft, ist die Kirmesfeier nur mit dem Karnevalumzug zu vergleichen. Die Kirmesfeier ist um so bedeutender, dass sie eine Reihe von Ritualartefakten beinhaltet, die damit untrennbar verbunden sind. Auch heute hat diese Feier einen hohen gesellschaftlichen Status. Außer Rechten, rechtlichen Artefakten, gibt es weitere Kirmessymbole. Unter anderem ist es das Schaugepränge: geschmückt werden Gemeinde- und Stadtamtgebäude, Kulturhäuser und Häuser der auserwählten Dorfjungen und -mädchen. Zu allgemeinen Obliegenheiten gehören auch Maibäume und das Grüne überhaupt. Attribute der Kirmesfeier sind nicht nur Standessymbole von auserwählten Dorfjungen (Rechte) und Dorfjungen – Gebäck, Obst, Sträucher, sondern auch ihre Kleidung samt äußeren Verzierungen – Blumen oder Grünzweigen, die ihren Stand bezeichnen oder als Ergänzung der feierlichen Kleidung gelten. Die Kirmesattribute bilden eine Basis für mehrtägige feierliche Rituale wie Maibaumsetzen, Ausrufen der Dorfjungen, Bitten um ei Mädchen, Erlaubnis der Kirmesfeier, Segnen der Rechte, Führen unter das Recht, Fahren des Schafbocks, Maskenumgang. Wie die Kirmesfeiern von heute aussehen, haben wir in den Jahren 2003 bis 2005 in 52 Gemeinden des Dekanats von Uherské Hradiště verfolgt.

ČERTOVSKÉ MASKY Z MIKULÁŠSKÝCH OBCHŮZEK VE ŠTÍTNÉ NAD VLÁŘÍ

Eva Večerková, Etnografický ústav Moravského zemského muzea, Brno

Mikulášské obchůzky se udržují dodnes na většině míst a krajů na Moravě. Na jižním Valašsku, především ve Štítné nad Vlárí, upoutají pozornost maskování a masky. Zde se každoročně, v předvečer svátku sv. Mikuláše, objevuje několik skupin maskovaných čertovských postav s tradičními dřevěnými maskami.

Předvánoční čas je v lidové tradici na Moravě svázán s obchůzkami mužů a žen, při nichž se používá rozličných masek a převleků: *barborek*, *lucek*, *matiček* či *mikulášek*, *Mikuláše* a jeho rozmanitých průvodců. Mikulášské obchůzky se udržují dodnes na většině míst a krajů, na jižním Valašsku však upoutají pozornost svou regionální osobitostí masky a maskování. Zaujal nás tento obyčej ve Štítné nad Vlárí, kde se každoročně v předvečer svátku objevuje několik skupin maskovaných postav, *čertů* se *Svatým* a *smrtkou*. Mužská chasa, dospělí i výrostci, se na mikulášské dny připravují už v týdnu před nimi. Ve Štítné je živo, občané vycházejí ven, aby se podívali na *létání čertů*, chlapci-školáci přehlušují zvonění *čertů* prás-kacímí kuličkami, jež se ujímá jako nový způsob ožívování mikulášského svátku.

Každá skupina čertů má svého *Svatého*, ustrojeného v bílých kalhotách a bílé košili, přes niž má přehozen ornát. Zhotovuje se buď z textilu (bílé i červené látky), nebo z tvrdé izo-lační lepenky s lesklou hliníkovou fólií na povrchu. Takový je po okraji lemován modrým či zlatým staniolem, polepen velkým červeným křížem s paprsky uprostřed a malými křížky po okraji. Ze stejného materiálu je zhotovena i vysoká biskupská mitra. K výrobě ornátu a mitry se dříve často používalo balícího papíru, příp. lepenky. K postavě *Svatého* patří nezbytná berla ze silného drátu či z kovové tyče. Pamětníci připomínají další postavy mikulášské obchůzky. Tak *Smrt* byla oblečena do bílých pekařských kalhot a bílé košile, na hlavě měla *kuklu* z bílého plátna s otvory pro oči a ústa, přes ramena přehozenou ložní plachtu; nosila dřevěnou kosu. Podle pamětníků se *kukla* pletla z ovčí vlny. Dnes bývá *Smrt* pojata jinak, v černém úboru a koupené obličejové masce; inspirací se mládeži stalo strašidlo z filmu *Vřískot*. *Žid* vystupoval v starých kalhotách a saku naruby obráceném, ve starém klobouku nebo beranici. Někdy míval hrb na zádech, nalepené licousy, nikdy mu nechyběl pytel přehozený přes rameno. Ometenou metlou proháněl lidi. Postava *žida* zanikla po polovině minulého století. Před více než dvaceti lety doplňoval mikulášskou skupinu *kůň*: jeho představitel býval podobně jako čert v kožichu, ale na hlavě měl dřevěnou koňskou hlavu, říkalo se tomu také *klapačka* – čelisti upevněné na drátě se tahem šňůrky rozevíraly a klapaly. Občas se mezi čerty i dnes objeví *anděl* v bílých šatech, s křídly (z textilu, papíru), ale není to pravidlem.

Zatímco *Svatého* má každá skupina jednoho – a tak i *Smrt*, *čertů* bývá několik. Hlavní důraz je na *čertech* a tak bývá večerní mikulášský shon nazýván *létáním čertů*. Zúžení typů postav a zmnožení *čertů*, provázené individuální tvořivostí v převlecích a maskách, je tendence příznačná pro novodobý vývoj mikulášských obchůzek, a to nejen na Valašsku. Maskování čertů sestává z kožichu obráceného srstí nahoru a sukně z pytloniny, obličej kryje *larva*, zpravidla vyřezaná ze dřeva. V ruce nosí čerti březovou metlu, kolem pasu a šikmo přes hrud' řetěz, na němž je uchyceno množství zvonků, starých i nově vyrobených. Nejvíce jich mají na zádech a jak pobíhají a skáčou, rámusí a zdaleka jsou slyšet. Dříve nosili zvonce v ruce, velké kravské nebo ovčí. Nové se vyrábějí z plechu. Hlasem, hučením, řinčením řetězy a zvonci, prudkými pohyby, při nichž se ohánějí metlou, dotvářejí maskování *ogaři* čertovskou postavu.

V předvečer mikulášského svátku se ve Štítné objeví nezřídka pět i sedm skupin čertů se

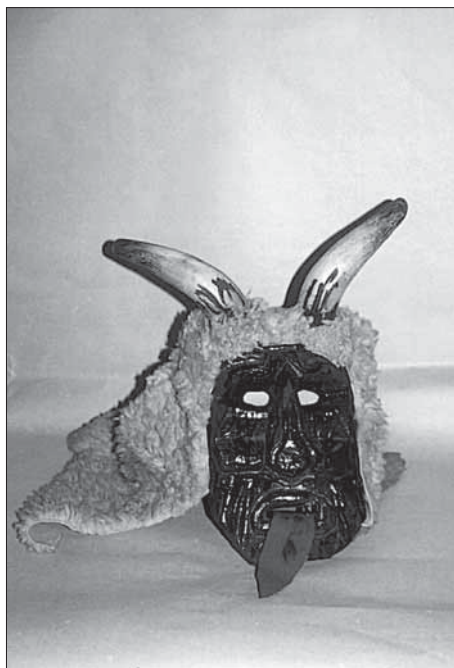
Čertovské masky Josefa Štěpančíka, 2005.

Mikulášská obchůzka 5. 12. 2005: čerti a Svatý.

Dřevěná maska čerta Františka Bajara.

Čertovská maska J. Štěpančíka ze sbírek Etnografického ústavu MZM, 2004. Autorka fotografií: Eva Večerková.

Svatým. Chodí se do rodin s dětmi na pozvání a podle toho se udělá i časový plán, jak se půjde. Začíná se po setmění a končí k půlnoci v místním hostinci. Před několika lety se chodilo i do Popova. Docházelo však k střetu s popovskými *čerty* a tak se štitnější dnes pohybují v areálu své obce. Skupiny se vytvářejí podle věku a kamarádských vazeb; *mladší čerti* jsou výrostci, dříve sedmnáctiletí dnes i čtrnáctiletí *ogaři*, *starší čerti* mládenci a svobodní mladí muži starší 18 let. Mladší čerti museli mít respekt před staršími a snažili se jim proto vyhnout. Když uslyšeli řinčení zvonků, stáhli se. V případě, že se střetly obě skupiny, museli se mladí čerti starším představit, tedy stoupnout do řady a sundat larvy z obličejů. Starší čerti je pak *obúchli* metlami na znamení, že *děčka nemajú co chodit za čerty*. Toto generační rozvrstvení a nadřazenost starších se udržuje dodnes. Skupina má obvykle svého vedoucího, rázného *ogara*-čerta, který jde vpředu, *Svatý* vzadu. Když se potkali dva Mikuláši, podle tradice se navzájem uklonili – připomínají pamětníci. Dnes se pozdraví a poptají, jak se vede, jak se skupině daří vykonávat mikulášské poslání. *Svatý* má vystupovat vážně a na rozdíl od svých průvodců, kteří se vyjadřují pantomimou a neverbálně, oslovuje děti, vyptává se, zda nekradou sirky, nekouří, zda poslouchají rodiče atd. V domě zahajuje svou roli tradiční průpovídkou *Mikulášek přišel, Otčenášek řikej!* A rozdává dárky, které předem připraví rodiče. Pak čerti straší, zařinčí řetězy, natahují se po děcku, že je odnesou.

Dřevěné masky pro čerty byly mezi chlapci ceněny více než ostatní, zhotovené z papíru, textilu, králíčí či jiné kožesiny. Několik jich ve Štitné zůstávalo v rodinách ze starších dob, dědily se, půjčovaly. V obci se uchovává vzpomínka na Františka Bajara, svéráznou postavu mikulášských (i fašankových) obchůzek a také tvůrce několika dřevěných čertovských masek. Při obchůzkách představoval *Svatého*, vybízel chlapce, aby se mu přišli v přestrojení ukázat. Nebyl místní, pocházel z Jarcové na Vsetínsku. Starší tradici dřevěných masek zhotovovaných zručnými lidmi v tomto kraji dokládají jak sdělení pamětníků, tak obrazové i věcné muzejní doklady. Staré dřevěné masky byly lehčí a opatřovaly se tenkými dřevěnými cvoky, což mělo

zabránit, aby je někdo vzal do ruky a zkusil sundat čertovi z obličeje. Dřevěné *larvy* dnes na hlavách čertů převládají.

Josef Štěpančík vyřezává čertovskou masku. Štítná nad Vláří. Foto Eva Večerková, 2005.

Mnohé z nich pocházejí z rukou Josefa Štěpančíka (* 1970), jenž navázal na místní starou tradici. K řezbářské práci se dostal už jako chlapec (první *larvu* vyrobil v roce 1986) a stala se mu zálibou. Chlapcům, *ogarům*, se masek nedostávalo a tak se o ně pokusil, zprvu jen nožem, později postup řezby a použité nástroje promýšlel a v práci se zdokonaloval. Dnes odhaduje počet svých výtvorů na více než padesát.

Základním materiálem je půl klátku lipového dřeva, které nechává dva roky vyschnout. Než začne dlátkem formovat čertovský obličej, vymezí si v ploše střed a výšku očí. Postupně, jak odebírá dřevní hmotu, vystupují z *klátku* tváře, velký hruškovitý nos, nadočnicové oblouky, lícní kosti, brada. Otvory očí vyvrtá struhákem. Vydlabe vnitřní plochu, aby maska kopírovala tvary obličeje; přidává molitan, aby si budoucí *čert* neodřel tvář. K horní části masky připevňuje vyčiněnou beránčí kožešinu a rohy. Kravské nebo beraní je potřeba nejprve vysušit v octu se solí. Pak je Josef Štěpančík k dřevěné masce přišroubuje. Jiné – rohy vyřezané ze dřeva – přilepuje. Nakonec zbývá barevná úprava povrchu. Josef Štěpančík používá sytě červenou lakovou barvu a nátěr doplňuje detaily černou. Červená barva vyniká v setmělém večeru, dodává chlupatým čertím postavám hrozivou podobu, zvyšuje účinek jejich lomození.

Literatura:

- B u z e k, Ladislav: *Kulturně historické pozadí mikulášských obchůzek na moravském Valašsku*. In: Moravsko-slovenské vztahy v lidové kultuře. Ostrava 1974, s. 155–173.
- S t a ň k o v á, Jitka, B a r a n, Ludvík: *Masky Démoni Šaškové*. Pardubice (Theo) 1998.
- T o m e š, Josef: *Vánoční obyčej na Valašsku*. Národopisné aktuality 5 (1968), č. 3/4, s. 165–196.

The Devil Masks from the St. Nicholas Rounds in Štítná nad Vláří

A b s t r a c t

St. Nicholas rounds are a custom kept alive in most of Moravia. In South Walachia (Vlašsko), it is somewhat special because of the masks and costumes worn by the devil figures. The author describes rounds that take place the evening before the St. Nicholas day in Štítná nad Vláří (South Walachia). The rounds are made by several groups of masked figures, consisting of devils (čerti), St. Nicholas (Mikuláš), also called "The Saint" (Svatý) and the Grim Reaper (smrtka). While there is just one Saint for each group, he is usually accompanied by several devils. Disappearance of other types of masks and greater numbers of devils is a tendency typical for the modern development of the St. Nicholas rounds custom, not only in Walachia. A typical devil's mask consists of a fur coat worn inside out, a skirt of burlap cloth and a face mask called larva, usually cut of wood. They carry a birch broom in their hands and sport a chain on their chest with many small bells attached to it. The older people remember that the wooden masks used to be crafted by skilful people, which is also well documented by both pictures and the actual items. Today, the tradition of wooden masks lives mainly thanks to Josef Štěpančík (b. 1970), whose work is discussed in the second part of this study. The basic material is a half-log of lime wood onto which a devil face is carved with a chisel. Then, tanned fur and horns are attached to the upper part of the mask. The horns can be of cow, a ram or even made of wood. As of now, Štěpančík estimates the number of his creations to exceed fifty.

Teufelsmasken im Nikolaus-Umgang in Štítná nad Vláří

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Nikolaus-Umgänge werden nach wie vor in den meisten Orten und Regionen in Mähren gepflegt. Was jedoch eine starke Aufmerksamkeit erweckt, sind Masken, insbesondere Teufelsmasken in der Südwalachei. Die Autorin berichtet über Umgänge am Vorabend des St. Nikolaustag in Štítná nad Vláří (Südwalachei), wo im Rahmen dieses Brauchs einige Gruppen maskierter Gestalten auftreten – Teufel, Nikolaus (Heiliger) und Totenfigur. In jeder Gruppe gibt es nur einen Heiligen, jedoch mehrere Teufel. Der jeweiligen Tendenz entspricht eine Typenverengung und auf anderer Seite Vervielfältigung von Teufelsmasken. Das ist kennzeichnend für die gegenwärtige Entwicklung des Nikolaus-Brauchs nicht nur in der Walachei. Die Teufelsmaske besteht aus einem Pelzmantel, dessen Fell auf die Außenseite gewendet ist, einem Rock aus Sackleinwand und einer aus Holz geschnitzten Gesichtsmaske wie bei einem Holzwurm. Der Teufel trägt einen Birkenbesen in der Hand und eine Kette um die Taille und quer über die Brust, wobei an der Kette viele Glocken angebracht sind. Die ältere Tradition der Holzmasken belegen sowohl Mitteilungen der Zeitzeugen als auch Bild- und Sachdokumente. Die Holzmasken von heute sind mit Josef Štěpančík (*1970) verbunden, dessen Arbeit der zweite Teil des Beitrags gewidmet ist. Aus einem Holzklötz (Lindenholz) schnitzt er Teufelsgesichter mit dem Beitel. Zum oberen Teil der Maske befestigt er ausgegerbtes Fell und Hörner (Kuh-, Schafbock- oder auch Holzhörner). Die Zahl seiner Erzeugnisse schätzt Josef Štěpančík auf mehr als fünfzig Masken.

ZEMŘEL JOSEF BENEŠ

Dne 2. října letošního roku zastihla národopisnou veřejnost smutná správa. Navždy nás opustil PhDr. Josef Beneš, CSc., etnograf, muzeolog, výtvarník, významný badatel v oblasti lidového oděvu na Slovácku a také autor řady národopisných i muzeologických prací. Ve větu jeho aktivit by bylo možno ještě dále pokračovat, neboť Josef Beneš byl člověkem velmi činnorodým, agilním, i ve vysokém věku s neutuchající aktivitou a chutí ve své tvůrčí práci. U příležitosti životních jubileí již byla o jeho životě a díle publikována řada článků, a všechny hodnotí J. Beneše jako vysoce erudované odborníka, s rozsáhlou publikační činností a velkým elánem do další práce.

Josef Beneš se narodil 1. 3. 1917 ve Vlčnově, v obci bohaté na živé tradice lidové kultury, které ovlivnily celý jeho život a profesní dráhu. Po absolvování reálného gymnázia v blízkém Uherském Brodě odešel na studia do Brna na pedagogickou akademii. Jako učitel se vrátil do rodného kraje. Po působení ve Vlčnově a Nivnici učil v Uherském Brodě, kde ožíval jeho zájem o národopis a kde se zapojil do činnosti muzea J. A. Komenského zpočátku jako externí spolupracovník, v letech 1955–1956 jako první ředitel. V letech 1956–1982, tedy až do svého odchodu do penze, působil jako specialista pro muzejnictví na ministertvu školství a kultury; během této doby vystudoval pedagogickou fakultu Palackého univerzity v Olomouci a národopis na filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze, kde také získal v roce 1966 akademický titul kandidáta věd.

Již v době svého působení při muzeu J. A. Komenského v Uherském Brodě se věnoval sbírkotvorné, osvětové a výzkumné činnosti, studoval lidový oděv a zpracoval detailní dokumentaci krojů na Uherskobrodsku a v řadě prací se zabýval vývojem lidového oděvu v této oblasti. Mimo to působil jako spoluorganizátor národopisných slavností, poradce souborů lidových písní a tanců; pro soubory Olšava a Vlčnovjan vytvořil i rekonstrukci kroje, jako jevištní kostým. Za léta své vědecké práce se význačnou měrou zasloužil o rozvoj muzeologie jako vědní disciplíny, a to jak řadou teoretických prací, tak i přednášením na univerzitách v Opavě a Praze. Praktické zkušenosti muzejní práce byly přínosem k vypracování scénářů expozic a libret výstav v Uh.

Brodě, Uh. Hradišti i nizozemském Naardenu. Ani po odchodu na odpočinek nepřestal pracovat, dále publikoval, zejména na téma významu a hodnoty lidových tradic v moderní společnosti. V roce 2003 se podařilo Společnosti jízdy králů ve Vlčnově vydat rozsáhlé a do jisté míry jedinečné dílo Josefa Beneše *Rok ve Vlčnově 1945–46*, které se dočkalo své knižní podoby po téměř šedesáti letech od svého vzniku. Soubor unikátních fotografií zachycujících všední i sváteční situace v životě obyvatel konkrétní lokality v průběhu jednoho roku s odborným komentářem, jsou dnes neocenitelným národopisným dokumentem.

Josef Beneš nikdy během svého života zcela neopustil ani grafickou tvorbu, vždyť původním povoláním byl učitelem výtvarné výchovy. Svými grafickými listy, exlibris i novoročenkami, jejichž námětem byla téměř bez výjimky lidová kultura – postavy v krojích, hudebníci či slavnosti, obdarovával každoročně své přátele a bývalé kolegy. Byl čestným členem řady odborných institucí, nositelem medaile za zásluhy Národního muzea, Moravského zemského muzea v Brně, univerzit v Brně a Opavě a čestným občanem Vlčnova a Uherského Brodu.

Ačkoli žil řadu let v Praze, srdcem, jak sám říkal, zůstal na Slovácku a v rodném Vlčnově si také přál být uložen k poslednímu odpočinku. Nevynechal nikdy příležitost k setkání s lidovou písní, byl pravidelným návštěvníkem moravských plesů v Praze a pokud mu to zdraví dovolilo také

Vlčnova, kam se naposledy podíval u příležitosti loňské jízdy králů. Jeho životní postoj i pozitivní přístup k tomu, co osud přinášel, odráží nejlépe jeho vlastní řádky:

Každá drobná radost, každé malé potěšení z něčeho pěkného a příjemného, jež přibudou do mozaiky našeho životního obrazu je vítanou hodnotou v období, kdy člověk stárne a sil mu ubývá, ať už si to připouští nebo ne. Pěkně tu situaci vyjadřují písničky, nabádají k využití každého dne, pokud ještě hudci hrají, protože trvale nám hrát nebudou. Budou hrát jiným, těm mladším, kteří po nás převezmou práci a budou pokračovat v našem díle.

Josef Beneš zůstane jistě navždy ve vzpomínkách kolegů, přátel a známých jako člověk plný elánu, chuti k práci a životní moudrosti, kterou hledal a spatřoval v hodnotách a tradicích našich předků. Pane doktore Beneši, loučíme se s Vámi!

Marta Kondrová

VZPOMÍNKA NA KOLEGYNI MIROSLAVU LUDVÍKOVOU

Ve čtvrtek 10. března 2005 se v klášterním kostele sv. Leopolda u Milosrdných bratří v Brně rozloučila etnografická obec se svou kolegyní, známou etnografkou a vědeckou pracovnící Moravského zemského muzea v Brně PhDr. Miroslavou Ludvíkovou, CSc. Kdo by také rád nepřišel vzdát poslední hold této ženě, která byla pro řadu přítomných kolegyní učitelkou, rádkyní, pomocnicí a kamarádkou?

V běhu času splývají nejen dny a měsíce, ale hlavně roky. A dá se říci i desítky let. Je to hodně

dávno, kdy nám, studentům národopisu, byla v depozitáři textilu Moravského muzea v Brně představena PhDr. Miroslava Ludvíková, CSc. - odbornice na lidový oděv a lidovou stravu. Nikdy by nás nenapadlo, že naše intenzivní odborná spolupráce vyústí v hluboké vzájemné lidské i pracovní porozumění, které bude trvat přes dvacet let.

Miroslava Ludvíková byla dlouholetou vědeckou pracovnící Moravského zemského muzea v Brně. Své odborné znalosti v oboru lidového textilu získala studiem nepřeborného textilního materiálu v muzejních fondech na Moravě a v archívních pramenech. Právě ona byla z těch předních odborníků, kteří se lidovou výšivkou na Podluží zabývali v širších souvislostech. První větší spolupráce se Slováckým muzeem byla navázána v roce 1980, kdy jí muzeum v edici Kultura a tradice sv. 15 vydalo knihu *Lidová výšivka na Podluží*. O několik let později byla v hlavním výstavním sále Slováckého muzea realizována autorská výstava dr. Ludvíkové s názvem *Moravská lidová výšivka*. Stejnomenno knihu pak vydala v Brně v roce 1986. Miroslava Ludvíková se věnovala nejen výšivce, ale i nejstarším obrazovým dokladům lidového oděvu na Slovácku – kvaši z roku 1814. Všechna nashromážděná fakta, podložená dlouholetým studiem v Moravském muzeu a v Sudetoněmeckém archivu v Mnichově, zhodnotila vydáním knihy *Moravské a slezské kroje. Kvaše z roku 1814*. Kniha patří k odborné literatuře s vysokou dokumentační a historickou hodnotou, která slouží odborníkům se zájmem o lidový oděv jako výchozí materiál pro studium jednotlivých typů lidového oděvu na Moravě a ve Slezsku.

Miroslava Ludvíková po dlouhá léta spolupracovala s národopisným oddělením Slováckého muzea rovněž jako členka poradního sboru pro sbírkotvornou činnost při nakupech krojů, krojových součástí a textilií. Těšila se z každého nového textilního přírůstku do sbírek muzea. Vysvětlovala, polemizovala, radila, s přehledem určovala lokaci. Důkladně znala problematiku lidového oděvu a textilu vůbec. Nikdy neodmítla konzultace ke scénářům výstav či odborných studií a její úsudky byly vždy výstižné a věcné. Kritické hodnocení jsme brali jako vklad pro vlastní zdokonalení. Vypomáhala nejen nám, ale radě muzeí a kulturních zařízení na Moravě při tematických výstavkách a soutěžích, také např. ženám vyšíváčkám ve Veselí nad Moravou.

Bohatými znalostmi oplývala dr. Ludvíková také

v oblasti lidové stravy, jež patřila k dalším jejím odborným zájmům v rámci celé Moravy. Pojednání o lidové stravě z jejího pera bylo součástí *Vlastivědy Veselska* (1999), monografie *Moravské vlastivědy – Lidová kultura* (2000).

Miroslava Ludvíková patřila ke skromným lidem s velkou ochotou a vstřícností. Při vzájemném setkávání nešetřila slovy povzbuzení, ale také plány do budoucna, vždy nastínila, co by bylo zapotřebí ještě stihnout vyzkoumat a napsat. Mirka, tak jsme ji mohli v muzeu oslovovat, patřila k jedněm z posledních našich učitelů a kamarádů, kteří ztělesňovali náš vzor, byla našim hnacím motorem, jejíž rady a odborné nasměrování jsme brali jako zavazující. Miroslava Ludvíková byla výjimečnou osobností nejen ve svém oboru, ale i jako člověk. V našich myslích a srdcích zůstane dr. Miroslava Ludvíková příkladem kolegyně s nesmírnou mírou houževnatosti, pracovitostí a lidství, člověka vysokých morálních kvalit.

*Za pracovníky národopisného oddělení
Ludmila Tarcalová*

ZDENKA JELÍNKOVÁ ZŮSTÁVÁ S NÁMI (30. 3. 1920 – 5. 10. 2005)

Sedmého listopadu se mi do rukou dostal útlý sborník vydaný Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky – *Ohlédnutí za půlstoletím české etnochoreologie*. Potěšil mě ve smutku, podobně jako vydavatele, kteří s tichou vzpomínkou připojili větu... *vydání jsme bohužel nestihli...* Každého, kdo měl v životě možnost setkávat se a pracovat s naší přední etnochoreoložkou Zdenkou Jelínkovou, ale i ty, kteří se s ní kontaktovali „pouze“ zprostředkovaně skrz její rozsáhlé dílo, zasáhla 5. října smutná zpráva, že profesorka Zdenka Jelínková už není mezi námi.

Učitelka, tanečnice, sběratelka, organizátorka, autorka pořadů, metodička, etnochoreoložka, ale především činorodá vzácná skromná žena, která během svého pětásmadesátiletého putování uchvacovala, poučovala, osobitě kárala, inspirovala a odborně vedla několik generací, pohybujících se profesně i zájmově v oblasti folklorního hnutí.

Odrasovým můstkem pro její folklorní a sběratelskou činnost se stalo rodné Hornácko, kde se seznamovala se zdejšími zvykoslovím, krojovou pestrostí a dalšími projevy lidové kultury. Tady vznikaly její první sběry a zápisy dětského folkloru, intenzívně vnímala sílu místních tanců. Od

Na Hornáckých slavnostech 2005. Foto M. Potyka.

mládí si hluboce uvědomovala vztah ke kraji, lidem a hodnotám. Rodinné zázemí, významné taneční a hudební rody a zdejší lidé obecně ji od dětství obohacovali vlastním poznáním a otevírali ji cestu k budoucí práci. Právě tento region neprestal být nejdůležitějším fenoménem v jejím životě.

Celý život zasvětila oboru taneční folkloristiky, v němž zúročila znalosti a poznatky z období své tělovýchovné a pedagogické praxe. Od začátku padesátých let působila ve Státním ústavu pro lidovou píseň, pozdějším Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV. Zde začínala s mapováním doposud v této oblasti nepoznaných míst na většině území Moravy a Slezska, zabývala se výzkumy, sběry lidových tanců, jejich popisy, identifikací, evidencí, včetně zvukových nahrávek a filmových snímků. Ostatně všichni, kdo se chtějí s odkazem paní profesorky seznámit důvěrněji, mají příležitost vzít do ruky její osobní bibliografii a také v úvodu zmíněný sborník, v němž je zařazen rovněž doplněk k její perzonální bibliografii. Ke hodnocení jejího životního díla bezesporu patří další rozsáhlý a ojedinělý počín, vytvoření encyklopedie *Lidového tance Čech, Moravy a Slezska*, na němž se Z. Jelínková významně autorsky či spoluautorsky podílela. Právě tato videodokumentace doprovázená popisy tanců ke stejnojmenným kazetám se stala metodickým

materiálem pro většinu souborů a jednotlivců, se kterými paní profesorka nepřetržitě spolupracovala a setkávala se v rámci tanečních konzervatorií, seminářů, soutěží, přehlídek, školení a rovněž při přípravě národopisných slavností, festivalů, včetně příprav pořadů, kde všude a vždy obohacovala okolí pozitivní energií a elánem, vytrvalostí, důsledností. V období, kdy se jí projevovaly zdravotní obtíže, stále oplývala neskrývanou houževnatostí a nasazením, což vlastně vždy uplatňovala ve svém neobyčejně rozsáhlém pracovním záběru. Její taneční interpretace včetně prostě, sugestivně a originálně pojímaného komentáře zastínily bol a její příznačné taneční vzplanutí s hlubokým prožitkem uchvacovaly přítomně posluchače natolik, že ve finále přehlušily všechny, i ji samotnou.

Neutuchající chuť a uvědomování si nutnosti ještě něco zpracovat, roztrždit, zapsat, zaznamenat, vy publikovat, zanechat a ještě toto stihnout ... ji provázely stále, téměř do poslední chvíle... *Bohatá činnost publikační, propagační, výchovně-pedagogická, uplatňování zkušeností získaných sběrem lidových tanců v naučných a umělecky laděných pořadech na folklorních festivalech, neustálý kontakt s prací zahraničních odborníků a sledování cizí odborné taneční literatury – to vše napomáhalo k formování mých názorů na naši vlastní problematiku a vedlo mě ke zkvalitňování práce jak v mé vlastní etnochoreologii, tak na poli dalších aktivit, vztahujících se k našemu lidovému tanci. A o to jsem se vždycky snažila...*

Životní poslání paní profesorky bylo z našeho pohledu hluboce naplněno. Pro řadu z nás se Zdenka Jelínková stala příkladem, učitelkou a rádkyní, jejíž osobní nepřítomnost bedeme postrádat. Zůstává s námi stále, ve vzpomínkách a v obdivuhodném nashromážděném sběratelském odkazu.

Je téměř neuvěřitelné, že záhy po odchodu Zdenky Jelíkové následovala její cestu také její dlouholetá kolegyně a přítelkyně, další významná osobnost naší folkloristiky, působící v pražském ústavu AV ČR Hannah Laudová (6. 1. 1921–28. 10. 2005).

Romana Habartová

Vítězslav Štajnochr: Svatá Trojice. Učení o Bohu v Trojici a vývoj zobrazení. Úcta k Nejsvětější Trojici a poutní místa. Katalog ze sbírek Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Uherské Hradiště, Slovácké muzeum 2005. 99 stran, 137 černobílých fotografií v textu, 23 barevných příloh.

Slovácké muzeum navázalo v letošním roce na výstavu *Panna Maria Ochránkyň Moravy*, která v roce 2000 představila pozoruhodné doklady lidového a zlidovělého umění s mariánským námětem z jeho sbírek. K výstavě byla vydána reprezentativní publikace *Panna Maria Divotvůrkyně*, zahrnující nauku o Panně Marii, mariánskou ikonografii a mariánská poutní místa z našeho prostředí. Stejný realizační tým (autor PhDr. Vítězslav Štajnochr, Ph.D., komisařka výstavy PhDr. Ludmila Tarcalová) se zasloužil o uspořádání další zajímavé výstavy – vzhledem k danému tématu však rozsahem skromnější, která byla instalována v malém sále od 18. května do 30. října 2005. Její architektonické řešení zaujímalo jednu centrálně koncipovanou výstavní prostorou s ústřední vitrinou, jíž dominovala výrazná olejomalba Bůh tří tváří od lidového malíře Františka Hány (1804–1877), která se objevila také na plakátu výstavy i na obálce vydané publikace. Výstava se snažila podat souhrnný pohled na náboženské téma Svaté Trojice – v lidovém prostředí významně zastoupené, o čem svědčí řada dochovaných dokladů zlidovělého umění s tímto motivem, pocházejících převážně z 19. století. Autor zasadil objasnění daného tématu do širšího historického, religionistického, teologického, uměleckohistorického i etnografického kontextu, který na panelech objasňovaly texty a doprovodná fotodokumentace. Jednotlivé tematické oddíly ilustrovaly exponáty ze sbírek Slováckého muzea, mezi nimiž přitahovaly pozornost zejména zdejší malby na plátně od Františka a Josefa Hánových. Mezi ostatními doklady nalezly zastoupení nejen malby na skle, dále barvotisky, rytiny, plastiky, skříňkový obraz s plastikami a fajáns.

Návštěvníkovi, který se chce hlouběji seznámit s daným tématem, je určena shora uvedená publikace. Její text je rozčleněn do dvou oddílů. V prvním, tvořeném 11 kapitolami, se čtenář dozví podrobněji o učení Bohu v Trojici a v souvislosti s jeho ideovou podstatou i s osvětlením vývoje úcty k Svaté Trojici a s jejími různými vyobrazeními (Svatá Trojice Andělská, Trojí Bůh, Trojhlavý Bůh, Bůh tří tváří, Svatá Trojice Božího milosrdenství, Svatá Trojice Trůnu milosti, Starý dnů ve Svaté Trojici, Svatá Trojice ve Slávě, Svatá Trojice korunující Pannu Marii, Svatá Trojice ve Svaté Rodině, Znamení Nejsvětější Trojice). Text doplňují četné ukázky devočních obrazů a soch z našich i zahraničních poutních míst a snímků příslušných poutních kostelů a kaplí. Za tímto oddílem následuje katalog sbírkových předmětů

ze Slovákckého muzea, které se představily na výstavě a které jsou dokumentovány barevnými fotografiemi. Publikaci uzavírá seznam literatury k danému tématu.

Výstavu i doprovodnou publikaci lze ocenit jako důležitý počín v rámci studia ikonografie výtvarného umění, jejíž zpracování nezbytně vyžaduje široký mezioborový základ. Autor v úvodu přiznává obtížnost daného problému a považuje svůj pokus o souhrnný prvopis v našem prostředí za pouhý náznak obšírného tématu. Podle mého názoru mohou být odlišně přijímány některé terminologické aspekty. V české etnografické literatuře s typem vyobrazení Boha s Trojí tváří poprvé seznámil Čeněk Zíbrt a Jan Soukup, nejvýznamnější poznatky pro studium tohoto pozoruhodného tématu doposud přinesl Richard Jeřábek. Ocenění zaslouží rovněž Slovákckému muzeu a jeho etnografka L. Tarcalová za snahu otevírat pohled na lidové výtvarné umění z nových úhlů, a tak přispívat k hlubšímu poznání této důležité součásti naší kultury. Výsledná zjištění přinejmenším přispívají k prohloubení znalostí a zkvalitnění dokumentační práce muzejníků, kteří pracují se sbírkami lidového umění. Vzhledem k uvedeným skutečnostem vyslovuji jen připomínku, že uvedená publikace by si zasloužila cizojazyčné resumé.

Alena Kalinová

Hodové slavnosti v Polešovicích. Folklorní sdružení Polešovice, Polešovice 2005, s. 106.

Hody mají své pevné místo v opakujícím se ročním cyklu života vesnického společenství. Jsou výrazem hojnosti v závěru zemědělského roku a termínově se nejčastěji vážou k svátku patrona, kterému je zasvěcen místní kostel. V některých oblastech mají hody bohatou tradici s volbou stárků, obchůzkami chasy s právy, kačery, berany a podobně. Někde zůstalo jen torzo slavnosti bez symbolických hodových atributů. Svým způsobem fenomenem jsou hody na Uher-skohradišťku. Přesvědčuje nás o tom i publikace vydaná Folklorním sdružením Polešovice *Hodové slavnosti v Polešovicích*, kterou odborně připravily PhDr. Romana Habartová, PhDr. Ludmila Tarcalová, Ludmila Drobilová, Dobromila Krysová a Marie Ingrová.

Podnětem k vzniku publikace se stala snaha kronikářky obce vytvořit v roce 2002 seznam bývalých stárků a podstárků, kam až paměť nejstarších obyvatel vesnice sahá. Probuzený

Hodové slavnosti v Polešovicích

zájem o tradici hodů v této obci vedl v roce 2004 k uspořádání úspěšné výstavy *Polešovické hody ve fotografii od roku 1911*, kde bylo instalováno velké množství fotografií, které ve svých rodinných archívech našli a do výstavy poskytli sami občané. Iniciativa vložená do shromážděného materiálu byla nakonec zúročena vydáním publikace.

Zárukou vysoké odborné úrovně práce jsou jména dvou hlavních autorek, PhDr. Romany Habartové a PhDr. Ludmily Tarcalové, etnografek Slovákckého muzea v Uherském Hradišti, které se v rámci výzkumu zvykoslovných a obyčejových tradic systematicky a dlouhodobě věnují zvláště studiu a dokumentaci hodových slavností na Slovákku. Ačkoli textovým rozsahem je publikace nevelká, najde v ní čtenář přehledně uspořádané a s odbornou erudicí podané všechny podstatné informace o popisované tradici.

Dílo je rozděleno na dvě části. První část, jež autorsky zpracovala polešovická rodačka Romana Habartová, je věnována samotnému průběhu hodů. Druhá část, pod níž je autorsky podepsána Ludmila Tarcalová, se zabývá důležitým faktorem celé slavnosti, a tím je tradiční hodové oblečení, tedy slavnostní kroj. Jednotlivé oddíly této práce zájemce seznamují s historií hodů v Polešovicích a jejich důležitostí v rámci výročních svátků obce i rodinných obyčejů. Čtenatel zjistí kdy, v kterém

období se hody konaly a konají. Doví se rovněž mnohé o jejich přípravě a organizaci. Nechybí ani popis postavení a role zvolených představitelů chasy – stárků a podstárků, bez nichž je konání hodů nemyslitelné. V další struktuře textu zjišťujeme, jaké hodové znaky byly pro slavnost příznačné, co symbolizovaly, jakou měly, především hlavní hodové atributy – právo a podprávo – podobu, jak se v průběhu vývoje hodové tradice tyto znaky proměňovaly. Pozornost je dále věnována samotnému průběhu hodů v jednotlivých dnech, včetně jejich dozvuků. Autorka zaznamenala také texty zpěvů při vyvolávání a přivítání stárků, říkání stárků při připitku, při žádání starosty o právo a podobně. V závěru první části neopomněla Romana Habartová ani na hudební a taneční stránku hodů, kterou i zde zasadila do kontextu podoby předcházející vývojové tradice.

Druhá polovina publikace se věnuje hodovému slavnostnímu kroji. Vynikající znalkyně nejen slovácké hodové tradice, ale i tradičního oděvu na Slovácku, Ludmila Tarcalová zde v jednotlivých oddílech popisuje hodové oblečení děvčat a žen. Uvádí v historických souvislostech jaké krojové součástky se u příležitosti hodů nosily, jak se v průběhu vývoje proměňoval jejich vzhled, z kterých materiálů byly vyrobeny, v jakých barevných laděních se používaly, neopomenula uvést ani způsob jejich oblékání a podobně. Ve stejném duchu nás rovněž informuje o slavnostním kroji, jenž na sebe oblékali hlavní aktéři hodů – stárci a podstárci, či které oděvní artefakty zdůrazňovaly jejich významné postavení. V dalších částech textu publikace zjišťujeme odlišnosti hodového oděvu svobodných děvčat a vdaných žen, chlapců a ženatých mužů. Není zde zapomenuto ani na oblečení rodičů stárků i všech ostatních účastníků hodů. Dovíme se, že své specifikum v rámci hodových slavností v Polešovicích má i postavení dětí a jejich krojové ustrojení. V závěrečné kapitole se Ludmila Tarcalová zabývá pořizováním a oblékáním krojů a krojových doplňků. Uvádí, kde a jak se dal kroj pořídít, co si dokáží nebo dokázali nositelé oděvu zhotovit sami, co bylo nebo je potřebné k ušití, vyšívání, žehlení, vrapení či vázání zadat místním znalkyním tradičních výrobních technik. V publikaci autorka popisuje nejen přípravu kroje, ale podrobně i postup a způsob oblékání jednotlivých součástí a doplňků. Nakonec připojuje i výčet konkrétních žen, které dosud mnohé techniky výroby, úpravy i oblékání tradičního lidového oděvu v obci ovládají.

Součástí celé práce se stal i jmenný seznam

stárků a podstárků. První jména stárků jsou zaznamenána od roku 1911, podstárci jsou uváděni od roku 1943. Tradice hodů a instituce hlavních představitelů chasy je samozřejmě mnohem starší, avšak vzpomínky polešovických pamětníků nesahají dále, než k uvedeným letům.

Stejně významná jako textová část publikace je i bohatá obrazová příloha. Tvoří ji sto sedmdesát osm fotografií, které poskytli ze svých rodinných archivů občané obce. Fotografie zachycují vývoj tradice hodů v Polešovicích, jejich atributů i proměnu slavnostního kroje od počátku 20. století až do současnosti. Sladění starších černobílých fotografií do jednotného barevného odstínu v návaznosti na novější typy barevných fotografických dokladů podtrhuje zdařilou grafickou podobu publikace. Odbornou úroveň práce dokládá také soupis pramenů a literatury i cizojazyčná resumé.

Význam tohoto druhu publikace ocení nejen současníci, ale především další generace. S odchodem pamětníků starší podoby lidových tradic, bude narůstat důležitost odborně zdokumentovaných projevů tradiční lidové kultury. V souvislosti se společensko – ekonomickými proměnami od konce 19. století, ale především pak v druhé polovině 20. století, dochází k posunu či postupné ztrátě v obsahové či funkční podobě mnohých tradičních zvyků a obyčejů. Nynější jejich nositelé proto již často necítí závaznost určité podoby tradičního jevu, jeho znaku, krojové součástky či způsobu chování. Každý počin, který vede k zachycení mizejících tradic, nabývá tedy významu, jenž se věky bude dále zúročovat. Publikace může být vzorem a inspirací pro ostatní obce a regiony k fundované dokumentaci podoby a proměny projevů místní tradiční lidové kultury. Úcta a péče o kulturní dědictví našich předků je největší hodnotou a devízou vesnického společenství. Ve své odlišnosti, rozmanitosti a jedinečnosti je také našim významným vkladem do společného evropského kulturního bohatství.

Olga Floriánová

Olga Floriánová: Kůže. Zpracování a výrobky.
Praha 2005, 180 stran, 8 stran barevné přílohy.

Po předchozích titulech, *Drátenictví, Tradiční pečivo, Kovářství, Krajčářství, Pletení ze slámy, Košíkářství a Pozlacování*, vyšla v nakladatelství Grada Publishing v Praze další publikace z edice Řemesla Tradice Technika – *Kůže, zpracování*

a techniky. Souborná přehledná práce z pera Olgy Floriánové ze Slováckého muzea v Uher-ském Hradišti přináší přehled historického vývoje řemeslného zpracování kůže, technologické postupy i techniky používané v souvislosti s tímto jedinečným organickým materiálem.

Celou publikaci rozčlenila autorka do tří základních oddílů – *Historie, Techniky a Výrobky*. V první části se věnuje staletému vývoji zpracování kůže od nejstarších archeologických nálezů z amerického kontinentu i Evropy, dokládajících použití kůže v oděvu a obuvi pravěkého člověka již před více než pěti tisíci lety, přes starověké civilizace Řeků a Římanů až ke slovanskému osídlení ve střední Evropě. Všimá si základních typů obuvi středověké i novověké, cechovních organizací ševců i počátků samostatného obuvnického průmyslu na našem území v šedesátých letech 19. století. Obdobně jsou pojaty také další odvětví zpracovávající kůži jako základní materiál. Vedle obuvnictví se během staletého vývoje vyčlenily samostatná řemesla rukavičkářství, kožešnictví, sedlářství, řemenářství a brašnářství a samostatně zmiňuje autorka výrobu bičů, která je z hlediska historie i technologie vyjimečná, ačkoli se jejich zhotovování věnovali sedláři nebo řemenáři.

Druhý okruh publikace souborně pojednává o technikách a vývoji technologií ke zpracování kůže jako základního materiálu pro výrobní řemesla. Velká pozornost je věnována různým způsobům činění kůží a vývoji řemesla koželuhů v českých zemích, detailně jsou rozpracovány a popsány všechny technologie ke zpracování různých druhů kůže – hovězí, teletiny, vepřovíce, koziny a dalších. Poučený komentář osvětluje čtenáři, ať již je to laik nebo odborník, všechny postupy, prostředky, nástroje i termíny užívané v kožedělném odvětví ještě v nedávné minulosti. Všechny kůže určené k šití obuvi nebo jiných výrobků musely projít složitým procesem zahrnujícím namočení a vyčištění surové, částečně vysušené kůže, její loužení, usnadňující odstranění chlupů, mázdření, při kterém se materiál zbavoval podkožního vaziva, zbytků svalů a blan, omykání – další čištění, štípání – odřezávání pásů kůže sloužící k jejímu zeslabení, kruponování, moření a vlastní činění pomocí rozdrčené kůry stromů rozpuštěné ve vodě a dalších přísad. S detailními nákresey i fotodokumentací popisuje autorka také vybavení koželužských, jičařských, zámišnických a také obuvnických či sedlářských dílen i nářadí a nástroje potřebné k jejich práci. Samostatně je pojednáno o spojovacích techni-

kách při ručním šití, kdy se rozlišují základní jedno a dvou nitové stehy nebo šití řemínkem a to v několika variantách stehů, vždy s podrobnými a přehlednými obrázky. Zvláštní kapitolku tvoří výzdobné techniky užívané v obuvnictví, jako např. ražba nebo rytí do kůže, lisování plastického motivu pomocí dřevěných forem, vybíjení kovem, vyšívání a vrapení užívané zejména na ženské obuvi v řadě oblastí Slovácka. Mezi výzdobné techniky je zahrnuta také aplikace kůže na různých částech oděvu i na sotúrcích nebo lýkových kabelách.

Poslední oddíl publikace je věnován výrobkům z kůže se zvláštním přihlédnutím k technologickému postupu jejich zhotovování. Jsou popisovány základní typy krojové obuvi, v přehledném slovníčku vysvětleny některé regionální termíny spojené s obuví nebo jejími částmi. Stejně tak jsou zde představeny základní typy výrobků kožené galanterie, produkce kožešníků, brašnářů, řemenářské a sedlářské výrobky a u všech jsou rozpracovány popisy technologie jejich výroby. Závěr publikace je věnován moderním způsobům užití kůže v oděvní výrobě, jako součásti interiéru nebo jako ozdobných doplňků, šperků apod. V závěru publikace nechybí výkladový slovníček nejrozšířenějších pojmů spojených s obuví a kožedělným odvětvím.

Celá publikace představuje čtivou formou

laické i odborné veřejnosti historii zpracování jedinečného a pro lidstvo do jisté míry nenahraditelného přírodního materiálu. Jeho účelnost a možnosti všestranného využití si naši předkové uvědomili již před staletími a vývoj dal vzniknout několika specializovaným odvětvím zabývajícím se zpracováním kůže a zhotovováním obuvi, oděvů i dalších účelných výrobků. Národopisní badatelé si všímali v minulosti obuvi a výrobků z kůže spíše v kontextu celého oděvu. Jednotlivá odvětví kožedělné výroby se v literatuře objevovala spíše v podobě statí, jako výsledek výzkumu v určité lokalitě či regionu. Souborná práce, která by pojala kůži z pohledu historického, technologického i jako materiálu pro konkrétní výrobky doposud chyběla. Publikace plní vytýčený cíl, shrnout dosavadní již publikované poznatky o kožedělných řemeslech i jejich výrobcích a zároveň se opírá o znalost mizejících nositelů této tradice v terénu i o muzejní sbírky. Celá publikace je doplněna množstvím přehledných obrázků, fotografií, ale také slovesným materiálem z území Čech i Moravy a tvoří kompaktní celek v podobě poutavé a přehledné knihy, která vychází z koncepčního záměru celé knižní edice *Řemesla, Tradice, Technika*.

Marta Kondrová

Miloslav Hrdý, Vlastimil Kořínek, Bořek Žižlavský: Moje Buchlovice. 200 let městečka. Vydává Obecní úřad, Buchlovice 2005.

Kniha z dílny tří autorů je souborem historických, etnografických, vlastivědných a literárních příspěvků, které v plné šíři představí městečko Buchlovice, k jejímuž dvoustému výročí povýšení na městečka je kniha vydána. Nebylo tedy náhodou, že autoři ihned na úvod publikace zařadili překlad povyšovací listiny z německého originálu s přetiskem listiny, pečeti Buchlovic z roku 1792 a razítky z roku 1808, 1833 a 1850. Na něj navazuje výčet nejstarších historických faktů týkajících se Buchlovic, období napoleonských válek či historie hradu Buchlova, kaple sv. Barbory na Modle, zámku a parku v Buchlovicích včetně pověstí týkajících se jednotlivých lokalit v Buchlovicích. Není zapomenuto ani na udělení znaku a praporu, jež obec získala v roce 1994. Další pojednání se váže k farnímu kostelu sv. Martina a kapli sv. Alžběty.

Lidová kultura je publikaci přiblížena výprávěním o slavení fašanku z roku 1910, jarní zvy-

kosloví z období 30. a 40. let 20. století. Kapitola škola a školství v Buchlovicích, se vzpomínkami na školní výlety a třídní učitele, je doplněna řadou dobových fotografií, stejně jako předešlé kapitoly.

Zajímavé je pojednání o drobných sakrálních stavebních památkách – kapli sv. Vendelína, božích mukách, křížích, mariánských sloupech, sochách Panny Marie, sv. Barbory. Zcela zvláštní je dosti velká část pojednávající o vojně a válce, ať již formou vyprávění o 1. světové válce s přehledem padlých nebo popis posledních okamžiků II. světové války z pera Arnošta Hrabala, se seznamem obětí z Buchlovic, kteří zahynuli během tohoto období.

Velmi ústojně na tuto část publikace navazuje pojednání o společenském a spolkovém životě odbývajícím se v prostorách místních hostinců a restaurací, jimiž byl Sbor dobrovolných hasičů, mužský Spolek vojinů vysloužilých Martin pro opatření pohřbů, Okrašlovací spolek, tělocvičná jednota Sokol, či ochotnické divadlo. Stručně je popsána historie ovocnářství, historie a počátky fotbalu v Buchlovicích, stejně jako historie dechové hudby, ženského pěveckého sboru, mysliveckého sdružení a nově vzniklého Spolku podporovatelů historie Buchlova. Část je věnována i flóře a fauně Chřibů. Kulturní aktivity buchlovického Folklorního studia, pořad k stému výročí NVČ v Praze, tradiční kosení trávy nebo festival česneku na buchlovickém zámku s fotografickou dokumentací a ukázkami literárních prací přednesených při těchto příležitostech, jsou důkazem bohatého kulturního dění v městečku.

Několik následujících statí o buchlovickém kroji, jeho nejstarším vyobrazení, o průběhu slavnosti hodů a zimním zvykosloví by bylo lépe zařadit do části lidové kultury, ale i tak je tato část psána zřejmě ze vzpomínek a velmi čtivě. Autoři v připravované publikaci nezapomněli, byť stručně, vzpomenout i významné a velmi známé osobnosti tohoto regionu. Publikace končí výčtem výrobní a průmyslové sféry, které je vyhrazena vnější zóna městečka Buchlovic a pojednáním o zcela nových jevech vzniklých v posledních letech - o opraveném buchlovickém náměstí, novém pavilonu domova důchodců, činnosti Lesní správy v Buchlovicích nebo nově vzniklém mikroregionu Buchlov.

Kniha s řadou kreseb, pramenných archivních dokladů, starých dobových i současných dokumentačních fotografií s krátkými literárními

a básnickými útvary žáků, studentů i amatérů, jež vyplňují jednotlivé přechody kapitol či části knih, působí přes svou různorodost velmi komplexně. Publikace tištěná na kvalitním papíře je souhrnem mnoha historických faktů, ale i dokladem společenského a kulturního dění v Buchlovicích. Svoji obsahovou bohatostí bude zajímavým počtením pro široký okruh čtenářů všech věkových kategorií.

Ludmila Tarcalová

Jiří Jilík a jeho Žitkovské bohyně. Po stopách lidové magie v Bílých Karpatech. Vydalo nakladatelství Alcor puzzle, spol. s r. o., Hýsly, tisk BOMA PRINT, Kyjov 2005, 115 str.

Jiří Jilík, profesí pedagog, muzeolog a dramaturg, působí více než třicet let jako novinář v regionálním tisku. Ovlivněn a obohacen vzácnými geny svých předků a silou osobností rodičů, prostředím téměř rodných Kunovic (kam se z Prahy vrátil do rodiště otce ve svých šesti letech), a také působením v učitelském povolání a v Osvětové besedě ve Vlčnově, „nasál“ atmosféru zdejšího života a „přičichl“ k místním zvyklostem. S intenzívními aktivitami v Malovaném kraji souvisí také důvěrné poznávání lokalit a regionů, jejich tradic a zdejších lidí s jejich naturely a postupně... *Slovácko začíná vidět a vnímat v jeho plasticitě, různosti a současně ve vzájemné jednotě...* Bohatě profesní a zájmové zkušenosti jej inspirují, což uplatňuje v široké publikační činnosti jako spisovatel i scénárista. Zabývá se především zpracováváním námětů a témat z regionální historie a národopisu. Je autorem knížek pro děti, (např. *Povídání z kolovrátku, Pět statečných, Dobrodružství v klášteře velehradském, Vlčnovské vyprávěčky*), jeho cesty na dálný východ jej hluboce zasáhly a inspirovaly k publikování sbírky básní *Léto v I-Lamu*, věnuje se literatuře faktu. K výběrům z žurnalistické tvorby patří *Supernoviny a Rebelové proti všednosti* s obrázky ze Slovácka.

K okruhu jeho intenzívního zájmu o regionální historii a národopis patří také další jeho útlá knížka o žitkovských bohyních, s podtitulem *Po stopách lidové magie v Bílých Karpatech*.

Kdo neprojížděl moravsko-slovenským pomezím, moravskými Kopanicemi, horskou podoblastí těžce vytvářenou od 18. století kácením a vykloučením lesů Bílých Karpat kolem Javořiny a Lopeníka, připravil se o výjimečné setkání se zdejším krajem a také doposud výjimečnými

a osobitými lidmi, kteří žili a snad dokonce žijí a vnímají svůj čas mnohem pomaleji nebo jinak než lidé v sousedství, v úrodném Pomoraví. Středisko oblasti Starý Hrozenkov, kde se na bohoslužbách ve zdejším kostele scházelo společenství lidí přicházejících z obcí Lopeník, Vápenice, Vyškovec a Žitková, vytvořilo v těžkých životních podmínkách osobitou kulturu, pro níž je vlastní hluboké sepejetí s přírodou... *Byl to jistě po staletí trvající vnitřní dialog mezi člověkem a přírodou, který přivedl vyvolené ženy až k pochopení symbolů, znamenajících v mnohém nahodilost nutnosti...* Těmito slovy uvádí autor mezi čtenáře žitkovské bohyně, s nimiž se nesetkal pouze zprostředkovaně skrz písemné či ústní svědectví odborníků a lidových vypravěčů. Do nitra těch žen, které se zdaleka nezabývaly jen věštěním budoucna, ale své poslání vnímaly jako pomocnice a rádkyně v případech, když se člověk ocitl ve svém lidském putování na křehkém okraji a kvůli nevysvětlitelnosti a nemožnosti pochopení jevů, nevěděl, jak dál, dostal příležitost léta nahlížet a prožívat s nimi i s jejich přízní intenzívní kontakt.

V úvodu přibližuje čtenáře s buditelskými názory a nahlížením kněžů, učitelů a osvětových pracovníků na bohyně v 19. a 20. století, kteří se snažili Kopanice ve své době kulturně a sociálně povznést. Vedle Ferdinanda Dúbravského (v roce 1910 vydal ve Skalici samostatnou stejnojmennou knížku), vzpomíná obdobně smýšlejícího Josefa

Hofera, působícího v letech 1910–20 jako farář ve Starém Hrozenkově, který vydal vlastním nákladem v roce 1913 spisek *Bohyně na Žitkově*, s podnadpisem *Velezajímavé, skutečné případy, jak vychytralé venkovanky „bohyňují“ čili čarují*. Titul prozrazuje, že tyto ženy charakterizuje jako podvodnice, zasluhující si odsunutí na okraj společnosti mezi živly téměř kriminální.

Upozorňuje rovněž na nejstarší známé zprávy o zmíněných jevech na Kopanicích s náznakem v širších souvislostech a na názory sběratelů, národopisců a badatelů (F. Bartoš, J. Klvaňa, J. Černík, J. Húsek, A. Václavík, M. Zeman, J. L. Holuby, J. Pavelčík), kteří se zabývali výzkumem pověrečného světa Kopaničářů.

V druhé kapitole poeticky nazvané *Hnízdo moudrých báb* se autor více odvolává k bohyňím nedůvěřivého J. Hofera, který ale nakonec označil vyvolené ženy za *bohyně otevírající dvěře minulosti, odtrhávající temný závoj budoucnosti a volající za svědky mrtvých z temných hrobů...* Pronikáme hlouběji ke kořenům problematiky a seznamujeme se s konkrétními slavnými bohyňkami – starou Belohlavou a Pagáčenou, Struharkou, Ančou Strapinovou, Perčaň, starou Štrievkou, Švarnou a dalšími. Méně či více detailně přibližuje jejich osudy i způsoby bohyňování. Samostatná

kapitola *Lásky hry ošidné* s citacemi zaříkávání, využitím různých pomůcek i bylennými lektvary, jež sloužily nejen k přičarování chlapce dívky a opačně, dokázaly milostnou magií pomoci k plodnosti ženy a posléze třeba zabránit manželským hádkám a rozbrojům je věnována životnímu tématu – lásce. V kapitole *Bosorky kontra bohyně* se autor snaží vystihnout stěží rozeznatelnou hranici mezi černou a bílou magií. S přírodním léčitelstvím, využívajícím byliny, amulety, řadu atributů a různé praktiky čtenáře seznamují *Boží apatéka* a *Za oponou času*. Druhou půli knihy autor věnuje výpovědím spisovatelky Amálie Kutinové (*Málinčino svědectví*), která jako malá Málinka prožívala své dětství u strýce právě na Žitkově, poznávala kraj opředěný mýtem bohyňí a zapisovala folklorní látku, zejména okruhu léčení a léčitelství. Předně se však J. Jilík vyznává z vlastního hlubokého vztahu ke stařence Irmě Gabrhelové v kapitole *Moje přítelkyně Irma*. Závěr knížky doplňuje řada *Historek o bohyních* zaznamenaných M. Zemanem, J. L. Holubym, F. Dúbravským, J. Hoferem, B. Rychlíkem a A. Bartoškovou.

Sto patnáct stránek svého díla doplnil Jiří Jilík obrázky Olgy Vlasákové, citacemi textů, zaklínadel a zaříkávání v kopaničářském nářečí s redakčními úpravami, dále pak tištěnými prameny bez dalších zásahů a kvůli možné nesrozumitelnosti také nářečním slovníčkem. Podářilo se mu rovněž ve spolupráci s knihovnou a muzeem v Uherském Hradišti, Uherském Brodě, ve Skalici a v EÚ ČAV v Brně nahlédnout a vstoupit do světa žitkovských bohyňí, sobě a prostřednictvím této drobné publikace i nám poodkryl roušku tajemnosti, jež dodnes bohyně na Žitkově ukrývají, místo, kde se prolínají siločáry minulosti s budoucností.

PaeDr. Jiří Jilík oslavil 16. listopadu své šedesátiny. Jirko, přejeme především zdraví a pohodu do života, otevřenou duši a neutuchající elán a energii k realizaci dalších tvůrčích počínů.

Romana Habartová

Vliv vinařství, chmelařství a sadařství na charakter vesnických sídel a lidových staveb. Seminář Národního památkového ústavu k problematice lidového stavitelství v Šatově u Znojma ve dnech 14. a 16. září 2005.

Dlouholetou tradici mají každoroční semináře pořádané Národním památkovým ústavem, ústředním pracovištěm v Praze a jeho příslušnými

Areal vinohradnických sklepů v Hnanicích.

územními odbornými pracovišti, podle toho, v kterém regionu se akce koná. Hlavním iniciátorem, organizátorem a dobrou duší těchto vždy dokonale připravených seminářů je PhDr. Pavel Bureš, vedoucí Oddělení vesnických sídel a lidové architektury Národního památkového ústavu v Praze, se svými spolupracovníky – především ing. Svatavou Podrazilovou či Mgr. Markétou Hanzlíkovou. Tato odborná setkání jsou třídní, jejich součástí jsou také pravidelně organizované tematické exkurze. Výstupem každého semináře je rovněž sborník, shrnující příspěvky a obrazovou dokumentaci, které byly na jednáních prezentovány. Ne jinak tomu bylo i v letošním roce, kdy se seminář, nazvaný *Vliv vinařství, chmelařství a sadařství na charakter vesnických sídel a lidových staveb (historie a současnost)*, od 14. do 16. září konal v Šatově u Znojma. Organizačně se na něm významně spolupodílelo i územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně, především prostřednictvím PhDr. Věry Kovářů a PhDr. Jana Kozdase. Zaštiťoval jej také Jihomoravský kraj, město Znojmo a obec Šatov. Seminář má mezioborový charakter, neboť se ho pravidelně účastní na sto padesát odborníků – památkářů, architektů, muzejníků, etnografů, vysokoškolských pedagogů, architektů, pracovní-

Interiér podzemní části sklepa v Hnanicích.

ků chráněných krajinných oblastí, zaměstnanců krajských a městských úřadů či zástupců ministerstva kultury. Můžeme ho bezesporu obdařit přívlastkem mezinárodní, protože účast na něm přijali také kolegové ze Slovenska a Rakouska.

Letošní téma semináře bylo zaměřeno na vliv tradičních hospodářských činností - jako je pěstování vína, chmele a ovoce - na sídlo a jeho okolí. Pro tyto specifické typy hospodaření jsou potřebné vhodné klimatické a geografické podmínky, jež poskytují určité oblasti našeho území. Provozování vinařství, pěstování chmele a ovocnářství se odráželo nejen v charakteru kulturní krajiny těchto regionů, ale i v podobě vesnických sídel či jednotlivých zemědělských usedlostí. Dané způsoby hospodaření vedly ke vzniku speciálních staveb - jednotlivých nebo i celých souborů - k osobitým úpravám usedlostí, měnily krajinný ráz obcí.

Referáty, které na tomto odborném fóru zazněly, významnou měrou přispěly k poznávání a dokumentaci uvedených dokladů lidské činnosti. Byly rozděleny do tří tematických okruhů. Nejobsáhlejší bylo téma prvního jednání dne s názvem *Vesnice, krajina a víno*. Zaznělo zde jedenáct velmi zajímavých a inspirativních příspěvků. Jejich sérii zahájily dvě současně přední znalkyně vinohradnické problematiky na Moravě PhDr. Jitka Matuszková a PhDr. Věra Kovářů z Národního památkového ústavu v Brně. Jitka Matuszková se zaměřila na typologii vinohradnických staveb a jejich umístění v krajině, Věra Kovářů se věnovala vinohradnické kultuře na Moravě obecně, z které následně vyčlenila specifika ve vesnicích na Znojemsku. Oba materiálově obsáhlé referáty byly doplněny bohatou obrazovou dokumentací, podobně jako všechny následující příspěvky.

Odborníci z Rakouska z Bundesdenkmalamt z Vídně přiblížili problematiku vinařského stavitelství ve své zemi, a umožnili tak srovnání dokladů vinohradnické architektury obou sousedících krajin. Theodor Brückler, Prof. Dr. přiblížil vinařské stavitelství Rakouska v jeho historických a sociálně kulturních aspektech, Brigitte Faszbinder-Brückler, Dr. představila kamenné vinohradnické stavitelství v okrese Hollabrunn v Dolním Rakousku a Peter König, Hofrat Dr. phil. referoval o anonymní architektuře vína a moštu Dolního Rakouska.

Pozornost účastníků semináře upoutal svým příspěvkem PhDr. František Ledvinka z Muzea lidové architektury Českého středohoří v Zubrnici. Zabýval se vinařskými stavbami v dolním Polabí, kde na Litoměřicku a Ústecku zdokumentoval a popsal přežívající a téměř zapomenuté pozůstatky a doklady dřívě mnohem rozsáhlejšího vinařského hospodářství této oblasti. PhDr. Jindřich

Noll z Památkové inspekce Ministerstva kultury České republiky seznámil přítomné s vinařským vybavením usedlostí v horních Věstonicích v roce 1976. O minulosti a budoucnosti vinohradnického hospodaření mluvil Ing. arch. Hana Urbášková, Ph.D. z Fakulty architektury Vysokého učení technického v Brně. Velmi osobitý byl i příspěvek PhDr. Jana Kozdase z Národního památkového ústavu v Brně, který si všiml formování a hodnoty pohraniční krajiny, komunikace a železnice při jihovýchodní vinařské části Národního parku Podyjí. Jiný úhel pohledu na problematiku podala také Ing. arch. Marie Tomášková, která se zaměřila na prezentaci vinařských, chmelářských a sadařských staveb formou specializovaných turistických tras.

Dovědět se nejen zajímavosti o historii pěstování vína a dějinách kláštera Louka ve Znojmě, ale i přesvědčit se o kvalitách zdejších vín mohli účastníci semináře večer v krásných prostorách této významné, ale bohužel z části zanedbané památky. Zaměstnanci společnosti Znovín Znojmo a.s., sídlící v udržovaném traktu rozlehlého areálu kláštera, provedli zájemce také jeho pozoruhodným sklepem, ukryvajícího nepřeborné množství lahví archivovaného vína.

Druhý den patřil exkurzi po vinařských obcích Znojemska se soubory vinných sklepů i jiných hodnotných vesnických památkách a s vinohrady v jejich okolí. Je obdivuhodné, jak si organizátoři dokázali a každoročně dokážou poradit s realizací exkurze pro tak velký počet osob. Přesun mezi jednotlivými lokalitami byl zajištěn objednanými autobusy. Každý z účastníků obdržel (jako u všech předcházejících akcí) písemně vypracovaný popis trasy s precizně sestavenými informacemi o historii navštíveného místa, jeho osídlení, významných památkách, architektonické a urbanistické struktuře nebo krajinných či jiných zajímavostech. Textovou část doplňovaly rovněž fotografie a kresby. Představu o půdorysu zástavby pak dávaly zmenšené kopie map stabilního katastru jednotlivých obcí. Bohatý plán terénního výjezdu zavedl účastníky semináře nejdříve do městečka Slup (dříve Čule, německy Zulb), kde si prohlédli významnou technickou památku - v pozdně renesančním stylu upravený vodní mlýn, který se poprvé připomíná počátkem 16. století. Budova patří mezi architektonicky nejpozoruhodnější objekty svého druhu u nás. Za pozornost určité stál i původně v pozdně románském slohu postavený kostel Panny Marie. V obci lze ještě dnes nalézt doklady stavění z válečného zdiva, jako

relikt dříve zde u hospodářských objektů běžné stavební techniky.

Městečko Hnanice (Gnadlersdorf) zaujalo nejvíce souborem vinohradnických sklepů v jihozápadní části obce, kde podzemní prostory sklepů vytváří poměrně komplikovaný systémem na sebe navazujících chodeb klenutých z kamene nebo cihel.

Samotné místo jednání – Šatov (Schattau) je zajímavé historickým středem obce, vinohradnickými objekty, kostelem svatého Martina s gotickou kaplí Božího hrobu a unikátní výzdobou pískovcových stěn sklepa, který v letech 1938 – 1968 dekoroval při svíče svými naivními malbami jednoruký lidový umělec Maxmilián Appetauer.

Trasa dále vedla do Nového Šaldorfu (Neu-Schallersdorf) s lokalitou vinných sklepů s lisovnými, hloubenými v místním pískovcovém podloží prostoupeném jílovými vložkami modrošedé a okrové barvy. Ty způsobují, že na stěnách spletých chodeb zdejších sklepů se vytváří jedinečná forma plísne namodralé barvy. Podle ní se soubor šaldorfských vinohradnických staveb nazývá *Modré sklepy*.

Další architektonické památky, typická zástavba sklepů i množství drobných sakrálních objektů – kříže, boží muka a sochy světců z místního světlého pískovce, jimiž jsou obce kolem Znojma doslova posety, byly předmětem obdivu i v ostatních navštívených obcích – v Popicích (Poppitz), v Dobšicích (Klein Tesswitz) a ve Vrbovci (Urbau). Exkurzi zakončil diskusní večer ve společenském sále Obecního úřadu v Šatově s neformálními referáty Ing. arch. Blanky Tomkové z Městského úřadu v Trutnově s názvem *Setkání s hlínou ve Rtyni v Podkrkonoší* 2005, ing. arch. Vladimíry Paterové z Národního památkového ústavu v Pardubicích na téma *Lidová architektura Albánie* a ing. arch. Lubice Pinčíkové z Památkového úřadu Slovenskej republiky v Bratislavě nazvaný *Situácia ochrany pamiatkových zón ľudovej architektúry na Slovensku*.

Poslední den konání semináře byl rozdělen na další dva jednací bloky, navazující na první, věnované vinařské problematice. Dopolední příspěvky byly shrnuty pod tématické pojmenování *Vesnice, krajina, chmel*. Přinesly zajímavé informace o pěstování chmele a stavbách budovaných pro potřeby tohoto typu zemědělského hospodaření. Ing. Zdeněk Tempír, CSc. z Národního zemědělského muzea mluvil o vývoji staveb a zařízení k pěstování a sušení chmele do druhé poloviny

20. století. O chmelařství a obcích Českého středohoří referovala Mgr. ing. Jana Štefaniková. Na specifické stavby – sušárny chmele - se zaměřili ve svých přednáškách PhDr. Lubomír Procházka, CSc. z Muzea vesnických staveb středního Povltaví ve Vysokém Chlumci, Mgr. Jiří Kaláb z Národního památkového ústavu v Olomouci a PhDr. Pavel Bureš z Národního památkového ústavu v Praze.

Závěrečný blok jednání – *Vesnice, krajina a sady* – se věnoval vlivu pěstování ovocných stromů, jež vždy neodmyslitelně patřily k lidskému sídlu, na zkulturování krajiny a architektonický ráz obcí. Historický pohled na danou problematiku zvolil Mgr. Karel Foud z Národního památkového ústavu v Plzni, jenž se zabýval zahradami a sady na mapách stabilních katastrů. Mgr. Olga Floriánová ze Slovákckého muzea v Uherském Hradišti si všimla toho, jak ovocnářství a sadařství ovlivňovalo charakter krajiny a architektury v podhorských oblastech Slovácka. Jakým způsobem se podepsalo sadařství na urbanistické struktuře obce Valeč v Čechách se přítomnost dovedli od Bc. Jany Horvátové a Romany Riegrové z Národního památkového ústavu v Plzni. Na fakt, že pěstování ovocných stromů a vinné révy ovlivňovalo i okolí velkých měst, se zaměřil ve svém příspěvku Mgr. Lubomír Sochor z Národního památkového ústavu v Praze.

Každoroční pořádání seminářů lidové architektury má velký význam a přínos pro všechny zájemce o problematiku lidového stavitelství u nás i v zahraničí. Dovoluje uskutečnit setkávání odborníků v daném oboru i získávání nových, někdy až překvapujících či objevných informací ze zkoumaných a dokumentovaných lokalit. Pokrývá tématicky široké spektrum problematiky lidového stavitelství, nazírá ho mezioborově, z úhlu pohledu specialistů z různých oborů – památkářů, architektů, historiků, etnografů, krajinářů a dalších. Zabývá se obecně známými projevy lidového stavitelství, jež dokáže podat nově, i těmi okrajovými, které navrací zpět do centra zájmu odborné veřejnosti. Přispívá tak k ochraně mnohých architektonicky či urbanisticky hodnotných typů staveb jinak ohrožených postupným zánikem. Velmi kladně lze hodnotit i fakt, že průběh semináře se neodehrává pouze v rovině teoretické, ale je spojen i s praktickým výjezdem a poznáváním často ojedinělých či unikátních dokladů lidového stavitelství v terénu.

V neposlední řadě je značně důležitým aspektem seminářů i jeho společenská poloha, jež

umožňuje neformální setkávání zájemců o lidové stavitelství, jejich vzájemnou výměnu zkušeností a jejich sblížení nejen po stránce pracovní, ale i té osobní, lidské. Díky za to patří především hlavnímu organizátorovi – Národnímu památkovému ústavu v Praze a jeho pracovníkům v čele s PhDr. Pavlem Burešem. Nezbyvá tedy, než si přát, aby tradice seminářů lidové architektury pokračovala a těšit se na další poznávání i milá a zajímavá setkání.

Olga Floriánová

VĚDECKÁ KONFERENCE „PŘÍNOS REGIONÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ A LITERATURY PRO NÁRODOPISNÉ BÁDÁNÍ.“

Ve dnech 20. a 21. září 2005 se v Konferenčním sále Krajského úřadu v Jihlavě sešli členové národopisné společnosti při příležitosti vědecké konference s názvem Přínos regionálních pracovníků a literatury pro národopisné bádání. Hlavními pořadateli se stala Česká národopisná společnost v Praze a Muzeum Vysočiny v Jihlavě, pod záštitou hejtmana Kraje Vysočina – RNDr. Miloše Vystřčila a prezidenta Rady vědeckých společností Praha – prof. MUDr. Iva Hány, CSc. Konferenci předcházelo Valné shromáždění ČNS, jehož zahájení a řízení konference se ujal dosavadní i znovuzvolený předseda Společnosti PhDr. Miroslav Válka, PhD. V úvodu jednání pozdravili všechny přítomné zástupkyně Kraje Vysočina dr. Matějková a za slovenskou národopisnou společnost PhDr. Hana Hlůšková, CSc. Vedle zprávy o činnosti ČNS za uplynulá léta 2003–5, zpráv komisí, byla zvolen nový výbor (M. Válka, M. Šimša, V. Jakoubčová, D. Drápala, J. Veselská, I. Vojancová, L. Landová, H. Dvořáková, A. Prudká), čestnými členy ČNS byli jmenováni dr. Jitka Staňková, Eva Urbachová a prof. Ludvík Baran. Na jednání plynule navázal se svým příspěvkem *Regionální literatura jako etnografický pramen* PhDr. Miroslav Válka, PhD. z Ústavu evropské etnologie FF MU Brno, který se zaměřil na zhodnocení významu krajové literatury, vztahu literárních vědců k novodobé historii, produkce neškolených badatelů, zmínil se o nutnosti vytváření pramenné báze, která se stává cenným fondem tradiční kultury. V závěru příspěvku se dotkl znovunastolení problematiky regionální literatury po roce 1989, její revitalizace a občanských iniciativ v regionech či lokálních prostředích. Na M. Válku

navázala PhDr. Martina Pavlicová, CSc. V příspěvku *Vesnice v „nepaměti“ času (Břestek na Uherskohradištsku a František Malík)* přiblížila obec Břestek na Uherskohradištsku a osobnost Františka Malíka. V úvodu přítomné posluchače seznámila s vnitřním životem obce, ležící v Chříbech, která je z národopisného hlediska přechodovou oblastí, s její spádovostí s vlivy vyplývajícími ze zámeckého prostředí, z přiřazení k buchlovické farnosti. Hlavní pozornost byla však zaměřena na osobnost zdejšího nadšence a organizátora, který se věnuje nejen aktivitám vedoucím k poznávání historie obce, k vlastním kořenům, které ozřejmuje vydáváním drobných tisků v soukromé edici „...ať to víte taky“, ale přichází i s originálními náměty pro nové iniciativy. PhDr. Věra Thořová, CSc. z Etnologického ústavu AV ČR Praha soustředila pozornost na *Podíl regionálních sběratelů na vybudování písňových fondů v Čechách*. Vzpomenula vlastenecké nadšení inteligence před vlastní Národopisnou výstavou československou, díky níž se podařilo zachránit velké duchovní bohatství. Přiblížila na sedmadvacet sbírek, které NM v Praze spravuje, konkrétně se zmínila o řadě krajinských muzeí i sbírek v soukromém držení, jejichž majitelé se rozhodli sbírky poskytnout této instituci. V závěru věnovala prostor pozůstalostem anonymních regionálních sběratelů, sběratelů z řad venkovských učitelů, jimž vděčíme za uchování a záchranu tohoto duchovního dědictví a podotkla, že nelze podcenit získávání finančních prostředků k jejich nákupům. PhDr. Dana Motyčková, CSc. a PhDr. Kateřina Sedlická z téže instituce věnovaly pozornost *Podílu regionálních architektů a fotografů na zaměřovací akci České akademie věd a umění*. Promítly zde a slovně doprovodily obsáhlý fond zaměřovací akce na Valašsku, probíhající v letech 1941 – 1943 ve dvou zaměřovacích skupinách architektů a studentů architektury. Sběrka je vynikajícím pramenem a studijním materiálem, který obsahuje kótované skice, fotografie, technické výkresy, kresby i akvarely exteriérů, interiérů, krajin, ale i portrétní studie místních obyvatel vybraných obcí Valašska. PhDr. Naďa Valášková, CSc. přiblížila Českou minoritu na Ukrajině a jejich národopis. O volyňských Čechách jsme do roku 1989 mohli dovídat velmi sporadicky. Velký zájem vzbudila mluva českých reemigrantů po Černobylu. Společně s jejich písněmi se stala studijním materiálem v nových sociokulturních podmínkách. Mgr. David Papajík, PhD.

z Univerzity Palackého v Olomouci přiblížil *Regionálně-historické bádání na Olomoucku po roce 1989*. I zde se vrátil k období kolem poloviny 19. století, kdy bylo regionální historické bádání pěstováno s velkým zájmem. Paměti obcí jsou podle něj smyslem identifikace vlastních obyvatel. Přiblížil dva projekty k regionálním dějinám na Olomoucku, z nichž první v letech 1995–2000 zpracovávali populárně naučnou formou zdejší nadšenci, v roce 1999 byl zahájen druhý projekt k regionálním dějinám, na němž participuje olomoucká pedagogická fakulta. Projekt doporučil jako inspiraci pro další města u nás. PhDr. Hana Hlůšková, CSc. z Katedry etnologie a kulturní antropologie FF UK v Bratislavě se zaobírala *Pověstí v regionální literatuře na Slovensku*. Zmínila význam a hodnotu výzkumů folkloristů, které ukázaly, že literární zpracování pověstí podchycuje všechny projevy lidové kultury. Na konkrétních případech ozřejmila tvorbu nadšenců, učitelů, kněží, kteří se bádáním o lidové slovesnosti zabývali neprofesionálně, se snahou o výklad slovenských dějin, často s povyšováním vlastního výkladu do národní polohy. Seznámila nás rovněž s hojnou tvorbou po roce 1989, jež přináší řadu publikací různých úrovní a přiblížila systematickou práci Matice slovenské v Martině, jež vydává regionálně zaměřené tituly. PhDr. Antonín Satke, CSc., nastolil otázku zda *Je vzájemné ovlivňování ústní lidové slovesnosti a literatury ještě dnes aktuální jako tvůrčí přínos nebo již jen jako pomocný činitel?* A na něj navázaly kolegyně z Etnografického ústavu AV v Brně PhDr. Jana Pospíšilová, jež shrnula *Slezský folklor ve vědeckém díle Antonína Satka* a Mgr. Andrea Zobačová nás seznámila s *Regionálním výzkumem Oldřicha Sirovátky*. Úterní blok uzavřel příspěvek Mgr. Jiřího Šmerala z Katedry historie FF UP v Olomouci, pojednávající o *Regionální historiografii Hřebečska*. První den konference byl příjemně zhodnocen exkurzí do nedaleké obce Polná s návštěvou zdejší synagogy, staré školy, kostela, nové expozice Muzea Vysočiny na hradě a večer byl završen kulturním vstupem souboru Vysočan z Jihlavy.

Druhý den konference byl věnován konkrétním osobnostem a jejich významu v daných regionech. Třetí pracovní blok zahájil PhDr. Josef Jančář, CSc. z Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici s příspěvkem *František Kretz a jeho podíl na moravském bádání přelomu 19. a 20. století*. Přiblížil roli absolventů učitelských ústavů po jejich příchodu do venkovského prostředí, kde

mimo jiné rozvíjeli i výrazné sběratelské aktivity. Vedle F. Kretze zmínil Josefa Hodka, Bedřicha Beneše Buchlovana, Josefa Štěrba a Karla Jaroslava Obrátla. Dědictví učitelských osobností a jejich sběratelské dílo označil za dopusud nedocenené. Uherskohradištskou sekci doplnily etnografky Slováckého muzea v Uherském Hradišti – PhDr. Ludmila Tarcalová ozřejmila *Život na Slovácku v díle Františka Zýbala*. Zamýšlela především nad některými jím popisovanými okamžiky života rodinného i výročního cyklu. Jeho barvitý a sugestivní projev detailních situací s řadou atributů stále může sloužit jako dobrý pramen a zdroj poučení pro odborníky. Na Uherskobrodsko jsme se přenesli v příspěvku Mgr. Marty Kondrové – *Práce Josefa Kukulky jako historický a etnografický pramen k vývoji Uherskobrodka*. Přiblížila široký záběr rodáka z Vlčnova, nadšence, který se stal nepřehlédnutelnou osobností a významným vlastivědným badatelem. Svou prací ovlivňoval nejen kulturní dění v obci, ale rozsáhlou publikační činností stále přispívá k poznání regionu. Výraznou osobností Uherskohradištska se zabývala PhDr. Romana Habartová. *Malovaný kraj Fanka Jílka* přiblížila slovně i fotodokumentací v jeho autobiografii, prozaických pracích, publikační činnosti, předně v časopise *Malovaný kraj* i v jeho kulturních iniciativách v regionu. PhDr. Miloš Melzer, CSc. z Šumperku v příspěvku *Jan R. Bečák a jeho význam pro národopis Hané a Valaška* nastínil jeho život a dílo, návrat zpět na Hanou, kde se mu podařilo svými schopnostmi přimět ke spolupráci řadu generačně starších osobností. R. Bečáka označil jako nositele vytříbených životních hodnot. PhDr. Alena Prudká z Muzea JV Moravy ve Zlíně se zabývala písemnou pozůstalostí Muzea Prostějovska i materiály v rodinném držení, jež posloužily ke zpracování příspěvku *Sběratelská činnost učitele Jana Zbořila*. Podařilo se jí vykreslit učitele, sběratele, výtečného kreslíře i aktivního účastníka kulturního života. Bohatá fotodokumentace ilustrovala jeho široký zájem o kroje, úvazy šátků, jejich funkci i ve vztahu k jejich nositelům. Mgr. Jiřina Veselská z Valašského muzea v přírodě z Rožnova pod Radhoštěm ze zaměřila na *Podíl Jaroslava Ludvíka Mikoláše na dokumentaci lidové kultury*, jejíž jevy zaznamenával jako nenahraditelné doklady našeho života. Přesto, že si jej přisvojuje řada oborů, patří k osobnostem, jemuž by patřila významnější pozornost. Mgr. Jaroslav Dvořák z Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku nastínil zajímavou a rozporuplnou osobnost, již byl *Bedřich Fišer, vlastivědný*

pracovník, sběratel a kronikář z Bašky, jež se snažil o vydání kroniky vlastního rodu i dějin obce na Frýdecko-Místecku. PhDr. Jan Krba z Valašského Meziříčí nazval svůj příspěvek *Joža Ország Vranecký (mladší) a národopis*. Věnoval prostor osobním vzpomínkám na tohoto znalce praktického života na Valašsku, který pocházel z rodiny bytostně spjaté s valašskou lidovou kulturou, především s hudbou, lidovými nástroji, tradiční výrobou a řemeslem, jež měl hluboký podíl na vlastní profesní orientaci dr. Krby. PhDr. Lenka Nováková z Etnografického ústavu MZM v Brně se zaměřila na *Podíl Elišky Machové na národopisných aktivitách Vesny*. Společně se zajímavou projekcí fotografií ji představila se všemi životními osudy jako krásnou, vzdělanou, emancipovanou ženu a velkou propagátorku lidové kultury. Tematicky na tento příspěvek navázala kolegyně PhDr. Alena Kalinová, CSc., která se zaměřila na *Spolupráci regionálních pracovníků se spolkem Vesna a Františka Kretze*. I když je dnes odborné veřejnosti obecně známou osobností, opět se podařilo doplnit mozaiku jeho životních osudů a najít souvislosti právě s Eliškou Machovou. F. Kretz na ni životně zapůsobil a navázal s ní hlubší přátelský vztah. Přes jeho brzké ukončení ji ovlivnil buditelským a učitelským poznáním, jež ji vedlo k systematickému studiu lidové kultury. Mgr. Jan Kuča z Ústavu slavistiky FF MU v Brně přiblížil osobnost Vlasty Pittnerové, autorky beletrie, populární v prvních desetiletích 20. století. Vedle románů z lidového prostředí soustředila zájem také na zachycení života lidu v oblasti žďárských vrchů. V drobných článkách popisovala např. život řemeslníků, horácký kroj, zdejší stavby i zvyky. Články však vycházely často jako součást různých drobných tiskovin a kalendářů, proto jsou současným badatelům obtížně dostupné. Z významnějších statí je třeba jmenovat zejména kapitulu o lidovém kroji na Horácku v monografii *Národopisná výstava československá 1895*. PhDr. Helena Nováková z Muzea Vysočiny v Pelhřimově přednesla referát *Vlastivědný sborník českého jihovýchodu a jeho spolupracovníci*. Připomněla, že tento sborník vycházel z Pelhřimově v letech 1910–1921 a zvláště v prvních letech se zaměřoval na témata z oblasti lidové kultury, zejména folkloru. Autory příspěvků byli většinou středoškolská učitelé, kteří pro sběr folklorního materiálu využívali především svých studentů. Dařilo se jim tak shromažďovat a publikovat poměrně značné množství zajímavého etnografického materiálu. Z neaktivnějších autorů lze

jmenovat např. Ferdinanda Pakostu. Středem zájmu Heleny Šenfeldové, prom. hist. z Prahy se stal *Josef Kopáč, budovatel muzea v Humpolci*. Středoškolský učitel z Humpolce patřil k významným organizátorům přelomu 19. a 20. století na poli krajinářského muzejnictví na Vysočině. Po vzoru muzea v Čáslavi založil v Humpolci muzejní spolek a posléze muzeum. Byl aktivním a pilným sběratelem materiálu z lidového prostředí. Mezi svými žáky organizoval dotazníkové akce a cenné jsou i jeho dokumentační fotografie, zachycující lidový oděv a kresby – vzorníky výšivek. Soňa Bezdíčková, Bc. a PhDr. Radim Urbánek z Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě přiblížili osobnost *Vratislava Votrubecha – výjimečného dokumentátora lidových staveb a oděvu na konci 19. století*. Zařadili jej do skupiny národopisců – pedagogů (učil na gymnáziu ve Vysokém Mýtě). Jeho přínos spatřují díky jedinečnosti fotografických záběrů - lidových staveb, zejména interiérů - na poli dokumentačním, kde pro dosažení přesnosti fotografií zpětně překresloval a zachycoval neopakovatelné a cenné detaily. Přínosná je také jeho kresebná dokumentace lidového oděvu, zejména výšivek.

Mgr. Petra Mertová z Technického muzea v Brně v příspěvku *Národopisci Orlických hor* vzpomněla významné dokumentátory lidové kultury této oblasti. Kateřina Podzimková z Ústavu historie a muzeologie Slezské univerzity v Opavě ve studii *Dokumentace lidové architektury v díle Josefa Korejze-Blatinského* zajímavě přiblížila osobnost podivína, který dokumentoval stavitelství, tradiční rukodělnou výrobu a další prvky lidové kultury. Závěr konference byl vyhrazen příspěvkům PhDr. Jana Štovička ze Státního okresního archivu Praha-východ – *Karel Rozum – národopisec Podřipska na počátku 20. století* a Mgr. Karla Kellera z Třebíče – *Vojenská tradice jako etnologická kategorie v regionálních podmínkách*.

Všichni přítomní ocenili kulturní zázemí a pohostinnost Kraje Vysočina a poděkování si zaslouží všichni organizátoři z řad ČNS v Praze a z Muzea vysočiny v Jihlavě, díky nimž probíhala dvoudenní konference v tvůrčí atmosféře. Třicet zařazených referátů je svědectvím toho, že vybrané téma, zabývající se přínosem regionálních pracovníků a literatury pro národopisné bádání, nebylo zvoleno náhodou a zmíněným a často zapomenutým osobnostem místního či regionálního významu dlužíme obšírnější pozornost. Příspěvky zazněly ve zkrácené verzi a časová tiseň rovněž

nedovolila rozvinout často veľmi zaujímavé a pod-
nétné diskusní príspevky, ktoré budú v plnóm
rozsahu zařazený do stejnojmenného sborníku.

Romana Habartová

MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA – ZVYKY A OBYČEJE SOCIOPROFESNÍCH SKUPIN

V dňoch 9.–10. novembra 2005 sa konala
v konferenčných priestoroch hotela v Buchloviciach
medzinárodná vedecká konferencia, ktorú
spoločne zorganizovali Mezinárodní komise
pro studium lidové kultury v Karpatech, Kar-
patologická komise pro lidové obyčaje, Česká
národopisná společnost – sekce pro lidové obyčaje
a Slováké muzeum v Uherském Hradišti. Téma
konferencie bola mimoriadne príťažlivá pre celý
karpatský región *Zvyky a obyčaje socioprofesionálních skupin*.
Na konferencii sa zúčastnili poprední
odborníci, ktorí sa venujú skúmanej problematike
v akademických, univerzitných a muzeálnych
pracoviskách v Českej a Slovenskej republike.

Úvodné slovo predniesla a ciele podujatia
vytyčila hlavná organizátorka a moderátorka
vedeckej konferencie *L. Tarcalová*. Počas
dvojdnňového rokovania odznelo takmer tridsať
podnetných referátov. Podujatie malo vyslovene
pracovný charakter a zaujímavú formu, pretože
každý z referentov musel, hneď po prednesení
svojho príspevku, čeliť početným otázkam. Dis-
kusia k jednotlivým príspevkom bola bohatá,
konštruktívna a odrážala hlboké znalosti skúma-
nej problematiky, ako aj ich záujem o príspevky
kolegov. Cieľom otázok bolo objasnenie, prípadne
doplnenie obsahu príspevkov, čo sa za spoluprá-
ce s autormi podarilo a rokovanie konferencie
výrazne obohatilo.

S úvodným referátom vystúpila *K. Jakubíková*,
ktorá sa zamerala na charakterizáciu obyčajou
a ich vplyvu na sociálny status. *M. Šimša* vo
svojom príspevku rozoberal zvyky a obyčaje zo
sociologického hľadiska. Príspevok *B. Beneša* je
venovaný štruktúre profesionálnych skupín a ich oby-
čajou. Životu duchovného na tradičnej dedine sa
venovala *L. Tarcalová*, pohrebné obyčaje skúmala
M. Kondrová a konceptom slobodnej mládeže sa
zaoberala *A. Navrátilová*. *Postavenie prespanky
v ľudovej tradícii Ukrajincov* spracovala *N. Var-*

cholová. Pohľad socioprofesionálnych skupín na do-
žinky vo svojom príspevku ponúkla *E. Večerková*,
podporu vinárov formou recesistického združenia
komentovala *J. Matuzsková* a agrárnym zvykom
a obyčajou Ukrajincov sa venoval príspevok *J.
Varchola*. *M. Chlebana* predniesol referát, v kto-
rom hodnotil zvyky karpatských pastierov.

Veľký priestor dostali príspevky zamerané
na zvyky a obyčaje dobrovoľných hasičských
zborov. Komplexný pohľad na ich profesionálne
zvyky ponúkol v obsiahlom a veľmi podnetnom
príspevku *K. Pavlíščík*, na ktorého nadviazali
referátmi *M. Palowská*, ktorá skúmala činnosť
Sboru dobrovoľných hasičov v Ostravě–Mug-
linově a *A. Hřčková*, ktorá sa venovala Sboru
dobrovoľných hasičov v Štramberku. Rovnako
veľký priestor mali aj náboženské zvyky a obyčaje.
K. Brožovičová predniesla príspevok o úlohe púti
v živote obyvateľov obce Radějov. *K. Nádaská*
– *Zajicová* analyzovala zvyky a obyčaje pútnickej
skupiny pri púti Muráň–Levoča, *V. Sedláková* sa
venovala púťami v okolí Levoče a *J. Tichá* roz-
oberala význam náboženských spolkov, osobitne
Rúžencového bratstva, v sociálnej a duchovnej
kultúre malého mesta. Zvykmi, obyčajami a soci-
álnym postavením školákov a učiteľov sa zaoberali
Z. Škovierová a *K. Janas*. Rovnakej problematike
pri učňoch a tovarišoch sa venovala *R. Habar-
tová*. Úlohu zvykov a obyčajou pri stavebných
profesiách spracovala *V. Kovářů*, u hrnciarov *V.
Jířiková*, u mlynárov *P. Kalábová* a u pilinkárov
V. Michalička.

Výsledky konferencie splnili vytyčené ciele
a všetci účastníci, ako aj laická verejnosť, sa už
tešia na pripravovaný konferenčný zborník, v kto-
rom budú prednesené príspevky publikované.

Keďže medzinárodná konferencia v Buchloviciach
patrí medzi tradičné stretnutia českých
a slovenských etnológov, bol prijatý aj cieľ nasle-
dujúcej konferencie. Výskum zúčastnených od-
borníkov bude zameraný na taktiež mimoriadne
príťažlivú problematiku – *dary a obdarovávanie*.
Je to problematika takmer nepreskúmaná, a preto
sa už teraz môžeme tešiť na výstupy z najbližšej
konferencie, ktorá sa uskutoční o dva roky.

Záverom treba pripomenúť, že súčasťou
medzinárodnej vedeckej konferencie bol bohatý
kultúrny a spoločenský program – prehliadka
zámku v Buchloviciach a spoločenské posedenie
v konferenčných priestoroch hotela.

Karol Janas

ARCHEOLOGIE

ARCHEOLOGICKÉ DOKLADY OSÍDLENÍ KATASTRU UHERSKÉHO HRADIŠTĚ¹

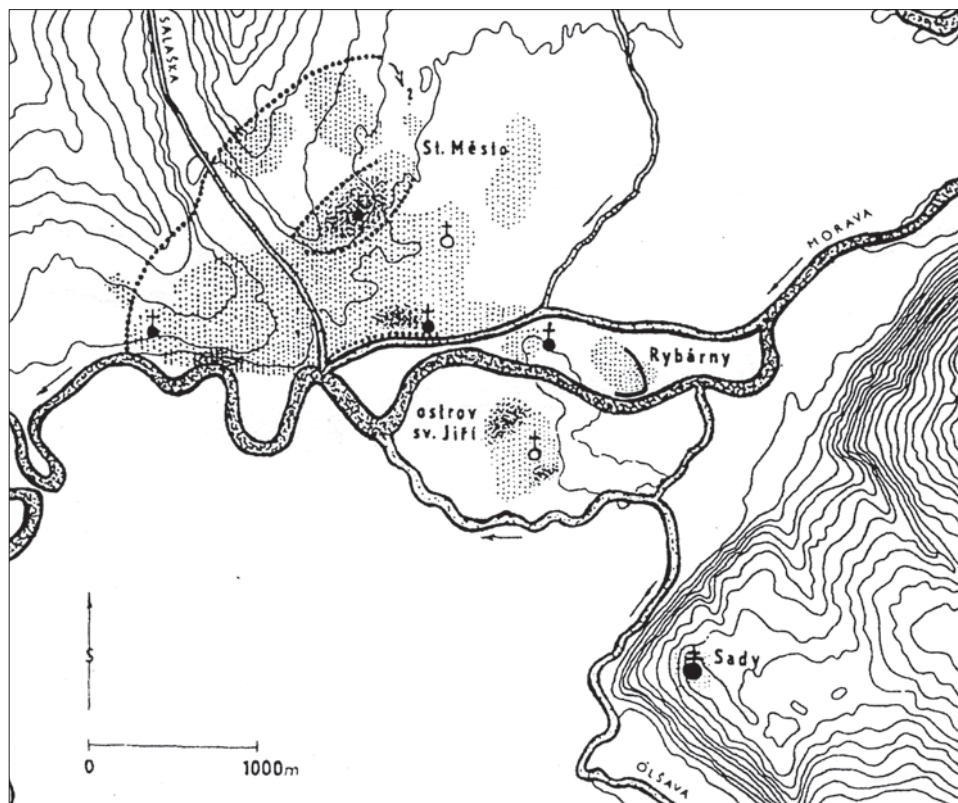
Dana Menoušková, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Předkládaná stať přináší soupis pravěkých, raně historických a středověkých nálezů známých z archeologických výzkumů, dohledů a z náhodných nálezů na katastru Uherského Hradiště.

Úvod

Abecedně řazená archeologická topografie katastru Uherského Hradiště navazuje na již dříve publikovaný soupis archeologických nalezišť z katastru Starého Města (Vaškových 2004, 109–155) a soupis vztahující se ke katastrům měst a obcí středního Pomoraví² (Vaškových–Menoušková 2005, 109–141). Předkládaný soupis nálezů je rozdělen na pasáž týkající se vlastního **historického jádra** dnešního Uherského Hradiště (a jeho nejbližší okolí), na část zachycující nálezy v městské části **Rybárny**, oddělené z jedné strany řekou Moravou od historického jádra, z druhé strany tzv. Baťovým kanálem od katastru Starého Města (viz obr. 1, 3), a na pasáž zohledňující nálezy z městské části **Sady** (obr. 1, 29), tedy z táhlého hřebene položeného jihovýchodně historického jádra. Z hlediska správního vývoje oddělené i topograficky odlišující se katastry městských částí Mařatic, Míkovice a Věsky již byly zpracovány v předchozím seznamu. Historické jádro, tedy tzv. „ostrov sv. Jiří“, městská část Rybárny a část Sady si vyžádaly samostatné zpracování nejen s ohledem na četnost nálezů, ale především vzhledem k výraznému středohradištnímu horizontu osídlení, který je společný všem třem. Spolu se Starým Městem tak vytváří tzv. staroměstsko-uherskohradištskou sídelní aglomeraci,³ jedno z nejvýznamnějších center Velké Moravy (k tomu např. L. Galuška 2000, 79; M. Lutovský 2001, 307–309). Nejrozsáhlejší ze zde předkládané topografie je pochopitelně část věnovaná vlastnímu „ostrovu sv. Jiří“. Jejím základem se stala rozsáhlá záchranná archeologická činnost, probíhající během 70.–80. a zčásti i 90. let 20. století, zajišťovaná především R. Snášilem, R. Procházkou, J. Novotným a posléze i J. Kohoutkem a dalšími, jímž touto cestou děkuji za laskavé svolení k publikaci materiálu i za cenné rady a konzultace. Tou jsem ostatně zavázána i D. Frolíkové-Kaliszové, spolupodílející se především na výzkumu v Otakarově ulici. Méně se výzkumná činnost uplynulých let dotkla čtvrti Rybárny, kterou reprezentuje především významný nález základů středohradištní architektury učiněný R. Snášilem roku 1986. Velká část starších nálezů z Rybáren je však nestratifikovaná. Poněkud lépe je na tom městská část Sady s bohatým nálezovým fondem, který došel zhodnocení jak v rámci velkého systematického výzkumu V. Hrubého (trať „Špitálky“ či „Na špitálkách“) a následného vyhodnocení výzkumu L. Galuškou, tak v rámci menších výzkumů (kostel P. Marie). Řada drobnějších nálezů je známá i ze sběrů.

Z chronologického hlediska zahrnuje předkládaný text tři nesterpně zastoupené horizonty osídlení: pravěký, středohradištní a středověký. Přičemž těžiště zájmu se v posledních dvou desetiletích přesunulo ze středověkého na středohradištní a částečně také pravěký horizont. Pravěké nálezy z vlastního „ostrova sv. Jiří“ reprezentují nečetné a v převážné míře blíže nestratifikované nálezy (např. depot bronzových hřiven či starší nálezy pravěké broušené industrie a zvířecích kostí pocházející z řečiště Moravy). Výjimku tvoří pouze nález 2 střepů KPP učiněný při přístavbě budovy Městského úřadu, nález laténské zápony z prostoru parku před budovou nádraží ČD a zlomek modrého skleněného laténského náramku druhotně uloženého ve výplni středohradištního objektu zachyceného rovněž ve zmiňovaném parku. Také z městské části Rybárny (především trať Bumbalov) jsou známé četné nestratifikované nálezy (MMK). Pravěký horizont osídlení je zastoupen i v části Sady. V souvislosti s charakterem pravěkých nálezů z prostoru „ostrova sv. Jiří“ a s ohledem na pedologické rozbory se R. Snášil a R. Procházka vyslovili, že o osídlení trvalejšího rázu lze na území vlastního

1. Předpokládaný vzhled staroměstsko-uherskohradištské sídelní oblasti v 8.–9. století. Předvelkomoravské osídlení (vytečkováno hustě), velkomoravské osídlení (řidší tečkování), ověřené opevnění, včetně opevnění Rybáren (viz 2/2) (souvislý pás), objevené (plná značka) a předpokládané sakrální stavby (prázdná značka). Převzato a upraveno z: Galuška, L. 2000, 80.

ostrova uvažovat až v období kolem, ale spíše ještě až po zlomu letopočtu (Snášil–Procházka 1981b, 20–21). Titíž tak vylučují trvalejší osídlení vyššího stáří, které nebylo možné s ohledem na nevhodný terén.

Uceleněji než pravěký horizont osídlení bylo dosud v dané oblasti sledováno středohradištní osídlení. Rozsáhlý systematický archeologický výzkum Moravského muzea v Brně pod vedením V. Hrubého tak na Sadské výšině odhalil pozůstatky důležitého velkomoravského sakrálního komplexu, jehož význam byl nověji zhodnocen v práci L. Galušky (1996). Také z Rybáren jsou zásluhou R. Snášila známy pozůstatky velkomoravské zděné architektury, v jejímž bezprostředním okolí se nacházelo velkomoravské pohřebiště. Problematictější je situace na území někdejšího „ostrova sv. Jiří“, v archeologicky hůře přístupném terénu pod novodobou zástavbou současného městského jádra Uherského Hradiště. Četné výkopy na a v okolí obou náměstí odhalily zděné základy řady staveb (nejasné zda kamenné byly pouze podezdívkové či i další nadzemní části) středohradištního stáří. Záchranný a často fragmentární charakter těchto drobných výkopů však brání plnému archeologickému vyhodnocení nálezové situace. Jiná již byla situace na Otakarově ulici, nám. Rudé armády, při výzkumu plochy pro tzv. „Ledovec“ – dnes Klub kultury a v posledních letech také při výzkumu plochy pro nerealizovaný hotel „Inpost“, plochy pro tzv. „dům manželů Arnoštových“ na Havlíčkově ulici a při stavbě budovy Telecomu. Ke zmíněné, doposud souhrnně nezpracované a tedy nevyhodnocené velkomoravské zástavbě ostrova se ještě přidružuje otázka případné velkomoravské svatyně „kaple sv. Jiří“, prozatím archeologicky neobjevené

(souhrnně R. Snášil 2001). Otázku existence a případného charakteru velkomoravské sakrální architektury na „ostrově sv. Jiří“ ostatně znovuotevřel již výše zmiňovaný výzkum R. Procházky a J. Kohoutka při stavbě budovy Telecomu.

Podrobněji je zpracován středověký horizont osídlení zájmové oblasti, a to především „ostrova sv. Jiří“, neboť středověká zástavba části Rybáren a Sadů doposud systematicky sledována nebyla. Topografii města ve 13.–15. století podali na svou dobu komplexním způsobem R. Procházka a L. Sulitková (1984), kteří se na základě kombinace archeologických výzkumů a archivních pramenů vyjádřili například k terénním poměrům, ke členění města, k jeho opevnění a zástavbě, ale i k majetkovým poměrům a zastoupení řemesel ve městě.

Zatímco městská část Sady je situována na mírný táhlý hřbet, na vyvýšeninu Luhačovické pahorkatiny, historické jádro Uherského Hradiště („ostrov sv. Jiří“) a městská čtvrť Rybárny leží v inundačním území řeky Moravy, v údolní rovinaté nivě severní části Dolnomoravského úvalu. Proto je reliéf těchto dvou částí poměrně plochý a v případě tzv. „ostrova sv. Jiří“ se pochybuje dokonce jen v rozmezí 178,5–180 m n. m. R. Procházka (R. Procházka–L. Sulitková 1984, 48) uvádí pro úroveň povrchu ostrova v 10.–13. století hodnoty nivelet přibližně 175,5–178,5 m. Tedy 1,5 až 4,5 m pod současným povrchem. Velmi podobný je reliéf i městské části Rybárny. Výrazným krajinnotvorným prvkem regionu je řeka Morava. Jejím příznačným rysem jsou četná mrtvá ramena protáhlého nebo srpovitého tvaru. Jejich existence svědčí o intenzivním vývoji řečiště, které se neustálými nánosy pomalu zvyšuje. Větvením toku se vytvořilo mnoho ramen, kterými obtékala řeka Morava mírné vyvýšeniny. Vznikaly tak četné ostrůvky, které se staly základem pro velkomoravské a posléze středověké osídlení.

Ne vždy zpracované náleзовé celky z výzkumů a často neexistující náleзовé zprávy ze zmíněných lokalit (především však z výzkumů prováděných na „ostrově sv. Jiří“) se negativně odrazily nejen na obsahové stránce jednotlivých hesel, ale především na výběru vhodných plánů a na absenci obrazové dokumentace doprovázející text topografie. Situaci zkomplikovaly rovněž ztráty způsobené zaplavením depozitáře při povodni v roce 1997. Aby nedošlo ke zkrácení pohledu na tu kterou lokalitu způsobenou neobjektivním výběrem obrazového materiálu, provází jednotlivá hesla pouze mapové zakreslení⁴. Obrazová dokumentace má tak výběrový charakter a užita je jen ve výjimečných případech.

Předkládaná archeologická topografie Uherského Hradiště se snažila zohlednit v co nejobjektivnější míře výsledky výzkumů různých badatelů a uvádí tedy i různé, někdy poněkud protichůdné, názory na interpretaci toho kterého objevu. Jejím cílem není hodnocení, ale vytvoření jakéhosi komentovaného katalogu nálezů, který vznikl na základě studia dostupné literatury, náleзовých zpráv z archivu Slováckého muzea a Archeologického ústavu AV ČR v Brně, studia vlastních nálezů a konzultací s autory výzkumů, kteří mírou své vstřícnosti charakter předkládaných informací značně ovlivnili. Zde předkládaná data představují informace získané do poloviny roku 2005. S ohledem na co nejplastičtější a nejcelistvější pohled na zájmovou oblast zachycuje soupis i ty archeologické výzkumy a dohledy, které měly třeba jen stratigrafický ráz, nicméně přinesly, byť negativní, zjištění o osídlení v určité exponované lokalitě či zaznamenaly její stratigrafii, důležitou právě s ohledem na relativně nevelké stáří půdního horizontu ve vlastním historickém jádru Uherského Hradiště. Pomínuty tak zůstávají pouze ty dohledy stavebních akcí, při nichž nebyly překročeny novověké horizonty sídelní aktivity. Tam, kde se hesla překrývala či došlo ke změně názvu ulice či náměstí, jsou připojeny odkazy.

Stejnou strukturu hesla, jako část „ostrov sv. Jiří“ mají i Rybárny. Naopak v soupise nalezišť z katastru Sadů je s ohledem na venkovský charakter osídlení (především pak rozptýlenou zástavbu) heslo *Ulice a rok výzkumu* nahrazeno traťovým pojmenováním a struktura hesla je tak blízká záznamům z topografie středního Pomoraví (viz Vaškových–Menoušková 2005). Tomu odpovídá i vlastní zakreslení nálezů této části, které není provedeno do parcelní sítě, ale do slepé katastrální mapy (viz obr. 29). Hesla jednotlivých lokalit jsou uspořádána abecedně, rozhodující je označení výzkumu či náleзу (tedy název ulice, náměstí, trati). Proběhlo-li na téže lokalitě více výzkumů, jsou řazeny chronologicky

vzestupně. Na závěr jednotlivých částí jsou zařazeny záznamy blíže nelokalizovatelných výzkumů a vesměs starších nálezů, k nimž již nelze dohledat podrobnosti. Textová část soupisu (týká se především části „ostrov sv. Jiří“) je doplněna rejstříkem poloh/ulic, rejstříkem přejmenovaných ulic a náměstí a přehledem užitých nálezových zpráv (z fondu Slováckého muzea a Archeologického ústavu AV ČR Brno).

PŘEHLED ARCHEOLOGICKÝCH NALEZIŠŤ Z KATASTRU UHERSKÉHO HRADIŠTĚ

I. Historické jádro dnešního Uherského Hradiště, tzv. „ostrov sv. Jiří“

Především na základě výzkumů R. Snášila a R. Procházky se dnes předpokládá, že osídlení plochy nynějšího historického jádra Uherského Hradiště lze vztáhnout již před středohradištní období. Dřívější osídlení trvalejšího rázu nebylo vzhledem k nevhodným terénním podmínkám teprve se konsolidujícího terénu souostroví nejspíše možné. Přesto se z jádra města dochovalo několik ojedinělých pravěkých nálezů (z doby bronzové, z laténského osídlení a nespécifikovaná a dnes nezvěstná mince z doby římské). Řada neolitických či eneolitických nálezů je známá z koryta řeky Moravy či z jeho těsné blízkosti. Osídlení trvalejšího rázu lze však vztáhnout až na slovanské (předvelkomoravské) období. Jádro slovanského i pozdějšího středověkého osídlení bylo založeno (na nejspíše dvou (?) největších ostrovech) uprostřed vícedílného souostroví v inundaci při soutoku Olšavy s Moravou. Některá stratigrafická pozorování R. Snášila a R. Procházky v této souvislosti naznačují, že ostrovy dělilo starší rameno řeky Moravy, které bylo postupně zasypáváno sídlištním odpadem (dnu tohoto ramene se vyhýbalo ještě slovanské osídlení v 8.–9. století). Tohoto mrtvého ramene mohlo být ve středověku využito jako mlýnského náhonu, který nesl od 15. století název Rechla. Rechla tak nemusela nutně mít antropogenní původ. Snad již předvelkomoravské a jistě středohradištní osídlení bylo opevněné (je možné počítat s využitím starších ramen a meandrů řeky Moravy a také s lehčím palisádovým opevněním), některé poznatky k opevnění ostrova přinesly výzkumy na ulici Hradební a na tehdejším náměstí Rudé armády. Vedle četných dokladů dílenských objektů (zpracování bronzů, kostí a jiné) je třeba pro předvelkomoravský horizont osídlení zmínit přítomnost jezdecké nobility na lokalitě. Ta vedla také R. Snášila k myšlence opevněného hradiska, které fungovalo již v průběhu 8. století, s předhradími výrobně-řemeslnického charakteru. V závěru velkomoravského období zde vzniklo jedno z hlavních center Velké Moravy, které spolu s přilehlými aglomeracemi (v prostoru Starého Města a Sadů) vytvářelo jeden z největších celků té doby na našem území. Dokládají to nálezy pozůstatků zděných (v některých případech možná i sakrálních) staveb na několika místech přímo v intravilánu pozdějšího města. Zděné pozůstatky velkomoravských staveb jsou známy jak ze starších výzkumů v prostoru Mariánského náměstí (dříve nám. Rudé armády), tak i z Masarykova náměstí, ulice Protzkarovy, Otakarovy, ale rovněž z novějších výzkumů, z křížení ulic Hradební a Růžové či z ulice Havlíčkovy. Naopak zarážející je minimum pohřbů (dle nálezového inventáře je fakticky možné uvažovat pouze o jednom prokazatelném), které by bylo možné s předvelkomoravským či s velkomoravským horizontem osídlení spojit a které pocházejí přímo z historického jádra města. Dosavadní výzkumy potvrzují diskontinuitu mezi závěrem středohradištního osídlení a počátky středověkého města. Vznik vlastního středověkého města lze klást do období mezi lety 1253–1257, kdy bylo na ostrově, na němž měla už stát kaple sv. Jiří, velkomoravského stáří (?), založeno z popudu Přemysla Otakara II. vlastní město s výrazně strategickou funkcí. Vzniknuvší město představovalo po celé středověké období jednu z hlavních opor královské moci na jihovýchodní Moravě a sehrálo především úlohu významné vojenské pevnosti. Kolonizováno bylo jednak lidem z královských Kunovic, jednak osadníky z velehradského kláštera náležejícího Starého Města. Odtud plyne také existence dvou náměstí i různého dne konání trhů. V roce 1258 se město jmenovalo Nový Velehrad, název se však nevžil. Pojmenování Hradiště se objevuje až roku 1294 (resp. 1297). Jádrem města byly Dolní a Horní rynek a k nim přilehlé ulice. Město bylo obklopeno hradbami a vodním příkopem, které v době lokace měly provizorní charakter (val a palisáda) a teprve v průběhu 14.–16. století došlo

k výstavbě kamenných hradeb. Předpokládá se, že nejzašším obdobím pro jejich vznik je doba po útoku Matúše Čáka 1315. Již v 15. století se město rozšiřovalo i za hradby. Z města vedly dvě hlavní brány respektující stávající komunikační systém. Na severozápadě se otevírala brána Staroměstská (při vyústění dnešní ulice Vodní, archeologicky částečně prozkoumaná a datovaná již do počátku 14. století), na východě (v prostoru dnešní ulice Havlíčkovy) brána Kunovická. Obě brány se poprvé uvádějí roku 1362 v rejstříku mostného jako místo jeho výběru. Tzv. Matyášova brána situovaná v parku nedaleko budovy vlakového nádraží je až mnohem mladším komunikačním prvem, určeným fakticky jen pro pěši. Doložen je také několikrát přestavovaný původně dřevěný středověký most, vedoucí severovýchodně od stávajícího. V tomtéž místě předpokládá R. Snášil i původní, středohradištní přemostění. O kamenném dláždění se z písemných pramenů dozvídáme až z poloviny 17. století, přičemž stratigrafická pozice pískovcové dlažby v Nádražní ulici nevyklučuje zpevňování cesty již ve 14. století. Podobná situace byla i na Mariánském náměstí. Pro urbanistický vývoj města mají značný význam poznatky získané z výzkumů např. na Otakarově ulici a na nám. Rudé armády R. Snášilem a R. Procházkou a posléze i výzkum na nádvoří nynější Reduty prováděný pracovníky Slovákého muzea ve spolupráci s organizací Archaia. Počátky středověkého osídlení Hradiště jsou tak spojené jak s polozemnicemi s kůlovou, košatinou vyplétanou konstrukcí, tak s nadzemními stavbami. Vzhledem k hydrologické situaci ve městě (vysoká hladina spodní vody) však polozemnice nejsou převládajícím typem obydlí. Řada archeologických výzkumů ve středu města prokázala dílenské provozy zpracovávající kovy, sklo, kůži i provozy zabývající se potravinářskou činností. Ze specializovaných řemesel je třeba uvést ševcovství, řemenářství, brašnářství, výrobu pošev nožů, dýk a mečů. Město mělo řemeslnicko-zemědělský charakter s postupným přerůstáním do zemědělsko-řemeslnického rázu. Předměstské osídlení se rozvíjelo v době, kdy se plošný rozsah ostrova povodňovou činností zvětšil, tedy asi až od 14. století. Funkci jakého si předměstí sehrával prostor severovýchodně od města. Na svém strategickém, významu neztratilo město ani v baroku, kdy dostalo ráz vodní pevnosti (obr. 2).

2. Barokní opevnění města. Plán z roku 1742 – výřez. Převzato a upraveno z: Júzovi, A.a V. 1958, obr. příl. 28. Originál uložen v archivu Slovákého muzea.

Lit.: L. GALUŠKA (2001, 124–137), R. PROCHÁZKA–L. SULITKOVÁ (1984), R. SNÁŠIL (1986, 33–46; 1987, 149–156; 1990, 264–268), R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1981b, 18, 28–29).

Soupis:

1/1

Ulice a rok: Bezručova (dnes Protzkarova) ul. 1980 (**obr. 4**)

Poloha: 200 m SV od nádražní budovy, na parcele přilehající ke zmíněné ulici

Parcela : 69

Nález: R. Procházka zde zachytil sídlištní a požárovou vrstvu datovanou keramickými nálezy do počátku 14. století.

Uloženo: Slováké muzeum, přír. č. 13/81, 14/81, 15/81

Lit.: R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1982, 52–55); NZ 207/95

1/2

Ulice a rok: Bezručova (dnes Protzkarova) ul. – náměstí Rudé armády (Mariánské nám.) 1983 (**obr. 4**)

Poloha: liniový výkop počínající v JZ části dnešního Mariánského náměstí a směřující po jeho jihozápadní straně dále ulicí Bezručovou (dnes Protzkarovou), výkop končí v jižní části Zelného trhu v místech vyústění ulice Na Splávku

Parcely: 665, 653/20, 653/17

Nález: Při sledování rýhy vodovodního potrubí byly v prostoru náměstí objeveny R. Snášilem a J. Novotným základy zdíva sрубové stavby, jehož kameny byly spojovány vápennou maltou. Stavba je keramikou datována do 2. poloviny 9. století. Zachyceny byly i další pozůstatky velkomoravské kamenné architektury (ve formě koncentrace vápenatých malt a keramiky) a objekty a nálezy z kolonizačního i vrcholné středověkého a novověkého horizontu města (13.–18. století), například výdřeva břehů středověké „městské stoky“ tzv. Rechly a zbytky dřevěných základů staveb z 2. pol. 13. století. Průběh a charakter základů velkomoravského zdíva vyvolával v autorech výzkumu představu více méně souvislé zástavby tvořící jakou si uliční čáru.

Uloženo: Slováké muzeum, přír. č. 196/83, 197/83

Lit.: R. SNÁŠIL–J. NOVOTNÝ (1985, 73); NZ 236/95

1/3

Označení a rok: Česká spořitelna 1997–1998 (**obr. 5**)

Poloha: asi 540 m SV od budovy vlakového nádraží, na parcelních číslech přilehlých k ulici Dvořákové

Parcely: 261/7, 261/8, 261/9, 261/10

Nález: V rámci rekonstrukce a přístavby objektu České spořitelny provedl J. Pavelčík stratigrafická pozorování, která potvrdila, že lokalita, nacházející se již mimo vlastní historické jádro města, je situována v inundační nivě toku Morávky, dnes zasypané, a to přímo na jejím levém břehu. Při hloubení základové jámy byl v západním traktu budovy narušen sklep z přelomu 18. a 19. století.

Uloženo: Bez nálezu

Lit.: NZ 592/98

1/4

Ulice a rok: Dlouhá ul. 1980–1981 (**obr. 10**)

Poloha: asi 400 m S od nádražní budovy

Parcely: 1259/1, 2287/1

Nález: Při ražbě pilotů pro základy nové stavby byly zdokumentovány stratigrafické vrstvy a podloží.

Uloženo: Bez nálezu

Lit.: R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1983, 62–64); NZ 402/96

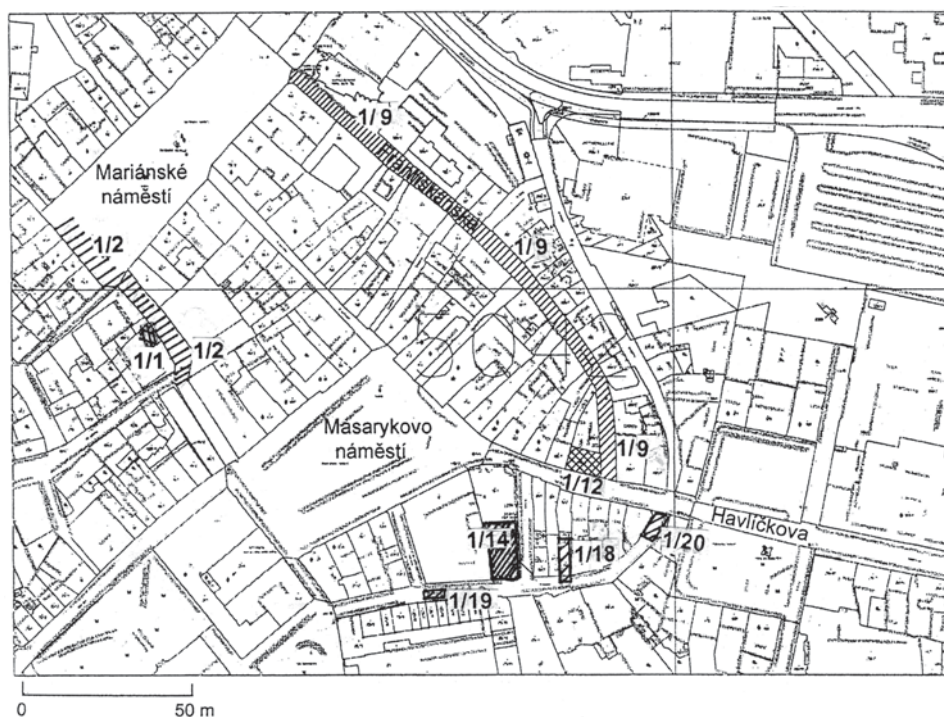
Dvořáková ulice viz též Česká spořitelna 1997–1998

Františkánská ulice viz též Smetanova ulice

3. Rozsah archeologického osídlení historického jádra Uherského Hradiště (1) a Rybáren (2) – vyšrafováno.

4. Uherské Hradiště. Lokality: 1/1 Bezručova (Protzkarova) ul. 1980; 1/2 Bezručova ul. – nám. Rudé armády (Mariánské nám.) 1983; 1/9 Františkánská ul. 1998; 1/12 Havlíčkova ul. (dům manželů Arnoštových) 1994; 1/14 Hradební – Růžová ul. (SPT Telecom) 1993; 1/18 Hradební ul. (IPB) 19996; 1/19 Hradební ul. 2000; 1/20 Hradební ul. 2001.

1/5

Ulice a rok: Františkánská ul. – Sv. Jirská (dnes J. Štancla) – kavárna Alfa 1932 (**obr. 6**)

Poloha: na rohu Františkánské a ulice U polikliniky, č. popisné 153

Parcela: 191/1

Nález: Při stavbě někdejší kavárny Alfa došlo k průzkumu vrstev a objektů středohradištního a středověkého až novověkého charakteru. Zachyceny byly pozůstatky nadzemní stavby o rozměrech 200×600 cm dřevěné konstrukce se stěnami vyplétanými proutím – stavba nebyla datovaná, dále četné nálezy keramiky, zlomky železných předmětů a mince z roku 1552.

Uloženo: Uložení neověřeno

Lit.: NZ 389/95

1/6

Ulice a rok: Františkánská ulice – Františkánský klášter 1990-1991 (**obr. 6**) (viz též Smetanova ulice 1982, záznam č. 1/71 a záznam 1/9)

Poloha: asi 500 m SV od nádražní budovy v prostoru františkánského kláštera

Parcela: 146/2

Nález: Výzkum R. Snášila vyvolaný stavebními úpravami se soustředil do prostoru rajského dvora a do východního a severního suterénu barokní kvadratury. Zachyceno bylo intenzivní středohradištní osídlení (značné množství keramiky, struska, opracované kostěné části). Další kulturní vrstvy a objekty náležely období od poloviny 13. až do konce 15. století. Na nádvoří rajského dvora byl objeven i základ středověké zřejmě samostatně stojící osmiboké věže v přízemí s kaplí. V ní byly objeveny lidské kosterní pozůstatky R. Snášilem připisované zakladateli kláštera – Janu Filipcovi. Tato atribuce nebyla dosud přesvědčivě potvrzena ani vyvrácena.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 230 501-502, A 230 661, A 231 281-744, A 232 062-233 054, A 233 666

Lit.: R. SNÁŠIL (1991–1992, 117–129); NZ 733/01

Františkánská ulice 1993 – viz Hradební ul. (Inpost) 1993

1/7

Ulice a rok: Františkánská ulice 1995 (**obr. 6**)

Poloha: před současnou lékárnou, č. popisné 332

Parcela: 156/2

Nález: Při sledování výkopu kanalizace byly J. Pavelčíkem zachyceny lidské kosterní ostatky vážící se k porušenému novověkému hřbitovu v okolí františkánského kláštera a dřevěná, porušená konstrukce pozůstávající z 11 kúlů, nejspíše až novověkého stáří.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: NZ 589/98

1/8

Ulice a rok: Františkánská ulice – před kostelem Zvěstování P. Marie 1996 (**obr. 6**)

Poloha: na ulici před kostelem Zvěstování P. Marie

Parcela: 101

Nález: V nehlášeném výkopu při venkovní zdi presbytáře kostela byly pracovníky Slovákého muzea zajištěny lidské kosterní ostatky z původního hřbitova, který se při klášterním kostele nacházel. Ostatky jsou novověkého stáří.

Uloženo: Bez nálezů

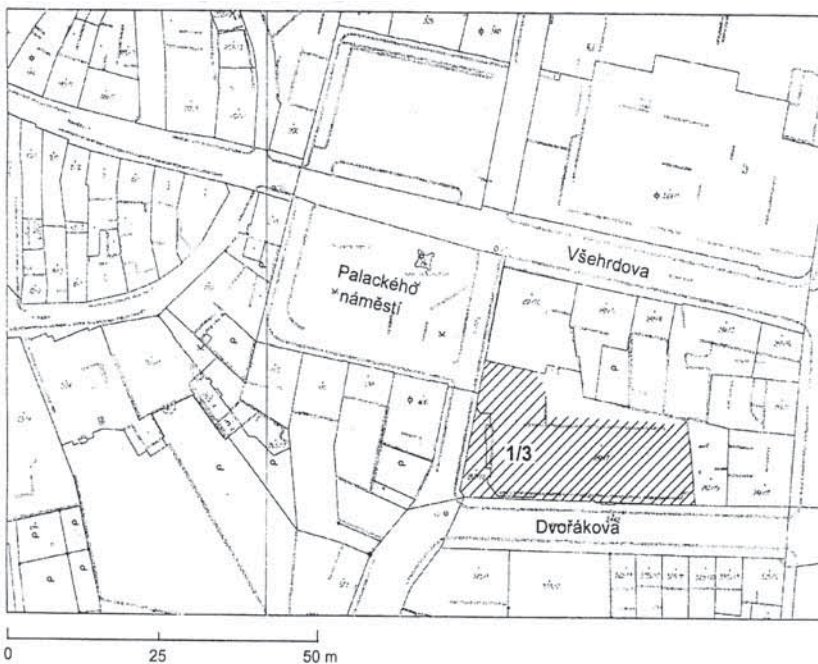
Lit.: NZ 13/95

1/9

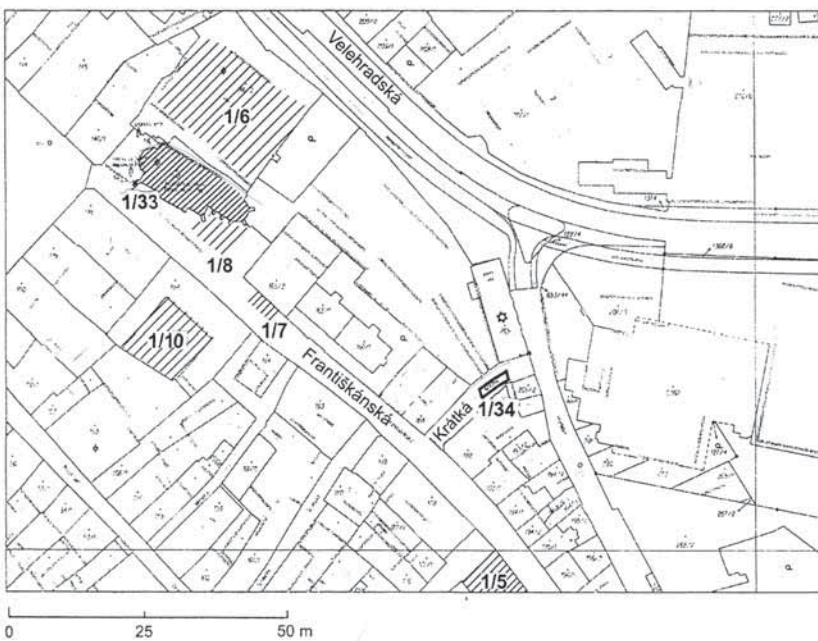
Ulice a rok: Františkánská ulice (od Mariánského nám. po Havlíčkovu ulici) 1998 (**obr. 4**)

Poloha: liniový výkop jdoucí ulicí Františkánskou a to od ul. Havlíčkovy až po Mariánské nám.

Parcela: 653/28

5. Uherské Hradiště. Označení: 1/3 Čs. spořitelna 1997–1998.

6. Uherské Hradiště. Lokality: 1/5 Františkánská ul. – Sv. Jirská (J. Štancla), kavárna Alfa 1932; 1/6 Františkánská ul. – Františkánský klášter 1990–1991; 1/7 Františkánská ul. 1995; 1/8 Františkánská ul. – před kost. Zvěstování P. Marie 1996; 1/10 Františkánská ul. (VZP) 1998; 1/33 kostel Zvěstování P. Marie 1998–1999; 1/34 Krátká ul. 1981.

Nález: Při sledování výkopu kanalizace byly J. Pavelčíkem zachyceny lidské kosterní ostatky vázící se k porušenému novověkému hřbitovu v okolí františkánského kláštera a dřevěná, porušená konstrukce pozůstávající z 11 kůlů, nejspíše až novověkého stáří.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: NZ 589/98

1/10

Ulice a rok: Františkánská ulice – Všeobecná zdravotní pojišťovna (dále jen VZP) 1998 (**obr. 6**)

Poloha: v areálu VZP, č. popisné 139

Parcely: 154, 155

Nález: Při rekonstrukci budovy VZP a budování kanalizačních přípojek byla zachycena pouze stratigrafická situace a novověké nálezy.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: NZ 591/98

Františkánská ul. viz též kostel Zvěstování P. Marie

Františkánský klášter 1982 viz Smetanova ulice 1982

1/11

Ulice a rok: Gymnázium 1998 (**obr. 7**)

Poloha: asi 600 m SV od budovy vlakového nádraží, při zákrutu Moravy, na její levé straně

Parcela: 272/1

Nález: Při přístavbě tělocvičny k budově gymnázia se výzkum J. Pavelčíka omezil na stratigrafická pozorování. Vzhledem k situování v těsné blízkosti toku Moravy byly zachyceny především recentní a nanosové vrstvy bez stop osídlení.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: NZ 600/98

1/12

Ulice a rok: Havlíčkova ul. (dům manželů Arnoštových) 1994 (**obr. 4**)

Poloha: na rohu Havlíčkovy a Františkánské ulice, č. popisné 1628

Parcela: 186/1

Nález: Formou sondáže byla P. Vitulou z ÚAPP Brno prozkoumána plocha poblíž historického jádra města. Podařilo se zachytit středohradištní horizont osídlení. Do této sídlištní vrstvy byl zapuštěn kostrový hrob bez nálezů. Do středohradištního období je datována destrukce kamenné stavby. Dále byl prozkoumán kolonizační horizont (2. polovina 13. století) projevující se značným množstvím dřevěných stavebních prvků, zachyceny byly i nálezy ze 14.–16. století (např. stopy železářské výroby, požárové vrstvy).

Uloženo: Slovácké muzeum, inv.č. A 246 946-A 247 208

Lit.: M. ČIŽMÁŘ–K. GEISLEROVÁ–J. UNGER (2000, 234), P. VITULA (1997, 254–256); NZ 638/99

Hradební ulice viz též dřívější název Velehradská

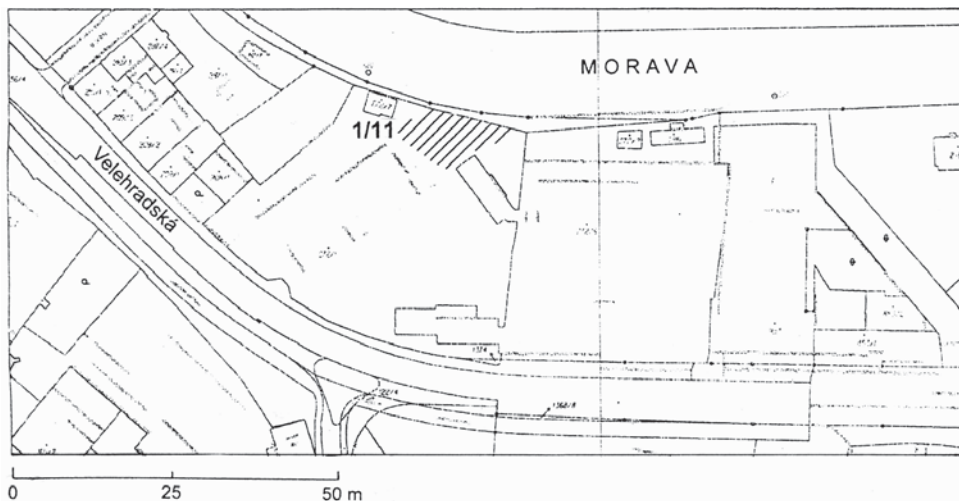
1/13

Ulice a rok: Hradební (bývalý pivovar, dnes Klub kultury, tzv. „Ledovec“) 1979–1980 (**obr. 8**)

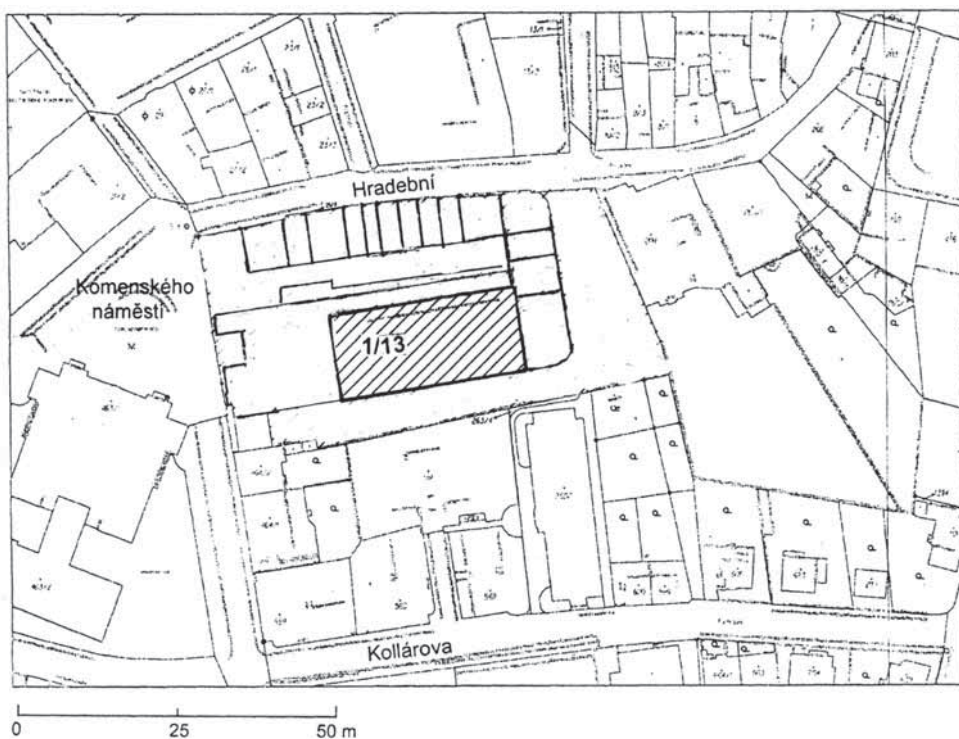
Poloha: asi 350 m JV od budovy nádraží

Parcela: 25

Nález: Na místě demolovaného pivovaru, v prostoru vymezeném bývalým gotickým a barokním opevněním zachytil R. Snášil v roce 1979 původní koryto řeky Moravy či jejího ramene zaniklé ještě před 14. stoletím. Zbývající zúžené části bylo využito při budování gotického vodního příkopu, vymežujícího středověké osídlení. Kamenné gotické opevnění, dobudované převážně ve 14. století, tak dle R. Snášila a R. Procházky patrně respektovalo původní obvod ostrova. Tento obvod však nebyl neměnný a v průběhu staletí se konfigurace ostrova vlivem hydrologického režimu a antropogenních činitelů

7. Uherské Hradiště. Lokalita: 1/11 Gymnázium 1998.

8. Uherské Hradiště. Lokalita: 1/13 Hradební (bývalý pivovar) 1979–1980.

měníla. V následující výzkumné sezóně (1980) objevili R. Snášil a R. Procházka v hloubce kolem 5 metrů pod dnešní úroveň terénu zbytky dvou dřevěných konstrukcí. Jednalo se o 18,9m dlouhou palisádu, pozůstávající ze 69 kůlu zapuštěných do hrotitého žlabu. Původní výška palisády sahala nad úroveň tehdejšího terénu asi 3 m. Druhá konstrukce, zachycená v délce 11,8 m sestávala ze sedmi ražených dubových pilotů a z několika vodorovně ležících kulatin a polokulatin, vytvářejících nejspíše komory, vyplněné

tuhým žlutým jílem. Protože v blízkosti dřevěných konstrukcí nebyl nalezen žádný průvodní datující archeologický materiál, datovali je autoři výzkumu stratigrafickým pozorováním (do poloviny 13. století, případně do velkomoravského období), posléze se přiklonili k datům vzešlým z radiokarbonového datování metodou C¹⁴ (data pochází z C¹⁴- und ³H Laboratorium Hannover) 650±130 let a konstrukci předatovali do starohradištní fáze osídlení, kdy opevňovala vlastní osídlenou plochu ostrova. Hradba byla zčásti chráněná ramenem řeky Moravy (obrným příkopem), prozkoumaným v předchozí sezóně.

Uloženo: Uložení neověřeno

Lit.: R. SNÁŠIL (1981, 490–491; 1986, 35), R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1981a, 53–54; 1981b, 18, 26–28; 1982, 53); NZ 51/95

1/14

Ulice a rok: Hradební – Růžová ul. (SPT Telecom) 1993 (**obr. 4**) (viz též záznamy středohradištních nálezů z ulice Růžové 1/68 a Hradební 1/85)

Poloha: asi 400 m V od budovy nádraží, na místě dnešní budovy SPT Telecom

Parcela: 13/2

Nález: Pod výraznou, místy až 5 m mocnou, vrstvou antropogenních uloženin prozkoumali R. Procházka a J. Kohoutek slovanské souvrství patrně z přelomu 8./9. století, jemuž předcházely sporadické, těžko rozlišitelné stopy osídlení, které potvrzují teorii o osídlení vlastního jádra Uherského Hradiště až v souvislosti se slovanskými osadníky. Výzkum poblíž historického jádra města probíhal formou sondáže. Podařilo se zachytit středohradištní horizont osídlení. Do velkomoravské vrstvy byl zahloubený kostrový hrob bez milodarů. Do téže vrstvy byl zahlouben také příkop široký až 8 m a hluboký až 2,5 m, který procházel napříč zkoumanou plochou, aniž by se podařilo zachytit jeho ukončení. Nejvýznamnější byl ovšem nález zdiva velkomoravského stáří autory interpretovaný jako možná nedokončená sakrální stavba na půdorysu kříže, jejíž vznik kladou (s ohledem na nálezy) na přelom 9. a 10. století. Stavbě z konce velkomoravského období však předcházela starší, prokazatelně velkomoravská stavba, jejíž současnost s výše zmíněným příkopem není vyloučena. Zdiva obou zmíněných staveb byla pak v době lokace středověkého města z větší části rozebrána. Na stavební ploše tak bylo po hiátu zasahující 2. polovinu 10. až 1. polovinu 13. století zachyceno osídlení středověkého i novověkého charakteru (13.–17. století). Kolonizační horizont (2. polovina 13. století) se projevoval značným množstvím dřevěných stavebních prvků, zachytit se podařilo: výraznou vrstvu makrozbytků a semen, dřevěné zlomky a stavební odpad, ale také pozůstatky dřevěných staveb a části strusek, četné košatinové ploty, vymezující patrně parcelní hranice. Zachyceny byly i nálezy ze 14.–16. století (např. stopy železářské výroby, požárové vrstvy) a novověké nálezy: jímka, hrnčířská pec s nálezy kamnářské keramiky z doby kolem roku 1600 a zdokumentován byl i řez městskou hradbou. Zásadní význam nálezů vedl autory výzkumu R. Procházku a J. Kohoutka k ponechání kontrolního profilu a části zdiva na lokalitě. Vlivem činnosti vody při povodni v roce 1997 byla však vypovídací hodnota obnaženého profilu znehodnocena.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv.č. A 239 410–242 792

Lit.: M. ČÍŽMĚŘ–K. GEISLEROVÁ–J. UNGER (2000, 236), J. KOHOUTEK–R. PROCHÁZKA (1997, 251–254); NZ 581/98

1/15

Ulice a rok: Hradební (Inpost), dříve též Velehradská ul. 1993 (**obr. 9**)

Poloha: 450 SV od budovy nádraží, JV od budovy synagogy

Parcely: 206/2, 128, 193

Nález: Na nároží, vymezeném ulicemi Františkánská, Krátká a Velehradská byl pracovníky ÚAPP Brno proveden výzkum, při němž byly zachyceny: průběh městské kamenné hradby (dosahující výšky až 5 m), vrstvy z 9. až počátku 10. století, část základového žlabu stavby ze 13. století, vrstva a jámy pozdně středověkého až novověkého charakteru.

Nevelký počet středohradištních nálezů je patrně daný tím, že prostor staveniště zachytil periferii velkomoravského osídlení. Z velkomoravského horizontu pochází také unikátní bronzový křížek s vyobrazením Krista.

Uloženo: Slovácké muzeum, inv. č. ÚAPP 38/93

Lit.: M. ČIŽMÁŘ–K. GEISLEROVÁ–J. UNGER (2000, 234), M. GEISLER (1997, 250); NZ 579/95

1/16

Ulice a rok: Hradební ulice – tržnice 1995 (**obr. 9**)

Poloha: 500 m SV od nádražní budovy, v areálu tržnice

Parcela: 200

Nález: Při SZ zdi nově stavěné tržnice byla J. Pavelčíkem zachycena kameny roubená studna, dosahující hloubky asi 400 cm a vnitřního průměru 130 cm. Objekt, který se nacházel již za linií původního středověkého opevnění města, nepřinesl materiál, který by jej datoval. Datace studny do přelomu středověku až novověku či novověku je tak jen hypotetická.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: NZ 11/95

1/17

Ulice a rok: Hradební, dříve též Velehradská ul., č. popisné 824 1995 (**obr. 9**)

Poloha: asi 450 m SV od nádražní budovy, jižně od restaurace Růžena

Parcela: 196

Nález: Výzkum J. Pavelčíka při stavbě nového domu metodou pilotáže se soustředil na stratigrafická pozorování a zachytil středověké a novověké vrstvy.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: NZ 413/96

1/18

Ulice a rok: Hradební (IPB) 1996 (viz záznam 1/20) (**obr. 4**)

Poloha: asi 400 m SV od nádražní budovy

Parcely: 8/1, 653/33

Nález: V souvislosti s přístavbou budovy banky a při budování kanalizační přípojky vedoucí již mimo vlastní parcelu 8/1 a to asi 160 cm od hrany chodníku se J. Pavelčíkovi podařilo zachytit část městské hradby stavěné z lomového kamene a malty. Zeď dosahovala síly 120 cm. Nález autor klade do pozdního středověku – novověku.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: NZ 428/96

1/19

Ulice a rok: Hradební ul. 2000 (viz záznam 1/13) (**obr. 4**)

Poloha: asi 350 m SV od nádražní budovy

Parcela: 653/33

Nález: Při opravě stávající kanalizace bylo pracovníky Slováckého muzea v nevelké vzdálenosti od výzkumu R. Snášila a R. Procházký (na nároží ulice Hradební a Poštovní, při vjezdu na parkoviště Klubu kultury) zjištěno několik dřevěných, značně poškozených kůlů. Jejich souvislost s dříve objevenou palisádovou konstrukcí není vyloučená a to i s ohledem na hloubku, z níž byly kůly získány. Dřevěná konstrukce se nalézala v hloubce 360-365 cm pod úrovní současného terénu, tedy na úrovni raně středověkých souvrství. Vzhledem k omezené ploše výkopu však návaznost této palisády na obdobný objekt z roku 1980 nebylo možné ověřit, tím je také dáno pouze hypotetické stáří nově objevené palisády.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 247 651

Lit.: NZ 702/00

1/20

Ulice a rok: Hradební ul. 2001 (viz záznam 1/18) (**obr. 4**)

Poloha: jižně křížení ulic Hradební s ulicí Havlíčkovou, před domy čp. 201 a 174

Parcela: 653/33
Nález: Při opravě vodovodního řádu před domy čp. 201 a 174 byla pracovníky Slovákého muzea na dvou místech prozkoumána torza gotické hradby vystavěné z hrubých kamenných kvádrů spojovaných maltou. Hradba dosahovala šíře 3,7-4,2 m. Při hloubce výkopu max. 2,7 m se nepodařilo zachytit její základovou část a s ohledem na poškození vrcholových partií ani korunu zdi.

Uloženo: Bez nálezů
Lit.: NZ 738/01

1/21

Ulice a rok: Jablonského ulice 1981, ubytovna Let – viz následující záznam a záznam 1/63 (**obr. 10**)

Poloha: asi 400 m S od budovy hlavního nádraží

Parcely: 2287/1, 2287/2

Nález: Při výstavbě ubytovny n.p. Let na místě asanovaných domů byla provedena sonda, v rámci níž byla nalezena keramika a vrstvy datované do 2. poloviny 13. století. Výzkum R. Procházky zachytil množství dřev - nejspíše pozůstatky stavebního a odpadního materiálu z doby založení města. Podobně jako výzkumem v ulici Průchové i touto sondáží byl nejspíše zachycen nezastavěný prostor sloužící ke komunikačním účelům, a to vzhledem k malému počtu nálezů. Středohradištní nálezy zachyceny nebyly. R. Procházka v této souvislosti soudí, že středohradištní vrstva byla v době výstavby města v druhé polovině 13. století narušena a přeměněna.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště - neověřeno

Lit.: E. OPRAVIL (1985, 75), R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1983, 62–64); NZ 211/95

1/22

Ulice a rok: Jablonského ulice 1982, ubytovna Let – viz předchozí záznam a záznam č. 1/63 (**obr. 10**)

Poloha: asi 400 m S od budovy nádraží, v blízkosti novostavby budovy n.p. Let

Parcela: 653/8

Nález: Při průzkumu výkopu inženýrských sítí byl v celé délce trasy zachycen předvelkomoravský a velkomoravský horizont s jedním porušeným objektem. Nejstarší vrstva středověkého horizontu spadá do poloviny 13. století a náleží jí dvě částečně zapuštěné pece, z nichž jedna sloužila zřejmě k přetavování železných paketů. Zachycena byla rovněž požárová vrstva náležející do počátku 14. století a nároží kamenného zděného domu, stratigraficky datovaného na konec 13. či počátek 14. století.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště - uložení neověřeno

Lit.: R. PROCHÁZKA–L. SULITKOVÁ (1984, 61), R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1984, 64)

1/23

Ulice a rok: Janáčkova ul. 1981 (**obr. 10**)

Poloha: asi 260 m S od budovy nádraží, poblíž bašty na nároží ulic Sloupského a Dlouhé, u čísla domu 352

Parcela: 653/15

Nález: Výkop kanalizační přípojky narušil úsek středověké městské hradby navazující na dodnes zachovanou baštu na nároží nedaleké ul. Sloupského a Dlouhé. Hradba měla šíři 166–170 cm, a dosahovala 40-70 cm pod úroveň současného terénu. Její základy nebylo možné zachytit. Autor výzkumu R. Procházka datuje poškozený úsek hradby do 16. století.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1983, 64); NZ 390/95

1/24

Ulice a rok: Jezuitský klášter 1993 (**obr. 11**)

Poloha: asi 150 m SV od budovy nádraží, v JZ traktu bývalého jezuitského kláštera

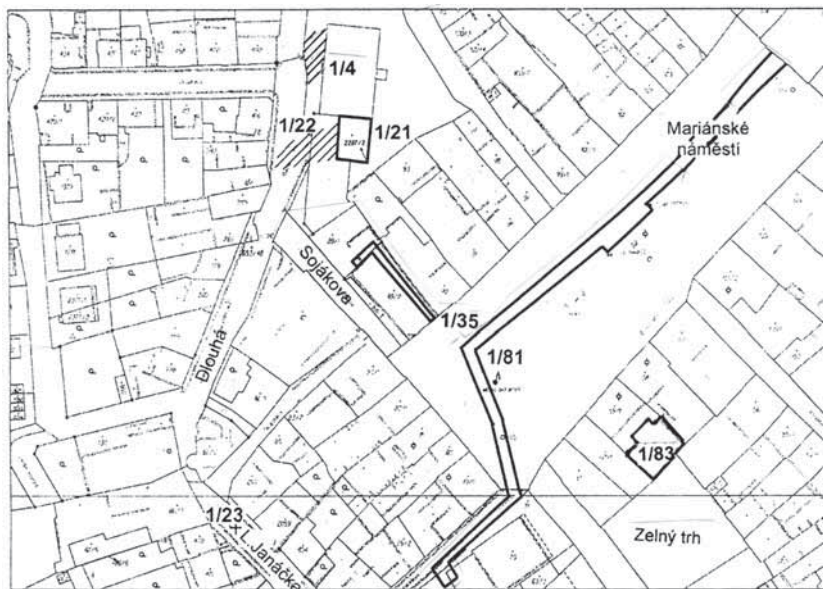
Parcela: 37/1

0 25 50 m

9. Uherské Hradiště. Lokality: 1/15 Hradební (Inpost) 1993; 1/16 Hradební ul. – tržnice 1995; 1/17 Hradební, č. p. 824 1995; 1/70 Smetanova (Františkánská) ul. 1980; 1/72 Šromova 1994.

0 25 50 m

10. Uherské Hradiště. Lokality: 1/4 Dlouhá ul. 1980–81; 1/21 Jablonského ul. (Let) 1981; 1/22 Jablonského (Let) 1982; 1/23 Janáčkova ul. 1981; 1/35 Magnum – nám. Mariánské – ul. Sojákova 1997; 1/81 Výpadová ul. – nám. Rudé armády (Mariánské nám.) 1981; 1/83 Zelný trh 1996–97.

Nález: Výzkumem ÚAPP Brno byly v jihozápadním traktu bývalého jezuitského kláštera (poblíž někdejšího parku Československo-sovětského přátelství) dokumentovány vrstvy a nálezy související s kolonizací města (sídlíšní jámy z 2. poloviny 13. století) a dále nálezy z 15. století a z doby výstavby jezuitského kláštera (polovina 17. století) a jeho stavebních úprav (po požáru r. 1681). Doklady velkomoravského osídlení nebyly získány.

Uloženo: Slováké muzeum, inv.č. ÚAPP 43/93-101-B až 43/93-910 A

Lit.: M. ČIŽMÁŘ–K. GEISLEROVÁ–J. UNGER (2000, 236), J. STUCHLÍKOVÁ (1997, 254), M. ZEMEK (1946,17–18; 1955, 26–30); NZ 706/00

jezuitský kostel – viz kostel sv. Františka Xaverského

1/25

Ulice a rok: Kollárova ul., ul. 9. května (dnes Svatováclavská), Komenského nám., Sady československo-sovětského přátelství, Nádražní ul., náměstí K. Gottwalda (dnes Masarykovo nám.) 1981 (**obr. 12**)

Poloha: liniový výkop vzdálený 210–460 m JV směrem od hlavního nádraží

Parcely: 668/5a, 610/1, 653/38, 653/37, 45, 653/19, 653/23

Nález: Rozsáhlý 585 m dlouhý vodovodní výkop byl autory výzkumu (R. Snášilem a R. Procházkou) rozdělen na dílčí úseky, označené písmeny A-E. V úseku A v ulici Kollárově (parcely 668/5a a 610/1) byla zdokumentována stratigrafie pozdně středověkých až novověkých vrstev a zachycena výplň barokního příkopu, který ohraničoval intravilán města. Vlastní ulice Kollárova se nacházela již mimo historické jádro města. Podobná byla situace v ulici 9. května (parcela 653/38) – úsek označený jako B. Zde byly zachyceny středověké až novověké nálezy a profáto kamenné zdivo š. 85–230 cm. Ze stratigrafické situace a z polohy ulice opět mimo vlastní intravilán vyplývá, že jde nejspíše o jihovýchodní poprsní zeď bastionu č. 11 – „Josefhus“. Na náměstí Komenského (parcela 653/37) – úsek C – byla výkopem profáto další zeď, odchylná se od průběhu městské středověké hradby. Přesné určení stáří a funkce zdi nebylo možné provést. V Sadech československo-sovětského přátelství (parcela 45) – úsek D – byly zaznamenány středohradištní vrstvy a nálezy a objekty ze 13.–15. století. Objeven byl pozůstatek dřevěné nadzemní stavby, středohradištní předpeční jáma, planýrka ze 14. století a barokní jímka související patrně již s provozem jezuitského kláštera. Výkopy v Nádražní ulici (parcela 653/19) – úsek E – přinesly různorodé nálezy postihující 2. polovinu 13.–17. století, ale také středohradištní vrstvy. Zajímavý byl nález pozůstatku středověké dlažby. Nevelký výkop na náměstí K. Gottwalda (parcela 653/23) – úsek F – zachytil především pozůstatky středověkého města (sklo, keramiku, železné zlomky a odřezky kůží). Na základě sledování stratigrafických vrstev se autoři výzkumu vyjádřili k předpokládanému černozemnímu půdnímu horizontu. Ten se dle nich začal na ostrově vytvářet pravděpodobně nedlouho před 8. stoletím. Stratigrafická pozorování R. Snášila a R. Procházký se vztahovala i k rekonstrukci modelace terénu, který dle autorů mírně stoupal směrem od jižní hrany do nitra ostrova. Na bázi jezerních slínů a slitů navazoval souvislý půdní horizont s intenzivním středohradištním osídlením, na něj navazovaly vrstvy kolonizační fáze města (2. polovina 13. století - počátek 14. století). Ty se projevily dřevitou vrstvou – tedy pozůstatkem po stavebních aktivitách v době zakládání města. Tento horizont překrývaly pozdně středověké a novověké vrstvy navážek a naplavenin. Získat se podařilo také četné botanické vzorky a soubory keramických nálezů, odebrány byly i geologické vzorky.

Uloženo: Slováké muzeum, přír. č. 37/82–38/82, 40/82–44/82

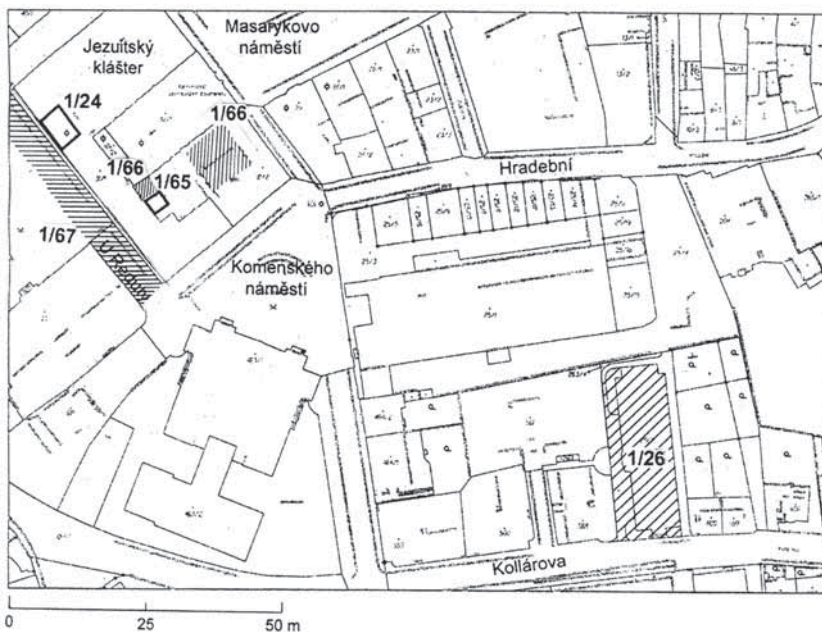
Lit.: R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1981b, 18; 1983, 63), E. OPRAVIL (1985, 74–75); NZ 218/95

1/26

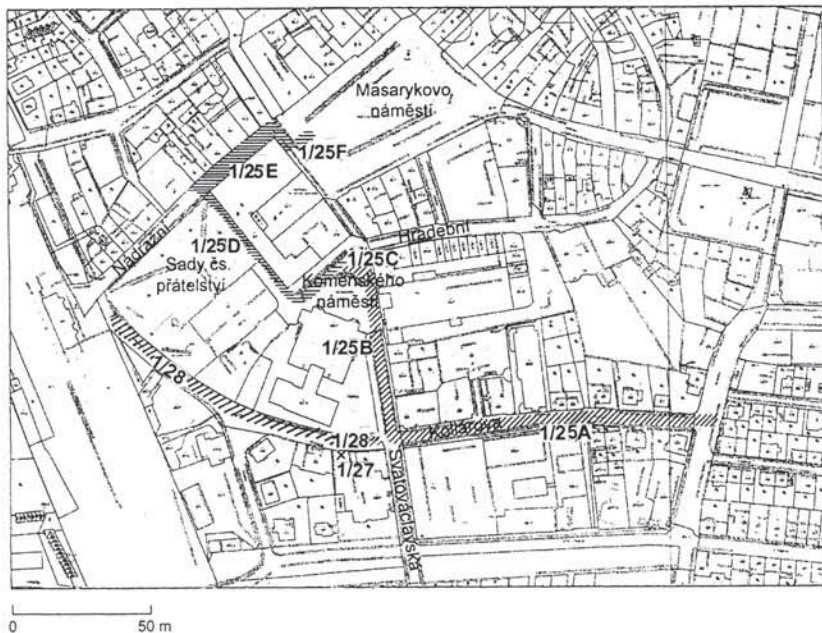
Ulice a rok: Kollárova (Dům penzion) 1994 (**obr. 11**)

Poloha: asi 340 m V od budovy nádraží

Parcela: 263/1

11. Uherské Hradiště. Lokality: 1/24 Jezuitský klášter 1993; 1/26 Kollárova (Dům penzion) 1994; 1/65 Reduta 1980; 1/66 Reduta 1997; 1/67 mezi Redutou a SEŠ 1970.

12. Uherské Hradiště. Lokality: 1/25A-E Kollárova ul., ul. 9. května (dnes Svatováclavská), Komenského nám., Sady československo-sovětského přátelství, Nádražní ul., nám. K. Gottwalda (Masarykovo nám.) 1981; 1/27 Kollárova-Svatováclavská (Komerční banka) 2000; 1/28 Kollárova ul. 2000–2001.

Nález: Výzkumem ÚAPP Brno vedeným R. Procházkou byla na ploše nalézající se vně středověkého i barokního opevnění města (vzdálenost od barokní kurtiny činila 9 m) sledována především stratigrafická situace. Výzkum poskytl důležité závěry o skladbě fluvialních naplavenin v předpolí ostrova. V této souvislosti uvádí R. Procházka také sledování vedlejšího ramene řeky Moravy – Morávky, kterou však dle ústní informace R. Snášila lze situovat poněkud jižněji.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: M. ČIŽMÁŘ–K. GEISLEROVÁ–J. UNGER (2000, 235), R. PROCHÁZKA (1997, 251); NZ 707/00

1/27

Ulice a rok: Kollárova ul. – Svatováclavská (Komerční banka) 2000 (**obr. 12**)

Poloha: asi 230 m JV od budovy vlakového nádraží, na nádvoří budovy Komerční banky a přilehlé ulici Kollárově, č. popisné 450

Parcely: 274/2, 653/39

Nález: Při rekonstrukci kanalizace byla pracovníky Slováckého muzea na severu zkoumané plochy, ve výkopu u brány KB směřující do ulice Kollárovy, zachycena kamenná maltou spojovaná zeď. Dle náleзовé situace a s ohledem na historické prameny se zdá být pravděpodobné, že došlo k odkrytí části barokního opevnění a to zdvíha 11. barokního bastionu „Josefhus“, vybudovaného během 18. století. Prozkoumány byly i další novověké objekty.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 247 653

Lit.: NZ 699/00

1/28

Ulice a rok: Kollárova ul. – plynová přípojka (směrem od budovy ČD) 2000–2001 (viz záznam 1/27) (**obr. 12**)

Poloha: liniový výkop jdoucí ulicí Kollárovou od budovy ČD až po křižovatku s ulicí Svatováclavskou

Parcely: 653/39, 653/38 a 660/1

Nález: V rámci výkopu plynové přípojky se pracovníkům Slováckého muzea podařilo na několika místech zachytit zbytky značně poškozené barokní hradby a sledovat její průběh. Zjištěná situace byla zcela v souladu s již dřívější lokalizací barokního opevnění a to včetně průběhu zdvíha barokního bastionu sv. Josefa v ulici Kollárově, kterou zachytil výzkum z roku 2000.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: NZ 742/02

1/29

Ulice a rok: kostel sv. Františka Xaverského 1936 (**obr. 13**)

Poloha: asi 170 m SV od budovy nádraží, ve východní části kostela sv. Františka Xaverského

Parcela: 32

Nález: V areálu jezuitského kostela došlo v důsledku statických poruch k ohledání krypt. Získány byly různé osobní věci a drobnosti náležející pohřbeným řeholníkům. Jde např. o drobné bronzové křížky, medailónek, skleněnou lahvičku, zlomky tzv. identifikačních tabulek, přezky a jiné drobnosti novověkého stáří.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 32 786-794, SF 39 294-320

Lit.: NZ 526/97

1/30

Ulice a rok: kostel sv. Františka Xaverského 1998 (**obr. 13**)

Poloha: asi 170 m SV od budovy nádraží, ve východní části kostela sv. Františka Xaverského

Parcela: 32

Nález: Při ohledání krypt jezuitského kostela v důsledku statických poruch po povodni v roce 1997 byly nalezeny lidské kosterní ostatky a různé osobní věci a drobnosti

(např. bronzové křížky, zlomky tzv. identifikačních tabulek, mince ze 17.–18. století, medailónky) náležející pohřbeným řeholníkům.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 242 793 – A 242 837

Lit.: M. ČIŽMÁŘ–K. GEISLEROVÁ–J. UNGER (2000, 235), P. DOSTÁL (1998, 67–70), J. KOHOUTEK (1998, 147–163), E. OPRAVIL (1998, 115–119), J. PAVELČÍK (1998, 13); NZ 593/98

1/31

Ulice a rok: kostel sv. Jiří – Hlavní (dnešní Masarykovo) náměstí 1943 (**obr. 13–13a**)

Poloha: asi 220-300 m SV od budovy nádraží, v prostoru náměstí

Parela: 653/23

Nález: Při hloubení protileteckých krytů byly v Z části náměstí objeveny architektonické stavební prvky a nálezy vztahující se ke kostelu sv. Jiří: požárová vrstva, pohřby z doby epidemií 17.–18. století, zbytky malt, keramika, nálezy tkanin, lasturových perel, skla, křížků, agnustků, růženců a další drobné nálezy a stavební suť. Autor výzkumu (K. Hanák) kladl náleзовé situace a nálezy do 10. století a dával je do souvislosti s původní, v zakládací listině města zmiňovanou kaplí, která měla na „ostrově“ stát ještě před vybudováním středověkého města. Pozůstatky této původní kaple situuje K. Hanák do průčelí pozdějšího gotického kostela, které bylo v rámci hloubení krytů odkryto. Mimo něj se podařilo zachytit základy jedné z lodí, věže, kaple a osmibokého opěrného sloupu. Získané nálezy (tedy i ty Hanákem označované za starší) reprezentují široké časové rozpětí 14.–18. století. Z historických pramenů zcela jednoznačně nevyplývá, zda ona zmiňovaná kaple sv. Jiří se stala součástí pozdějšího gotického kostela stejného zasvěcení, či zda, poté, co již nemohla plnit své účely, byla zbourána a gotický kostel převzal její patrocínium. Vlastní kostel sv. Jiří byl zrušen a posléze zbořen v letech 1784–1785, kdy jeho farní funkci převzal jezuitský kostel sv. Františka Xaverského.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 32 118-134, SF 32 139-146, SF 36 004-021

Lit.: K. HANÁK (1943, 5–6; 1947b, 6–10), V. HRUBÝ (1965, 98–101, 206-207), R. PROCHÁZKA–L. SULITKOVÁ (1984, 62), R. SNÁŠIL (1990, 264–268), R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1981b, 13), A. VERBÍK (1981, 97); NZ 205/95

1/32

Ulice a rok: kostel sv. Jiří – náměstí K. Gottwalda (dnešní Masarykovo nám.) – sonda 1983 (**obr. 14**)

Poloha: asi 220-300 m SV od budovy nádraží, v prostoru náměstí

Parcela: 653/23

Nález: Při výkopu šachtice a podélné rýhy na náměstí byla R. Snášilem zjištěna planýrka stavebních prvků gotického kostela sv. Jiří a nálezy antropologického materiálu. Ve východní části výkopu se podařilo zachytit barokní dřevěné vodovodní potrubí směřující ke kašně z 18. století. Nikde ve výkopu ovšem nebyla zaznamenána požárová vrstva z počátku 14. století. Báze středověkého souvrství se nacházela v hloubce 265 cm, základ velkomoravského souvrství v hloubce 285 cm.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště - neověřeno

Lit.: R. SNÁŠIL–J. NOVOTNÝ (1985, 72)

kostel sv. Jiří viz též záznamy k nám. K. Gottwalda či k Masarykovu náměstí (např. 1/39)

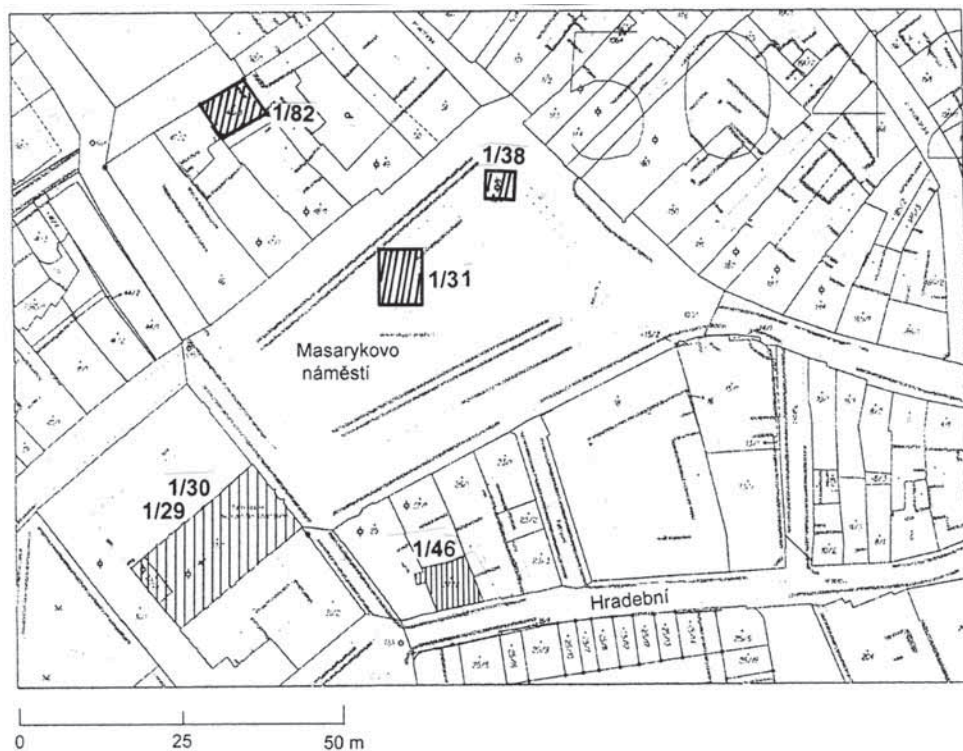
1/33

Ulice a rok: kostel Zvěstování P. Marie 1998–1999 (**obr. 6**)

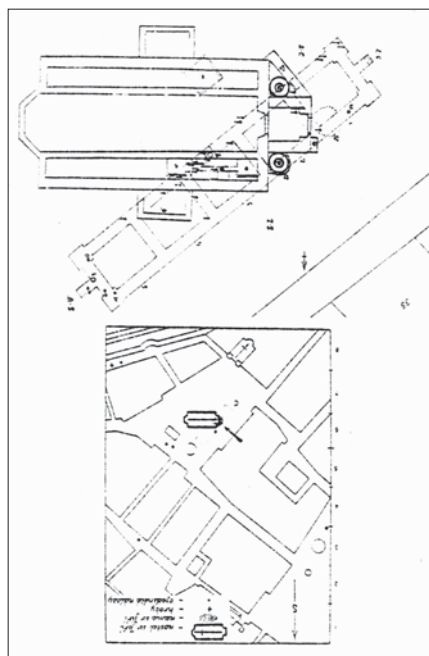
Poloha: asi 450 m SV od budovy nádraží, asi 40 m V od Mariánského náměstí

Parcela: 147, uváděna též jako 146/2

Nález: Při ohledání barokních krypt v hlavní lodi kostela v důsledku statických poruch bylo J. Kohoutkem objeveno 9 krypt z první poloviny 18. století. Významný je nález náhrobních kamenů hejtmanů a dvořanů uherského krále Matyáše Korvína z přelomu 15./16. století, které patří k nejzachovalejším a nejhodnotnějším na východní Moravě.

13. Uherské Hradiště. Lokality: 1/29 kostel sv. Františka Xaverského 1936; 1/30 kostel sv. Františka Xaverského 1998; 1/31 kostel sv. Jiří – Hlavní (dnes Masarykovo) nám. 1943; 1/38 nám. K. Gottwalda (Masarykovo nám.) – kašna 1982; 1/46 Masarykovo nám. – Nová radnice 1995–96; 1/82 Zelný trh 1995–96.

13a. Nálezová situace kostela sv. Jiří a protiletdeckých krytů, které jeho půdorys porušily. Převzato z Hrubý, V.: 1965, obr. 43 a NZ 205/95.

Zachyceny byly rovněž pozdněgotické fresky v presbytáři. Ve výkopech byla sledovaná stratigrafická situace a vrstvy z 9. a 13. století.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: M. ČIŽMÁŘ–K. GEISLEROVÁ–J. UNGER (2000, 234), J. KOHOUTEK (1998, 147–163), I. LOSKOTOVÁ (1999, 423–426)

1/34

Ulice a rok: Krátká ul. 1981 (**obr. 6**)

Poloha: 460 m SV od budovy nádraží a asi 10 m JZ od budovy synagogy

Parcela: 653/31

Nález: Při záchranném výzkumu bylo R. Snášilem a R. Procházkou zachyceno zdivo nejasného stáří, které autoři výzkumu s velkou pravděpodobností ztotožňují s linií původní uliční fronty. K její změně mohlo nejspíše dojít po požáru roku 1681. To je také datum antequem vzniku zdiva. Tato uliční fronta přitom vznikla snad již ve 2. polovině 13. nebo ve 14. století, a proto nelze vyloučit ani větší stáří zdiva než barokní.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1983, 63); NZ 212/95

1/35

Označení/Ulice a rok: Magnum – nám. Mariánské – ulice Sojákova 1997 – (viz též záznam 1/48) (**obr. 10**)

Poloha: asi 320 m S od budovy nádraží, na JZ rohu Mariánského náměstí, prozkoumaná plocha zabírala jen úzký pruh podél SZ a SV okraje parcely

Parcela: 89/2

Nález: Lokalita se nachází v těsném sousedství plochy, kterou po několik sezón zkoumali R. Snášil a R. Procházka (viz nám. Rudé armády). Nálezová situace tedy odpovídá poznatkům zjištěným v průběhu 80. let. Výzkum z roku 1997 zachytil novověké vrstvy ze 2. poloviny 17. století, které je možné dát do souvislosti se stavební aktivitou po požáru města roku 1681, a četná středověká souvrství ze 2. poloviny 13.–14. století. Zjištěna byla požárová vrstva z počátku 14. století, související pravděpodobně s obléháním města Matúšem Čákem Trenčanským v roce 1315. Rozpoznány byly také velkomoravské vrstvy, u nichž však nebylo možno stanovit, zda nejsou recentního charakteru a nepochází tak z terénních prací při zahrnování předchozího výzkumu. Z výzkumu pochází také denár Zikmunda Lucemburského (1387–1437).

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 234 622–A 234 877

Lit.: NZ 529/97

1/36

Ulice a rok: Nádražní ul. 1981 (**obr. 15**)

Poloha: asi 40 m SV od budovy hlavního nádraží, č. popisné 23

Parcela: 35/1

Nález: Při hloubení sklepů byly R. Procházkou a R. Snášilem zdokumentovány sídlištní vrstvy a pec ze 14.–16. století. Výzkumem se podařilo zajistit kulturní vrstvu stratigraficky náležející velkomoravskému období a zdivo barokního stáří. Pokračující výkop již mimo vlastní plochu domu zachytil středověkou městskou hradbu. Ta byla zděná na maltu a vystavěná z lomových pískovcových kamenů. Zeď probíhala ve směru S–J. Dosahovala délky 300 cm a šířky 175 cm.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, přír. č. 38/81, 40/81

Lit.: R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1983, 63); NZ 391/95

1/37

Ulice a rok: Nádražní ul. 1995 (**obr. 15**)

Poloha: asi 180 m SV od budovy nádraží, v západní uliční zástavbě, č. popisná 29, 30

Parcely: 41/1, 41/2
Nález: V rámci rekonstrukce vodovodních přípojek byly J. Pavelčíkem sledovány novověké a středověké kulturní vrstvy a nálezy.
Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 233 778–A 233 791
Lit.: NZ 396/95

nám. K. Gottwalda viz též Masarykovo nám.

nám. K. Gottwalda viz též záznamy ke kostelu sv. Jiří (1/31, 1/32)

1/38

Ulice a rok: nám. K. Gottwalda (kašna) 1982 – viz též záznam 1/40 (**obr. 13**)

Poloha: 320 m SV od nádražní budovy, v blízkosti kašny

Parcela: 653/23

Nález: Při kopání šachtice studny pro kopii barokní kašny, která nahradila kašnu původní, byly zachyceny dvě vápenaté maltové kry středohradištního stáří, které pocházely z neznámého velkomoravského kamenného objektu zaniklého na konci 9. či počátkem 10. století. Zjištěny byly i nálezy velkomoravské keramiky a kulturní vrstvy předvelkomoravského a středověkého charakteru.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, přír. č. 3/83

Lit.: R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1984, 64); NZ 233/95

1/39

Ulice a rok: nám. K. Gottwalda 1983 (**obr. 14**)

Poloha: v JV části náměstí před domovními parcelami č. 29, 27/1, 26/1 a 23/1

Parcela: 653/23

Nález: Při sledování rýhy pro plynovodní potrubí zachytili pracovníci Slovákého muzea středověké a novověké kulturní vrstvy a nálezy. Mezi nejzajímavější patří část pískovcové kružby gotického okna kostela sv. Jiří.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště – neověřeno

Lit.: R. SNÁŠIL–J. NOVOTNÝ (1985, 72); NZ 734/01

1/40

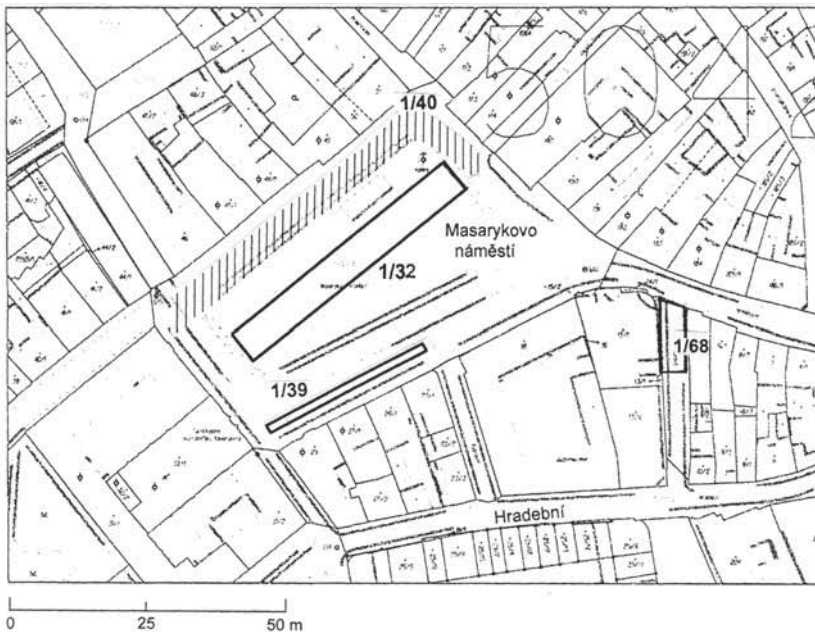
Ulice a rok: nám. K. Gottwalda 1983 – viz též záznam 1/38 (**obr. 14**)

Poloha: liniový výkop jdoucí od JZ rohu náměstí k severu, až do ulice U polikliniky

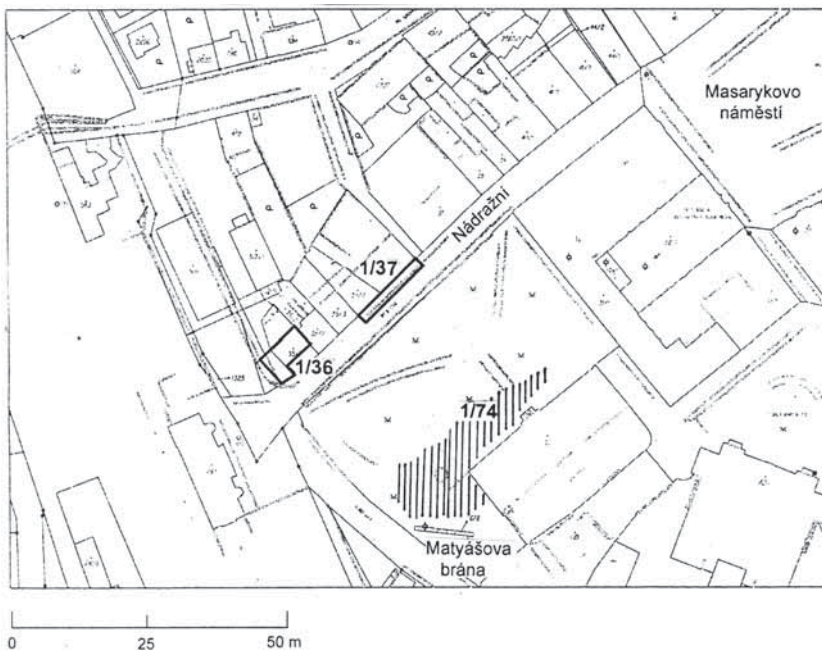
Parcely: 653/23, 653/27

Nález: V archeologicky zvláště exponovaných místech byl R. Snášilem a J. Novotným sledován výkop vodovodní rýhy. Jeho přesná délka ani trasa nebyly uvedeny. Výzkum zachytil středověké souvrství, jehož báze se pohybovala v hloubce kolem 200 cm a nasedala na kolonizační horizont (z druhé poloviny 13. století). Ten byl provázen vrstvou se značným množstvím dřevěného stavebního odpadu (podobně jako na nám. Rudé armády). Pod touto vrstvou nasedal horizont velkomoravského stáří. Z něho byly získány drobné zlomky malt a keramiky uvnitř se zbytky karmínového barviva. Tyto zlomky malt dávají autoři nejpravděpodobněji do souvislosti se sakrální velkomoravskou stavbou, uváděnou v souvislosti se založením města k roku 1257 jako kaple sv. Jiří. Za nejvýznamnější přínos průzkumu považují zmínění autoři výzkumu ověření stop další velkomoravské zděné architektury (viz záznam č. 1/38) v prostoru kašny. Z této stavby, zachycené již výzkumem v roce 1982, se nyní podařilo zachytit dvojvrstvou destrukci stavebních pozůstatků a část pozitivu základového zdiva, budovaného z lomového pískovcového kamene. Pozitiv byl uložen v základové rýze, hloubené do předvelkomoravské vrstvy. Na tomto podkladu spočívaly pískovcové kameny, spojované velmi nekalitní písčitou drolivou maltou. Zdivo bylo široké 80 cm, v neporušeném stavu se zachovalo do výšky 60 cm, v rozrušeném stavu jej autoři výzkumu pozorovali ještě do výšky 95–100 cm. Podle zdvojené destrukční vrstvy s hlinitou mezivrstvou, provázenou keramickými i kovovými nálezy, soudí R. Snášil, že k zanikání stavby došlo již ve velkomoravském

14. Uherské Hradiště. Lokality: 1/32 kostel sv. Jiří – nám. K. Gottwalda (Masarykovo nám.); 1/39 nám. K. Gottwalda 1983; 1/40 nám. K. Gottwalda 1983; 1/68 Růžová ul. 1931–32.

15. Uherské Hradiště. Lokality: 1/36 Nádražní ul. 1981; 1/37 Nádražní ul. 1995; 1/74 U Matyášovy brány 1998.

období a to během počátku 10. století. Z destrukce byly získány četné kusy poživ a povrchových malt, často s bílým vápenatým nátěrem. K funkci stavby, jejíž zbytky byly v průběhu dvou let zaznamenány na ploše minimálně 20×20 m, a k její přesnější interpretaci se autoři výzkumu blíže již nevyjádřili.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, přír. č. 195/83, 198/83, 199/83, 200/83

Lit.: R. SNÁŠIL–J. NOVOTNÝ (1985, 72–73); NZ 237/95

1/41

Ulice a rok: nám. Mariánské 1943 (**obr. 16**)

Poloha: v prostoru náměstí

Parcela: 653/1

Nález: V blíže nespecifikované poloze, jak dokládá dobová fotografie nejspíše na západní straně náměstí, byly při hloubení protiletceckých krytů zachyceny K. Hanákem četné středověké i novověké nálezy: keramika, dřeva, kůže, železné a kostěné nástroje a jiné.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště – neověřeno

Lit.: Pamětní kniha Hradiště z let 1933–1949, s. 251, Státní okresní archiv Uherské Hradiště; NZ 205/95

1/42

Ulice a rok: nám. Mariánské 1996 (**obr. 17**)

Poloha: asi 300 m SV od budovy nádraží, dvorní trakt č. popisného 65

Parcela: 83/1

Nález: Při výkopu kanalizační sítě směrem na dvůr byly porušeny vrcholně středověké vrstvy, které prozkoumal J. Pavelčík.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. 233 943–A 233 944

Lit.: NZ 407/96

1/43

Ulice a rok: nám. Mariánské (kašna) 1996 (**obr. 17**)

Poloha: asi 380 m SV od budovy vlakového nádraží

Parcela: 653/1

Nález: V rámci záchranného výzkumu, který probíhal v souvislosti se stavbou strojovny fontány, zjistil J. Pavelčík především středohradištní a také středověké nálezy a to celkem ze 4 objektů. Značná část středověkých i starších souvrství byla odbagrována již před započítím výzkumu. Nalezena byla především keramika a zvířecí kosti a také část náramku z bronzového drátu nejasného stáří.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 233 945–A 234 099

Lit.: NZ 409/96

1/44

Ulice a rok: nám. Mariánské – Františkánská ul. (před budovou Charity) 1996 (**obr. 17**) (viz záznamy 1/7–1/8)

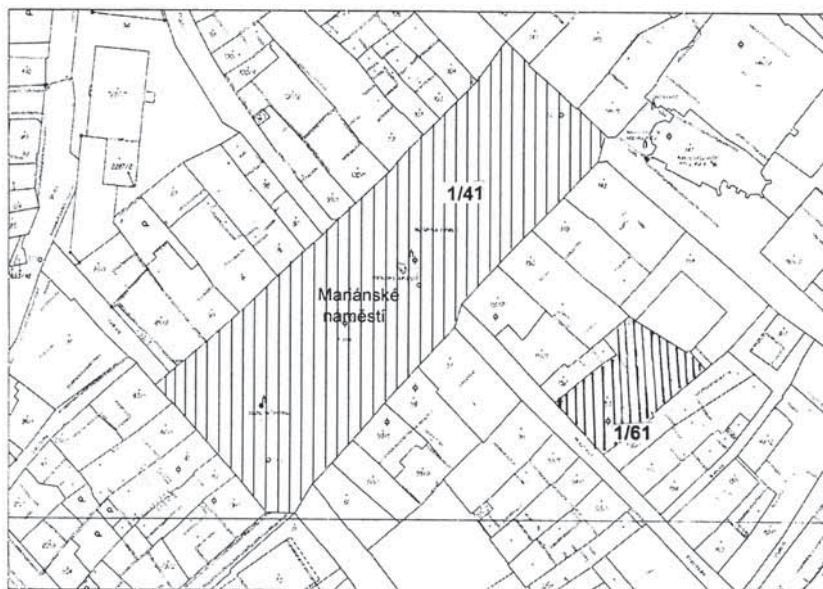
Poloha: asi 440 m SV směrem od budovy vlakového nádraží, ve východní části náměstí a dále směrem k ul. Františkánské

Parcely: 653/1, 653/28

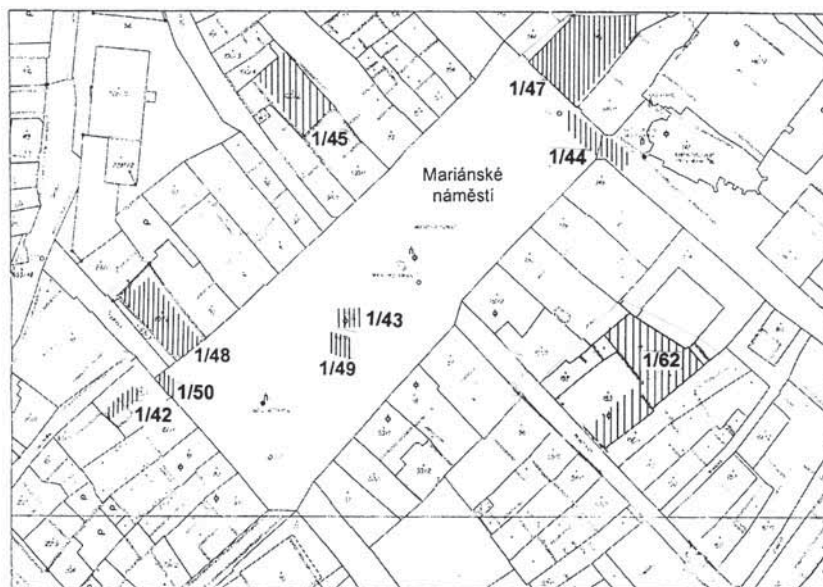
Nález: Při rekonstrukci vodovodní a kanalizační sítě zachytil J. Pavelčík v hloubce 120 cm pod současným povrchem asi 18 m dlouhou hatovou úpravu cesty. Hatě byly tvořené z topolových a dubových prutů. Dosahovaly délky až 220 cm a šíří přesahovaly 85 cm. Mezi hatěmi, které měly zajistit zpevnění a průjezdnost ulice, bylo zajištěno několik vrcholně středověkých střepů. Vedle vlastních hatí porušil výkop také pozůstatky novověkého hřbitova u kostela Zvěstování P. Marie.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 234 100–A 234 109

Lit.: NZ 410/96

16. Uherské Hradiště. Lokality: 1/41 nám. Mariánské 1943; 1/61 Prostřední ul. – Stará radnice 1983

17. Uherské Hradiště. Lokality: 1/42 nám. Mariánské 1996; 1/43 nám. Mariánské – kašna 1996; 1/44 nám. Mariánské – Františkánská ul. (před budovou Charity) 1996; 1/45 nám. Mariánské 1998; 1/47 nám. Rudé armády (Mariánské nám.) – tzv. dům „Zelený strom“ 1965; 1/48 nám. Rudé armády (Mariánské nám.) 1980–86; 1/49 nám. Rudé armády (Mariánské nám.) 1982; 1/50 nám. Rudé armády 1983; 1/62 Prostřední ul. 1993.

1/45

Ulice a rok: nám. Mariánské 1998 (**obr. 17**)

Poloha: asi 400 m SV od budovy hlavního nádraží, č. popisné 77

Parcely: 100/1,100/2

Nález: Při stavebních úpravách domu byly J. Pavelčíkem objeveny pozůstatky zdiva, náležející dle autora ke středověké fázi této budovy. Z lokality pocházejí i novověké nálezy.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 237 77–A 237 778

Lit.: NZ 569/98

1/46

Ulice a rok: nám. Masarykovo (dříve K. Gottwalda) – Nová radnice 1995–1996 (**obr. 13**)

Poloha: asi 250 m SV od budovy vlakového nádraží, v zadním traktu budovy, přiléhajícímu k ul. Hradební, č. popisné 100

Parcela: 27/2

Nález: V souvislosti s přístavbou tzv. Nové radnice byly při záchranném výzkumu J. Pavelčíkem zjištěny základy zdiva a to z 18. až počátku 19. století a další nejspíše z 15.–16. století. Zachycen byl gotický portál rýsující se v omítce, který autor výzkumu dává do možné souvislosti se starším ze zjištěných zdív. S polohou lokality, v blízkosti okraje původního ostrova, dle J. Pavelčíka koresponduje i nemnoho nálezů z dané plochy. Zdokumentovány byly středověké až novověké sídlištní vrstvy (2. polovina 13. století až 18. století) a středohradištní osídlení. Z nálezů pochází i 2 střepy KPP, nalezené spolu se střepy z 9. století a s novověkými nálezy. Nálezy pravěké keramiky se tak ani tentokrát nestaly přesvědčivým dokladem osídlení ostrova již v mladší a pozdní době bronzové. Ze stratigrafického pozorování totiž i zde vyplynulo, že souvislejší kulturní vrstvy a osídlení lze spojit až s 8.–9. stoletím. Na profilu sond byly zjištěny také znaky periodického provlhčování hlín, tedy doklady opakujících se záplav.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 233 793–A 233 936

Lit.: NZ 406/96

1/47

Ulice a rok: nám. Rudé armády (tzv. dům „Zelený strom“) 1965 (**obr. 17**)

Poloha: asi 470 m SV od budovy železničního nádraží, v SV uliční frontě náměstí, č. popisné 123

Parcela: 145

Nález: Při výzkumu na dvoře domu č. 123 byly R. Snášilem a E. Lepkou zjištěny stupňovité stavební kamenné základy zdiva spojené maltou středověkého staří.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 38 203, SF 38 209

Lit.: NZ 350/95

1/48

Ulice a rok: nám. Rudé armády (dnes Mariánské náměstí) 1980–86, viz též záznam 1/35 (**obr. 17**)

Poloha: asi 320–340 m S od budovy hlavního nádraží, výzkum plošně přiléhá k území, které bylo zkoumané v roce 1997 při stavbě obchodního domu Magnum, č. popisné 69

Parcely: 89/3, 89/2, 89/1, 94/1

Nález: Na zkoumané ploše byly R. Snášilem, R. Procházkou a J. Novotným objeveny vrstvy a nálezy z předvelkomoravského a z velkomoravského období, zachycen byl také kolonizační horizont města (2. polovina 13. století) i další středověké a novověké nálezy. Předvelkomoravské a velkomoravské období reprezentují nálezy kvalitní malty, keramiky (včetně keramiky antických tvarů), parohoviny a rohoviny, které sloužily jako výrobní surovina, druhotně užitě zlomky římských cihel, kovářské strusky a krusty se zbytky výmazů z tavicích pecí, ale také nález kostěné píšťalky. Velmi cenný je z předvelkomoravského horizontu především nález tří jednoduchých litých bronzových ostruh s háčky, z nichž jedna je neopracovaným výltekem, dokládajícím místní výrobu, analogie k druhé vidí R. Snášil v nálezu z Mikulčic. Neméně významný je rovněž nález

pozlaceného litého prolamovaného nákončí a bronzového kování opasku. Z příkopovité zahloubeniny, která byla na lokalitě objevena, pocházejí nálezy keramiky antických tvarů a malty. Z velkomoravské fáze osídlení lze doložit výrobu kostěných nástrojů určených ke zpracování kůží a textilií, výrobu skla, případně i kovářství, doložen je rovněž rybolov (množství rybích šupin). Co se vlastního středověkého osídlení týče bylo možné dle R. Procházky sledovat stavební vývoj na dané parcele a to v souvislosti s měnícím se typem obydlí od povrchové nadzemní stavby s dusanou podlahou, přes dvoudílný dům s úzkou síní, trojdílný dům komorovo-chlévového typu, šestidílný dům aj. Charakter obydlí odpovídal poloagrárnímu rázu města v době jeho založení. Pro dějiny města velice důležitý model stavebně-historického profilu obydlí od velkomoravského období byl doplněn i zachycením gotického kamenného domu (založeného ve druhé polovině 13. století), jeho stavebními úpravami v baroku a v 19. století a zachycením změny uliční fronty náměstí, které se v gotice poněkud rozšířilo na úkor SZ fronty domů. Ta se během baroka vrátila zpět do pozice ze 13. století. Vedle středověkých povrchových staveb s ohništi byly zachyceny také další zahloubené objekty, např. jímka, četné nálezy dřevěného odpadu (zejména z kolonizačního horizontu) a košatinové ploty. Z drobných nálezů stojí vedle keramiky (včetně importované ? kaolinové) za zmínku např. brakteát Václava II. (z let 1283–1300), depot kovových předmětů (pozůstávající z přezky, nože, dýky, hrotu šípů, srpů, podkovy a hřebů) či dobře zachované zbytky kožených bot nebo unikátní proutěné boty, provazy, sítě a plováky rybářských sítí. Zajímavý je také nález hlavičky z glazovaného akvamanile v podobě beránka a střepů interpretovaných jako části destilační aparatury. Rozbor rostlinných zbytků prokázal výskyt například lískových oříšků, broskví, třešní a slív. Nálezy však nebyly dosud komplexně vyhodnoceny a chybí rovněž shrnující náleзовá zpráva.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 49 137–A 52 294, A 80 127–A 84 505, A 101 253–A 110 850, A 126 917–A 146 516

Lit.: E. OPRAVIL (1984, 65–66; 1985, 77–78), R. SNÁŠIL–J. NOVOTNÝ (1985, 71–72) R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1982, 53–54; 1983, 63; 1984, 63–64); NZ 253/95

1/49

Ulice a rok: nám. Rudé armády 1982 – viz záznam 1/43 (**obr. 17**)

Poloha: asi 320 m SV od budovy železničního nádraží, kolem kašny

Parcela: 653/1

Nález: Při výkopu studniční šachty pro kašnu byla R. Procházkou zdokumentována náleзовá situace. Vzhledem k mocnosti středohradištní vrstvy soudí autor výzkumu, že došlo k narušení velkomoravského objektu. Zjištěné bylo i souvrství z 2. poloviny 13. až počátku 14. století.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1984, 64); NZ 401/96

1/50

Ulice a rok: nám. Rudé armády 1983 (**obr. 17**)

Poloha: v Z rohu náměstí, před domem č. p. 65

Parcela: 653 (původně uváděné parcelní číslo 665)

Nález: Při výkopu šachtice studny před domem č. p. 65 byly R. Snášilem a J. Novotným zachyceny objekty a vrstvy, které lze nálezy datovat do 8. století, do velkomoravského období (nálezy malty), do pol. 13.–14. století a novověku.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště – neověřeno

Lit.: R. SNÁŠIL–J. NOVOTNÝ (1985, 72)

1/51

Ulice a rok: nám. Svobody 1928 – viz též nám. Masarykovo (**obr. 18**)

Poloha: v neupřesněné poloze na náměstí

Parcela: 653/23
Nález: Při hloubení kanalizace zachránil K. Hanák železný třmen karolínského typu.
Uloženo: Slováké muzeum, inv. č. SF 2820
Lit.: R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1981b, 12), A. ZELNITIUS (1933, 14)

1/52

Ulice a rok: nám. Tyršovo – ul. Obránců míru (dnes Velehradská ulice) – Vodní 1982, viz 1/55
(**obr. 19**)

Poloha: vyústění ulice Vodní do okružní Velehradské třídy

Parcely: 656, 653/5, 139, 211/1–2, 213/1–3, 271

Nález: Průzkumem při výkopu inženýrských sítí byly R. Snášilem a R. Procházkou zachyceny středohradištní a středověké vrstvy. Ověřen byl průběh středověké hradby a obvodová zeď někdejší Staroměstské brány, jejíž zdivo bylo datováno nejpozději do 1. pol. 14. století. Dalším výkopem byl posléze zachycen středověký opevňovací příkop s nepravidelnou většinou zdvojenou palisádou na dně. Výplň obsahovala organické zbytky a keramiku pokročilého 15. století. Zdá se pravděpodobné, že toto obranné zařízení vzniklo až kolem poloviny 15. století a fungovalo až do počátku 18. století. Zásadní bylo zjištění středohradištních vrstev, které zasahovaly za hranici pozdějšího středověkého města.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, přír. č. 15/83-22/83

Lit.: R. PROCHÁZKA–L. SULITKOVÁ (1984, 50), R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1984, 64); NZ 393/95

1/53

Ulice a rok: Na Splávku 1981 (**obr. 20**)

Poloha: asi 140 m S od budovy hlavního nádraží, při západním vyústění ulice

Parcela: 1028

Nález: Zjišťovacím výzkumem R. Snášila a R. Procházkou bylo zachyceno západní ústí již zregulovaného, kameny vydlážděného toku středověké kanalizační městské stoky „Rechly“. Zachycena byla v místech, kde se napojovala na vnější vodní barokní obranný příkop a kde ve středověku stával mlýn ve zdi.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1983, 64)

1/54

Ulice a rok: Na Splávku 1996–97 (**obr. 20**)

Poloha: S od budovy hlavního nádraží, při západním vyústění ulice

Parcely: 41/1 1036, 2565/1, 1432

Nález: Při výstavbě domu technikou pilotáže se archeologický dohled J. Pavelčíka soustředil na stratigrafická pozorování. Doklady osídlení zjištěny nebyly. S ohledem na špatné určení parcelního čísla nelze stavbu lokalizovat přesněji.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: NZ 496/97

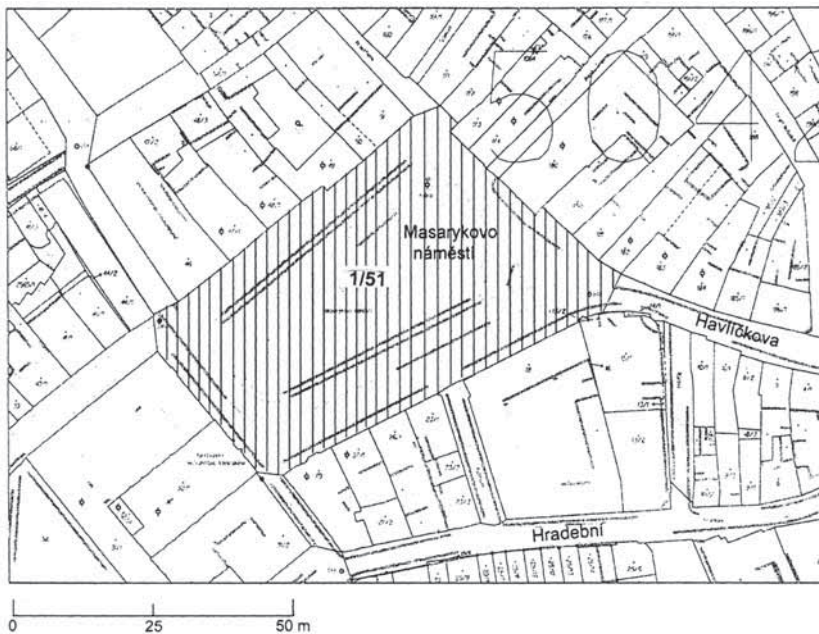
1/55

Ulice a rok: Obránců míru (dnes Velehradská ulice) 1979, viz 1/52 (**obr. 21**)

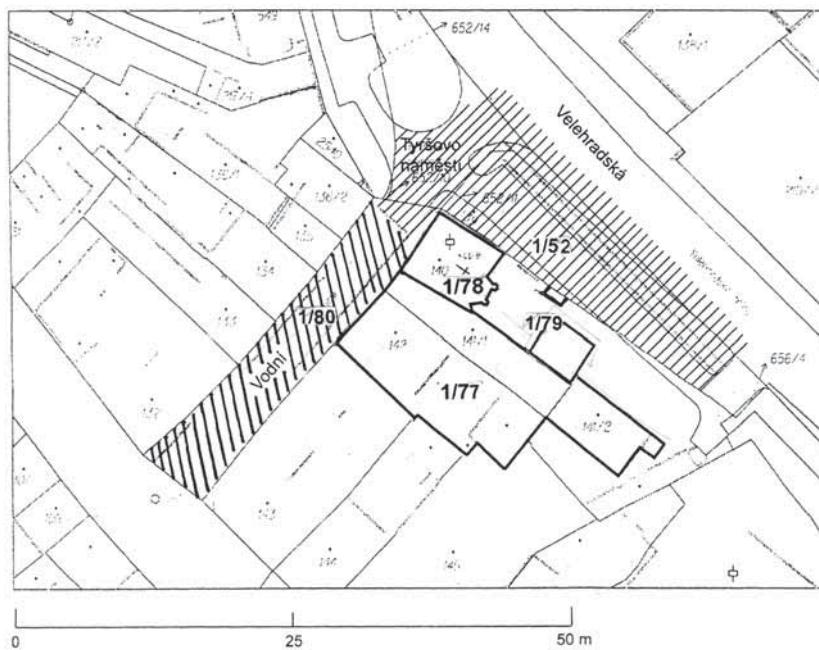
Poloha: severně od budov bývalého františkánského kláštera

Parcely: 115, 653/16

Nález: Průzkumem výkopu pro plynovod byla R. Procházkou a R. Snášilem zjištěna část kamenného opevnění a prokázán průběh gotických hradeb 14. století v těchto místech a to v délce 14 m. Hradba směřovala přibližně ve směru jihovýchod – severozápad. Zachytit se podařilo její severovýchodní líc. Vybudována byla z velkých pískovcových kamenů, jen zhruba opracovaných. Její minimální šířka zachycená v severovýchodním ohybu výkopu činila 2 m.

18. Uherské Hradiště. Lokalita: 1/51 nám. Svobody (Masarykovo nám.) 1928.

19. Uherské Hradiště. Lokality: 1/52 nám. Tyřovo – ul. Obránců mířů (dnes Velehradská ul.) – Vodní ul. 1982; 1/77 Vodní ul. 1958; 1/78 Vodní ul. 1984–1986; 1/79 Vodní ul. (kaple sv. Alžběty) 1995; 1/80 Vodní ul. 2002.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, přír. č. 18/82
Lit.: R. PROCHÁZKA–L. SULITKOVÁ (1984, 49), R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1981a, 53–54); NZ 393/95

1/56

Ulice a rok: Obránců míru (dnes Velehradská ulice) 1983 (**obr. 21**)

Poloha: v prostoru mezi františkánským klášterem (dnes archivem) a synagogou (knihovnou)

Parcely: 270/1, 270/2, 207, 208/2, 55/2

Nález: Průzkumem při výkopu plynového potrubí byla R. Snášilem a J. Novotným zachycena licovaná kamenná zdiva pozdně středověkých domů a část maltou spojených pískovcových základů městské hradby z pozdně gotického až časně renesančního období. Z orientace hradeb (ve směru sever–jih) vyplynulo, že židovská synagoga stála již vně hradeb.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: R. SNÁŠIL–J. NOVOTNÝ (1985, 72)

1/57

Ulice a rok: Otakarova ul. 1967 (**obr. 22**)

Poloha: ve východní části uliční zástavby, č. popisné 107

Parcela: uváděno jako 54

Nález: Při kopání septiku, v hloubce 170, cm byl nalezen okraj slovanské zásobnice.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 40 032

Lit.: NZ 352/95

1/58

Ulice a rok: Otakarova (PVT) 1974 (**obr. 22**)

Poloha: na severním okraji západní zástavby ulice, areál Podniku výpočetní techniky

Parcely: 2465, 2466

Nález: Zemními pracemi byly narušeny středověké kulturní vrstvy s nálezů datovanými R. Snášilem do konce 13. až poloviny 14. století. Zjištěna byla i řada pěti dubových kůlů.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště – neověřeno

Lit.: R. SNÁŠIL (1976, 91); NZ 739/01

1/59

Ulice a rok: Otakarova ul. (zbrojnice) 1979 (**obr. 22**)

Poloha: na nádvoří Galerie Slováckého muzea, č. popisné 103

Parcela: 127

Nález: Na nádvoří barokní prachárny a zbrojnice, nyní Galerie Slováckého muzea, byla odkryta kamenná barokní studna. Mimo to byly objeveny vrstvy z 9. století a také zbytky objektu ze 14. století. Tento prostor byl do městských hradeb včleněn až v 1. pol. 16. stol., do této doby se tu rozkládalo menší předměstské sídliště.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 180 591–624, A 181 366

Lit.: R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1981a, 53–54; 1981b, 18).

1/60

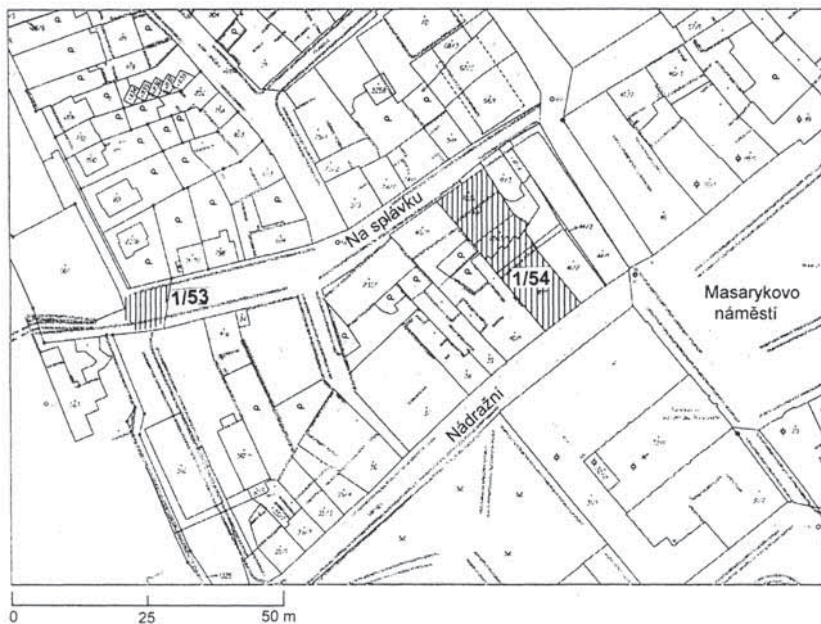
Ulice a rok: Otakarova ulice 1979–1989 (**obr. 22**)

Poloha: asi 520 m S od budovy železničního nádraží

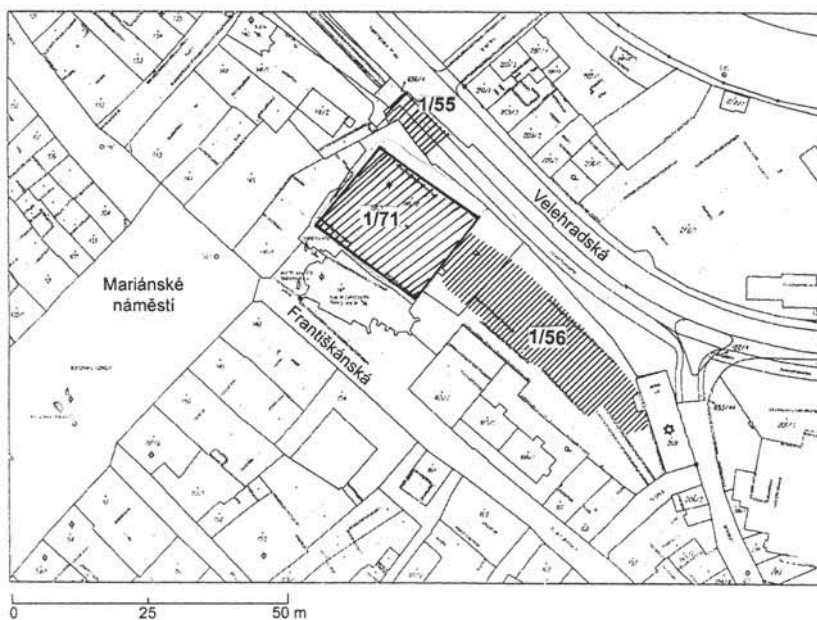
Parcely: 129, 130, původně uváděna i parcela 128

Nález: Na místě demolovaných domů přiléhajících k městskému opevnění bylo za 10 sezón předstihového výzkumu zjištěno R. Snášilem, R. Procházkou, J. Novotným a D. Frolíkovou–Kaliszovou předvelkomoravské, rozsáhlé středohradištní a středověké osídlení. Podařilo se zachytit mohutné sídlištní souvrství datované již do 8. století, u něhož R. Snášil předpokládal opevnění příkopem s vícenásobnou palisádou.

20. Uherské Hradiště. Lokality: 1/53 Na splávku 1981; 1/54 Na splávku 1996–97.

21. Uherské Hradiště. Lokality: 1/55 Obránců míru (dnes Velehradská ul.) 1979; 1/56 Obránců míru (dnes Velehradská ul.) 1983; 1/71 Smetanova (dnes Františkánská) ul. – areál františkánského kláštera 1982.

D. Frolíková-Kaliszová však na základě posledních zjištění vyslovila názor, že se může jednat o pozůstatky původního přírodního břehu ostrova a vysychajícího mrtvého ramene řeky, které bylo využíváno jako odpadiště. Zachycenou dřevěnou destruovanou konstrukci pak interpretuje jako pozůstatky kůlů, které mohly nést most či lávku přes toto koryto. Vlastní středohradištní osídlení plochy je doloženo např. nálezem základů nevelké kamenné stavby o rozměrech 2×2,5 m, ve středověku druhotně využitě jako pekařské pece, která mohla plnit v souvislosti s přechodem přes řeku funkci strážní věže. Středohradištní osídlení zde, stejně jako v jiných polohách města, zaniká v průběhu 1. poloviny 10. století a plocha je znovu osídlena až ve druhé polovině 13. století. Tato vrstva se projevuje četnými nálezy dřevěného odpadu, který souvisí se stavebními aktivitami nově zakládaného města. Zkoumaná poloha byla původně součástí předměstského sídliště (viz předchozí záznam) a do vlastního městského opevnění byla zahrnuta až v polovině 16. století. Kamenné hradby se v těchto místech zahlubovaly do velkomoravského souvrství. Již před výstavbou opevnění byl prostor osazen řemeslníky-hrnčíři. Tuto skutečnost dokreslují i nálezy četných střepovišť ze 16.–17. století a nejstarší zachovaný název ulice „Hrnčířská“ z roku 1603. Z mnohých nálezů a zjištění z lokality stojí za připomenutí: haťové cesty, lávky, ale především pozůstatky různých typů sídlištních objektů: zahloubených obydlí, zbytky srubových staveb s kamennými pecemi a dřevěnou úpravou podlah z druhé poloviny 13. – počátku 14. století, destrukce hlinitodřevěných objektů, štetovaná podlaha stavby s kúlovou konstrukcí, jímky, samostatně stojící pece, studna a další pozdně středověké a raně novověké nálezy a vrstvy. Zachycena byla také planýrka terénu na přelomu 15. a 16. století a opět osídlení s množstvím odpadních jam a střepišť. Objevena byla i studna z 18. století s kamenným pláštěm. Nálezy tvoří především běžná keramika, zvířecí kosti, stavební a dřevěný odpad, ale také mince, útržky plátna, kachle, pracovní nástroje, militaria, zlomky skleněných předmětů, železných nástrojů či dětské hračky. Jen sporadicky byly zaznamenány zlomky hrnčířských výrobků cizí provenience (např. bílá kaolinová keramika). Z pozoruhodných středohradištních nálezů je třeba zmínit zlomky malty a střešní krytiny či dutého vajíčka z keramiky tzv. antického charakteru a litý rovnoramenný křížek s rytinou ukřížovaného na rubové straně, který byl nejspíše polotovarem, snad z místních dílen. Zajímavý byl rovněž nález hracího žetonu ze střední doby hradištní.

Oloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv.č. A 52 295–80 126, A 84 506–96 928, A 97 327–101 252, A 110 85–126 912, A 126 914–126 916, A 146 517–159 441

Lit.: D. FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ (2001, 115–121; 2003a, 163–166; 2003b; 2004, 75–80), D. KALISZOVÁ (1989, 115–125; 1990, 62–64; 1991, 50–51), E. OPRAVIL (1984, 65–67; 1985, 75–77), R. PROCHÁZKA (1984, 435–438), R. SNÁŠIL–J. NOVOTNÝ (1985, 71), R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1981a, 53–54; 1981b, 18, 28–29; 1982, 52–55; 1983, 62–64; 1984, 63)

1/61

Ulice a rok: Prostřední ulice 1983 – Stará radnice (**obr. 16**)

Poloha: asi 360 m SV od budovy železničního nádraží, v prostoru dnešní Staré radnice, v S části uliční zástavby

Parcela: 153

Nález: S budovou radnice v místech dnešní budovy Staré radnice je dle R. Procházky a L. Sulitkové možné počítat nejspíše od druhé třetiny 15. století. Nelze ovšem jednoznačně rozhodnout, zda „pretorium“, prvně zmiňované až v letech 1370–1371, se nacházelo na místě dnes známém jako Stará radnice. Zmínění autoři uvažují o možnosti, že radnice stávala po jistou dobu i na dnešním Mariánském náměstí. Tento názor však doposud nebyl podpořen nálezy adekvátního charakteru. V souvislosti s opravou budovy Staré radnice byl proveden D. Líbalem stavebně historický průzkum, který zjistil v severní části objektu středověké jádro, z něhož vyniká pozdně gotická věž. Jižní část

objektu nesahá dle D. Líbala hlouběji než do renesance. Při záchranném archeologickém výzkumu velmi omezeného rozsahu bylo pracovníky Slováckého muzea zjištěno, že ve 2. polovině 13. století se zde nacházel rozsáhlý dřevohlinitý objekt, který zanikl požárem na počátku 14. století. Zabíral i plochu nynějšího průjezdu a přiléhal k uliční čáře. Dle R. Procházky nelze proto vyloučit, že ve 14. století byla původně větší parcela rozdělena a jeden díl, patrně s oním kamenným jádrem, zakoupilo nejpozději v první polovině 15. století město pro účely radnice. Věž však týž autor dává do souvislosti až s úřední funkcí objektu. Z lokality jsou známy především nálezy keramiky a dřevěných částí.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, přír. č. 116/83–124/83, 142–146/83
Lit.: R. PROCHÁZKA–L. SULITKOVÁ (1984, 62); NZ 403/96

1/62

Ulice a rok: Prostřední ulice 1993 – Stará radnice (**obr. 17**)

Poloha: v prostoru dnešní Staré radnice, v S části uliční zástavby

Parcela: 153

Nález: Při přístavbě Staré radnice a při výkopu kanalizace zachytil M. Geisler z ÚAPP Brno v nádvořním traktu mohutné souvrství s nálezy převážně z druhé poloviny 13. století. Jedná se o nálezy keramiky, kůže a dřev ze středověkých vrstev.

Uloženo: ÚAPP Brno - neověřeno

Lit.: M. ČIŽMÁŘ–K. GEISLEROVÁ–J. UNGER (2000, 236), M. GEISLER (1997, 250–251)

Protzkarova viz Bezručova ulice

1/63

Ulice a rok: Průchova ul. 1981, ubytovna Let, viz též záznamy 1/21, 1/22, a následující záznam 1/64 (**obr. 23**)

Poloha: asi 440 m S od budovy železničního nádraží, ve vozovce před parcelním č. 118

Parcela: 653/6

Nález: Složení a charakter vrstev ze druhé poloviny 13. - počátku 14. století vedly R. Procházku k závěru, že se v tomto prostoru, tj. na SZ okraji města, nacházela již v době kolonizačního horizontu městská komunikace. Vedle středověkých vrstev byl zachycen rovněž velkomoravský sídlištní horizont.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, přír. č. 30/82

Lit.: R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1983, 62–64); NZ 210/95

1/64

Ulice a rok: Průchova 1994, viz předchozí záznam (**obr. 23**)

Poloha: 400–440 m S od budovy železničního nádraží ve střední části ulice

Parcela: 653/6

Nález: Při průzkumu vodovodní rýhy byly R. Procházkou sledovány vrstvy rámcově středohradištního stáří, středověké a novověké vrstvy a recentní zásahy. Přes omezený rozsah přinesl výzkum dle R. Procházky důležitá zjištění o sledu raně a vrcholně středověkých horizontů mezi již dříve zkoumanými plochami na Otakarově ulici a Mariánském náměstí.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 246 946–A 247 208

Lit.: M. ČIŽMÁŘ–K. GEISLEROVÁ–J. UNGER (2000, 236), R. PROCHÁZKA (1997, 250); NZ 640/99

1/65

Označení a rok: Reduta 1980 (**obr. 11**)

Poloha: asi 180 m SV od budovy vlakového nádraží, v areálu bývalé jezuitské koleje

Parcela: 31/2

Nález: Na nádvoří v jihozápadním traktu bývalé jezuitské koleje, nyní Reduty, bylo v rámci sondy sahající do hloubky 280 cm od současné úrovně povrchu zachyceno R. Snášilem

barokní zdivo a novověké navážky. Význam nálezů tkví především ve zjištění původní barokní úrovně z roku 1654, kdy byla zahájena stavba základového zdiva jezuitské koleje. Rozdíl mezi úrovní dnešního a barokního povrchu činí 117 cm.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1982, 52–55); NZ 48/95

1/66

Označení a rok: Reduta 1997 (**obr. 11**)

Poloha: asi 180 m SV od budovy vlakového nádraží, v areálu bývalé jezuitské koleje

Parcela: 31

Nález: Na několika místech v prostoru nádvoří jižního traktu bývalé jezuitské koleje, nyní Reduty, byla Slováckým muzeem a organizací Archaia Brno prozkoumána souvrství a nález z doby velkomoravského a středověkého osídlení. Velkomoravskou vrstvu, mocnou 20–50 cm, provázely nálezy keramiky, ale také nález 2 sekerovitých hřiven a železných ostruh s upínacími štitky. Z tohoto období pochází také nález slovanské zásobnice. Kolonizační horizont (2. polovina 13.–14. století) provázela výrazná vrstva s pozůstatky dřev. Zachycen byl soubor dřevěných strubových staveb se stěnami z košatinového plotu či z desek, jejich stavební vývoj a úpravy. Stavby pocházejí ze 2. poloviny 13.–14. století. V rámci osídlení z vrcholného a pozdního středověku a novověku byl sledován vývoj středověké parcelace na daném území. Mimo obytné objekty a různé jejich části se podařilo zachytit řadu odpadních objektů, pec, dřevěný žlab, četné hatě, polozemnici narušenou barokním sklepem aj. Z lokality pocházejí četné nálezy keramiky, železných předmětů, ale i nálezy kožených částí (částečně z obuvi), opracovaných kostí, dřevěných zlomků (např. bednářských misek), skla a pod. Výzkum tak doložil především bohaté středověké osídlení, z něhož se díky příhodným půdním podmínkám zachovala řada dřevěných konstrukčních i výrobních prvků.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 237 497–773, A 237 780–A 238 780, A 238 868–A 239 030, A 243 538–643

Lit.: J. BEROUŠEK–P. KOVÁČIK (1998, 63–76), E. OPRAVIL (1998, 115–119), J. PAVELČÍK (1997, 18), M. ZEMEK (1946, 17–18; 1955, 26–30); NZ 527/97

1/67

Označení a rok: mezi Redutou a SEŠ, blíže nelokalizováno 1970 (**obr. 11**)

Poloha: asi 140 m SV směrem od budovy vlakového nádraží

Parcely: 653/37, 45

Nález: Kanalizační výkop, který není autorem výzkumu R. Snášilem blíže lokalizován, narušil kamennou hradbu, vybudovanou ještě ve 14. století a vrstvy s nálezy ze druhé poloviny 13.–16. století.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, neověřeno

Lit.: R. SNÁŠIL (1971, 62–63); NZ 382/95

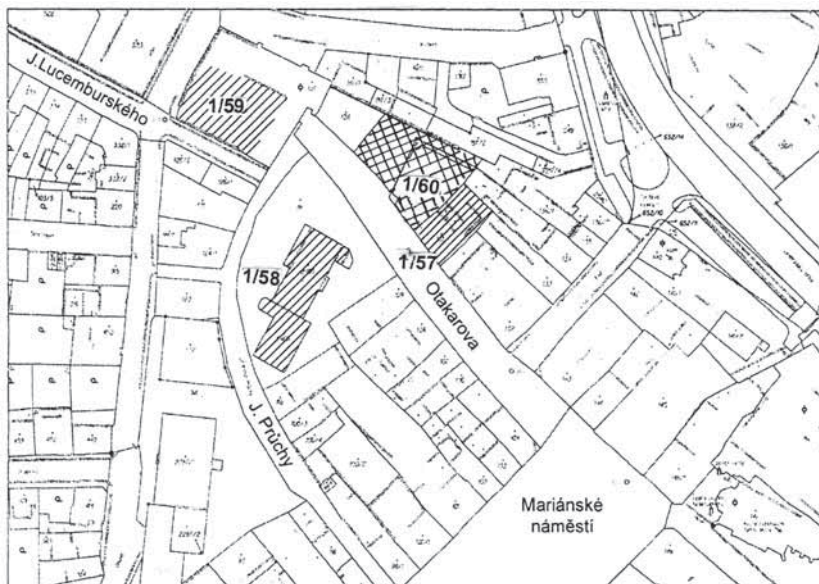
1/68

Ulice a rok: Růžová ulice 1931–1932 (**obr. 14**) – viz též záznamy středohradištních nálezů z ulice Hradební 1/14 a 1/85

Poloha: asi 340 m V od budovy vlakového nádraží

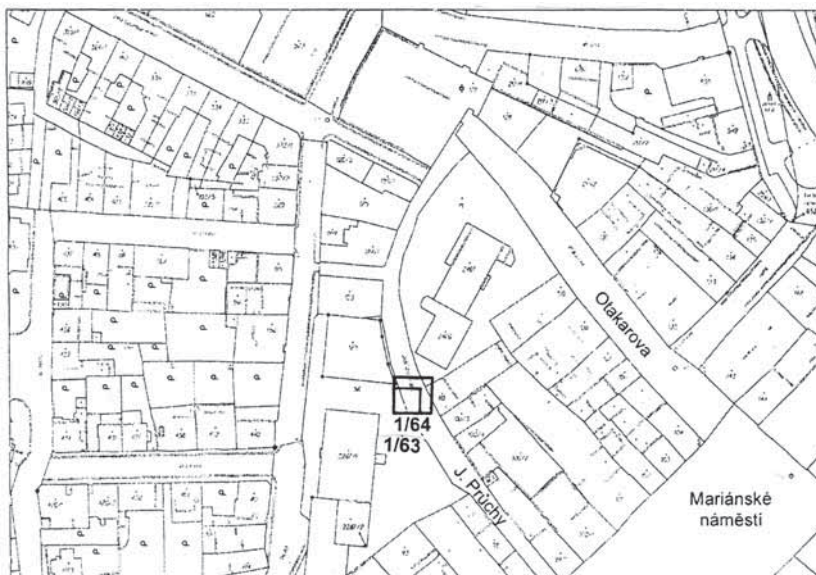
Parcela: 653/34

Nález: Z polohy naproti domu 158, z hloubky 1,6 m, pochází nález 2 středohradištních původně pozlacených gombíků z kostrového hrobu a z další blíže nespécifikované polohy na této ulici pochází středohradištní především keramický materiál. Z hrobu měl také údajně pocházet zlatý úlomek, který bývá někdy považován za pozůstatek hrozníčkovitých náušnic. V blízkosti původního výkopu provedl J. Böhmm v roce 1932 3 sondy ověřující stratigrafickou situaci lokality. Sondy zachytily výrazný požárový

0 25 50 m

22. Uherské Hradiště. Lokality: 1/57 Otakarova ul. 1967; 1/58 Otakarova (PVT) 1974; 1/59 Otakarova ul. – zbrojnice 1979; 1/60 Otakarova ul. 1979–89.

0 25 50 m

23. Uherské Hradiště. Lokality: 1/63 Průchova ul. – ubytovna Let 1981; 1/64 Průchova 1994.

horizont a humusovitou vrstvou tvořenou dřevitým odpadem – tedy patrně středověké vrstvy.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 2835-36, SF 14 353-58

Lit.: K. HANÁK (1932, 7; 1933, 5), R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1981b, 12), A. ZELNITIUS (1933, 14; 1946, 101)

Růžová 1993 – viz Hradební 1993

1/69

Označení: řeka Morava 1946 (**obr. 24**)

Poloha: S od autobusového nádraží, v řece Moravě

Parcela: 666/1

Nález: V blízkosti tehdejších „Kulheimových lázní“, byl v souvislosti s úpravami řečiště Moravy vytažen z bahna řeky Moravy 525 cm dlouhý člun o max. rozpětí 80 cm a hloubce 35 cm. Člun vydlabaný z dubové klády je datovaný do střední doby hradištní.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, Památník Velké Moravy, inv. č. SF 15 050

Lit.: K. HANÁK (1947a, 54)

1/70

Ulice a rok: Smetanova (dnes Františkánská) ul. 1980 (**obr. 9**)

Poloha: asi 440 m SV od budovy vlakového nádraží, v severním cípu uličního bloku vymezeném ulicí Smetanovou (dnes Františkánskou) a U polikliniky

Parcela: 191

Nález: Výkopem pro elektrický kabel na dvoře polikliniky byly porušeny vrstvy ze 2. pol. 13.–16. století. Ze dvou zde provedených sond bylo získáno zejména množství botanických vzorků.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, přír. č. 41/81, 42/81

Lit.: E. OPRAVIL (1985, 78–80), R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1983, 62–64); NZ 392/95

1/71

Ulice a rok: Smetanova (dnes Františkánská) ul. – areál františkánského kláštera 1982 - viz též záznam č. 1/6 (**obr. 21**)

Poloha: asi 500 m SV od nádražní budovy v prostoru františkánského kláštera

Parcela: 146/2

Nález: V areálu bývalého františkánského kláštera, dnes archivu, byl proveden zjišťovací výzkum v kopaných geologických sondách. Průzkum zjistil, že kamenné zdivo budovy spočívá na dubových prazích různé technické konstrukce (od roštů až po pilotáž). Základy protály kulturní souvrství středověkého horizontu (počínaje 2. pol. 13. století) a místy zasáhly i velkomoravský půdní horizont. Na dvou místech porušily části kamenných domů, které dle stratigrafických pozorování pocházely asi z přelomu 13. a 14. století.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: R. PROCHÁZKA–L. SULITKOVÁ (1984, 61), R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1984, 64–65)

1/72

Ulice a rok: Šromova 1994 (**obr. 9**)

Poloha: 340–400 m SV od budovy vlakového nádraží, u č. popisného 136

Parcela: 653/26

Nález: Při výzkumu vyvolaném úpravou kanalizace byl J. Kohoutkem získán nepočetný materiál ze sklonku 15. století a zachyceny dále novověké navážky.

Uloženo: ÚAPP Brno – neověřeno

Lit.: M. ČIŽMÁŘ–K. GEISLEROVÁ–J. UNGER (2000, 236)

1/73

Ulice a rok: U brány 1981 (**obr. 25**)

Poloha: při SV okraji ulice ústící k řece Moravě

Parcela: 653/38

Nález: V těsné blízkosti někdejší středověké brány a mostu vedoucího přes Moravu na pravý břeh, do čtvrti Rybárny byla R. Snášilem zjištěna studna, pravděpodobně barokního stáří. Studna byla vyzděná cihlami. Její průměr činil asi 1,6–1,7 m, hloubka minimálně 8,5 m. Studna fungovala ještě v první třetině 20. století.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1983, 64); NZ 208/95

1/74

Ulice a rok: U Matyášovy brány 1998 (**obr. 15**)

Poloha: asi 100 m V od budovy vlakového nádraží, v prostoru parku

Parcela: 45

Nález: Při hloubení rýhy byl náhodně nalezen drobný bronzový článek z laténského opaskového řetězu. Jedná se o ojedinělý nález. Případné další laténské či jiné nálezy zjištěny nebyly.

Uloženo: Karel Stratil, Uherské Hradiště

Lit.: NZ 584/98

1/75

Ulice a rok: Velehradská–Všehrdova ul. 1956 (**obr. 26**)

Poloha: v prostoru za křížením obchvatu Uh. Hradiště (Velehradská třída) se silnicí do Zlína

Parcela: 655/2

Nález: Při výkopu v prostoru silnice vedoucí do Zlína byly kustodem muzea E. Lepkou zachyceny 3 porušené, patrně novověké zdi z cihel, široké 60 cm, které procházely napříč silnicí. Sonda, dosahující hloubky 250 cm, nedosáhla základů zdí, které tedy pokračovaly ještě hlouběji. Zdi nebyly autorem nálezové zprávy datovány. Z nálezů je uváděna pouze měděná mince nesoucí letopočet 1800.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, přír. č. 41/81, 42/81

Lit.: NZ 472/97

1/76

Ulice a rok: Velehradská třída – Veslařský klub 1996 (**obr. 27**)

Poloha: v předpolí čtvrti Rybáren, V od silničního mostu přes řeku Moravu

Parcela: 423

Nález: 80–150 cm hluboký výkop byl na archeologické nálezy negativní. Stratigrafickým pozorováním se J. Pavelčíkovi podařilo zachytit vrstvu navážek a splachů, pod níž se nacházelo sprašové, resp. jílovité podloží.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: NZ 420/96

1/77

Ulice a rok: Vodní ul. 1958 (**obr. 19**)

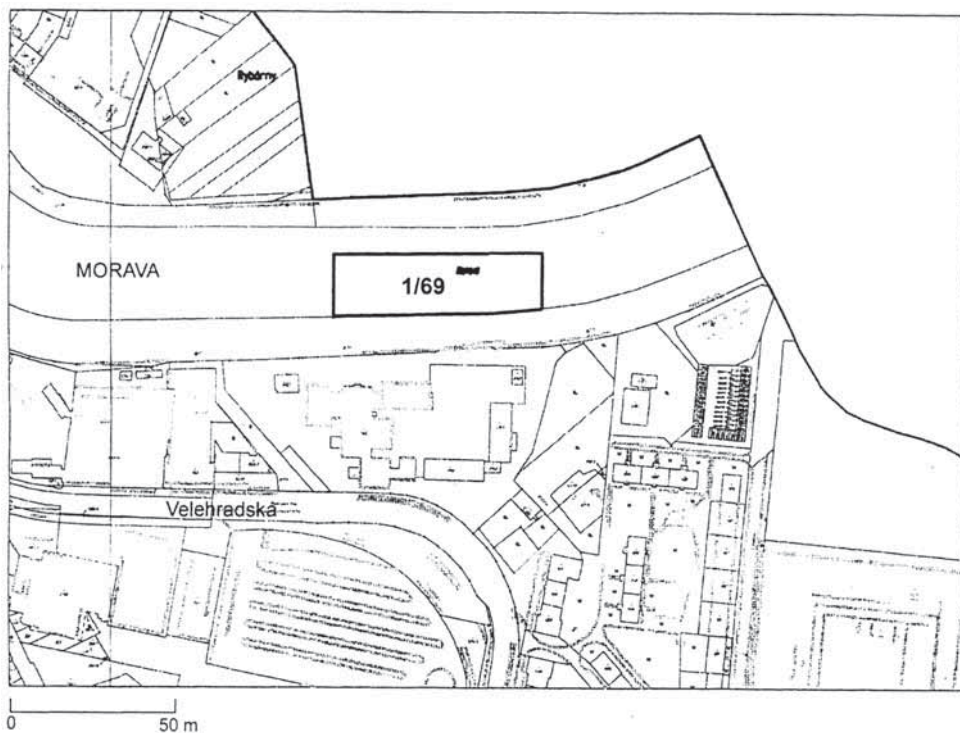
Poloha: asi 500 m SV od budovy vlakového nádraží, č.popisné 120

Parcely: 141/1, 141/2, 142

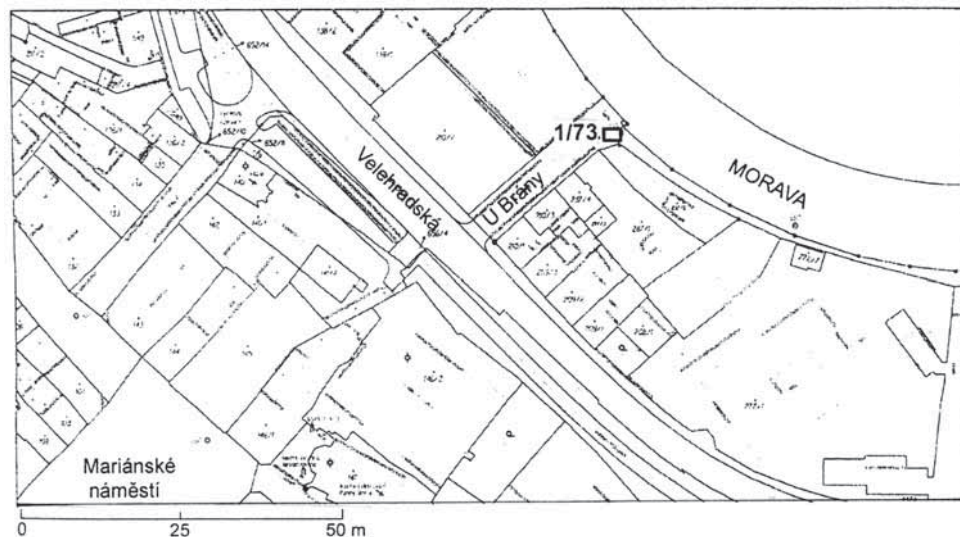
Nález: Při kopání sklepa byla v hloubce 2 m zachycena požárová vrstva a nálezy (zlomky keramiky a část komorového kachle), které kustod Slováckého muzea E. Lepka datoval do středověku. Výzkum dnes již nelze přesněji lokalizovat.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 32 125–138

Lit.: NZ 351/95

24. Uherské Hradiště. Lokalita: 1/69 řeka Morava 1946.

25. Uherské Hradiště. Lokalita: 1/73 U brány 1981.

1/78

Ulice a rok: Vodní ul. 1984–1986 – viz následující záznam (obr. 19)

Poloha: asi 520 m SV od budovy vlakového nádraží v prostoru dnešní kaple sv. Alžběty

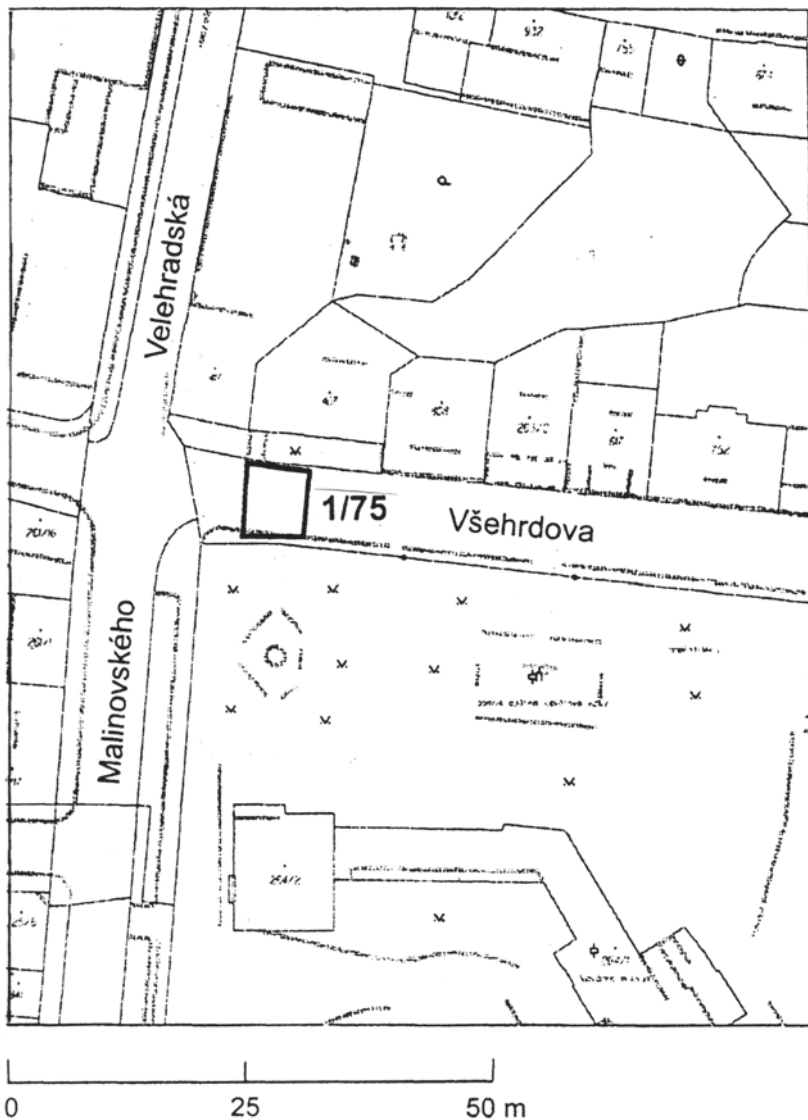
Parcela: 148

Nález: Při opravě špitálu a kaple sv. Alžběty byly porušeny hroby řeholníků a další hroby ze 17.–18. století. Prozkoumána byla také krypta s valenou klenbou z cihel. V rámci geologické sondáže profilů bylo konstatováno, že základy kaple a špitálu nespočívají nikde na rostech či pilotech. Ojedinele dokumentované kůly, trámy a fošny nejevily zřejmou souvislost se základovými spárami obvodového zdiva kaple a špitálu. V rámci provedených sond se podařilo zdokumentovat stratigrafickou situaci až do hloubky 10 m.

Uložení: Slováké muzeum Uherské Hradiště, přír. č. 17/84

Lit.: NZ 239/95, NZ 735/01

26. Uherské Hradiště. Lokalita: 1/75 Velehradská – Všešrdova ul. 1956.

1/79

Ulice a rok: Vodní ul. (kaple sv. Alžběty) 1995 – viz předchozí záznam (**obr. 19**)

Poloha: asi 520 m SV od budovy vlakového nádraží, JV od vlastní kaple

Parcela: 140

Nález: Při záchranném výzkumu R. Procházky a J. Kohoutka v blízkosti kaple sv. Alžběty, která je poprvé zmiňována v souvislosti se zprávou o městském špitále roku 1362, resp. 1370, byly zjištěny horizonty středověkého a novověkého osídlení města, zahrnující období 2. poloviny 13. až počátek 14. století a novověké násypové vrstvy. Středověké sídlištní aktivity (z období druhé poloviny 13. až z počátku 14. století) reprezentují objekty a základy dřevěné stavby srubového charakteru. Dále nasedala výrazná vrstva s nálezy datovatelnými do 2. poloviny 14. až do počátku 16. století. Tento nálezový horizont byl překryt mohutným souvrstvím ze 16.–17. století, do něhož byla zapuštěna recentní studna i porušené hroby, které souvisí s existencí městského špitálu. Ten se připomíná již od 14. století (špitální hřbitov zanikl někdy kolem poloviny 18. století). Zachycen byl rovněž průběh středověké městské hradby. A to v šířce 120 cm. Hradba nasedala těsně pod povrchem současného terénu. Tvořilo ji kompaktní zdivo z lomového kamene, spojované vápennou maltou s vysokým obsahem písku. V horních partiích byla hradba značně porušena. Vzhledem k tomu, že se nepodařilo zachytit základovou spáru vlastního tělesa hradby, zůstává otázka jejího vzniku otevřená. Podle všech zjištěných skutečností zabíhala městská hradba pod S zeď dosud stojícího objektu kaple sv. Alžběty (tedy jejího severního přístavku). Zachytit se podařilo silnou vrstvu novodobých zásahů, související se stavebními úpravami městského opevnění po třicetileté válce. Velkomoravský sídlištní horizont se nepodařilo zachytit.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 238 031–A 239 141

Lit.: M. ČIŽMÁŘ–K. GEISLEROVÁ–J. UNGER (2000, 237), J. KOHOUTEK–D. MERTA (1999, 467); NZ 583/98

1/80

Ulice a rok: Vodní ul. 2002 – viz předchozí záznam (**obr. 19**)

Poloha: v celé délce ulice Vodní až po její vyústění do ulice Otakarovy

Parcela: 653/5

Nález: Při budování vodovodní přípojky se pracovníkům Slováckého muzea podařilo v liniovém výkopu zdokumentovat středověké a novověké vrstvy provázené nečetnými nálezy keramiky, ale i dřev a kůží. Zachycena byla požárová popelovitá vrstva, kterou lze dát do souvislosti s útokem Matúše Čáka Trenčanského na město roku 1315.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 248 353–A 248 375

Lit.: NZ 743/02

1/81

Ulice a rok: Výpadová ul. - náměstí Rudé armády (dnes Mariánské nám.) 1981 (**obr. 10**)

Poloha: liniový výkop vedoucí po JV straně Výpadové ulice až k jejímu vyústění na tehdejší nám. Rudé armády, které příčně profal, pokračoval jeho severním okrajem a končil před parcelním číslem 145, celková délka výkopu činí 263 m

Parcely: 73, 72, 71, 95/17, 653/17, 95, 653/1

Nález: Při výkopu kabelové přípojky byly 14ti sondami prozkoumány R. Snášilem a R. Procházkou pozůstatky minimálně 2 sídlištních objektů velkomoravského stáří (to v prostoru náměstí Rudé armády), 3 středověkých a dalších recentních objektů (např. jáma na vápno). V jižní části náměstí byla zachycena středověká dlažba (v délce 21 m) provedená z hrubě opracovaných lomových pískovcových kvádrů. V dláždění vedl souměrně se svažující žlábek určený k odvodu povrchové vody. Zároveň byla v JZ části náměstí prořata i část zasypaného hloubeného krytu ze druhé světové války, zahloubeného do výplně velkomoravského objektu. Zajímavá jsou rovněž pozorování obou autorů výzkumu vztahující se ke geologickým poměrům zjištěným na lokalitě.

R. Snášil a R. Procházka konstatují za nejstarší zjištěnou podložní vrstvu slíny, jejichž tvorbu kladou nejspíše až do holocénu. Tato vrstva vznikala rozkladem organických látek, především vodní vegetace a jejich ukládáním. Dokumentují tak někdejší přítomnost stojatých vod (nejspíše jezera) v tomto místě. Stratigrafická pozorování ve 14ti provedených sondách podporují hypotézu, že po odpaření a poklesu hladiny vody zůstaly okrajové části slínů bezvodé a tedy obnažené, zatímco ve střední části jezírko přetrvávalo (takovouto depresi autoři pozorovali v sondách č. 6 až 10, tedy v jižním až středním úseku náměstí). Vlastní deprese se měla postupně vyplňovat, což vedlo ke vzniku podložní vrstvy s mírně zvlněným povrchem. Teprve na této vrstvě se začal vytvářet černozemní horizont, jehož tvorba byla dokončena v době velkomoravské. Tehdy byly horní části černozemě přetvořeny na kulturní vrstvu. Horní úroveň černozemě vzniklé odumíráním stepní vegetace kolísala od nivelety 178,63 m do nivelety 178,10 m, výškový rozdíl tedy činil 53 cm. Vrstva černozemě nebyla sledována všude. Naopak všude byla zaznamenána dusaná povrchová vrstva datovaná stratigraficky do doby velkomoravské. Po zániku středohradištního osídlení nebyl ostrov ve zkoumané části osídlen a nebyly rovněž pozorovány povodňové vrstvy. Velkomoravská udusaná úroveň terénu byla znovu využita v období počátku středověké výstavby města v polovině 13. století. Tuto vrstvu o mocnosti 6-20 cm reprezentuje především přítomnost dřevěného stavebního odpadu v prostoru dnešního náměstí, dusané podlahy hlinitodřevěných domů v prostoru stavebních parcel na ulici Výpadové, ale také četné zlomky dřevěných předmětů, zbytky semen a plodů, zvířecí kostí apod. V jižní a střední části náměstí je vrstva překryta dlažbou (z konce 14. století) či jejími zbytky, v oblasti ulice Výpadové se prolíná s požárovou vrstvou objektu, z něhož se podařilo zachytit udusanou podlahu se zbytky dřev (vydřeva podlahy). Povodňové vrstvy byly průběžně sledovány v období od 15.-20. století, mocné souvrství navážek autoři datují do 17. století.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, přír. č. 18/81-37/81

Lit.: E. OPRAVIL (1985,81), R. SNÁŠIL-R. PROCHÁZKA (1981b, 18; 1983, 63); NZ 209/95

1/82

Ulice a rok: Zelný trh 1995-1996, viz následující záznam (**obr. 13**)

Poloha: v JV uliční frontě Zelného trhu

Parcela: 48/3, uváděno jako 48/2

Nález: V okolí mlýnského náhonu „Rechla“, nyní již zasypaného, prozkoumal R. Procházka středověké a novověké sídlištní vrstvy a nálezy. Výzkum potvrdil, že vzhledem k přítomnosti tohoto vodního toku (který bývá někdy ztotožňován s vyschlým ramenem řeky Moravy), se osídlení lokalitě vyhnulo ještě v 8.-9. století. Proto nejstarší zde zachycené osídlení bylo až středověké (2. polovina 13. století), kdy zde vznikl vydřevěný náhon a potom byly přistavěny dřevěné kotce pro domácí zvířata, které v novověku nahradil dům ze smíšeného zdiva. Zjištěn byl i fragment kamenocihelné pece. Výzkum provázela i důležitá stratigrafická pozorování.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 243 712-A 247 303

Lit.: M. ČIŽMÁŘ-K. GEISLEROVÁ-J. UNGER (2000, 237), R. PROCHÁZKA (1999, 465-467); NZ 637/99, NZ 498/97

1/83

Ulice a rok: Zelný trh 1996-1997, viz předchozí záznam (**obr. 10**)

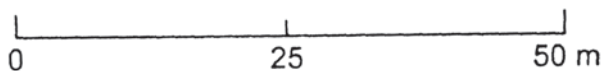
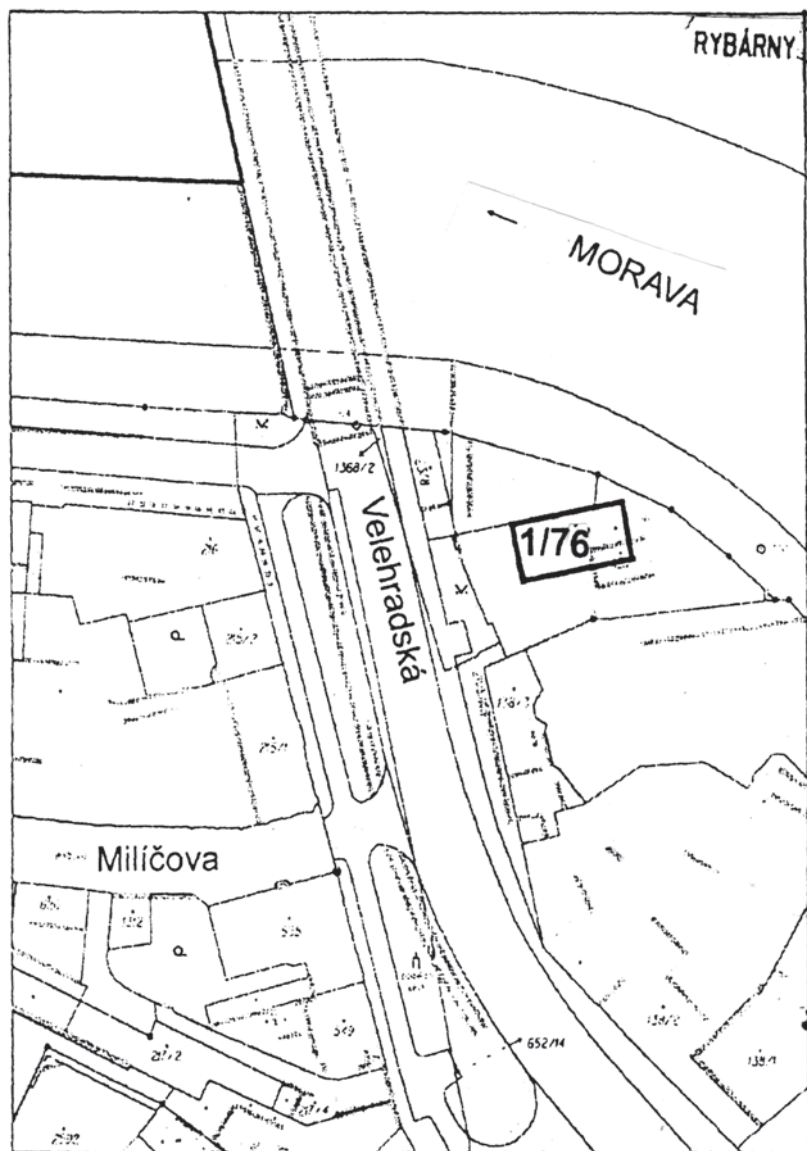
Poloha: asi 280 m SV od budovy vlakového nádraží, v severní uliční frontě Zelného trhu

Parcela: 59/2

Nález: V průběhu výstavby tzv. Živnostenského domu se archeologický dohled J. Pavelčíka soustředil na stratigrafická pozorování, která potvrdila mocnou vrstvu novodobých navážek.

Uloženo: Bez nálezu

Lit.: NZ 520/97, NZ 525/97

27. Uherské Hradiště. Lokalita: 1/76 Velehradská třída – Veslařský klub 1996.

Seznam nelokalizovaných nálezů z katastru Uherského Hradiště (část Rybárny a Sady viz níže).⁵

1/84

Nález: Při stavbě silnice za budovou gymnázia bylo získáno drtidlo (kultura lineární ?)

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 2381

Lit.: NZ AV ČR Brno 1746/47

- 1/85** viz též středohradištní nálezy z ulice Růžové a Hradební, záznamy 1/14 a 1/68
- Nález:** Z neupřesněné polohy na ulici Hradební z roku 1929 pochází nález středohradištní sekerovité hřivny a sekery širočiny.
- Uloženo:** Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 2807, SF 2812 (tento předmět je dnes neznámý)
- Lit.:** K. HANÁK (1933, 5), R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1981b, 12)
- 1/86**
- Nález:** Z blíže nespecifikovaných výkopů na dnešním Masarykově náměstí, Mariánském náměstí a z dalších výkopů z let 1944-45 jsou známy nálezy středohradištních střepů.
- Uloženo:** Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 14 336–352
- Lit.:** R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1981b, 12)
- 1/87**
- Nález:** Z blíže neupřesněných poloh na ulicích Nádražní, Prostřední, Vodní, Havlíčkova a z Masarykova nám. jsou známy hatové cesty středohradištního či středověkého stáří.
- Uloženo:** bez nálezu
- Lit.:** K. HANÁK (1932, 7), R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1981b, 13)
- 1/88**
- Nález:** Z blíže neupřesněného místa v poloze „Pod Sokolovnou“ pochází z roku 1938 část dna většího pohárku kultury s kanelovanou keramikou.
- Uloženo:** Slováké muzeum, inv. č. SF 2564.
- Lit.:** R. SNÁŠIL (1981, 49); NZ AÚ AV ČR Brno 1482/47
- 1/89**
- Nález:** Z neupřesněné polohy na ulici Smetanově (dnes Františkánské) z roku 1934 pochází nález železné ostruhy s ploténkami a bodcem. Ostruha je dnes neznámá.
- Uloženo:** Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 4006 (dnes neznámá)
- Lit.:** K. HANÁK (1932, 7), R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1981b, 13), A. ZELNITIUS (1933, 14)
- 1/90**
- Nález:** V prostoru silnice u budovy soudu našel K. Hanák při stavebních úpravách roku 1937 kulovité drtidlo datované do neolitu.
- Uloženo:** původně uvedeno jako místo uložení Slováké muzeum Uherské Hradiště
- Lit.:** NZ AÚ AV ČR Brno 1374/47
- 1/91**
- Nález:** Z 20. let 20. století jsou z různých míst na katastru Uherského Hradiště známy nálezy římských mincí. Nálezy jsou známy např. z ulice Svatováclavské (půlfolijs císaře Konstantina Velikého), z pole za nemocnicí (setřený sestercius Marka Aurelia), a z dalších míst v zástavbě města. Staršího data by měl být nález stříbrné laténské tetradrachmy se stylizovanou hlavou Jupitera na aversu a jezdce na koni na reversu.
- Uloženo:** neověřeno
- Lit.:** R. SNÁŠIL (1981, 58), NZ AÚ AV ČR Brno 891/46
- 1/92**
- Nález:** K trati označované jako „Tůně“, dnes nejasné lokalizace, se váže záznam o nálezu 17 celých a 4 zlomků mincí. Datace není uvedena. Nález pochází z roku 1940.
- Uloženo:** neověřeno
- Lit.:** archiv Slovákého muzea

1/93

Nález: V neupřesněné poloze, naproti ulice „U brány“, byly ve 30. letech z výkopů při kladení kanalizace získány dvě zlaté jehlice s hadovitě stočenými hlavicemi a kamenný brousek. Nálezy, které jsou dnes neznámé, nejsou datovány.

Uloženo: Neověřeno

Lit.: K. HANÁK (1939, 8)

1/94

Nález: Z řeky Moravy v katastru Uh. Hradiště pochází z roku 1943 nález části mamutího klu.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 15 038–39 – předáno Antroposu Brno.

Lit.: –

1/95

Nález: Z řeky Moravy v katastru Uh. Hradiště pochází nález keramického kotoučku (přeslenu?) na povrchu zdobeného promačkáváním blíže neurčeného pravěkého stáří.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 35 258

Lit.: –

1/96

Nález: Z řeky Moravy v blízkosti mostu v katastru Uh. Hradiště pochází nález fasetovaného sekeromlatu kultury se šňůrovou keramikou z roku 1928.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 2542

Lit.: –

1/97

Nález: Z neupřesněného místa u mostu přes Moravu pochází přeslen KPP.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 2944

Lit.: –

1/98

Nález: Z řeky Moravy v katastru Uh. Hradiště, u jatek, pochází nález středohradištní sekerovité hřivny a další nálezy železných předmětů (např. rádla, sekery bradatice), které jsou dnes neznámé.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 2808

Lit.: –

1/99

Nález: Z řeky Moravy na katastru Uh. Hradiště pochází nález raně středověké kostěné brusle.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 2804

Lit.: –

1/100

Nález: Z neupřesněného místa u mostu přes Moravu pochází raně středověký žernov.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 2947

Lit.: –

1/101

Nález: Z řeky Moravy na katastru Uh. Hradiště pochází nález středověké keramiky.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 32 644-32 737

Lit.: –

1/102

Nález: Z řeky Moravy na katastru Uh. Hradiště je znám nález nedatovaných a dnes neznámých žernovů.

- Uloženo:** původně Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 2831-33
Lit.: –
- 1/103**
Nález: Z prostoru od kunovického mostu, v jižní části katastru, pochází velký křemencový valoun upravený na drtidlo kultury lineární, ten roku 1943 našel R. Gavana. Z téže lokality pochází i úštěp pazourku.
Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 2974, SF 3807
Lit.: NZ AÚ AV ČR 1377/47
- 1/104**
Nález: Z neznámého místa, u trati na poli ke Kunovicím pochází nález hrncovité nádoby datované do 8. století.
Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 36 451
Lit.: –
- 1/105**
Nález: Na rozhraní katastru Uherského Hradiště a části Mařatic měl být před rokem 1918 nalezen bronzový depot z doby římské. Mělo se jednat o sedm spon, dva odlévané zlomky a figurku muže. Depot byl uložen pravděpodobně v nádobě.
Uloženo: Národní muzeum Praha – neověřeno
Lit.: R. SNÁŠIL (1981, 58); NZ AÚ AV ČR Brno 788/46
- 1/106**
Nález: Z neznámého místa na katastru Uherského Hradiště pochází nález pozdně eneolitické amfory.
Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 39 370
Lit.: –
- 1/107**
Nález: Z neznámého naleziště v Uherském Hradišti pochází nález jehlice kultury mohylové.
Uloženo: Národní muzeum Praha, tzv. Bergerova sbírka, inv. č. 89 979
Lit.: NZ AÚ AV ČR 1519/66
- 1/108**
Nález: Z roku 1885 byl na polích při Uherském Hradišti vykopán depot rýsovaných náramků a „Ringgeldů“ náležející komplexu popelnicových polí, který sestával ze svazku 18 větších bronzových kroužků o průměru 3–8,5 cm a 4 svazků malých kroužků o průměru 1,2–1,7 cm. Těchto bylo celkem několik set. Do vídeňského státního muzea získal část nálezů jeho kustod J. Szombathey.
Uloženo: Naturhistorisches museum Vídeň – neověřeno
Lit.: NZ AÚ AV ČR 1805/46
- 1/109**
Nález: Z neznámého naleziště v Uherském Hradišti pochází bronzový depot hřiven z doby bronzové.
Uloženo: Národní muzeum Praha, tzv. Bergerova sbírka, inv. č. 89 822-839
Lit.: NZ AÚ AV ČR 1520/66
- 1/110**
Nález: Pravděpodobně z rozrušeného depotu z doby bronzové pochází bronzová sekera s otvorem a bronzové dlátko.
Uloženo: Moravské zemské muzeum Brno, inv. č. 15 397
Lit.: NZ AÚ AV ČR 2115/69

1/111

Nález: Z neznámého naleziště v Uherském Hradišti pochází další bronzový depot pozůstávající ze zlomků oštěpů, sekerek s tulejkou a očkem, nože, srpů, bronzové udice a spirálových náramků. Depot je datován do doby bronzové.

Uloženo: Národní muzeum Praha, tzv. Bergerova sbírka, inv. č. 89 789–790, 89 802–808, 89 812–817, 89 89 946

Lit.: NZ AÚ AV ČR 1521/66

1/112

Nález: Z neznámého naleziště v Uherském Hradišti pochází další bronzový depot pozůstávající ze zlomků srpů, čtyřdílného závěsku, z kování vozu a z háku. Depot by měl být halštatského stáří.

Uloženo: Národní muzeum Praha, tzv. Bergerova sbírka, inv. č. 89 809–911, 89 931–943, 89 947

Lit.: NZ AÚ AV ČR 1519/66

1/113

Nález: Z neznámého naleziště v Uherském Hradišti jsou známy nálezy bronzových náramků, kování a kroužků z postroje z doby laténské.

Uloženo: Národní muzeum Praha, tzv. Bergerova sbírka, inv. č. 89 841, 89 944, 89 978, 89 916-930

Lit.: NZ AÚ AV ČR 1518/66

1/114

Nález: V Národním muzeu v Praze má být uložen bronzový depot z doby římské nalezený na neznámém místě na katastru města. Depot obsahoval: konvici, pánev, spony a kování vědra.

Uloženo: Národní muzeum Praha, tzv. Bergerova sbírka, inv. č. 89 948–977

Lit.: R. SNÁŠIL (1981, 58); NZ AÚ AV ČR Brno 1524/66

1/115

Nález: Z neznámého naleziště v Uherském Hradišti uvádí Z. Trnáčková (1972, 277–278) nález nomádského zrcátka s plastickým vzorem zkřížených žeber na rubu, zrcátko pochází z doby stěhování národů.

Uloženo: Národní muzeum Praha, tzv. Bergerova sbírka, inv.č. 89 842

Lit.: NZ AÚ AV ČR 1526/66

1/116

Nález: Z roku 1932 pochází z neznámého místa na katastru Uherského Hradiště nález 123 kusů pražských grošů.

Uloženo: Moravské zemské muzeum Brno, numizmatické oddělení

Lit.: –

1/117

Nález: Z neznámého místa z Uherského Hradiště pochází nález 107 kusů drobných mincí datovaných do 17.–18. století.

Uloženo: Moravské zemské muzeum Brno, numizmatické oddělení

Lit.: –

2.

Rybárny

Místní část Uherského Hradiště označovaná jako Rybárny leží na mírné vyvýšenině, v nadmořské výšce kolem 180, 24 m, severně od vlastního historického jádra města, v prostoru vymezeném z jihu řekou Moravou, ze severozápadu Baťovým kanálem (Vaškových 2004, 139). Ze SZ tak přímo sousedí s katastrem Starého Města. To je také příčinou ne zcela jednoznačného katastrálního zařazení nálezů

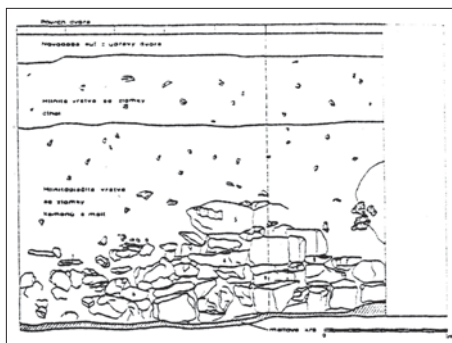

z Rybáren. Týká se to např. údajného nálezů zděných architektonických článků sakrální stavby z let 1935–36 z prostoru levobřeží plavebního kanálu, jenž je uveden v soupise nalezišť Starého Města (viz též Vaškových 2004, 139) tak, jak jej řadili již autoři výzkumu.

Ze čtvrti Rybárny, z trati Bumbalov jsou známy bohaté pravěké, nestratifikované nálezy (především MMK). Na základě dalších výzkumů a nálezů je v tomto prostoru předpokládána rovněž staroslovanská osada. Četnější sídelní aktivity jsou však spojené až s následující dobou – střední dobou hradištní. Z tohoto období je velmi cenný především objev zděné stavby velkomoravského stáří s pozůstatky kostrových hrobů v bezprostředním okolí, který roku 1986 učinil R. Snášil na ulici Luční. Ačkoli tento bezesporu zajímavý, dnes již bezmála 20 let starý, nález dosud nebyl zhodnocen v kontextu s novými poznatky o středohradištním osídlení Uherského Hradiště a Starého Města, a to zvláště s ohledem na novější nálezy základů zděných architektur přímo v Uherském Hradišti, nabízí se jeho srovnání s možnou velkomoravskou svatyní sv. Klimenta, jejíž objev již v roce 1935

28. Uherské Hradiště-Rybárny. Lokalita: 2/1 Luční ul. 12, 1986.

28a. Profil výkopu v Rybárnách, Luční ul. 12 se zbytky kamenného zdiva. Převzato z NZ 537/98 R. Snášil.

oznamoval K. Hanák při nedalekých výkopech tzv. Bařova kanálu. Sídliště v Rybárnách bylo navíc opevněno. Opevnění čelní kamennou zdí ze druhé poloviny 9. století tvořilo půloblouk a začínalo u břehu řeky Moravy odkud se stáčelo na severozápad k někdejší vodoteči Vlāce. Hradba nejspíše chránila „osídlení „Na Zervavici“ i sídliště v samotných Rybárnách....“ (Galuška 2000, 87–88).

Lit.: L. GALUŠKA, (2000, 87–88), R. SNÁŠIL–T. KRUŤA–M. STLOUKAL (1993, 115–147; 1994, 73–78)

Soupis:

2/1

Ulice a rok: Luční ul. 12 1986 (**obr. 28–28a**)

Poloha: asi 300 m SV od silničního mostu přes řeku Moravu, uprostřed ulice Luční v prostoru kolem domů č. 12, 14

Parcely: 235/2, 234/2, 237/1, 631/3

Nález: Při záchranném výzkumu v roce 1986 narazil R. Snášil ve složité náleзовé situaci komplikované novodobou zástavbou na 10 kostrových hrobů (12 jedinců) a zbytky kamenného na maltu stavěného zdiva, které místy dosahovalo výšky až 120 cm. Zdivo ani vlastní pohřebiště nebyly zachyceny v celém svém rozsahu. Jak však lze soudit z výpovědi majitelů sousedních parcel pokračovala stavba i na vedlejších pozemcích. Jedna z jejích stran tak mohla dosahovat délky kolem 6 metrů. Na základě rozborů hrobového inventáře, keramiky a celkového charakteru stavby i použité malty je možné považovat objevenou stavbu za velkomoravský sakrální objekt. Lidské kosterní pozůstatky z tohoto výzkumu byly předány do Národního muzea v Praze.

Uloženo: Slovákcké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 159 442 –A 159 867

Lit.: R. SNÁŠIL–T. KRUŤA–M. STLOUKAL (1993, 115–147; 1994, 73–78); NZ 537/98

2/2

Označení: Bumbalov (**obr. 1**)

Poloha: Středohradištní opevnění začínalo v prostoru pravého moravního břehu (přibližně na úrovni dnešní ulice „V zahradách“). Dále směřovalo proti proudu řeky (tedy ve směru západ–východ) a stáčelo se mírně na severozápad k dnes již zaniklé vodoteči Vlāka, která tekla zhruba rovnoběžně s hlavním tokem řeky Moravy.

Parcela: –

Nález: V této poloze bylo objeveno opevnění, které pozůstávalo ze 2 m široké čelní kamenné zdi se zesílenými kamennými opěrami. Na ni navazovala asi 7 m široká dřevohlinitá konstrukce (hliněný násep byl zpevněný kleštinami a komorovými srubovými konstrukcemi). V jedné z komor uvádí R. Snášil i krytou strážnici stálé hlídky. Opevnění je datováno do druhé poloviny 9. století. Přesný průběh opevnění (s udáním např. parcelních čísel či jiného vymezení) není v literatuře uveden. Nelze také přesně stanovit místo výzkumu fortifikace. Zakreslení přibližného průběhu valu tak bylo provedeno na základě dostupných mapových podkladů a na základě konzultace s L. Galuškou.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: L. GALUŠKA (2000, 87–88; 2001, 124), R. SNÁŠIL (1981, 491)

Nelokalizované nálezy:

2/3

Nález: V trati Bumbalov, na blíže nelokalizované vyvýšenině na poli, přiléhající k zahrádkám, v těsném sousedství středohradištního opevnění byly při výkopu kabelu zajištěny středověké nálezy keramiky a mazanice.

Uloženo: Slovákcké muzeum Uherské Hradiště, přír. č. 41/82

Lit.: –

2/4

Nález: Z neupřesněných výkopů na severu Rybáren (např. z tzv. Müllerovy zahrady) v trati Bumbalov jsou ze 30.–40. let 20. století z výkopu odpadní jamy známy nálezy keramiky, broušené industrie a mazanice kultury s moravskou malovanou keramikou. Udáváná č. parcel (4474-4482) neodpovídají současnému označení.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 890-894, SF 2826–29, SF 9200–9 213, SF 13 643–13 659

Lit.: NZ AV ČR Brno 824/47; 1666/47

2/5

Nález: Z blíže nespecifikovaného místa v Rybárnách, v trati Bumbalov pochází nález měděného náramku.

Uloženo: Moravské zemské muzeum Brno – neověřeno

Lit.: NZ AV ČR Brno 105/35

2/6

Nález: Z neznámého místa v Rybárnách pochází nález části zdobené zásobnice, dalších střepů a závaží KPP.

Uloženo: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 2719 SF 32 372-3, SF 37 745

Lit.: –

3.

Sady

Přehled archeologických nálezů městské části Sady tvoří poslední, třetí, část topografie Uherského Hradiště. Část Sady – dříve označovaná jako Derfle – leží jihovýchodně od vlastního Uherského Hradiště. Rozkládá se na výběžku Luhačovické pahorkatiny, který v místě archeologického naleziště „Na Špitálkách“ (označovaného též „Špitálky“) dosahuje výšky 215 m a poměrně ostře se zde vклиňuje do moravní nivy. Jde o strategicky významnou polohu situovanou do nejužších míst nivy nad vyústění obchodní stezky z Pováží do Pomoraví. Dominantní a původně ještě meandrující řekou Olšavou chráněné Sady byly osídleny již v pravěku (lid s lineární keramikou, kultura Chloupice-Veselá aj.). Nejvýznamnější část jejich archeologických dějin je však spojena až s příchodem slovanských kolonistů. Ve střední době hradištní se Sady stávají součástí staroměstsko-uherskohradištské aglomerace, kterou spolu s nimi vytváří opevněné sídliště s pohřebišti, kostely a řemeslnickými areály v prostoru dnešního Starého Města, sídliště s kostelem a mohutnou hradbou v městské čtvrti Rybárny (L. Galuška, 2001, 124) a opevněné sídliště s doklady výroby a s pozůstatky zděných sakrálních (?) i profánních staveb na říčním ostrově sv. Jiří. To je také hlavní důvod, proč byla městská část Sady připojena k topografii mapující archeologické osídlení výše zmíněných sídelních struktur. V průběhu třetí čtvrtiny 9. století dosáhl křesťanský areál v Sadech v trati „Špitálky“ největšího rozsahu. Byl tvořen komplexem zděných církevních staveb, pohřebišťem a sídlištěm (obr. 30). Archeologický výzkum v trati „Špitálky“ je neodmyslitelně spojen s aktivitami V. Hrubého a posléze L. Galušky. Hospodářské zázemí velkomoravského centra v trati „Na Špitálkách“ vytvářelo sídliště v „Dolních Kotvicích“, které, stejně jako blízké pohřebiště v trati „Horní Kotvice“, zkoumali V. Hrubý a K. Marešová. Počátky vlastního sídliště v trati „Dolní Kotvice“ však sahají ještě před středohradištní období.

Osídlení vyvýšeniny „Špitálky“ pokračovalo i v době mladohradištní, kdy u původně velkomoravského kostela vzniklo mladohradištní pohřebiště. Konec osídlení „Na Špitálkách“ je spojen se 12. stoletím. V této době přestal dosud fungující kostel plnit svoji funkci a duchovní správa byla přesunuta do blízkých Kunovic. Na katastrální území dnešních Sadů a přilehlých Míkovic je také lokalizována z písemných pramenů známá mladohradištní osada „Dolní Popice“.

Lit.: L. GALUŠKA (2000, 87; 2001, 124, 129), A. VERBÍK (1981, 89)

Soupis:

3/1

Označení: Dolní Kotvice 1971–1975 (obr. 29, poloha 1)

Poloha: asi 450 m JV od současného hřbitova v Sadech, 250 m J od pohřebiště Horní Kotvice
Parcela: neuvedena
Nález: Slovanské sídliště v poloze Dolní Kotvice bylo zkoumáno V. Hrubým a K. Marešovou v letech 1971–75. Prozkoumaná plocha (86×33 m) představuje přibližně střední část celé rozlohy sídliště a poskytla celkem 52 objektů. Sídliště, související s pohřebištěm v poloze Horní Kotvice, zaujímá poměrně široký časový úsek. Dle autorky výzkumu existovalo snad již od přelomu 5. a 6. století až do století 9.
Uloženo: Moravské zemské muzeum Brno - neověřeno
Lit.: K. MAREŠOVÁ (1985)

3/2

Označení: Horní Kotvice 1961-1971 (**obr. 29, poloha 2**)
Poloha: asi 1100 m SV od žel. stanice Kunovice, kolem polní cesty z Mařatic na okraj Sadů
Parcela: neuvedena
Nález: V roce 1968 bylo při rigolaci porušeno slovansko-avarské pohřebiště, které pak v letech 1961–1971 zkoumali V. Hrubý a K. Marešová z Moravského muzea v Brně. Pohřebiště je datované do období 2. poloviny 9. století a nacházelo se na něm 242 hrobů s 252 kostrami. Jeho rozloha činí přibližně 1600 m². Pohřebiště lze uvést do souvislosti s blízkým slovanským sídlištěm v poloze Dolní Kotvice, resp. s mladším horizontem tohoto sídliště. Na pohřebišti byla objevena i unikátní oválná jáma, nejspíše sloužící jako kultovní objekt (stopy po ohních, nález čelní tuří kosti s rohy). Stál na nejvyšším místě pohřebiště, tedy v SZ části.
Uloženo: Moravské zemské muzeum Brno – neověřeno
Lit.: A. HORSÁK (1940b, 88–91), K. MAREŠOVÁ (1983), R. SNÁŠIL (1970, 39–40)

3/3

Označení: Kotvice 1941 (**obr. 29, poloha 3**)
Poloha: při východním okraji obce, cca 120 m V od současného kostela a cca 1000 m SV od železniční stanice Kunovice
Parcela: 442
Nález: Z roku 1941 je znám náhodný nález pazourkového škrabadla a další štípané industrie rámcově datovaných do neolitu.
Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště – neověřeno
Lit.: A. HORSÁK (1942, 71)

3/4

Označení: kostel Narození P. Marie 1938 (**obr. 29, poloha 4**)
Poloha: asi 850 m SV od železniční stanice Kunovice, v prostoru stávajícího hřbitova
Parcela: 55/1
Nález: V roce 1938 provedl A. Horský v souvislosti se stavebními úpravami ověřovací výkop, který je možné lokalizovat do jižního sousedství stávajícího kostela. Výkopem se podařilo zachytit základy zděné, původně snad gotické (?), stavby – ossaria o rozměrech zhruba 8,5×9,5 m a značné množství lidských kosterních pozůstatků, které je možné dát do souvislosti s útokem Bočkajovců na osadu v roce 1605. Z výzkumu jsou známy nálezy keramiky, nožů, medailónků a mincí.
Uložení: původní uložení na faře, dnešní uložení není známé
Lit.: A. HORSÁK (1939, 39–40; 1940a, 28–39)

3/5

Označení: kostel Narození P. Marie 1970 (**obr. 29, poloha 5**)
Poloha: asi 850 m SV od železniční stanice Kunovice
Parcela: 55/1
Nález: V bezprostřední blízkosti kostela byl neznámými autory proveden zjišťovací průzkum původního zdiva kostela. Sondy byly položeny v přední části vnějších zdí apsidy a na severní straně, vně přechodu lodi v apsidu. Ve vykopaných sondách shledal posléze R.

Snášil patrné rozdíly ve struktuře zdí i v samotné dispozici, což odráží různé fáze výstavby.

Uloženo: Bez nálezů

Lit.: P. MICHNA (1971, 261); NZ 376/95

3/6

Označení: Špitálky či též Na špitálcích 1959–1964 (**obr. 29, poloha 6, obr. 30**)

Poloha: asi 800 m severně od nádraží v Kunovicích, na ostrožně nad silnicí Kunovice–Uh. Hradiště

Parcela: 274/3

Nález: Lokalita je známá již od poloviny 19. století, systematicky začala být zkoumána až po druhé světové válce V. Hrubým, který existenci slovanského sídliště doložil nejprve sběry. Při výzkumu slovanského osídlení byla zachycena ovšem také keramika a štípaná industrie MMK a nálezy z doby popelnicových polí a halštatu. Podnět k vlastnímu výzkumu přišel v roce 1958, kdy tu byly orbou porušeny kostrové hroby. Archeologicky se zde podařilo doložit komplex církevních staveb, který tvořil kostel s náznakem křížového půdorysu a s pravouhlym kněžištěm. K němu byla přistavěna malá čtvercová místnost a kostelík s půlkruhovou apsidou. V blízkosti kostela stála kruhovitá stavba baptistéria. Sakrální komplex vznikl v několika stavebních fázích a to v návaznosti na zvýšenou christianizační aktivitu související s příchodem cyrilometodějské misie. Podle některých badatelů měl být tento církevní komplex hlavním působištěm arcibiskupa Metoděje, který zde, stejně jako kníže Svatopluk, mohl být pohřben. Později se kostel stal nejspíše učilištěm katechumů. Malá kaple v severní části komplexu měla zpočátku charakter vlastnického kostela, posléze se z ní stala hrobová kaple. K areálu dále náleželo 87 velkomoravských hrobů (z celkového počtu 944) a 15 staveb velkomoravského sídliště. Přičemž výrazně převažovaly srubové stavby. Středohradištní horizont nálezů překrylo rozsáhlé mladohradištní pohřebiště datované od konce 10. po konec 12. století. Zdá se, že i v mladohradištním období plnila lokalita významnou roli. Je pravděpodobné, že původní velkomoravská svatyně by mohla být totožná s mariánským kostelem, tzv. Popovickou kaplí zmiňovanou v průběhu 11.–13. století. Ke kapli příslušela ves zmiňovaná jako Popovice, dnes zaniklá. Ta bývá lokalizována do míst, kde se dnes nachází zástavba obcí Sady a Míkovice. Význam kostela však upadl během 12. století a kostel postupně ztrácel svou funkci. Z četných velkomoravských nálezů jsou z lokality známy např. olovený křížek s řeckým nápisem „Ježíš Kristus vítězí“ (volně přeloženo) (viz Galuška 1996, 113), ostruhy, sekery, nože, vědra, stříbrné, rovněž i pozlacené gombíky, převážně hrozníčkovité náušnice a další šperky. Mezi další nálezy patří zlomky tabulkového skla, pisátka – stily, zlomky omítek, střešní krytina. Druhotně byly při stavbě velkomoravského chrámu užity také římské cihly, pocházející z dosud nelokalizované římské stavby.

Uloženo: Moravské zemské muzeum Brno – neověřeno

Lit.: R. HURT (1968–1969, 69–85), L. GALUŠKA (1996), R. SNÁŠIL (1974–75, 13–18), S. ZACHERLE (1971, 79–102)

3/7

Označení: Vinohrady 40. léta 20. století (**obr. 29, poloha 7**)

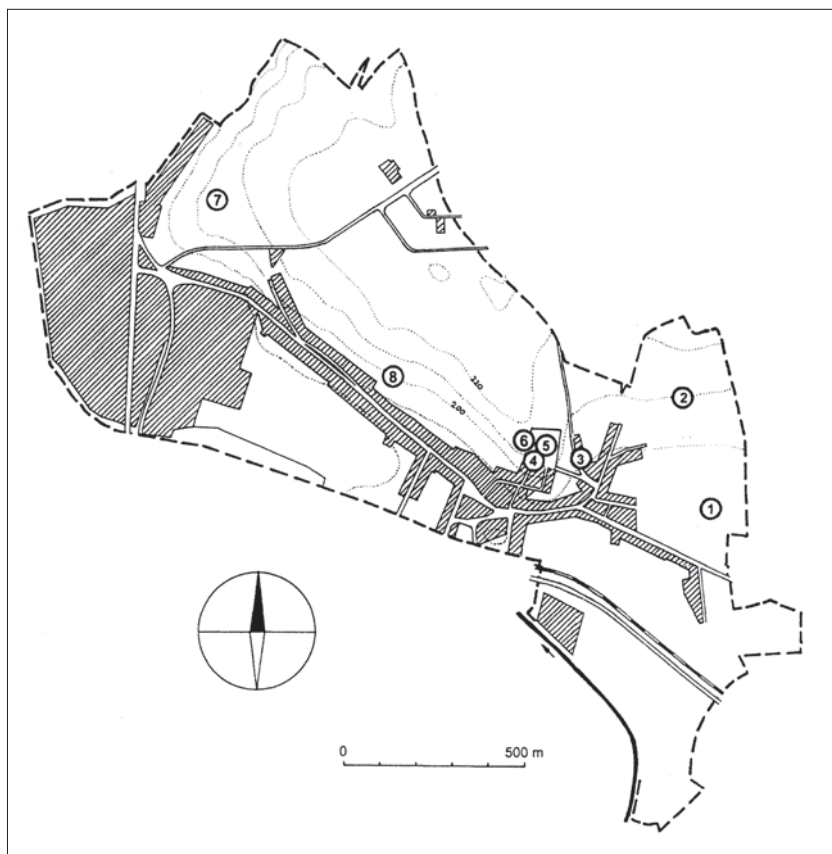
Poloha: asi 500 m SV od železniční stanice Kunovice, vpravo silnice do Uh. Hradiště

Parcely: 93–94

Nález: Z lokality jsou již ze 40. let známé nálezy středohradištního a mladohradištního charakteru pocházející ze sídliště a také střepy kultury věteřovské.

Uloženo: nezjištěno

Lit.: A. HORSÁK (1940b, 91–92), V. HRUBÝ (1941, 58), K. TIHELKA (1952, 318)

29. Uherské Hradiště – Sady: 1 Dolní Kotvice 1971–1975; 2 Horní Kotvice 1961–1971; 3 Kotvice 1941; 4 kostel Narození P. Marie 1938; 5 kostel Narození P. Marie 1970; 6 Špitálky – Na Špitálkách 1959-1964; 7 Vinohrady 40. léta 20. století; 8 Vinohrady 80.–90. léta 20. století.

3/8

Označení: Vinohrady 80.–90. léta 20. století (**obr. 29, poloha 8**)

Poloha: asi 300m SV od žel. stanice Kunovice a 500 m SZ od školy

Parcely: 181/2–4, 182/1–2, 186, 188/2, 190/1–2, 193/1–2, 285, 385

Nález: Ze sběrů J. Štěrby pochází nezdobený střepek a oboustranně klenutá sekerka z červenohnědé břidlice. Předměty jsou J. Pavelčíkem datované do II. stupně MMK. Lokalizace nálezů je však vzhledem k absenci jeho přesnějšího označení do mapy pouze rámcová.

Uložení: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. A 234 545–546

Lit.: –

Nelokalizované nálezy:

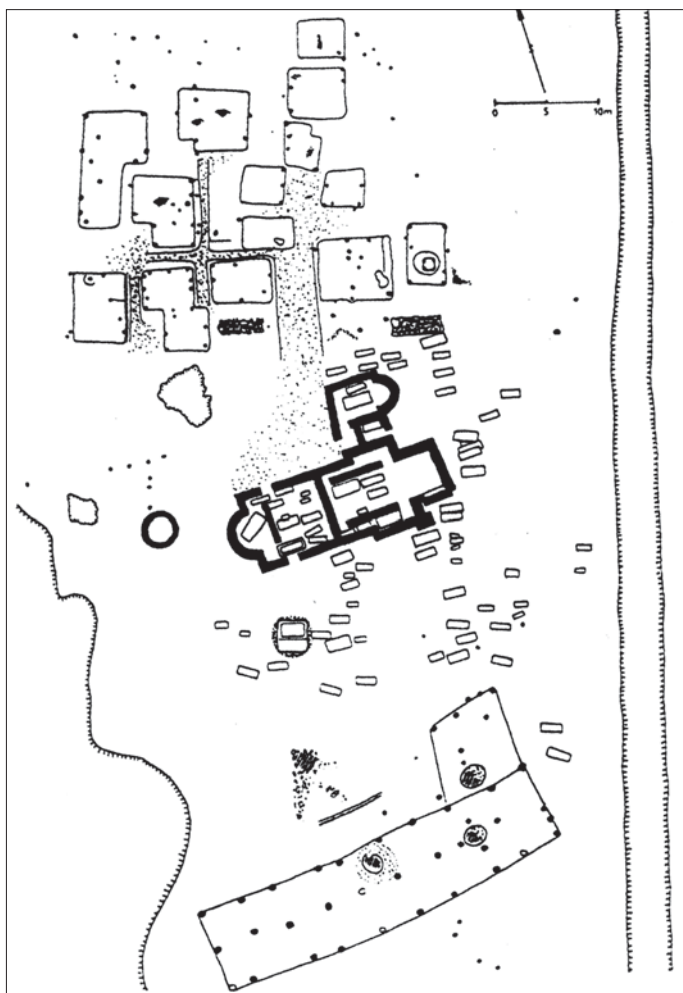
3/9

Označení: Beščeně 20.–30. léta 20. století

Nález: Z neupřesněné polohy v této trati jsou známy nálezy keramiky kultury lineární, kultury se zvoncovitými poháry a kultury únětické.

Uloženo: Slováké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 2397–99, SF 2694, SF 6815–21, SF 8040–76, SF 13 518–34, SF 13 536, SF 13 704

Lit.: V. HRUBÝ (1940, 26)

30. Uherské Hradiště – Sady, výzkum v poloze Špitálky, lokalita (6). Půdorys velkomoravského kostela a přilehlého areálu s dalšími stavbami a hroby. Podle: Galuška, L. 1996, 28, obr. 12.

3/10

Označení: Kolébky 30.–40. léta 20. století.

Nález: Z parcely 416, která neodpovídá současnému číslování parcel, pochází náhodný nález tří pazourkových škrabadel datovaných do neolitu.

Uloženo: neověřeno

Lit.: A. HORSÁK (1942, 71)

3/11

Označení: Kotvice 1938–39

Nález: V letech 1938–39 získal A. Horský z rozrušeného pohřebiště kultury Chłopice-Veselé nádoby, zvířecí kosti, šidlo, pazourkový nožík, šipku, ale také měděný náramek a drátek. Hroby druhotně porušily lineární sídliště, z něhož se podařilo zachytit několik střeptů. Lineární sídliště je známé především z parcely 499/2. Zachycen byl také hrob připisovaný kultuře mohylové. Jednalo se o mohylu navršenou nad atypickou koňskou hlavou, doprovázenou nádobou, na jejímž dně měl být ornament dětské ruky. Spolu

s hroby kultury Chłopice-Veselé byl narušen i slovanský hrob a pec z doby hradištní Z lokality je také známo slovanské osídlení, doložené zdobenou keramikou a železnými předměty, které jsou rámcově kladené do mladohradištního období. Lokalita je uváděna pod parcelními čísly: 499/1, 499/2, 500/1, ty však již neodpovídají současnému označení parcel a tak dané naleziště není možné přesně lokalizovat.

Uložení: Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. SF 2551–57, SF 2560, SF 2562, SF 2724, SF 8191–93, SF 8705–09, SF 9091–125, SF 14 314–156, SF 14 469–75

Lit.: I. L. ČERVINKA (1942, 4, 7), K. HANÁK (1939, 3–9), A. HORSÁK (1940b, 88–91; 1941a, 86–87; 1941b, 89; 1942, 71–72)

3/12

Označení: Slíny

Nález: Z této trati, z parcely 389, která neodpovídá současnému číslování parcel, pochází ojedinělý nálezný paleolitické štípané industrie.

Uložení: neověřeno

Lit.: A. HORSÁK (1942, 71)

3/13

Nález: Z neupřesněné polohy nad židovským hřbitovem pochází nálezný neolitického hladidla upraveného do tvaru kopytovitého klínu a slovanský střepr druhotně užitý jako přeslen.

Uložení: neověřeno

Lit.: V. HRUBÝ (1940, 26)

3/14

Nález: Z parcely číslo 244, která neodpovídá současnému číslování parcel, doložili V. Hrubý a J. Nekvasil sběry osídlení kulturou platěnickou a hradištní horizont osídlení.

Uložení: neověřeno

Lit.: J. NEKVASIL (1950, 218–221)

Literatura a prameny

Beroušek, J.–Kováčik, P., 1998: *Příspěvek k historické topografii Uherského Hradiště*. SPFFBU, M3, 63–76.

Červinka, I. L., 1942: *Šňůrová keramika na moravském Slovácku*. Sb. Vel., NŘ 13, 3–13.

Čižmář, M.–Geislerová, K.–Unger, J., 2000: *Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998*. Brno.

Dostál, P., 1998: *Indicie starších staveb v kostele sv. Františka Xaverského v Uherském Hradišti*. In: Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc. Brno, 67–70.

Frolíková-Kaliszová (viz též Kaliszová), 2001: *Výzkum na Otakarově ulici v Uherském Hradišti – některé otázky vývoje velkomoravského hradiška*. In: Velká Morava mezi východem a západem. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. Brno, 115–121.

– 2003a: *Parohový hrací kotouček*. Slovácko, XLIV, 163–166.

– 2003b: *Uherské Hradiště – Otakarova ulice. Soupis pramenů z výzkumu v letech 1985–1988. II Keramika z výzkumu v letech 1985–1988 (tabulky)*. Rukopis. Praha.

– 2004: *Zvířecí kosti z 8.–10. století v Uherském Hradišti a jejich zpracování. Předběžná zpráva*. In: Fusek, G. (red.): Zborník na počest Dariny Bialekovej. Nitra, 75–80.

Galuška L., 1996: *Uherské Hradiště – Sady křesťanské centrum říše velkomoravské*. Brno.

– 2000: *Nejstarší dějiny Starého Města*. In: Staré Město v proměnách staletí. Staré Město, 29–117.

– 2001: *Staroměstsko-uherskohradištní aglomerace – vývoj osídlení a přírodní podmínky v 6.–10. století*. In: Galuška, L.–Kouřil, P.–Měřinský, Z.: Velká Morava mezi východem a západem. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. Brno, 124–137.

Geisler, M., 1997: *Uherské Hradiště (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1993–1994, 250–251.

Hanák, K., 1932: *Po stopách zaslých hradisk na půdě staroslovanského Velehradu*. Sb. vel., NŘ 3, 5–9.

– 1933: *Výroční zpráva o činnosti spolku*. Sb. vel., NŘ 4, 4–6.

- 1939: *Pravěké nálezy a výkopy 1938*. Sb. vel., NŘ 10, 3–9.
- 1943: *Výkopávky kostela sv. Jiří*. Uprkúv kraj 1943, roč. II (IV), 5–6.
- 1947a: *Nález staroslovanského člunu na řece Moravě*. Sb. vel., NŘ 15, 54.
- 1947b: *Výkopávky kostela sv. Jiří v Uh. Hradišti*. Sb. vel., NŘ 15, 6–10.
- Horsák, A., 1939: *Výkop na hřbitově za kostelem směrem k Mařaticím*. Sb. vel., NŘ 10, 39–40.
- 1940a: *Výkop před hřbitovní zdí na hradisku derflanském*. Sb. vel., NŘ 11, 28–39.
- 1940b: *Výkop v Kunovicích, Derfli, Míkovících, Ostrožské Nové Vsi a Hradčovicích*. Sb. vel., NŘ 11, 86–94.
- 1941a: *Nález staroslovanské pece v Derfli*. Sb. vel., NŘ 12, 86–87.
- 1941b: *Výkopy v Kunovicích, Derfli, Míkovících, Ostr. Nové Vsi, St. Městě*. Sb. vel., NŘ 12, 88–92.
- 1942: *Výkopy v Kunovicích, Derfli, Míkovících, Polešovicích, Tučapech a v Boršicích u Buchlovic*. Sb. vel., NŘ 13, 70–75.
- Hrubý, V., 1940: *Poznámky*. Sb. vel., NŘ 11, 26–27.
- 1941: *Osídlení uh. hradištského okresu v době hradištní*. Sb. vel., NŘ 12, 55–64.
- 1965: *Staré Město. Velkomoravský Velehrad*. Praha, 98–103, 206–207.
- Hurt, R., 1968–69: *Sady u Uherského Hradiště*. ČMM, Vědy společenské, LIII/LIV, 69–85.
- Hubáček, J.–Zemek, M., 1981: *Příroda a město*. In: *Uherské Hradiště. Dějiny města*, 14–43. Brno.
- Jůzovi, A. a V., 1958: *Uherské Hradiště. Monografie o stavebním a uměleckém vývoji města*. Gottwaldov.
- Kaliszová, D. (viz též Frolíková-Kaliszová), 1989: *Výsledky archeologického výzkumu v Uherském Hradišti v letech 1987–1988*. Slovácko, XXXI, 115–125.
- 1990: *8. sezóna výzkumu na Otakarově ulici v Uherském Hradišti (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1987, 62–63.
- 1991: *9. sezóna výzkumu na Otakarově ulici v Uherském Hradišti (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1988, 50–51.
- Kohoutek, J., 1998: *Průzkum barokních krypt v kostele sv. Františka Xaverského a Zvěstování Panny Marie v Uherském Hradišti v roce 1998*. Slovácko, XL, 147–163.
- Kohoutek, J.–Merta, D., 1999: *Uherské Hradiště (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1995–1996 (39), 467.
- Kohoutek, J.–Procházka, R., 1997: *Uherské Hradiště (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1993–1994, 251–254.
- Loskotová, I., 1999: *Příspěvek ke hrobové výbavě 17.–18. století*. Pravěk, NŘ 9, 423–430.
- Lutovský, M., 2001: *Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha.
- Marešová, K., 1983: *Uherské Hradiště – Sady. Staroslovanské pohřebiště na Horních Kotvicích*. Brno–Uherské Hradiště.
- 1985: *Uherské Hradiště – Sady. Staroslovanské sídliště na Dolních Kotvicích*. Uherské Hradiště.
- Michna, P., 1971: *Přehled archeologických výzkumů na Moravě za rok 1970*. VVM, 23, 1971, 251–264.
- Nekvasil, J., 1950: *Tři drobné nálezy z okolí Uh. Hradiště*. In: *Z dávných věků II*. Brno, 218–221.
- Opravil, E., 1984: *Výsledky určení středověkých rostlinných zbytků z Uherského Hradiště za léta 1979–1980 (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1982, 65–67.
- 1985: *Výsledky archeobotanických analýz z historického jádra města Uherského Hradiště (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1983, 74–82.
- 1998: *Makrozbytky rostlinného původu z Uherského Hradiště a Starého Města*. Slovácko, XL, 115–119.
- Pavelčík, J., 1997: *Co přinesl archeologický výzkum Reduty*. Zpravodaj města Uherské Hradiště, č. 10, 18.
- 1998: *Krypty v kostele sv. Františka Xaverského v Uherském Hradišti*. Malovaný kraj, 34, č. 5, 13.
- Poláček, L., 2002: *Sídelní aglomerace velkomoravských mocenských center v proměnách údolní nivy*. Zpráva o výsledcích grantu Grantové agentury ČR č. 404/96/K089. PV 2001, 43, 341–351.
- Procházka, R., 1984: *Pozdně hradištní keramika v některých moravských regionech*. AR XXXVI, 430–442.
- 1997: *Uherské Hradiště (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1993–1994, 250, 251.
- 1999: *Uherské Hradiště (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1995–1996, 39, 465–467.

- Procházka, R.–Havlíček, P., 1996: *Die slawische Besiedlung von Uherské Hradiště und ihr natürliches Milieu*. In: Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa – mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung, 200–212. Brno.
- Procházka, R.–Sulitková, L., 1984: *Uherské Hradiště ve 13.–15. století. Sociálně-ekonomická struktura, topografie*. Uherské Hradiště.
- Snášil, R., 1970: *Slovanské kostrové pohřebiště v Uherském Hradišti – Sadech*. PV 1968, 39–40.
- 1971: *Středověké kulturní vrstvy z Uherského Hradiště (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1970, 62–63.
- 1974–1975: *Průběh cesty mezi Uherským Hradištěm – Sady a Starým Městem v době hradištní*. Slovácko, XVI–XVII, 13–18.
- 1976: *Mittelalterliche Funde aus Uherské Hradiště (Bez. Uherské Hradiště)*. PV 1974, 91.
- 1981: *Osídlení území města v pravěku a časné době dějinné*. Nové archeologické výzkumy. In: Uherské Hradiště. Dějiny města, 39–79, 488–498. Brno.
- 1986: *Výsledky archeologických výzkumů Slováckého muzea za období 1981–1985*. Slovácko, XXVIII, 33–46.
- 1987: *Pokus o nový výklad vzniku, vývoje a funkce velkomoravské aglomerace v oblasti uherskohradištské*. XVI. Mikulovské sympozium 1986. Praha, 149–156.
- 1990: *Deset let archeologického výzkumu předlokačnického osídlení Uherského Hradiště (1979–1988)*. VVM, XLII, 264–268.
- 1991–1992: *Zpráva o archeologických výzkumech a přírůstcích Slováckého muzea v roce 1991*. Slovácko, XXXIII–XXXIV, 117–129.
- 1993: *Zjišťovací a předstihový výzkum areálu františkánského kláštera v Uherském Hradišti (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1991, 91–92.
- 2001: *Grad Morava*. In: Velká Morava mezi východem a západem. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. Brno, 355–364.
- Snášil, R.–Kruta, T.–Stloukal, M., 1993: *Výzkum v Uherském Hradišti-Rybárnách v roce 1986, část I. – materiály*. Slovácko, XXXV, 115–147.
- 1994: *Výzkum v Uherském Hradišti-Rybárnách v roce 1986, část II. – interpretace (petrografie, antropologie)*. Slovácko, XXXVI, 73–78.
- Snášil, R.–Novotný, J., 1985: *Výzkumy v Uherském Hradišti v roce 1983 (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1983, 71–74.
- Snášil, R.–Procházka R., 1981a: *Archeologické výzkumy v Uherském Hradišti v roce 1979 (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1979, 53–54.
- 1981b: *Příspěvek k poznání velkomoravského střediska severní části dolnomoravského úvalu*. Slovácko, XXIII, 9–58.
- 1982: *Výzkumy v Uherském Hradišti v roce 1980 (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1980, 52–55.
- 1983: *Výzkumy v Uherském Hradišti v roce 1981 (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1981, 62–64.
- 1984: *Výzkumy v Uherském Hradišti v roce 1982 (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1982, 63–65.
- Stuchlíková, J., 1997: *Uherské Hradiště (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1993–1994, 254.
- Špičák, Z., 2000: *Úvaha k problematice jižní zdi apsidy kostela v Uherském Hradišti – Sadech*. SPFFBU, M, 133–162.
- Tihelka, K., 1952: *Sídlíště věteřovského typu na Moravě*. ČMM, 37, 313–334.
- Trnáčková, Z., 1972: *Kostrové hroby z doby stěhování národů na Moravě*. Kandidátské práce. Díl III. Brno.
- Vaškových, M., 2004: *Archeologické výzkumy na katastru Starého Města*. Slovácko, XLV, 109–155.
- Vaškových, M.–Menoušková, D., 2005: *Doklady archeologického osídlení středního Pomoraví*. Slovácko, XLVI, 109–141.
- Verbík, A., 1981: *Středověké město*. In: Uherské Hradiště. Dějiny města. Brno.
- Vitula, P., 1997: *Uherské Hradiště (okr. Uherské Hradiště)*. PV 1993–1994, 254–256.
- Zacherle, S., 1971: *Geologický výzkum ve velkomoravské lokalitě v Uherském Hradišti – Sadech*. ČMM, 56, 79–102.
- Zelnitius, A., 1933: *Stručný přehled archeologie a archeologického výzkumu v okrese Uhersko-hradištském*. Sb. vel., NŘ 4, 12–18.
- 1937: *Výzkum Starého Města*. Sb. vel., NŘ 10, 14–18.

- 1946: *Slovičko o velkomoravském Velehradě*. Sb. vel., NŘ 14, 95–110.
- Zemek, M., 1946: *Dějiny jesuitské koleje v Uherském Hradišti. K 300tému výročí založení koleje. Olomouc*.
- 1955: *Jesuité v Uherském Hradišti 1635–1773. Archiválie z let 1522–1773. Inventář a katalog fondů státního archívu v Brně*. Brno.

Pamětní kniha Hradiště z let 1933–1949, s. 251, Státní okresní archiv Uherské Hradiště.

Použité zkratky:

AR	– Archeologické rozhledy
AÚ AV ČR	– Archeologický ústav akademie věd České republiky
ČD	– České dráhy
ČMM	– Časopis Moravského muzea
č. p.	– číslo popisné
inv. č.	– inventární číslo
lit.	– literatura
LnK	– lineární kultura
KPP	– komplex popelnicových polí
MMK	– moravská malovaná keramika
MZM	– Moravské zemské muzeum
nám.	– náměstí
NŘ	– Nová řada
NZ	– nálezořá zpráva
PV	– Přehled výzkumů
přír. č.	– přírůstkové číslo
roč.	– ročník
Sb. vel., NŘ	– Sborník velehradský, Nová řada
SEŠ	– Střední ekonomická škola, dnes Obchodní akademie
SPFFBU	– Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity
stol.	– století
ul.	– ulice
ÚAPP	– Ústav archeologické památkové péče
VVM	– Vlastivědný věstník moravský

Poznámky:

- 1 Tato práce je zkrácenou a upravenou verzí podkladů zpracovaných v rámci projektu Grantové agentury ČR „Sídlní aglomerace velkomoravských mocenských center v proměnách údolní nivy“, reg. č. 404/96/K089, řešitel PhDr. Lumír Poláček (2002, 341–351). Těmž autorka předkládané stati děkuje za souhlas s publikováním i za možnost použít upravených mapových podkladů.
- 2 Jedná se o katastry obcí: Babice, Huštěnovice, Jarošov, Kněžpole, Kostelany nad Moravou, Kunovice, Mařatice, Míkovice, Nedakonice, Ostrožská Nová Ves, Polešovice, Spytihněv, Topolná, Uherský Ostroh a Věsky.
- 3 Nálezy ze Starého Města a Uherského Hradiště však bylo nutné vzhledem k jejich rozsahu rozdělit do dvou samostatných částí.
- 4 Není-li uvedeno jinak, jsou mapové podklady připraveny autorkou článku na základě studia nálezořá zprá z fondu Slovákckého muzea a Archeologického ústavu AV ČR v Brně a konzultací s autory výzkumů. Počítačové zpracování M. Cimřlová a M. Jordán. Způsob mapového zakreslení pak odpovídá stavu poznání lokality, tj. zda je možné lokalitu **1) zakreslit jen rámcově**, např. liniový výkop ulic – tomu odpovídá konturami neohraničené šrafování, **2) zda známe nález z širšího prostoru**, např. širší prostor náměstí, domovní parcely a pod. – liniové nešrafované označení, či **3) zda lze výkop přesně zaznamenat** –ohraničené šrafování či síťování, křížek.

5 Řazení záznamů v části nelokalizované (část „ostrov sv. Jiří“): záznamy jsou řazeny abecedně dle označení ulic, názvu náměstí, trati, budov (týká se především vlastního historického jádra města), následují záznamy nálezů z řečiště Moravy a nálezy z širšího okolí Uherského Hradiště, z rozhraní katastrů. Zcela nelokalizovatelné záznamy jsou zařazeny nakonec a seřazeny chronologicky dle kulturní příslušnosti nálezů.

Abecední seznam použitých NZ z fondu Slovákého muzea

Označení/ulice	Rok výzkumu	Číslo NZ	Autor	Číslo v soupisu
Bezručova ul.	1980	207/95	R. Snášil–R. Procházka	1/1
Bezručova ul. –nám. Rudé armády	1983	236 /95	R. Snášil–J. Novotný	1/2
Česká spořitelna	1997–1998	592/98	J. Pavelčík	1/3
Dlouhá ul.	1980–1981	402/96	R. Snášil–R. Procházka	1/4
Františkánská ul. – kavárna Alfa	1932	389/95	E. Lepka	1/5
Františkánský klášter	1990–1991	733/01	R. Snášil	1/6
Františkánská ul.	1995	13/95	J. Pavelčík	1/7
Františkánská ul.	1996	424/96	J. Pavelčík	1/8
Františkánská ul.	1998	589/98	J. Pavelčík	1/9
Františkánská ul. (VZP)	1998	591/98	J. Pavelčík	1/10
Gymnázium	1998	600/98	J. Pavelčík	1/11
Havlíčková ul. (dům manželů Arnoštových)	1994	638/99	P. Vitula	1/12
Hradební ul.	1979–1980	51/95	R. Snášil	1/13
Hradební–Růžová ul. (SPT Telecom)	1993	581/98	J. Kohoutek	1/14
Hradební ul. (Inpost)	1993	579/95	M. Geisler	1/15
Hradební ul. (tržnice)	1995	11/95	J. Pavelčík	1/16
Hradební ul. (vedle restaurace Růžena), č. popisné 824	1995	413/96	J. Pavelčík	1/17
Hradební ul. (IPB)	1996	428/96	J. Pavelčík	1/18
Hradební ul.	2000	702/00	M. Vaškových	1/19
Hradební ul.	2001	738/01	M. Vaškových	1/20
Jablonského ul.(ubytovna Let)	1981	211/95	R. Procházka	1/21
Janáčková ul.	1981	390/95	R. Procházka	1/23
jezuitský klášter	1993	706/00	J. Stuchlíková	1/24
Kollárova ul.,ulice 9. května, Komenského nám., Sady čs.-sovět. přátelství, Nádražní ulice, nám. K. Gottwalda	1981	218/95	R. Snášil–R. Procházka	1/25
Kollárova (Dům penzion)	1994	707/00	R. Procházka	1/26
Kollárova (KB)	2000	699/00	D. Menoušková	1/27
Kollárova (plynová přípojka)	2000–2001	742/02	M. Vaškových	1/28
kostel sv. Fr. Xaverského	1936	526/97	E. Lepka	1/29
kostel sv. Fr. Xaverského	1998	593/98	J. Pavelčík	1/30
kostel sv. Jiří (Hlavní nám.), Mariánské nám.	1943	205/95	K. Hanák	1/31
Krátká ul.	1981	212/95	R. Snášil–R. Procházka	1/34
Magnum (Mariánské nám.)	1997	529/97	P. Kováčik	1/35

Nádražní ul.	1981	391/95	R. Snášil–R. Procházka	1/36
Nádražní ul.	1995	396/95	J. Pavelčík	1/37
nám. K. Gottwalda (kašna)	1982	233/95	R. Snášil–R. Procházka	1/38
nám. K. Gottwalda	1983	734/01	R. Snášil–J. Novotný	1/39
nám. K. Gottwalda	1983	237/95	R. Snášil–J. Novotný	1/40
nám. Mariánské	1943	205/95	K. Hanák	1/41
nám. Mariánské	1996	407/96	J. Pavelčík	1/42
nám. Mariánské (kašna)	1996	409/96	J. Pavelčík	1/43
nám. Mariánské – Františkánská ul. (budova Charity)	1996	410/96	J. Pavelčík	1/44
nám. Mariánské	1998	569/98	J. Pavelčík	1/45
nám. Masarykovo	1995–1996	406/96	J. Pavelčík	1/46
nám. Rudé armády (Zelený strom)	1965	350/95	R. Snášil–E. Lepka	1/47
nám. Rudé armády	1980–1986	253/95	R. Snášil–R. Procházka	1/48
nám. Rudé armády	1982	401/96	R. Procházka	1/49
nám. Tyršovo – ul. Obránců míru – Vodní ul.	1982	393/95	R. Snášil– R. Procházka	1/52
Na Splávku	1996–1997	496/97	J. Pavelčík	1/54
Obránců míru (Velehradská ul.)	1979	393/95	R. Snášil–R. Procházka	1/55
Otakarova ul.	1967	352/95	E. Lepka	1/57
Otakarova ul. (PVT)	1974	739/01	R. Snášil	1/58
Prostřední ul. (Stará radnice)	1983	403/96	R. Procházka	1/61
Průchova ul. (ubytovna Let)	1981	210/95	R. Snášil–R. Procházka	1/63
Průchova ul.	1994	640/99	R. Procházka	1/64
Reduta	1980	48/95	R. Snášil	1/65
Reduta	1997	527/97	J. Pavelčík	1/66
mezi Redutou a SEŠ	1970	382/95	R. Snášil	1/67
Smetanova ul.	1980	392/95	R. Snášil–R. Procházka	1/70
U brány	1981	208/95	R. Snášil	1/73
U Matyášovy brány	1998	584/98	J. Pavelčík	1/74
Velehradská – Všehrdova	1956	472/97	E. Lepka	1/75
Velehradská ul. (Veslařský klub)	1996	420/97	J. Pavelčík	1/76
Vodní ul.	1958	351/95	E. Lepka	1/77
Vodní ul. (kaple sv. Alžběty)	1984–1986	239/95 735/01	R. Snášil	1/78
Vodní ul. (kaple sv. Alžběty)	1995	583/98	J. Kohoutek	1/79
Vodní ul.	2002	734/02	M. Vaškových	1/80
Výpadevová ul. – nám. Rudé armády	1981	209/95	R. Snášil–R. Procházka	1/81
Zelný trh	1995–1996	498/97 637/99	R. Procházka	1/82
Zelný trh	1996–1997	520/97 525/97	J. Pavelčík	1/83
Uherské Hradiště – Rybárny Luční ul. 12	1986	537/98	R. Snášil	2/1
Uherské Hradiště – Sady kostel P. Marie	1970	376/95	R. Snášil	3/5

Nálezové zprávy z fondu Archeologického ústavu AV ČR Brno

Označení a ulice/lokalizace	Rok výzkumu/ nálezu	Číslo NZ	Autor
Uherské Hradiště – za gymnáziem	1937	1746/47	?
Uherské Hradiště – u kunovského mostu	1943	1377/47	?
Uherské Hradiště – Pod sokolovnou	1938	1482/47	?
Uherské Hradiště – u budovy soudu	1937	1374/47	?
Uherské Hradiště – pole v okolí Uh. Hradiště	1885	1805/46	?
Uherské Hradiště Rybárny - Bumbalov	?	105/35	?
Uherské Hradiště Rybárny – Bumbalov	30.–40. léta 20. stol.	824/47	?
Uherské Hradiště. Rybárny – Bumbalov	30.–40. léta 20. stol.	1666/47	?
Uherské Hradiště	před rokem 1918	788/46	?
Uherské Hradiště	20. léta 20. století	891/46	?
Uherské Hradiště	?	1518/66	?
Uherské Hradiště	?	1519/66	?
Uherské Hradiště	?	1520/66	?
Uherské Hradiště	?	1521/66	?
Uherské Hradiště	?	1524/66	?
Uherské Hradiště	?	1526/66	?
Uherské Hradiště	?	2115/69	?

Chronologický rejstřík lokalizovaných archeologických výzkumů a nálezů na území Uherského Hradiště (vypracováno na základě NZ z fondu Uherského Hradiště)

Rok výzkumu/nálezu	Označení/ulice	Číslo NZ	Autor
1932	kavárna Alfa	389/95	E. Lepka
1936	kostel sv. Františka Xaverského	526/97	E. Lepka
1943	kostel sv. Jiří (Hlavní nám.), Mariánské nám.	205/95	K. Hanák
1956	Velehradská ul. - Všešrdova ul.	472/97	E. Lepka
1958	Vodní ul.	351/95	E. Lepka
1965	nám. Rudé Armády (Zelený strom)	350/95	R. Snášil–E. Lepka
1967	Otakarova ul.	352/95	E. Lepka
1970	mezi Redutou a SEŠ	382/95	R. Snášil
1970	Uh. Hradiště Sady – kostel P. Marie	376/95	R. Snášil
1974	Otakarova (PVT)	739/01	R. Snášil
1979	Obránců míru	393/95	R. Snášil–R. Procházka
1979–1980	Hradební ul.	51/95	R. Snášil
1980	Bezručova ul.	207/95	R. Snášil–R. Procházka
1980	Reduta	48/95	R. Snášil
1980	Smetanova ul.	392/95	R. Snášil–R. Procházka

1980–1981	Dlouhá ul.	402/96	R. Snášil–R. Procházka
1980–1986	nám. Rudé armády	253/95	R. Snášil–R. Procházka
1981	Jablonského ul. (ubytovna Let)	211/95	R. Procházka
1981	Janáčkova ul.	390/95	R. Procházka
1981	Kollárova ul., ulice 9. května, Komenského nám., Sady čs.-sovět. přátelství, Nádražní ulice, nám. K. Gottwalda	218/95	R. Snášil–R. Procházka
1981	Krátká ul.	212/95	R. Snášil–R. Procházka
1981	Nádražní ul.	391/95	R. Snášil–R. Procházka
1981	Průchova ul. (ubytovna Let)	210/95	R. Snášil–R. Procházka
1981	U brány	208/95	R. Snášil
1981	Výpadová ul. – nám. Rudé armády	209/95	R. Snášil–R. Procházka
1982	nám. K. Gottwalda (kašna)	233/95	R. Snášil–R. Procházka
1982	nám. Rudé armády	401/96	R. Procházka
1982	nám. Tyršovo – ul. Obránců míru – Vodní ul.	393/95	R. Snášil–R. Procházka
1983	Bezručova ul. – nám. Rudé armády	236/95	R. Snášil–R. Procházka
1983	nám. K. Gottwalda	734/01	R. Snášil–J. Novotný
1983	nám. K. Gottwalda	237/95	R. Snášil–J. Novotný
1983	Prostřední ul. (Stará radnice)	403/96	R. Procházka
1984–1986	Vodní ul. (kaple sv. Alžběty)	239/95 735/01	R. Snášil
1986	Uh. Hradiště – Rybárny – Luční ul. 12	537/98	R. Snášil
1990–1991	Františkánská ul. – františkánský klášter	733/01	R. Snášil
1993	Hradební ul. (Inpost)	579/95	M. Geisler
1993	Hradební – Růžová ul. (SPT Telecom)	581/98	J. Kohoutek
1993	jezuitský klášter	706/00	J. Stuchlíková
1994	Havlíčková ul. (dům manželů Arnoštových)	638/99	P. Vitula
1994	Kollárova ul. (Dům penzión)	707/00	R. Procházka
1994	Průchova ul.	640/99	R. Procházka
1995	Františkánská ul.	13/95	J. Pavelčík
1995	Hradební ul. (tržnice)	11/95	J. Pavelčík
1995	Hradební ul. (vedle restaurace Růžena), č. popisné 824	413/96	J. Pavelčík
1995	Nádražní ul.	396/95	J. Pavelčík
1995	Vodní ul. (kaple sv. Alžběty)	583/98	J. Kohoutek
1995–1996	nám. Masarykovo (Nová radnice)	406/96	J. Pavelčík
1995–1996	Zelný trh	498/97 637/99	R. Procházka
1996	Františkánská ul.	424/96	J. Pavelčík
1996	Hradební ul. (IPB)	428/96	J. Pavelčík
1996	nám. Mariánské	407/96	J. Pavelčík
1996	nám. Mariánské (kašna)	409/96	J. Pavelčík
1996	nám. Mariánské – Františkánská ul. (budova Charity)	410/96	J. Pavelčík
1996	Velehradská ul. (Veslařský klub)	420/97	J. Pavelčík

1996–1997	Zelný trh	520/97 525/97	J. Pavelčík
1996–1997	Na Splávku	496/97	J. Pavelčík
1997	Magnum (Mariánské nám.)- ul. Sojákova	529/97	P. Kováčik
1997	Reduta	527/97	J. Pavelčík
1997–1998	Česká spořitelna	592/98	J. Pavelčík
1998	Františkánská ul.	589/98	J. Pavelčík
1998	Františkánská ul. (VZP)	591/98	J. Pavelčík
1998	Gymnázium	600/98	J. Pavelčík
1998	kostel sv. Františka Xaverského	593/98	J. Pavelčík
1998	nám. Mariánské	569/98	J. Pavelčík
1998	U Matyášovy brány	584/98	J. Pavelčík
2000	Hradební ul.	702/00	M. Vaškových
2000	Kollárova ul.-Svatováclavská (KB)	699/00	D. Menoušková
2000–2001	Kollárova ul. (plynová přípojka)	742/02	M. Vaškových
2001	Hradební	738/01	M. Vaškových
2002	Vodní ul.	743/02	M. Vaškových

Tabulka přejmenovaných náměstí a ulic

Nyní	Dříve
Františkánská ulice	Smetanova ul.
Masarykovo náměstí	Hlavní, nám. Klementa Gottvalda, nám. Svobody
Mariánské náměstí	nám. Rudé armády
Svatováclavská	ul. 9. května
Protzkarova ulice	Bezručova ul.
ulice J. Štancla	sv. Jirská
Velehradská ulice	Obránců míru

Mgr. Dana Menoušková (n. 1973), archeoložka Slováckého muzea v Uherském Hradišti se ve svém odborném zájmu soustřeďuje na archeologické výzkumy v oblasti Uherskohradištska z období středověku.

Archeological Evidence of Settlement in the Cadastre of Uherské Hradiště

Abstract

This alphabetically ordered archeological topography of the cadastre of Uherské Hradiště corresponds to the previously published listings of the Staré Město cadastre, as well as the region of the middle Morava river basin (střední Pomoraví). The listing is divided into three parts: one that is concerned with the historical core of today's Uherské Hradiště (the so-called St. George Island – ostrov sv. Jiří), and two describe findings in the city parts of Rybárny and Sady. These three locations form, along with Staré Město, the so-called Staré Město-Uherské Hradiště settlement agglomeration, one of the most influential centers of the Great Moravian Empire. The closest attention was paid to the St. George Island. The base research here consisted of a wide range of salvage archeological activities taking place between 1970s to early 1990s, undertaken by R. Snášil, R. Procházka and others. Thanks to their work and findings it seems now that the today's historical core of Uherské Hradiště was settled already in the middle-fort period. Primeval settlement seems improbable or impossible because of consolidating terrain condition at the time. In spite of this, a few primeval findings were unearthed in the city center. The core of the Slavic (and later Medieval) settlement was established in the middle of a multi-part archipelago at the confluence of the Morava and Olšava rivers. It is possible that the pre-Great Moravian (and has been proved that the middle-fort period) settlements were fortified (we can suppose that the settlement was protected by some of the older billabongs of the Morava river, as

well as light stockade). Besides numerous finds of workshop items (processing of bronze, bones, etc.), we should point out the evidence of presence of horse-mounted nobility in the pre-Great Moravian period. This has led R. Snášil to the hypothesis of a fortified outpost that appeared as early as the 8th century, with surrounding settlements of crafts-production character. In the late Great Moravian period, the outpost along with adjacent settlements (in today's Staré Město and Sady) grew into one of the largest centers of the empire. This is evidenced by finds of stone buildings fragments (some of them may have been sacral ones) right in the center of the later city: Marian square (formerly Red Army Square), Masaryk Square, streets Protzkarova and Otakarova. Also some newer research: the crossing of the Hradební and Růžová streets, Havlíčkova street. On the other hand, there is a conspicuous lack of burials that can be attributed to the Great Moravian or pre-Great Moravian era settlement. The existing research confirms the discontinuity between the close of the middle-fort period settlement and the beginnings of the medieval town. The appearance of the medieval town can be placed between the years 1253–1257, when the town was established for strategic purposes by the king Přemys Otakar II. on the St. George Island (where at the time, reportedly, a Great Moravian chapel still stood). The new town, being a major fort, represented a center of the royal power in Southeast Moravia. It is supposed that the latest possible dating for the appearance of town fortification is the time after the attack of Matuš Čák (1315). The city was accessible through two main gates that were built along the already existing roads. The gates, called Staroměstská and Kunovická, are both mentioned for the first time in 1362 in the register of bridge toll as toll collection points. Also well-documented is a medieval wooden bridge located Northeast from the existing one. R. Snášil assumes that the original middle-fort period bridge had been in the same location. In the early times of the medieval settlement, the structures built included both above-ground buildings and half-bunkers constructed of poles and filled with knitted twigs. However, because of the high levels of ground water, the half-bunkers were not the prevailing type of housing. Many archeological researches from the city center proved the existence of workshops that processed metal, glass, hides as well as food.

The city part of Rybárny has been researched less than the city center. The most important find here was that of the foundations of a middle-fort period architecture (a church?) with an adjacent burial ground, made by R. Snášil in 1986. Also worth mentioning are the remains of the Rybárny fortification. However, a majority of the Rybárny finds has not been stratified. The city part of Sady with its rich fund of finds has been researched more thoroughly than Rybárny. The Sady finds were evaluated in the comprehensive systematic research of the middle-fort period church complex undertaken by Vilém Hrubý (trať “Špitálky” or “Na Špitálkách”), later revised by Luděk Galuška, as well as in a number of minor researches (Virgin Mary church). Many small finds come from surface collection.

Chronologically speaking, the presented text includes three unevenly represented periods of settlement: primeval, middle-fort period and medieval. The primeval finds from the “St. George Island” are not numerous and the majority of them can not be precisely stratified. The only exceptions to this are the finds of two KPP splinters found at the extension of City Hall, a Latin buckle from the park in front of the railway station and a fragment of a blue glass Latin bracelet, secondarily placed in the filling of a middle-fort period structure, found also in the above-mentioned park. Many finds from the city part Rybárny (namely the location “Bumbalov”) are also not stratified (MMK). The primeval settlement evidence is also present in Sady.

The research of middle fort period settlement is more comprehensive than that of primeval era. A complex and systematic research by Brno Moravian Museum lead by V. Hrubý on the Sady heights uncovered remains of a major Great Moravian sacral complex, importance of which was recently re-evaluated in a study by L. Galuška (1996). Some remains of sacral architecture were uncovered by R. Snášil also in Rybárny, who also located an adjacent burial ground. The situation on the former St. George Island, i.e. under the modern buildings of the present city center, is more problematic. Numerous prospectings have uncovered walled foundations of structures dated to the middle-fort period. However, the salvage aspect of these prospectings usually stands in the way of thorough archeological evaluation of the site situation. The issue of Great Moravian structures here still waits for a complex, comprehensive evaluation. Added to this, there is a related issue of a possible Great Moravian shrine, the “St. George chapel”, so far archeologically undiscovered, re-opened again by researchers R. Procházka and J. Kohoutek during the Telecom building salvage research.

The medieval settlement horizon has been researched in more detail, especially on the St. George Island, because the medieval structures of Sady and Rybárny have not been systematically surveyed yet. The topography of the town in the 13th to 15th centuries was for its time comprehensively described by R. Procházka and L. Sulitková (1984). Based on a combination of archeological research and archive resources, they reconstructed terrain situation, town structure, fortification, buildings, but also economic situation and crafts represented in the town.

While the city part Sady is located on an elongated, moderately steep ridge, an offshoot of the Luhačovice hills (Luhačovická pahorkatina), the historic center of Uherské Hradiště (“St. George Island”) and the city part Rybárny lie in an inundation area of the Morava river, i.e. in a flat Morava river wold in the Northern part of the Lower Moravian Vale. The dominant element of the landscape is the Morava river. Nearby the river, there are numerous billabongs of elongated or sickle-like shapes which testify to frequent changes of the river's watercourse. This way, numerous islands appeared which became the basis of the Great Moravian and later medieval settlements.

The facts that the researches were not always comprehensively processed or that the findings reports do not exist negatively influenced not only the content of individual entries, but mainly the selection of appropriate plans and the lack of visual material accompanying the topography texts. In order to avoid distortion of representation of a given locality by inappropriate selection of illustrations, the individual entries are illustrated only by map figures. The illustration documentation is selective in character.

The presented data include information gathered before the mid 2005. In an attempt to offer the most comprehensive survey of the area in question, the list contains even those archeological researches and surveys that were only stratigraphic in their character and might have yielded only negative results.

Archäologische Belege zur Besiedlung des Katasters Uherské Hradiště

Zusammenfassung

Die alphabetisch angeordnete Topografie des Katasters Uherské Hradiště knüpft an bereits früher veröffentlichte, aus dem Katastern Staré Město und dem mittleren Marchtal stammende Verzeichnisse an. Das vorliegende Verzeichnis ist in drei Teile aufgeteilt: 1. Der historische Kern der heutigen Stadt Uherské Hradiště (die so genannte „St.-Georg-Insel“); 2. Der Stadtteil Rybárny; der Stadtteil Sady. Diese drei Kataster bilden zusammen mit Staré Město die Siedlungsagglomeration Uherské Hradiště–Staré Město – eines des wichtigsten Zentren Großmährens. Der größte Abschnitt ist der „St.-Georg-Insel gewidmet. Vorangegangen war eine umfangreiche archäologische Rettungstätigkeit im Zeitraum von den siebziger bis Anfang neunziger Jahre des 20. Jahrhunderts, an der sich R. Snášil, R. Procházka und andere beteiligten. Dank ihren Erkenntnissen hat sich herausgestellt, dass man die Besiedlung des heutigen historischen Kerns von Uherské Hradiště schon vor die Mittelburgwallperiode beziehen kann. Eine dauerhaftere urzeitliche Besiedlung scheint angesichts dem Geländecharakter einer sich erst konsolidierenden Inselgruppe unmöglich gewesen zu sein. Trotzdem haben sich im Stadtkern einige vereinzelt urzeitliche Funde erhalten. Der Kern der slawischen und später der mittelalterlichen Besiedlung wurde inmitten einer mehrteiligen Inselgruppe im Überschwemmungsgebiet am Zusammenfluss von Olšava und Morava (March) gegründet. Vermutlich war schon die vorgroßmährische Besiedlung und sicher dann die mittelburgwallzeitliche Besiedlung befestigt. Zur Befestigung können einerseits leichtere Palissaden, anderseits ältere Flussarme der March genutzt worden sein. Neben zahlreichen Belegen der Werkstättenobjekte (Knochen, Bronzeverarbeitung u. a.) muss man für den vorgroßmährischen Besiedlungshorizont auf die Anwesenheit der Reitermobilität in der Lokalität aufmerksam machen. Diese Tatsache brachte gerade R. Snášil zur Erkenntnis einer befestigten Burgstätte schon im 8. Jahrhundert, mit Vorburgen handwerklichen Charakters. Zum Schluss der großmährischen Periode entstand hier eines der bedeutendsten Zentren, das gemeinsam mit den nahe liegenden Agglomerationen (Staré Město und Sady) einen der größten Komplexe bildete. Das belegen die Funde der Überreste von gemauerten Gebäuden (in einigen Fällen mögen es auch sakrale Bauten gewesen sein) an einigen Stellen direkt im bebauten Zentrum der späteren Zeit: Mariánské náměstí (Marienplatz, früher Rote-Armee-Platz), Masaryk-Platz, die Straßen Protzkarova, Otakarova, von den neueren Untersuchungen dann die Kreuzung der Straßen Hradební und Růžová und die Straße Havlíčkova. Im Gegenteil dazu überrascht uns ein Minimum von Begräbnissen, die man mit dem vorgroßmährischen oder großmährischen Zeithorizont verbinden könnte. Die bisherigen Untersuchungen bestätigen eine Diskontinuität zwischen Ende der mittelburgwallzeitlichen Besiedlung und Anfängen der mittelalterlichen Stadt. Die Entstehung der eigentlichen mittelalterlichen Stadt ist in den Zeitraum 1253–1257 zu legen, als auf der Insel aus dem Anlass des Königs Přemysl Otakar II. die eigene Stadt mit einer deutlichen strategischen Rolle entstand, wobei auf der Insel vermutlich bereits eine „St.-Georg-Kapelle“ aus der großmährischen (?) Zeit stand. Diese Stadt stellte im Mittelalter eine der wichtigen Stützen der königlichen Macht in Südostmähren dar und spielte vor allem die Rolle einer wichtigen Militärfestung. Vermutet wird, dass die äußerste Zeit der Entstehung der Stadtmauer die Zeit nach dem Angriff von Matúš Čák im Jahre 1315 gewesen sein mag. Aus der Stadt führten zwei Tore – Staroměstská und Kunovická, beide zum ersten Mal 1362 im Register der Brückenmaut erwähnt. Belegt ist auch eine mittelalterliche Brücke, mehrmals umgebaute, ursprünglich hölzerne Brücke, die nordöstlich von der bestehenden steht. An derselben Stelle vermutet R. Snášil die ursprüngliche mittelburgwallzeitliche Überbrückung. Die Anfänge der mittelalterlichen Besiedlung von Uherské Hradiště sind sowohl mit Halberdhütten einer Pfahlkonstruktion, die mit Korb versehen war, als auch mit überirdischen Bauten verbunden. Mit Rücksicht auf die hydrologische Situation in der Stadt (hoher Grundwasserspiegel) gehören die Erdhütten nicht zum überwiegenden Wohntypus. Bei einer Reihe von archäologischen Untersuchungen in der Stadtmitte wurden Werkstätten nachgewiesen, die sich mit der Verarbeitung von Metall, Glas, Leder, Nahrungsmitteln befassen.

Die Untersuchungstätigkeit der letzten Jahre hat selten den Stadtteil Rybárny betroffen. Von Bedeutung sind hier vor allen der Fund von Fundamenten einer mittelburgwallzeitlichen Architektur (einer Kirche?) von R. Snášil aus dem Jahr 1986 oder Überreste einer Befestigung, die Rybárny schützen sollte. Die meisten Funde von Rybárny sind jedoch nicht stratifiziert. Besser daran ist der Stadtteil Sady mit einem reichhaltigen Fundfonds, der sowohl im Rahmen einer großen von Vilém Hrubý durchgeführten systematischen

Untersuchung des Kirchenkomplexes in der Flur „Špitálky“ und der anschließenden Bewertung durch L. Galuška als auch im Rahmen kleinerer Untersuchungen (Marienkirche) ausgewertet wurde. Mehrere kleinere Funde sind auch aus Oberflächensammlungen bekannt.

Aus der chronologischen Sicht her schließt der vorliegende Text drei ungleichmäßig vertretene Horizonte der Besiedlung ein: einen urzeitlichen, mittelburgwallzeitlichen und mittelalterlichen. Spärliche urzeitliche Funde direkt aus der „St.-Georg-Insel“ sind überwiegend unstratifiziert. Eine Ausnahme bilden nur folgende Funde: 2 Scherben der Urnenfelderkultur, gefunden beim Ausbau des städtischen Amtgebäudes, eine Art Fibel aus der Latènezeit, die aus dem Raum einer Parkanlage vor dem Bahnhof stammt, und ein Bruchstück eines blauen Latène-Armbands aus Glas, der in der Ausfüllung des mittelburgwallzeitlichen Objekts im oben genannten Park sekundär gelegen war. Aus dem Stadtteil Rybárny (vor allem in der Flur Bumbalov) sind zahlreiche unstratifizierte Funde bekannt (mährisch-slowakische bemalte Keramik). Der Horizont der urzeitlichen Besiedlung ist auch im Stadtteil Sady vertreten.

Mehr integriert als der Horizont der urzeitlichen Besiedlung wurde bisher die mittelburgwallzeitliche Besiedlung im beschriebenen Gebiet verfolgt. Eine umfangreiche systematische Untersuchung des Mährischen Landesmuseums unter der Leitung von V. Hrubý entdeckte auf der Anhöhe Sady Reste eines wichtigen großmährischen sakralen Komplexes, dessen Bedeutung L. Galuška in seiner Arbeit von 1996 neu bewertet hat. R. Snášil hat sich um eine Untersuchung von „Rybárny“ verdient, woher Überreste der gemauerten Baukunst und eine großmährische Grabstätte in der nächsten Umgebung bekannt sind. Problematischer ist die Situation auf dem Gebiet der einstigen „St.-Georg-Insel“, d. h. unter dem in der Neuzeit bebauten Stadtkern von Uherské Hradiště. Zahlreiche Ausgrabungen deckten das Mauerwerk der Baufundamente aus der Mittelburgwallzeit auf. Der Rettungscharakter dieser archäologischen Tätigkeit erlaubt nicht eine vollkommene Auswertung der Fundsituation. Der bereits erwähnten, bisher nicht zusammengefassten, also nicht ausgewerteten großmährischen Altbausiedlung ist noch die Frage nach einem etwaigen großmährischen Tempel – der „St.-Georg-Kapelle“ – zugefügt. Bisher wurde sie nicht entdeckt, diese Frage hat aber die von R. Procházka und J. Kohoutek geführte Untersuchung anlässlich des Aufbaus von Telecom-Gebäude wieder geöffnet.

Ausführlicher verarbeitet ist der mittelalterliche Besiedlungshorizont des Interessengebiets, und zwar vor allem der „St.-Georg-Insel“, denn die mittelalterliche Bebauung der Teile Rybárny, und Sady wurde bisher nicht systematisch verfolgt. Die Topographie der Stadt im 13. – 15. Jahrhundert haben R. Procházka und L. Sulitková (1984) ziemlich komplex verarbeitet. Auf Grund der archäologischen Untersuchungen und Archivquellen haben sie ihren Einstellungen zu Geländebeziehungen, zur Stadtgliederung, zu ihrer Befestigung und Bebauung, aber auch zu Vermögensverhältnissen, zur Vertretung der Handwerke in der Stadt zum Ausdruck gebracht.

Während der Stadtteil Sady auf einem mäßigen, lang gezogenem Rücken, einer Anhöhe des Hügellandes Luhačovická pahorkatina situiert ist, liegen der historische Stadtkern von Uherské Hradiště („St.-Georg-Insel“) und der Stadtteil Rybárny im Überschwemmungsgebiet der March, in einer flachen Aue im Nordteil des Talgrundes der unteren March. Ein markantes landschaftprägendes Element der Region ist der Fluss March. Für diesen Fluss sind zahlreiche lange, sichelförmige tote Arme charakteristisch. Ihre Existenz bezeugt eine intensive Entwicklung des Flussbetts, das sich durch dauerhafte Anschwemmungen langsam erhöht. Auf diese Weise entstanden zahlreiche Inseln, die zur Grundlage der eigenen großmährischen und zuletzt mittelalterlichen Besiedlung wurden.

Der nicht immer verarbeitete Fundbestand von Untersuchungen, die häufige Absenz der Fundberichte aus den genannten Lokalitäten hatten negative Spuren nicht nur auf dem Inhalt einzelner Stichwörter, sondern auch vor allem auf der Auswahl geeigneter Pläne und in der Absenz der Bilddokumentation zu den topographischen Texten hinterlassen. Einzelne Stichwörter sind nur mit aufgezeichneten Karten begleitet, um durch eine unobjektive Auswahl von Bildmaterial verursachte Verzerrung der Ansicht der oder jener Lokalität zu vermeiden. Die Bilddokumentation hat einen Selektionscharakter.

Die vorliegenden Angaben bringen Informationen, die bis Mitte 2005 gewonnen worden sind. Um ein möglichst plastisches und kompaktes Bild des Interessengebiets zu bieten, erfasst das Verzeichnis auch diejenigen archäologischen Untersuchungen und Aufsichten, die bloß einen stratigraphischen Charakter hatten.

HRADY NA JIHOVÝCHODNÍ MORAVĚ V PRŮBĚHU 15. STOLETÍ

Jiří Kohoutek, Ústav archeologické památkové péče, Brno

Válečné konflikty a rozbroje, které sužovaly území moravského markrabství již od konce 14. století vcelku nepřály nějakému výraznějšímu rozmachu hradní architektury. Spíše se do ní promítly změny, které si vyžádaly nové zkušenosti z průběhu válečných událostí 15. století.

Ve vývoji fortifikační architektury představuje 15. století v našich zemích podstatně radikální zlom. Celá řada aspektů jak hospodářské tak i nepřímo sociální povahy ovlivnila výstavbu a nebo přestavbu opevněných sídel, ale hlavní důvod těchto změn můžeme hledat především v samotné sféře rozvoje válečnického umění. Pronikavé změny ve vojenské taktice a strategii, kterými v tomto století celá oblast střední Evropy prošla, se následně zobrazily i na vývoji samotné fortifikační architektury. Především zkušenosti z husitských válek a především válečnické umění Jana Žižky vedly k postupné převaze defenzivní taktiky nad útočnou a oproti nájezdu rytířské jízdy zde najednou stála vozová hradba, osazená pýchotou a posílená navíc dalšími obrannými prvky (terénní překážky v kombinaci s rozmístěním palných zbraní). Pýchota začala na bojištích jednoznačně převládat nad jízdou (tento trend částečně zvrátil Matyáš Korvín využitím početných kontingentů pohyblivého jezdeckta) a vyvrcholením této skutečnosti pak byly oddíly švýcarských kopiníků a německých lancknechtů (vítězné boje švýcarského svazu proti burgundskému vévodovi Karlu Smělému, úspěšný boj Maxmiliána Habsburského proti francouzskému králi apod.).

Prvním větším válečným konfliktem, který se bezprostředně dotýkal oblasti jihovýchodní Moravy v tomto období, byla válka moravských markrabat – Jošta a Prokopa na přelomu 14. a 15. století. Zvláště aktivně v něm vystupovali zejména Šternberkové – např. Jan ze Šternberka, který byl napřed stoupencem Joštovým, se záhy přiklonil ke straně Prokopově a na samém počátku 15. století podnikal nájezdy na statky Joštových stoupenců (např. Sulíka z Konice, Hanuše z Milčan aj). Jeho syn Albrecht dokonce přepadl a dobyl tvrz ve Zdounkách na Kroměřížsku (Pokluda 1991, 144); další konflikty měl s pány z Kunštátu, držící tehdy statky na Bystřicku. V této době (rok 1407) je doložen také útok a následné dobytí hradu Lukova, který právě na Janovi ze Šternberka získal jeho synovec Albrecht, sídlící na zlínské tvrzí. Neklidné doby využívali také ostatní východomoravští šlechtici, kteří si vyřizovali vzájemné spory – tak např. Smil z Kunštátu a na Chlumu se dostal do konfliktu se svým sousedem Předborem z Cimburka a na Křídle, Miroslav z Cimburka měl problémy s Janem z Moravan, který poplenil statky příslušné k hradu Sehradice apod. Z husitských válek máme první větší válečné operace na jihovýchodomoravském území doloženy až v roce 1421. Především to byly boje okolo tzv. Nového Tábora, založeného u vsi Nedakonice, založeného snad po vzoru českého Tábora a v jehož čele stáli Tomáš z Vizovic a Bedřich ze Strážnice. V odvetu za vypálení velehradského kláštera oblehl olomoucký biskup Jan XI. Železný za pomoci rakouského a uherského vojska toto „hnízdo kacífů“, ale byl se značnými ztrátami odražen (Husitská kronika, 161). V témže roce v průběhu měsíce října se snad odehrály také boje o královský hrad Brumov na moravsko-uherském pomezí (Kohoutek 1995, 9). V následujícím roce byl podniknut útok ze strany krále Zikmunda na hrad v Uherském Ostrohu, hájený Haškem z Valdštejna, který také skončil neúspěchem obléhajících (zde je nutno uvést, že existuje teorie, která vylučuje existenci opevněného ležení u Nedakonice a tento opěrný bod moravských husitů ztotožňuje právě s Uherským Ostrohem). Vcelku ale měla katolická a králi Zikmundovi věrná strana na jihovýchodní Moravě převahu – opírala se především o královské město Uherské Hradiště a zeměpanský hrad Buchlov. Také Šternberkové na Lukově byli Zikmundovými stoupenci a zdá se, že kolem roku 1425 se králi podařilo také

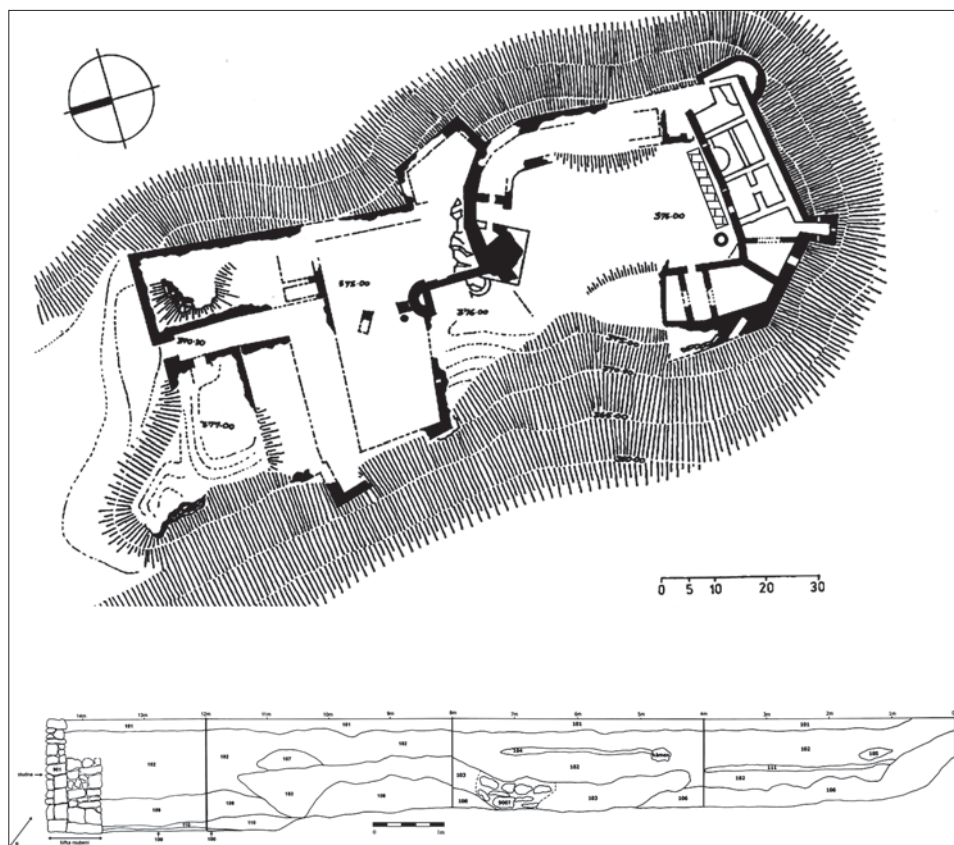
získat další zeměpanský hrad, a to Brumov (Pokluda 2005, 19); také další hrady na východní Moravě (např. St. Světlov, Engelsberk, aj.) představovaly oporu moci katolické strany a panovníka. Větší zásah husitských vojsk do této oblasti se uskutečnil v roce 1423, kdy vojska orebitského svazu spolu s pražskými oddíly pod vedením Diviše Bořka z Miletínka dobyla některé další východomoravské hrady (Přerov, Kvasice) a u Kroměříže byla svedena bitva s oddíly katolické strany, vedené olomouckým biskupem, kdy se do husitského zajetí dostal i Jiří ze Šternberka a na Lukově. Před rokem 1430 ale získala kališnická strana na jihovýchodní Moravě další opěrné body – hrad Malenovice a město Uherský Brod a postupně se miska vah začala přiklánět na stranu kališnické opozice.

Přes jisté zklidnění celkové situace na Moravě po ukončení hlavní etapy husitských válek, k němuž došlo na zemském sněmu v lednu 1440 v Brně, využívali četní šlechtici výrazného oslabení ústřední moci po smrti Zikmunda, krátké vládě Albrechta Rakouského a v době nezletilosti Ladislava Pohrobka k dalším bojovým operacím, konaným povětšinou v zájmu ziskných pohnutek k nabytí válečné kořisti. Jednou z nejvýznamnějších postav v tomto směru byl známý válečník Pankrác ze Sv. Mikuláše, který se na východní Moravě dostal ve službách Zikmundovy manželky královny Barbory Celské a původně držel hrady Brumov a St. Světlov (Kohoutek 1995, 10). Ale stejně důstojnou roli hráli i další šlechtici, ať již to byl Jan Balšán z Cimburka a jeho bratr Miroslav na Sehradících (Engelsberku), Jan z Mesenpeka na Rožnově, Zikmund z Bítova na Novém Šaumberku a další. Obzvláště proslulá byla družina na světlovském hradě (St. Světlov), která v písemných pramenech vystupuje jako „die Feinde von Swetlau“ a jejíž počet byl odhadován na 700 ozbrojenců a to jak jízdných, tak pěších. Tato rota, snad pod vedením Pankrácova bratra Jana ve spojení s obdobnými oddíly (Puklice z Pozořic, Fridrich z Ostrohu) loupila např. v roce 1439 na Záhoří (Holíč, Skalica) a zde také konala pravidelné trhy s prodejem získané kořisti z Uher a z Rakous. V zájmu uklidnění této neblahé situace na východomoravském pomezí dospěli moravští stavové k závažnému rozhodnutí a ony Pankrácovy hrady, které byly hlavními středisky jeho kořistnických aktivit, vykoupili „*skrze rozličné záhuby, kteréž jsú se zemi tejto od minulých let dály z hradův Světlova a z Sehradic ...jsme sobě to vážili, kterak bychme mohli staviti, aby se nám z těch zámkův a hraduov... víc v tejto naší zemi škody nedáli. I kúpili jsme ty hrady pravým trhem od pana Pangráce od Svatého Mikuláše a z Branče...*“ (ZDO II, 29–31, celkově tato transakce přišla moravské stavy na 4 200 zlatých). Ale ani finanční obětavost moravské šlechty nevedla k cíli. Na obzoru se začal rýsovat další válečný konflikt, který opět neblaze zasáhl do osudů jihovýchodní Moravy.

Od roku 1468 se rozhořela válka mezi Jiřím z Poděbrad a Matyášem Korvínem, kdy podstatná část válečných operací se odehrávala právě na území Moravy. Jádrem Korvínových vojsk byla tzv. černá rota, složená převážně ze zbytků tzv. bratřických vojsk s podstatným českým zastoupením. Označení „legio negris“ použil poprvé Bonfini, ale až po roce 1490, předtím byly tyto oddíly označovány jako „exercitus Bohemicus“. Tvořilo jej 5–6 000 bojovníků a předpoklad vzniku této osobní gardy uherského krále lze snad spatřovat ve vzoru janičárského sboru tureckého sultána. Základem „černé roty“ byla jízda, která se pod velitelem Františkem z Háje vyznamenala zvláště při obléhání Vratislavi polským vojskem. Pěchota zde již nehrála tak významnou roli a vozy, které byly za husitů úspěšně využívány pro boj jako součást vozové hradby, byly vesměs využívány jen jako zásobovací povozy (Toth 1925, 363–373). Vedle již zmíněného „pana France“ vynikli ze česko-uherské války další velitelé – Ladislav Podmanický z Podmanína, Václav Tetour z Tetova, Jan Haugvitz z Biskupic a Jan Zelený ze Šanova (většina z nich později získala právě statky na jihovýchodní Moravě). Mezi nejdůležitější boje v našem regionu v tomto období jednoznačně patřilo neúspěšné tříleté obléhání města Uherského Hradiště, které zachovalo věrnost Jiřímu z Poděbrad. Významnou byla také srážka mezi knížetem Jindřichem a Matyášem Korvínem počátkem listopadu 1469 v údolí řeky Olšavy, která opět nedopadla pro uherského krále příliš slavně, neboť sám český král v listě uherské šlechtě zasláném uvádí „...*ale toťof jest věc vědomá, že on (Matyáš) utíkal před osvíceným Jindřichem, synem a knížetem naším milým a před*

vojskem naším od Hradiště až do Uherského Brodu a za Uherský Brod“ (Palacký 1895, 590). Teprve po uzavření míru mezi Matyášem Korvínem a Vladislavem Jagelonským v roce 1479 v Olomouci nastal i pro jihovýchodní Moravu čas pokoje. V průběhu necelého půlstoletí ale došlo k zásadní proměně původně hrdých sídel panovníka a šlechty, z nichž většina se nacházela v rozvalinách a ty, které přečkaly údobí válečných bouří, prošly celou řadou změn, podstatně měnících jejich vzhled a do jisté míry ovlivnily i jejich funkčnost. Podívejme se tedy blíže na osudy jednotlivých protagonistů, v tomto případě tedy jednotlivých hradů na území jihovýchodní Moravy v období neklidného 15. století.

Brumov – významný královský hrad strážící obchodní cestu přes Vlárský průsmyk na pomezí Moravy a Uher. Vznikl v první čtvrtině 13. století za vlády markraběte Vladislava Jindřicha a po celou dobu až do počátku 16. století patřil mezi základní opěrné body panovníka na východní Moravě. V průběhu 15. století byl zastaven různým šlechtickým rodům. Tak na počátku tohoto století byl snad v držení pánů z Kravař, podle Pešiny z Čechorodu se na počátku husitských válek stal základnou kališnicky orientovaného Bočka ml. z Kunštátu a odolal útoku vojska, vedeného legendárním vojevůdcem Filipem z Ozory (Pipo Spano) v roce 1421. Že se v té době v této oblasti odehrály nějaké válečné zprávy dosvědčuje jak kronikář Vavřinec z Březové, tak i listiny datované samotným Zikmundem u Brumova 16. a 26. října 1421. Podle Pešiny výkladu se olomoucký biskup Jan Železný pokusil o Brumov i v následujícím roce, ale nepodařilo se mu jej údajně získat ani po vítězství nad oddíly Bočka z Kunštátu u Slušovic v roce 1424 (Kohoutek 1995, 9). Hrad se ale nakonec do Zikmundových rukou dostal a ten jej v roce 1426 podstoupil své manželce Barboře,

1. Půdorys hradu Brumova s vyznačení sondy v roce 2005 a její stratigrafie.

v jejíž službách se na Brumov dostal Pankrác ze Sv. Mikuláše a někdy kolem roku 1440 jej směnili s pány z Cimburka za hrad Engelsberk. Cimburkové se na Brumově udrželi až do česko-uherské války, ale patrně již v roce 1468 byl Jan Jičínský z Cimburka z hradu vytlačen a Brumov připadl Ladislavovi Podmanickému z Podmanína, od roku 1469 vrchního velitele uherských vojsk a Korvínova zemského hejtmana na Moravě „capitaneus marchionatu Moraviae“ (Pokluda 2005, 31). Podle všech známek k tomu nedošlo pokojnou cestou. Při archeologickém výzkumu brumovského hradu v letech 1977–1982 se při výzkumu na hradním nádvoří podařilo zachytit zánikovou požárovou vrstvu, datovatelnou podle nálezů právě do období druhé poloviny 15. století, a tento poznatek se podařilo v plné míře ověřit při průzkumu v roce 2005, kdy na horním nádvoří Brumova byla provedena drenážní rýha, která prořezala prostor před vnějším okrajem jižní obvodové zástavby hradu (obr. 1). Sonda dosáhla překvapivě hloubky přes 2 m (na rozdíl od výzkumu v roce 1982). Na profilu byla zachycena následující stratigrafie. Pod vrstvou (č. 102), která vznikla v souvislosti s přestavbou hradu za Meziříčských z Lomnice a z následného období, se objevila rozsáhlá kamenná destrukce (č. 106), která částečně překrývala tmavou požárovou vrstvu o mocnosti téměř 0,4 m (č. 103) zjištěnou téměř po celé délce sondy a obsahující jak keramický materiál, tak i železné předměty (militaria), datovatelné do období 15. století.

Následovala pak komplexní přestavba celého hradního areálu, kdy v čele vlastního hradu vznikla nová fortifikační soustava s vysunutou dělovou baštou a starší příkop je výrazně rozšířen a prohlouben, přičemž jeho vnější svah je zajištěn kamennou tarasní zdí. Vstup do hradu byl chráněn nejen vysunutím okrouhlé bašty, ale také výstavbou vstupního koridoru. Původní velká hranolová věž (pozděrománský donjon) byla snížena a začleněna tak do obvodové zástavby vnitřního hradu. Před vstupní bránu, která na ní těsně navazovala, byla postavena okrouhlá věžice s vnitřním šnekovým schodištěm. Ve světle nových poznatků v souvislosti s provedením dalšího archeologického výzkumu v roce 2002 se nezdá pravděpodobné, že by v těchto místech byla také zbudována téměř 7 m silná štítová zeď, jak bylo dříve uváděno (Kohoutek 1995, 12), ale že se spíše jedná o průjezd v čelní obvodové zástavbě hradu, zbudované na rostlém terénu (odpovídala by tomu i niveleta základů původní hradní věže a vstupní brány). Situace zde ale není zcela jasná a rozřešit by ji mohla jen případná další archeologická sondáž. S největší pravděpodobností lze výstavbu nové fortifikační soustavy v čele hradu také spíše přisoudit teprve Podmanickým a její dokončení až jejich nástupcům, pánům z Lomnice, neboť teprve po výzkumu v roce 2005 je potvrzeno, že ona destrukční požárová vrstva na horním hradě pochází až z druhé poloviny 15. století a teprve po ní následuje celková přestavba hradu. Je zřejmé, že se Cimburkové starali o zvýšení zabezpečení obranyschopnosti hradu, mj. opatřením palných zbraní (Kohoutek 1995, 10), ale rozsáhlou stavební aktivitu v prostoru horního hradu lze spíše připsat jejich nástupcům (obr. 11).

Další zeměpanský hrad **Buchlov** představoval správní a opěrný bod královského lovecského území v Hříběcích horách (Chříby). Stejně jako v případě Brumova byla i výstavba Buchlova zahájena někdy v průběhu první čtvrtiny 13. století a zdá se být po celou dobu 13. a 14. století v přímém držení panovníka. Na počátku 15. století získali Buchlov do zástavy páni z Lichtenštejna, ale za husitských válek postoupili tento hrad roku 1422 zpátky králi Zikmundovi výměnou za Hrad Podivín; v držení Zikmundově zůstal Buchlov i po roce 1423, kdy tento přenechal Moravu svému zeti, Albrechtovi Habsburskému (po celou dobu bojů představoval Buchlov jeden z hlavních opěrných bodů královské a katolické strany na jihovýchodní Moravě). V téže době ale získal hrad do zástavy Ctibor ze Ctibořic, jeden z předních Zikmundových dvořanů. Buchlov zůstal v jeho držení až do jeho smrti v roce 1434, ale není vyloučeno, že jej získal již v témže roce Ctiborův bratranec Nikolajko (Varsík 1965, 128, 139). V roce 1437 byl buchlovský hrad zastaven markrabětem Albrechtem rytířům z Mošnova, kteří jej drželi až do roku 1468, kdy přešel do rukou pánů z Landštejna, ale na podzim 1468 jej patrně dobyl Matyáš Korvín (Hosák 1938, 363). Při průzkumu v roce 1986 byla jedna ze zjišťovacích archeologických sond v hradním jádru vnitřního hradu položena v severovýchodní části parkánu mezi obvodovým zdívkem palácového traktu a samotnou

parkánovou hradbou. Pod vrstvou novodobých navážek pod zatravněnou plochou povrchu mocnosti cca 0,2 m byla zjištěna vrstva písčitojílovité hlíny, obsahující převážně keramický materiál ze 16. a 17. století, překrývající vrstvu s nálezy z počátku 16. století (zde byl také zachycen průběh základového zdiva původní parkánové hradby). Již přímo na podloží dosedala výrazná požárová vrstva s nálezy 15. století, přičemž horní báze její úrovně se kryla s výškou dochovaného základu původní parkánové hradby (obr. 3). Z této situace vyplývá značné poškození hradu v druhé polovině 15. století (snad akce uherského vojska v roce 1468) a následná výstavba celého severovýchodního křídla hradu v pozdněgotickém slohu za Cimburků po roce 1482 (Kohoutek 1995, 20).

Stejný obraz poskytuje i poslední z trojice hlavních královských hradů jihovýchodní Moravy, založených na počátku 13. století a to **Lukov** (obr. 2). Také zde bylo při archeologickém průzkumu prokázáno ve druhé polovině 15. století výrazné poškození hradu, které si vynutilo následnou rozsáhlou přestavbu, která podstatnou měrou změnila jeho původní vzhled a dispozici. Při výzkumu v roce 1988 byly položeny v jižním parkánu vnitřního hradního jádra dvě zjišťovací sondy, které zachytily výraznou požárovou destrukční vrstvu z druhé poloviny 15. století (Kohoutek 1992, 212, obr. 7). Obdobná situace pak byla zjištěna při následných rekonstrukčních úpravách jižního parkánu. Tehdy byla celková úroveň povrchu terénu snižována právě na úroveň oné zachycené destrukční vrstvy. Ukázalo se, že v tomto prostoru již tehdy existovala zástavba patrně hrázdné dřevohlinité konstrukce a byly zde zjištěny pozůstatky zříceného stropu objektu, zničeného požárem právě v době druhé poloviny 15. století (za tyto informace a poskytnutí dokumentace děkuji dr. Janě Langové z Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně). Obdobná situace pak byla zjištěna i na jiných místech v prostoru jižního parkánu (obr. 3). Také z dějinného kontextu vyplývá, že toto poškození lukovského hradu může mít přímou souvislost s válečnými operacemi česko-uherské války.

Královský hrad Lukov se již v průběhu druhé poloviny 13. století dostal do zástavy šlechtického rodu Šternberků, kteří jej drželi s menší přestávkou, kdy jej zpátky získal Karel IV. v druhé čtvrtině 14. století až do počátku 16. století. V 15. století se hrad stal předmětem sváru mezi dvěma rodovými liniemi Šternberků, který se vyřešil až rozdělením majetku mezi dvě rodové větve – lukovskou a holešovskou. Právě na Lukov se někdy kolem roku 1467 dostala celkem pozoruhodná bytost – pan Matouš ze Šternberka. Tento představitel holešovské větve provedl v této době poněkud neobvyklou transakci; se svým příbuzným Albrechtem st. ze Šternberka vyměnil holešovské panství za lukovské. Jaké byly pohnutky tohoto činu nevíme, ale není vyloučeno, že vzhledem k okolnostem, kdy řečeno moderní terminologií, rostlo napětí v mezinárodních vztazích, potřeboval Matouš poněkud pevnější zázemí, a to právě představoval lukovský hrad. Matouš ze Šternberka se totiž projevoval jako poněkud nestálá a poměrně výbojná povaha. Již kolem roku 1464 získal hrady St. Světlov a Týnec na Břeclavsku, které se staly opěrnými body jeho četných kořistnických výprav směřujících také do sousedních zemí – Uher a Rakouska. Byl také v rozepřích se svými četnými sousedy, jak svědčí četné půhony a dostal se dokonce do konfliktu se samotným zemským hejtmanem, knížetem Viktorinem, synem krále Jiřího z Poděbrad. Jeho vojenská, či spíše záškodnická činnost (mj. pokusil se o dobytí hradu Cimburka), vyvolávala značný neklid na moravsko-uherské hranici a to právě v době, kdy se schylovalo ke konfliktu mezi Jiřím z Poděbrad a Matyášem Korvínem. V roce 1466 zaujal Matouš ze Šternberka významné místo v korespondenci mezi oběma panovníky, když Matyáš považoval jeho akce za narušení mírového stavu mezi českým a uherským královstvím a žádal jeho potrestání, Jiří z Poděbrad se pokoušel hrozící konflikt vyřešit vyjednáváním (Palacký 1895, 476–478). Je nanejvýš pravděpodobné, že po vypuknutí válečných operací se Matyáš Korvín rozhodl jednou provždy si vyřídit účty s nepokojným moravským pánem a tak byl lukovský hrad uherským vojskem dobyt. Zachovala se jedna velmi pozdní zpráva v pamětech městského lékaře (fyzika) Jana Františka Čorvina z Uh. Hradiště „Anno 1469 Matyáš král Uherský o 5 000 pěších a 1 000 jezdců, jakož i s některými kusy a jinými potřebami válečnými vpadl do Moravy

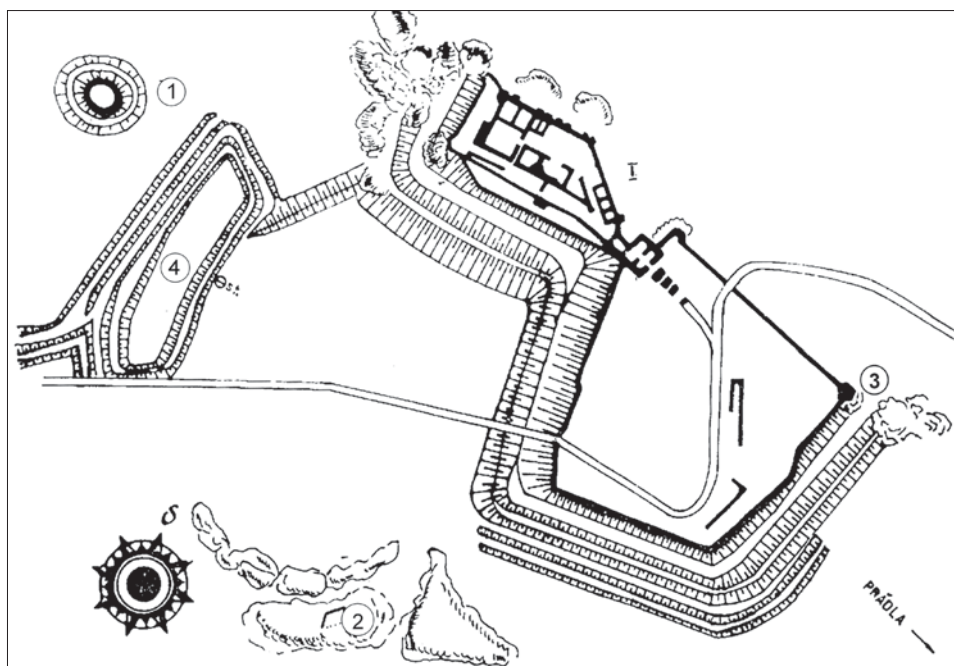

2. Pohled na jádro hradu Lukova s pozdněgotickou vstupní branskou věží.

a položil se u města Hradiště... Na to počali Uhři hned o město vši silou se snažiti, ale narazili na mocný odpor měšťanstva a vidouce velké rozvodnění řeky Moravy od města rychle se zdvihli a k Lukovu odtáhli, kteréžto místo po dvou dnech se jim vzdalo“ (Fischer 1920, 121–122), ale obléhání Hradiště v roce 1469 bylo Matyášem zahájeno až v říjnu téhož roku a skončilo pro něj onou neslavnou porážkou od knížete Jindřicha (ostatně kníže Viktorin, který měl záhy na to podle hradištské zprávy přitáhnout s pěším vojskem do Hradiště, byl již od června téhož roku v Matyášově zajetí), takže věrohodnost tohoto záznamu je přece jen nejistá. Spíše bychom mohli soudit, že Lukov padl již během Korvínovy válečné kampaně po vítězství u Třebíče v letních měsících roku 1468 (např. v červenci byl obsazen uherským vojskem Uherský Brod a obléháno Uh. Hradiště). Bojové operace na lukovském hradě by vedle zmíněné požárové destrukce v jižním parkánu mohly dokládat také pozůstatky obléhacích opevnění „bašt“ v polohách „Tanečnica“ a „Krátky“, relikty valem a příkopem obehnaného ležení západně od vlastního hradu a v neposlední řadě také rozsáhlá přestavba celého hradu, zahájená po roce 1480 a dokončená až v první třetině 15. století za moravského zemského hejtmána Jana Kuny z Kunštátu (Kohoutek 1985, 317). Zbytky valových systémů okolo vlastního hradu Lukova byly částečně zkoumány zjišťovacími sondami již během sezóny v roce 1983. Ve vzdálenosti ca 120 m jihozápadním směrem od západní strany vlastního hradního jádra jsou situovány pozůstatky poměrně rozsáhlého valového opevnění. Nachází v mělkém sedle mezi skalním vrcholem, na němž stojí jádro hradu a protáhlým vrcholovým hřebenem s pomístním názvem „Tanečnica“. Delší osou je orientováno ve směru sever–jih a má půdorys nepravidelného čtyřúhelníka o maximální délce 130–135 m a maximální šířce 35 m v jižní části. Val, dosahující místy téměř dvoumetrové výšky, s vně vyhloubeným příkopem, je po celém obvodu dobře znatelný (pouze na jižní straně je částečně poškozen současnou přístupovou komunikací). Ve východní části valu byla zapuštěna studna, zbudovaná z lomového kamene a odkrytá při výzkumu v roce 1983. Ze studny byla přebytečná voda odváděna kamenným kanálkem do vodní nádrže, vyplňující podstatnou část jižní strany tohoto útvaru (obr. 4). Další výzkum zde

3. Pohled na destruované objekty zástavby (zřícený strop) z 2. pol. 15. stol. v jižním parkánu hradu Lukova.

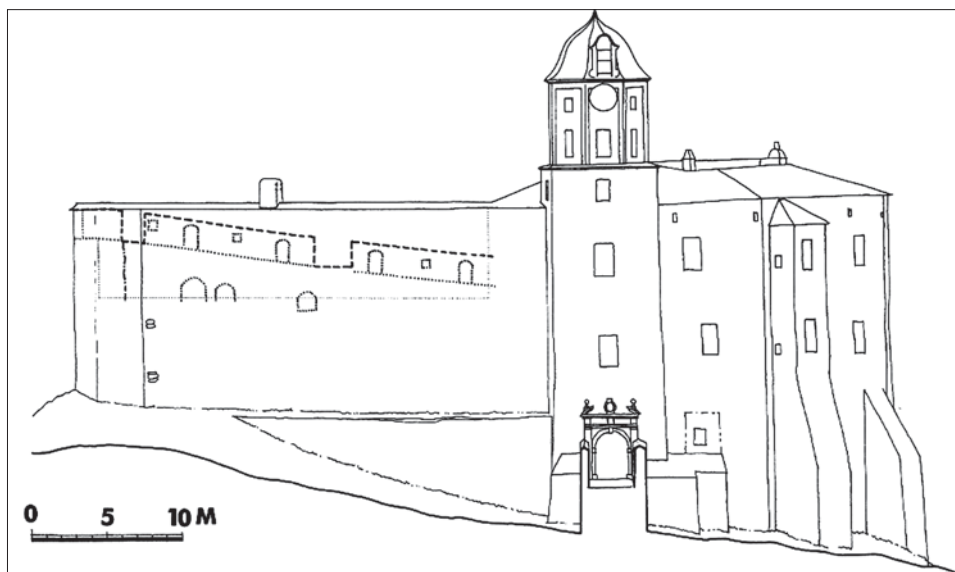

4. Lukovský hradní areál – hradní jádro (I), dolní hrad (II), obléhací stanoviště „Tanečnica“ (1), obléhací stanoviště „Krátky“ (2), předpokládané obléhací stanoviště v místě bašty Svatojánky (3), relikty polního tábora (4).

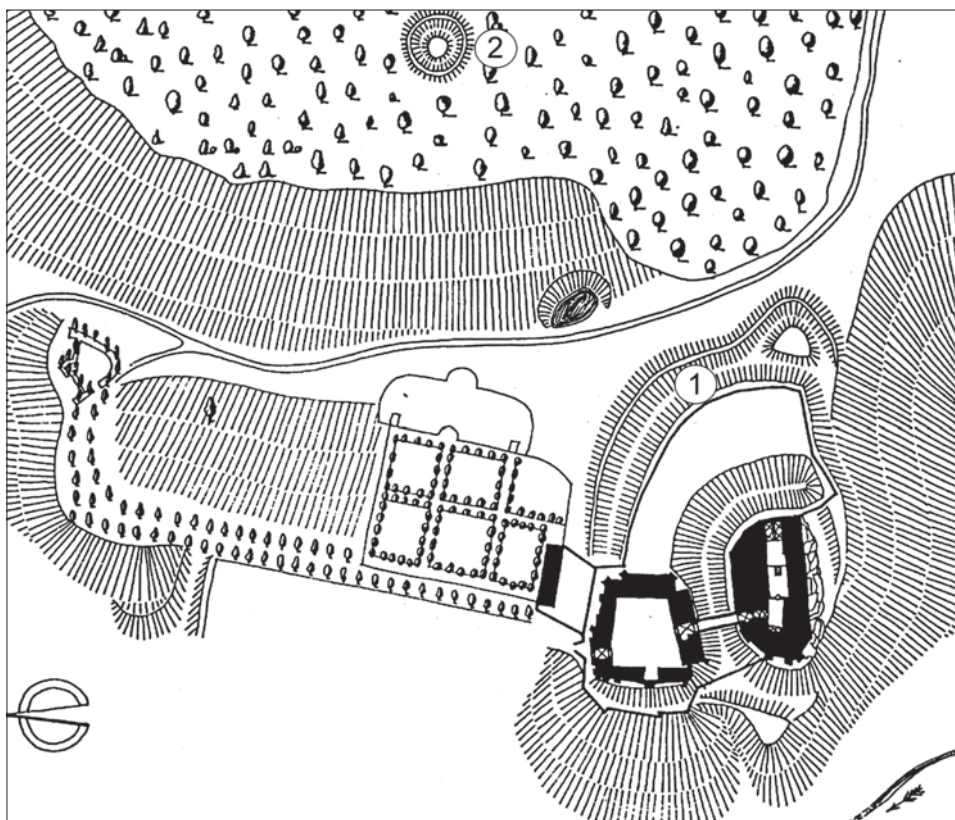
prováděn nebyl, pouze jedním amatérským výkopem bylo údajně získáno několik železných kulek do palných zbraní.

Ve vzdálenosti asi 50 m od tohoto valového systému se na vrcholovém hřebeni „Tanečnica“ nacházejí reliktův oválného pahorku o průměru přes 15 m a dochované výšky kolem 3 m, obehnaného příkopem a vnějším valem. V roce 1983 zde byla provedena zjišťovací sonda, která částečně prořala plochu na temeni ústředního pahorku. V hloubce 0,4–0,5 m se narazilo již na původní skalní podloží a na profilu sondy se rýsovala nevýrazná kulturní vrstva o mocnosti kolem 0,01 m (vrstva lesního humusu zde dosahovala 0,2–0,25 m). Přibližně ve středu sondy se narazilo na větší uskupení kamenů, které stejně jako zde zachycená kulturní vrstva, nesly stopy po ohni – jednalo se snad o pozůstatek destruovaného otopného zařízení. Jihozápadním směrem ve vzdálenosti 1,5 m od této destrukce byl zjištěn základ jednoduché zidky z kamenů, kladených na sucho bez použití pojiva a dosahující šířky cca 0,8 m. Archeologické nálezy zde byly velmi sporadické (např. dno a spodní část džbánu se stopami žlutohnědé glazury na vnitřním povrchu, dále i hrnce s variantami vně vyhnutých a podžlabených okrajů). Také vrcholová plošina skalního útvaru lidově nazývaného „Krátky“, která je od jihozápadního nároží předhradí vzdálena přibližně 60 m, nese stopy dodatečných úprav a markantní je prohloubení přírodní prohlubně na východní a severní straně tohoto skalního bloku. Vrchol tohoto skalního útvaru byl uměle zarovnan na plošinu ve tvaru nepravidelného obdélníka o delší ose 16 m a kratší ose 7 m. Zjišťovací sonda v roce 1983 zde opět prokázala existenci kulturní vrstvy o mocnosti 0,01 m, navazující na pozůstatky základového zdiva z opět na sucho kladených kamenů. Nálezy představovala pouze oxidačně vypalovaná hrncina, v jednom případě se dochovala na střepe opět hnědá glazura. Povrchovou prospekci pod samotnou skálou ale byly nalezeny fragmenty šedé redukčně vypalované tenkostěnné keramiky, obecně datovatelné do období 14.–15. století. V případě, že by se v případě „Tanečnice“ a „Králek“ jednalo o obléhací bašty a třetí by byla postavena v poloze nynější obranné věže Svatojánky na dolním hradě (obr. 4), byl by vlastní lukovský hrad sevřen obléhajícím vojskem dokonale ze tří stran (ostatně to by vysvětlovalo následnou výstavbu tzv. dolního hradu se zbudováním obranné bašty tzv. Svatojánky v místě největšího případného ohrožení vlastního hradu).

Další lokalitou zeměpanského založení v oblasti jihovýchodní Moravy je hrad **Malenovice**. Jeho stavebníkem byl zřejmě markrabě Jana Jindřich, bratr císaře Karla IV., a to někdy mezi lety 1356–1375. Za husitské revoluce byl malenovický hrad v držení katolické šlechty, pánů ze Šonvaldu. Jeho tehdejší majitel, Hynek Šonvaldský na Malenovicích padl v bitvě u Vyšehradu v roce 1420 na straně krále Zikmunda a dědička panství, Anna ze Šonvaldu, se provdala za dalšího exponenta protireformační politiky, Jana z Lichtemburka. Tento se spolu s Jiřím ze Šternberka a Lukova dostal v roce 1423 do zajetí vítězných husitů po bitvě u Kroměříže. Neznámo kdy před rokem 1431 se hradu zmocnil husitský hejtman Smil z Moravan, který záhy na to získal i biskupské město Kroměříž. V roce 1437 je malenovický hrad ale opět zpátky v rukou Lichtemburků a po smrti Jana z Lichtemburka se dostal do majetku jednoho z jeho synů, Štěpána po roce 1464. Štěpán, jehož starší bratr Hynek patřil k předním odpůrcům „kacířského“ krále Jiřího z Poděbrad, se tak pochopitelně připojil k Matyášovi jako člen katolické jednoty a proto se u hradu Malenovic objevilo vojsko Jiřího z Poděbrad. Do královského vojenského ležení „u Malenovic“ v srpnu 1470 přišlo oficiální poselstvo polského krále Vladislava Jagelonského, vyjednáující s českým králem o pomnutí práv jeho synů na královský trůn v Čechách a nástup jagelonské dynastie na vládu v českém království. Jisté je, že v sedmdesátých letech již Lichtemburkové Malenovice nevlastnili, v roce 1477 měl hrad v zástavě Blažej Podmanický z Podmanína, jeden z vůdců Matyášovy „černé roty“ a bratr tehdy již pana na Brumově, Ladislava Podmanického. Ve službách Blažeje Podmanického byl na hradě Malenovicích kastelánem blíže neznámý Václav Kazalka z Malé Bytče (Pokluda 1986, 125). Podmaničtí se ale na Malenovicích dlouho neudrželi, již před rokem 1484 je získal další významný Korvínův hejtman, Vilém Tetour z Tetova, který v té době již také vlastnil nedaleký Zlín. Ten se následně dohodl s rodem

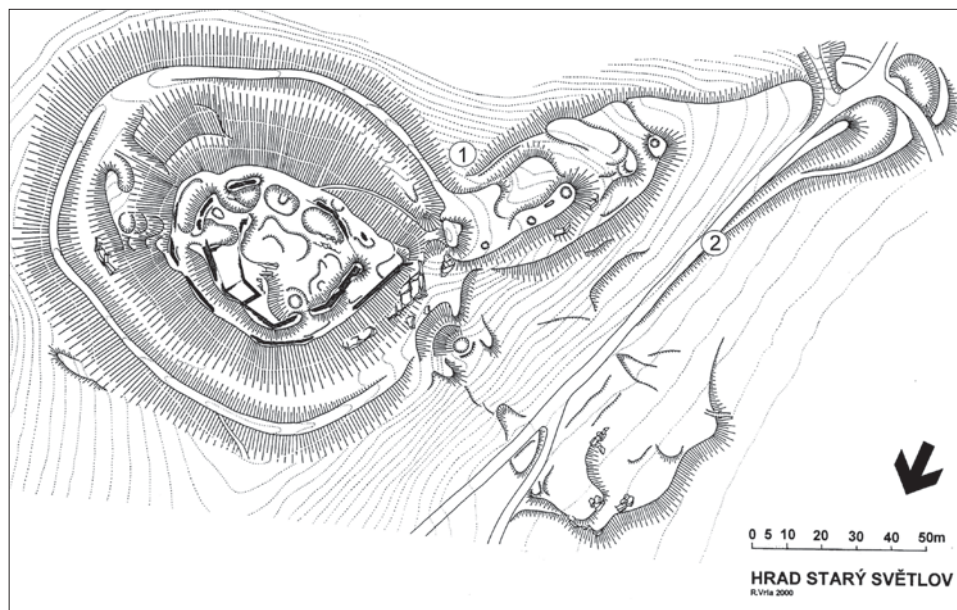
5. Severní průčelí hradu Malenovice s vyznačením průběhu střeleckého ochozu z 15. stol. podle R. Vrly.

6. Hrad Malenovice – vnější valový systém (1) a obléhací stanoviště v poloze „Skalka“ (2).

Lichtemburků na převedení majetkových práv a Malenovice se pak na více jak půlstoletí staly jedním z hlavních sídel tohoto, na jihovýchodní Moravě nového panského rodu. Při nedávném průzkumu nádvorních fasád byly zjištěny stopy poměrně velkého požáru, který byl následně datován do rozmezí přelomu 14. a 15. století. Nelze to vyloučit, ale v úvahu může také připadat souvislost s válečnými operacemi v období husitských válek, kdy se hradu nakonec zmocnil Smil z Moravan (v úvahu snad může připadat tažení husitských vojsk do Uher v roce 1428, kdy byl dobyt Uherský Brod). Stavebně-historický průzkum hradu v poslední době také prokázal vznik střeleckého ochozu vlastního jádra hradu na jeho nejvíce ohrožené východní straně, jehož starší fáze je datována před polovinu 15. století (Kohoutek–Vácha–Vrla 2000, 190, 192), mladší fáze výstavby tohoto střeleckého ochozu je datována do průběhu druhé poloviny 15. století (obr. 5). V případě druhé stavební fáze střeleckého ochozu na Malenovicích je sledována analogie s opevněním města Českého Brodu, zbudovaného mezi lety 1451 až 1487 (Vrla 2001, 86). Zdá se první stavební fázi, jejíž datace je také potvrzena dendrochronologickým výzkumem, přisoudit Lichtemburkům (Janovi z Lichtemburka), v případě druhé fáze je to poněkud problematičtější a je docela pravděpodobné, že ji lze spojit až s osobou Viléma Tetoura z Tetova. Do doby před polovinou 15. století lze snad také klást vznik impozantního valového opevnění, dochovaného z části právě na nejvíce ohrožené východní straně. Val je místy dochován do výšky téměř 3 m a před něj je předsunut ještě příkop. Podle celkové dispozice byl zbudován na východní a severní straně, zde se však již nedochoval (byl pravděpodobně zničen při rozsáhlé barokní přestavbě na přelomu 17. a 18. století). Východním směrem je předsunut před vlastní hradní jádro do vzdálenosti 60–65 m, ze severní strany se tato vzdálenost pohybovala mezi 50–60 m. Na jeho jihovýchodní straně je dochován jazykovitý výběžek, který snad lze považovat za pozůstatek palebného postavení, případně obranné srubové věže. Ve vzdálenosti cca 300 m od tohoto valového systému severovýchodním směrem se dochovaly zbytky obléhacího stanoviště či předsunuté bašty, jejíž rozměry víceméně odpovídají obdobné lokalitě, dochované u lukovského hradu v poloze „Tanečnica“ (obr. 6).

Také další hrad v pásmu Vizovických vrchů, ale již šlechtického založení, sehrál v neklidných dobách 15. století významnou úlohu. Jedná se o hrad **Starý Světlov**. Jeho pozůstatky se nacházejí na rozložitě skalnaté kupě v nadmořské výšce 609 m v západní polovině Vizovických vrchů (někdy je tato část označována podle blízkého Komonce o výšce 672 m jako Komonecká vrchovina). Vlastní oválné jádro s osami ca 70 a 45 m bylo obehnáno hradbou několikrát zalomenou obvodovou hradbou a parkánem. Ve východní části vnitřního prostoru stál patrně trojprostorový plác – jednalo se tedy o klasický případ hradu s plášťovou zdí. Jeho stavebníky byli zřejmě Šternberkové někdy těsně před a nebo kolem poloviny 14. století. Jádro je obklopeno výrazným příkopem a valem, na něj navazuje jihozápadním směrem obdélné předhradí o rozměrech cca 75×35 m (obr. 7). Na počátku 15. století, resp. na přelomu 14. a 15. stol. zde byla provedena přestavba, kdy ve vstupní partii parkánu vznikl branský objekt. V průběhu husitských válek jeho tehdejší majitel, Jaroslav ze Šternberka padl, obdobně jako jeho malenovický souseď Hynek ze Šonvaldu v bitvě u Vyšehradu v řadách Zikmundova vojska. Vzhledem k jeho strategickému významu jej získal v roce 1423 král Zikmund, ale v roce 1426 jej přenechal manželce Barboře Celské spolu s Brumovem (viz výše) a tak se Světlov ocitl v držení královna hejtmána Pankráce ze Sv. Mikuláše. Za něj se stal Světlov jednou z hlavních základů jeho loupeživých rot. Pankrácovy výboje do širokého okolí a sousedních zemí nakonec donutily moravské stavy k odkoupení Světlova a sousedních Sehradic (Engelsberka) a tak se jim nakonec po roce 1449 podařilo dostat Pankráce ze země. V souvislosti s tímto vojenským využitím hradu před polovinou 15. století došlo zřejmě k vybudování vnější fortifikace (polního tábora Pankrácových žoldněřů), která se jižním směrem posunula až ke kótě Brda, kde ve vzdálenosti téměř 500 m od samotného hradu se dochovaly zbytky valu. Další pozůstatky se podařilo rozlišit v terénu západním směrem od hradu a celkem tato poloha umožňovala pobyt ozbrojené družiny, udávané v písemných pramenech snad až do počtu 700 bojovníků.

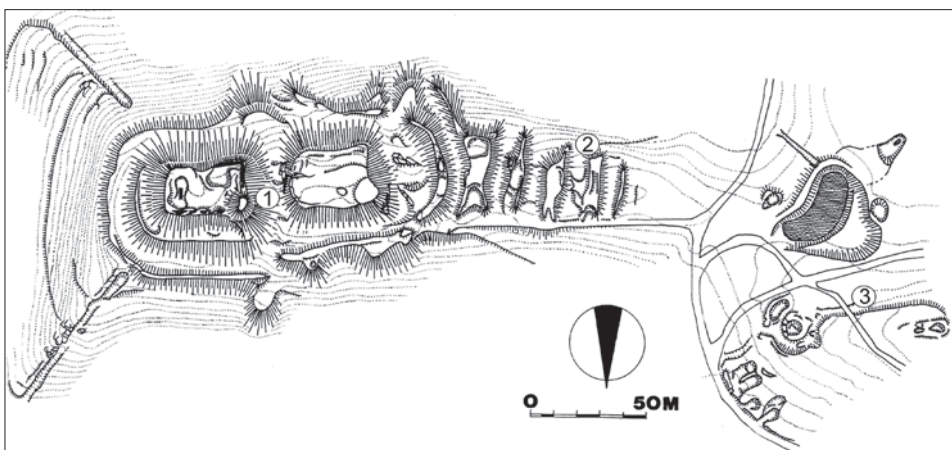
7. Hrad Starý Světlov – půdorys hradu, vlastní jádro s předhradím (1) a relikty polního tábora (2).

Obdobně nedaleký **Engelsberk** (Sehradice), který byl postaven olomouckým biskupem Brunem ze Šaumburka těsně po polovině 13. století, patřil k opěrným bodům Pankráčovy neblahé aktivity. Hrad, jehož dvoudílná dispozice (jádro a předhradí) vzniklo již ve 13. století, byl v první polovině 15. století zabezpečen na přístupové šíji pětinasobným valovým systémem, před nímž lze v terénu rozeznat stopy po dalším fortifikačním systému, uzavírajícím další „polní tábor“ i s vodním rezervoárem (obr. 9). Původní rozsah hradu ve 13. a 14. století lze ztotožnit s dnešními útvary hradního jádra a předhradí, situovanými na východním konci ostrožny. Před čelem předhradí existoval šijový příkop a areál, příp. jeho část, byl obklopen valem. Přístupová cesta vedla pravděpodobně přímo z šíje od západu. Do průběhu 1. poloviny 15. století je kladeno rozšíření fortifikačního systému. Tyto úpravy pravděpodobně postihly i samotné jádro, kde došlo k rozšíření šijového příkopu (terén jeho dna s výstupy rostlé kály svědčí o tom, že rozšíření nebylo dokončeno) a pravděpodobně i k úpravám jiných částí staršího zemního opevnění. Zcela nově bylo zřejmě budováno pozoruhodné šijové opevnění, dochované dnes v podobě pětice rovnoběžných valů (obr. 8), z nichž nejmohutnější nese na své koruně pozůstatky stavby (staveb?). V rámci archeologického výzkumu v roce 1983 byla provedena i dílčí drobná sondáž v západním a východním předpolí hradu, která ale nepřinesla žádné výraznější výsledky (teprve sondáž v roce 2004 získala soubor keramických fragmentů z první poloviny 15. století). Za této situace lze existenci vojenského ležení ve velmi vhodné poloze západního předpolí hradu (poměrně široké sedlo se zdrojem vody) považovat za pravděpodobnou. Při pokusu o vytýčení plochy tohoto ležení je nutno vycházet z výše zmíněné skutečnosti, že terén v okolí hradu prošel po jeho zániku výraznými úpravami (budování lesních cest, těžba kamene, písku, úprava Jezírka a jeho okolí...). Teoreticky lze uvažovat o tom, že areál se na východě dotýkal čela hradního opevnění, na severu pak jeho hranice kopírovala stoupající hřeben až k terénnímu útvaru s prohlubněmi. Ten je situován ve vyvýšené poloze a teoreticky je možno v něm spatřovat zbytky stavby (srub, bašta?), tvořící severozápadní nároží jinak ve stávajícím terénu obtížně vymezipitelného areálu. Celý tento fortifikační systém je zřejmě výsledkem aktivity Pankráčových oddílů, které měly v obou hradech (Světlov, Engelsberk) své základní opěrné body.

Poněkud jinak se jeví situace v oblasti Hostýnských vrchů. S výjimkou Lukova je k hradům

8. Hrad Engelsberk (Sehradice) – pohled na valový systém na přístupové šíji.

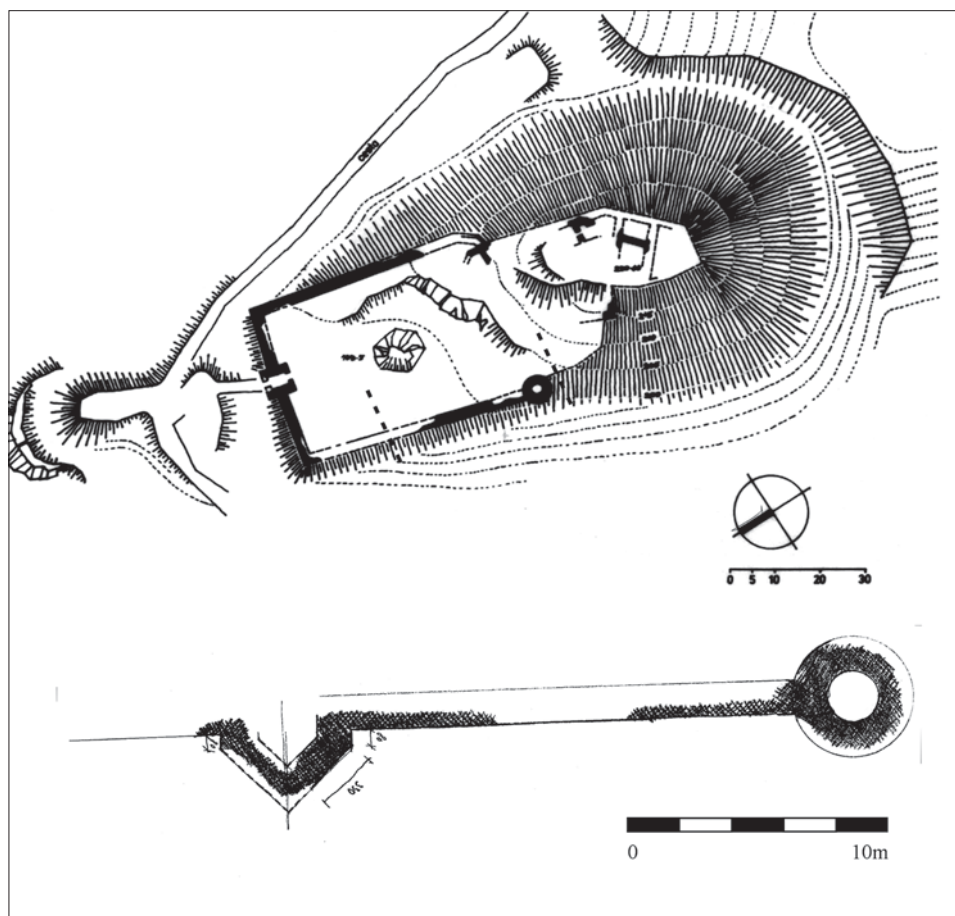

9. Hrad Engelsberk (Sehradice) – půdorys hradu – jádro hradu a předhradí (1), valový systém na přístupové šíji (2), relikty polního tábora s vodním rezervoárem (3).

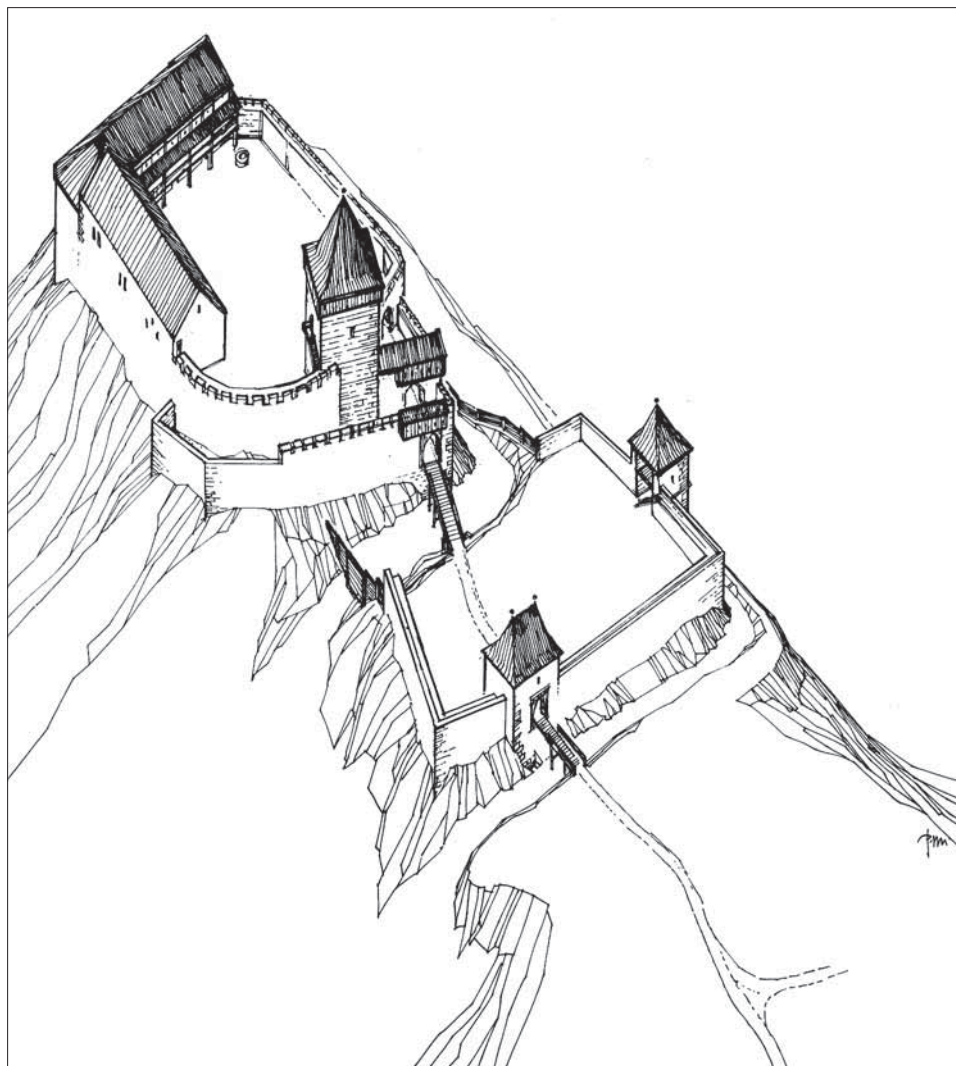
v této oblasti pro období 15. století poměrně málo písemných zpráv a navíc se zdá, jakoby tato oblast např. v období husitských válek ani nebyla v popředí zájmu válčících stran. Přesto ale výsledky pokračujícího výzkumu v této oblasti přinesly nové a zajímavé poznatky, které v některých případech upřesňují poznání těchto sídel právě v tomto sledovaném období.

Hrad **Křídlo** v západní polovině Hostýnských vrchů byl sice zbudován již kolem poloviny 14. století Vlkem z Dobrotic, ale na přelomu 14. a 15. století zde proběhla rozsáhlá přestavba či spíše nová výstavba hradu, kdy byl zcela bezpečně postaven dolní hrad. Na původní hradní jádro navazuje ze severozápadní strany a má rozměry pravidelného obdélníka o stranách 50×32 m. Síla obvodové hradby dosahuje 2 m a ze severovýchodní strany jsou dochovány pozůstatky branské věže (Kohoutek 1995, 48). V jihozápadním rohu dolního hradu je do hradby vevázána okrouhlá věž (v literatuře prezentovaná jako studniční věž) o vnitřním průměru 3,5 m a síle zdiva 1,5 m. Ve vzdálenosti cca 28 m od této věže severovýchodním směrem v průběhu obvodové hradby se nacházel pahorek, který byl předběžně interpretován jako pozůstatek sesuvu dotyčné obvodové hradby, jindy (např. Plaček 1996, 204) se předpokládalo, že i v těchto místech byla další věž, analogická s předchozí stavbou v jihozápadním rohu dolního hradu. V letošním roce byla podniknuta akce na záchranu vstupní branské věže, částečně odkryté při výzkumu v roce 1984, která byla v minulých letech značně poškozena vývraty vzrostlých stromů (větrná smršť v roce 2003). V průběhu této akce byl podniknut také dodatečný revizní výzkum (Kohoutek–Janiš–Vrla, v tisku), kdy se v těchto místech skutečně potvrdila existence věže, ale k jistému překvapení se víceméně jednalo o pětibokou baštu (obr. 10). Zároveň lze po letošním průzkumu předpokládat existenci ještě další věže a to v místech severovýchodního nároží dolního hradu. Výstavbu či přestavbu hradu Křídla lze podle nových zjištění celkem jednoznačně přisoudit pánům

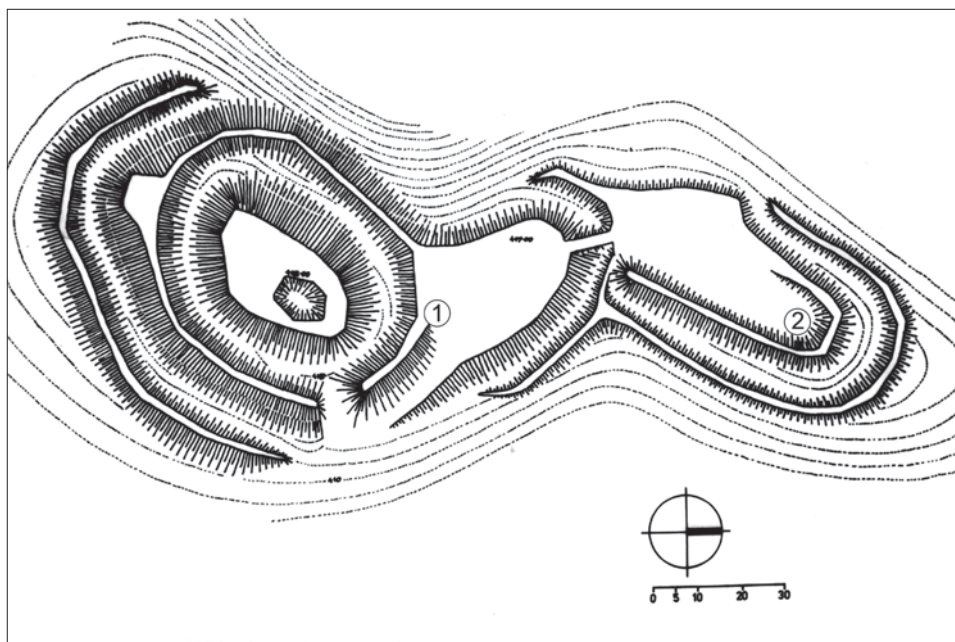
10. Hrad Křídlo – půdorys hradu s vyznačením nově objevené pětiboké věžice.

11. Hrad Brumov – rekonstrukce předpokládaného vzhledu hradu za česko – uherské války v 2. pol. 15. stol. podle arch. P. Šimečka.

z Cimburka, kteří hrad získali od Kunštátů v roce 1374 a jejichž jedna větev vystupovala v soudobých písemných pramenech jako páni z Křídla (PO II, č. 430, 472), a to někdy na přelomu 14. a 15. století, respektive na samotném počátku 15. století. Při výzkumu v roce 1984 byla sice na dolním hradě také zjištěna nevýrazná požárová vrstva, ale dle všeho ji nelze klást do souvislosti s výše zmíněnými válečnými událostmi. Přesto nelze opomenout poslední majitelku hradu, Machnu z Krčman, která na Křídle vládla po smrti svého manžela, Herborta z Bořitova, po roce 1460, a která zde zřejmě provozovala činnost falzátorské dílny na ražbu mincí (Kohoutek 1995, 49). Její spor o Křídlo s předním dvořanem krále Matyáše Korvína, Albrechtem Kostkou z Postupic se sice nakonec vyřešil smírně, ale nelze vyloučit případné násilné obsazení hradu panem Kostkou před rokem 1475. Jisté je, že k roku 1481 je hrad Křídlo již uváděn jako pustý.

Nedaleký hrad **Chlum**, který vznikl na místě pravěkého osídlení (Kohoutek 1995, 35) zřejmě sehrál v průběhu 15. století významnější úlohu, ale vzhledem k absenci písemných

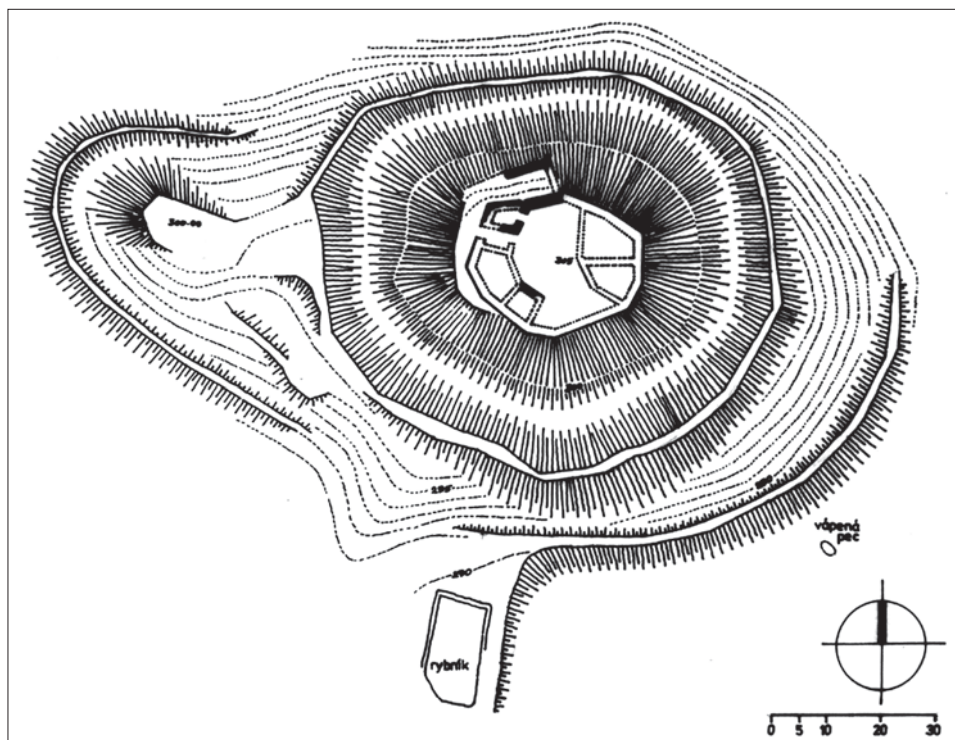

12. Hrad Chlum – půdorys hradu – vlastní jádro a předhradí (1), předpokládané polní ležení (2).

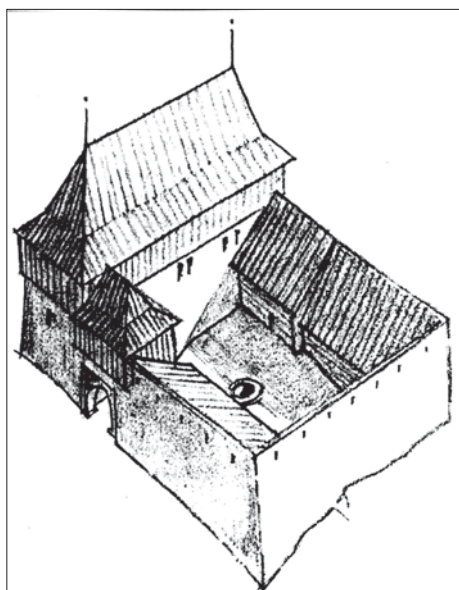
zpráv jsme odkázáni jen na výsledky archeologického výzkumu. Vlastní jádro hradu s předhradím vzniklo již patrně někdy na konci 13. století, ale představovalo jen jakési provizorium s dřevěnou, resp. dřevohlinitou zástavbou (srubové stavby na kamenných podezdívkách). Pravděpodobně v první polovině 15. století bylo na severní straně vybudováno další rozsáhlé předhradí ve tvaru obdélníka o rozměrech 60×20 m, které přímo evokuje představu opevněného polního ležení (obr. 12). Z kusých písemných zpráv víme, že hrad byl před rokem 1420 v držení Kunštátů, kteří měli četné spory s pány z Cimburka na sousedním Křídle a tak lze s jistou dávkou opatrnosti uvažovat o existenci případného tábora ozbrojené kunštátské družiny (keramické nálezy z tohoto prostoru, získané při archeologické sondáži, ale nedovolují bližší zařazení než obecně do 15. století). Zcela absurdní je ovšem představa, že by tento hrad byl plánovaným založením a přímo promyšleným stavebním záměrem Jindřicha Parlěře, bratra známého stavitele svatovitské katedrály Petra Parlěře, jak se již v literatuře objevilo (Štěpán 2002, 168, 169).

Zcela nejasný je v 15. století osud dalších dvou lokalit v Hostýnských vrších, a to Obrán a Skalného. Obránský hrad v průběhu první poloviny 15. století sice ještě existoval, ale jeho funkce nemohla být nějak výrazná a za nové sídlo zřejmě sloužil jeho majitelům, pánům z Kunštátů právě Chlum, ale před polovinou 15. století je uváděn již jako zcela pobořený. Jeho případnou náhradu snad mohla představovat lokalita na Skalném, ale i v tomto případě se pohybujeme spíše v rovině hypotetických spekulací.

Poněkud jasnější představu máme o dalším hradě ve východní části Hostýnských vrchů a to o **Novém Šaumburku**. Tento hrad, který vznikl někdy kolem poloviny 14. století jako náhrada za původní impozantní biskupský Šaumburk a byl sídlem biskupských manů, představuje klasický prototyp hradu s plášťovou zdí. Jádro tvoří nepravidelný ovál o délce kolem 50 m a šířce kolem 30 m, obehnáno je jednoduchou hradbou o šířce 1,5 m, a navíc ještě vnějším příkopem a valem. Na severovýchodní straně vnitřního jádra stál původní palác. Za husitských válek byl v držení Zikmunda z Bítova, poté jej drželi jeho synové Mikuláš a Hanuš (Jan). Rytíři z Bítova si svou záškodnickou aktivitou (zejména pak Mikuláš) získali celkem zaslouženou pověst nepokojných sousedů, jak o tom svědčí četné žaloby (PO III,

13. Hrad Nový Šaumburk – půdorys hradu s vodní nádrží (místo polního tábora?).

14. Zlín – nová stavba sídla Viléma Tetoura z Tetova na konci 15. stol. v místech dnešního zámku.

č. 462, 523, 599, 944). Jejich řádění učinil nakonec přítrž až moravský zemský hejtman Jan Tovačovský z Cimburka, který donutil Jana a Zikmunda, syny výše zmíněného Zikmunda z Bítova, aby mu postoupili zástavu hradu Nového Šaumburku a města Kelče za 1500 uherských zlatých a poté nechal Nový Šaumburk jako hnízdo lapků v roce 1451 pobořit. Náhradou za něj vznikla v Kelči nová tvrz v místech dnešního zámku. V roce 1468 ale postoupil Kelč i s nově postavenou tvrzí Jiří z Landštejna Matyáši Korvínovi, který nově nabytý majetek postoupil svému dvořanovi Dobešovi z Boskovic, který předal Kelč do správy svému bratru Jindřichovi. Jenže Jindřich z Boskovic o tento majetek záhy přišel, neboť se nechal napálit Zikmundem z Bítova, jinak v pramenech též označovaným jako Zich z Kelče, který „pana Jindřicha jest o Kelč připravil“. Tento skutek neobyčejně rozhořčil krále Matyáše Korvína, takže proti Zichovi z Kelče vytáhl osobně s vojskem a pūjčil si i z Olomouce

děla. V dubnu 1469 podle vratislavského kronikáře Eschenloera vytáhl král na Moravě proti dvěma opevněným místům, z nichž jedno byla právě Kelč („contra duo munita fortalicia, unum Kaltsch dictum“). Výprava skončila úspěšně dobytím obou míst, zemští škůdcové byli pobiti a zajatci byli následně popraveni. Je docela možné, že onou druhou nejmenovanou lokalitou byl právě Nový Šaumburk. Také v případě Nového Šaumburka se v jeho těsné blízkosti jižním směrem vně valu nachází pozůstatky vodní nádrže, v jejímž okolí byly při povrchové prospekci získány nálezy keramiky z 15. století, takže nelze v těchto místech vyloučit osídlení přechodného charakteru, případně tábořiště bojové družiny (obr. 13).

Zvláštní skupinu pak tvoří lokality, které byly v průběhu 15. století nově zbudovány. Platí to především pro hrad Nový Světlov, zbudovaný náhradou za zmiňovaný St. Světlov pány z Landštejna nad Bojkovicemi po roce 1480 (Kohoutek 1995, 113) a nebo již zmíněná tvrz v Kelči či nové panské opevněné sídlo ve Zlíně, které nechal Vilém z Tetova zbudovat v poslední čtvrtině 15. století náhradou za původní hrad v poloze „Hradištěk“ u Zlína-Kudlova (obr. 14).

Obecně lze konstatovat, že válečné konflikty a rozbroje, které sužovaly území moravského markrabství již od konce 14. století vcelku nepřály nějakému výraznějšímu rozmachu hradní architektury (jedinou výjimkou pro počátek 15. století je snad hrad Křídlo v Hostýnských vrších). Spíše se do ní promítly změny, které si vyžádaly nové zkušenosti z průběhu válečných událostí 15. století, ať již se to týkalo husitských válek a nebo následujícího česko-uherského konfliktu. Naprostá většina hradů v oblasti jihovýchodní Moravy byla v tomto období buď značně poškozena a nebo v některých případech i zcela záměrně pobořena. Dosavadní typy fortifikací většinou neodolaly útoku vycvičené žoldnéřské armády, vybavené navíc i palnými zbraněmi a pro celou řadu hradních lokalit představovala právě druhá polovina 15. století etapu konečného a trvalého zániku. Pouze významné, vesměs zeměpanské hrady (např. Buchlov, Lukov, Brumov), byly později na konci 15. a v průběhu první poloviny 16. století komplexně přebudovány na již vlastně nové renesanční pevnosti (např. výstavba dolního hradu na Lukově). Ve snaze co nejvíce ochránit samotný hrad vznikají v tomto období rozsáhlá předsunutá opevnění ve snaze co nejvíce oddálit případného obléhatele a zmírnit tak účinek palných zbraní (týká se to např. Brumova, Lukova, Střílek a nebo Malenovic). V některých případech se dochovaly i pozůstatky pravděpodobně obléhacích bašt, které jsou zaznamenány i u jiných hradů na našem území (např. Lukov „Tanečnica“ a Malenovice „Skalka“) a také existence provizorně opevněných tábořišť bojových družin jednotlivých feudálů (např. Pankrácovy hrady Engelsberk a Starý Světlov a nebo Nový Šaumburk Zikmunda z Bítova). Pro naprostou většinu východomoravských hradů ale představuje druhá polovina 15. století období trvalého zániku a nadneseně také vlastně konec rytířské epochy.

Použité prameny a literatura:

Husitská kronika Vavřince z Březové. Praha 1954.

Moravské zemské desky – Kraj Olomoucký II. Brno 1948.

Libri citatationum et sententiarium seu knihy půhonné a nálezové I–VII (1374–1503). Brno 1872–1911.

F i s c h e r, B., 1920 : *J. F. Corvina Annales Hradistienses in Paměti Hradištské.* Val. Meziříčí.

H o s á k, L., 1938 : *Historický místopis země moravskoslezské.* Brno.

J a n i š, D. – K o h o u t e k, J. – V r l a, R., 2006 : *Brusné, o. Kroměříž (hrad Křídlo).* Přehled výzkumů za rok 2005, v tisku.

K o h o u t e k, J., 1992 : *Hrad Lukov – jeho význam ve fortifikační architektuře východní Moravy.* Archaeologia Historica 17, 205–223.

K o h o u t e k, J., 1995 : *Hrady jihovýchodní Moravy.* Zlín.

K o h o u t e k, J. – V á c h a, Z. – V r l a, R., 2000 : *Nové poznatky o stavebním vývoji hradu. Malenovic ve středověku.* Archaeologia Historica 25, 183–194.

P o k l u d a, Z., 1986 : *Dějiny malenovického hradu.* Gottwaldovko od minulosti k současnosti 8, 111–197.

- P o k l u d a, Z., 1991: *Rod Šternberků na Moravě*. Zlínsko od minulosti k současnosti 10, 117–158.
- P o k l u d a, Z., 2005: *Brumov – osudy hradu a jeho držitelů*.
- P a l a c k ý, F., 1895: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě (IV)*. Praha.
- P l a č e k, M., 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Praha.
- Š t ě p á n, V., 2002: *Moravský markrabě Jošt*. Brno.
- T o t h, Z., 1925: *Matyas Kiraly idegen zsoldosserege a Fekete sereg*. Budapest.
- V a r s í k, B., 1965: *Husitské revolučné hnutie na Slovensku*. Bratislava.
- V r l a, R., 2001: *Stavebně historický průzkum půdních prostor východní části jádra hradu Malenovice*. Průzkumy památek 2001 (1), 78–88.

PhDr. Jiří K o h o u t e k, CSc. (n. 1952) působí v Ústavu archeologické památkové péče v Brně – expozitura Zlín. Zabývá se především středověkou fortifikační architekturou.

The Castles of Southeast Moravia during the 15th Century

A b s t r a c t

The time from the end of the 14th century until the peace treaty of 1479 in Moravia was characterized by war activities interrupted by occasional short periods of peace. The first major conflict was the war between the margraves Jošt and Prokop in the late 14th century, followed by the Husite wars in the second quarter of the 15th century and subsequent conflict between the Czech King Jiří of Poděbrady and his Hungarian counterpart Matthias Corvinus during the 1460s and 1470s. In the course of these conflicts, a great majority of the East Moravian castles disappeared. Only the major, usually royal, castles (e.g. Brumov, Buchlov, Lukov) were later in the early 16th century rebuilt into more modern, essentially already Renaissance-style residences. The architecture and morphology of the individual castles was in many cases influenced or determined by the war conflicts of this period.

During 1468 and 1469, the Hungarian king Matthias Corvinus seized many castles of the Southeast Moravia where he subsequently installed garrisons lead mostly by the hetmans of his infamous mercenary corps known as “legio negris”. In the cases of siege of Lukov and Malenovice castles, remnants have been preserved of siege camps and outposts from which the attacks were commanded. These events lead to reconstructions and extensions of the damaged castles, including building of large external fortification structures. In Malenovice, a new fortification system was built. Also interesting is recognition of terrain imprints of individual troops that raided Hungary and Austria for bounty in the name of their feudal masters during the anarchy of the 1440s-50s. These include above all remains of the encampments of the party lead by Pankrác of St. Mikuláš near the castles of Starý Světlov and Engelsberk in the Vizovice hills, and also near the castles of Chlum and Nový Šaumburk in the Hostýn hills.

During the subsequent reconstructions of the royal castles, new fortification elements appear (artillery bulwark, fusilier galleries etc.). Advance fortifications were built with the purpose to keep the potential threat as far from the castle as possible (Brumov, Lukov, Malenovice). A few of the damaged castles were replaced in the last quarter of the 15th century by completely new aristocratic residences (e.g. Nový Světlov near Bojkovice or Zlín). In spite of that, the second half of the 15th century is the time of the final demise for most of the East Moravian castles.

Burgen in Südostmähren im Verlauf des 15. Jahrhunderts

Zusammenfassung

Vom Ende des 14. Jahrhunderts bis zum Friedensvertrag 1479 kam es in Mähren zu kriegerischen Auseinandersetzungen, die nur mit kleineren Pausen unterbrochen wurden. Der erste größere Konflikt war der Krieg zwischen den Markgrafen Jošt und Prokop gegen Ende des 14. Jahrhunderts, dann folgten die Hussitenkämpfe im zweiten Viertel des 15. Jahrhunderts und in den sechziger und siebziger Jahren des 15. Jahrhunderts ein kriegerischer Konflikt zwischen dem böhmischen König Jiří z Poděbrad und dem ungarischen König Matyáš Korvín. Während dieser Auseinandersetzungen sind die meisten ostmährischen Burgen zugrunde gegangen, nur wichtige, überwiegend königliche Burgen (z. B. Brumov, Buchlov, Lukov) wurden später – am Anfang des 16. Jahrhunderts – komplex umgebaut, sodass daraus modernere, eigentlich schon Renaissancewohnsitze entstanden. In mehreren Fällen haben die Kriege Spuren an der Architektur und Morphologie einzelner Burgen hinterlassen.

In den Jahren 1468 und 1469 besetzte der ungarische König Matyáš Korvín mit Gewalt eine Reihe von Burgen und setzte eigene Besatzungen hinein, die von Hauptmännern seines bekannten Söldnerheers „legio

negrís“ geführt wurden. Im Falle der Belagerung der Burgen Lukov und Malenovice sind Reste der Lager und Wachorte erhalten geblieben. Von dort aus wurden Angriffe geleitet. Infolge dieser Ereignisse wurden beim Wiederaufbau und Renovieren der beschädigten Burgen neue umfangreiche Vorburgen ausgebaut oder ein neues Fortifikationssystem errichtet (wie im Fall Malenovice). Von Interesse ist ebenfalls Erkennung der Geländespuren nach notdürftig befestigten Lagern einzelner Kohorten, die in der Herrschaftslosigkeit der vierziger und fünfziger Jahre des 15. Jahrhunderts in Diensten einzelner Feudalherren beutegieriger Feldzüge nach Ungarn und Österreich unternommen haben. Es handelt sich um Lagerreste der Kohorte von Pankrác ze Svatého Mikuláše bei den Burgen Starý Světnov und Engelsberk im Bergland Vizovické vrchy, weiter bei den Burgen Chlum und Nový Šaumburk im Bergland Hostýnské vrchy.

Beim anschließenden Umbau von Burgen kamen neue Fortifikationsmerkmale (Artilleriebastionen, Schützengänge) zum Vorschein und zugleich wurden Vorbefestigungen gebaut, um eventuelle Angriffe gegen einzelne Burgen (Brumov, Lukov, Malenovice) möglichst zu hemmen. Als Ersatz für einige beschädigte Lokaltäten entstehen im letzten Viertel des 15. Jahrhunderts auch völlig neue Adelsresidenzen (z. B. Nový Světnov bei Bojkovice oder Zlín) Trotzdem hat die zweite Hälfte des 15. Jahrhunderts einen endgültigen Untergang für die meisten ostmährischen Burgen gebracht.

K OTÁZCE OTEVŘENÝCH SÍDLIŠŤ RANĚ STŘEDOVĚKÉ MORAVY A ZÁZEMÍ STAROMĚSTSKO- UHERSKOHRADIŠŤSKÉ MOCENSKÉ AGLOMERACE DOBY VELKOMORAVSKÉ

Luděk Galuška, Archeologický ústav Moravského zemského muzea, Brno

Věnováno památce Viléma Hrubého, významného představitele slovanské archeologie, objevitele nesčetných památek velkomoravské minulosti Starého Města a uherskohradišťského regionu, archeologa středního Pomoraví, u příležitosti 20. výročí jeho úmrtí dne 23. 9. 1985.

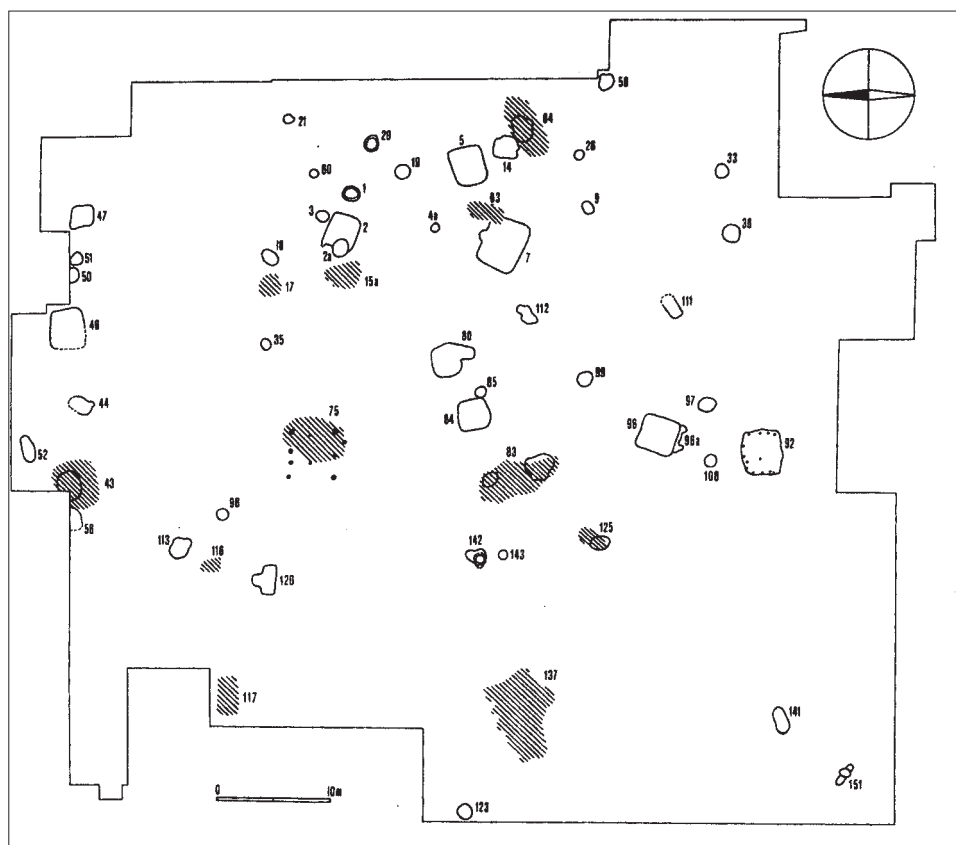
Morava 9. století byla centrálním územím prvního státního útvaru středo- a západoevropských Slovanů označeného císařem Byzantské říše Konstantinem VI. Porfyrogenétem názvem Velká Morava. Tento útvar do jisté míry vycházel z modelu Franské říše za panování Karlovců, byl však adaptovaný a uzpůsobený moravskými Mojmírovci na poměry místního slovanského prostředí (1). Na Moravě se rozkládala obě hlavní centra Velké Moravy, tedy sídlení aglomerace Staré Město-Uherské Hradiště a Mikulčice i některá další významná hradiska (obr. 7). Na centrech, stejně jako na hradiscích, jakými byly např. Břeclav – „Pohansko“, Brno – Líšeň „Staré Zámky“, Znojmo – „sv. Hypolit“, Olomouc – hradní kopec, Strachotín – „Petrova louka“, Nejdek – „Pohansko“ a další se prováděly nebo ještě stále provádějí archeologické výzkumy, zpracovávají se starší nálezy z nich pocházející. Stále se tak doplňují poznatky, na základě kterých se můžeme jasněji a s větší pravděpodobností vyjadřovat k charakteru a funkci těchto hradisek, k jejich zástavbě, opevnění, k sociální struktuře jejich obyvatel a podobně. Stálý zájem o hradiska vyplývá z jejich důležité role, kterou sehrávala v rámci vojensko-správního a ekonomického systému Velké Moravy a také toho, že byla domovem všech vrstev tehdejší slovanské společnosti počínaje knížaty a velmoži a konče nesvobodnými lidmi a otroky.

V souvislosti s výzkumem neopevněných resp. otevřených sídlišť a vesnic v zázemí velkomoravských hradisek byla a vlastně je dodnes situace výrazně odlišná (Dostál 1987, 9-32, Galuška 2004, 16–45, Nekuda 1982, 33–66: ten obecně k sídlištím 6.–15. stol., a další). O existenci těchto sídlišť nás informují většinou jen nálezy z povrchových sběrů nebo odkryvy ojedinělých, více méně izolovaně zkoumaných objektů a to nezřídka jen proto, že při nějaké zemní činnosti došlo k jejich narušení. Pouze na několika lokalitách byl systematicky prozkoumán natolik dostatečný počet objektů, že se na jejich základě můžeme vyjádřit ke struktuře a charakteru celého sídliště. V bývalém Československu souvisel tento neuspokojivý stav výzkumu otevřených sídlišť s několika skutečnostmi. Jednou z hlavních bylo, že existovalo jen málo možností provádět vlastní systematický plošný výzkum. Kdo ji měl, upřednostňoval spíše systematický průzkum hradiska, případně pohřebiště v jeho zázemí, než méně atraktivní a přitom náročnější výzkum otevřeného sídliště. V současnosti sice výrazně přibýlo stavební činnosti a tedy také nutnosti provádět plošně leckdy rozsáhlé záchranné terénní výzkumy, však pravděpodobnost, že dojde k průzkumu celé, či alespoň podstatné části sídliště, je přitom malá. Jisté břemeno také představují dosud odborně nevyhodnocené nálezy pocházející ze starších výzkumů. Na druhou stranu je ovšem nutno podotknout, že v současnosti je na Archeologickém ústavu AVČR v Brně řešen grantový úkol, jehož cílem je problematika osídlení v zázemí raně středověkých center a tedy i vesnic, a že na dané téma se v Mikulčicích roce 2005 uskutečnilo mezinárodní vědecké sympozium.

Slovanskou vesnici jako základní jednotku osídlení kulturní krajiny máme doloženu už v 6. až polovině 7. století, tedy v časně slovanském období. Tvořily ji budto shluky či hnízda staveb (Břeclav–Pohansko) nebo stavení vytvářela kruh případně půlkruh okolo volného

prostoru (Mutěnice, viz obr. 1). V prvním případě jde o typ shlukový, v druhém o typ návesní (Dostál 1985, 35–50, Klanica 1993, 83–91). Existují však i náznaky, že už v té době mohla existovat vesnice s domy v řadách, tedy typ řadový (Roztoky u Prahy). Časně slovanskou vesnici většinou tvořilo ne více než 10 obydlí provázených podzemními zásobnicemi – obilnicemi, případně dalšími hospodářskými objekty. Slované své první vesnice zakládali na sprašových dunách nebo štěrkových vyvýšeninách v nivách velkých řek nebo na terasách a svazích v jejich blízkém okolí. Předpokládá se, že takovouto vesnici mohlo obývat 40 až 60 jedinců. Vezmeme-li v úvahu nezbytné hospodářské zázemí každé vesnice – ideálně kruh o poloměru 1,5 km (Pleinerová 1975, 20) – pak by na jižní Moravě, na Břeclavsku, žilo průměrně 5–6 lidí na km², přičemž by obývali asi 30 sídlišť (Unger 1992, 97, Klanicová 2001, 32, k tomu i Měřínský 1989, 7–25). A podobně tomu zřejmě bylo i v jiných úrodných oblastech Moravy 6.–7. století (Galuška 2004, 17–20).

Je paradoxní, že vesnice poloviny 7. až konce 8. století, tedy starší doby hradištní, známe o poznání méně, než vesnice z předcházejícího období časně slovanského. Žádná z nich nebyla zkoumána do té míry, abychom se mohli vyjádřit k jejich celkovému charakteru. Známe jen typy sídlištních objektů a víme, že ve většině případů se osídlení nachází v tradičních nížinných oblastech u vodních toků (např. Břeclav–Líbivá – Macháček 2001, 39–40, Brno–Starý Lískovec – Čižmářová 1994, 271–288, osídlení na soutoku Moravy a Dyje – Měřínský 1989, 23–24). V několika případech je však viditelný posun osídlení i na území do té doby Slované neobývaná, tedy mimo říční nivy a svahy v jejich blízkém okolí např. do oblasti Českomoravské vysočiny (Hrotovice–Mstěnice – Nekuda 2000, 120–122). Některá časně

1. Mutěnice. Časně slovanské sídliště s objekty s keramikou pražského typu (podle Klanica 1986).

slovanská sídliště z 6.–7. století ovšem přežívají i do století osmého, ba známe i taková, která existovala ještě v době Velké Moravy (Mutěnice – Klanica 1987, 130–131, Břeclav–Líbivá – Macháček 2001, 39–45; obr. 2 této stati) a dokonce i po jejím zániku (např. Ostrožská Nová Ves – Marešová 1967, 75–86, Galuška 2001, 50–57). Stejně ovšem platí, že pro období 8. století nemůžeme k uspořádání a socio-demografickému charakteru tehdejších vesnic říct nic bližšího než to, že v některých už vedle zemědělsky zaměřených obyvatel žili také příslušníci vyšší společenské vrstvy – jezdcí a bojovníci. Vzácně to dokládají některé specifické nálezy z neopevněných sídlišť, např. bronzové a železné ostruhy s háčky či očky a ozdobná bronzová kování opasek a koňských postrojů avarsko-slovanského stylu datované do 8., resp. na přelom 8. a 9. století (na Uherskohradištsku např. Ostrožská Nová Ves – „Oráčiny“, Uherský Ostroh–Kvačice – Galuška 2000, 36).

Deváté století je na Moravě obdobím významného slovanského státního útvaru Velké Moravy. Vzhledem k dominantnímu zaměření obyvatel vesnic na zemědělství a chov dobytka se tyto vesnice stále koncentrují na úrodných nížinných půdách podél vodních toků, tedy především v tradičních sídleních areálech. Místo se však osídlení posunulo i na dosud nevyužívané a méně úrodné půdy, např. na Mohelnicko na severní Moravě (Palonín, Mohelnice – Goš–Kapl 1986, 176–204, Goš 1988, 182–184) nebo na Vizovicko a Uherskobrodsko na východní Moravě (Zlín, Chrástěšov–Kohoutek 1995, 136, Hrubý–Pavelčík 1992, 173). Do ještě výše položených míst však osídlení zasáhlo už jen výjimečně, to když se např. stavělo hradisko na nějakém výšinném strategicky důležitých místě nebo když se pracovníci železářské huti posunuli do hor, blíže k surovinovým zdrojům. To byl případ železáren na katastru obcí Olomučany v oblasti Moravského krasu severně od Brna (Souchopová 1986) nebo obce Želechovice na Uničovsku na severní Moravě (Pleiner 1958), respektive některých hradisek, např. na hoře sv. Klimenta u Osvětman na Uherskohradištsku (Hrubý 1959, 19–59, 65–70, Menoušková 2001, 159–184). S jistou formou trvalého osídlení i těchto hornatých oblastí Moravy však přesto musíme počítat. Dosvědčují to kostrová i žárová mohylová pohřebiště nacházející se na Slavičínku, Bojkovicku a Luhačovicku na okrajích Bílých Karpat nebo na Uherskohradištsku na svazích Chřibů, často v nadmořské výšce okolo 300 m (Dostál 1957, 37–74, Dohnal 1980, 63–76, Galuška–Lutovský 1993, 151–161, Kohoutek 1995, 136–138, Polák 2005 a další). O charakteru osídlení těchto hornatých oblastí však prozatím nevíme nic bližšího. O poznání lépe jsme na tom v případě vesnického osídlení v úrodných, nížinných oblastech jižní Moravy. Například pro už vzpomenuté Břeclavsko se pro 9. století počítá s tím, že oproti časné slovanskému období 6.–7. století se zde ztrojnásobil počet obyvatelstva, přičemž se zároveň zdvojnásobil počet vesnic (asi 60) i počet obyvatel na 1 km² kterých mohlo být okolo deseti (podle Unger 1992, 98–100, Klanicová 2001).

Pravděpodobně nejkomplexněji prozkoumané vesnice doby velkomoravské na Moravě se nacházejí v Paloníně „Na plachtě“ (okr. Šumperk), v Uherském Hradišti–Sadech v poloze „Dolní Kotvice“ (okr. Uherské Hradiště) a v Mutěnicích v poloze „Zbrod“ (okr. Hodonín). Vesnice v Palonína vznikla v 9. století a zanikla někdy po polovině 13. století (Goš–Kapl 1986, 176–204). Objekty její nejstarší fáze z 9.–10. století byly odkryty na ploše 5 625 m², v dolní části terénní vlny v nadmořské výšce 250–260 m n. m. Nacházely se poblíž potoka, nedaleko od inundačního území řeky Moravy. Podle vedoucího výzkumu Vladimíra Goše (1988, 182–184) vytvářely tyto objekty pravidelně se opakující shluky, interpretované jako zbytky základních sídelních jednotek – usedlostí. Každou usedlost tvořilo jedno obydlí, dále 1–2 obilnice a několik hospodářských, tzv. užitných objektů. Obydlí obývané jednou párovou rodinou představoval v Paloníně 9.–10. století dřevěný srub o rozměrech 4×4–5×5 m postavený na úrovni terénu. Ve dvou zjištěných typech obilnic se dalo uskladnit buďto 8,6–14,4 nebo dokonce až 38–49 hl obilného zrna. Mezi užitnými objekty byly interpretovány také jámy na pálení vápna. Vedle běžné hradištní keramiky patřila k nejzajímavějším nálezům železná ploténkovitá ostruha, dále železný hrot šípu se zpětnými křídélky, držadlo vědra, miska slezského typu a hákovitý klíč. Kromě palonínského sídliště z polohy „Na Plachtě“ jsou z Mohelnice známa ještě další dvě

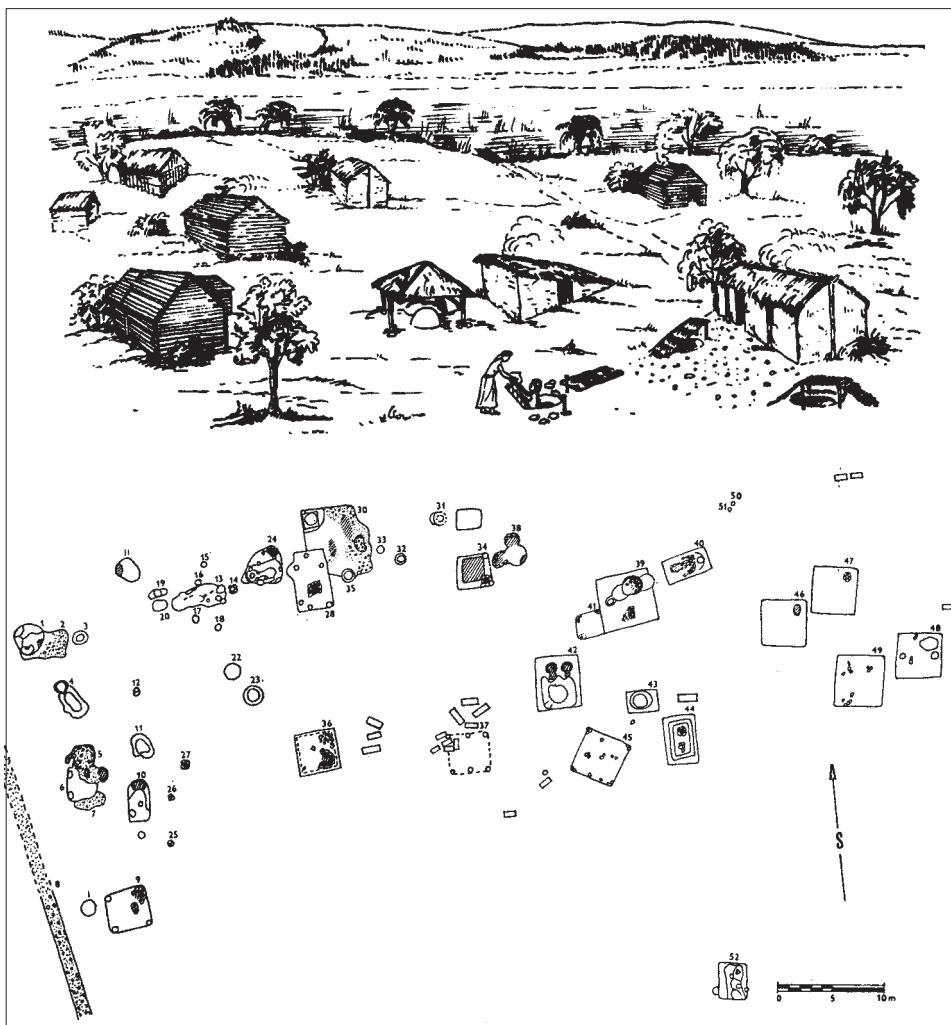
2. Břeclav-Líbivá. Časně slovanská (nahore) a velkomoravská fáze (dole) zkoumané části sídliště (podle Macháčka 2001).

zemědělsky zaměřená sídliště, přičemž i ona se nacházela v blízkosti vodních toků. Od sebe je odděluje vzdálenost pouhých 4 km.

Slovanská vesnice v Uherském Hradišti-Sadech „Dolních Kotvicích“ vznikla snad už v 7., spíše však až v 8. století a zanikla ve století devátém. Rozkládala se v dolní části mírného, jižního svahu v rozmezí 185–190 m n. m., asi 6 m nad nivou řeky Olšavy. Její prozkoumaná plocha činila 2 840 m². Podle vedoucí výzkumu Kristiny Marešové (1985) bylo na této ploše identifikováno 7 pravidelně se opakujících uskupení sídlištních objektů, z nichž každé tvořilo hospodářsky soběstačnou usedlost (obr. 3). Taková usedlost sestávala z obydlí, obilnice či zásobní jámy a výrobního objektu. Obydliemi byly buďto zemnice o rozměrech 3,0–4,4×3,0 m, dále „polozemnice“ s rozměry 2,6–5,0×2,6–5,0 m nebo domy se sníženou podlahou resp. podlahou na úrovni se stranami 4,0–5,8×3,0–4,0 m. Mezi výrobními objekty byla interpretována kovárna, pekárna, dílna na zpracování rohů a parohů, hutnický objekt a dílna na zpracování kamenných přeslenů (Marešová 1977, 31–37). U jedné z obilnic se dokonce zachovaly stopy po vřdřevě z proutí. Podle K. Marešové (1985, 41) se zdá, že obyvatelé sadských usedlostí nevyřáběli a nehospodařili jen pro vlastní spotřebu, nýbrž že jejich produktivita byla výrazně vyšší a tedy s širším působením do okolí. Z významnějších nálezů odsud vzpomene alespoň železné sekerovitě hřivny, železnou ostruhu s háčky ze začátku 9. století, část rotačního brusu, železné misky slezského typu a kadidlo ve formě stromové prskyřice dovezené z Orientu. Po svahu výše bylo nedaleko od sídliště objeveno kostrové pohřebiště s obřadním objektem, na němž bylo ve 242 hrobech pohřbeno 252 nebožtíků. Co do počtu mezi nimi vynikali zejména muži se sekerami, nechyběly však ani ženy se stříbrným šperkem veligradského typu, či kovotepec s kladívkem (Marešová 1983). Vesnice v Uherském Hradišti-Sadech „Dolních Kotvicích“ patřila do rámce sídlišť nejbližšího zázemí velkomoravské sídelní aglomerace Staré Město–Uherské Hradiště (obr. 4).

Z rámce zázemí hradiska Valy u Mikulčic byla v dostatečném rozsahu zkoumána jen vesnice v Mutěnicích v poloze „Zbrod“ (Klanica 1987, 130–131, 1993, 83–91). Rozkládá se na západní terase řeky Moravy v blízkosti říčky Kyjovky a byla z ní prozkoumána plocha 5 000 m². Její hlavní část sice patří už do období časně slovanského, zbývající však náleží období velkomoravskému. Tu tvořilo celkem šest čtvercovitých zemnic a přibližně stejný počet pozůstatků nadložních sídlištních objektů, tedy povrchových domů, provázených ještě pěti obilnicemi. Zemnice charakterizovaly malé rozměry, kdy strany byly dlouhé jen 3 m, ovšem našlo se v nich poměrně hodně nálezů. Nescházely mezi nimi železné jezdecké ostruhy, ba dokonce ani kosti dravých ptáků, zejména jestřábu a sokolů, což by podle Zdeňka Klanici (1987, 131) mohlo navozovat úvahu o jisté zajímavé specializaci obyvatel mutěnického sídliště. Toto sídliště bylo součástí linie osídlení na pravobřežní terase řeky Moravy, kde jednotlivé osady byly od sebe vzdáleny asi 2 km. Stejně jako vesnice v Uherském Hradišti-Sadech i ono zaniklo někdy na začátku 10. století, tedy v době, kdy přestala existovat Velká Morava.

Z výsledků dosavadního výzkumu vesnic doby velkomoravské můžeme pro oblast Moravy vyslovit některé dílčí závěry. Převážná část vesnic a sídlišť se nachází v úrodných oblastech poblíž větších i menších vodních toků, na kvalitních, zemědělsky obdělávatelných půdách. Většina z nich ležela mimo dosah případných záplav, jen nemnohé se rozkládaly v inundacích na vyvýšených dunách a terasách. Často je v jejich blízkosti doložena nebo alespoň předpokládána místní, případně i dálková komunikace. Největší kumulace sídlišť se celkem logicky nacházejí v zázemí center, tzn. v blízkosti hradisek a mocenských sídelních aglomerací. Rozlohy vesnic asi byly různé, např. v souvislosti s Uherským Hradištěm-Sady se její celková délka odhaduje na 400 m. Vnitřní členění vesnic do rámců jakýchsi soběstačných dvorů-usedlostí, jak ho naznačují náleзовé situace v Paloníně a Uherském Hradišti-Sadech, představuje zřejmě už vyšší organizační formu, kterou však asi nemůžeme předpokládat u všech soudobých otevřených sídlišť. Dvory-usedlosti však známe v souvislosti se sídlištními areály uvnitř významných center např. Starého Města-Uherského Hradiště, Mikulčic nebo Břeclavi-Pohanska. Ačkoliv je zemědělské zaměření života obyvatel otevřených sídlišť

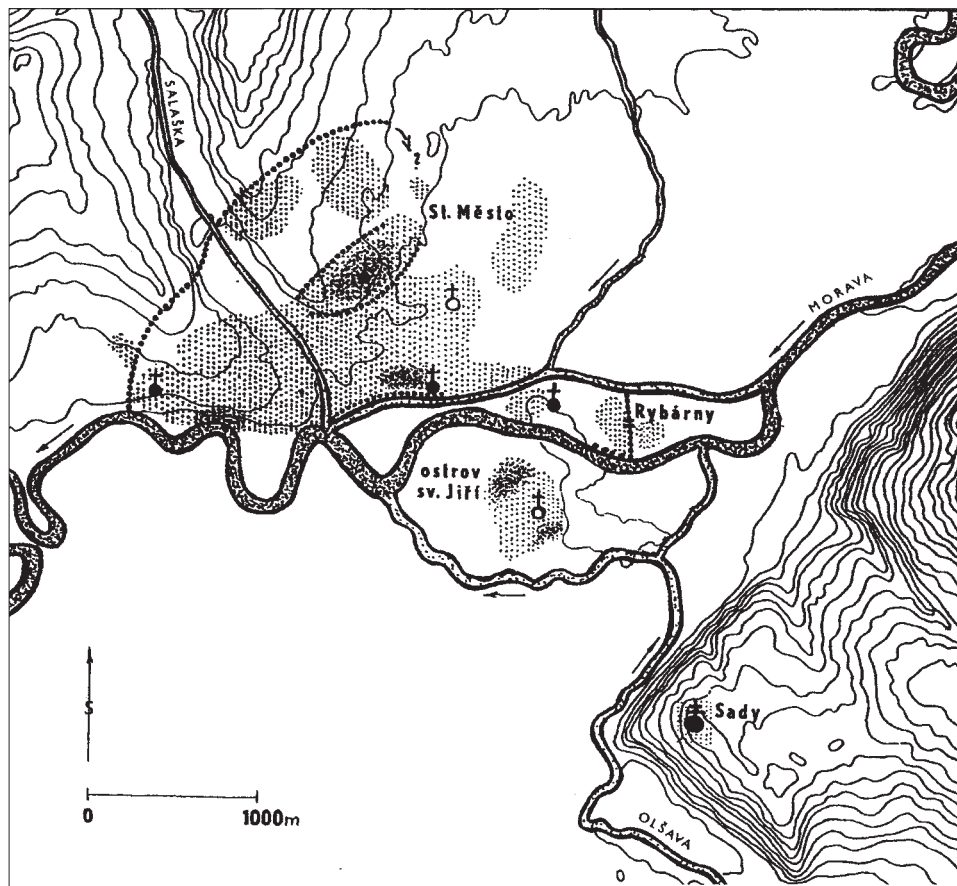
3. Uherské Hradiště-Sady, „Dolní Kotvice“. Velkomoravské sídliště (dole) a rekonstrukční pohled na něj (podle Marešové 1985).

zřejmě, na většině z nich se nacházejí také stopy výrobní činnosti, zejména pak kovářství (např. Dolní Věstonice – Klíma 1985, 44). I to lze považovat za logické, protože univerzálního kováře schopného opravit např. zemědělské nářadí potřebovalo každé sídliště té doby. Zřejmě v nejkompexnější podobě lze výrobu – zemědělskou i řemeslnickou – sledovat na sídlišti v Uherském Hradišti-Sadech „Dolních Kotvicích“. Snad to bylo dáno tím, že tamní sídliště na jedné straně zřejmě přímo zabezpečovalo existenci rozsáhlého centra ve Starém Městě-Uherském Hradišti a na straně druhé čerpalo z kontaktů s jeho obyvateli, tedy vysoce specializovanými řemeslníky, domácími i cizími kupci a také velmoži. Je však také nutno říct, že některé významnější vesnice už v té době byly domovem společensky výše postavených jedinců, a to včetně velmožů. Například v zázemí aglomerace Staré Město-Uherské Hradiště žili příslušníci jejich rodin jak na sídlištech v blízkosti aglomerace, tak i na některých sídlištech značně vzdálených (viz dále). Naopak v zázemí Mikulčic se náznaky úplné sociální struktury – společenské diferenciacie – projevují až v tzv. druhém sídlištním pásmu, které bylo od hradiska vzdáleno přibližně 10 km. Na sídlištech prvního pásma vzdáleného do

5 km se přítomnost příslušníků nobility ještě donedávna neprojevila (Klanica 1987, 132). Nové výzkumy v blízkém okolí mikulčických Valů však naznačují, že by tento názor mohl v budoucnu doznat jistých změn.

Jedním z nejvýznamnějších velkomoravských center s rozsáhlým vesnickým zázemím byla sídelní aglomerace Staré Město–Uherské Hradiště. Vznikla na strategicky velmi výhodném místě (Galuška 2001, 123–137). Její západní část se rozkládala na dvou vyvýšených terasách v místech dnešního Starého Města, střední, nejnižší položená část zabírala ostrovy a duny v nivě řeky Moravy, ležící opět v rámci Starého Města, ale i Uherského Hradiště, východní část aglomerace pak využila svahy západního okraje Vizovické pahorkatiny (obr. 4). V rámci této plošně velmi rozsáhlé aglomerace došlo v průběhu druhé poloviny 9. století ke koncentraci velkého počtu obyvatelstva tvořícího výrazně diferencovanou společnost. Na čele této společnosti se nacházeli příslušníci knížecí vrstvy, na jejím opačném konci pak otroci a lidé společensky závislí. Výrazně zde také byla zastoupena vrstva specializovaných řemeslníků a zřejmě také obchodníků.

Agglomerace Staré Město–Uherské Hradiště se rozkládala po obou stranách řeky Moravy, v těsné blízkosti jejího soutoku s řekou Olšavou. Podél břehů obou řek vedly od pravěku známé obchodní komunikace (Hrubý 1965, 28, 30–31, Snášil 1975, 13–18, Jůzovi 2003, 9–12, a další). Byly to větve staré Jantarové stezky, které společně s dalšími stezkami, směřujícími přes Chřiby na západ na střední Moravu a pak dále do Čech, v místě aglomerace vytvářely významnou křižovatku obchodních cest.

4. Velkomoravská sídelní aglomerace Staré Město–Uherské Hradiště (podle Galušky 2001a).

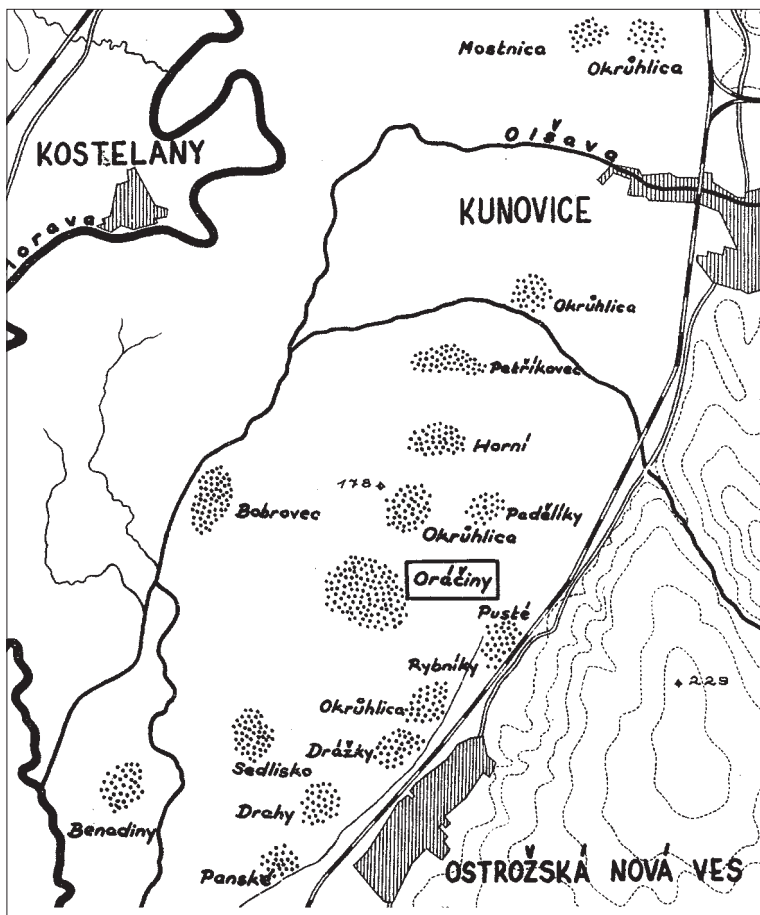
Aglomerace Staré Město–Uherské Hradiště ležela v centru území ohraničeného ze tří stran přírodními dominantami. Jeho střed tvořila v průměru asi 5–6 km široká niva řeky Moravy, v místě aglomerace však široká jen 2–3 km. Západně, v 10 až 12 km vzdálenosti od aglomerace, se táhly svahy Chřibů, východně se rozprostírala zvlněná krajina Vizovické pahorkatiny. Tato pahorkatina ve vzdálenosti 22 až 25 km přecházela v hraniční pohoří Bílé Karpaty. Na sever od aglomerace, ve vzdálenosti 10 m, se nacházela úzká jen cca 0,5 km široká Napajedelská soutěska. Naopak jižně od aglomerace žádný přirozený přírodní předěl neexistoval, hypoteticky ho pouze předpokládáme někde mezi Veselím n. Moravou a Strážnicí. Je pravděpodobné, že vymezené území, od západu k východu dlouhé přibližně 40 km a od severu k jihu asi 25–30 km, tvořilo jakousi bližší sféru zájmu resp. spádovou oblast aglomerace Staré Město–Uherské Hradiště. Lze také předpokládat, že toto území se konstitovalo asi ještě v době před vznikem Velké Moravy a tedy zřejmě souvisí s državou nějaké staré významné rodiny, možná dokonce kmene. Na jihu, snad někde v oblasti mezi dnešním Veselím nad Moravou a Strážnicí, se tato oblast dotýkala zájmové sféry hradiska Valy u Mikulčic.

Součástí bližší spádové oblasti bylo bezprostřední zázemí aglomerace. V minulosti se v souvislosti s ním uvádělo území tvaru kruhu se středem ve Starém Městě o poloměru 10 km (obr. 6), v jehož rámci existovalo v 9. století 67 sídlišť a téměř 40 pohřebišť (Hrubý–Pavelčík 1992, 158–161, Snášil 1992, 387–391, Snášil 1995, 30–31). To je počet, který se na tak malé ploše neopakuje u žádné jiné velkomoravské lokality. Je ovšem nutné upřesnit, že z většiny těchto sídlišť a pohřebišť byly prozatím prozkoumány jen jejich části, jednotlivé objekty a hroby. Domnívám se však, že pro určení skutečného rozsahu zázemí sídelní aglomerace Staré Město – Uherské Hradiště představuje uměle vytyčený desetikilometrový okruh jen velmi formální kritérium. Důležitější pro určení zázemí se mi zdá být celková konfigurace terénu a pravděpodobný průběh komunikací v kombinaci se sídlištní strukturou.

Severozápadně až jihozápadně od aglomerace Staré Město–Uherské Hradiště byla sídliště zakládána v mírně zvlněné krajíně předhůří Chřibů. Od centra byla vzdálena 2 až 5 km. Často jsou tato sídliště provázena kostrovými pohřebišti, většinou plochými, nechybí však ani mohylníky (Hrubý–Pavelčík 1992, 158–161). Dominantní lokalitu v této části zázemí představuje Modrá u Velehradu nacházející se asi 3 km severozápadně od okraje Starého Města (Hrubý–Hochmanová–Pavelčík 1955, 42–126, Hrubý 1965, 95–97, Galuška–Vaškových 2002, 76–86, Galuška 2005, 13–22). Počátky zdejšího sídliště spadají s velkou pravděpodobností už do 7.–8. století (2), většího rozsahu a významu však sídliště nabývá až ve století devátém. V té době zde byl také vybudován zděný na maltu stavěný kostel, jeden z nejstarších na území pozdější Velké Moravy. V jeho okolí vzniklo kostrové pohřebiště, na kterém byly pohřbeni také příslušníci vládnoucí vrstvy. Dvorec, který je zde vzpomínán písemným pramenem z doby vrcholného středověku, prozatím objeven nebyl. Sídliště i kostel existovaly i v období po zániku Velké Moravy. Z dalších nalezišť vzpomeňme alespoň Boršice u Buchlovic „Oujezdky“ a „Zelnice“, Polešovice „Míšky“ a „Dorštot“, či několik nalezišť u nepřiléhající vzdáleného Zlechova.

Severovýchodně až jihovýchodně od aglomerace Staré Město–Uherské Hradiště se sídliště rozkládala na svazích Vizovické pahorkatiny. Některá z nich leží v místech dnešního „velkého“ Uherského Hradiště, takže se v 9. století nacházela jen 1 až 3 km od aglomerace. Tvořila jakýsi pás, který se od řeky Olšavy na jihu táhl severním směrem až ke Kněžpoli. Většina sídlišť zde opět byla provázena pohřebišti s plochými kostrovými hroby, někde se objevily jen hroby či jen objekty. Nejvýznamnější lokality zde představují už vzpomenuté sídliště a pohřebiště v Uherském Hradišti-Sadech „Kotvicích“ (Marešová 1983, 1985), dále „Zelnice“ a „Vinohrady“, ve čtvrti Mařatice pak „Mezicesty“, v Jarošově poloha „Nad hříštěm“, či „Na dědině“. Ze vzdálenějších lokalit severovýchodního až jihovýchodního zázemí aglomerace uvedme alespoň sídlištní polohy u Hluku a tamní rozsáhlé mohylové pohřebiště v lese „Hluboček“ (asi 10 km od aglomerace), dále Dolní Němčí (asi 14 km), výšinné sídliště v Ostrožské Lhotě (asi 13 km) a sídliště v Březolupech (asi 11 km). V případě více než 20 km

5. Západní části katastrů Kunovic a Ostrožské Nové Vsi jižně od staroměstsko-uherskohradištské aglomerace s vyznačením sídlištních poloh Františkem Botkem (podle Marešové 1967).

vzdálených nalezišť v okolí Luhačovic a Slavičína si jejich vazbou na oblast aglomerace Staré Město–Uherské Hradiště už tak jistí být nemůžeme, nicméně tamní naleziště železné rudy nacházející se v okolí Rudimova zřejmě touto drahocennou surovinou aglomerací zásobovala. Snad nechybíme, podobně jako v souvislosti s hradiskem Brno-Líšeň „Staré Zámky“ a jeho rolí ve vztahu k rudné blanensko-olomučanské oblasti (Staňa 1988, 33), považujeme-li za jakési správní centrum rudimovské železářské oblasti tamní hradisko Gradca (Hrubý–Pavelčík 1992, 173).

Železářská rudicko-bojkovická oblast se jižním okrajem dotýkala Poolšavské cesty, bývalé Brigetijské větve staré Jantarové stezky. Jejím prostřednictvím se však do oblasti Pomoraví dostávala nejen železná ruda a karavany kupců a obchodníků, ale často i oddíly nepřátel. Význam Poolšaví dokumentuje hned několik sídlišť a nejméně dvě hradiska nacházející se po obou březích Olšavy asi 9 až 11 km od aglomerace Staré Město–Uherské Hradiště. Byla jimi hradiska Bolegradica u Hradčovic a Valy u Vlčnova, jež však na detailnější archeologický průzkum ještě stále čekají (Polák 2005, 45–47). K nejvýznamnějším nalezištím v Poolšaví dále se řadí Uherský Brod (15 km), Havřice (13 km), Drslavice (11 km), Veletiny (9 km), Podolí „Výpusta“ (6 km) a pak zejména už stručně charakterizované Uherské Hradiště-Sady (Galuška 1996, Marešová 1983, 1985). K lokalitám Poolšaví bývají přiřazovány také Kuno-

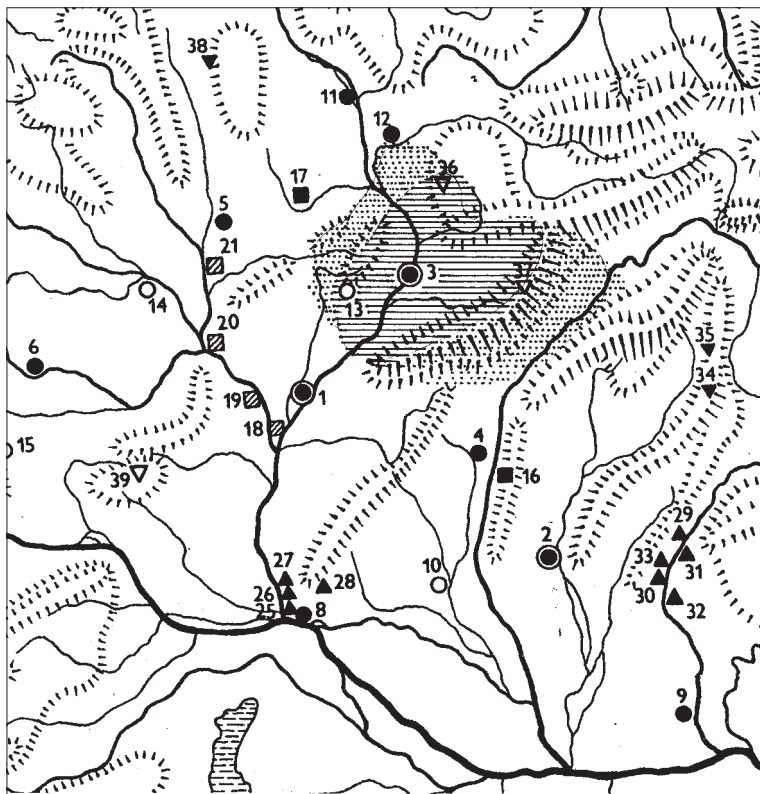
6. Severní část středního Pomoraví. Hypotetický rozsah nejbližšího zázemí staroměstsko-uherskohradištské sídelní aglomerace podle V. Hrubého (kruh) a podle autora (trojúhelník s vně vypouklými stranami).

vice se svými čtyřmi slovanskými sídlišti. Tak např. sídliště v poloze „Úzké“ je považováno za strategický protipól sídlišť Uherském Hradišti-Sadech, neboť se logicky předpokládá, že obyvatelé těchto sídlišť společně kontrolovali vyústění Poolšavské (Brigetijské) cesty do středního Pomoraví (Marešová 1985, 7–16, Hrubý–Pavelčík 1992, 172, Snášil 1996, 23–24). U většiny vzpomenuých lokalit však, bohužel, doposud nebyl proveden rozsáhlejší výzkum, takže naše znalosti o nich jsou jen povrchní, neúplné.

Nedaleko od Kunovic, které se nacházejí 2 až 3 km jižně až jihovýchodně od aglomerace Staré Město–Hradiště, leží Ostrožská Nová Ves a Chylice (Galuška 2001, 51–55). V západní části jejich katastrů, na jihu až po severní okraj Uherského Ostrohu, se již v nivě, avšak na tamních vyvýšených dunách, nacházelo snad až 10 soudobých sídlišť (obr. 5). Nejvíce zkoumáno z nich bylo sídliště na novoveských „Oráčínách“ a dále také sídliště v Uherském ostrohu-Kvačicích „Benadinách“, obě založené už v 6. století. Z prvního z nich kromě jiných nálezů pochází železná ostruha s rameny ukončenými očky nebo mušle ostranky jaderské importované na Velkou Moravu až ze Středomoří (Marešová 1967, 78), z druhého pak litá bronzová nášivka. Představují jasná svědectví, že zde už před vznikem Velké Moravy žili příslušníci společensky výše postavených rodin. V době velkomoravské se zde vytvořila

výrazná koncentrace obyvatelstva (Snášil 1992, 390). Uskupení sídlišť u Ostrožské Nové Vsi se rozprostíralo ve vzdálenosti 5 až 11 km jižně od aglomerace Staré Město–Uherské Hradiště. Bohužel, značná část z uvedených sídlišť byla již zničena moderní průmyslovou těžbou písků a šterkopísků.

Podobná, byť zřejmě ne tak rozsáhlá koncentrace sídlišť jako u Ostrožské Nové Vsi, se ve vzdálenosti 2 až 4 km rozkládala také severně od aglomerace Staré Město–Uherské Hradiště, a to na katastru obce Huštěnovice (Hrubý–Pavelčík 1992, 158). Vzpomínány jsou stopy po sídlištích v polohách „Huštěnůvky“, „Vinšovaté“, „Lněné“ nebo „Padělky“. Osídlené území pak podél Moravy pokračovalo i dále na sever, až k obci Babice s polohami „Zárudné“, „Před cesty“ či „Za hřbitovem“. Stejně jako v případě Ostrožské Nové Vsi i sídliště u Huštěnovic a Babic ležela poblíž hlavní severo-jížní trasy Jantarové stezky, přičemž využívala zejména vyvýšené duny v rámci nivy řeky Moravy a mírně svažité terény na jejich okrajích. Využívání krajiny severním směrem od aglomerace se však neomezovalo jen na nížinné oblasti, nýbrž zasáhlo pravděpodobně i do hor, do oblasti Kudlovické doliny, která se v délce asi 5 km vytvořila podél stejnojmenného potoka stékajícího do Pomoraví z východních svahů Chřibů. Zdejší starodávná tradice těžby železné rudy i v současnosti běžně nalézané výchozy limonitů naznačují, že odsud mohla být tato surovina do Pomoraví exploatována velice záhy, pravděpodobně už v době Velké Moravy. Ve vztahu ke staroměstsko-uherskohradištské aglomeraci by se jednalo o významný, přitom blízký, zdroj hospodářsky i strategicky velmi významné suroviny.

7. Staroměstsko-uherskohradištská sídelní aglomerace (3) s vyznačením území pravděpodobné sféry vlivu (čárkovaně) s možným přesahem do Pováží, na Přerovsko a Kroměřížsko (tečkovaně) podle autora, na podkladě mapy moravských hradisek (podle Staně 1990).

Z toho, co bylo uvedeno lze vyvozovat, že bezprostřední zázemí aglomerace Staré Město–Uherské Hradiště tvořilo jakýsi pomyslný trojúhelník s mírně vypouklými stranami, jenž postihuje charakter krajiny v okolí aglomerace přeci jen poněkud lépe než dříve zvažovaný kruh (obr. 6). Jedna strana tohoto trojúhelníku, západní, se táhla na svazích Chřibů, přibližně v linii Ořechov–Stříbrnice–Buchlovice–Velehrad–Napajedla. Druhá, jižní strana, procházela asi někde mezi Bzencem, Veselím nad Moravou resp. Strážnicí a Hlukem, aby dál směřovala zřejmě až k Uherskému Brodu. Třetí, severní až severovýchodní strana pomyslného trojúhelníku zázemí, propojovala Uherskobrodsko s Napajedelskou soutěskou. Pokud bychom vzali v potaz okrajové body tohoto pomyslného trojúhelníku a vypočítali jeho obsah, dostali bychom se k číslu 330, což by zároveň byla hypotetická rozloha bezprostředního zázemí staroměstsko-uherskohradištské aglomerace v kilometrech čtverečních. V této souvislosti nelze přehlédnout, že jen o něco málo menší plochu by obsáhl i dříve zvažovaný kruh o poloměru 10 km.

Některé zajímavé skutečnosti související se zázemím, či místy spíše už předpolím aglomerace Staré Město – Uherské Hradiště, lze vyvodit také z rozložení samotných sídlišť. Ukazuje se například, že v půloblouku směrem od jihozápadu k severozápadu existoval při aglomeraci jakýsi neobydlený pás, široký 2 až 3 km, pokrytý však kvalitní, zemědělsky obdělávatelnou půdou. Z toho lze usuzovat, že se na něm zřejmě nacházely pole a pastviny. Vyloučit nelze ani jistý strategický význam tohoto neobydleného předpolí, protože se zde nacházel nejsnadnější přístup k aglomeraci, tedy místa, o kterém v případě nepřátelských útoků obránci potřebovali mít dobrý přehled. Až teprve za hospodářky významným teritoriem se, opět jakoby v půlkruhu, rozkládal pás sídlišť a usedlostí, který se postupně vytrácel v předhůří Chřibů. Další neosídlené území existovalo také jižně od aglomerace. Bylo široké asi 2–3 km a nacházelo se plně v nivě řeky Moravy. Zde zřejmě převažoval podvlhlý až silně podmáčený terén, nevhodný jak k zakládání trvalých sídlišť, tak i obilných polí. Na suchších místech tam můžeme předpokládat nejspíše jen pastviny. Teprve za tímto terénem se na vyvýšeninách uprostřed nivy řeky Moravy a také na jejích okrajích rozkládaly usedlosti a sídliště, které v současnosti nacházíme na katastrech Kunovic, Ostrožské Nové Vsi a Uherského Ostrohu–Kvačic a také Nedakonic, Polešovic a Moravského Písku. Jak už jsme naznačili, obdobná byla situace na území severně od aglomerace Staré Město–Uherské Hradiště. Geologové tam už od období pravěku doložili existenci starých meandrů Moravy i plošně rozsáhlých terénních depresí, místy i s trvale stojící vodou, tedy opět nepříliš dobré území k zakládání trvalých sídel. Teprve až za ním se na dunách a okrajích nivy nacházela sídliště u Huštěnovic a Babic, pokračující jednak dál k Napajedlům, jednak končící na úpatí Chřibů. Naopak východně od aglomerace, na mírně svazitých terénech okrajů Vizovické pahorkatiny, byly sídelní poměry velmi dobré. Proto tam sídliště provázená zřejmě i poli, sady a vinicemi ležela poměrně blízko aglomerace, jen asi 1 až 2 km od ní, což znamená, že s ní téměř souvisela (obr. 4).

Poznání zázemí velkomoravské staroměstsko-uherskohradištské aglomerace v jeho komplexní podobě představuje dlouhodobý proces založený na široké mezioborové spolupráci. Obsáhnout plochu oněch hypotetických 330 km² není v silách jednotlivce ani jednostranně zaměřeného badatele. Objektivně musíme také konstatovat, že vlastně nevíme, jak takové zázemí skutečně vyčlenit. Nemáme k dispozici žádná kritéria, nemluvě vůbec o dobovém pohledu na věc, tedy zda např. správní jednotka „župa“ na čele s županem, úředníkem velkomoravského vladaře vzpomínaným písemnými prameny, odpovídala námi zvažovanému zázemí a podobně. Takže výše uvedený termín „hypotetických“ v souvislosti s rozlohou zázemí je plně na místě. Nicméně studovat problematiku těchto zázemí a jejich hlavních jednotek, tedy otevřených vesnic, musíme a také chceme, víme však, že jsme teprve na jejím začátku.

Studie vznikla v rámci řešení vědecko-výzkumného institucionálního záměru Moravského zemského muzeav Brně.

Poznámky:

- 1 Domnívám se např., že moravští panovníci, na rozdíl od franských, měli jakési „hlavní město“, ze kterého vládli, a ve kterém se zdržovali po větší část roku. Soudím, že ve starším období jím mohly být Valy u Mikulčic, v mladším pak staroměstsko-uherskohradištská aglomerace. Opačný názor, tedy že Mojmir a jeho nástupci vládli tzv. s koňského hřbetu, a že migrovali z hradiska na hradisko, a tedy že neměli jedno ústředí, zastává především historik Dušan Třeštík, byť v souvislosti s Čechami soudí, že „ke knížeti patřily nerozlučně hrad a ovšem i družina (2001, 172).
- 2 Jde o nový, dosud nepublikovaný nález z léta roku 2005. Představuje jej část sídlištního objektu s otopným zařízením, v níž se našla jednak nezdobená keramika archaického vzhladu i provedení naznačující jisté souvislosti snad ještě s časně slovanskou keramikou pražského typu a keramika starohradištní.

Literatura:

- Č i ž m á ř o v á, J., 1994: *Sídliště ze starší doby hradištní v Brně-Starém Lískovci*. Pravěk NŘ 4, 1994, 271–288.
- D o h n a l, V., 1980: *Slovanské žárové mohyly na východní Moravě*. In: B. Dostál–J. Vignatiiová (šest.); Slované 6.–10. století, 63–76. Brno 1980.
- D o s t á l, B., 1957: *Slovanský mohylník u Žlutavy*. SPFFBU E2, 1957, 37–74.
- D o s t á l, B., 1985: *Břeclav–Pohansko. Časně slovanské osídlení*. Brno 1985.
- D o s t á l, B., 1987: *Stavební kultura 6.–9. století na území ČSSR*. Archaeologia historica 12, 1987, 9–32.
- G a l u š k a, L., 2000: *Osídlení katastru Uherského Ostrohu před vznikem Ostrova-Stanice*. In: Uherský Ostroh, 23–40. Uherský Ostroh 2000.
- G a l u š k a, L., 2001: *Pravěké a raně středověké osídlení katastru*. In: Kolektiv autorů; *Ostrožská Nová Ves. Z dějin Nové Vsi a Chylic*. 10–62. Ostrožská Nová Ves 2001.
- G a l u š k a, L., 2001a: *Staroměstsko-uherskohradištská aglomerace – vývoj osídlení a přírodní podmínky v 6.–10. století*. In: L. Galuška–P. Kouřil–Z. Měřinský (edit); *Velká Morava mezi Východem a Západem*. 123–138. Brno 2001.
- G a l u š k a, L., 2004: *Slované, doteky předků. O životě na Moravě v 6.–10. století*. Brno 2004.
- G a l u š k a, L., 2005: *Archeologie v Modré na Uherskohradištsku*. In: Ad Musealem Laborem, Sborník k pětadesátinám PhDr. Lavomíra Brodessera, 13–22. Brno 2005.
- G a l u š k a, L. – L u t o v s k ý, M., 1993: *K málo známé etapě výzkumu slovanského mohylníku u Hluku na Uherskohradištsku. (K problematice moravských středohradištních mohylníků.)* ČMM-VS LXXVIII, 1993, 151–161.
- G a l u š k a, L. – V a š k o v ý c h, M., 2002: *Památník Velké Moravy*. Uherské Hradiště 2002.
- G o š, V., 1988: *Slovanské osídlení severní Moravy*. In: V. Frolec (připravil); *Rodná země*, 181–190. Brno 1988.
- G o š, V. – K a p l, V., 1986: *Slovanská osada u Palonína, okr. Šumperk*. Archeologické rozhledy XXXVIII, 1986, 176–204.
- H r u b ý, V., 1959: *Velkomoravské hradisko sv. Klimenta u Osvětiman*. ČMM-VS XLIV, 19–59, 65–70.
- H r u b ý, V., 1965: *Staré Město. Velkomoravský Velehrad*. Praha 1965.
- H r u b ý, V. – P a v e l č í k, J., 1992: *Nejstarší dějiny středního Pomoraví*. In: V. Nekuda (redig.); *Uherskohradištsko*, 105–196. Brno 1992.
- J ů z o v i, A. a M., 2003: *Uherské Hradiště. Monografie o stavebním a uměleckém vývoji města*. Uherské Hradiště 2003.
- K l a n i c a, Z., 1987: *K vývoji sídlištní struktury zázemí Mikulčic v 6. – 13. století*. In: XVI. Mikulovské sympozium 1986, 127–133. Praha 1987.
- K l a n i c a, Z., 1993: *Mutěnice – slavjanskoje poselenije VII-X vv*. In: Actes du XIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Bratislava, 1–7 Septembre 1991, 83–91. Bratislava 1993.
- K l a n i c o v á, E., 2001: *Archeologické lokality z doby hradištní v zázemí hradiska Pohansko u Břeclavi*. In: Z. Měřinský (edit.); *Archaeologia mediaevalis Moravia et Silesiana I/2000*, Konference Pohansko 1999, 31–37. Brno 2001.

- Klíma, B., 1985: *Hradištní osada u Dolních Věstonic, okr. Břeclav*. Archeologické rozhledy XXXVII, 1985, 27–48.
- Kohoutek, J., 1995: *Slovanské a středověké osídlení*. In: V. Nekuda (redig.); Zlínsko, 131–146. Brno, Zlín 1995.
- Macháček, J., 2001: *Zpráva o archeologickém výzkumu Břeclav-Libivá 1995-1998*. In: Z. Měřínský (edit.); *Archaeologia mediaevalis Moravia et Silesiana I/2000*, Konference Pohansko 1999, 39–62. Brno 2001.
- Marešová, K., 1967: *Slovanské sídliště v Ostrožské Nové Vsi (okr. Uherské Hradiště)*. ČMM-VS LII, 1967, 75–86.
- Marešová, K., 1977: *Přesleny ze sadského lupku*. Časopis Moravského muzea – VS LXI, 1977, 31–37.
- Marešová, K., 1983: *Uherské Hradiště–Sady. Staroslovanské pohřebiště na Horních Kotvicích*. Brno 1983.
- Marešová, K., 1985: *Uherské Hradiště–Sady. Staroslovanské sídliště na Dolních Kotvicích*. Brno 1985.
- Menošková, D., 2001: *Hradisko sv. Klimenta*. In Z. Měřínský (edit.); *Archaeologia mediaevalis Moravia et Silesiana I/2000*, Konference Pohansko 1999, 159–184. Brno 2001.
- Měřínský, Z., 1989: *Slovanské sídliště u Poštorné (okr. Břeclav) a struktura časně slovanského a před-velkomoravského osídlení na soutoku Moravy a Dyje*. In: *Jižní Morava 25/28*, 7–30. Brno 1989.
- Nekuda, V., 1982: *Středověká vesnice na Moravě ve světle archeologických výzkumů zaniklých osad*. *Archaeologia historica 7/82*, 1982, 33–66.
- Nekuda, V., 2000: *Mstěnice. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Raně středověké sídliště*. Brno 2000.
- Plíner, R., 1958: *Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích*. Praha 1958.
- Plínerová, I., 1975: *Březno. Vesnice prvních Slovanů v severozápadních Čechách*. Praha 1975.
- Poláček, L., 2001: *K poznání přírodního prostředí velkomoravských nížinných hradišť*. In: L. Galuška–P. Kouřil–Z. Měřínský (edit); *Velká Morava mezi Východem a Západem*, 315–325. Brno 2001.
- Polák, M., 2005: *Slovanské osídlení na Uherskobrodsku v 8.–10. století*. Nepublikovaná seminární práce uložena na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty MU v Brně.
- Snášil, R., 1975: *Průběh cesty mezi Uherským Hradištěm–Sady a Starým Městem v době hradištní*. *Slovácko XVI–XVII, 1974–1975*, 13–18.
- Snášil, R., 1981: *Osídlení území města v pravěku a časně době dějinné*. In: Kolektiv autorů; *Uherské Hradiště, dějiny města*, 39–79. Brno 1981.
- Snášil, R., 1992: *Změny sídlištní sítě a jejich příčiny v 10. – 19. století*. In: V. Nekuda (redig.); *Uherskohradištsko*, 387–419. Brno 1992.
- Snášil, R., 1995: *Polešovice ve světle archeologických pramenů*. In: Kolektiv autorů; *Polešovice 1595–1995*, 17–47. Velehrad 1995.
- Snášil, R., 1996: *Archeologie a Kunovice*. In: Kolektiv autorů; *Kunovice v proměnách času*, 7–29. Kunovice 1996.
- Souchopová, V., 1986: *Hutnictví železa v 8.–11. století na západní Moravě*. SAÚČSAV v Brně III/1.
- Staňa, Č., 1988: *Velkomoravské počátky Brněnska*. In: V. Frolec (sest.); *Rodná země*, 168–180. Brno 1988.
- Staňa, Č., 1990: *Staré Město a velkomoravská hradiště*. In: L. Galuška (sest.); *Staroměstská výročí*, 71–79. Brno 1990.
- Teštlík, D., 2001: *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791–871*. Praha 2001.
- Unger, J., 1992: *Nástin vývoje životního prostředí na Břeclavsku od 6. do 15. století*. In: XXI. Mikulovské sympozium, 1991, 95–108. Brno 1992.
- Vaškovič, M. – Menšková, D., 2005: *Doklady archeologického osídlení středního Pomoraví. Soupis nalezišť z katastrů obcí Babice, Huštěnovice, Jarošov, Kněžpole, Kostelany nad Moravou, Kunovice, Mařatice, Míkovice, Nedakonice, Ostrožská Nová Ves, Polešovice, Spytihněv, Topolná, Uherský Ostroh, Věsky*. *Slovácko 2004*, R. XLVI, 109–141.

PhDr. Luděk G a l u š k a, CSc. (n. 1960), vědecký pracovník a kurátor Moravského zemského muzea, od roku 1986 vedoucí archeologických výzkumů ve Starém Městě a na dalších nalezištích středního Pomoraví, spoluvůdce archeologického skanzenu v Modré. Specializuje se na problematiku velkomoravských center, na počátky christianizace a na etnogenezi Slovanů, externě přednáší na Ústavu archeologie a muzeologie FF MU Brno.

A Contribution to the Problematic of Open Settlements in the Early Medieval Moravia and the Surrounding Settlements of the Staré Město-Uherské Hradiště Agglomeration during the Great Moravian Period

A b s t r a c t

Unlike forts and villages of the culminating Middle Ages, the research of early medieval villages was never a priority of the Czechoslovak or Czech archeology. In spite of that, some of the settlements, especially those adjacent to forts, were at least partially researched. This holds true e.g. for the 6th–7th century Slavic settlements in Břeclav-Pohansko, Mutěnice (fig. 1), Mušov and Přítulky, 8th century settlements in Břeclav-Libivá and Hrotovice-Mstěnice, and especially the 9th century villages in Uherské Hradiště-Sady, “Dolní Kotvice” and Palonín. The last two are interesting from the point of view of their structure, because they show evidence of division into settlement units – yards or farmsteads. These farmsteads consisted of a dwelling, a grain storage pit, and some kind of barn. In Uherské Hradiště-Sady, workshops are also present (fig. 3). In the context of open, unfortified settlements, this represents an unexpectedly high level of organization known from the major forts. The settlements are concentrated around centers of power, namely in the region of Staré Město-Uherské Hradiště agglomeration in the North part of the middle Morava river basin (fig.4). It is known that within a 10 km radius from this agglomeration, there were over 60 other settlements which surely belonged to the economic support of the medieval city. Some of the settlements were situated to the North and South of the agglomeration, directly in the river wold, but on dunes and terraces, out of reach of the periodical floods. In the South, there was a line of settlements West of Kunovice and Ostrožská Nová Ves and North of Uherský Ostroh-Kvačice (fig.5). In addition, there were settlements situated on the cadasters of Kostelany, Nedakonice and Polešovice on the right bank of the Morava river. North of the agglomeration, there were settlements near Huštěnovice and Babice. Both in the North and in the South, the agglomeration was separated from these settlements by wet, swampy ground that was not suitable for establishing of permanent dwellings. To the West, the first settlements near Zlechov were also 2-3 km away from the border of the agglomeration. However, the land between the Staré Město part of the agglomeration and the Zlechov settlements was not a swamp, but good quality soil. There may have been fields, orchards or vineyards here. Still further to the West, toward the Chřiby hills, the settlement density gradually decreased to disappearance. The area to the East of the agglomeration on the slopes of Vizovice hills offered good conditions for settlers, which is after all proven by the line of settlements stretching from Kunovice, across Uherské Hradiště-Sady, Mařatice and Jarošov all the way to Kněžpole. Only in this part, individual settlements can be found near the agglomeration. However, some of the more important settlements are found also further away from the agglomeration, especially by the supposed roads. One of the main roads was the Olšava river road (Poolšavská cesta) connecting the Morava basin with the Uherský Brod, Bojkovice and Luhačovice regions, leading further on across the White Carpathians to the Váh river basin. Along this road, there is a number of not only settlements but also forts that document the importance of this ancient route, which also lead nearby the iron ore mines in and around Rudice. There is no need to introduce neither to exaggerate the importance of a long-distance route connecting the Baltic with the Adriatic Sea, known as the Amber Route, main part of which lead along the Morava river. Other routes branched from the Amber Route, leading either back to the Váh river basin or across the Chřiby hills to the central Moravia. Even along these roads, many settlements were located. Unfortunately, we know about most of these settlements only from surface collection and restricted field research, which is certainly not enough for complex knowledge of the settlement structure of the settlements surrounding the Staré Město-Uherské Hradiště agglomeration. This is even more evident when we realize that the surrounding settlements could hypothetically cover an area of 330 km², forming some kind of triangle with bulging edges and vertices located around Bzenec, Uherský Brod and Napajedla (fig. 6). The area of influence must have been even larger than that. Apart from the North part of the middle Morava river basin, it may have reached to the Váh river basin in the East, Přerov region in the North, behind the Chřiby hills to the current Kroměříž region to the West. In the South it met with the Mikulčice sphere of influence somewhere between Veselí nad Moravou and Strážnice (fig.7). We speak about the hypothetical area of the surroundings, because we actually know no details about its character or structure. We base this hypothesis on the existing terrain configuration, on the extent of the settlement area and its potential relationship with the other major forts. We do not even know if the “župa”, apparently a local administration unit presided by a “župan” mentioned in the written sources as a subject of the Moravian ruler, was equivalent to what we call “surroundings” or “background”. Nevertheless, we must and we want to study the problematic of the “surroundings” and its main units, i.e. open villages, in spite of our knowing that we have only just begun.

Zur Frage der offenen Siedlungen Mährens im Frühmittelalter und des Hinterlandes der Agglomeration Staré Město-Uherské Hradiště in der großmährischen Zeit

Zusammenfassung

Die Untersuchung der frühmittelalterlichen Dörfer – im Unterschied zu Burgstätten oder Dörfern des Hochmittelalters – war nie Priorität der tschechoslowakischen, bzw. tschechischen Archäologie. Trotzdem waren einige Siedlungen, insbesondere im Hinterland von Burgstätten, wenigstens teilweise untersucht. Das betrifft z. B. frühslawische Ansiedlungen aus dem 6.–7. Jahrhundert in Břeclav-Pohansko und Mutěnice (Abb. 1), Siedlungen aus dem 8. Jahrhundert in Břeclav-Líbivá und Hrotovice-Mstěnice, aus dem 9. Jahrhundert Dörfer in Mutěnice, Uherské Hradiště-Sady – „Dolní Kotvice“ und in Palonín. Für ihre Struktur sind vor allem die letzten zwei von Interesse, weil bei ihnen die Gliederung in Siedlungseinheiten – Höfe oder Liegenschaften zum Vorschein kamen. Diese Bauernhöfe waren durch ein Wohnobjekt, eine Vorratsgrube für Getreide und ein wirtschaftliches Objekt (in Uherské Hradiště-Sady auch noch eine Werkstatt) gebildet (Abb. 3). Im Rahmen der offenen, nicht befestigten Siedlungen handelt es sich um eine höhere Stufe von Organisiertheit, die besonders aus bedeutenden Burgstätten bekannt ist. Markante Konzentrationen von Siedlungen sind hauptsächlich in naher Umgebung der bedeutenden Machtzentren – im Gebiet der Siedlungsagglomeration Staré Město-Uherské Hradiště im Nordteil des mittleren Marchtals (Abb. 4) zu finden. Es ist bekannt, dass zur Zeit Großmährens es im Kreis von 10 km von dieser Agglomeration mehr als 60 Siedlungen gab, die sicher in ihr wirtschaftliches Umfeld gehörten. Einige von diesen Siedlungen breiteten sich nördlich und südlich von der Agglomeration aus, direkt in der Flussaue auf erhöhten Dünen und Terrassen außer der Reichweite von eventuellen Überschwemmungen. Im Süden handelte es sich um einen Streifen von Siedlungen, die westlich von Kunovice und Ostrožská Nová Ves und nördlich von Uherský Ostroh Kvačice (Abb. 5) gelegen waren, weiter um Siedlungen auf den Katastern Kostelany, Nedakonice und Polešovice am rechten Marchufer. Nördlich von der Agglomeration gab es Siedlungen bei Huštěnovice und Babice. Sowohl im Süden als auch im Norden waren diese Siedlungen durch einen durchfeuchteten und stark durchnässten Boden von der Agglomeration getrennt, der zur Gründung von neuen Siedlungen ungeeignet war. Im Westen befanden sich die ersten Siedlungen bei Zlechov, bis 2–3 km von der Agglomeration entfernt. Zwischen ihnen und dem Staré Město-Teil der Agglomeration war jedoch kein Sumpfbereich, sondern ein Ackerboden von guter Qualität. Vermutlich gab es dort Felder, Obstgärten und Weinberge. Noch weiter westlich Richtung Chřiby (Marsgebirge) wurde die Besiedlung dünner, bis sie völlig verschwand. Östlich von der Agglomeration an Flanken von Vizovická pahorkatina waren gute Siedlungsverhältnisse, was übrigens auch ein Streifen von Siedlungen belegt, der sich am Rand der Agglomeration ausdehnte – von Kunovice über Uherské Hradiště-Sady, Mařatice und Jarošov bis bis zu Kněžpole. Nur in diesem Teil nähern sich die offenen Siedlungen mehr der Agglomeration selbst. Wichtige Lokalitäten befanden sich jedoch in größerer Entfernung von der Agglomeration, und zwar besonders den vorausgesetzten Kommunikationen entlang. Eine der Hauptstraßen war der Olšava-Weg, der das Marchtal mit den Gebieten von Uherský Brod, Bojkovice und Luhačovice verband und weiter über die Weißen Karpaten in das Waagtal führte. Diesem Weg entlang befand sich eine Reihe von Siedlungen und auch Burgstätten, die die Bedeutung dieser alten Verbindungslinie dokumentieren. Unweit der Verbindungslinie gab es ein Eisenerzgebiet in der Umgebung von Rudice. Die Bedeutung des Bernsteinweges, der das Baltikum mit der Adria verband und dessen Hauptteil dem Fluß March entlang führte, bedarf wohl kein Kommentar. Weitere Kommunikationen führten von hier aus wieder in das Waagtal oder über das Gebirge Chřiby in westliche Richtung nach Mittelmähren. Auch diesen Kommunikationen entlang lag eine Reihe von Siedlungen. Leider müssen wir feststellen, dass ein wesentlicher Teil dieser Siedlungen nur aus Flächensammlungen und beschränkten Geländeuntersuchungen bekannt ist. Das reicht für eine komplexe Erkenntnis der Besiedlungsstruktur im Hinterland der Agglomeration Staré Město-Uherské Hradiště nicht. Das gilt um so mehr, wenn wir daran denken, dass dieses Hinterland eine Flächenausdehnung von 330 Quadratkilometer gehabt haben mag, wobei sich vermutlich um ein Dreieck mit nach außen konvexen Seiten und Eckpunkten irgendwo bei Bzenec, Uherský Brod und Napajedla (Abb. 6) handelte. Das Wirkungsgebiet war sicher noch umfangreicher und reichte neben dem Nordteil des Marchtals vermutlich bis zum Waagtal im Osten, zum Gebiet von Přerov im Norden, hinter das Gebirge Chřiby bis zum Gebiet von Kroměříž im Westen und irgendwo bei Veselí nad Moravou und Strážnice bis zur Grenze an das Gebiet von Mikulčice (Abb. 7). Die hypothetische Flächenausdehnung vom Hinterland wird erwähnt, weil wir eigentlich keine näheren Erkenntnisse über dessen Struktur und Charakter haben. Wir gehen nur von der gegebenen Geländekonfiguration, vom Umfang der umliegenden Siedlungen und eventueller Beziehung der Agglomeration zu weiteren wichtigen Burgstätten aus. Wir wissen nicht einmal, ob „Gau“, vermutlich eine territorial-administrative Einheit, an deren Spitze ein „Gaugraf“ (in den schriftlichen Quellen als Beamter des mährischen Herrschers erwähnt) stand, unserem „Hinterland“ gleicht. Nichtsdestoweniger müssen und wollen wir uns mit der Problematik des „Hinterlandes“ und seiner Haupteinheiten, das heißt der offenen Dörfer, befassen, wissen jedoch dass wir erst am Anfang stehen.

NÁLEZY KULTURY S LINEÁRNÍ KERAMIKOU Z PAŠOVIC

Miroslav Vaškových, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

V letech 1985 a 1994 byly v Pašovicích při úpravách rodinných domů objeveny pozůstatky neolitických sídlištních objektů. I když nálezy z nich jsou nepočetné, můžeme je vcelku dobře datovat.

Ve východním okraji obce, v trati „Prostřední Stávání“, zvláště v ulici Záhumní bylo objeveno při stavbách rodinných domků ke konci minulého století několik neolitických objektů. Lokalita se nachází v západní části polní trati „Prostřední Stávání“ ve východním okraji obce. Sídlní aglomerace se nachází na nevýrazné vyvýšenině v nadmořské výšce 235 m n. m. na jižním úbočí Vizovických vrchů. Na západní straně je obtékána Pašovským potokem, na jihu ji vymezuje bezejmenný potůček.

Pravěké osídlení na trati „Záhumní“ je známo již z počátku minulého století. Ze svých terénních průzkumů ji znal už I. L. Červinka (ČERVINKA 1902, 95; týž 1908, 99), povrchové sběry zde prováděl i V. Hrubý. Z jeho sběrů odtud pochází především nálezy broušené kamenné industrie (dnes uloženo v Muzeu J. A. Komenského v Uherském Brodě, inv. č. 41, 753–755, 758). Roku 1988, při výkopu jámy na septik v domě č. 156, zde byly narušeny pravěké objekty, které prozkoumal Jiří Pavelčík (PAVELČÍK 1995). K období kultury s lineární keramikou (dále jen Lnk) bylo možné přiřadit pouze jednu jámu vyplněnou popelovitou hlínou promíšenou keramickými střepy a zvířecími kostmi. Roku 1994 prozkoumal Jiří Pavelčík další čtyři objekty kultury s lineární keramikou, tentokrát ve dvoře domu č. 216.¹

Pašovice, ul. Záhumní, č. 156

Při výkopu nového septiku na dvoře domu č. 156 byla narušena pravěká jáma. V profilu jámy se ve žluté hlíně vyrýsovala pod vrstvou ornice pozůstatek jejího půdorysu. Keramický materiál z jejího obsahu bylo možné přiřadit do období kultury s lineární keramikou (jen Lnk). Celkem zde bylo objeveno 60 kusů zlomků keramiky a dnes již nezjistitelný menší počet zvířecích kostí. Materiál je uložený v Muzeu Jana Amose Komenského v Uherském Brodě.

Popis dochovaného objektu:

Jáma dížovitého tvaru o průměru ústí cca 120 cm, průměru dna 180 cm a hloubku 100–120 cm. Zásyp byl tvořen černou hlínou promíšenou u vrchní části s popelem, dále keramickými střepy a zvířecími kostmi.

Pašovice, ul. Záhumní, č. 216

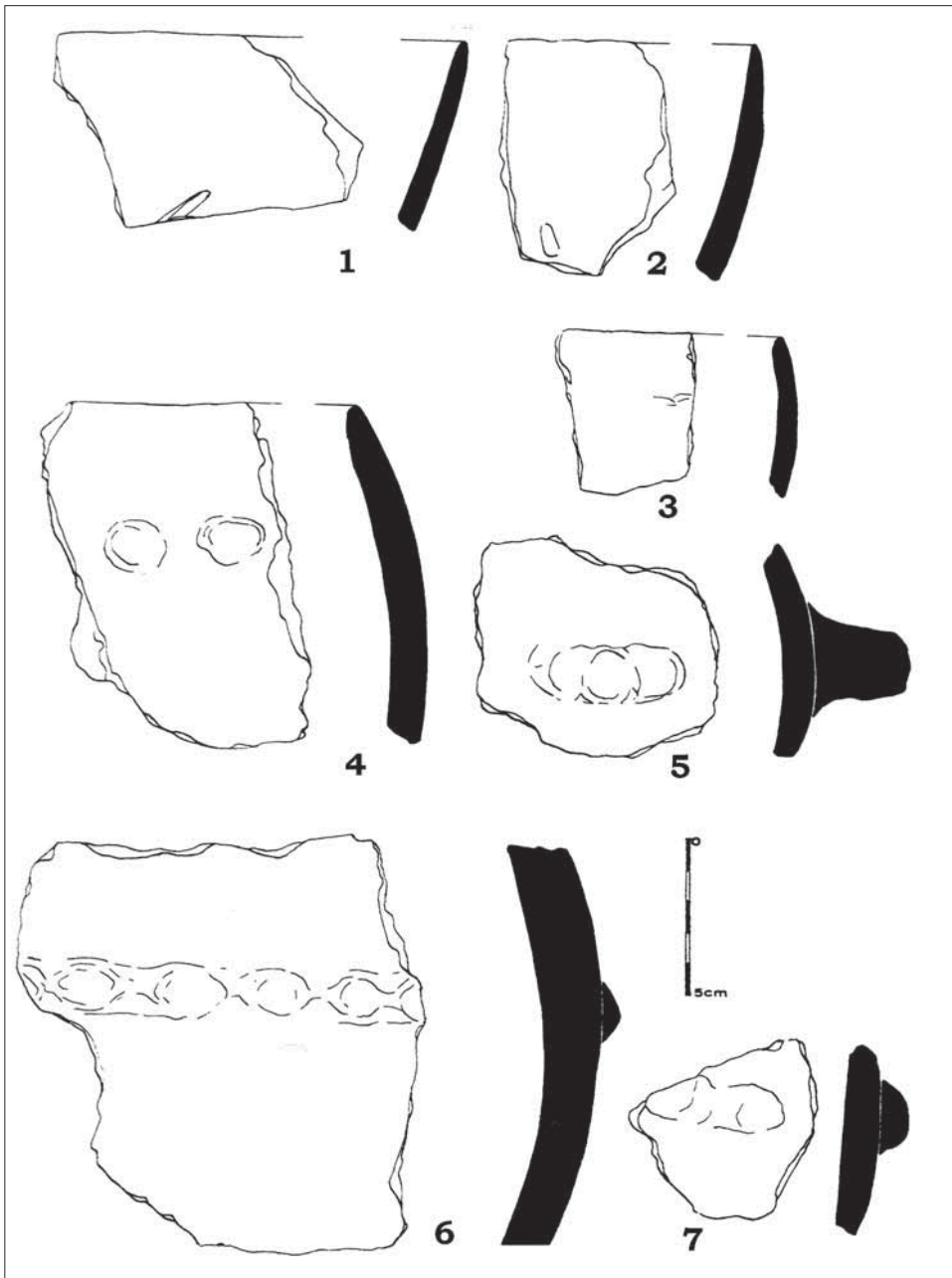
Další nálezy kultury s Lnk pochází z roku 1994, z domu č. 216, z výzkumu Jiřího Pavelčíka. Při hloubení sklepa ve dvoře usedlosti byly narušeny čtyři jámy vyplněné černou a tmavě hnědou hlínou. Nepočetný keramický materiál kultury s Lnk a železovské skupiny se nacházel u povrchu narušených objektů a byl výkopem smíchán tak, že nebylo možné rozpoznat, která jeho část náleží ke které jámě. Materiál z výzkumu je uložen ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti, inventární čísla A 233 057–A 233 130, po povodni z roku 1997 však není dochován celý tak, jak byl zaevidován.

Popis dochovaných objektů:

Objekt č. 1

Jáma s kruhovitým ústím, rovnými stěnami a kotlovitým dnem. Zásyp tvořila černá hlína promíšená uhlíky a drobnými úlomky mazanice.

Rozměry: průměr ústí 102 cm, průměr dna 100 cm, hloubka 136 cm.

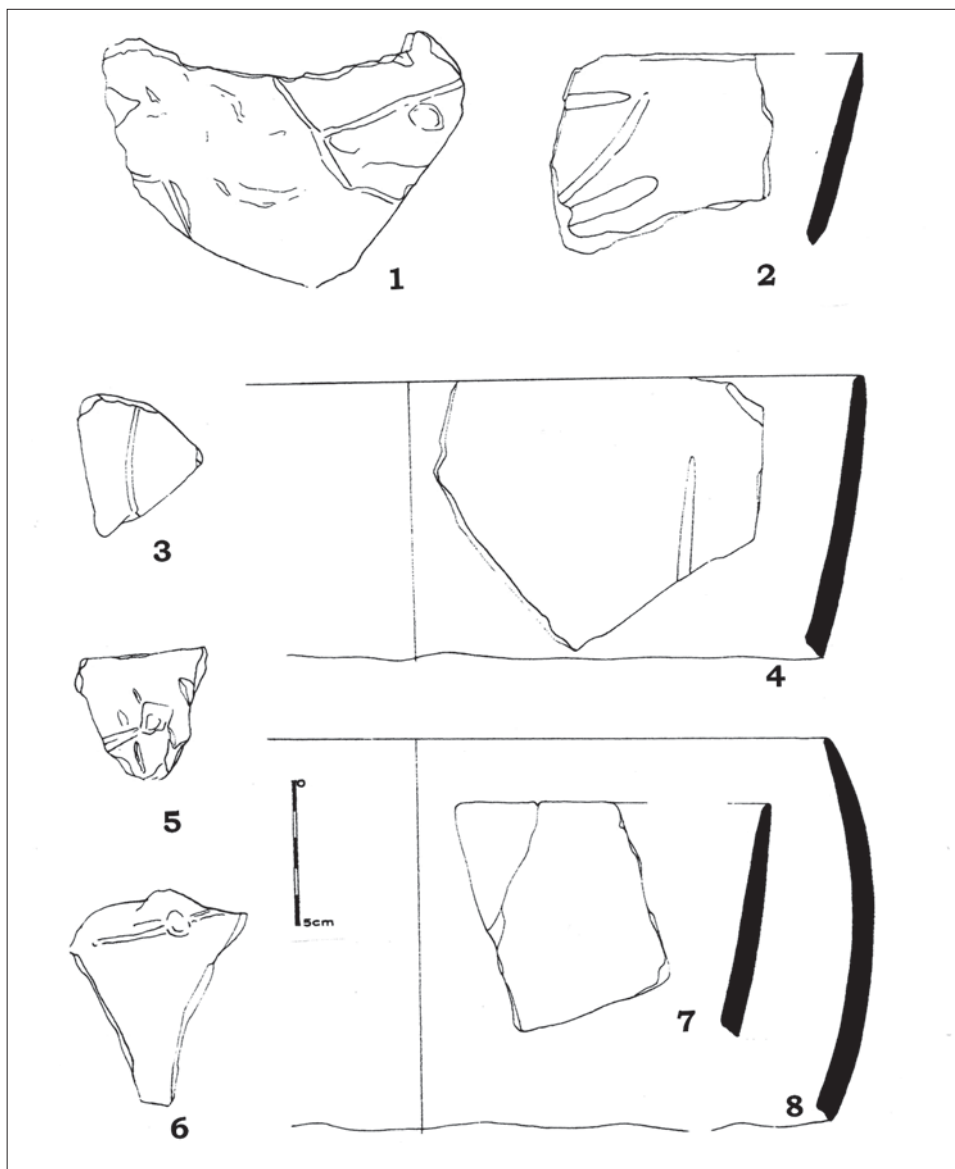

1. Pašovice, ul. Záhumní, č. 156, výběr keramického materiálu z objektu.

Objekt č. 2

Dížovitá jáma s původně zřejmě kruhovitým ústím, dno bylo rovné, ve stěny přecházelo mírným obloukem. Zásyp tvořila tmavě hnědá hlína s úlomky mazanice a uhlíků.

Rozměry: průměr ústí 108 cm, průměr dna 130 cm, hloubka 124 cm.

2. Pašovice, ul. Záhumní, č. 156, výběr keramického materiálu z objektu.

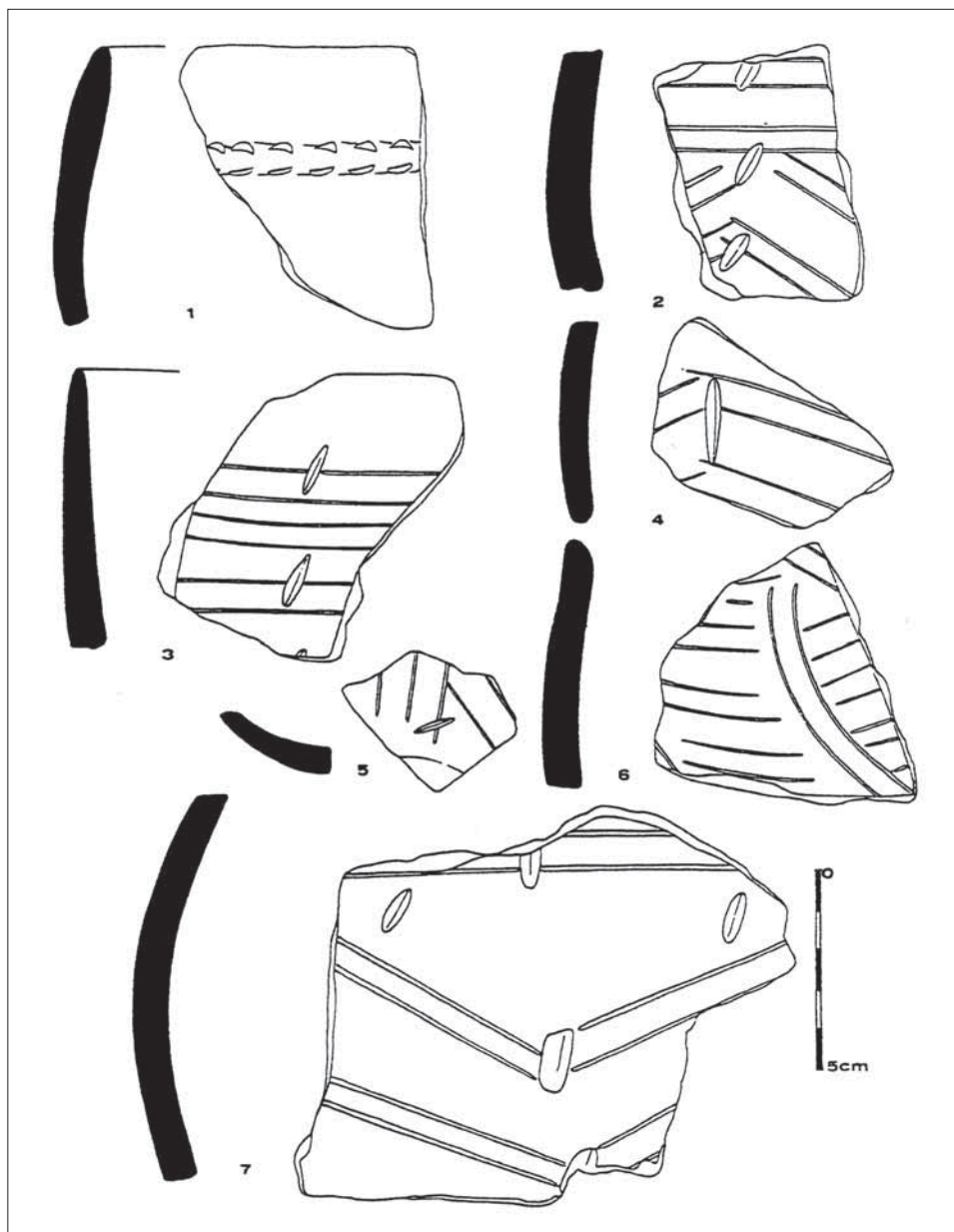
Objekt č. 3

Kotlovitá jáma s kruhovým ústím, rovnými stěnami a s mísovitým dnem. Zásyp tvořila černohnědá hlína prostoupená zhruba v polovině vrstvou žlutky, dno pokrývala 2–3 cm silná vrstva uhlíků.

Rozměry: průměr ústí 90 cm, průměr dna 90 cm, hloubka 130 cm.

Objekt č. 4

Jáma s rovným dnem, které přecházelo plynule obloukem v rovné stěny. Ústí bylo zřejmě kruhové. Zásyp tvořila tmavě hnědá hlína prostoupená drobnými úlomky mazanice a uhlíky.

3. Pašovice, ul. Záhumní, č. 216, výběr keramického materiálu z objektů.

Zhodnocení keramického materiálu

Keramický materiál ze všech objektů není početný. Dohromady čítá cca 130 ks zlomků keramiky kultury s Lnk a železovské skupiny. Keramiku je možné rozdělit na hrubostěnnou a tenkostěnnou, přičemž nálezy tenkostěnné keramiky mírně převažují.

Hrubostěnná keramika byla vyrobena především z hlíny s příměsí organické drti (plev, slámy). Povrch keramiky je hlazený, často vinou nekvalitního výpalu ovětráný. Výpal byl proveden většinou do šedých až okrových odstínů. Z hlediska tvarů se jednalo především

o kulovité a polokulovité nádoby (obr. 1:4, 6) mísovitých a hrncovitých tvarů. Výzdobu hrubé keramiky tvořily plastické horizontální prstované pásky (obr. 1:4–7) často v kombinaci s různými typy výčnělků. Zastoupen je jazykovitý výčnělek s prožlabeným vrcholem (obr. 1:5), horizontální eliptický (obr. 1:7) i kuželovitý dvojité výčnělek.

Tenkostěnná keramika byla vyrobena z plaveného materiálu s příměsí křemito-muskovitého písku a slídy. Povrch je hlazený až mírně leštěný. Výpal je kvalitní, tvrdý, provedený do obvyklých světle šedých a okrových odstínů. Typologicky můžeme doložit především mísovité nádoby (obr. 2:4, 7, 8) polokulovitých tvarů.

Ve výzdobě tenkostěnné keramiky převažují ryté linie s notovými značkami. Výzdoba je zhrublá, linie jsou nepravidelně rozmístěny na těle nádob. Linie obsahují i nestejně typy not, někdy se dostávají těsně k okraji linie (obr. 2:1) nebo i mimo ni, objevují se i linie nedotažené k notovým značkám. Linie jsou jednoduché i klikatkovitě lomené (obr. 2:1, 2), noty jsou vychýleny i mimo linie a mají různé tvary (kruhové, čočkovité, trojúhelníkovité). Notové značky jsou umístěny na lomech, konci i uprostřed rytých linií. Méně je zastoupen klasický geometrický výzdobný styl s patrnou předchozí geometrizací a notovými značkami s oválnými až kruhovými formami. Přesnější výzdobný motiv nelze pro zlomkovitost ve většině případů určit. Ojedinele je zastoupena i výzdoba nehtových vrypů ve vodorovné linii pod okrajem nádoby. Zastoupen je také železovský výzdobný styl (obr. 3:2–7). Z hlediska výzdoby jsou zastoupeny ryté dvojpásky zhotovené pomocí dvouhrotého nástroje přeseknuté železovským zásekem čočkovitého (obr. 3:2) i úzkého delšího tvaru (obr. 3:3–4). Na jednom kusu (obr. 3:1) polokulovité nádoby se zaobleným okrajem je dochována výzdoba oběžné dvojlinie na výduti, tvořené pomocí trojúhelníkových kolků, ukazující na možný šárecký vliv ve středním Pomoraví. Z hlediska železovské výzdoby je zastoupena i její zhrublá varianta (obr. 3:7), kdy vodorovné ryté linie i zdvojené krokvice byly přeseknuty širokými nepravidelnými „záseky“, dva z nich se na dochovaném kusu objevují i mimo linie.

Závěr

Keramický materiál pocházející z prozkoumaných objektů kultury s Lnk a železovské skupiny v Pašovicích náleží do pozdní, II. fáze této kultury. Ve výzdobě můžeme pozorovat rozpad klasických geometrických motivů (v pojetí Z. Čižmáře tzv. degenerovaný výzdobný styl – Čižmář 1998, 117) v doprovodu se železovským výzdobným stylem. Soubor lze datovat předběžně nejspíše do fáze IIb kultury s Lnk. Podobné soubory se společným výskytem mladolineární a železovské keramiky známe z území Moravy i Rakouska (srov. Čižmář 1998, 124; Vaškových 2002). Přítomnost železovské keramiky na východní Moravě, byť v „hrubším“ výzdobném pojetí, může být výsledkem kulturního vlivu železovské skupiny v období mladší lineární keramiky.

Poznámka:

1 Za možnost publikování materiálu z Pašovic děkuji PhDr. Jiřímu Pavelčíkovi, CSc.

Prameny a literatura:

Č e r v i n k a, I., L. 1902: *Morava za pravěku*. Vlastivěda Moravská I, Země a lid. Brno.

Č e r v i n k a, I., L. 1908: *Moravské starožitnosti*. Kojetín na Hané.

Č i ž m á ř, Z. 1998: *Nástin relativní chronologie lineární keramiky na Moravě (Poznámky k vývoji výzdobného stylu)*. In: ČMM, Acta mus. Moraviae, Sci. soc. LXXXIII, 105–139.

P a v e l č í k, Jiří 1995: *Pašovice „Záhumní“*. Nálezové zprávy č. j. 20/95 a 34/95, archiv Slovákého muzea v Uherském Hradišti.

V a š k o v ý c h, M. 2002: *Nálezy železovské skupiny na jihovýchodní Moravě*. In: Přehled výzkumů 43 (2001), Brno, 31–49.

The Finds of Linear Pottery Culture from Pašovice

A b s t r a c t

During the construction of family houses, several Neolithic objects were unearthed on the East boundary of the village in the location "Prostřední Stávání", especially in the street Záhumní. The location is situated in the West part of the field location "Prostřední Stávání" on the East boundary of the village. The settlement agglomeration is located on a mild elevation, in the altitude of 235 m above the sea level on the Southern foothills of the Vizovice hills. In the West, it is lined with Pašovský potok brook, while in the South its boundary is marked by a nameless stream.

The pottery material from all of the objects is not numerous. In total, it consists of 130 pieces of fragments of pottery of LPC (linear pottery culture) and of Želiez group. The pottery can be divided into thin- and thick-sided, while the thin-sided fragments are slightly more numerous.

The material originating from the examined objects of LPC and Želiez group in Pašovice belongs to the late, second phase of this culture. In the decoration, we can notice disappearance of the classic geometric ornaments (Ž. Čižmář calls this a degenerated ornamentation style – Čižmář 1998,117) accompanied by the Želiez-style decorations. Similar sets with co-appearance of late linear and Želiez pottery have been described in Moravia and Austria (cf. Čižmář 1998, 124; Vaškových 2002). The presence of Želiez pottery in the East Moravia, even in its "coarse" decorative form, can be a result of the cultural influence of the Želiez group in the late period of linear pottery.

Kultur der Linearkeramik in Funden aus Pašovice

Z u s a m m e n f a s s u n g

Am östlichen Rand der Gemeinde Pašovice in der Flur „Prostřední Stávání“, insbesondere dann in der Straße Záhumní wurden gegen Ende des vorigen Jahrhunderts auf den Baustellen von Familienhäusern einige neolithische Objekte entdeckt. Die Lokalität befindet sich im westlichen Teil der Flur „Prostřední Stávání“ am östlichen Rand der Gemeinde. Die Siedlungsagglomeration befindet sich auf einer unscheinbaren Höhe von 235 m über den Meeresspiegel am Südhang der Berge Vizovické vrchy. Auf der Westseite ist sie vom Bach Pašovský umflossen, im Süden von einem namenlosen kleinen Bach abgegrenzt.

Das keramische Material aus allen Objekten ist nicht sehr reichhaltig. Insgesamt zählt es 130 Stück keramische Bruchstücke der Kultur der Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Die Keramik kann man in dick- und dünnwandige einteilen, wobei die dünnwandigen Funde leicht überwiegen.

Das keramische Material aus den untersuchten Objekten der Kultur der Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe in Pašovice gehört in die Spätphase (II. Stufe) dieser Kultur. In der Dekoration ist der Zerfall von klassischen geometrischen Motiven zu merken (laut Auffassung von Ž. Čižmář der so genannte degenerierte Verzierungsstil – Čižmář 1998, 117) in Begleitung des Želiezovce-Verzierungsstils. Der Komplex kann vorläufig wahrscheinlich in die IIb-Stufe der Kultur der Linearkeramik datiert werden. Ähnliche Komplexe, die junglineare und zugleich Želiezovce-Keramik beinhalten, sind aus Mähren und Österreich bekannt (vgl. Čižmář 1998, 124; Vaškových 2002). Die Anwesenheit der Želiezovce-Keramik in Ostmähren, wenn auch etwas „gröber“ verziert, kann als Ergebnis des kulturellen Einflusses der Želiezovce-Gruppe in der Zeit der jüngeren Linearkeramik angesehen werden.

ZLOMKY KOVOVÝCH NÁDOB Z NEDAKONIC

Jan Jílek, Archeologický Ústav AV ČR, Brno

Fragmenty kovových nádob známe z celé řady germánských pohřebišť a sídlišť. Několik kusů bylo nalezeno i na katastru Nedakonice.

Kovové (bronzové/mosazné) nádoby patří mezi památky, kterým je odbornou veřejností věnovaná trvale zvýšená pozornost. Také z katastru Nedakonice (okr. Uherské Hradiště, Zlínský kraj) známe několik drobných fragmentů římské tereutiky. Máme zde přirozeně na mysli nález obloukovitého držadla s konci zakončenými konickými knoflíky, který pochází ze sídlištního prostředí, a také fragmenty ze žárového hrobu II/1935. V následujících řádcích zmíněné předměty podrobíme analýze a pokud nám to jejich zlomkovitost dovolí, přiřadíme je k jednotlivým typům.

1.1. Obloukovité držadlo s konci zakončenými konickými knoflíky (obr. 1)

Držadlo¹ bylo nalezeno v roce 1943 při rozšiřování koridoru pro trať u železniční zastávky Nedakonice (trať Nádraží,² č. parc. 1102–1115). Při výkopových pracích bylo rozrušeno několik objektů, jejichž zásyp obsahoval materiál kulturně značně variabilní.³ Kulturní vrstva, z níž popisovaný artefakt pochází, dosahovala mocnosti 40–60 cm.

Oblouk držadla je široký 6 mm a jeho největší rozpětí dosahuje 120 mm. Ve srovnání s jinými držadly např. z Velatic žárový hrob 2/1923, u něhož maximum rozpětí činí 170 mm (Poulik 1950, 23–24) nebo Mikulova žárový hrob 4, kdy největší rozpětí dosahuje 205 mm (Tejral 1967, obr. 10:6; týž 1971, 70–71), patří spíše k menším zástupcům. Vyhotovení koncových konických knoflíků je precizní. Na předmětu je rovněž znatelné intenzivní nebo dlouhodobé používání, toto tvrzení lze podpořit opotřebením háků, za něž bylo ucho připojeno k nádobě.

Držadlo bylo v odborném tisku připsáno soudkovitému vědru (Peškař 1964a, 188; Tejral 1967, 89, 128). S tímto určením je možné souhlasit (Jílek 2005, 32–35, 134), i když menší rozměry držadla nevylučují ani jeho použití u dalších typů bronzových/mosazných nádob, jako například u vědra typu Tassinari W1210 (1753) (Tassinari 1993, 296).

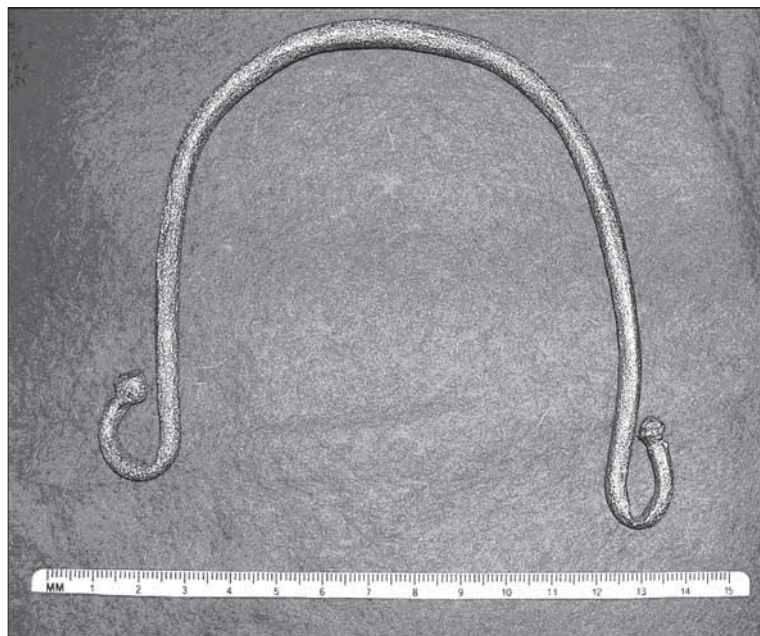
Datování nedakonického sídliště spadá do starší doby římské (Droberjar 1997, 171). Nález držadla toto chronologické určení nevylučuje, ale také nijak nezpřesňuje a to zvláště pro značně dlouhou dobu oblíbenosti östlandských věder. Tyto typy věder (E 39–40, 40–41) registrujeme již ve stupni B1 a s jejich pozdními formami se setkáme ještě ve 2. polovině 3. století (Kunow 1983, 19; Berke 1990, 32). O používání soudkovitých věder ve 2. polovině 3. století svědčí jejich přítomnost v horizontu depotů (Werner 1938, Taf. 110:1), který je spojován s barbarskými vpády.

1.2. Zlomek okraje naběračky (obr. 2)

Tento fragment⁴ pochází z žárového hrobu II/1935,⁵ který byl spolu s dalšími šesti žárovými pohřby objeven v roce 1935 V. Hrubým. Hroby byly nalezeny na parcele č. 863/2, 3-866/2 (tratě: Přidánky, díly od Polešovic) (Tejral 1970, 169; Droberjar 2002, 212–213).

Popisovaný zlomek měří 35 mm a i přes to, že je částečně poškozen žárem, jej lze podle okraje trojúhelníkovitého profilu připsat skupině naběraček typu E 160 nebo 162 (Perse – Petrovsky 1992, 405). Bližší typologické určení není pro fragmentární stav zachování možné. Okraje tvaru trojúhelníku nebo lichoběžníku se vyskytují především na tomto typu římských kovových nádob, avšak známe i kusy bez takto profilovaných okrajů.

Pojednáváním profilací okrajů máme doloženo na zlomcích naběraček z Měnína, Mikulova (rozrušené hroby) (Jílek 2005, obr. 54, 69) nebo na kompletně zachovalých kusech ze

1 Držadlo s konci zakončenými konickými knoflíky (archiv autora).

2 Zlomek okraje naběračky (zvětšeno) ze žárového hrobu II/1935 (archiv autora).

Sausenheimu, Hamburgu-Marmstorfu (Petrovszky 1993, Taf. 10:C.08.01, 35:X.25), Saalburgu (Eggers 1955, 47, Taf. 4:22) a *Märkisches Musea Stiftung Stadtmuseum Berlin* (Seyer-Voss 2002, 365, Abb. 1).

Počátek výroby naběraček E 160 je hledán již před polovinou 1. století. Jejich produkce pak vyznívá ve střední době římské. Typ E 162 byl rovněž vyráběn od poloviny 1. století, útlum výroby je však hledán již v polovině 2. století (Jílek 2005, 73), zřejmě se tedy typ E 162 neprosadil na trhu proti typu E 160.

1.3. Zlomky plechů a slitky

Z pohřbu II/1935, pochází amorfní slitky a několik drobných plechů⁶ (Zeman 2000, 137). Tyto fragmenty nelze blíže zhodnotit, avšak není vyloučeno, že pocházely z na hranici roztavených kovových nádob.

2. Závěr

Hodnocené skrovné doklady kovových nádob ukazují na výskyt jak v sídlištním prostředí, tak v oblasti funerální. Popisované typy patří k nejčastějším zástupcům kovových nádob v barbariku. Spolu s nálezy z Havřic (Pavelčík 1970, 38; Zeman 1999, 22, 24), Uherského Brodu (Zeman 1999, 70, 76-77, 80) a Nivnice (Pavelčík 1972, 81) ukazují na zřetelnou koncentraci kovových nádob ve středním Pomoraví a Poolšaví. V tomto regionu registrujeme i ostatní zástupce římských výrobků (terra sigillata, provinciální keramika, sklo, součásti oděvu atd.) (Zeman 2000). Tyto projevy lze spojovat nejenom s významnou Jantarovou cestou, procházející Pomoravím, ale také s touhou barbarských obyvatel přiblížit se životnímu stylu římských provincií.

Poznámky:

- 1 Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. 4003. Viz nálezová zpráva č. j. 1551/47 AU AV ČR Brno.
- 2 Setkáme se i s pojmenováním Přídanky. Viz nálezová zpráva č. j. 2102/71 AU AV ČR Brno, nebo Úzké (Peškař 1964b, 97).
- 3 Doloženy jsou nálezy z neolitu až doby hradištní. Viz nálezová zpráva č. j. 2102/71 AU AV ČR Brno.
- 4 Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. 267. Viz nálezové zprávy č. j. 1297/47; 2102/71 AU AV ČR Brno.
- 5 Hrob II/1935 obsahoval dále menší dvojkónickou nádobu a bronzový terčík, zlomky bronzového plechu a amorfní slitky, žárový pohřeb nebyl zjištěn. Viz nálezové zprávy č. j. 1297/47; 2102/71 AU AV ČR Brno.
- 6 Slovácké muzeum Uherské Hradiště, inv. č. /269/; 3.7-2.0-1.1 /268/; /270/. Viz nálezové zprávy č. j. 1297/47; 2102/71 AU AV ČR Brno.

Literatura:

- B e r k e, S., 1990: *Römische Bronzegefäße und Terra Sigillata in der Germania Libera*. Boreas-Beiheft 7. Münster.
- D r o b e r j a r, E., 1997: *Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*. Fontes archeologici Pragenses 21. Pragae.
- D r o b e r j a r, E., 2002: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha.
- E g g e r s, H. J., 1955: *Die Bronzegefäße von der Saalburg*. SaalburgJb 14, 45–49.
- J í l e k, J., 2005: *Bronzové nádoby ze starší doby římské na území Moravy a naddunajské části Dolního Rakouska*. Brno (rkp. diplomové práce na ÚAM na FFMU v Brně).
- K u n o w, J., 1983: *Die römische Import in der Germania Libera bis zu den Markomannenkriege. Studien zu Bronze- und Glassgefäße*. Neumünster.
- P a v e l č í k, J., 1970: *Sídliště u Havřic, okr. Uherské Hradiště*. PV 1968, 37–38, 101–103.
- P a v e l č í k, J., 1972: *Nález měděného vědra u Nivnice*. PV 1971, 81.
- P e r s e, M. – P e t r o v s z k y, R., 1992: *Ein Bronze Griff mit Meisterstempel aus einem römischen Gusthof bei Jülich*. ArchKorresp 22, 403–420.
- P e š k a ř, I., 1964a: *Pohřebiště z doby římské u Rebešovic*. AR 16, 180–191.
- P e š k a ř, I., 1964b: *Morava v 1. a 2. století n. l.* Brno. (rkp. disertační práce Archeologickém ústavu AV ČR v Brně).

- P e t r o v s z k y, R., 1993: *Studien zu römischen Bronzegefäßen mit Meisterstempel*. KSARP 1. Buch am Erlbach. Köln.
- P o u l í k, J., 1950: *Jižní Morava-země dávných Slovanů*. Brno.
- S e y e r, H. – V o s s, H.-V., 2002: *Eine Kelle Typ „Juelinge“ (Eggers 162) aus der ehemangenen Neumark: einige Bemerkungen zu den frühkaiserzeitlichen Kelle-/Siebgarnituren im unteren Elbe- und Odergebiet*. In: K. Kuzmová–J. Rajtar–K. Pieta (eds.): *Zwischen Rom und dem Barbaricum*, Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag. Nitra, 365–377.
- T a s s i n a r i, S., 1993: *Il Vasellame Bronzео di Pompei*. Roma.
- T e j r a l, J., 1967: *K otázce importu bronzových nádob na Moravu ve starší době římské*. PA 58, 81–134.
- T e j r a l, J., 1970: *Počátky doby římské na Moravě z hlediska hrobových nálezů*. ŠZ 18, 107–185.
- T e j r a l, J., 1971: *Příspěvek k datování moravských hrobových nálezů ze sklonku starší doby římské a počátku mladší doby římské*. SIA 19, 27–93.
- W e r n e r, J., 1938: *Die römischen Bronzegehirdepots des 3. Jahrhunderts und die mitteldeutsche Skelettgräbergruppe*. *Marburger Studien*. Darmstadt, 259–267.
- Z e m a n, T., 1999: *Jihovýchodní Morava v době římské I–II*. Brno (rkp. diplomové práce na ÚAM na FFMU v Brně).
- Z e m a n, T., 2000: *Doklady pronikání Římanů na JV Moravu a projevy působení římskoprovinciální kultury na domácí germánské prostředí*. Slovácko 42, 123–147.

Mgr. Jan Jílek (n. 1981), odborný pracovník Archeologického ústavu AV ČR, Brno. Specializuje se na dobu římskou, konkrétně na vzájemné římsko-germánské vztahy a problematiku římských výrobků v barbariku.

Metal Containers Fragments from Nedakonice

A b s t r a c t

The fragments of ladle E 160, 162 and bucket handle point to the occurrence of metal utensils (containers) both in the settlement and funeral environments. The described types belong to the most common representatives of metal containers in barbaricum. Along with the finds from Havřice (Pavelčík 1970, 38; Zeman 1999, 22, 24), Uherský Brod (Zeman 1999, 70, 76–76, 80) and Nivnice (Pavelčík 1972, 81), they seem to point to discernible concentration of metal containers in the middle part of the Morava and Olšava river basins. In this region, we register also other representatives of Roman products (terra sigillata, provincial pottery, glass, fragments of clothing etc.) (Zeman 2000). These finds can be related not only to the importance of the Amber Route intersecting the Morava river basin, but also to the desire of barbarian population to approximate the lifestyle of Roman provinces.

Bruchstücke von Metallgefäßen aus Nedakonice

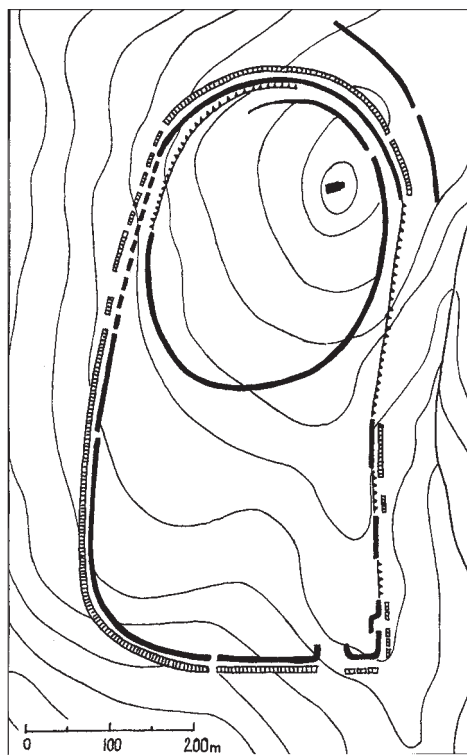
Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Fragmente eines Schöpfers E 160, 162 und ein Eimerhenkel weisen auf das Vorkommen von Metallgefäßen sowohl im Siedlungsumfeld als auch im funeralen Bereich hin. Die beschriebenen Typen gehören zu den häufigsten Metallgefäßen im Barbarikum. Gemeinsam mit Funden aus Havřice (Pavelčík 1970, 38; Zeman 1999, 22, 24), Uherský Brod (Zeman 1999, 70, 76–77, 80) und Nivnice (Pavelčík 1972, 81) weisen sie auf eine deutliche Konzentration der Metallgefäße im mittleren Marchtal und im Olšava-Tal hin. In dieser Region registrieren wir auch andere Gegenstände, die römische Erzeugnisse vertreten (terra sigillata, Provinzkeramik, Glas, Kleidungsstücke u. a.) (Zeman 2000). Diese Belege können nicht nur mit dem bedeutenden Bernsteinweg verbunden werden, sondern auch mit Sehnsucht der Barbarenbevölkerung, dem Lebensstil der römischen Provinz näher zu kommen.

Michal Baščan, Jiří Jilík, Bořek Žižlavský: Svatý Kliment u Osvětiman v zrcadle dějin. Kyjov 2005, Alcor Puzzle spol. s r. o. ve spolupráci s občanským sdružením Neolit, 86 stran, kresebně a fotografické přílohy.

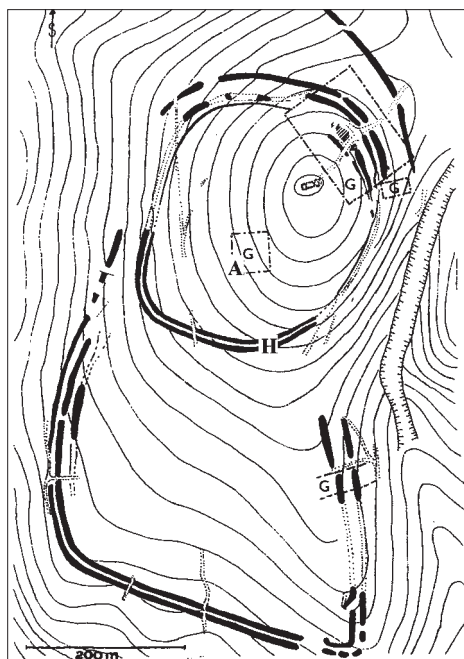
Po čtenářsky úspěšném cyklu o Chříbech zaměřili se Michal Baščan, Jiří Jilík a Bořek Žižlavský na jedno z nejvýznamnějších chříbských nalezišť, hradisko na hoře sv. Klimenta, lidově Klimentek, rozprostírající se přibližně v půli cesty mezi Osvětimany na Uherskohradištsku a Koryčany na Kroměřížsku. Svoji publikaci rozdělili na tři hlavní kapitoly a to *Historie hradiska sv. Klimenta u Osvětiman* (Baščan–Žižlavský), *Pověsti z hory sv. Klimenta* (Jilík) a *Výňatek z listin svatoklimentského listáře* (zpracováno podle J. M. Veselého). Závěr představují *Použité prameny a literatura*. Zatímco ke dvěma posledním kapitolám nelze vyslovit zásadních námitek, kapitola úvodní se mi jako celek jeví interpretačně poněkud problematická a to i přes to, že je napsána čtivou formou a na první pohled srozumitelně. Jednu příčinu „problematickosti“ spatřuji v některých kategorických tvrzeních, jimiž si sami autoři jednak omezili interpretační prostor, jednak se místy dostali do rozporů se svými vlastními názory. Např. cit. (s. 5): „*Během více než čtyřiceti let, které uplynuly od Hrubého zpracování popisu hradiska, se tvárnost hory svatého Klimenta téměř nezměnila a všechny podstatné popisné parametry zůstaly zachovány. Proto můžeme vycházet při rozboru stavebního vývoje hradiska z informací, které nám poskytl Vilém Hrubý ve své práci*“ (Hrubý 1959, 19–59, 65–70, pozn. L.G.), nebo, že cit. (s. 8): „*Dnes již není pochyb o tom, že základy kamenného kostelíka na hoře sv. Klimenta pochází ze 14. století a nemají pranic společného se starou slovanskou osadou z 9.–11. století*“. Už tvrzení, že se od vydání studie Viléma Hrubého v souvislosti s vědomostmi o hradisku nic nezměnilo, se nezákládá na pravdě. Ještě v té době totiž pokračovaly terénní odkryvy přímo na lokalitě, v blízkém okolí i uvnitř trosek samotného kostela. Výsledky tohoto výzkumu řízeného Vilémem Hrubým shrnul jeho terénní vedoucí Vladimír Ondruš tak, že cit. „...v 9. stol. zde stála nějaká stavba z kamene kladeného na maltu a také omítnutá vápennou maltou ... a protože na hradisku žádná další stavba z kamene zjištěna nebyla, není pochyb

o tom, že zlomky malt pocházejí z kostela na vrcholové plošině ...“ (Ondruš 1965, 115). S tímto závěrem se tehdy ztotožnil i Vilém Hrubý (1965, 208–210). Netvrdím, že v současnosti panuje mezi odborníky shoda v otázce datování nejstarší fáze svatoklimentského kostela, ovšem závěry připouštějící její začlenění do doby Velké Moravy přeci jen převažují. Sám se domnívám, že velkomoravský kostel na hradisku sv. Klimenta skutečně existoval, neboť úlomky malt v uzavřených náleзовých situacích objektů z 9. století zkoumaných pod vrcholovou plošinou se nepočítají v jednotkách kusů, nýbrž ve stovkách. A to již není náhoda. Ostatně ani autoři Baščan a Žižlavský asi nemysleli svůj výrok o dataci kostela do 14. století tak kategoricky, jak nakonec vyzněl, neboť jinak by se jím v dalších pasážích své kapitoly nezabývali tak podrobně a s možnostmi, že cit. (s. 9) „...*zdejší kostelík byl postaven na méně dostupném místě z toho důvodu, aby ukryl ve svých útrobach cosi důležitého a doposud neznámého. Osada v jeho blízkosti založená pak nemusela být klasičskou slovanskou osadou, ale spíše místem pobytu lidí určených k vykonávání a zabezpečení nějakého zvláštního církevního úkolu*“. A připouštějí-li i sami autoři, že osada v „jeho blízkosti založená“ je z 9. století, pak logicky i kostel by měl být z té doby, tedy velkomoravský. Bohužel, podobných „jistých“ tvrzení je v první kapitole více. Např., i když z hradiska doposud nejsou doloženy nálezy z doby bronzové ani železné, cit. (s. 6) „*zcela jistě již v těchto dobách ...znali obyvatelé chříbských lesů kopec, který dnes nazýváme horou svatého Klimenta. Snad již tehdy sloužil pro svou výjimečnou polohu jako starobylá observatoř nebo kultovní místo*“. Takovéto tvrzení už podle mého názoru zachází až za samu hranici hypotézy, takže se spíše jedná o ničím nepodloženou, ovšem interpretačně lákavou, spekulaci. Vraťme se však k otázce, jak a či vůbec se na základě nových výzkumů pozměnily, případně doplnily, závěry Viléma Hrubého z konce 50. let 20. století. Něco už naznačilo nové zpracování hradiska z pera Dany Menouškové (2001, 159–184), na něco jsme poukázali společně s Miroslavem Vaškových (2002, 88–98). Obnovené terénní výzkumy z let 1989 a 2001 doložily, že hlavní fortifikace neměla dříve deklarovanou strukturu příkop–val–příkop, nýbrž, že šlo o hradbu postavenou za použití kamene a s vnitřní dřevěnou konstrukcí sestáva-

1. Plán hradiska sv. Klimenta u Osvětiman podle Viléma Hrubého (1959).

jící z příčných kleštín a týlové opěrné stěny. Za touto týlní stěnou se skutečně nacházel příkop, ten avšak vznikl proto, že odsud stavebníci brali zeminu na zásyp hradebního tělesa. Před čelem hradby však příkop zjištěn nebyl. Takto konstruovaná hradba, včetně absence předstunutého příkopu, má analogii např. na hradisku Břeclav-Pohansko. Keramické zlomky ji datují do 9. století. Asi 70 m pod vrcholovou výšinou pak byly v roce 1989 objeveny zbytky klenotnické dílny s nálezy úlomku kovoliteckého tyglíku a keramiky s nataveninou neželezných kovů (Galuška 1993, 73–74). Existence této specializované dílny s úzkou odběratelskou klientelou, stejně jako charakter kvalitního opevnění naznačují některé zajímavé skutečnosti týkající se role hradiska i jeho obyvatel ve struktuře Velké Moravy. V rozporu s autory se proto domnívám, že svatoklimentské hradisko nebylo, cit. (s. 7) „horskou vesničkou sloužící jako trvale obydlená zpracovatelská dílna“, nýbrž že šlo o důležitý opevněný opěrný bod na strategicky významném místě, jehož hlavním obyvatelům byl příslušník velkomoravské nobility. Další funkci související podle autorů s cit., (s. 8)

2. Plán hradiska sv. Klimenta u Osvětiman podle Stanislava Zacherleho (1987) s vyznačením místa objevu klenotnické dílny (A) a řezu hradebním tělesem z 9. století (H).

„existenci staroslovanského kostelíka a komunity obyvatel plnicích na hradisku zvláště církevní úkoly“ považuji za pravděpodobnou, avšak přeci jen za hypotézu, být si myslím, že kostelík mohl být původně spíše kaplí vlastnického charakteru v majetku zdejšího velmože, než ihned sídlem nějaké, např. mnišské komunity. V této souvislosti bych chtěl jen doplnit, že místní cyrilometodějskou, resp. velkomoravskou tradici a s ní spojené otázky zdejší existence mnichů slovanského obřadu či tezaurace ostatků sv. Klimenta v žádném případě nepodceňuji, nelze je však interpretačně absolutizovat tak, jak to činí např. členové Matice svatoklimentské. Jako doplňující forma výzkumu byly na hradisku provedeny v 70.–80. letech 20. století také geologicko-pedologická pozorování a realizován rozsáhlý geodetický a geofyzikální průzkum. Oba uskutečnil a následně publikoval Stanislav Zacherle (1975, 1987). První výzkum se zabýval proveniencí stavebního kamene nejen svatoklimentské stavby, ale velkomoravské architektury vůbec, druhý jednak nově zaměřil skutečný průběh opevnění (viz srovnání příložených plánů publikovaných V. Hrubým a S. Zacherlem), jednak proměřil některé významné části hradiska.

Na podkladě jeho výsledků byla např. vytyčena sonda pro archeologický výzkum v roce 1989 a na její ploše pak následně došlo k odkryvu výše vzpomenuté klenotnické dílny.

Z uvedeného, domnívám se, jasně plyne, že výzkum hradiska sv. Klimenta po roce 1959 nestagnoval, naopak, že v mezích možností pokračoval, aby přinesl zajímavá zpřesnění a doplnění umožňující některé nové dílčí interpretace (ve zkratce viz výše). Závěrem bych proto chtěl konstatovat, že otázku archeologie v kapitole o historii hradiska sv. Klimenta autoři publikace poněkud podcenili, a to zejména, když nedocenili význam novějšího bádání. Přesto si myslím, že by publikace Svatý Kliment u Osvětiman v zrcadle dějin neměla chybět v knihovně žádného milovníka „chřibské historie“. Je psána velmi čtivě a někde i poutavě, zejména pak v těch místech, kde autoři interpretují písemní zprávy, prameny a pověsti, v nichž jsou evidentně „doma“. Závěrem si dovoluji doplnit některé tituly, jež v části Použité prameny a literatura, podle mého mínění scházejí.

Literatura:

- G a l u š k a, L., 1993: *Archeologický výzkum na slovanském hradišti sv. Klimenta u Osvětiman*. 1989 (okr. Uherské Hradiště), Přehled výzkumů 1989, 73–74.
- G a l u š k a, L. – V a š k o v ý c h, M. 2002: *Památník Velké Moravy*. Uherské Hradiště 2002.
- H r u b ý, V. 1959: *Velkomoravské hradisko sv. Klimenta u Osvětiman*. ČMM-VS XLIV, 1959, 19–59, 65–70.
- H r u b ý, V. 1965: *Staré Město. Velkomoravský Velehrad*. Praha 1965.
- M e n o u š k o v á, D. 2001: *Hradisko sv. Klimenta*. In: Z. Měřínský (Edit.); *Konference Pohansko 1999, Archaeologica mediaevalis Moravia et Silesiana I/2000*, 159–184. Brno 2001.
- O n d r u š, V. 1965: *Velkomoravský kostel na hradisku sv. Klimenta*. In: *Almanach Velká Morava*, 112–115. Brno 1965.
- Z a c h e r l e, S. 1975: *Geologická pozorování na hradisku sv. Klimenta a otázka proveniencie velkomoravského stavebního materiálu*. ČMM-VS LX, 1975, 79–98.
- Z a c h e r l e, S. 1987: *Nové poznatky o klimentském hradisku u Osvětiman*. Slovácko XXIX, 1987, 21–33.

Luděk Galuška

HISTORIE

SÍDELNÍ VÝVOJ MĚSTEČKA ŽERAVIC

Gruntovní a vrchnostenská držba půdy a její proměny

Martin Šimša, Národní ústav lidové kultury, Strážnice

Městečko Žeravice patřilo po několik století k nejrozsáhlejším a ekonomicky nejlépe situovaným lokalitám v podhůří Chřibů. Vinohradnictví dokázalo podpořit životaschopnost i velice malých usedlostí. Sociální a ekonomickou odlišnost demonstrovali obyvatelé městečka nošením městského oděvu, který je prvně zmiňován již v polovině 18. století. Jaké jsou kořeny této prosperity, kdy se začíná formovat a kdo měl na jejím rozběhu největší podíl, se budeme snažit odpovědět v našem příspěvku.

Historie lokality

Dnešní ves Žeravice, původně městečko s výročním i týdenním trhem, leží na okraji hustě osídleného podhůří Chřibů, rozprostírajícího se na sever od spojnice starých, kdysi královských měst Kyjova, Vracova a Bzence. Staré sídelní území bylo lidmi obýváno již v dávné minulosti. V době velkomoravské zasahovalo slovanské osídlení hluboko do podhůří Chřibů a mělo nepoměrně vyšší hustotu než ve středověku. Správním centrem bylo rozsáhlé hradiště na Strážovickém kopci, spíše kultovní význam mělo hradiště na hoře sv. Klimenta u Osvětiman. Dostatečně členitá krajina, možnost přirozených úkrytů v lesích a malá prostupnost lužních porostů na řece Moravě, byla pro krajinu dostatečnou ochranou před uherskými vpády, které po pádu velkomoravských center pustošily krajinu na pravém břehu řeky. Zemědělské osídlení zřejmě přetrvalo a pozvolna se začleňovalo do nové, ekonomicko – správní organizace, reprezentované nejstaršími přemyslovskými hrady v Břeclavi a především ve Svytlavě. Zdejší velkofarní kostel disponoval v polovině 12. století majetkem v celé řadě vesnic v okolí naší lokality, zmiňovány jsou Stříbrnice, Tučapy, Kostelec, Hýsly, Žádovice a celá řada dalších vesnic. Mezi nimi figurují též 5 popluzí v dosud nelokalizovaných Žerákovcích (Siracouicích).¹ S našimi Žeravicemi je kupodivu dosud nikdo nespojoval, ač historicky doložených lokalit toho jména je v širším okolí Svytlavě pouze několik a většinu z nich můžeme vzhledem k jejich stáří nebo lokaci vyloučit.² Pro možné ztotožnění obou lokalit hovoří i shodný rozsah osídlení, který v případě Žeravic předpokládáme, podle později uváděného počtu masných krámů, na pět gruntovních jednotek.

Novou stabilitu a rozmach získalo osídlení v průběhu 13. století. Založení románsko – gotických kostelů v Kostelci, Ježově a Osvětimanech s nimiž se pojily rozsáhlé farnosti, bylo jednotícím prvkem v tříšti drobných zemanských a rytířských statků, z nichž dva i tři se často dělily o jedinou vesnici. V bezprostřední blízkosti lokality se nacházelo jediné velké panství, a to z darů markraběte a donací šlechty vznikl rozsáhlý majetek cisterciáků z velehradského kláštera. Správně patřila tehdy velká část podhůří Chřibů (včetně Žeravic) pod zemský soud na zeměpanském hradě Buchlově, který vznikl rozšířením starého *loveckého práva v Hříběcích horách*.

První, historiky obecně přijímaný doklad o existenci Žeravic, pochází z predikátu Sudimíra ze Žeravic (Seraiuh) z roku 1235.³ Nevíme, zda-li se jednalo o majitele celé vsi, nebo pouze jedné z jejích částí, jak se připomínají o století později. Tehdejšími majiteli byla bohatě rozvětvená vladycká rodina Kuželů ze Žeravic, zřejmě příbuzná s Kuželými z Nedachlebic, odkud žeravská větev vyšla. Velké množství zápisů v zemských deskách nás informuje o složitém propletení příbuzenských vztahů, rodin a jednotlivců, žijících v *rodinném neďlu* na žeravské tvrzi, k níž patřila jedna z částí vesnice. Přesněji řečeno *dvůr, dvě části obce, vinohrady a tvrz*.⁴ Součástí statku byla též část, později i celé sousední Horenčice. Zbýlý díl *vesnice společně s vinohrady a lesem*⁵ měl různé majitele a nakonec byl trvale spojen s panstvím Střílky.

K opětnému spojení obou částí vesnice došlo až na konci 15. století v osobě Tasa z Ojnic, majitele stříleckého panství, který roku 1490 zdědil po strýcích kuželovskou část vsi. Nově vzniklý statek nebyl zřejmě významný lidnatostí, protože mimo nevelké Žaravice k němu patřily pouze pusté Hruškovice, Horenčice a Lněník. Větší význam měl zřejmě vrchnostenský majetek jako takový. Patřily k němu poplužní dvory obou předchozích majitelů, v případě kuželovského dílu dokonce s panským sídlem – *tvrzí*. Dále tu byly vinohrady s desátkem vinným i zemním, též zahrady šafránové, množství panských polí, rozsáhlý les, rybníky a mlýn, vše rozmnožené o půdu zaniklých vesnic.

V osobě Tasa z Ojnic se lokalitě dostalo významného patronátu, který natrvalo ovlivnil její další rozvoj a ekonomický růst. Předně to byla značná podpora vinohradnictví, které se rozvíjelo na úkor dosavadní selské a výměnou i panské půdy. Další významný čin bylo povýšení Žaravic 14. června 1503 králem Vladislavem IV. na městečko a nadání dvěma výročními a jedním týdenním trhem.

Nově zformovaný statek zůstal již natrvalo jedním celkem, který v průběhu 16. století vystřídal několik různých majitelů. Společným rysem těchto vlastníků byla relativně velká odlehlost jejich domovských panství a malá možnost zapojit zdejší dvory a pozemky do ekonomického systému jejich dominií (Střílky, Bučovice, Kvasice, Lukov). Z toho důvodu se většina z nich natrvalo orientovala na výnosné vinařství, jemuž přizpůsobovala provoz svých dvorů, včetně soustavného omezování rozsahu panských pozemků ve prospěch zakládání panských i selských vinic. Nastavený trend pokračoval i poté, co se městečko stalo roku 1597 majetkem Praksických ze Zástřizl a trvalou součástí buchlovského panství.

Přírodní rámeček lokality

Krajina v širším okolí je tvořena pravěkými sedimenty tzv. *magurského flyše*, v němž jsou zastoupeny především jílovce, jíly a písky, vytvářející mocná souvrství. Horotvorné procesy zformovaly terén do kopcovitých pásem s převládajícím VSV–ZJZ směrem. Terén se tak jeví mírně zvlněný s táhlými vrchy, jejichž úbočí se pozvolna svažují k jihu. Široká údolí mezi nimi udávají směr několika potokům odvádějícím nečetné srážky. Lokalita se rozkládá na jižním svahu rozsáhlého hřebene *Vážanské vrchoviny* s vrcholy v 360–380 m n. m., táhnoucího se od Boršic u Buchlovic směrem k západu a končící u nedalekého Ježova. Na jejím oblém temeni leží celá řada vesnic počínaje Tučapy a Vážany, přes Ořechov, Újezdec, Hostějov až po Žaravice, které se rozkládají na jejím klínovitě se zužujícím a klesajícím závěru. Ten je ze severní strany ohraničený výrazným zlomem s výstupy pískovců. Vzniklá sníženina (orientovaná ve VSV–ZJZ směru) pak formuje tok nedaleko pramenického *Hruškovského potoka*, který přijímá vodu z několika dalších přítoků. Hrany zlomu, příkře spadající do údolí, jsou protkány četnými roklemi a zářezy na jejichž tvářnosti se podílela především přívalová voda. Utváření terénu je zcela nevhodné pro zakládání polí a tak byly v historické i současné době vždy pokryty lesem, který společně s korytem potoka tvořil právní hranici lokality i drobného šlechtického statku, k němuž v minulosti patřila.

Zalesnění bylo v minulosti mnohem rozsáhlejší a zasahovalo až do nejvyšších poloh oblého temena kopce. Teprve zde na pozvolném jižním svahu se nacházejí polohy vhodné pro zemědělské využití, které pak v nepřetržitě pásu sestupují do údolí. Mírné klesání končí asi půl kilometru nad údolím, výrazně příkřejšími stráněmi. Místo zlomu je doprovázeno výskytem celé řady vydatných pramenů a jejich pánví, v jejichž okolí se formovalo nejstarší osídlení. Vzniklé potoky stékají přímo dolů, vytvářejíc v měkkém podloží výrazné zářezy a koryta. Dno údolí tvoří rozsáhlá rovina, v minulosti zřejmě zamokřená, porostlá loukami a pastvinami, nad nimiž se zvedá protější strana údolí, zakončené neširokým vrcholkem kopce, jehož horizont tvoří katastrální hranici se sousedním Vracovem.

Jiným způsobem je utvářena krajina na východní straně plužiny směrem k Těmicím. Zdejší terén je ovlivněn výrazným horotvorným poklesem, který vytváří rozsáhlou bezvodou kotlinu s příkrými stráněmi a širokým rovinatým dnem. Jižní stráně patří ke staré kulturní půdě s tratí *Zadní hory*, *Čtvrťky* a *Štefany*, které byly minimálně na konci 15. století

přeměněny na vinice, jenž zde v omezené míře přetrvaly až do současnosti. Severní straně sníženiny byly oproti tomu využívány především jako pastviny s příhodným názvem *Kravit kopec*, na jehož úpatí se nacházel les zaniklý teprve v 18. století – *Vypáleniny*.

Přítomnost stabilních zdrojů pramenné vody má pro zdejší krajinu, s výrazně vnitrozemským charakterem podnebí, prvořadou důležitost. Maximum srážek je situováno do jarních a podzimních měsíců, v létě dochází k jejich výraznému poklesu, znásobenému srážkovým stínem nedalekých Chřibů. Není tedy výjimkou, že v létě je znatelný nedostatek vody, drobnější potoky zcela vysychají a v některých místech se projevuje citelný nedostatek studniční vody. Většina vesnic se proto rozkládá na svazích v bezprostřední blízkosti pramenné pánve (Syrovín, Osvětimany, Újezdec, Hostějov), která je dokáže zásobovat vodou i v horkém a suchém létě. Vesnice závislé na potoční vodě se v důsledku toho nacházejí teprve na středních a dolních tocích, kde četné přítoky zvyšují jejich vydatnost (Ježov, Žádovice, Kelčany, Vlkoš). Malá vydatnost, případně kolísání průtoku mohla značně znepříjemnit život obyvatel. V případě setrvalého nedostatku vody se dokonce mohlo jednat o jeden z důvodů zániku lokality Horenčice.⁶

Sídelní jádro Žeravic se z toho důvodu nachází v bezprostřední blízkosti zlomu, doprovázeného výskytem celé řady vydatných pramenů, vytvářejících v měkké půdě hluboké vodoteče a rozměrné pánve – *Vídeňka*, *Horní rynek*. Voda z několika potůčků se spojuje v jediné koryto vytvářející *Žeravský potok*. Jeho šíře v *Močilkách* napovídá mnohé o erozivní síle vody a minulé vydatnosti toku, která zásobovala několik nádrží. První z nich ležela přímo v *Močilkách*, jimž dala pojmenování, odvozené od močení lnu a konopí.

Na dně údolí již potok ztrácí svoji rychlost a zářez do terénu je více než mírný, prohloubený teprve melioracemi v 19. století. Koryto se ve shodě se směrem údolí stáčí na západ a postupně přibírá další přítoky. První z nich je dnes již zaniklý potok *Horenčický*, přítékající z protější strany údolí, kde ležela stejnojmenná zaniklá ves. Voda z něj napájela rybníček stejného jména, sloužící jako nádrž pro zdejší mlýn doložený ještě v polovině 18. století. V nevelké vzdálenosti od něj se nacházel další rybník, zvaný *Písečný*, který mimo dva zmíněné potoky napájel ještě třetí, dodnes se nárazově obnovující, bezejmenný potůček pramenící v *Býkové hoře*. Žádný z rybníků nepřechal 18. století a mimo několika náznaků v terénu, po nich již není ani stopy. *Žeravský* potok proto nerušeně odtéká dále k *Žádovicím*, v jejichž blízkosti se vlévá do *Hrušovského* potoka.

Kulturní krajina lokality a její systém

Pod pojmem kulturní krajina rozumíme souborné označení jednotlivých prvků lidské činnosti, které se výrazným způsobem vtiskly do přírodního prostředí. Některé z nich vznikaly neuvědoměle jako důsledek prováděné činnosti, jiné oproti tomu zcela systematicky se snahou, podle lidských měřítek organizovat přírodní prostředí a upravit je pro výkon určitých činností. Geografové takové projevy rozlišují podle jejich povahy na body, sítě a plochy. V našem případě se tedy jedná o sídlo, komunikace a plužinu, z nichž především dvě poslední bych chtěl v této části studie podrobit zevrubnému rozboru. Orientace místa k základním komunikacím, jejich směry a cíle, důležitost a význam z hlediska dopravy a obchodu, to vše jsou významné informace. Podobně rozbor plužiny v jejím celku, rozložení polí a vinohradů, jejich pojmenování a umístění v terénu, jakož i průzkum jednotlivých jejich segmentů – tratí, složených z parcel s konkrétními majiteli, to vše nás může informovat o základní trendech ve vývoje sídla.

Spojovací komunikace a jejich orientace v terénu tvoří jeden z důležitých prvků pro celkovou orientaci sídla a jeho okolí. V našem případě významnou roli sehrála tzv. **Klášterní cesta** propojující město Kyjov s podhůřím Chřibů, klášterem Velehrad a směřující dále na Hradištsko. Její trasa, podobně jako u mnoha jiných cest, se vyhýbá vlhkým a bahnitým údolím potoků, a raději stoupá na suché temeno kopce. Ještě na I. Vojenském mapování z druhé půle 18. století, ji proto nacházíme na kopci a nikoli v údolí *Hrušovského* potoka, kam ji mylně umísťuje Hurt. Cesta prochází po celé délce oblého hřebene *Vážanské vrchoviny*, jednotlivé

lokality většinou míjí a spojení zajišťují odbočky, jak je tomu v případě Ježova, Hostějova, Újezdce a také Žeravic. Jedna z nich směřuje z prostoru *Horního rynku* šikmo směrem na Kyjov, druhá více méně rovně k Velehradu. Obě dodnes fixuje několik metrů hluboký úvoz, druhou z nich dokonce dláždění z *kočičích hlav* a *Boží muka*, doprovázená mohutnými lípami na křižovatce obou cest. Ostatní vozové cesty, plnící dnes funkci hlavních spojnic, měly ještě v 19. století vedlejší charakter (pod *Býkovou horou* na Ježov, na Těmice) anebo ještě neexistovaly (na Žádovici). *Klášterní cesta* tak plnila funkci hlavní spojnice s vnějším světem, což se výrazně projevilo v směrovém pojmenování jednotlivých tratí.

Vinice a pole při cestě směřující do Těmic jsou označovány jako **Zadní**, z čehož plyne, že pozorovatel a současně obyvatel lokality je pojímá, jako od osídlení vzdálenější, ležící na konci jemu známého okrsku polí a vinic. Opozitum *přední* mezi tratěmi sice nenajdeme, ovšem může ho do jisté míry nahradit pojmenování **Vrchní**, ležící nad městečkem, odkud k ní pozorovatel musí skutečně vzhlízet vzhůru. Spojení obou určujících poloh *zadní* a *vrchní* pak dává i základní pojmání orientace celé lokality a jejich polí. Byl jím směr jih – sever, směřující ke *Klášterní cestě*. Po ní přicházely do vsi novinky, trhovci i zboží a také panští úředníci ze Střílek, Kvasic, Lukova a nakonec i Buchlova. Při vypracování urbářů, katastrů či jiných soupisů postupují zásadně od levé strany horního konce ve směru příchozího a po objevití všech domů končí opět na protější straně horního konce. Ostatně podél spojnice s touto cestou vznikla i jedna z prvních bočních ulic vycházejících z prostoru *Horního rynku*.

Plužinu lokality budeme studovat na základě nejstarší dochované katastrální mapy, jak se zachovala v Indikační skice Stablního katastru.⁷ Městečko bylo podrobně proměřeno a zakresleno roku 1827 a zhotovená mapa nás velice dobře informuje o celé řadě skutečností. Čerpáme z ní především informace o rozsahu a názvech tratí, jejich zemědělském využití, struktuře parcel a jejich majitelích. Pokud je to účelné, kombinujeme tyto jednotliviny s mapami pozdějšími.

Pro rozložení polních tratí v lokalitě je charakteristický výskyt dvou odlišných typů jejich hospodářského využití. Prvním z nich jsou rozsáhlé vinice, zabírající nejpříhodnější půdu v bezprostředním okolí sídelního jádra. Druhé jsou pak trati využívané pro pěstování obilí a dalších rostlin, vytlačené na okraj katastru, do vyšších pro vinice nevhodných poloh.

Vinice se rozprostírají na příhodném, jižně orientovaném svahu kopce na sever, východ i západ od městečka, které tak doslova obkličují a vytvářejí jeho přirozenou kulisu. Nejbližší jsou rozloženy největší z nich nazývané přímo podle svého využití – **hory** – s upřesňujícím názvem **Býková, Vrchní a Zadní** a také hora **Pešty**. Společným jmenovatelem všech zmíněných tratí je především jejich velký rozměr a výrazná, někdy až dvojnásobná šířka, daná čely parcel, oproti hloubce, vymezené jejich délkou. S takovým členění se většinou setkáváme u běžných polních tratí, jenž jsou uspořádány tak, aby v nich mělo pole co nejvíce, pokud možno všichni usedlíci ve vsi. Zmíněné **hory** takové situaci vcelku dobře odpovídají, *Býková* a *Vrchní* se nachází na sever nad městečkem. *Pešty* zabírají východní stranu, kde na ně bezprostředně navazuje *Zadní hora*.

Oproti *horám* jsou ostatní viniční trati rozlohou mnohem menší, s patrnou snahou po pravidelném obdélném vyměření. Nezabírají také ústřední polohy, ale omezují se na okrajové plochy, kde vyplňují vhodné prostory mezi rozsáhlými plochami *hor*. Setkáváme se s nimi především na východní straně mezi *Pešty* a *Zadní horou* a také na západním okraji při hranici s Ježovem. V jejich pojmenování se odráží způsob získání půdy na úkor dosavadních kultur – **Zlámané, Novosady, Štěpničky**. Stejně tak jako jména zakladatelů: **Bezděkoví** (Bezděk), **Husínek** (Hus nebo Husa), **Havale** (Havel), **Štefany** (Štefan, Štěpán), **Králky** (Král, Karel) obdobný název nese i stará viniční trať *Pešty* (Pešek, Petr). Posledním typem jsou nevelké, v okrajových částech orné půdy situované pásy vinic, nazývané v minulosti *krajínaky*, jejichž reprezentantem je pouze **Husínek**.

Majetková situace v držbě vinohradů je vzhledem k právnímu způsobu jejich vlastnictví (*horenské právo*) značně rozrůzněná a časově proměnlivá. Jednotlivé vinice bylo totiž možné volně směřovat a z toho důvodu existoval jejich čilý pohyb. Mezi majiteli nacházím

šlechtické držitele, reprezentované buchlovskou, stříleckou a několika dalšími vrchnostmi. Dále měšťany z Kyjova, Polešovic a Bzence, poddané z okolních vesnic a především samotné žeravské měšťany. Pestrá mozaika vlastníků nevykazuje žádnou ucelenější a pravidelnou strukturu.

Orná půda, určená především k pěstování obilovin a okopanin, je oproti tomu organizována podstatně jiným způsobem. Rozborem tratí, parcel a jejich majitelů jsme zjistili, že v plužině existují tři rozsáhlé celky, v nichž jsou zastoupeny pole všech hospodářů ve vesnici. Každý z celků vykazuje vysokou míru pravidelnosti a profesionálního rozměření. Velikost (šířka) parcel je volena s ohledem na určitou konkrétní výměru usedlostí, takže vedle základních podsedků nacházíme dvojnásobné půllány (čp. 87, 107, 24 a 147), ještě větší třičtvrtělány a téměř trojnásobnou parcelu jediné lánové usedlosti (čp. 42). V rámci celku jsou parcely do velké míry jednotně orientovány, přičemž základní směr kopírují i sousední tratě. Výjimky se zcela odlišným směřováním parcel samozřejmě také existují, jedná se ovšem o menší, okrajové plochy, které zřejmě mají starší, odlišný majetkový původ a kořeny. V rámci celkového konceptu jsou však i tyto zapojeny do jednotného členění, které je charakteristické především pravidelným rozdělením parcel, respektujícím stavební posloupnost usedlostí v lokalitě.

První velký celek nacházíme na jižní straně údolí, na samém temeni kopce. Posloupnost parcel začíná na jeho pravém okraji, při hranici s Ježovem, v trati **Nad býkovými**, zasahuje do tratí **Nad vrchníma horama** a **Čihadlník**, kde je přerušena rozsáhlými pozemky velkostatku. Opět pokračuje až v **Honytále** a **Nivkách** (s opačně orientovanými parcelami), přechází do **Obícek**, kudy se pomyslně vrací do středu katastru k **Boží muce**. Tímto způsobem jsou počínaje čp. 82 (po dlouhou dobu první selská usedlost při vstupu do vesnice ve směru od **Klásterské cesty** a také tradiční počátek většiny popisů vesnice) postupně přiděleny parcely všem usedlostem, takže pořadí pravidelně obkrouží **Horní rynek**, sejde po jedné straně **Nové ulice**, druhou vyjde nahoru, obejde zbylou stranu rynku a skončí u čp. 46 naproti místu, kde jsme začali. V rámci prvního celku je toto kolečko obtočeno dvakrát.

Druhý celek se rozkládá na dně rozsáhlé sníženiny směrem k Těmicím a jeho rozsah je podstatně menší. Tvoří ho tratě **Chmelínek**, na jehož okraji řada, opět začíná čp. 82. Pokračuje za cestou v trati **Pod teplým** a přechází do sousedící tratě **Pod zadními horami**, kde opět čp. 46 končí a začíná druhou neúplnou řadu parcel, částečně snad doplněnou v trati **Vypáleniny**.

Třetí rozsáhlý celek orné půdy se nachází na severním, protilehlém svahu údolí, kde zaujímá velkou nepřerušenu plochu půdy. Směřování parcel probíhá jednotně ve směru spádnice na svah údolí, z čehož vybočují pouze nevelká trať **Čučoví**, orientovaná kolmo k běžnému směru parcel. Rozvržení začíná jednotně podle stejného schématu jako u předchozích celků. Začátek řady je zvolen při hranici s druhým z celků v trati **Týgla** a první parcela opět patří čp. 82. Řada pak pravidelně pokračuje až k číslu 116 (poslední usedlost patří k **Hornímu rynku**) a opět začíná od čp. 4 (první usedlost na dolním konci **Nové ulice**) a dále pokračuje v trati **Stumpflose** až na samotný počátek číselné řady. Chybějící čísla popisná (156 až 146) mají pozemky v trati **Čučoví**. Samostatnou řadou je členěna poslední trať **Humflose z Obecnosky**, později zvaná **Za zelničkami**. Začíná obráceně od čp. 46 a po obejití celé řady končí náhle u čp. 110, přičemž není vyloučeno, že zbývající parcely jsou vyměřeny v obecních pozemcích, jenž na trať navazují.

Obecní pozemky zabírají na této straně údolí rozsáhlé, na mapě dosud nedělené plochy polí v trati **Ptačí žleb** a **Úlehle**. S nimi sousedí pastviny v trati **Kravský kopec** a plochu uzavírají **Úlehle u Chmelínka**. Název posledních třech nás víceméně upozorňuje i na jejich využití, **Úlehle** – půda dlouhodobě ležící ladem, zabírající v minulosti zřejmě zmokřené a méně úrodné dno údolí, jakož i rozbrázděné a příkré severní svahy sníženiny směřující k Těmicím. Využití této půdy na pastviny pro dobytek dokládá nejen trať **Kravský kopec**, ale též určené využití půd v indikační skice. Druhá část obecních pozemků se nachází na nejvyšší části severní strany údolí. Temeno kopce zabírá orná půdy v trati **Pod obícky**

Proměny vrchnostenské držby půdy od 15. do 19. století.

- Půda prokazatelně a hypoteticky postoupená podaným na počátku 16. století
- Půda postoupená podaným v polovině 18. století
- Půda patřící vrchnosti na počátku 19. století

Proměny komunikací, vodních toků a lesa od 16. do 19. století.

	vodní toky a plochy		hlavní komunikace
	cesty a komunikační centra		lokální komunikace
	les v současném rozsahu		pěší cesta
	les v předpokládaném rozsahu z počátku 16. století		

Způsob hospodářského využití půdy na počátku 19. století.

Využití půdy na katastru obce Žeravice

	vrchnostenské		poddanské vinice
	vrchnostenská		poddanská půda
	pastviny		les

a **U boží muky**. Svah nad *Hruškovským* potokem pak zabírá les v tratích **Paseky** (*Paseky pod Kratinami*) a **Malé paseky**.

Poslední kategorií majitelů půdy v lokalitě je vrchnostenský velkostatek Buchlov, na počátku 19. století v držení rodiny Berchtoldů. Jedná se především o rozsáhlé trati **Hradištko** a **Nad Peštami** navazující bezprostředně na vrchnostenský dvůr umístěný v jednom z rohů nepravdělného lichoběžníku polí. Nad nimi se nachází rozsáhlý pruh polí v **Honytále** a nalevo od něj, oddělen pouze selskou půdou, leží další rozsáhlé pole **Nad vrchníma horama**. Přímo pod ním, opět však odděleno překážkou (selské vinice ve *Vrchní hoře*) se nachází komplex panských vinic, lisovny a sklepů v **Býkových horách**. Poslední panské pozemky jsou na jih od lokality, u hranic s Ježovem jsou to pole **V úzkých** a více do středu plužiny pak trati **Na zahradách** a sousední **Na kocůrách**.

Z popisu plužiny je patrné, že jako celek rozhodně není jednotně navržené měřičské dílo. Naopak vznikala postupným navrstvením několika různých soustav, které se vzájemně odlišují historickým původem, majetkovou příslušností i sociálním postavením vlastníků. Zcela logicky se nám rozpadá na minimálně dva významné celky, s výrazně odlišným uspořádáním. Organizace orné půdy vytváří typ označovaný jako **plužina traťová**, skládající se z jednotlivých rozsáhlých ploch nazývaných tratě, v nichž je organizována půda velkého množství samostatných vlastníků. Jednotlivé díly nazývají se parcely, vytváří dlouhé pásy, jejichž šířka je vzhledem k délce téměř zanedbatelná, existuje mezi nimi tzv. oborová vázanosť a půda tak vytváří rozsáhlé obdělávané plochy bez mezních pásů. Obecně se usuzuje, že traťová plužina patří k modernějším typům.

Vinice jsou oproti tomu organizovány ve formě **plužiny úsekové**. Jednotlivé její části jsou mnohem menších rozměrů, parcely jsou výrazně kratší a v sousedících tratích na sebe nemusí nutně pravidelně navazovat. *Pravé* úseky jsou majetkem vždy jen jedné usedlosti, *dělené* se pak rozpadají mezi více vlastníků s prokazatelnou vazbou k původnímu celku. *Nepravé* jsou oproti tomu členěny zcela pravidelně na jednotlivé parcely. V našem případě předpokládáme, že do *úseků* byla uspořádána především půda nejstarších gruntovních usedlostí. Pozůstatky těchto úseků jsou zřejmě největší viniční trati označované jako *hory*. Druhotným rozdělením na jednotlivé pásy (*achtele*) vinohradů, se plužina proměnila v *nepravou úsekovou* a v tomto duchu byly vysazovány i další nové plochy.

Rozsah vrchnostenské a selské půdy v polovině 18. století

Právě popsáný stav na indikační skice velice dobře odpovídá situaci, jak je zaznamenána v zemských katastrech z poloviny 18. století. Tabela z roku 1749, připojená k Rektifikačním aktům, detailně popisuje jednotlivé usedlosti, množství orné půdy a vinohradů a jejich rozčlenění do tratí. V městečku v té době byla 1 lánová, 4 ½ lánové usedlosti a dalších 70 podsedků s půdou. Mimo ně pak 6 zahradníků s vinohradem, 48 podruhů s vinohradem a dalších 28 podruhů bez polí. Půda usedlostí byla podle specifikace rozdělena do většího množství tratí, mezi nimiž nechybějí *V hony Tajlech* (pozdější *Honytál*), *Nad vrchní horů*, *Pod zadníma horama*, *Na chmelínku*, *Na tajlích* (pozdější *Týgls*) a *Na Stumpffhlosy* (pozdější *Štumpfflose*) a další drobnější méně často jmenované trati.

Na tom by ostatně nebylo nic překvapivého, vždyť množství obdělávané půdy má ve většině lokalit dlouhodobě setrvalý stav, který z největší části navazuje na půdu přidělenou při jejím vzniku a dále rozšířenou pouze o drobné úchvaty na úkor lesíků, zkulturnovaných pastvin a močálů či jiné neúrodné půdy. V našem případě je však překvapující svědectví urbáře panství Buchlov z roku 1720,⁸ který výslovně říká:

7. Městečko Žeravice.

Bylo tu od starodávna usedlých láník 1, ¼ láník 1, ½ tříčtvrtník 1, půlláníků 3, 1 ½ čtvrtníků 2, čtvrtníků 14, podsedníků s rolí 32, podsedníků bez role 23. Činí všech 77 usedlých.

Ti lidé žeravští mají gruntovních rolí na 360 ¼ měřice, jsouc neúrodný, uznala vrchnost pro tu osadu je malý i puštěno jim panských pod plat 200 měřic a od pustej vsi Horečic též pod plat 459 ¾ měřice. Činí všech rolí gruntovních s těmi panskými 1020 měřic. Dle proporcíování

rozděleny, láníkovi 60 měřic, $\frac{3}{4}$ láníkovi 40 měřic, $\frac{1}{2}$ láníkovi 30 měřic, podsedníkovi na 11 měřic a 2 čtvrti.

Učiněna jest ta osada takto: láník 1, $\frac{3}{4}$ láník 1, pololáníci 4, podsedníci 70. Suma 76 osedlých.

Přidělení rozsáhlých ploch půdy, významně mění náš pohled na sídelní vývoj lokality a současně vyvolává celou řadu otázek. První z nich je, kde se vlastně ony nové pole nachází a které části plužiny potom tvoří její starší jádro.

Z našich úvah musíme vyloučit veškeré vinohradní trati, obepínající sídlo v jeho bezprostředním okolí. *Registra horenský* z roku 1745,⁹ je vyjmenovávají víc než přesně a to zcela v rozsahu indikační skici, přičemž žádná z nich není označena jako nově založená.

Musíme jít tedy více k okrajům katastru a zde jsou v podezření rozsáhlé, jednotně členěné, původně zřejmě celistvé plochy polí, navazující na panskou držbu doloženou na indikační skice. Německy znějící název *V Hony Teilich (Honytále)*, napovídá dvě skutečnosti, jednak se jedná o díly (*der Teil*), přičemž jsou to části *Honu*, jak bývá nazývána rozsáhlá na parcely nedělená půda, patřící povětšinou právě k vrchnostenským dvorům. V našem případě ležící skutečně hned v sousedství v tratích *Hradištko* a *Nad vrchníma horama*. Zmíněný *Honytál* by tak mohl být právě oněmi 200 měřicemi panské půdy.

Podobně rozsáhlé a jednotně členěné plochy, včetně německy znějících názvů tratí, nacházíme také na protější straně údolí v trati *Na tailich (Týgle)*, jejichž název svědčí o tom, že se opět jedná o jednotlivé *díly* (*der Teil*) většího celku. Ještě výmluvnější je název sousední trati *Na Stumpf phlosy (Štumpflose)*, který volně přeloženo označuje *pařezovou pláň* (*der Stumpf, die Flosse*), tedy místo získané klučením lesa. Mohlo by se tedy jednat o nově získanou půdu, do té doby porostlou lesem, který částečně pohltil pole zaniklé vsi Horenčice. Rozloha těchto ploch, proponovaná urbárem na 450 měřic, je myslím odpovídající, z čehož lze usuzovat, že právě toto je půda, kterou dostali žeravští měšťané ke kultivaci.

S přidělením další půdy souvisí i celkově nová organizace a *proporcírování* všech dosavadních ploch. Vrchnostenští úředníci, jednak veškerou selskou půdu nově přerozdělil, přičemž použili již výše zmíněný klíč, podle něhož se dostalo na všechny tehdejší usedlosti v městečku, jednak ji v terénu nově rozměřili. S tímto počinem souvisí nová organizace parcel v tratích, která je vysoce pravidelná, kopírující tehdejší posloupnost domů v uliční zástavbě městečka. Pravidelně začíná první usedlostí (čp. 82) v městečku ve směru od *Klásterské cesty* a po vystředání všech ostatních končí na protější straně ulice (čp. 46). V šířkách parcel se pak zřetelně odráží nově proponované výměra, včetně přidělení půdy dosavadním podsedkům bez ní. Nové rozdělení bohužel likvidovalo starší, zřejmě nepravidelné vnitřní členění tratí na jednotlivé parcely, v němž se mohl odrážet dosavadní sídelní vývoj. Při našich úvahách se tak můžeme opírat pouze o tratě, jako určité topografické a organizační celky, jejichž nepravidelné tvary, hranice a umístění dávají tušit jejich stáří a původ.

Pozemková kniha,¹⁰ nově obnovená pravděpodobně v souvislosti s tímto zásahem, roku 1747 zaznamenává změny ještě v čerstvé paměti. Více než 2/3 usedlostí, jimž byla nově přidělena půda, jsou poznamenány jako od vrchnosti nově odprodané. Koupil podsedeck ...se sedmi kopkami rolí na 10 měřic a jednu čtvrt výsevku i z humnem, po vymýcení sou od panský ruky za 35 Rr. prodány.¹¹ Přičemž zápis je současně smlouvou o plnohodnotném využití této půdy včetně odkazů a svobodného prodeje. Nová půda se převáděla do dědičné držby a ve většině případů tak byla usedlost jako by znovu vysazena a od vrchnosti zakoupena.

Bez nově přidělených pozemků se staré jádro plužiny zmenší a zřejmě výrazně nepřesáhne již dříve vyjmenované vinohradní trati v bezprostředním okolí sídla, dále ornou půdu v tratích *U Boží muky*, *Obický* a *Pod obický*, *Nad Býkovými horama*, *Pod Zadními horama*, *Pod teplými*, *Chmelínek* a *Vypáleniny* a samozřejmě také obecní pastviny v trati *Úlehle* a *Kraví kopec*. K nim je nutné ještě přiřknout trati *Nivky* a *Čučoví*, o nichž budeme hovořit níže. V nich měla půdu zastoupenou pouze malá část všech statků v městečku, které urbář vypočítává na 22 gruntů s lánovou půdou (láník, půllánici a čtvrtníci). V rejstříku II. lánové visitace zcela shodně zachycených jako 22 selských gruntů. Jejich půda je rozdělena do 4,

Boží muka – detail z počátku 19. století.

Panorama Žeravic.

5 výjimečně i 7 kusů polí a vinogradů. Součtem plochy těchto polí dostaneme zhruba 300 měříc, což se s přidáním podílu na úhor, blíží zmíněným 360 měřícím bez nových polí. Právě tyto usedlosti a jejich počet zřejmě tvoří starší vrstvu sídelního jádra lokality. Teprve později k nim přibývají další, mezi ně musíme řadit 23 zahradnických usedlostí, shodných zřejmě s podsedky s půdou, jejichž pole jsou rozděleny do jednoho, výjimečně dvou kusů a omezuje se na vlastní zahradu za domem a kus vinohradu. Ty ostatně živi i dalších 18 zahradníků bez půdy.

Hospodářská proměna lokality na přelomu 15. a 16. století a její důsledky

Formování zjištěného stavu probíhalo v relativně krátkém období, které je vcelku přesně vymezeno 16. stoletím. Velké množství listinných pramenů, z nichž nejstarší se hlásí k obdarování místní obce v posledním desetiletí 15. století, dokumentuje proces nebývalého růstu lokality, jehož vrcholnou fází zachycuje urbář panství Buchlov z počátku 17. století. Po celou dobu jsme svědky intenzivního zemědělského podnikání, které v lokalitě reprezentuje vinohradnictví. Zakládání dalších a dalších vinic a dobrý odbyt jejich produkce s sebou přináší i některé výrazné ekonomické aspekty. Výtěžek zřejmě umožňoval majitelům a jejich rodinám dostatečně slušné živobytí, takže jsem svědky výrazného sídelního růstu lokality. Nejpochybnější jsou přitom drobné hoferské domy téměř bez půdy, jejichž majitelé jsou živi z výpěstků ve svých zahradách, námezdní práce v cizích vinicích a především z výtěžku vlastních rozsáhlých vinogradů.

Velký vliv na urychlení, možná přímo odstartování procesu změn, měla osoba Tasa z Ojnic, kterému se po roce 1490 podařilo získat obě části vesnice a natrvalo je spojit v jeden statek. Z pozdější listiny víme, že s jeho osobou je bezprostředně spojena aktivní podpora rozšiřování ploch vinic, které jsou poprvé v lokalitě doloženy již v polovině 14. století. Budoucí rozvoj podpořil i žádostí u královského dvora, jíž vymohl povýšení Žeravic na městečko. K realizaci sice došlo teprve za dalšího majitele vsi, jeho švagra Jindřicha Kropáče z Nevědomí a na Bzenci, ovšem jméno žadatele na ní přesto figuruje. Dne 14. června 1503 byla ves králem Vladislavem IV. povýšena na městečko a nadána dvěma výročními a jedním týdenním trhem.

Výrazný rozvoj lokality podpořili další z majitelů, kterým byl od roku 1513 Vilém Prusinovský z Víckova. Podobně, jako Tas z Ojnic, pocházel z prostředí nižší šlechty bez většího rodového majetku. V okolí Žeravic mu patřily ještě Osvětimany, Hruškovice, Medlovce a pusté Horenčice, Lněník a Jenišovice. Vzniklo tak rozsáhlejší panství, které však brzy prodal a koupil významné Koryčany s hradem Cimburkem. Vzniklý celek se vyznačoval dosti nesourodou vnitřní organizací, reprezentovanou dříve samostatnými poplužními dvory (Osvětimany, Hruškovice, Žeravice) s velkým množstvím půdy. Vilém i pozdější majitelé proto museli přistoupit k jisté vnitřní reorganizaci, směřující k lepšímu hospodářskému využití daných možností. Městečko zažívalo nebývalý sídelní rozmach spojený se založením *Nové ulice* a počalo krystalizovat do správního centra panství s panským domem a rozsáhlým dvorem. U něj též vznikl pivovar a palírna zužitkující produkci obilí. Ve vesnicích byly rozšiřovány plochy selských polí a to na úkor chřibských lesů a panské půdy. V nejprůhodnějších lokalitách došlo k nebývalému rozvoji vinařství, jenž konkrétně v Žeravicích zcela změnil dosavadní charakter lokality. Na staré kulturní půdě vznikaly nové gruntovní vinice a na vrub rozšiřování jejich rozlohy a celkové prosperity komunity vinařů žijících v lokalitě, neváhal majitel výhodně odstupovat vrchnostenské pozemky, rybníky a také významná vlastnická práva majitele statku.

V listině z roku 1514 nový majitel městečka Vilém z Víckova potvrzuje a upřesňuje starší dohody, které učinil z místními sedláky již zmíněného Tasa z Ojnic ...*ježto svědčil na ty vinohrady, kteréž jsou v rolích svých purkrechtních zdělali a z toho desátek dobrovolně podnikli dávati, a týž pan Tas jiný role dvoru žeravského zato jim k purkrechtům nadal a kde již by ještě dělati chtěli v svých rolích, aby z téhož dvora jim nadáno bylo a pakli by, který dělati nechtěl aneb nemohl a jinému se dělati líbilo v těch místech, kdež žeravští vinohrady dělají, že toho*

žádnému odpíráno býti nemá, a což by komu ty roli k vinohradu odjato bylo, tolikéž zase hned z rolí dvorské nadáno bylo, aby se zase za jeho dosti stalo... a jestliže by roli dvorské jim k tomu nadávání již nestačilo, tedy z rolí **horencických** oddáváno beze všeho umenšení...¹²

Vilémovi zřejmě osobně záleželo na zakládání nových vinic a neváhal k němu vybízet, přemlouvat dary – *pro opravu městečka a jejich povolnost dávám...* – a možná částečně i nutit své poddané. Z listu zřetelně vyplývá, že celá akce neměla zůstat omezená na několik jedinců, ale právě naopak, vinice dělají *žeravší*, a to v rozsahu celých dosavadních polních úseků. Pouze tak lze vysvětlit větu, jak se má postupovat v případě, kdy by některý z majitelů půdy nechtěl nebo nemohl svá pole proměnit ve vinice a jiný by to učinil rád. Preference je však zcela jasná a přednost dostávají zakladatelé vinic.

Vinohrady totiž vznikaly na staré kulturní dlouhodobě obdělávané půdě, která byla v majetku usedlíků po celé generace. Právně se jednalo o tzv. dědičné nebo *purkrechtní* pozemky, pevně spjaté s mateřskou usedlostí, od níž nesměly být až na výjimky odprodány a jejichž převod na nového majitele probíhal vždy v celku. Vysazením vinic se půdy dostala na jinou právní úroveň, podléhající napříště **horenskému právu**, které umožňovalo její volný odprodej od usedlosti, odkazy a dary i některé další výhody. Změna vyvolávala možná jistou nedůvěru, obzvláště když proponovaná náhrada za dosavadní pole měla být poskytnuta z vrchnostenské, přesněji řečeno z dvorské a horencické půdy, u nichž nikdy nebylo zcela jisté, zda za ně nebude vrchnost vymáhat nové platy. Listina však hovoří jasně, že z nahrazené půdy se mají stát *purkrechtní* pole, pevně spjaté s mateřskou usedlostí, jejími majiteli a dědici.

Množství půdy ve vlastnictví poddaných se tímto způsobem výrazně zvýšilo a to nikoli pouze lineárně, ve smyslu selská usedlost – založené vinohrady – odpovídající náhrada v panské půdě. Zakládání vinohradů byla velká příležitost ke vzniku drobnějších usedlostí, především *podsednických gruntů* a také *hoferských chalup*, které většinou disponovaly pouze malým množstvím půdy přímo spojené s domovní parcelou, za to však vlastnili vinice, které dokázaly jejich majitelům zajistit dostatečnou obživu. Zřejmě právě *hofery* má listina na mysli, když mluví jednak o možnosti zakládat vinohrady na půdě těch, kteří tak nechtějí učinit a také dále, kde se výslovně zmiňuje Vilémův záměr *...chtíc aby to městečko den ode dne lepší a rozmnožovati v lidech a v statcích jejich se mohlo a z jiných panství tu lidé, aby se mezi ně táhli a byt sobě oblíbíc mezi již psané měšťany se osazovali...*¹²

Množství vinic založených na staré kulturní půdě není bohužel písemně doloženo a jejich rozsah můžeme pouze odhadovat. V listinách ze 16. století se objevuje celá řada jmen viničních tratí, které se nemnoze zachovaly až do současnosti. První podrobný soupis nacházíme v urbáři panství Buchlov z roku 1611,¹³ kde jsou poznamenány všechny desátkové vinice, ležící v následujících tratích: *Zadní hora* se 42 čtvrtěmi, *Býková* se 37, *Pešty* se 34, *Vrchní* s 15, *Zlámaná* se 14, *Utěšená* a *Teplá* po 10 čtvrtích, 5 čtvrtí měl *Husínek*, 4 čtvrti trať *Pod osadou od Ježovska*, 3 *Bezděkov* a 2 v *Kozinkách* (asi totožné s tratí *Krajinky*). Celkově bylo tehdy v Žeravicích 224 čtvrtí poddanských desátkových vinohradů a k tomu ještě 33 kusů vnohradů svobodných – frejnkových. V této podobě jsou vinice zapsány také v Horenských registrech z první poloviny 18. století a stejně tak zakresleny v Indikační skice Stabilního katastru.

Umístěním zmíněných tratí na mapu zjistíme, že sídelní jádro lokalit je doslova obklíčeno vinohrady, které se rozprostírají na příhodném, jižně orientovaném svahu na sever, východ i západ od lokality. Rozborem tvarů a skladby tratí však zjišťujeme, že zdaleka ne všechny jsou si rovnocenné a to jak do plochy, tak stáří svého založení.

Nejblíže jádru lokality jsou rozloženy největší, nazývané *nezřídka* přímo podle svého využití – **hory**. Patří k nim především *Býková* a *Vrchní hora* ležící severně nad městečkem a východně položená *Zadní hora*, plynule přecházející ve *Čtvrtku*. Společným znakem všech zmíněných tratí je především jejich velký rozměr a výrazná, někdy až dvojnásobná šířka, daná čely parcel, oproti hloubce, dané délkou parcel. S takovým členění se většinou setkáváme u běžných polních tratí, jenž jsou uspořádány tak, aby v nich mělo pole co nejvíce,

pokud možno všichni usedlíci ve vsi. V případě trati *Zadní hory*, dokonce existuje jakési pokračování jejich parcel v podobě polí v trati *Pod zadními horami* a sousedních *Pod teplým*. Odvozené pojmenování pak vyvolává domněnku, že původně se mohlo jednat o jednu plochu se společným názvem *Zadní pole*, z něhož část se stala vinicemi a nižší, mrazová poloha, zůstala ornou půdou. Blízkou spojitost mohla mít i viniční trať *Teplý* a pod ní ležící pole *Pod teplým*.

Jiný případ je odvozování názvu nově vznikajících zemědělských ploch, od sousedících starých viničních tratí, které sehrávají roli důležitého geografického prvku. Takovým způsobem dala *Býková hora* vzniknout názvu *Nad Býkovým* a také *Dolní Býkové*, později nazývané *Havale*. Shodným způsobem je odvozen název *Nad vrchní horou*.

Všechny zmíněné viniční trati – *hory* – tak můžeme považovat za součást nejstarší kulturní půdy v lokalitě, která byla ještě na konci 15. století obdělávána především jako orná. Její proměnou ve vinice, kterou právně zakotvuje výše zmíněná listina, postupně na přelomu 15. a 16. století vzniklo na 100 viničních čtvrtí vinohradů. V lokalitě tím nastal citelný nedostatek orné půdy využitelné pro pěstování obilnin a ostatních plodin důležitých pro přímou výživu obyvatel. Právě z toho důvodu vrchnost přistoupila k náhradám z dvorských a horečických polí. Doklad o provedené náhradě nacházíme v urbáři z roku 1611, kde se zmiňuje *Ves pustá Horenczice. Na té pusté vsi drží Žeravští louky pod plat a lesy dědičně, z nich plat vychází při sv. Bartoloměji...*, následuje výčet 25 držitelů, kteří dohromady platí 6 R. Nenechme se zmylit faktem platu za nahrazenou půdu, v tomto případě les, který je zmíněn především z důvodu příslušnosti k jiné správní jednotce (pusté Horencice), směrodatná je dědičná držba, která půdu spojuje s konkrétní usedlostí.¹⁴ Umístění půdy předpokládáme do trati *Čučoví*, ležící v bezprostředním sousedství pramenné pánve *horeňického* potoka, kde se v trati *Ptačí žleb* rozkládalo jádro zaniklých *Horenců*. Směr a uspořádání zdejších parcel zůstalo zachováno i při novém rozměření plužiny v prvé polovině 18. století a ostře kontrastuje s velkorysou konstrukcí nově vytvořených sousedících tratí.

Podobně uspořádáním svých parcel vybočuje i trať *Nivky*, ležící v sousedství rozsáhlých panských pozemků v *Honytále*, z nichž je jakoby uměle vytržena. Odlišná orientace parcel opět zůstala zachována i po novém rozměření plužiny v 18. století. Právě tento fakt nás opravňuje k předpokladu, že i v tomto případě se jedná o zmíněné náhrady.

Vinice se však nezakládaly pouze na staré, již dříve obdělané půdě. Na příhodných místech byla získávána nová půda klučením dosavadních porostů keřů a lesa, což se odráží např. v pojmenování trati *Zlámaný*. Většina takto vzniklých tratí má mnohem menší rozměry a jejich názvy nesou často jména zakladatele nebo majitele. Setkáváme se tak s trati *Bezděkoví* (Bezděk), *Husínek* (Hus nebo Husa), *Havale* (Havel), *Štefany* (Štefan, Štěpán) obdobný název nese i stará viničná trať *Pešty* (Pešek, Petr). Bohužel až na výjimky nevíme, v jakém právním vztahu byli zakladatelé vinic k jejich pozdějším majitelům. Pouze u jednoho jsem blíže spravení za jakých podmínek pozemky získal. ...*pro vzdělání nahoře jmenovaného městečka mého Žeravic... dávám... vinohrad na obec, tak jakž jest jim ukázáno a vyměřeno mezi Zadní horou a Teplou horou ležící, tak aby mohli ten vinohrad sobě, obci městečka Žeravic dobrému dělati, jich užívati, svobodného, žádných desátkův, zemního ani poplatků... povinni dávati bejti nemají.*¹⁵ Není tedy náhodou, že ona nově vzniklá trať nesla jméno *Výsady*. Půdu ke kultivaci a osázení dostávali také jednotlivci, v jednom případě jsme dokonce podrobněji zpravení o podmínkách za nichž má *svobodný frejunkový* vinohrad vzniknout. ... *opatrnému muži Petru Hajnému, našemu milému muži, dětem i budoucím potomkům jeho, v pravý a svobodný frejunk, bez všech desátků dávám, z kterýchžto vinohradů povinen bude nám i budoucím potomkům našim pánům Žeravským, dávati a platiti na každý masopust po 6 groších českých... Kterémužto kotáru dávám lhůtu 7 let pořadem zběhlým od datum listu tohoto...*¹⁶

Pokud můžeme z dochovaných listin soudit, vznikala většina těchto frejunkových vinohradů na okrajových částech vrchnostenských pozemků, které přiléhaly k již existujícím vinicím. Takovým způsobem vznikla trať *Nad peštami*. Podobné případy zaznamenáváme

v trati *Husínek* a také *Krajinky*. Ne všechna vysazení se však zdařila a zůstala trvale vinicemi. Na okraji *Vrchní hory* tak vznikaly jednotlivé *krajiny*, které se sice, jako vinohrady neosvědčily, ale později daly vzniknout souvislé ploše polí v trati *Nad Býkovým* a podobně v sousedství trati *Nad vrchními horami*. Tyto rozsáhlejší plochy půdy, označované jako **krajiny** – tedy okraje většího celku, jsou na katastrálních mapách dobře patrné. Ve většině případů právě pro jejich odkrojení od jinak souvislé plochy vrchnostenské půdy.

Změny ve struktuře držby půdy v průběhu 16. století

Rozsáhlé změny ve způsobu využívání zemědělské půdy, reprezentované zakládáním vinic, s sebou přinášely i podstatnou proměnu v získávání základních životních potřeb. Vinice sice dokázaly v případě standardní úrody své majitele finančně zabezpečit, ovšem jejich plocha současně znemožňovala zajistit soběstačnost v produkci potravin, především polních plodin. Stálým řešením nebyl ani rozsáhlý dovoz potravin z okolí. Ze všech těchto důvodů vrchnost od počátku proponovala ochotu nahrazovat založené vinice novou půdou. Již jsme zmínili náhrady z panských pozemků v *Nivkách* a z horeňčických v trati *Čučoví*. Snaha zvyšovat podíl selské držby v lokalitě však měla jít ještě dál.

V první rozsáhlé listině z roku 1514¹⁷ potvrzuje Vilém Prusinovský z Víckova dřívější majetkové úpravy, které ve prospěch selské držby provedl na dvorské půdě Tas z Ojnic. Současně se vzdává práva odumrti, stavění sirotků a správy jejich peněz ve prospěch Žeravské obce. Vrchnost se pro **opravu městečka**, vzdávala rozsáhlých ploch půdy, na nichž dosud ležel les nebo pastviny. První patří ještě k Tasovým darům *...pro opravu městečka a jejich povolnost, jest jim přidáno pastvisko s kusem lesu podle pastviska ležícího pode městečkem...*, další už daruje sám Vilém *...Item les ležící pod městečkem od mezí Tiemnických, ten jim dávám k opravě městečka beze všech platů....* Za dva roky na to *...aby městečko mí Žeravice lepší a množiti se mohlo, les svůj vlastní a dědičný, kterýž leží od mezí ježovských až po meze Hostějovské a Hruškovské vedle rolí a mezí žeravských a po rybníky a louky horeňčické, dal jsem a mocí toho listu dávám měšťanům svým...*¹⁸

Umístění těchto zisků do katastrální mapy je díky zmíněným orientačním bodům vcelku proveditelné. Rozsáhlý les vymezený na západě hranicemi s Ježovem, na východě s Hostějovem a na severu s Hruškovcemi (dnes součást katastru Osvětiman), může takto vymezený ležet pouze v jednom místě. Tím je nejsevernější částí pluzžiny, rozkládající se na temeni kopce a jeho příkře se svažujících stráních nad *Hruškovským potokem*. Zde se nachází rozsáhlý les **Paseky pod Kratinami** na počátku 19. století v majetku obce. Nad ním, omezeny *Klásterskou cestou* leží pole v trati **Obícky**, jak napovídá sám název, původně také v obecním majetku. Darovaný les neležel v těchto místech náhodně, ale tvořil závěr rozsáhlého pásu panských pozemků,¹⁹ počínajících již v trati *Hradištko* a vytvářející hranici s Hostějovem a Syrovínem, vesnicemi náležejícími sousedním panstvím.

Pokud tedy darovaný les měl ležet vedle *rolí a mezí žeravských a(ž) po rybníky a louky horeňčické*, musel dále procházet podél západního okraje pluzžiny, kde současně vytvářel hranici s Ježovem. Horní část jistě procházela trati **Čihadlník**, jejíž název je odvozený od jednoho ze způsobu lovu zvěře. Sousedící pole pak byly nejspíš trati *Vrchní hora* a *Býková hora* a panské pozemky v trati *Havale*. Zde by navazoval na již dříve darované *pastvisko s kusem lesa podél pastviska ležícího, pode městečkem*, jehož lokalizace je vzhledem omezenému prostoru možná pouze zde. Pod ním zřejmě zasahoval do panské tratě **V úzkých**, a dále až k rybníku *Písečný*, vytvářející s loukami a rybníkem Horeňčickým jižní hranici darovaných pozemků. Od nich na jih se rozkládala pluzžina v té době již zaniklé vsi Horeňčice.²⁰ Později, roku 1561, byly obecní pozemky rozšířeny i o tyto louky a *...dva rybníčky své, jeden kterýž slove písečný a druhý horeňčický při tom mlejně horeňčickým, i se hrází, mezi těmi rybníky ležící, až po hráz toho rybníka horeňčického a po struhu, kteráž na ten mlejň teče...*²¹ Obec tak získala rozsáhlou plochu půdy, která jako půlměsíc obepínala městečko ze severu, západu a částečně i jihu.

Darování rozsáhlých, zemědělsky dosud málo nebo vůbec nevyužívaných pozemků, je

možné vysvětlit několika důvody. První se nabízí samozřejmě snaha o zvětšení selských pozemků, které se v této době stále více proměňovali ve výnosné vinice. V souvislosti s darováním lesa, tedy stromů – stavebního materiálu – a staršího daru pastviska, se však nabízí i možnost, že pravým důvodem bylo rozšíření obce o 25 usedlostí vyměřených v *Nové ulici*, rozkládající se na jižním svahu pod městečkem. Přesné datum jejího vzniku nevíme, poprvé je nepřímo zmíněna roku 1529. V souvislosti s jejím budováním by byl pochopitelný i dar posledního lesa *pod městečkem u těmických mezí*. Jeho lokalizace je vcelku snadná, protože existoval ještě na vojenských mapách z poloviny 18. století a trať nese výmluvný název *Vypálenisko*.

Rozsah vrchnostenského hospodaření a jeho proměny

Rozsah panských pozemků byl na konci 15. století ještě více než úctyhodný, spojující v sobě majetek dvou vrchností, který svou plochou výrazně přesáhl veškerou selskou půdu. Pro zopakování pouze uvedeme, že rozsáhlá plocha začínala v trati *Hradištko* a v širokém pásu se táhla přes Honytál, Nivky, Nad vrchní hory, Nad býkovým až k Čihadlníku. Zde sousedily s panským lesem rozprostírajícím se až po hranice s Ježovem, Hruškovcemi

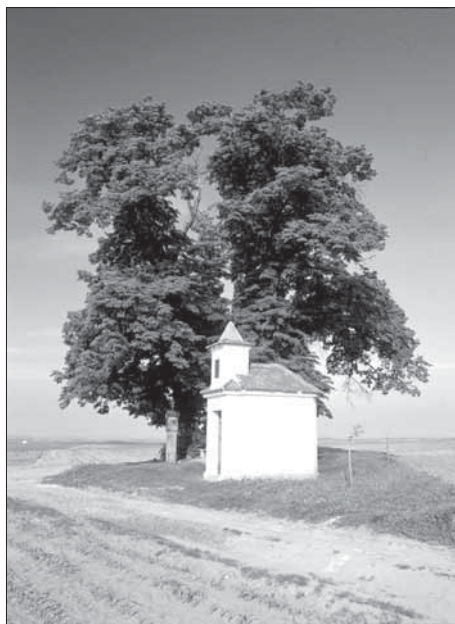

Starý vývoz mezi *Vrchní* a *Býkovou horou*, vytvořený komunikační spojkou vedoucí z prostoru *Horního rynku* ke *Klásterské cestě* ve směru na Kyjov. Během několikasetletého používání se vývoz prohloubil do několik metrů hluboké rýhy dodnes patrné v terénu. Cesta byla používána ještě v polovině 20. století, její využití dokládají pamětníci, včetně organizace provozu koňských a kravských potahů jedoucích na pole.

Boží muka.

Boží muka – křižovatka *Klásterské cesty* a její odbočky do Žeravic, fixovaná v terénu mohutnými lipami, poklonkou a kapličkou.

(Osvětimany) a Hostějovem a podél hranice s Ježovem dále k jihu až na dno údolí. S ním sousedilo pastvisko a les pod městečkem, dále rozsáhlé louky v okolí rybníků a nad nimi trať *V úzkých* a sousedící *Na zahradách*. Chráněná poloha by mohla být skutečnou zahradou, zmiňovanou jako *Zahrady šafránové*,²² již na konci 15. století a dále pak po většinu 16. století, kdy ji měl v držení zdejší Bratrský sbor.²³ Panské pozemky uzavírá trať *Na kocúrách* ležící mezi zahradou a *Zadní horou*. Většina z těchto ploch se v průběhu 16. století dostala do selské držby. Na zbývajících polích se podle urbáře z roku 1611 pěstovalo především obilí – ozimá pšenice a žito a také jař zastoupená nejspíše ovsem.

Mnohem větší význam mělo hospodaření na vinicích. V této souvislosti je třeba zmínit zvláště rozsáhlou a starou vinici v *Býkových horách*, s níž souvisela panská lisovna, bezprostředně sousedící se starým panským sídlem na *Tvrzi ... nad ní preshaus se zařízením a sklep, kde se může vystavit 60 beček vína...*²⁴ Další sklep se nacházel v *Panském domě*, v jehož blízkosti byl i hospodářský provoz a vinný sklep.²⁵ K němu patřící vinice se mohly rozkládat v trati *Pešty*, kde je prodej panských vinic do selské držby doložen ještě v 18. století.

Zakládání rozsáhlých ploch vinic do velké míry souvisí se snahou tehdejších majitelů po lepší organizaci a hospodářské prosperitě, nově vytvořeného panství. Mimo městečko Žeravice k němu patřily i Hruškovice, Osvětimany a Medlovice, dále pusté Horenčice, Jenišovice a Lněník. Ze všech jmenovaných má právě naše lokalita pro vinařství nejlepší podmínky, takže vedle gruntovních vinic jsme svědky zakládání i panských vinohradů. Patří k nim *Havale*, nazývané též *Hora pod cestů*,²⁶ ležící skutečně pod silnicí k Ježovu. S nimi sousedí i *Štepnice*, místo vysazené ovocnými stromy, původně však nazývané *Dolní býkové*. Zdejší vinice měla vrchnost ve výlučné držbě ještě v polovině 18. století a teprve po té je postupně prodávala poddaným. Nejvýznamnějším podnikem vrchnostenského hospodaření však bylo založení rozsáhlého vinohradu v trati *Hradištko*, poprvé zmíněné v polovině 16. století. Zajistit dostatek pracovních sil pro několik desítek hektarů nových vinic nebylo vůbec jednoduché a vrchnost proto přistoupila k dohodě s měšťany, kterým odpustila veškerou dosavadní robotu, náhradou za práci na této jediné obří vinici.

V její těsné blízkosti byl též založen nový rozsáhlý panský dvůr, který nahradil dosavadní hospodářské objekty u staré tvrze (přestavěné na zámeček) a *panského domu* (odstoupeného obci). Můžeme se tedy domnívat, že majitelé se rozhodli přebudovat, jak hospodářské, tak rezidenční struktury svého panství, přičemž městečko mělo v obojím sehrávat úlohu jejího centra. Popis z počátku 18. století nás informuje o rozsahu a hospodářských možnostech dvora ... *Panský dvůr z kamene a cihel, v němž šenk, víno i pivo...* a dále ... *Dvůr žeravský. Z cihel vystavěný. Chová se v něm ovčích dobytka jalového 500, hovězího 20. Role panský na zimu 311 měřic, na jaro 232 měřic...*²⁷

Vybudované centrum panství pozbylo mnoho ze své prestiže spojením se sousedním panstvím Prackšických ze Zástřizl, s hospodářským centrem na hradě Buchlově a v přilehlém městečku Buchlovice. Mnohem více se ho však zřejmě dotkly události 30. leté války, spojené s nuceným odchodem českobratrských kazatelů a zpusnutím jejich sboru. Úpadek však postihl i vrchnostenské hospodaření, zanikly rozsáhlé vinice na *Hradištku* a zřejmě i provoz dvorů nebyl v dobrém stavu. Přednost nakonec dostal nově budovaný dvůr v *Hruškovcích*, který pojal pole zaniklé osady. Rozsáhlé pozemky v Žeravicích byly proto rozděleny mezi místní měšťany, čímž se dostáváme na počátek našich úvah.

Poznámky:

- 1 CDB I. 115. H o s á k, L.: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha, Academia 2004, s. 371.
- 2 V úvahu by vzhledem k podobnosti jmen mohly připadat Žeraviny u Veselí nad Moravou, dříve nazývané Žeravinky. První zmínky o nich však pocházejí až z 15. století, kdy bylo doosidlováno dosud řídké zabydlené pravobřeží Moravy. Další lokalita podobného jména – Žeranovice – doložená na konci 13. století leží zcela mimo správní okruh spytihněvského hradu, až v okolí Holešova. Podobný případ jsou i Žeravice v okolí Přerova, patřící klášteru Hradisko u Olomouce. Viz. H o s á k, L.: *Historický místopis*, s. 415, 451, 651.
- 3 CDB III, 122, č. 103.
- 4 DZO I, 521
- 5 DZO I, 594.
- 6 Někteří badatelé mylně umísťují zaniklou ves na temeno kopce do sousedství Hostějova, jiní zase do trati *Luby* v ježovském katastru (Hurt, Kyjovsko). Nedostatek místa na jedné straně a historicky doložené spojení s Žeravicemi na druhé straně, dovolují umístit zaniklou ves jediné na severní svah údolí naproti naší lokalitě. Sem ji směřují i popisy hranic s přítomností vodních toků a rybníků Horeňčického s mlýnem a Písečného, které by sotva kde jinde, než na dně údolí mohly získat dostatek vody pro svoji existenci. Právě její úbytek zřejmě zapříčinil na konci 15. století nejprve zánik vesnice a v 18. století i rybníka s mlýnem. Do dnešní doby se v terénu, vyjma mělké sníženiny nedochovalo nic, co by na její existenci výrazně upozorňovalo. H u r t, R. a kol.: *Kyjovsko*. Brno, Musejní spolek v Brně 1970, s. 491.
- 7 MZA Brno, fond D9 Stabilní katastr – Indikační skici, sig. 3111, inv. č. 3998.
- 8 MZM Brno, G 371, sig. 79, Urbář panství Buchlov z roku 1720, fol. 5.
- 9 MZA Brno, fond C17, Velkostatek Buchlov, Registra horenská městečka Žeravic z roku 1747, č. knihy 341.
- 10 MZA Brno, fond C 17, Pozemková kniha městečka Žeravic z roku 1747, č. knihy 337.
- 11 MZA Brno, fond C 17, Pozemková kniha městečka Žeravic 1747, fol. 103, čp. 20.
- 12 MZA Brno, fond G 371, sig. 79, opis Urbáře panství Buchlov z roku 1720. Listina Viléma z Víckova z roku 1514, fol. 182.
- 13 MZA Brno, fond G 371, sig. 79, opis Urbáře panství Buchlov z roku 1720.
- 14 Z počtu držitelů vyvozují někteří badatelé předpokládaný počet usedlostí v městečku na přelomu 15. a 16. století. Hurt, R. a kol.: *Kyjovsko*. Brno, Musejní spolek v Brně 1970, s. 484.
- 15 MZA Brno, fond G 371, sig. 79, opis Urbáře panství Buchlov z roku 1720, fol. 219, Listina Prokopa Potstatského z Prusinovic z roku 1543.
- 16 SOKA Hodonín, fond MNV Žeravice, *Pamětní kniha městečka Žeravic*. Opis listiny Viléma z Víckova z roku 1521, s. 11, 12.

- 17 MZA Brno, fond G 371, sig. 79, opis Urbáře panství Buchlov z roku 1720. Listina Viléma z Víckova z roku 1514, fol. 182.
- 18 Tamtéž, fol. 218.
- 19 DZO I, 594. Lesy, jako součást vrchnostenské držby jedné z částí vesnice, se připomíná již v polovině 14. století.
- 20 Právě takto vymezený prostor má prvořadý význam pro lokalizace zaniklých Horenčic. Dle našeho názoru, který je založený především na existenci dostatečně rozsáhlé plůžiny zaniklé obce, přítomnosti vodních toků, na nichž leží rybníky a také konfrontací s odbornou literaturou, umísťujeme zániklou ves na severní svah pravé strany údolí.
- 21 MZA Brno, fond G 371, sig. 79, opis Urbáře panství Buchlov z roku 1720, fol. 221, listina Jan Podstatský z Prusinovic z roku 1561. Značně komolivý slovosled sleduje ve skutečnosti jedinou snahu, dostatečně detailně popsat linii, rybník Písečný – horeňický mlýn – mlýnská struha – rybník Horeňický a jeho hráz, která byla hranicí s plůžinou zaniklých Horenčic, tehdy už v majetku vrchnosti.
- 22 DZO II, 52.
- 23 H r e j s a, F.: *Sborové jednoty bratrské*. Praha 1935, s. 156–157.
- 24 MZM Brno, G 371, sig. 79, opis Urbáře panství Buchlov z roku 1720, fol. 5.
- 25 *Panský dům* a později i vinný sklep získal obec od vrchnosti v polovině 16. století. Setrval byl využíván, jako radnice a později škola, zanikl po požáru v polovině 19. století.
- 26 MZA Brno, fond D1, L 362, Lánový rejstřík z roku 1676, fol. 47.
- 27 MZA Brno, fond G 371, sig. 79, opis Urbáře panství Buchlov z roku 1720, fol. 5.

Mgr. Martin Š i m š a (n. 1974) je vedoucím Útvaru hmotného kulturního dědictví v Národním ústavu lidové kultury, Strážnici. Odborně se zaměřuje na výzkum dějin osídlení v prostoru jižní a východní Moravy.

Settlement Development of the Town of Žeravice

A b s t r a c t

The town of Žeravice has been for centuries one of the largest and best situated settlements on the foothills of the Chřiby hills. Extensive production of quality wines was able to ensure decent income to almost one hundred farms grouped in a diverse social hierarchy. Wine-making was able to sufficiently support even very small farms, owning almost exclusively vineyard crops. The inhabitants of the town demonstrated their social and economic dissimilarity by wearing the city clothes, completely unusual in the vicinity, first mentioned as early as the mid 18th century.

This study attempts to answer the question what were the roots of this prosperity, when it began to form and who were the ones who had the biggest share in starting it. We are surprised to learn that this locality in the Middle Ages may have belonged to old, but not large settlements, the growth of which was hindered by the fact that the village was divided between two owners. Both had their administration centers here, as well as large vineyards and wine-processing facilities. The area of nobility owned land was much larger than the area of the peasant-owned land.

Hence, our study is based on a detailed analysis of the local soil and its ploughing patterns as represented in the Indication Sketch of the Stable Cadaster. In the layout of fields, plot and ownership structure, we find individual features that are both common and different. By confrontation of these findings with the written sources (fortunately, there are many of them for this locality), we can construct the possible settlement development of this locality.

The decisive moment for the new growth came in the late 15th century, when the two villages were integrated into one. The new estate owner made an unprecedented effort to extend the existing vineyards and establish new ones. These gradually taken up most of the old crops. Their owners were granted a compensation in form of manorial woods and crops in the proximity of the disappeared village Horenčice. The owners went even further and endowed the settlement, recently upgraded to town, with a lot of land, crops, wood and pastures.

Knowing the exact location of most of them on the map allows us to monitor the growth of the locality as well as the basic trends of its development. Most of this knowledge is presented in the first part of the study, while the second part describes the metamorphoses of the settlement itself. We will be dealing with the layout and structure of the households, their growth in numbers, as well as divisions. We will also mention important technical structures, such as wine presses and wine cellars.

Siedlungsentwicklung der Stadt Žeravice

Zusammenfassung

Das Städtchen Žeravice zählte jahrhundertlang zu den größten und wirtschaftlich am besten situierten Lokalitäten im Vorgebirgsland von Chřiby. Eine umfangreiche Weinproduktion konnte anständige Einkommen für fast hundert Liegenschaften sichern, die hier in einem bunten sozialen Zusammenstellung gruppiert waren. Der Weinbau unterstützte die Lebensfähigkeit auch der geringen Liegenschaften, deren Eigentum fast ausschließlich Weinberge waren. Ihre soziale und wirtschaftliche Unterschiedlichkeit demonstrierten die Stadtbewohner dadurch, dass sie städtische Kleidung trugen. Diese Kleidung, zum ersten Mal bereits in der Mitte des 18. Jahrhunderts erwähnt, war in der Umgebung ganz ungewöhnlich.

In unserer Arbeit versuchen wir die Frage zu beantworten, was die Wurzeln dieser Prosperität sind, wann sie sich zu formen begann und wer einen maßgebenden Anteil daran hatte. Überrascht haben wir herausgefunden, dass die Lokalität im Mittelalter zu alten, jedoch nicht großen Besitztümern gehörte, dessen Entwicklung die Tatsache gebremst hat, dass das Dorf zwischen zwei Besitzer geteilt wurde. Beide hatten ihre Verwaltungszentren, umfangreiche Weinberge und Räume zur Weinverarbeitung. Der Herrengrundbesitz überstieg deutlich den Bauernbesitz.

Unsere Studie basiert auf einer detaillierten Analyse des Ackerlandes, die in einer Idikationsskizze des Stablen Katasters eingetragen ist. Aus der Anordnung von Feldfluren, aus der Struktur von Grundstücken und deren Besitzer können wir gemeinsame und unterschiedliche Merkmale feststellen. Durch die Konfrontation der festgestellten Tatsachen mit den schriftlichen Quellen (zum Glück gibt es eine Reihe von Quellen für diese Lokalität) kann man eine mögliche Siedlungsentwicklung der Lokalität konstruieren.

Das entscheidende Moment für einen neuen Aufschwung des Städtchens kam gegen Ende des 15. Jahrhunderts nach der Verbindung beider Dorfteile in ein Ganzes. Der neue Grundbesitzer strebte enorm nach der Erweiterung von bestehenden und dem Anbauen von neuen Weinbergen, die allmählich einen großen Teil des alten Kulturbodens verschlungen haben. Als Ersatz erhielten seine Besitzer Herrenfelder und -wälder auf dem Ackerboden in untergegangenem Horenčice. Die Inhaber des Dorfes sind noch weiter gegangen und haben dem frisch erhobenen Stadt mehrere Grundstücke, Wälder und Weiden gegönnt. Eine genaue Lokation auf der Karte erlaubt uns bei den meisten davon das Anwachsen der Lokalität und die grundlegenden Trends ihrer Entwicklung zu verfolgen. Die meisten Ergebnisse lernen wir im ersten Teil der Studie kennen. Der zweite Teil ist auf Verwandlungen des Sitzes selbst ausgerichtet. Wir konzentrieren uns auf Ausbreitung, Struktur, Anwachsen und Teilung von Liegenschaften. Beiseite bleiben auch nicht wichtige technische Objekte wie Kelterräume und Weinkeller.

**„WIR FRANZ JOSEPH DER ERSTE HABEN UNS BEWOGEN
GEFUNDEN, UNSEREN LIEBEN GETREUEN ZUM RITTER
UNSERES FRANZ JOSEPH-ORDENS ZU ERNENNEN“
ANEB VYZNAMENÁNÍ A ŘÁDY ÚŘEDNÍKŮ JEHO
VELIČENSTVA**

Aleš Vyskočil, Historický ústav AV ČR, Brno

Úřednictvo patřilo k základním pilířům habsburské monarchie. Jeden ze způsobů, jak ocenit zaměstnancovu příkladnou službu trůnu, představovaly propůjčené řády a vyznamenání. Ne každý se jich ovšem dočkal, ne každému byla udělena na základě skutečných zásluh.

Rakouský literát Hermann Bahr si v roce 1911 posteskl: „Dokázáno statisticky, že v Rakousku roste počet úředníků třikrát rychleji než počet obyvatelstva. Tedy vždy teprve, když se narodili tři úředníci, smí se pak narodit zase též jednou člověk.“ A pokračuje: „Pouhými figuranty jsou vedle Rakousko ovládajících byrokratů dynastie, všechny stavy, všechny třídy, všechny národy, všechny strany, vše, co v jiných zemích vykonává moc.“¹ Podobnou reakci vyvolávalo rakouské úřednictvo a jeho konkrétní představitelé u mnoha Bahrových současníků. Kdo by přitom neznal „rakouského úředníka s jeho obrovskou nesevdomitostí, posedlého dychtivostí strhnouti na sebe veškerou moc, proradného nahoru i dolů, [...] tohoto groteskního tyрана, jenž se smí odvážit všeho.“² O příslovečné úřednické nadutosti, nekompetentnosti, touze po teplém místě, po kariéře, která dozná, očima okolí nezaslouženého ocenění z nejvyšších míst, kolovalo ve společnosti množství příběhů, anekdot a fám. Směs zlosti a výsměchu pak u kritiků spolehlivě vyvolával obraz holdujících „ouřadů! v dekorovaných nažehlených uniformách.

Jako byla trnem v oku části obyvatelstva domácí byrokracie, nahlížel řadový úředník na své nadřízené, na systém, ve kterém se pohyboval či spíše přešlapoval, na pracovní prostředí, které jej svou atmosférou a daností pravidel dusilo, na stát, který jej zaměstnával, tu a tam pochválil, ale veskrze nevalně zaopatřoval. Moderní doba si ovšem žádala stále nové a nové administrativní síly, až se nakonec úředník stal pro 19. století stejným symbolem jako ústava, továrna nebo železnice.

Úředník vstupující do služeb státu měl před sebou vidinu několika desítek let, kdy bude rychleji či pomaleji stoupat nahoru. Podle předem stanovených kritérií mohl pomýšlet na jednotlivé pozice s příslušným finančním ohodnocením, objemem práce, povinností a mírou společenské vážnosti. Pro většinu zaměstnanců se však příznivé horizonty kariéry tyčily někde v dáli. Naprosto neodhadnutelné kariérní tempo bylo společným jmenovatelem pro justiční, finanční i pro politickou správu. Zejména první roky ve službě přinášely pouze starosti, finanční nouzi a, jak tomu bývá, také nejméně práce.

Služba se posunula do příjemnější roviny po zisku definitivy a pak s každým pohybem v žebříčku výše. Státní zaměstnanec se stával finančně nezávislejším, snadněji se mu naplňovala stereotypní představa o modelu rakouského úředníka. Navenek svůj úspěch demonstroval titulem, chováním a patričními styky. Úředníci patřili k honoraci, zejména v menších městech a na venkově bývala jejich autorita příslovečná. Pokud jako vnější atribut svého postavení přikládali také určitý typ vyznamenání, obdiv a respekt okolí stoupal.

Ke státním úředníkům, se kterými se občan setkával nejčastěji, pakliže se nejednalo o vztah problematického jedince a justice, patřili zaměstnanci okresních hejtmanství. Kompetenční sféra politického úřadu byla široká a každý se dříve či později ocitl na prahu některé z jeho kanceláří s žádostí či vyřízením. Konceptní (vyšší) úředníci hejtmanství pak nabízeli

v praktickém životě jedinečnou příležitost, kdy mohl prostý člověk spatřit na stejnokroji se blýskat záslužnou hvězdou či kříž.

Než však mohlo k takové situaci dojít, stal se z laureáta zasloužilý správní rutinér, nehledě na skutečnost, že musel mít to štěstí narodit se do druhé poloviny 19. století, která byla na odměňování státních zaměstnanců nejtěšnější. Jak si trůn vždy vážil svých vojáků, tak si na prahu moderní doby začal považovat i svých úředníků. A nebylo tomu jen proto, že díky svému počtu vytvořili nepřehlédnutelnou demografickou kategorii. Císař František Josef I. si od počátku uvědomoval, že vyznamenání dodají úředníkům, podobně jako uniforma, punc patřičné společenské úrovně, prestiže a reprezentace. Posílí se tím již i tak dost výlučné postavení úřednictva a zároveň do jisté míry utlumí silící hlasy nespokojených uvnitř této masy, volající po nápravě panujících poměrů. Díky císaři vznikl bohatý systém individuálních a plošných ocenění zásluh v podobě řádů, vyznamenání a medailí. Nová forma elitářství se odrazila i na hrudích personálu okresních hejtmanství.

Vyznamenání mohlo úředníka potkat už na nižších stupních hierarchie, řekněme na pozici okresního komisaře (9. hodnostní třída z jedenáctistupňového systému), na řády, pakliže přišly, se čekalo déle. Úředník nemohl počítat s jeho udělením dříve, než získá titul okresního hejtmana, tedy až po vstupu do sedmé hodnostní třídy. Podle tabulek trvala ideální cesta k „okresnímu“ kolem 15 let, realita však bývala zcela jiná. Zisk tohoto titulu, který je možno považovat za odpovídající slušné střední třídě, přicházel zpravidla na sklonku kariéry, jako forma odměny za vytrvalost, loajalitu a odsloužená léta.

Na vrcholu společenské prestiže stály jednotlivé řády. Jejich udělením vstupoval laureát do výlučné skupiny nobilitovaných. Mezi léty 1804–1918 bylo v rámci monarchie povýšeno do šlechtického stavu 8 931 osob, z toho 2 157 úředníků. Z nich pak 668 získalo predikát šlechtic, 1 171 rytíř a 318 svobodný pán. Státní služba posilovala svůj aristokratický charakter, a to přitom úředníci, podobně jako důstojníci, na nobilitaci nárok neměli. Získávali však vyznamenání, která je k povýšení opravňovala.³ Podle Karla Megera měli úředníci své řády a s nimi spjatou nobilitaci odstupňované podle hodnostních tříd: rytířem společensky vysoce respektovaného Leopoldova řádu se mohl stát úředník zpravidla 5. hodnostní třídy, úředníci o třídu níže získávali 3. třídu Řádu železné koruny. Pro povýšení do stavu svobodných pánů musel úředník zastávat jednu ze čtyř nejvyšších hodnostních tříd a být poctěn komturským křížem Leopoldova řádu nebo Řádem železné koruny 2. třídy. Řády aristokracie, včetně té nové úřednické, se prudce rozšiřovaly. Jen mezi lety 1868–1884 se dostalo 587 předlitavským úředníkům cti povýšit do nižších stavů rytířů a šlechticů.⁴ Devalvací výlučnosti panského stavu učinilo přítrž až císařské rozhodnutí z 18. července 1884, které automatické povyšování laureátů zrušilo.

Skutečnou revoluci v udělování řádů přineslo založení Řádu Františka Josefa v roce 1849. Zatímco Leopoldův řád a Řád železné koruny chápaly členství, alespoň podle svých statut, jako početně omezené, František Josef svůj řád od počátku zamýšlel jako dostupnější formu ocenění. Jeho zisk ovšem nepřinášel skutečné stavovské povznesení. Nevstupovalo se do něj, pouze se propůjčoval. Přesto byl společností vnímán jako nanejvýš důstojné završení „průměrné“ úřednické kariéry, jehož nositel získával mimo jiné přístup k dvorním slavnostem. Řádem ocenění jedinci nicméně tvořili pouhý zlomek z celkové masy úřednictva.⁵ Mnohem příznivější situace panovala na poli vyznamenání za zásluhu a službu koruně.

Pořadí jednotlivých řádů podle nejvyššího rozhodnutí z 1. února 1901:

1. *Velkokříž královského uherského řádu sv. Štěpána* (Königlich Ungarischer Hoher Ritterorden vom Heiligen Stephan, dem Apolstolischen König, Großkreuz)
2. *Velkokříž Leopoldova řádu* (Österreichisch Kaiserlicher Leopold-Orden, Großkreuz)
3. *První třída Leopoldova řádu a první třída Řádu železné koruny* (Österreichisch Kaiserlicher Leopold-Orden, I. Klasse; Österreichisch Kaiserlicher Orden der Eisernen Krone, I. Klasse)
4. *Velkokříž Řádu Františka Josefa* (Kaiserlich Österreichischer Franz Joseph-Orden, Großkreuz)

5. *Komandérský kříž královského uherského řádu sv. Štěpána* (Königlich Ungarischer Hoher Ritterorden vom Heiligen Stephan, dem Apolstolischen König, dem Apolstolischen König, Kommandeurkreuz)

6. *Komandérský kříž Leopoldova řádu* (Österreichisch Kaiserlicher Leopold-Orden, Kommandeurkreuz)

7. *Druhá třída Řádu železné koruny a komturský kříž Řádu Františka Josefa s hvězdou* (Österreichisch Kaiserlicher Orden der Eiserner Krone, II. Klasse; Kaiserlich Österreichischer Franz Joseph-Orden, Komturkreuz mit dem Stern)

8. *Malý kříž královského uherského řádu sv. Štěpána* (Königlich Ungarischer Hoher Ritterorden vom Heiligen Stephan, dem Apolstolischen König, Kleinkreuz)

9. *Rytířský kříž Leopoldova řádu* (Österreichisch Kaiserlicher Leopold-Orden, Ritterkreuz)

10. *Komturský kříž Řádu Františka Josefa* (Kaiserlich Österreichischer Franz Joseph-Orden, Komturkreuz)

11. *Třetí třída Řádu železné koruny a důstojnický kříž Řádu Františka Josefa* (Österreichisch Kaiserlicher Orden der Eiserner Krone, III. Klasse; Kaiserlich Österreichischer Franz Joseph-Orden, Offizierskreuz)

12. *Rytířský kříž Řádu Františka Josefa* (Kaiserlich Österreichischer Franz Joseph-Orden, Ritterkreuz)⁶

Mimo toto pořadí pak stály výjimečný starobylý *Řád zlatého rouna* (Orden vom Goldenen Vließ) a *Vojenský řád Marie Terezie* (Militär-Maria Theresien-Orden), nejstarší a nejvyšší rakouský vojenský řád, udělovaný za vynikající zásluhy ve válce a za udatné činy. Některé z výše uvedených řádů bývaly udělovány bez rozdílu pohlaví. Mezi výlučně ženské řády se řadily *Alžbětin řád* (Österreichisch Kaiserlicher Elizabeth-Orden) a *Řád Hvězdového kříže* (Hochadeliger Sternkreuzorden).⁷

Občas bývali úředníci poctěni „exotickými“ zahraničními řády, např.: *Královského španělského řádu Isabely Katolické* (Königlich spanischer Ordens Isabella der Katholichen), *Papežského řádu sv. Řehoře Velikého* (Päpstlicher Orden des heiligen Gregor des Großen), *Královského saského Albrechtova řádu* (Königlich sächsischer Albrecht-Orden) apod.

Úředníci u dvora, na ministerstvech, ve vrcholných orgánech justiční a finanční správy i na místodržitelstvích měli pochopitelně větší naději na získání jednoho z výše uvedených řádů. Jinak tomu bylo u těch, kterým bylo dlouhodobě dopřáváno důkladně se obeznamovat s nejnižšími patry byrokratické pyramidy. Obecně kladnou referenci býval aristokratický původ, svou váhu měla i národnost, loajalita bývala samozřejmostí. Existovaly rozdíly mezi jednotlivými zeměmi, ale i městy. Větší a významnější sídla, hospodářská centra nebo politicky aktivní lokality stály při posuzování žádostí o ocenění výše než poklidná periferie.

Z personálních přehledů úřadů politické správy na Moravě⁸ vyplývá, že Leopoldovým řádem nebo Řádem železné koruny bývali oceňováni především vysocí úředníci na místodržitelství nebo v konkrétních okresech (Brno, Olomouc, Znojmo). Ojediněle však dosahovaly na druhé stupně těchto řádů. Nejčastěji se objevuje 3. třída Řádu železné koruny. Její laureáti museli být místodržitelstvími rady, tedy v 6. hodnostní třídě. Výjimečně však v této funkci zůstávali na okrese, většinou se přesunovali zpět na místodržitelství. Ostatním býval vyhrazen formální titul rytíře Řádu Františka Josefa, k jehož propůjčení opravňovala pozice okresního hejtmana. Zřídka kdy císař ocenil svým řádem úředníka nižší hodnostní třídy – místodržitelského tajemníka nebo dokonce okresního komisaře. Ti se spíše honosili Zlatým záslužným křížem.

Příklad okresních hejtmanství v Uherském Hradišti⁹ a Uherském Brodě¹⁰ poskytuje dostatečně plastický obraz o míře a způsobu, jakým byli úředníci Jeho Veličenstva oceňováni za své mnohaleté služby u předlitavské politické správy.¹¹ Přestože oba okresy tvoří spíše správní periferii v rámci Moravy, je možno, s výjimkou „venkovských okresů“ statistických měst Brna, Olomouce, Znojma a Jihlavy, je pokládat v otázce udělování vyznamenání a řádů

za modelové. Všechna záslužná ocenění, která se úředníkům “běžně” předávala, se ocitla na soukromém seznamu alespoň jednoho úředníka, který si v rámci dislokační rotace prošel zmíněnými okresy.

Stanovený pořadník jednotlivých řádů velí začít tím nejvyšším, se kterým je možno se na okrese setkat, tedy se 3. třídou *Řádu železné koruny* (Österreichisch Kaiserlicher Orden der Eisernen Krone). Mezi úředníky aktivně sloužícími na hejtmanství lze toto ocenění zařadit do kategorie nanejvýše sporadických. Častěji získal tento odznak úředník, který byl z rozhodnutí místodržitele převeden z okresu do stavu druhoinstančního personálu. Tímto způsobem se dostalo řádu téměř okamžitě např. místodržitelskému radovi Zdenko Wachovi.¹² Déle již na něj musel čekat místodržitelský rada Josef Schoch. Roli snad sehrála Schochova nezastíraná příslušnost k českému etniku.¹³ O tom, že titul místodržitelského rady nebyl zárukou pro toto ani pro jiné, méně prestižní ocenění, se přesvědčil třeba Wilhelm Šťastný.¹⁴

Jak již bylo řečeno, mezi vyšším úřednictvem, ale nejen u něj, převládal co do řádových ocenění rytířský kříž *Řádu Františka Josefa* (Kaiserlich Österreichischer Franz Joseph-Orden). Řád císař založil na památku prvního výročí svého panování, tj. 2. prosince 1849, a pojal jej jako všeobecný záslužný řád. Mezi jeho nositeli se objevovali státní občané monarchie – civilisti i vojačí (pouze důstojníci) – i cizinci, kteří se nějakým způsobem zasloužili o císaře nebo stát v době míru i války. Získávaly jej osoby za důležité vynálezy, za úspěšné povznesení zemědělství, průmyslu a obchodu, za vynikající uměleckou nebo vědeckou činnost, za obětavé působení pro lidstvo apod. Řád se dělil na pět tříd: velkokříž, komturský kříž s hvězdou, komturský kříž bez hvězdy, důstojnický kříž a rytířský kříž. Představoval tak jediný rakouský řád dělený na tolik stupňů. Rytířskou variantu tvořil zlatý červeně smaltovaný tlapatý kříž s vypouklými konci, zavěšený na třícípé červené stuze. Na zvláštnosti řádu dodávaly ozdobné řetízky pro nošení řádové miniaturny k civilnímu oděvu.¹⁵

Návrh na udělení podával vždy nadřízený, který v oficiální žádosti odůvodňoval císaři své rozhodnutí. Obsahovala uchazečovo profesní curriculum vitae vyzdvihující jeho dosavadní zásluhy, schopnosti a znalosti. Pokud císař připsal na okraj žádosti: “Ich finde diesem Antrage keine Folge zu geben.”, uchazeč ostrouhal. Musel nějakou dobu počkat a doufat, že se kompetentní osoba znovu pokusí jeho jmenování prosadit. Radost naopak vyzářovala z těch, kterým byl předán jmenovací dekret s formulací: “Wir Franz Joseph der Erste haben Uns bewogen gefunden, Unseren lieben Getreuen ... zum Ritter Unseres Franz Joseph-Ordens zu ernennen.”¹⁶

Ke každému vyznamenání existovaly vyčerpávající instrukce, kdy, při jakých příležitostech a jakým způsobem jej nosit, společně s předpisy, definujícími cílové skupiny. Vše přicházelo na hejtmanství v podobě fermanů. Bezsporu se řadily k těm, které měl každý úředník pečlivě prostudované. Pro představeného úřadu znamenala agenda spojená s vyznamenáními navíc potřebu orientovat se, jak má postupovat při vlastním dekorování, pakliže mu příslušelo tento slavnostní akt obstarat. Nezůstávalo však pouze u trpné role, hejtmanství vyvíjelo také samostatnou aktivitu. Navrhovalo na ocenění např. příslušníky četnictva za dlouholeté služby či mimořádný čin, monitorovalo činnost učitelů, spolkových činovníků nebo samosprávních úředníků. Úřad také zprostředkoval styk s nejvyššími státními úřady (především s prezidiem příslušného místodržitelství), kterým tlumočil návrhy na ocenění přicházející od občanů, spolků a rozličných institucí. V případě, že se ocenění předávalo osobě, která již nebyla v aktivní službě, zajišťovalo hejtmanství pro místodržitelství potřebné doklady oprávněnosti apod.

Takový býval úděl šéfa úřadu, dekoroval a zároveň dekorování očekával. Služebně mladšího kolegu zpočátku musela uspokojit slovní nebo více ceněná písemná pochvala od nadřízeného nebo od orgánů vyšší stolice. Uznání za dobře odvedenou, zpravidla nadstandardní práci bývalo většinou jedinou útěchou pro vyčerpání úředníky, ale do svého klasifikačního profilu získávali kladné reference, které se mohly později příznivě zhodnotit. Pochvaly ve zapsovaly do kvalifikační tabulky, která provázela majitele po všech služebních přiděleních. Mohl se utěšovat tím, že kancelářský a pomocný personál zůstával výsadou vyznamenání netknut zcela.

Ocenění v podobě vyznamenání potkalo úředníka ve spodní třetině hodnostního žebříčku zřídkakdy. Podepsala se na tom jistě i skutečnost, že do určité doby vlastně ani žádné nejednorázové ocenění občanských zásluh neexistovalo. První, kdo si tento dluh uvědomil, byl 15. července 1835 císař Ferdinand I. Tehdy se rozhodl založit *Občanskou záslužnou medaili* (Zivilverdienstmedaille), první všeobecné a trvalé vyznamenání za občanskou službu. Do té doby se mezi civilisty evidovala pouze ojedinělá vyznamenání za zcela mimořádné zásluhy, navíc nepokryté reflektující původ poctěných. Nově ustavená medaile byla určena civilistům bez omezení jako odměna za znamenitou činnost pro stát, dynastii a pro všeobecné blaho občanů. Po nástupu Františka Josefa I. na trůn byla tato medaile nahrazena *Záslužným křížem* (Verdienstkreuz).¹⁷ Od 16. února 1850 byli zlatým či stříbrným záslužným křížem (s korunou či bez) odměňováni státní občané bez rozdílu povolání (civilisti i vojáci) za oddanost císaři a vlasti, za mnohaletou užitečnou činnost ve veřejné službě nebo za jiné zásluhy o všeobecné blaho. Kříž, který propůjčoval přímo císař, se nosil na tmavě červené trojčípé stuze.¹⁸

Vstřícnost císaře Františka Josefa I. vůči jeho služebníkům, vyjádřená v prvé řadě vlastním řádem, se naplno projevila v jubilejním roce 1898. Tehdy císař ohlásil založení první plošně udělované medaile, která mimo jiné pokryla valnou část rakousko-uherského úřednictva. O deset let později ji následovala druhá vlna paušálního oceňování za služby habsburskému domu. Prakticky v tu samou dobu, v letech 1898 a 1907, se úřednictvo dočkalo tolik kýženého navýšení platů. Vyznamenání je tedy možné vnímat také jako formu duševní saturace hmotně nespokojených státních zaměstnanců. Ocenění, zamýšlenému jako projev pseudonobilitace úřednického stavu, však jeho hypertrofický charakter v očích mnohých současníků uškodil.

Prvním z takto udělovaných vyznamenání se stala *Jubilejní pamětní medaile pro občanské státní zaměstnance* (Jubilläums-Erinnerungsmedaille für Zivilstaatsbedienstete). Medaili zřídil císař František Josef I. při příležitosti svého padesátiletého panovnického jubilea dne 18. srpna 1898 s datem propůjčení ke 2. prosinci 1898.¹⁹ Byla udělena výhradně jako upomínka na výroční prosincový den nástupu na trůn, a to všem osobám (mužům i ženám), které kdy v období mezi 2. prosincem 1848 a 2. prosincem 1898 sloužily ve státní nebo jí rovnocenné službě, příp. se v ní k datu vyhlášení nacházely. Jednalo se o bronzovou medaili zavěšenou na trojčípé červenobílé stuze, která se nosila v pořadí za prakticky totožnou vojenskou variantou jubilejního ocenění.²⁰

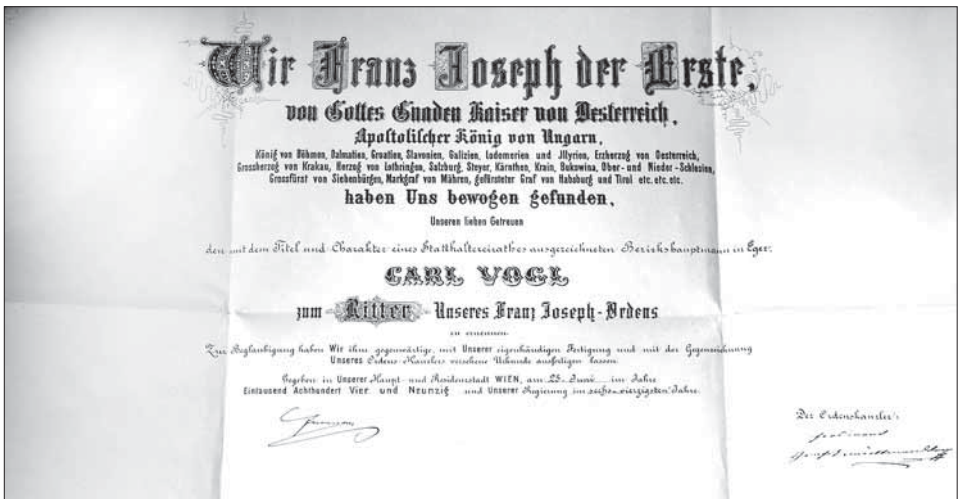
Zprávu o založení výroční medaile přinesly na svých stránkách i oficiální Úřední věstníky jednotlivých hejtmanství, které upřesňovaly, kdo a za jakých podmínek může o medaili usilovat. Uherskobrodské hejtmanství tak v listopadovém čísle svého úředního listu napsalo, že se uděluje: „...aktivním služebníkům bez ohledu na jich dobu služební, osobám pak mimo službu jsoucím jen těm, které se vykázají dřívější desetiletou službou a které ani disciplinární cestou ze služby propuštěné nebyly ani následkem trestního odsouzení práv na rády a čestná vyznamenání nepozbyly. Jako státním službám na roveň postavené veřejné služby dlužno považovati ony, pro jichž zastavatele obdobně platí buď zcela nebo z části disciplinární a pensijní předpisy pro služebníky státní platné. Provisé schopné osoby ve službách státních (pohrabáci atd.) mají též nároky na medaili. Doba, kterou kdo stráví na zotavené, nepočítá se jako přerušeni služby, avšak do desítileté doby služební doba tu vpočítatelná není.“ Na závěr hejtman připojil upozornění, aby ti, kteří již nejsou v činné službě, nejpozději do 8. listopadu “u první instance politického úřadu svého bydliště se přihlásili buď ústně nebo písemně a zároveň předložili svůj dekret pensijní nebo jiné doklady toho že na medaili právo mají.”²¹

Z úředníků okresního hejtmanství v Uherském Brodě se výročního poctění dostalo např. okresnímu hejtmanovi Stanislavu Masłowskému, okresnímu komisaři Paulu Kretschmerovi, okresnímu sekretáři Antonu Wopelkovi, okresnímu lékaři dr. Andreasi Wesselému nebo okresnímu zvěrolékaři Ignazi Korschannovi.²²

Mnozí úředníci byli rovněž laureáty vojenské formy této výroční medaile – *Jubilejní pa-*

1., 2. Rytířský kříž Řádu Františka Josefa (avers a revers).

3. Jmenovací dekret titulárního místopředsedelského rady a chebského okresního hejtmana Karla Vogla z roku 1894 (pramen: SOKA Cheb).

4. Zlatý záslužný kříž s korunou (avers).

5. Jubilejní pamětní medaile pro občanské státní zaměstnance z roku 1898 (avers).

6. Válečná medaile (avers).

7. Jubilejní kříž pro občanské státní zaměstnance z roku 1908 (avers).

mětní medaile pro ozbrojené síly (Jubilläums-Erinnerungsmedaille für die bewaffnete Macht). Platila pro ni stejná pravidla jako pro výše zmíněnou, vzhledově se lišila stuhou, která byla tmavě červená. Úředníci medaili získávali zpravidla za absolvovanou vojenskou službu. Okruh oceněných²³ zahrnoval mimo jiné jednoroční dobrovolníky, což byla nejčastější forma, jakou se s vojenskou povinností vypořádávali absolventi vyšších škol – budoucí adepti státní služby. Mezi úředníky byla poměrně častá, na rozdíl od *Válečné medaile* (Kriegsmedaile),²⁴ zřízené císařem v den 25. výročí panování, tedy 2. prosince 1873, a určené výlučně přímým účastníkům polních tažení v letech 1848, 1849, 1859, 1864, 1866 a 1869.²⁵

O deset let později oznámil císař zřízení dalšího vyznamenání – *Jubilejního kříže pro občanské státní zaměstnance* (Jubilläumskreuz für Zivilstaatsbedienstete).²⁶ Kříž byl ustaven vlastnoručním listem Františka Josefa I. ze 14. srpna 1908 a měl upomínat na diamantové výročí panování, které se naplnilo ke 2. prosinci 1908. Co do významu se řadil za jubilejní medaili. Jednalo se o pozlacený bronzový kříž s rameny spojenými vavřínovým věncem na červené trojčipé stuze. Samostatně se mohla nosit i miniatura kříže, společně s ním udělená.²⁷

Podmínky pro jeho přiřknutí byly obdobné jako u jubilejní medaile. Nárok na ocenění měly „1. všechny osoby bez rozdílu pohlaví, které v den úředního vyhlášení tohoto řádu byly v aktivní občanské státní službě anebo ve veřejné službě jí rovné; dále s podmínkou, že alespoň 10 let nepřetržitě aktivně sloužili, ti, kdož buď jako úředníci během desetiletí přede dnem vyhlášky anebo v jiné vlastnosti během roku před dnem vyhlášky službu takovou zastávali. Nečiní se rozdílu mezi prozatímní a definitivní služební hodností. 2. všechny, v občanské státní službě anebo ve veřejné službě jí rovné na smlouvu zaměstnané osoby obojího pohlaví, které v den úředního vyhlášení tohoto řádu jsou v aktivní službě a slouží nepřetržitě aspoň tři roky. 3. všichni ve státních nebo fondových závodech zaměstnaní dělníci oběho pohlaví, kteří v den úředního vyhlášení tohoto řádu mohou se vykázati nepřetržitou třiletou působností ve stálé vlastnosti, dovršili 21. rok věku a mají nárok na pensi nebo provisi. 4. Občanské osoby, které jsou zaměstnány ve vojenských podnicích způsobem analogickým k některému ze způsobů uvedených, buďte považovány za rovné osobám v občanské státní službě zaměstnaným.“²⁸

Z pochopitelných důvodů ztraceli nárok na udělení ti, kteří byli z disciplinárních důvodů ze služby propuštěni, a dále osoby soudně trestané. Oprávnění, kteří již ze služby odešli, se měli se svými nároky přihlásit u politického úřadu dle svého bydliště. Aktivně sloužícím kříž předal nadřízený.

Ve věci udělování probíhala mezi místodržitelstvím a okresními hejtmanstvími během roku 1908 čilá korespondence. Týkala se osob, které již nebyly v aktivní službě, ale nárok měly. Okresní úřad údaje o nich shromažďoval a posílal na místodržitelství, které po vyhodnocení postupovalo seznam oprávněných na ministerstvo vnitra. Nároky osob v aktivní službě vyřizovalo samo ministerstvo. Z úředníků uherskohradištského hejtmanství jmenování zastihlo v úřadu: místodržitelského radu Wilhelma Šťastného, místodržitelského koncipistu Franze Petrovského, místodržitelské koncepční praktikanty dr. Josefa Janušťíka a Karla Kachyňu, z pomocného personálu pak okresního sekretáře Franze Furyho, místodržitelského kancelistu Josefa Breitenbacha a kancelářské oficianty Leopolda Mazurka, Karla Novotného a Antona Vlachovského. Z úředníků spadajících pod ministerstvo veřejných prací získali kříž: vrchní inženýr Franz Sedláček, inženýři Johann Olejníček a Jaroslav Vrťel a stavební praktikant Emanuel Dvořák; z podřízených ministerstva kultu a vyučování okresní školní inspektor Leonhard Hrazdíra; z ministerstva zemědělství okresní zvěrolékař Adalbert Doležal; z ministerstva obchodu cejchmistr Franz Werner.²⁹ Mezi oceněné dále patřili pracovníci berních úřadů.

Na počátku první světové války a během ní se objevila ještě dvě vyznamenání, mezi jejichž nositeli se často nacházeli také úředníci. Prvním bylo *Vyznamenání za zásluhu o Červený kříž* (Österreichisches Ehrenzeichen für Verdienste um das Rote Kreuz). Bylo založeno 22. srpna 1914 při příležitosti 50. výročí založení Mezinárodního Červeného kříže.

Vyznamenání se dělilo na čtyři třídy a dvě medaile, za zásluhy v boji se udělovala navíc tzv. válečná dekorace.³⁰

Druhým byl *Válečný kříž za občanské zásluhy* (Kriegskreuz für Zivilverdienste).³¹ Jednalo se o poslední vyznamenání, které ustavil František Josef I. Mělo čtyři třídy. Od 8. února 1916 se udělovalo civilistům, kteří se během války zasloužili o její úspěšné vedení nebo podporovali tehdejší rakousko-uherskou vládu, aniž by se přímo účastnili bojů.³²

Společným znakem všech zmíněných vyznamenání a řádů byl společný způsob nošení. Rytířské kříže všech řádů a všechny čestné odznaky se nosily na uniformě v předepsaném pořadí na levé straně prsou ve vodorovné čáře jdoucí ve výši prvního knoflíku, v případě úředníků a námořníků ve výši druhého knoflíku, od středu prsou směrem k levé paži. V případě úmrtí dekorované osoby se všechny řády a některá ocenění (v tomto případě pouze Záslužný kříž) vracely. Ostatní se dědicům ponechávaly. Dlouho si jich však neužíli, prakticky všechna vyznamenání s koncem monarchie zanikla a s nimi i jejich společenský význam. Co do hodnoty už napříště stoupala pouze mezi faleristy.

Přehled vyznamenání udělených úředníkům působícím na jednotlivých okresních hejtmanstvích na Moravě (vyjma magistrátů statutárních měst).³³

Řády, vyznamenání	1900	1910	1917
jubilejní kříž pro občanské státní zaměstnance	–	68	77
jubilejní medaile pro občanské státní zaměstnance	64	40	35
rytíř Řádu Františka Josefa	5	6	11
zlatý záslužný kříž s korunou	1	3	7
zlatý záslužný kříž	–	–	1
jubilejní pamětní medaile pro ozbrojené síly	20	12	9
válečná medaile	–	5	2
rytíř Řádu železné koruny (3. třída)	–	2	2
vyznamenání Červeného kříže 2. třídy s válečnou dekorací	–	–	7
důstojnické vyznamenání Červeného kříže	–	–	1
rytíř královského saského Albrechtova řádu	–	1	1
komandér papežského řádu sv. Řehoře Velikého	–	1	1
mariánský kříž Řádu německých rytířů	–	–	2
komandér papežského řádu sv. Sylvestra	–	–	1
rytíř královského pruského Řádu koruny	–	–	1

Poznámky:

- 1 B a h r, H.: *Austriaca*, Kr. Vyšehrad 1912, s. 80, 91.
- 2 Tamtéž, s. 80.
- 3 H e i n d l, W.: *Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis 1848*. Wien–Köln–Graz 1991, s. 157.
- 4 M e g n e r, K.: *Beamte. Wirtschafts- und sozialgeschichtliche Aspekte des k. k. Beamtentums*. 2. unveränderte Auflage. Wien 1986, s. 329–330 nebo také H e i n d l, W.: *Gehorsame Rebellen*, s. 241.
- 5 Oficiální rakouské statistiky, rozlišující úřednictvo podle základních zaměstnaneckých sektorů, uvádějí, že v sektoru veřejné správy, zahrnujícím státní a samosprávné úředníky, učitele, duchovní, příslušníky četnictva a policie, advokáty, notáře aj. se v rámci českých zemí zvýšil počet zaměstnanců mezi lety 1869–1900 více než dvojnásobně, z 37 301 na 76 188. Tento trend se nezpomalil

- ani ve dvou zbývajících dekadách života monarchie (*Počty úřednictva v českých zemích 1781–1938*, in: M a c h a č o v á, J. – M a t ě j č e k, J.: *O středních vrstvách v českých zemích 1750–1950*, Opava 2002, s. 95, tabulka č. 18). Početním stavem úřednictva v rámci monarchie i jeho jednotlivých zemí (s důrazem na Čechy) se zabýval také M a r t í n e k, M.: *K problému struktury státního úřednictva v Čechách na počátku 20. století*, Sborník historický 21, 1974, zejména s. 76–83.
- 6 Řády jsou jednak dynastické a aristokratické, udělované členům panovnického domu nebo osobám nejvýše postaveným, a dále záslužné, udělované za zvláštní služby panovníkovi nebo státu. Řády zakládá, uděluje a jejich nejvyšším nositelem je panovník. Každý řád má dekorace, některé z nich mají také různé stupně důstojnosti, označené buď jednotlivými třídami (1–3) nebo podle typu kříže: velkokříž (někdy též 1. třída), komandéřský a komturský kříž (2. třída) a rytířský kříž nebo též malokříž (3. třída). Velkokřížníci nosí odznak zavěšený na stuze od pravého ramene k levému boku a mimo to hvězdu na levé straně prsou. Komturové a komandéři mívají odznak zavěšený na stužce na krku a rytíři krátkou kličkou připevněný v dírci kabátu nebo na prsou. Řád spravuje kapitola, která má kancelář v čele s kancléřem.
  - 7 Uvedené pořadí převzato z: Heller, H.: *Kaiser-Annalen. Franz Josef I. der längstregierende konstitutionelle Monarch Österreichs*. III. Teil, Wien–Brünn–Prag, 1908, s. 16 (přílohy). Přehled řádů, medailí a záslužných křížů býval také uveřejňován v praktických příručkách pro úřednictvo. Srov. např.: *Kalendář c. k. státních úředníků a státních učitelů na rok 1910* (vyd. Josef Klečka, Praha 1910, s. 135–137 nebo *Taschenbuch für k. k. Staatsbeamte und Staatslehrpersonen für das Jahr 1909* (Hrsg. M. Fleischmann), Wien 1909. Oficiální (německé) názvosloví jednotlivých řádů převzato z: M ě ř i č k a, V.: *Orden und Ehrenzeichen die österreichisch-ungarischen Monarchie*, Wien/München 1974.
  - 8 *Personalstand der politischen Behörden in der Markgrafschaft Mähren für das Jahr 1899–1918*, Brünn 1899–1918 nebo příslušné pasáže v *Hof- und Staats-Handbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie für das Jahr 1898–1917*, Wien 1898–1917.
  - 9 Uherské Hradiště bylo v letech 1850–1855 sídlem okresního hejtmanství, v letech 1855–1868 smíšeného okresního úřadu a zároveň krajského úřadu (1855–1860). Od roku 1868 se město stalo opět sídlem okresního hejtmanství, tvořeného soudními okresy Uherské Hradiště, Napajedla a Uherský Ostroh. Navíc bylo centrem stavebního okresu, který zahrnoval hejtmanství Uherské Hradiště, Uherský Brod, Holešov, Hodonín a Kyjov. Uherské Hradiště patřilo mezi tzv. statutární města, což znamenalo, že v jeho obvodu vykonával prvoinstanční politickou správu magistrát. Okresní hejtmanství pak spravovalo venkovskou část politického okresu.
  - 10 Uherský Brod byl v letech 1850–1855 sídlem okresního hejtmanství, v letech 1855–1868 smíšeného okresního úřadu. Od roku 1868 se město stalo opět sídlem okresního hejtmanství, tvořeného soudními okresy Uherský Brod a Valašské Klobouky (od roku 1901 také Bojkovicemi).
  - 11 Jako sledované období jsem zvolil léta 1898–1918, dobu, která udělování různých forem ocenění přála nejvíce.
  - 12 Šéfem okresního úřadu v Uherském Hradišti byl v letech 1899–1905. Wacha se později stal policejním ředitelem v Brně. Byl rovněž držitelem důstojnického kříže Řádu Františka Josefa nebo královského pruského Řádu červeného orla 3. třídy.
  - 13 Šéfem okresního úřadu v Uherském Hradišti byl v letech 1906–1908. Schoch obdržel ještě Válečný kříž za občanské zásluhy.
  - 14 S titulem místopředsedelského rady vedl okresní hejtmanství v Uherském Brodě v letech 1906–1908 a následně v Uherském Hradišti v letech 1908–1914. Do penze odcházel pouze s Válečnou medailí.
  - 15 V okrouhlém bílém středním štítku na aversu jsou zlaté iniciály zakladatele „FJ“, na reversu pak letopočet “1849”. Kříž je položen na černě smaltovaném dvojhlavém orlu s roztaženými křídly, který drží v zobáčích zlatý řetěz. Ten visí před křížem, ale probíhá pod jeho horizontálními rameny a ve své dolní části je tvořen heslem „Viribus unitis“. Řád je převýšen korunou. Rytířská varianta kříže měla na výšku 57 mm a na šířku 32 mm. Stuha má šíři 40 mm. (M ě ř i č k a, V.: *Orden*, s. 108–109, srov. L o b k o w i c z, F.: *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Praha 1999, s. 138 nebo *Batovcův politický kalendář na rok 1916, zvláštní příloha: Řády a čestné odznaky v říši rakousko-uherské*, s. 3.)
  - 16 Rytíři Řádu Františka Josefa byli např. Stanislav Masłowski (okresní hejtman v Uherském Brodě

- v letech 1896-1903) nebo Oskar Ganzwohl (okresní hejtman v Uherském Brodě v letech 1908–1914).
- 17 Křížem byli dekorováni např. Friedrich Remeš (správce okresního hejtmanství v Uherském Brodě v letech 1904–1906), který vlastnil Zlatý záslužný kříž s korunou, nebo dr. Josef Janušík (pověřený vedením okresního hejtmanství v Uherském Hradišti v letech 1914–1918), majitel Zlatého záslužného kříže.
  - 18 Vyznamenání tvořil zlatý či stříbrný vykrojený osmiramenný kříž s červeně smaltovanými rameny. Uprostřed byl kruhový štítek (bíle smaltovaný se zlatým vroubením či celostříbrný), na jehož aversu byla písmena „F.J.“ a v opise nápis „Viribus unitis“, na reversu letopočet „1849“. Tvořila-li jej i koruna, vznášela se nad křížem. Velikost kříže i středového štítku se lišila podle typu i doby vydání, šířka stuhy byla 38 mm. Vyznamenání se během první světové války rozrostlo o další varianty, mj. o dvě třídy železného záslužného kříže (Měříčka, V.: *Orden*, s. 162–167; *Batovcův politický*, s. 4).
  - 19 V tentýž den byla založena ještě *Zlatá jubilejní pamětní medaile pro ozbrojené síly* (Goldene Jubiläums-Erinnerungsmedaille für die bewaffnete Macht), udělovaná všem, kteří měli za sebou 50 a více let aktivní služby v armádě, dále *Jubilejní pamětní medaile pro ozbrojené síly* (Jubiläums-Erinnerungsmedaille für die bewaffnete Macht), pro kterou platila podobná pravidla jako pro vyznamenání určené úředníkům, a konečně *Čestná medaile za čtyřicetileté věrné služby* (Ehrenmedaille für vierzigjährige treue Dienste).
  - 20 Na aversu je vyobrazena busta císaře Františka Josefa I. z pravého pohledu, v maršálské uniformě s řádem zlatého rouna a s velkostuhou vojenského řádu Marie Terezie. Na reversu pak uprostřed šestibokého středového štítku nápis „Signum memoriae“ a po okrajích latinsky psaný letopočet „1848–1898“. Medaile měla 34 mm v průměru a vážila 19,8 g. Šířka stuhy byla 40 mm (Měříčka, V.: *Orden*, s. 238).
  - 21 *Úřední věstník cis. král. okresního hejtmanství a c. k. okresní školní rady v Uh. Brodě*, č. 2, listopad 1898, s. 1.
  - 22 SOKa Uherské Hradiště, fond Okresního úřadu Uherský Brod, inv. č. 560, k. 536.
  - 23 Základním předpokladem pro získání medaile byla aktivní vojenská služba mezi 2. prosincem 1848 a 2. prosincem 1898. Okruh laureátů zahrnoval mimo aktivní vojáky také záložní důstojníky, příslušníky námořnictva a zeměbrany, vojenské úředníky, gážisty, jednoroční dobrovolníky a vlastníky Válečné medaile. Prostí vojáci měli nárok na medaili v případě, když se ke 2. prosinci 1898 mohli prokázat minimálně tříletou činnou službou, nebo dvouletou službou s následným převelením k zeměbraně, příp. byli-li obyvateli Bosny a Hercegoviny (Měříčka, V.: *Orden*, s. 238).
  - 24 Měříčka, V.: *Orden*, s. 234 nebo *Batovcův politický*, s. 4.
  - 25 Válečnou medaili vlastnili např. Josef Schoch nebo Wilhelm Šťastný.
  - 26 Společně se státními zaměstnanci byli v podobě *Jubilejního vojenského kříže* (Militär-Jubiläumskreuz) oceněni příslušníci armády a *Jubilejním dvorským křížem* (Jubiläums-Hofkreuz) pak úředníci u dvora. Oceněný měl nárok pouze na jedno z trojice vyznamenání, na rozdíl od předešlé pamětní medaile.
  - 27 Kříž měl v průměru 37 mm. Šířka stuhy byla 41 mm. Na aversu je ve středovém štítku portrét císaře v maršálské uniformě z pravé strany, s nápisem „Franc. Jos. I.“. Na reversu je letopočet „1848–1918“ (Měříčka, V.: *Orden*, s. 246, 248).
  - 28 *Rakouský státní zřízenec* z 5. ledna 1909, roč. 1, č. 4, s. 1.
  - 29 SOKa Uherské Hradiště, fond Okresního úřadu Uherské Hradiště, inv. č. 172, k. 487.
  - 30 Měříčka, V.: *Orden*, s. 252. Srov. *Batovcův politický*, s. 6 nebo L o b k o w i c z, F.: *Encyklopedie řádů*, s. 142.
  - 31 Jeho nositelem (konkrétně 2. třídy ocenění) byl např. dr. Josef Janušík.
  - 32 Vyznamenání tvoří řecký tlapatý kříž, uprostřed s oválním medailonem. Po jeho obvodu je vyveden nápis “Merito Civili Tempore Belli”, uprostřed pak písmena „FJI“. Rameny kříže je propleten pozlacený dubový věnec. Velikost, kov a barva vyznamenání se liší v závislosti na třídě (Měříčka, V.: *Orden*, s. 209–210 nebo L o b k o w i c z, F.: *Encyklopedie řádů*, s. 142–143).
  - 33 Podle *Hof- und Staats-Handbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie für das Jahr 1900*, s. 699, 1910, s. 830–831 a 1917, s. 885–886, Wien 1900, 1910 a 1917. Statistika uvádí pouze dvě nejvyšší hodnosti v rámci každého prvoinstančního úřadu, tj. pozici okresního hejtmana a okresního komi-

saře, přičemž některá místa nemusela být obsazena, jiná (v případě komisařů) naopak vykazovala vícenásobné zastoupení. Pro rok 1900 přehledy evidovaly na 33 hejtmanstvích 64 úředníků, pro rok 1910 na 36 úřadech 68 úředníků a pro rok 1918 na 36 úřadech 78 úředníků.

Mgr. Aleš Vyskočil (n. 1973), odborný pracovník Historického ústavu Akademie věd ČR, pobočka Brno. Je členem oddělení českých dějin 19. století.

„Wir Franz Joseph der Erste haben Uns bewogen gefunden, Unseren lieben Getreuen zum Ritter Unseres Franz Joseph-Ordens zu ernennen“ Or the Decorations and Distinctions of the Clerks of His Majesty

A b s t r a c t

Decorations and distinctions were a form of appreciation of individual merits in service for the benefit of the Emperor and the State. Unlike the aristocrats or the soldiers, the state clerks had been less frequently decorated for a long time. The change had come with the enthronement of the Emperor Franz Joseph I. in December 1848. During his long reign, the system of decorations and distinctions grew unprecedentedly, which affected also the ranks of clerks. The ones higher in the hierarchy were granted the Order of Iron Crown or that of Franz Joseph, while the others were awarded prestigious individual distinctions. The Emperor introduced two generally awarded annual medals and crosses, thanks to which practically every clerk in service of His Majesty was honored to be able to wear a distinction on the left side of his chest. Clerk – a symbol of the 19th century – once again strengthened his privileged status within society.

„Wir Franz Joseph der Erste haben Uns bewogen gefunden, Unseren lieben Getreuen zum Ritter Unseres Franz Joseph-Ordens zu ernennen“ oder Auszeichnungen und Orden der Staatsdiener Seiner Majestät

Z u s a m m e n f a s s u n g

Eine Art von Belohnung für Verdienste um den Kaiser und den Staat waren die den Einzelpersonen verliehenen Orden und Auszeichnungen. Im Unterschied zur Aristokratie oder den Soldaten stellten die Staatsdiener eine Zeitlang eine spärliche Gruppe unter den Dekorierten dar. Das hat sich erst nach der Thronbesteigung des Kaisers Franz Joseph I. im Dezember 1848 geändert. Unter seiner langen Regierung hat sich das Belohnungssystem ungemein erweitert, was sich auch bei den Staatsdienern widerspiegelte. Die hochgestellten Beamten wurden mit dem Orden der Eisernen Krone oder dem Franz Joseph-Orden ausgezeichnet, den anderen wurden individuelle Prestigeauszeichnungen erteilt. Durch zwei vom Kaiser eingeführten Jubiläumsmedaillen und Kreuze wurde praktisch jedem Staatsdiener Seiner Majestät die Ehre zuteil, das Ehrenzeichen an der linken Brustseite zu tragen. Der Staatsdiener – Symbol des 19. Jahrhunderts – verstärkte wieder ihre Alleinstellung in der Gesellschaft.

ŘEDITEL STRÁŽNICKÉHO VELKOSTATKU MAX HRDLICZKA

Gustav Novotný, Historický ústav AV ČR, Brno

Max Hrdliczka (1865–?1961) patří k nejlepším lesníkům na Moravě v období od devadesátých let devatenáctého do čtyřicátých let dvacátého století. Po předvzdělání vystudoval německou lesnickou školu v Sovinci na severní Moravě. Působil jako lesník na velkostatcích Křtiny u Brna a Rájec nad Svitavou, krátce řídil s bratrem závod na impregnaci dřeva v Bystřici pod Hostýnem. V letech 1901 až 1943 Hrdliczka pracoval úspěšně jako lesmistr a pak jako ředitel velkostatku Strážnice (Strassnitz).

Maxmilián nebo Max Hrdliczka (též Hrdliczka či Hrdličzka) se narodil dne 6. června 1865 na zámku v malé obci Moravec u Křižanova čp. 1 v tehdejším politickém okrese Nové Město na Moravě. Dne 8. června 1865 byl pokřtěn jmény Maxmilian Marya Theodor. Jako jeho otec byl uveden Peter Hrdliczka, ředitel u říšského svobodného pána Gabriela Gudena a manželský syn zemřelého Karla Hrdliczky, vrchního v Geyersbergu u Kremsu,¹ a Aloisie rozené Křížové, dcery Johanna Kříže, zplnomocněnce hraběte Sternberga. Jako Maxova matka byla zaznamenána Emilie, manželská dcera zemřelého Franze Grebnera, zplnomocněnce svobodného pána z Dalbergu,² a Heleny rozené Gärgenové, dcery MUDr. Bruno Gärgena, lékaře v Döblingu u Vídně.³

V roce 1865 byl Peter Hrdliczka sedmačtyřicetiletý a jeho paní dvaatřicetiletá. Jejich syn Max měl čtyři starší bratry a mladšího bratra a sestru.⁴ V Moravci Hrdliczka starší působil jako ředitel rozlohou nevelkého alodního, čili nesvěřenského nebo svobodného velkostatku Moravec s Mitrovem nejméně do roku 1896, a tak i do svých osmadesátí (!) let. Jeho zaměstnavatelem byl již zmíněný šlechtic Gabriel Gudenus, c. k. poručík v záloze.⁵ K létům 1884, 1893 a 1896 schematismy uváděly: „Peter Hrdliczka, Güter-Direktor und Besitzer des goldenen Verdienstkreuzes mit der Krone, derzeit in Wien, Weissgärber, Pragerstrasse Nr. 2.“⁶ Od roku 1884 stejné schematismy vykazovaly podrobnosti o rozloze jednotlivých kultur, zaměstnancích velkostatku a o tamním zemědělském průmyslu.⁷

Max Hrdliczka navštěvoval nám neznámé školy:⁸ obecnou a pět tříd nižší střední. Pak vykonal předepsanou dvouletou lesnickou praxi opět na nám neznámém místě v Dolních Rakousích (?v Geyersbergu). K roku 1880 je ve sčítacím operátu zmiňován jako lesní pomocník ve službě na neuvedeném místě a byl stále posuzován jako trvale přítomný v Moravci čp. 1. V roce 1884 Hrdliczka absolvoval prestižní německou spolkovou lesnickou školu v Sovinci na severní Moravě.⁹ Po dobu dvouletého studia – 1882/83 a 1883/84 – na něho jistě výrazně působil pětice mužů – ředitel školy Augustin Buchmayer, známý a zkušený lesník,¹⁰ dále její učitelé P. Dominik Škaruda, později farář v Dobroměřicích, Hermann Ludwig, později lesní rada v Olomouci, Max Morawek, později c. k. profesor na vyšší reálce v Olomouci, a sovinecký lesní Johann Fleicher.¹¹

Po studiu si Max Hrdliczka odbyl svou vojenskou povinnost. O její délce a o místě konání nemáme žádné informace. Po této prezenční službě ho zaměstnala jako adjunkta mapování správa velkostatku Křtiny, nevelkého, převážně lesního celku severně od Brna.¹² Po čtyři roky ho tam měl učit a vést Karel Adler,¹³ lesmistr a pozdější knížecí lichtenštejnský lesní rada a lesní ředitel, a to jistě ve spolupráci s tamními třemi revírními lesními a s pěti lesními adjunkty. Adler se prosadil nejen jako lesník, ale i jako vynikající lovecký kynolog přinejmenším středoevropského věhlasu.

Podle dobového schematismu k roku 1884 na křtinském velkostatku ani Karel Adler ani Max Hrdliczka prozatím nepracovali. Adler tehdy bydlel v Brně a působil jako nadlesní na velkostatku Tišnov. Nemůžeme doložit jejich společné zaměstnání, poněvadž následující

schematismy z mezidobí 1884 až 1893 nemáme po ruce. Z pozdější doby se dozvídáme, že se Hrdliczka věnoval s úspěchem i myslivosti a kynologii.¹⁴ Jistě správně tušíme, že mu poznatky z obou oborů poskytl Adler a to buď bezděčně, nebo zcela záměrnou několikaletou výchovou od roku 1886. Adler je uváděn jako lesní a velkostatkový ředitel ve Křtinách až k roku 1893, čili v době, kdy tam Hrdliczka už dávno nebyl.¹⁵

Max Hrdliczka vystoupil ze služby u šlechtice Mořice Teubera ve Křtinách – aniž tušíme důvod – a dal se zřejmě v roce 1889 či 1890 zaměstnat na nedalekém významném velkostatku Rájec nad Svitavou starohrabat a knížat Salmů-Reifferscheidtů.¹⁶ Měl tam získat nejprve postavení lesního referenta a již po roce, v roce ?1890, čili ve svých pětadvaceti letech dokonce titul lesmistra.¹⁷ Některé dobové podklady však zveřejnily skutečnost jinou. K roku 1893 uvedly Hrdliczku mezi úředníky na zcela samostatném Lesním úřadě v Rájci nad Svitavou nikoliv jako lesmistra, ale jako lesního disponenta a vedoucího lesního (Forstdisponent und Forstamtsleiter in Raitz). Tam s ním spolupracovali čtyři podřízení: kontrolující nadlesní a statkový geometr v jedné osobě, dále vedoucí lesní účetní, adjunkti mapování a lesního úřadu. V polesí Rájec působili revírní správce a mladší či nižší lesní (Unterförster), v polesí Sloup revírní správce, revírní lesní a dva mladší lesní, v polesí Holštýn-Ostrov dva revírní správcové a lesní adjunkt, v polesí Obora (Jedovnice-Senetářov) tíž lesní úředníci, v polesí Hořice revírní správce, revírní lesní a mladší lesní, v polesí Blansko nadlesní a mladší lesní a konečně v polesí Punkevní údolí jen revírní lesní. K podřízeným těchto úředníků patřili ještě jeden lesní strážce, třicet hajných a dozorců a tři dozorcí zřejmě v polesí Obora. Továrnu na dřevěné zboží s parním pohonem v Rájci měl tehdy pronajatu David Drucker z Brna.

Jako lesmistr v Rájci je Max Hrdliczka zaznamenán teprve k roku 1896. Stal se jím tedy někdy mezi léty 1893 a 1896. K roku 1896 s ním spolupracoval velký kolektiv podřízených na lesním úřadě a v provozu v počtu nejméně čtyřicet a později šedesát lesníků. Na lesním úřadě Hrdliczka řídil kontrolujícího revírního lesního, mladšího lesního a účetního lesního úřadu v jedné osobě, mladšího lesního, adjunkta lesního úřadu a dva lesní adjunkty; v osmi polesích spravujících lesy o celkové rozloze více než 11 230 hektarů byli zaměstnáni: v polesí Rájec revírní správce, mladší lesní a lesní adjunkt, v polesí Sloup revírní správce a mladší lesní, v polesí Molenburk revírní správce, v polesí Holštýn revírní správce a lesní adjunkt, v polesí Ostrov tíž lesní úředníci, v polesí Obora revírní správce, revírní lesní a lesní adjunkt, v polesí Blansko nadlesní a revírní lesní, v rozlohou největším polesí Hořice revírní správce, mladší lesní a lesní adjunkt a v polesí Punkevní údolí stále jen revírní lesní. Do lesního personálu byli tehdy počítáni ještě dva lesní strážci, jednadvacet hajných, osm dozorců lesních a tři zřejmě v polesí Obora. K roku 1899 měl Hrdliczka k ruce lesního kontrolora, účetního lesního úřadu, mladšího lesního, adjunkta mapování Richarda Haschkeho,¹⁸ adjunkta lesního úřadu a vedoucího impregnačního závodu a adjunkta lesního úřadu. Pod tento úřad spadalo devět stejných polesí jako v roce 1896, kde působili další lesní úředníci a jejich podřízení v počtu nejméně jednapadesát osob.¹⁹

Na velkostatku Rájec nad Svitavou Max Hrdliczka nalezl bohaté pole činnosti a zanechal tam trvalé stopy. Například dal zřídít impregnační závod podle Boucherieho metody,²⁰ aby lépe zužitkoval dříví z lesů velkostatku. Jistě se jednalo o režijní impregnační závod v Rájci, který zpracovával dříví především na telegrafní sloupy a který poprvé zmínil schematismus k roku 1896.

Po vystoupení ze služby v Rájci nad Svitavou se Max Hrdliczka měl postarat o vznik vlastního impregnačního závodu v Bystřici pod Hostýnem, pojmenovat ho svým jménem a zařídit to, že se postupem času měl vyvinout v rozsáhlý dřevozpracující podnik světového věhlasu.²¹ Tuto závažnou informaci však opět nemůžeme potvrdit a doložit.²² Odjinud zase víme, že v tomto městečku se skoro čtyřmi tisíci v dřívě většině českými obyvateli, v němž byla již v roce 1861 založena významná Thonetova továrna na ohýbaný nábytek a v roce 1882 zprovozněna železnice vedoucí z Hulína, byl v roce 1901 zřízen závod na impregnaci dřeva – Impregna. Jeho majiteli měli být bratři Hrdliczkovi. V podniku dělníci přicházející

především z Rusavy pracovali na jaře, v létě a na podzim. V zimě impregnační roztok zamrzal a dělníci nacházeli obživu hlavně v lese.²³

Nakonec ještě v roce 1901 se Max Hrdliczka stal lesmistrem na strážnickém velkostatku na východní Moravě.²⁴ Zaměstnavatel svému vrcholnému správnímu a hospodařícímu úředníku ve vyšších soukromých službách a nakonec řediteli velkostatku po předchůdci Johannu Hoffmannovi nabídl příležitost předvést zvláštní schopnosti, dosud nabyté znalosti a cenné zkušenosti. Hrdliczka velkostatkáře nezklamal – za dvaatřicetileté služby na jeho strážnickém velkostatku je také s úspěchem uplatnil.

Nejprve posudme některé číselné ukazatele o tomto významném vlastnickém celku. Substituční svěřenský velkostatek Strážnice s Velkou od roku 1903, čili za doby působení Maxe Hrdliczky charakterizovaly tyto výměry kultur (hektary):²⁵

Rok	Půda		pole ¹⁾	louky	zahrady	vinohrady	lesy	pastviny	celková výměra
	stavební	neploďná							
1903	14,20	58,27	1377,23	856,22	15,16	35,05	51,38	4 831,23	7 240 ²⁾
1912	14,20	58,27	1086,80	856,22	15,16	18,64	51,38	5157,67	7 258,34
1921	20,11	99,25	2080,24	1199,35	36,81	?	53,29	8839,53	12328,58

Ad 1) k roku 1921 „role“; ad 2) stejné údaje i k roku 1907, avšak pouze k roku 1903 je uvedeno 1,26 hektaru rybníků.

Z hrstky čísel vidíme, že nejvýznamnější kulturou strážnického velkostatku byly jednoznačně lesy, že se mezi léty 1903 až 1912 snížila výměra polí a vinohradů (a jistě i rybníků) ve prospěch lesů. Mezi léty 1912 až 1921 zaznamenáváme nárůst plochy všech kultur, zvláště výrazný opět u lesů (+3682) a u celkové výměry vlastnického celku (+5070). Tento nárůst můžeme jednoduše vysvětlit. V roce 1917 Max Hrdliczka totiž přiměl vlastníka strážnického velkostatku říšského hraběte Antonína Františka Magnise k tomu,²⁶ aby zakoupil od Pavlíny Reichenbach-Lessonitzové sousední nesevěřenský velkostatek Bzenec (Bisenz).²⁷ Hrdliczka měl pak lví podíl na uskutečnění této akce a na vytvoření a na fungování tohoto celku. Bzenecký velkostatek sice nebyl tak výnosný jako strážnický, avšak poskytl Hrdliczkovi novou možnost a větší prostor k rozvinutí jeho již osvědčených schopností především ve správní a obchodní oblasti.

K roku 1902/03 jsou ze zaměstnanců velkostatku uváděni generální pověřenec či zmocněnec JUDr. Julius Pfeiffer z Vídně (Schottenbastei čís. 1), z úředníků (Beamte) ve Strážnici (Strassnitz): Max Hrdliczka, lesmistr a velkostatkový ředitel, důchodní Arnold Nossek, sklepmistr Johann Reintaler, Richard Haschke, již představený lesní geometr a kontrolor, dále lesní geometr Ernst Mortek, adjunkt lesního úřadu Alfréd Proskočil, revírní lesní Anton Mega a lesní adjunkt Otokar Dittrich; z úředníků v Radějově (Radiow): revírní lesní Josef Nesveda a lesní adjunkt Ivan Kammermayer; z úředníků ve Velké (Welka): revírní lesní Josef Urx a lesní adjunkt Franz Zapletal.²⁸ Výčet úředníků uzavřel zámecký zahradník Franz Špaček. Ekonomii velkostatku si v letech 1902/03 až 1911/12 propachtovali: firma „Rohatetz-Bisenzer Zuckerfabriken Rudolf Auspitz & Comp.“ a nájemce Haas z Velké.

K roku 1906/07 jsou představeni stejný zmocněnec, lesmistr, důchodní, sklepmistr a zámecký zahradník a tito další úředníci ve Strážnici: lesní kontrolor Josef Nesveda, adjunkt lesního úřadu Karl Schornböck a Ferdinand Nemetz (?Němec), revírní lesní Richard Haschke, lesní adjunkt Max Grabner, úředníci v Radějově: revírní lesní Alfréd Proskočil a lesní adjunkt Edwin Bittmann, úředníci ve Velké: lesní správce Josef Urx a lesní adjunkt Arnold Kolb. K roku 1911/12 jsou ve Strážnici zaznamenáni stejný zmocněnec, který tentokrát uvedl adresu Vídeň, Maria-Theresiastrasse čís. 30, stejný ředitel velkostatku Max Hrdliczka, jenž byl jmenován c. k. lesním radou někdy ve druhé polovině roku 1907, dále stejný důchodní, sklepmistr, lesní kontrolor a zámecký zahradník, potom i účetní nebo písařka, čili kontoristka, Helena Nesvedová, adjunkt lesního úřadu Arnold Kolb, adjunkt mapování

Edwin Bittmann, lesní správce Karl Schornböck, lesní adjunkt Viktor Semsch, z úředníků v Radějově: revírní vedoucí Heinrich Krebs a lesní adjunkt Antonín Mikeš a z úředníků ve Velké: lesní správce Josef Urx a lesní adjunkt Richard Ganz.²⁹

K roku 1921 je vykázáno toto úřednictvo: ve Strážnici lesní rada a ředitel velkostatků Max „Hrdlička“, správce statku Richard Haschke, kontrolující nadlesní Josef Nesveda, hlavní pokladník Arnold Nossek, důchodní Karel Muck, tajemník při ředitelství Max Grabner, kontoristky Štěpánka Domanská a Anna Nossková, dále ještě nadlesní Antonín Mikeš, lesní adjunkt Viktor Semsch a Heřman Biehal (?Běhal), hospodářský neboli zemědělský adjunkt Heřman Parsch a zámecký zahradník František Špaček; v Bzenci jsou zaznamenáni nadlesní Karel Schornböck, lesní kontrolor Jan Stéc a účetní Kajetán Tarisch; v Radějově nadlesní Jindřich Krebs; ve Velké nadlesní Edwin Bittmann, hospodářský správce Čeněk Šlahůnek a strojník a dílovedoucí parní cihelny František Janda; ve Vracově lesní Rudolf Schimann a konečně v Soboňkách u Rohatce lesní Oskar Bartoš. Kromě úředníků tehdy ve službách velkostatku pracovalo jednačtyřicet lesních a jen čtyři zemědělství zřízenci.

Spojený velkostatek Strážnice–Bzenec vykázal před zahájením prvního období provádění meziválečné pozemkové reformy rozlohu bezmála 12 329 hektarů (viz přehled). Za zmíněné reformy, které podléhala celá výměra velkostatku, z ní bylo rozparcelováno 2 097,5 hektarů, tedy půda několika dvorů. Zbytkovým statkům bylo tehdy přiděleno 306,5 hektaru a obci Rohatec jednačtyřicet a půl hektaru. Ze záboru bylo propuštěno na základě tří paragrafů 3a, 11 a 20 záborového zákona 338,5 hektaru veškeré půdy. Těsně před polovinou třicátých let dvacátého století však v záboru nadále zůstalo takřka 9 544,6 hektaru veškeré půdy. Úhrn celkové výměry velkostatku činil něco málo více než 9 893 hektary, z toho role, louky a zahrady skoro 953 hektary a k tomu lesy dohromady s pastvinami, rybníky, neplodnou a se stavební půdou přibližně 8 940 hektarů. V režii velkostatku zůstaly po provedené pozemkové reformě dvory Kněždub (dvě stě třináct a půl hektaru) a Velká (bezmála jednašedesát hektarů), dvůr Strážnice (šedesát a půl hektaru) byl propachtován hodonínskému cukrovaru. Dvůr Vracov byl rozdělen či rozparcelován celý. Z dalších bývalých dvorů byly vytvořeny čtyři zbytkové statky: Bzenec (sto tři hektary, Ing. L. Dedek), Háj (třiačadesát a půl hektaru, F. a M. Vůjtovi), Rohatec (osmapadesát a půl hektaru, R. a B. Zachovi) a Sudoměřice (jednapadesát a půl hektaru, E. a J. Němečkovi).³⁰ Přídělová cena půdy byla stanovena podle Rudolfa Lustiga od tří tisíc do osmi tisíc pěti set tehdejších korun, podle Jana Voženílka od dvou tisíc pěti set do dvanácti tisíc korun.³¹

Na území velkostatku se centra podnikání nacházela ve Velké, kde vyvíjely činnost strojní nebo též parní cihelna, vodní mlýn, pila a zemědělský lihovar, a ve Strážnici, kde byla v provozu takzvaná ruční či rukodělná cihelna, pivovar a parní mlýn. S výjimkou obou mlýnů se jednalo o režijní provozy a při meziválečné pozemkové reformě všechny byly propuštěny velkostatkáři Magnisovi ze záboru, stejně jako strážnický zámek. Velkostatek uplatňoval na trhu kromě cihel a lihu široký sortiment dříví: užitkové tvrdé a měkké, k tomu i palivové a řezivo; dále zpeněžoval i pšenici, ječmen, žito, luštěniny, brambory, mléko a „dobytek“.

Posudme nyní jednu zvláštnost z doby provádění pozemkové reformy týkající se odvětví lesního hospodářství na strážnickém velkostatku:

Hospodářská jednotka: Lesní hospodářství. Vý- měra půdy v ha		Drobný příděl					Poznámka
		v obci ¹⁾	o výměře půdy v ha		Počtu na- byvatelů	na jednoho nabyvatele průměrně v ha	
			z.	v.			
Zeměděl- ské (z.)	Veškeré (v.)						
374,50	9 291,50	Kněždub	10,00	10,00	12	0,86	Přídělová cena za hektar půdy od 3 000 do 7 500 Kč. V zá- boru zůstává 238,50 ha ze- mědělské půdy a 9 137,50 veš- keré půdy.
Vlastníku propuštěna ze záboru výměra 33,00 47,00		Petrov	28,00	29,00	56	0,54	
		Ratiškovice	19,00	19,50	65	0,40	
Úhrnem velkostatek		Rohatec	16,00	17,00	45	0,69	
3 320,40	12 332,58	Sudoměřice	5,00	5,50	5	0,94	
		Vacenovice	15,00	15,50	55	0,47	
		Zvolenov	10,00	10,00	25	0,59	
		Úhrn 7 obcí	103,0	106,5	263	0,40	

Ad 1) pouze zemědělská (čili nikoliv i stavební) půda.³²

V přehledu vyčteme, že z celkové rozlohy lesního hospodářství bylo vlastníku velkostatku propuštěno ze záboru jen necelých padesát hektarů (!) a v záboru zůstávalo hodně přes devět tisíc hektarů lesů. V celkem sedmi obcích bylo za pozemkové reformy přiděleno přes stovku hektarů půdy více než dvěma stům šedesáti příjemcům za nemalé částky peněz. Jistě nejsme daleko od pravdy, když soudíme, že se jednalo o louky či pastviny, o něž měli největší zájem nejen zemědělci v Petrově u Strážnice, ale i v dalších obcích s minimem lesů. O jakékoliv účasti Maxe Hrdliczky na zemědělské či lesní části pozemkové reformy na strážnickém velkostatku nemáme žádné informace.

Na počátku třicátých let bylo uváděno šest polesí a to Strážnice, Radějov, Velká, Bzenec, Bažantnice a Vracov.³³ V porostech lesní personál vykázal tyto převládající dřeviny: v po-
lesích Bzenec, Bažantnice a Vracov borovici a smrk a ve zbývajících třech dub, buk, jasan,
smrk, borovici a modřín. Dále odhadl roční etát velkostatkových lesů přibližně na třicet
tisíc metrů krychlových.³⁴

Již jsme poukázali na skutečnost, že nejvýznamnější kulturou strážnického velkostatku
byly lesy. Kvůli nim jejich vlastník Magnis povolal k sobě do služby excelentního lesníka
Maxe Hrdliczku, zakoupil velkostatek Bzenec a zaměstnával především lesní personál.
Chceme-li nyní sledovat Hrdliczkovo působení v oboru lesního hospodářství v rámci
velkostatku, o němž se ví bohužel jen velmi málo, musíme se nejprve zmínit o tamních
lesích a o jejich obhospodařování již od poloviny devatenáctého století, poněvadž lesnictví
pracuje s „výrobní“ dobou zhruba sto let a Hrdliczka toto bohatství hned po roce 1900
převzal a dále zveleboval. Ve všech svěřených lesích – „skvostech“, jak říkal – v rovinném,
středním a v horském pásmu s podřízeným personálem vzorně hospodařil a beze zbytku
využil výhodné přírůstové poměry a „proměnlivost lesního charakteru“ od lužního lesa
při řece Moravě až k vysokým polohám okolo tisíce metrů nad mořem a proslul i zdařilým
zmrazením listnáčů.³⁵

O stavu lesů v dávné minulosti poskytují jen kusé informace urbáře a odhady velkostatků
či lesů.³⁶ První zařízení (těž systemizace, taxace, osnovy) lesů byly pořizovány až od druhé
poloviny osmnáctého století a hlavně teprve později. První zařízení strážnických lesů čle-
něných na osm polesí vypracoval v letech 1800 až 1801 Jan L. Knappe, lesmistr v Bruntále.

Elaboráty („Forstgrundbücher“) se však zachovaly jen pro pět polesí a z této náročné činnosti nevyšla ani hospodářská mapa ani popis porostů.³⁷ První skutečný a dodnes bohužel nedochovaný zařizovací elaborát pro strážnické lesy zpracoval v roce 1846 lesmistr Jiří Obora na příkaz Jana Hirsche, hospodářského rady a ředitele velkostatku. Obora, který se ujal správy tamních lesů v roce 1841,³⁸ si vzal za podklad svého mapování stabilní katastr z roku 1827, používal katastr protokolů („Katastral-Vermessungs-Protokoll“) a stanovil výměru pro každé polesí. Dal však provést i měření detailu. Během této zdlouhavé a nelehké činnosti popsal porosty podle věku, zakmenění, druhu, půdy, vzrůstu a poměru smíšená a všechny zakreslil s pomocníky do map. Hirsch si přál, aby nové zařízení bralo zřetel na pěstování co největšího množství stavebního dříví v lesích pahorkatin a palivového dříví v lužních lesích. Mimo jiné proto Obora vytvořil sedm hospodářských skupin s obmýtní dobou deset až sto let. Před polovinou devatenáctého století vypadaly takto:³⁹

Hospodářská skupina	Obmýtní doba	Výměra v jitrech ⁴⁰	Lokalita
1 pařezina	10	75,8	část Rohatec, část Petrov
2 pařezina	30	1 102,4	část Strážnice, část Radějov, část Kněždub, Bažantnice
3 střední les	40	1 678,7	část Strážnice, část Petrov, část Rohatec
4 vysoký les (sosna)	50	94,7	část Rohatec
5 střední les	60	567,5	část Velká
6 vysoký les	70	2 133,7	část Radějov, část Kněždub
7 vysoký les	100	2 753	část Velká, Velká-Zadní les, Nová Lhota

Z přehledu je patrné, že nejvýznamnější a pak i nejcennější hospodářskou skupinou a zároveň na největší ploše se stala skupina poslední s obmýtní dobou sto let. Stejný lesník vyhotovil další zařizovací elaborát („Forstbetriebs-Regulierung“) již v roce 1867. V něm své předchozí dílo označil za nevyhovující a dokonce ho odmítl. Podstatou jeho nového zařízení byla vlastně kombinovaná staťová metoda („Fachwerk“), kdy byla v jednotlivých periodách směrodatná pouze plocha. Dnes víme, že metodě a zařízení chybělo vhodné rozdělení lesa a postup sečí („Schlagordnung“). Zařizovací elaborát vykazoval stav lesů velkostatku rozdělených tehdy do šesti polesí takto:⁴¹

Polesí	jiter				celkem
	porosty	holiny	remízy	ostatní	
a) Strážnice – lužní	1 117,89	---	8,14	63,49	1 194,37
b) Strážnice – Doubravka	61,0	---	---	1,17	62,17
Rohatec – lužní	437,53	99,33	39,57	13,38	593,35
Radějov – horský	1 612,97	84,78	---	39,18	1 745,37
Kněždub – horský	1 221,76	25,05	0,66	18,49	1 267,55
Velká – horský	736,82	35,10	---	28,06	802,91
Nová Lhota – horský	2 520,63	75,88	---	60,13	2 656,94
Bažantnice	32,08	---	5,70	1,88	40,29
celkem v roce 1867	7 740,68	320,14	54,07	255,78	8 362,95
celkem v roce 1873	7 577			22,28	8 240

Největším polesím bylo novolhotecké. Žádné holiny nebyly nalezeny pouze ve dvou polesích a to Strážnice a Bažantnice, jejich poměrně vysokou rozlohu však shledáváme v polesích Rohatec a Radějov. Do nich byly zařazeny například pastviny předané obcí Radějov lesnímu hospodářství. Trať Doubravka tvořila v polesí Strážnice samostatný hospodářský celek a nešlo ji zařadit do lužního lesa. Byla porostlá dubem, habrem a daleko méně lípou. Po smýcení měla být zalesněna smrkem a částečně též modřínem. Trať obklopovala ze všech stran pole, na jedné vyvýšené rovině bylo místo určené pro zábavy. Těžba byla ponechána na vůli lesního hospodáře, což platilo i pro Bažantnici určenou pro chov bažantů a ležící v rovině a obklopenou poli.

Ukázalo se to, že lesnictví zaznamenalo v období 1846 až 1867 bouřlivý rozvoj a že není zapotřebí takového kvanta palivového dříví jako dosud. Proto lesník Jiří Obora druhy dřevin měnil a obmýtní doby zvýšil. Jejich předpis potom vypadal takto:⁴²

Polesí	obmýtní (let)					celkem jiter
	100	80	60	30	15	
a) Strážnice – lužní			741,05	376,94		1 117,99
b) Strážnice – Doubravka			61			?
Rohatec – lužní				437,53		437,53
Radějov – horské		1 190,11	422,86			1 613,97
Kněždub – horské		731,08	490,68			1 221,76
Velká	308,79		428,03			736,82
Nová Lhota	2 520,63				32,08	2 520,63
Celkem	2 829,42	1 921,19	2 143,62	814,37	32,08	7 740,48

Nový předpis preferoval obmýtní dobu sto let a to v neprospěch patnáctileté a třicetileté. Můžeme uvést několik slov rovněž o dřevinné skladbě. V polesí Strážnice rostly jako hlavní druhy jasan a topol kanadský, vtroušeně též dub, jilm, a vrba. V rohateckém polesí převládaly různé měkké dřeviny a to zvláště topol v čistých porostech nebo smíšen s jasanem, jilmem a s dubem. Radějovské polesí vykazovalo hlavně dub a habr, v daleko menším množství i buk, lípu a osiku. Lesní personál však usiloval o jiný hlavní porost. Dal tam vysazovat na velkých plochách smrk, sosnu, modřín a jivu. Polesí Kněždub charakterizovaly dub, habr a buk, v malém i osika a lípa. V nejmladších porostech se objevoval smrk a borovice, v daleko menším množství jiva a modřín. Ve veleckém polesí byl vykazován buk a habr, v mlazinách převládající smrk, jinak i lípa a osika. V novolhoteckém polesí zaujal tehdy buk ponejvíce v čistých porostech dokonce více než tři čtvrtiny plochy. Nová výsadba tam směřovala ke stejnému poměru smrku a buku.

Lesmistr Jiří Obora si přál snížit nadvládu jasanu a dubu. Soudil, že se jasan všude nehodí a že dub patří hlavně k cestám a do alejí. Zvláště se mu zamlouval topol kanadský; považoval ho za nejlepšího zástupce měkkých dřevin, za producenta výborného stavebního dřeva, které se dalo stržít za dvojnásobek oproti jasanovému. Dal si práci a vypočítal přírůst topolu. Přírůst porovnal s jasanem. Vyšlo mu toto: jasan dával při šedesátiletém turnusu sedmdesát sáhů na jitra, a tak dvě stě padesát plnometrů na hektar, topol kanadský poskytoval při třicetiletém turnusu devadesát sáhů na jitra, a tak tři sta plnometrů na hektar. Dovožoval, že topol kanadský mohl být tím pádem v obmýtní době jasanu smýcen dvakrát a že mohl poskytnout sto osmdesát sáhů na jitra, čili o sto deset sáhů více než jasan. Stěžoval si také na to, že neměl po ruce dostatek semene a sazenic jasanu a že materiál sotva stačil na zalesnění ročních pasek a poškozených starších jasanových kultur.⁴³

Zařizovací elaborát z roku 1867 uvedl rovněž poměr věkových tříd. Vycházel takto:⁴⁴

Obmýtní doba (roků)	polesí	věková třída					celkem
		I	II	III	IV	V	
100	Velká		43,30	98,74	166,75		
	N. Lhota	234,32	1 177,21	150,47	510,21	448, 42	
80	Radějov	125,69	211,84	633,97	218,61		
	Kněždub	164,99	164,62	95,69	305,78		
60	Strážnice	142,66	30,68	278,10	289,61		
	Radějov	–	67	273,37	82,49		
	Kněždub	–	–	439,16	51,52		
	Velká	59,44	178,54	96,01	93,84		
30	Strážnice	105,47	69,50	201,67	–		
	Rohatec	262,84	105,37	69,32	–		

Vidíme, že nejvýznamnější položkou se stala druhá věková třída s obmýtní dobou sto let v polesí Nová Lhota a že byl tento stav jednoznačně pozitivní. Celkově lze činnost lesníka Jiřího Obory shrnout takto: ve strážnických lesích dal určit rozlohu porostní půdy, holin a remíz, zajímal se o stávající a o budoucí dřevinnou skladbu, preferoval topol kanadský, smrk, sosnu a modřín a věnoval náležitou pozornost poměru věkových tříd a zvýšení obmýtní doby.

Nové a moderní zařízení bylo provedeno podle jednotlivých polesí pod vedením lesmistra Maxe Hrdliczky až na počátku dvacátého století, čili zhruba již po pětaticeti letech od předchozí a poslední hospodářské úpravy strážnických lesů. Dodnes se bohužel dochovaly jen dva elaboráty pro polesí Strážnice a Velká: „Einrichtungs-Elaborat von Reviere Strassnitz 1901/02–1910/11“ a „Einrichtungs-Elaborat von Reviere Welka 1901/02–1910/11“. Práci na tomto velikém díle byli tehdy pověřeni již představení lesní úředníci: geometři Richard Haschke a Arnošt Mortek. Plochy znovu pečlivě měřili podle předpisů polygonální metody teodolitem: malé komplexy lesa považovali za jeden polygon, větší komplexy rozdělili podle hlavních linií na více polygonů. Po zaměření lesní odborníci označili hranice tak, že každý bod zlomu hraniční linie dali fixovat jedním nebo více hranečníky s vyrytou značkou „HS“, čili „Herrschaft Strassnitz“ a s vyrytým běžným číslem. Zaměřili i vnitřní detail buzolou s optickým měřením vzdáleností.

Zařizovací elaborát polesí Radějov z roku 1903 nebyl nalezen. Dalších několik dodnes dochovaných elaborátů vzešlo z provedených revizí zařízení po deseti letech, čili decennálních revizí, jejichž autorem byl opět Max Hrdliczka: „Revisions-Elaborat von Reviere Strassnitz 1911/12–1920/21“, „Revisions-Elaborat von Reviere Welka 1911/12–1920/21“, „Revisions-Elaborat von Reviere Radiejow 1913/22“, „Revisions-Elaborat von Reviere Strassnitz 1921/22–1930/31“, „Revisions-Elaborat von Reviere Welka 1921/22–1930/31“, „Revisions-Elaborat von Reviere Radiejow 1923–1932“ a „Revisions-Elaborat von Reviere Welka 1931/32–1940/41“. Pod tuto poslední revizi se podepsal nadlesní Antonín Mikeš. Z těchto jedinečných, německy psaných prvotních podkladů vyčteme značné množství informací o lesích strážnického velkostatku: mimo jiné o nových rozdělovacích liniích beroucích zřetel například na převládající vítr, terén, síť cest a postup sečí, o hospodářských skupinách a pěti věkových třídách, o obmýtních dobách, o zjištěných zásobách a z nich vyplývajících etátech na decennium a na rok, o předepsané těžbě mýtní, předmýtní a celkové pro tvrdé a měkké dřeviny, o skutečných těžbách užitkového a palivového dříví a klestu a o směrech této těžby. Nechybějí v nich však ani ukazatele mimo jiné o zalesňovacích výkonech, o obnovních způsobech: o prosvětlovacích sečích a o přirozeném a umělém zmlazení (včasných podsíjích a doplňovacích sadbě) světlomilnými druhy, o péči o podrost, o silných probírkách v listnatých porostech a o slabých a častějších probírkách v jehličnatých lesích. Vyčteme z nich svědectví o dřevinné skladbě (jasan, dub a topol kanadský; buk, smrk, jedle, douglaska a *Abies sitchensis*), o škodách způsobených periodickou záplavovou vodou, dále pak i suchem, mrazem, sněhem, ledovkou, větrem, okusem zvěře, pastvou hospodářských zvířat, hmyzem a člověkem atd. Na základě nich se můžeme seznámit především s předpisy o směru

zmlazování, s doporučeními budoucí dřevinné skladby (preference jasanu a dubu), s nově zakoupenými a odlesněnými pozemky, čili s přírůstků a úbytků porostní půdy, se zhoršením vodních poměrů v polesí Strážnice kvůli regulačním pracím na horním toku řeky Moravy. Neméně zajímavé jsou i zprávy o odprodeji lesní půdy v letech 1931 a 1932 obci Javorník a lesním družstvům Javorník a Velká, o dopravě a zpeněžení dříví aj.

Zařizovací elaborát **polesí Strážnice** z roku 1901 se rozepisuje mimo jiné o tom, že naděje kladené do topolu kanadského zklamaly. Například v roce 1878/79 udeřila velká zima a desetileté až patnáctileté topolové mlaziny na velkých plochách vyhynuly. Zbylé porosty prořídily takovým způsobem, že je bylo zapotřebí pokácet. Mráz nepoškodil pouze jednotlivé topoly vtroušené do jasanových porostů. Elaborát doporučil, aby byl topol kanadský napříště používán jen jako příměs k jasanu a k dubu, u cest a u rozdělovacích linií, dále aby byl urychleně navýšen podíl dubu i na úkor jasanu, především kvůli plánované regulaci řeky Moravy.

Ve zcela rovinném území polesí Strážnice šlo nové rozdělení považovat opět za přímočaré a nevznikly při něm ideální figury. Bylo však dbáno na to, aby úseky byly co nejširší, aby nezničily ty dosavadní a aby nepřišla nazmar ani píď dobré lesní půdy. Území rozdělené na dva díly řekou Moravou kopírovaly nové rozdělovací linie, vedly od severu k jihu a pak i od severovýchodu k jihozápadu a k jihu. Nebezpečí větru nebylo nutné uvažovat. Přesto byl brán zřetel na převládající jihozápadní vítr působící na mladé porosty. Měl se dodržovat jižní směr zmlazování. Plán byl provizorní, nepředepisoval pravidla, poněvadž se daného území měla týkat regulace řeky Moravy. Po zjištění zásob byl etát tehdy stanoven takto (plnometry):⁴⁵

Zásoba	druh těžby	etát na decennium			tj.	
		tvrdá	měkká	celkem	na rok	
102 400	mýtní	18 665	2 990	21 655	2 165	
	předmýtní	6 508	1 010	7 518	750	
	celkem	25 173	4 000	29 173	2 915	

Jiný materiál, revizní elaborát polesí Strážnice z roku 1911, konstatoval závažné zhoršení vodních poměrů kvůli regulačním pracím na horním toku řeky Moravy. Přitom regulační práce na Strážnicku dosud zahájeny nebyly. Kvůli dalším změnám vodního režimu mělo být upuštěno od zakládání jasanových porostů. Topol kanadský měl být pěstován jen jako příměs s jasanem a dubem nebo na okrajích porostů a průseků, kde dosahoval „krásného růstu a hmoty“. Elaborát zavrhl metodu ochranného, čili hnacího porostu vrby, poněvadž vedla k nestejným porostům a k mezerám v nich. Stejně dílo z roku 1911 informovalo dále o tom, že v polesí Strážnice byly nově zakoupené pozemky zaměřeny buzolou a navázány na polygonální tahy. Obmýtní doba tam byla stanovena na osmdesát let a celkový etát takto:

Zásoba	druh těžby	etát na decennium (plnometrů)			tj.	
		tvrdá	měkká	celkem	na rok	
118 506	mýtní	16 300	7 700	24 000	2 400	
	předmýtní	1 600	8 500	850	3 250	
	celkem	23 200	9 300	32 500	3 250	

V roce 1921 byla v polesí Strážnice zjištěna porostní půda na ploše takřka sedm set hektarů a zásoba 122 754 plnometry, byl tam stanoven etát na decennium ve výši 27 650 plnometrů mýtní těžby a 7 900 plnometrů předmýtní těžby, čili dohromady 35 550 plnometrů. Zároveň bylo počítáno s odlesněním na ploše bezmála pětadesát hektarů (viz dříve). Tím pádem byl na zbylé ploše o jen málo více než šest set jednadvacet hektarů se skutečnou zásobou 104 959 plnometrů stanoven roční etát pro mýtní těžbu 2 336 plnometrů a pro předmýtní těžbu pouze 726 plnometrů.

Revizní elaborát stále stejného polesí z roku 1921 popisoval již známé potíže a zhoršování vodního režimu zvláště v jasanových porostech. Ale nejenom to. Již předešlý elaborát dbal i na estetiku lesa a doporučoval pěstování dubu červeného, černého ořešáku a břízy. Pro odlesnění navrhl porosty v oddělení 38 až 40, 42, 43 a 48 na rozloze bezmála dvaadesát hektarů a k tomu ještě oddělení 27c na rozloze necelých čtyř hektarů. Z odlesněné plochy měly vzniknout louky. Nakonec bylo ve dvacátých letech skutečně odlesněno:⁴⁶

1921/22	6,65 hektaru	1 052 plnometry
1924/25 (za účelem výstavby silnice)	0,73	216,2
1925/26	14,67	3 363
1926/27	28,65	9 118
1927/28 (za účelem regulace Veličky)	?	591,5
1929/30	?dtto	385 plnometrů

Několikrát zmiňované regulační práce započaly v polesí Strážnice až v roce 1928. Kvůli nim byl odlesněn pruh o šíři šestačtyřicet metrů v odděleních 8, 20 až 22 a hráz o šíři čtrnáct metrů v oddělení 9, 15 až 18 a 20 až 22. V polesí Strážnice byly v letech 1867 až 1921 nalezeny tyto skutečné zásoby dříví (hektary a plnometry):

Rok	zalesněná plocha (ha)	tvrdé dřeviny	měkké dřeviny	celkem zásoba	normální
1867	?	46 878	20 960	67 838	?
1901	734,15	86 926	15 475	102 401	?
1911	748,49	96 272	22 234	118 506	110 804
1921	697,70	?	?	122 754	?

Z uvedených údajů vidíme, že se všechny ukazatele zvyšovaly kromě již vysvětleného poklesu zalesněné plochy a kromě menší potřeby palivového dříví. K dispozici máme i přehled věkových tříd v polesí Strážnice v letech 1901 až 1921:

Rok	hospodářská skupina	věková třída					celkem
		I	II	III	IV	V	
1901	listnatý les	173,54	183,16	202,79	53,32	32,14	644,95
	jehličnatý	–	0,76	4,29	–	84,15	89,20
1911	listnatý	126,20	218,13	222,45	61,84	3,04	631,66
	jehličnatý	116,83	–	–	–	116,83	
1921	listnatý	132,55	134,98	149,48	164,26	5,71	587,67
	jehličnatý	105,99	–	–	–	4,07	110,03

U listnatého lesa měla nejvyšší zastoupení do počátku dvacátých let třetí věková třída, potom zákonitě třída čtvrtá. Jehličnatý les v první věkové třídě měl jen nízký podíl, poněvadž se jednalo o luh. V letech 1901 až 1930 dali ve stejném polesí lesníci vytěžít (plnometry):

Decennium	užitkové dříví			celkem	z toho předmýtní těžba
	palivové	klest dříví			
1901–1910	25 763,66	9 350,62	4 095,15	39 209,43	15 689,67
1911–1920	–	–	–	33 997,01	13 173,40
1921–1930	22 544,91	20 629,50	3 206,10	47 380,51	16 105,19

Potřeba a skutečná těžba užitkového dříví a klestu klesala. Překvapuje vysoká těžba palivového dříví a podíl těžby předmýtní především v důsledku odlesnění přibližně sedmdesáti hektarů porostní půdy. Ze stejného období let 1901 až 1930 známe i údaje o zalesňování ve stále stejném polesí Strážnice:

Decennium (ks)	plocha (ha)		náklady (K a Kč)			spotřeba	
	Nové za- lesnění	vylep- šení	materiál	práce	celkem	semen	sazenic (kg)
1901-1910	203,48	294,30	20 268	2 198	22 466	3 134	1 532 525 2 270 776
1911-1920	64,74	108,67	1 052	54 256	55 308	410	304 390 931 654
1921-1930	46,12	109,10	1 700	120 600	122 300	1 620	252 160 680 341
celkem	314,34	512,07	23 020	177 054	200 074	5 164	2 089 075 3 882 771

V přehledu můžeme posoudit mimořádné zalesňovací výkony hlavně v prvním uváděném decenniu a k tomu skutečnost, že vylepšování převažovalo vždy nad novým zalesněním.⁴⁷ Celkové zastoupení dřevin v letech 1846 až 1942 shrnuje tento přehled (procenta):

Rok	jasan	vrba	dub	jilm	osika	olše	bříza	topol	orešák
1846	33	32	11	8	7	3	4	2	---
1901	56	3	12	3	---	11	10	3	2
1931	70	---	14	2	---	3	---	10	1
1942	57	---	16	2	---	6	1	16	2

Vidíme, že od počátku dvacátého století a v polesí Strážnice měl nejvyšší zastoupení podle očekávání jasan, dub a topol kanadský a že žádné zastoupení neměla například osika, jiva a lípa. (Pokračování.)

Poznámky:

- 1 Malá obec Geyersberg v politickém okrese Krems a v soudním okrese Mautern. Srov. *Allgemeines Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortschaften Österreichs nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. Nebst vollständigem alphabetischem Namensverzeichnis. Herausgegeben von der K. k. statistischen Zentralkommission.* Wien : K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1915, s. 9.
- 2 Jednalo se jistě o Franze Grebnera, * 1791?, † 1851 Dačice, generálního plnomocníka či zmocněnce dalberských velkostatků a průkopníka řepného cukrovarnictví. Spolu s mladším bratrem Tomášem, vysokoškolsky erudovaným cukrovarnickým odborníkem, založil v roce 1829 v budově vrchnostenského pivovaru v Kostelním Vydří na velkostatku Dačice svobodného pána Karla Dalberga první řepný cukrovar moderního údobí v habsburské monarchii. Bratři dali provoz vybavit jednoduchými stroji poháněnými zvířecí a lidskou silou a dali u dvora v Kostelním Vydří pokusně pěstovat řepu. Řepy, jejíž semeno bylo kupováno v Německu, však byl nedostatek, poněvadž půda a podnebí na Dačicku se vyloženě nehodily pro pěstování této plodiny. Cukrovka byla proto nahrazována hlavně sirobem z brambor. Po zrušení výroby cukru, která byla odstěhována na jiný dalberský velkostatek Malešov, se v Kostelním Vydří nadále udržela škrobová sirobarna, likérka a octárna. Ani neúspěch v Kostelním Vydří F. Grebnera neodradil od dalšího podnikání. Hned v roce 1832 zakoupil dva domy na Dolním náměstí v Dačicích. V roce 1833 tam založil první rafinérii cukru na Moravě zpracovávající tuzemský cukr a dovážený třtinový cukr z Východní Indie a získal pro podnik zemské formální tovární oprávnění. Srov. CHYLÍK, Jindřich, *Nejstarší moravské cukrovary.* Časopis Společnosti přátel starožitností. Ústřední orgán historické vlastivědy české, 1954, roč. 62, s. 123–125.
- 3 Srov. Moravský zemský archiv v Brně (MZA), fond E 67 Matriky. Farní úřad Moravec. Matrika narozených, sv. II, oddíl pro Moravec, s. 127. Všechny osoby v této elitní rodině byly katolíky.
- 4 Peter Hrdliczka (též Hrdliczka, Hrdličzka), * 17. 11. 1818 ?Geyersberg, † ?? . Matka Emilie rozená Grebnerová, * 12. 6. 1833 Döbling či Döbling u Vídně, † ?? . Max Hrdliczka se objevuje ve sčítacích

- operátech Moravce z let 1869 a 1880. Hrdliczkovi zjištění sourozenci k roku 1880: Gustav (* 1855? Moravec, † ??, c. k. nadporučík ve službě), Leopold (* 1858? Moravec, † ??, příručí v zemědělství ve službě), Ferdinand (* 1860 ?Moravec, † ??, studující na C. k. německé vysoké škole technické v Brně), Pavel (* 1863?Moravec, † ??, v kadetním ústavu v kartouze ve [stálé] službě), Viktor (* 1867 ?Moravec, † ??, studující na gymnáziu v Brně) a Marie (* 1872 ?Moravec, † ??). Srov. Sčítací operáty Moravce z let 1869 a 1880 – písemné sdělení Mgr. Víta Křesadla, archiváře Státního okresního archivu ve Žďáře nad Sázavou, ze dne 2. prosince 2004 (zn. 665/2004).
- 5 Velkostatek získal Gabriel Gudenus (* 1795?, † 1879?) v roce 1858. Dále je uváděn hrabě Heinrich Gudenus (* 25. 12. 1839 Vídeň, † ??). Srov. HELLER, Hermann, *Mährens Männer der Gegenwart. Biographisches Lexikon. 1. Theil. Gesetzgeber und Politiker*. Brünn : nákl. vl., 1912, s. 48–49. K tomu srov. i HOSÁK, Ladislav, *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha : Společnost přátel starožitností čsl., 1938, s. 69–71 a 960; MZA, fond G 205 Rodinné písemnosti Gudenů 1836–1944 [inventář z roku 1962] a MZA, fond F 134 Velkostatek Moravec-Mitrov (1451)–1943 [inventář z roku 1960]. Ve fondu velkostatku jsou mimo jiné lesní hospodářské plány a knihy, protokoly hospodářských konferencí a zlomky registratury lesního úřadu a správy velkostatku řázené chronologicky a věcně, dále z účetního materiálu mimo jiné účty důchodní, purkrabské, lesní a lihovarnické a k tomu i stavební plány. Srov. VOLDÁN, Vladimír (red.), *Státní archiv v Brně. Průvodce po archivních fondech*. Sv. 3. Praha: Archivní správa ministerstva vnitra, 1966, s. 171–173.
- 6 Srov. *Neuester Schematismus der Herrschaften, Güter und Zuckerfabriken in Mähren sowie der auf den Gütern bestehenden Bräuereien, Brennereien und sonstigen Industrien, deren Besitzer, Pächter und der dabei angestellten Beamten. Nebst einem Anhang: Besitztitel der landtäflichen Güter in Mähren. IV. Jahrgang*. Brünn : Fr. Karafiat, 1884, s. 101; *Neuester Schematismus [... in Mähren und Schlesien ... VII. Ausgabe ... Karafiat & Sohn]*, 1893, s. 127–128 (již jen Moravec), a *Neuester Schematismus*, 1896, s. 130–131. Dále srov. i SITENSKÝ, František (red.), *Hospodářský slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie veškerého hospodářství polního, zahradního i lesního, jakož i průmyslu hospodářského 2 (Ch–M)*, 1909, s. 1208. Dále jen HSN.
- 7 Tamtéž.
- 8 Podle sdělení Mgr. Víta Křesadla záznamy o Hrdliczkově školní docházce nejsou k dispozici, poněvadž fond moravecké školy obsahuje písemnosti až od konce devatenáctého století.
- 9 Srov. Verzeichnis der in den abgelaufenen 50 Jahren absolvierten Hörer: „633. Hrdlička Max. 1865. Morawetz. Mähren. Forstmeister und Güterdirector. Strassnitz. Mähren.“ In REUSS, Hermann, *Festschrift zur Feier des 50jährigen Bestandes der mähr.-schles. höheren Forstlehranstalt Aussee – Eulenberg – Mähr.-Weisskirchen*. Brünn: Mährisch-schlesischer Forstschulverein, 1902, s. 284–285. O škole pro výchovu lesníků na Moravě a ve Slezsku vzniklé na návrh Johanna Friedricha Bechtela, nadlesního a lesního inspektora v Bzenci, a sídlící v Úsově, Sovinci a v Hranicích na Moravě srov. REUSS, H., *Festschrift*, s. 1n.; KONŠEL, Josef (red.), *Naučný slovník lesnický 2 (M–Ž)*. Písek : Matice lesnická, 1940, s. 1708–1711 – heslo Školství lesnické; ČABART, Jan (red.), *Naučný slovník lesnický 1 (A–I)*. Praha : ČSAZV; SZN, 1959, s. 292–295 – heslo Dějiny lesnického školství; KORF, Václav, Významné výročí Střední lesnické technické školy v Hranicích. *Lesnictví*, 1977, roč. 23 (L), č. 2, s. 53–64, a NOVOTNÝ, Gustav, *Johann Friedrich Bechtel a jeho působení na velkostatku Bzenec (Ke 195. výročí narození dnes polozapomenutého lesníka)*. In: Slovácko. Společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí 37. Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1995, s. 153–171.
- 10 Augustin Buchmayer, * 25. 7. 1835 Bitov u Znojma, † 8. 2. 1909 Olomouc, lesník, středoškolský učitel, redaktor, odborný spisovatel. Srov. o něm KRAETZL, Franz, *Die mährisch-schlesische Forstlehranstalt Aussee-Eulenberg während ihres ersten Vierteljahrhunderts. Denkschrift zu der am 4. und 5. August 1877 stattgehabten Feier des 25jährigen Bestandes der Lehranstalt ...* Olmütz : Festkomité, 1877, s. 54–55; TÝŽ, Buchmayer Augustin. *Notizen-Blatt*, 1888, s. 58; HESS, Richard, *Lebensbilder hervorragender Forstmänner und um das Forstwesen verdienter Mathematiker, Naturforscher und Nationalökonomen*. Berlin : P. Parey, 1885, s. 38; HELLER, H., *Mährens Männer der Gegenwart. Biographisches Lexikon. 3*. Brünn : nákl. vl., 1889, s. 16–17; Direktor Augustin Buchmayer †. *Verhandlungen der Forstwirte von Mähren und Schlesien. Zeitschrift des mährisch-schlesischen Forstvereines und Organ der forstlichen Landesversuchsstelle für Mähren und Schlesien* [Brno], 1909, roč. 60, s. 149–153 (dále jen *Verhandlungen*); *Nordmährerland. Hefte für Kultur und Wirtschaft*, 1942,

- roč. 1, s. 64, a BEDNAŘÍK, Karel, HAVELKOVÁ, Věra, *Časopisy a kalendáře vydávané Moravsko-slezskou společností pro zvelebení orby, přírodoznalství a vlastivědy v Brně. Bibliografie 1869–1898*. Praha : ÚVTIZ; ZM, 1977, s. 61, 126, 254 a 264.
- 11 Srov. REUSS, H., *Festschrift*, s. 219–220.
  - 12 Jednalo se o statek či jindy o velkostatek Křtiny (Kiritein), který tvořily vesnice Křtiny, Bukovina, Bukovinka, Ochoz a Proseč, který vykazoval rozlohu lesů přibližně 2 385 hektarů (celek 2 528 hektarů) a který v roce 1894 zakoupil známý velmož kníže Johann II. Liechtenstein. Srov. HOSÁK, L., c. d., s. 213 a 306, a MZA, fond F 82 Velkostatek Pozořice (1529)–1945. Správa velkostatku Křtiny 1894–1922 [inventář z roku 1960]. Podrobnosti uvádí: VOLDÁN, V. (red.), *Státní archiv v Brně. Průvodce po archivních fondech. Sv. 2*. Praha : Archivní správa ministerstva vnitra, 1964, 99–101.
  - 13 Srov. o tom *K sedmdesátinám lesního rady a ředitele velkostatku Maxe Hrdliczky*. Informační list, 1936, roč. 15, č. 6, s. 15–17. Karel Adler, * 22. 6. 1851 Sentice u Tišnova, † 22. 10. 1937 Kostelec nad Černými lesy u Kolína, lesník, chovatel krátkosrstých ohařů a jezevčků, organizátor zkoušek ohařů a rozhodčí exteriéru, člen Ústředního spolku pro ochranu honby a chov loveckých psů v Čechách, budovatel československé kynologie, čestný člen Československé myslivecké jednoty. Srov. PEŠKE, Rudolf, *Kynologie. Jubileum nestora českosl. kynologie. Stráž myslivosti. Myslivecký věstník spolků sdružených v Československé myslivecké jednotě [Brno]*, 1931, roč. 9, s. 257, a KOVAŘÍK, Jaromír, *Biografický slovník významných osobností se vztahem k české myslivosti*. Praha: Českomoravská myslivecká jednota; Myslivost, s. r. o., 2001, s. 7.
  - 14 Srov. *K sedmdesátinám*, s. 15–17.
  - 15 Srov. *Neuester Schematismus*, 1884, s. 71–72, a dtto, 1893, s. 86.
  - 16 „Rájec alodní panství s lenním statkem Blanskem na Mor. (Maj. Hugo kníže a starohrabě Salm-Reifferscheidt.) Výměra 12 821,06 ha (polí 1229,11, luk 97,24, zahrad 59,48, pastvin 145,45, lesů 11 200 [ve schematismech bezmála 11 471], neplodné 89,78 ha). Hosp. [odářský čili zemědělský] průmysl: pivovar, cukrovar, lihovar, 2 cihelny, školka, mlýn a rybníkářství. Ředitelství tamtéž.“ Srov. *HSN 4 (R-Ž)*, 1924, s. 12. Dále srov. HOSÁK, L., c. d., s. 308–314, a Salmové. In VOLDÁN, V. (red.), *Státní archiv. Sv. 2*, s. 233–242. V MZA ochraňují fondy: F 23 Salm-Reifferscheidtové. Ústřední správa Rájec nad Svitavou 1830–1950 (uloženo v Kunštátě na Moravě, inventář bez jmenného rejstříku); G 150 Rodinný archiv rájeckých Salm-Reifferscheidtů (1202) 1227–1970 (uloženo v Brně v depozitáři na ulici Cejl, inventář Vladimíra Voldána a Josefa Musila z roku 1970 se jmenným rejstříkem).
  - 17 Srov. *K sedmdesátinám*, s. 15–17.
  - 18 Zanedlouho Richard Haschke přešel s Maxem Hrdliczkou, jistě jeho příznivcem, do služby na velkostatek Strážnice (viz dále).
  - 19 Srov. *Neuester Schematismus*, 1893, s. 165–169; dtto, 1896 [VIII. Ausgabe. Brünn : Karafiat & Sohn], s. 168–175, a dtto [IX. Ausgabe], 1899, s. 149–153.
  - 20 Srov. k tomu heslo Impregnování (dřeva) v *HSN 2 (Ch–M)*, 1909, s. 94–95.
  - 21 Srov. *K sedmdesátinám*, s. 15–17.
  - 22 Mgr. Helena Foukalová, archivářka Státního okresního archivu v Kroměříži, sdělila písemně dne 29. prosince 2004, že nenalezla o Maxi Hrdliczkovi žádnou zmínku ani v evidenci obyvatelstva v Bystřici pod Hostýnem (matriky cizích příslušníků a domů, sčítací operáty z roku 1900) ani ve fondu Okresní úřad Holešov (stavební dokumentace Impregny). Netušíme, proč závod vznikl zrovna v Bystřici, kdo Hrdliczkům radil, kde na podnikání vzali peníze, jaké měli výsledky, komu a v jakých objemech zboží prodávali atd.
  - 23 Srov. <http://www.mubph.cz/Město/Historie>. Oficiální internetové stránky města Bystřice pod Hostýnem.
  - 24 Srov. MZA, fond G 146 Rodinný archiv Magnisů (1217) 1506–1944 [inventář z roku 1963], a MZA, fond F 90 Velkostatek Strážnice 1601–1945. V úředních knihách fondu velkostatku Strážnice s Velkou jsou mimo jiné lesní hospodářské plány a jiné knihy lesního hospodářství z let 1801 až 1932, odhady objektů a zařízení z let 1897 až 1938, ve spisovém materiálu například dominicalia z let 1669 až 1912, oeconomica z let 1780 až 1945, korespondence velkostatku z let 1845 až 1945, korespondence ředitelství z let 1834 až 1945, nájmy a pronájmy z let 1769 až 1907, prodeje a směny pozemků z let 1788 až 1940, průmyslové podniky z let 1764 až 1923, záležitosti lesní z let 1848

- až 1942, daňové z let 1789 až 1918 a stavební z let 1800 až 1944, regulace toků a jezy z let 1741 až 1921, meliorace (1942), obecní účty a hospodaření z let 1766 až 1913 a tak zvané různé z let 1751 až 1945. Z doby působení Maxe Hrdliczky do účetního materiálu mimo jiné patří: účetní knihy a doklady úřadů důchodního a pivního z let 1753 až 1945, účty – lesního úřadu (1763–1945), purkrabské (1766–1920), sklepní (1734–1924), rybniční (1770–1925), stavební (1825–1914), pily (1857–1925), cihelny (1863–1914) a elektrárny (1922–1925), k tomu i lesní mapy z let 1845 až 1943, plány budov z let 1845 až 1909, průmyslových podniků a jejich zařízení z let 1882 až 1925 a meliorací z let 1890 až 1905. Srov. VOLDÁN, V. (red.), *Státní archiv*. Sv. 3, s. 210–218.
- 25 Srov. *Neuester Schematismus*. X. Ausgabe. Brünn : Karafiat & Sohn, 1903, s. 158–159 („letzter bücherl. Einlagswert vom Jahre 1825: fl. 1 024 035 C.-M. Direkte Grundsteuer: K 30 154,58.“); Dtto, XI. Ausgabe. Brünn 1907, s. 161 (dtto); Dtto, XII. Ausgabe. Brünn : Georg Karafiat, 1912, s. 160–161 (tehdy přímá pozemková daň 28 831,21 K); TOPINKA, Bedřich, *Adresář velkostatků a statků, jich majitelů, nájemců, úřednictva a všech na nich stávajících průmyslových podniků markrabství moravského*. [?Brno; Vizovice: nákl. vl.], 1921, s. 103; *HSN 4 (R-Ž)*, 1924, s. 791, a HOSÁK, L., c. d., s. 417–420.
- 26 Anton Franz Magnis, * 1862?, † 1944?, konzervativní politik, doživotní člen pruské panské sněmovny a přívržec Hindenburga a Papena. Podle shora zmíněných schematismů též – „Ehrenritter des souveränen Malteserordens und Ritter des St. Georgordens in Eckersdorf in Preussisch-Schlesien“ a k roku 1912 přibýlo k předchozímu „Besitzer des Roten Adler-Ordens, Mitglied des preuss. Herrenhauses in Eckersdorf, Preussisch-Schlesien“.
- 27 Velkostatek Bzenec se statkem Dolní Moštěnice patřil na přelomu devatenáctého a dvacátého století hraběnce Amélii Reichenbach-Lessonitzové. Celek spravovaný z Bzence měl výměru bezmála 5 569 hektarů, z toho role byly vykážány na takřka 965 hektarech, louky na 167,5 a lesy na více než 4 338 hektarech. Dále tam byly tehdy uváděny tři pronajaté dvory a výroba šampaňského vína, jehož prodej vedla firma „Hraběcí Reichenbach-Lessonitzské vinné sklepy v Bzenci“. Srov. *HSN 1 (A-H)*, 1905, s. 386. Dále srov. HOSÁK, L., c. d., s. 408–410, 419 a 984; MZA, fond F 287 Velkostatek Bzenec 1604–1923 [inventář z roku 1964]. In VOLDÁN, V. (red.), *Státní archiv*. Sv. 3, s. 58–59. Ve fondu je mimo jiné parcelní protokol z roku 1917, lesní hospodářské plány z let 1885 a 1898, lesní porostní mapy z let 1883 až 1911, spisy daňové z let 1852 až 1919 a nadací z let 1788 až 1923 a důchodní účty z období 1843 až 1918. K tomu srov. též NOVOTNÝ, G., *Johann Friedrich Bechtel*, s. 153n.
- 28 Srov. PINKAVA, Jaroslav, *Historický průzkum lesů. LZ Strážnice. LHC Hodonín, Bzenec, Velká nad Veličkou*. Kroměříž : Ústav pro hospodářskou úpravu lesů, 1965, s. 30–32. Tento materiál v podobě vyvážaného strojopisu Pinkava vypracoval pro potřeby hospodářské úpravy lesů na základě archivních pramenů v institucích s dnešním názvem MZA (v Brně a v Kroměříži) a Státní okresní archiv v Uherském Hradišti a obsahuje cenné poznámky o správě strážnických lesů po roce 1650. Pinkava potvrzuje, že k roku 1901 řídil polesí Strážnice revírník a že měl k ruce adjunkta. Dodává, že tamních pět hajných bylo lépe kvalifikováno než hajní v horských polesích a že měli možnost také lépe bydlet. Od Pinkavy dále víme, že se hlídači Bažantnice a Doubravky starali pouze o záležitosti myslivosti, poněvadž si vlastník velkostatku přál tyto izolované parcely z pravidelného hospodaření vyloučit (viz dále), že v polesí Velká tehdy pracoval revírník a adjunkt, kterým bylo v roce 1901 podřízeno osm hajných, vlastně místních obyvatel bez patřičných vědomostí a bez dalších nezbytných kvalit. Navíc bydleli ve vesnici a do lesa prý měli „příliš daleko“.
- 29 Srov. *Chytilův úplný adresář Moravy*. ?Brno : nákl. vl., 1911, s. 275–277 – „Les. spr.: Hrdlička Max, lesní rada...“
- 30 K roku 1921 Bedřich Topinka vypočítává: jeden dvůr ve vlastní režii a šest pronajatých – pět dvorů akciové společnosti pro průmysl cukerní v Hodoníně a jeden dvůr akciovému cukrovaru v Kelčanech.
- 31 Srov. LUSTIG, Rudolf (red.), *Schematismus velkostatků v zemi Moravskoslezské*. Praha: nákl. vl., 1935, s. 241–242. Lustig ještě uvádí, že území strážnického velkostatku zasahovalo do správního obvodu jak tehdejších Okresních úřadů v Uherském Hradišti, Hodoníně a v Kyjově, tak i soudních okresů Bzenec, Uherský Ostroh, Strážnice a Kyjov; k terénu: „většinou rovina a vlnitý terén; nadmořská výše 195–300 m²; k povaze půdy: „různá; hlinitá, částečně písčito-hlinitá a částečně

- píščitá půda (u Bzence)“; k podnebí a povětrnostním poměrům: „mírné podnebí, málo srážek“. Lustig vypočítává patronáty ve Strážnici, Velké, Nové Lhotě, Bzenci a ve Vracově a k velkostatku přiřazuje zámek s parkem ve Strážnici. V tomto městě – mimo jiné s okresním soudem, berním a poštovním úřadem, s telegrafem a telefonem, s železniční a četnickou stanicí, s farou, s reálným gymnáziem, měšťanskou a zimní hospodářskou školou, s nemocnicí a lékárnou, se čtyřmi lékaři, dvěma zvěrolékaři, se třemi advokáty a notářem, s továrnou na mýdlo, dvěma pilami a mlýnem – před polovinou třicátých let spočetl 857 domů, v nichž žilo 5 176 českých, pětáctýřicet německých, dvě stě osm „jiných“ a padesát cizích obyvatel. Dále srov. 141) Velkostatek Strážnice. In: VOŽENÍLEK, Jan, *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy. Země Česká a Moravskoslezská*. Praha: nákl. vl., 1930, s. 792–793. U Voženilka jsou sice místy částečně odlišné údaje o výměrách půdy, avšak vypisuje zajímavé podrobnosti: o provádění reformy v roce 1922 a 1925 v rámci dvorů Bzenec, Háj, Kněždub, Rohatec, Sudoměřice, Strážnice, Velká a Vracov, „lesního hospodářství“ a v rámci drobného přidělu zemědělské a stavební půdy ve všech čtyřiařiceti obcích s počty nabyvatelů, dále jmenuje přidělového komisaře a jemu podřízené dva technické úředníky, devět členů obvodového poradního sboru, probírá „otázku zaměstnaneckou“ týkající se tří set třiapadesáti osob, čili deseti úředníků, pětapadesáti zřízenců, sto čtyřiašedesáti deputátníků a sto čtyřiařiceti stálých dělníků. Z nich obdrželo sto osm peníze na přiděl půdy v celkové výši bezmála 570 000 korun, sto dvaasedmdesát v podobě odbytého ve výši takřka 1 230 000 korun a čtyřiařicet osob ve formě penzí v celkové částce 41 400 korun. Jen devětačtyřicet zaměstnanců bylo zaopatřeno dalším zaměstnáním. Srov. i VOLDÁN, V. (red.), *Státní archiv*. Sv. 3, s. 210n.
- 32 Srov. VOŽENÍLEK, J., *Předběžné výsledky*, s. 793.
- 33 Rudolf Lustig uvedl v položce „Úřednictvo a zaměstnanci“ pouze „Hrdliczku Maxe, lesního radu a ředitele velkostatku ve Strážnici“, Jan Voženílek vykazuje jen počty reformou dotčených osob bez jmen a příjmení.
- 34 Bývá tak označováno množství dřeva, které lze vytěžit, aniž se těžbou naruší podstata lesa. Má-li být etát správný a objektivní, musí se k němu dospět mnoha úkony v rámci hospodářské úpravy lesů.
- 35 Srov. *K sedmdesátinám*, s. 15–17.
- 36 Na strážnickém velkostatku to byly odhady z let 1694, 1727 až 1732 a 1786 až 1790. Srov. PINKAVA, J., *Historický průzkum*, s. 23.
- 37 Podrobnosti – tamtéž.
- 38 Jiří (Georg) Obora, * 1812 Bystřice pod Hostýnem, † 18. 11. 1876? Strážnice, lesník. V letech 1833 až 1834 studoval lesnický ústav v Mariabrunnu u Vídně. Srov. A. B., *Der Wuchsgebiete feste Grenzen. Verhandlungen*, 1907, roč. 58, s. 309–310.
- 39 Srov. PINKAVA, J., *Historický průzkum*, s. 23.
- 40 Jedno (tak zvané dolnorakouské) jitro (německy Joch) = 0,5754 hektaru.
- 41 Tamtéž, s. 15.
- 42 Tamtéž.
- 43 Tamtéž, s. 16.
- 44 Tamtéž, s. 17. Mělo by se jednat o: I – 0–20 let, II – 20–40, III – 40–60, IV – 60–80 a V – 80–100 let.
- 45 Plnometr = kubický metr zcela vyplněný dřevní hmotou.
- 46 Tamtéž, s. 17–18.
- 47 Jaroslav Pinkava dodává, že v letech 1901 až 1910 si školky vyžádaly náklad za materiál v částce jen přibližně sedm set čtyřicet korun a že vynaložená práce měla hodnotu více než 4 366 korun, dohromady přibližně 5 102,50 korun. V letech 1911 až 1920 to bylo jen necelých šest set osmdesát korun, dále bezmála 45 191 korun, dohromady tedy skoro 45 869 korun.

PhDr. Gustav Novotný, CSc., (n. 1959) vědecký pracovník Historického ústavu Akademie věd v Brně. Zabývá se badatelským výzkumem v rámci Biografického slovníku českých zemí a dějinami zemědělství a lesního hospodářství od poloviny osmnáctého do poloviny dvacátého století.

The Director of the Strážnice Estate Max Hrdliczka

Abstract

Maxmilián a.k.a Max Hrdliczka (b. June 6, 1865 in Moravec near Nové Město na Moravě, d. 1961? in Cape Town, South African Republic) was born into an elite Catholic family as a son of an estate director. He attended an elementary school and five grades of a lower high school. After that, he practiced forestry, probably in Lower Austria. In 1884, he graduated from the two-year federal forestry school in Sovinec, North Moravia. After the studies, he served his military conscription duty. Then, he served as an adjunct for mapping at the estate in Křtiny near Brno. Here, he was to learn from Karel Adler, a verderer and a hunting cynologist. After Hrdliczka had left the service in Křtiny, he got apparently employed at the estate in Rájec nad Svitavou. Here, he became a forestry managing clerk and a manager of forestry at the forest authority. Between 1893–1896, he was appointed a verderer and managed a large team of foresters at the forestry authority as well as in the field. In the Rájec estate, he found a rich field of activities and left here lasting imprints. Among other things, he set up an impregnation utility which processed lumber mostly for telegraph poles. After he had left, along with his brother they started a lumber impregnation plant in Bystrice pod Hostýnem. However, still in 1901, Hrdliczka became a verderer at the Strážnice (Strassnitz) estate. Here, he was to work for the next 42 years as a top administrative and economic clerk, and estate director in a large private business.

In 1917, Max Hrdliczka advised the Strážnice estate owner, the imperial count Anton Franz Magnis, to purchase the neighboring estate in Bzenec (Bisenz). Hrdliczka played a major role in realization of this merger and in managing the new economic unit. The interwar land reform was carried on the united estates under his management. The united estate lost over 2,000 hectares of agricultural land. However, the most important culture of the estate were forests. The article then describes in detail Hrdliczka's work in the field of forestry and the development of the estate's forests as well as their management from the mid 19th century. In all the forests commended to him, he and his staff dutifully took advantage of the right incremental ratios and the "diverse character of forests" from lowland mead forests by the Morava river to high altitudes around 1,000 m above the sea level. He won fame by successful rejuvenation of the deciduous forests. He meticulously introduced new and modern management of forests according to individual forest districts and re-assessed the results in every decade, among other developer activities. The first part of this study analyzes some figures related to forestry management in the Strážnice estate forests. (To be continued).

Direktor des Großgrundbesitzes in Strážnice Max Hrdliczka

Zusammenfassung

Maxmilián oder auch Max Hrdliczka (*6. 6. 1865 Moravec bei Nové Město na Moravě, † ?1961? Kapstadt/Südafrika) stammte aus einer elitären katholischen Familie des Großgrunddirektors. Er besuchte die Gemeindeschule und fünf Klassen der niederen Mittelschule. Danach leistete er das Forstpraktikum vermutlich in Niederösterreich ab. 1884 absolvierte er die zweijährige deutsche föderale Forstschule in Sovinec in Nordmähren. Nach dem Studium brachte er seine Militärpflicht hinter sich. Dann wurde er als Adjunkt für Kartierung auf dem Großgrundbesitz in Křtiny bei Brno (Brünn) eingestellt. Dort sollte er bei Karl Adler, Forstmeister und Kynologe, lernen. Hrdliczka trat aus dem Dienst in Křtiny aus und ließ sich vermutlich 1889 oder 1890 auf dem Großgrundbesitz Rájec nad Svitavou beschäftigen. Dort wurde er Disponent und leitender Förster im Forstamt. In den Jahren 1883–1896 wurde er zum Forstmeister ernannt und leitete ein großes Kollektiv von untergeordneten Förstern im Forstamt und im Betrieb. Im Großgrundbesitz Rájec fand er ein reiches Tätigkeitsfeld und hinterließ dort bleibende Spuren. Außer anderem ließ er den Imprägnierbetrieb errichten, wo Holz für Telegrafentangen verarbeitet wurde. Aus dem Dienst in Rájec ist er ausgetreten und 1910 errichtete er mit seinem Bruder einen Betrieb für Holztränkung in Bystrice pod Hostýnem. Noch im Jahr 1901 wurde Hrdliczka Forstmeister auf dem Strassnitzer (Strážnice) Großgrundbesitz. In Strážnice wirkte er dann zweiunddreißig Jahre lang mit Erfolg als verwaltender und wirtschaftender Hochbeamter in höheren Privatdiensten und als Direktor des Großgrundbesitzes.

1917 bewog Max Hrdliczka den Großgrundbesitzer Reichsgraf Anton Franz Magnis zum Kauf des Nachbargroßgrundbesitzes Bzenec (Bisenz). Hrdliczka hatte einen Löwenanteil an dieser Aktion sowie am Gestalten und Funktionieren dieses Komplexes. In der Zwischenkriegszeit wurde eine Bodenreform auf dem vereinigten Großgrundbesitz realisiert. Der Bodenfonds wurde um über zwei tausend ha Ackerboden verringert. Die wichtigste Kultur des Großgrundbesitzes waren jedoch die Wälder. Der Beitrag verfolgt deshalb genauer Hrdliczkas Wirkung im Bereich der Forstwirtschaft und berichtet über Entwicklung und Forsten der dortigen Wälder seit Mitte des 19. Jahrhunderts. Er und untergeordnetes Personal wirtschafteten vorbildlich in allen anvertrauten Wäldern und nutzten restlos alle günstigen Zuwächse, veränderlichen Waldcharakter vom Auerwald an der March bis zu Wäldern in der Höhe von tausend Metern. Hrdliczka wurde auch durch gelungene Verjüngung des Laubholzes berühmt. Er ließ eine neue und moderne Forsteinrichtung in einzelnen Waldrevieren sorgfältig machen. Immer nach zehn Jahren folgte die Revision und weitere Förderungsarbeiten. Der erste Teil des Beitrags analysiert einige Kennziffer der Forstwirtschaft im Waldrevier Strážnice.

ŽIVOT ŘEMESLNÍKŮ A DROBNÝCH OBCHODNÍKŮ¹ V UHERSKÉM HRADIŠTI NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ NA POZADÍ HOSPODÁŘSKÝCH ZMĚN

Jan Zapletal, Uherské Hradiště

Uzákoněním Obecního statutu města Uherské Hradiště a pozdějšími změnami volebního řádu a změnou hospodářské struktury, získávají živnostníci na přelomu 19. a 20. století nové postavení ve společnosti.

Záměrem studie je postihnout život živnostníků jako sociální skupiny, kterou spojuje vykonávání kvalifikovaných služeb v hospodářství města (maloobchod) a kvalifikovaná malovýroba (řemeslníci). Je tedy zaměřena na živnostníky, kteří měli majetek a většinou byli v pozici ekonomicky samostatných subjektů, což bylo vždy spojeno s určitým stupněm sociální prestiže, která plynula jednak z finanční samostatnosti a později i z odborné kvalifikace.

Podle typologie obyvatelstva českých zemích koncem 19. století² jsou zařazováni živnostníci, to jest řemeslníci malovýrobci, kapitalističtí malopodnikatelé, individuální malovýrobci a malí obchodníci do střední skupiny tzv. maloburžoazie (maloměšťanstvo - *Kleinstadtbürgertum*). Jejich velmi výraznou výhodou v boji s konkurencí představovalo vlastnictví nemovitosti, které stabilizovalo hospodářské a sociální postavení řemeslníka, zvyšovalo jeho možnost přijetí úvěru a dodávalo jeho postavení v rámci města na prestiži. Sociální postavení řemeslníka ve velkoměstě a malém venkovském městě se v tomto ohledu zřejmě příliš nelišilo.³

V Uherském Hradišti vládla v 2. polovině 19. století *purkmistrovská (radnická) strana* vedená Janem Protzkarem, jejíž jádro tvořila početná vrstva národnostně indiferentních měšťanů, mající své zájmy zejména v hospodářské oblasti.⁴ Město vykazovalo rysy stagnující lokality především složením obecního zastupitelstva, v němž dominovali představitelé starého středního stavu. Střetávaly se zde rozdílné zájmy zámožného měšťanstva a nespokojených řemeslníků, živnostníků a části inteligence. Střední a drobné vrstvy, které byly zatíženy novými daněmi, se snažily zúčastnit důležitých rozhodnutí městské samosprávy a podílet se na hospodářském rozmachu města.

Základním dokumentem ovlivňující zásadním způsobem fungování samosprávy v Uherském Hradišti od 2. poloviny 19. století až do vzniku Československé republiky se stal *Obecní statut královského města Uherské Hradiště z r. 1867*, pozměněný v dodatcích z let 1868, 1883, 1890, 1898 a 1899.⁵ Obecní statut byl pro vybraná města zvláštním privilegiem, lišícím se od obecního zřízení, a statuty jednotlivých měst se též lišily mezi sebou.⁶ Oproti Čechám byla moravská města statuty hojně obdařena - zvláštní statut mělo šest měst (Brno 1850, Olomouc 1866, Jihlava 1864, Znojmo 1867, Kroměříž 1870 a Uherské Hradiště 1867) - z mnoha důvodů, zvláště pak proto, aby byli Němci posíleni ve větších městech (krajských) a udrželi si značné pravomoci v samosprávě a tedy i větší vliv na politický a hospodářský rozvoj města.

Uherskohradištsí živnostníci a řemeslníci se v rámci emancipace středních společenských vrstev snažili uplatnit svůj rostoucí vliv i na chod města, a to prostřednictvím voleb. Ovšem díky statutu a volebnímu censu, který určoval váhu hlasů podle výše odvedených přímých daní, se až do konce 19. století v samosprávě prakticky neprosadili, jelikož rozhodující sociální a politickou skupinou ve městě byli vlastníci domů, tvořící měšťanskou vrstvu starousedlíků, a spřízněné rodiny. Z hlediska volebních předpisů tkví základní odlišnost statutu od běžných parametrů volebního zákona především v předepsané minimální daňové poplatnosti voličů pro jednotlivé volební kurie. Statut totiž záměrně stanovoval pro

drobné živnostníky téměř nepřekonatelnou laťku vysokých daňových odvodů I. a II. kurie. Pro první sbor se jednalo o 60 zlatých, pro druhý 20 zlatých a pro třetí 3 zlaté přímé státní daně. Podle volebního seznamu z roku 1877⁷ sledované skupiny, řemeslníci a obchodníci měli pod kontrolou jen poslední III. kurii, kde získali téměř šedesátiprocentní podíl ve voličstvu (110 tj. 52,4 % řemeslníků a živnostníků, 12 tj. 5,7 % obchodníků a 5 tj. 2,3 % občanů provozujících svobodná povolání), ve II. kurii jejich podíl nedosahoval ani 10 % (16 tj. 8,9 % obchodníků a pouze 2 řemeslníci – 1,1 %) a první volební sbor jim byl uzavřen úplně. Ani o šest let později – v roce 1883 – si oproti r. 1877 nijak zvlášť nepomohli. V r. 1893 živnostníci a obchodníci zcela ovládli III. kurii (62,7%), ve II. kurii posílili jen mírně (z 10 % v r. 1877 na 14,5 % v r. 1893) a v I. kurii získali řemeslníci a živnostníci 5,6% a obchodníci 12,4 %, což už dohromady není zanedbatelné procento. Naproti tomu významná část živnostníků a drobných obchodníků se na konci 19. století dostávala do oblasti ohrožené vyřazením z městského sboru voličů. V posledním sledovaném roce 1896 bezpečně ovládli nejpočetnější III. kurii s 384 voliči, zahrnující většinou řemeslníky, podomní prodejce, drobné obchodníky a drobné služební profese (např. holiči). Ve II. volební kurii už tvořili velkou skupinu obchodníci (33), následováni hostinskými (8). Dále zde nalézáme i 2 řezníky, 4 tesaře a stolaře, 2 kováře, 2 krejčí, 2 knihkupce, 1 knihtiskaře, hodináře, stavitele a pekaře.⁸ V Uherském Hradišti ze stanoveného volebního censu dokázali profitovat řemeslníci a obchodníci až v období let 1900–1918, kdy se v městském výboru vystříдалo 84 členů, z nichž bylo podle povolání živnostníků 34 (40,4%), obchodníků 11 (13,1 %), tři drobní podnikatelé (3,6 %) a dva továrníci (2,4%).⁹

Ve zkoumaných letech¹⁰ se město jeví finančně stabilizované, ale musíme předpokládat, že i před více než sto lety se používaly účetní triky. I přes finanční problémy při budování městské infrastruktury, jež se projevily ve formě rostoucího obecního dluhu a stále se zvyšujících obecních přírůžek, se dařilo město modernizovat. Modernizace byla drahá, ale přestože si města musela na vybudování komunální infrastruktury (případně na odkoupení původně soukromých podniků) vypůjčit značné částky, řada komunálních podniků, nehledě na společenskou nutnost vybudování, byla i dobrou investicí a splácení půjček nezatěžovalo příliš městský rozpočet, neboť inovace byly realizovány z každoročních výnosů podniků – tak tomu bylo v případě komunálních plynáren, jatek, elektráren apod. Jejich hospodářské výsledky dokazují, že města, která se ke komunalizaci plynárny a elektrárny neodhodlala, se připravila o zanedbatelné zisky.¹¹

Nákladné investice nutily uherskohradištskou obecní radu ke zvýšení daní. Nejvyšším tempem rostly obecní přírůžky. V r. 1898 činila přírůžka k zemské a silniční dani 81 %, v r. 1905 už to bylo 102%, jen o rok později 112 % a r. 1912 hrůzných 125 %. Podobně rychle se zvyšovaly i vlastní obecní přírůžky. Ještě na konci 19. století (1898) kolísaly mezi 30–60 %, v r. 1905 to bylo mezi 60–87 % a pár let před válkou (1912) už byl rozptyl od 60 k neuvěřitelným 250 %.¹²

Městský rozpočet se dělil na dvě části; na vydání a příjmy ze soukromého jmění (velkostatky, pozemky mimo vlastní obec, příjmy z aktivního kapitálu obce atd.) a vydání a příjmy z různých titulů (z trhů, z městských podniků atd.). Pokud byl schodek financí příliš velký, byl uhrazen z mimořádných plateb (často z peněz utržených prodejem městského majetku nebo ze zlepšeného hospodaření města). V tabulce 1. můžeme sledovat rostoucí příjmovou stránku rozpočtu, ale bohužel se zvyšujícími se příjmy rostou i výdaje. Příjmy rozpočtu rostly jen mírně – asi o 25 % za 14 let (1898–1912) – což můžeme pokládat za stagnaci, potvrzující zařazení Uherského Hradiště mezi tzv. *tradiční správní centra s retardujícím zemědělským zázemím* (podobný charakter měl např. Beroun, který ale nebyl statutárním městem), ve kterých se nenacházely velké průmyslové podniky. Spíše to byla města s vyšším počtem úředníků, učitelů, řemeslníků a obchodníků, kde zemědělci nabízelí na trzích své produkty. Obecně lze říci, že se tato města potýkala s nižší dynamikou hospodářského růstu a v dlouhodobém časovém horizontu stále více ekonomicky zaostávala.

Tab. 1. Hospodaření města Uherské Hradiště v letech 1898, 1905–1908 a 1912 (v korunách).

Rok	1898	1905	1906	1907	1908	1912
Příj. ze soukr. jmění	140.192	140.036	150.979	160.962	153.706	159.014
Příj. z různých titulů	104.754	160.817	136.622	135.883	137.354	146.986
Výd. ze soukr. jmění	107.946	95.932	101.440	101.734	98.437	110.033
Výd. z různých titulů	188.202	204.131	197.398	216.204	183.929	263.713
Příjmy celkem	244.946	300.853	287.602	296.845	291.060	306.000
Výdaje celkem	296.148	300.063	298.838	317.938	282.366	373.746
Hosp. výsledek	-51.202*	790	-11.236	-21.093	8.694	-67.745**

* Schodek byl způsoben náklady za nový vodovod. Celkové městské výdaje činily 892.534 korun (z toho 460 tis. je spořitelně splacený hypoteční dluh).

** Vysoká investice do výstavby nových silnic a chodníků (75 tis. korun).

Sledujeme-li, kolik činily každoroční platby úroků a umořování bankovních úvěrů (pasivní kapitál obce) a naopak jak vysoké byly příjmy z důchodů, obligací a jiných finančních produktů (aktivní kapitál obce), zjišťujeme, že poměr kapitálových příjmů k platbám byl asi 1:3 v neprospěch příjmů a umořování dluhů každoročně silně zatěžovalo rozpočet (viz tab. 2). Na rozpočtových výdajích se umořování dluhů podílelo mezi 15–20 %.

Modernizace obce probíhala v různých rovinách. Na přelomu 19. a 20. století se město po vzoru dalších snažilo zlepšit hygienické podmínky (výstavba vodovodu), ale také se kladl větší důraz na zaopatření nejhudších spoluobčanů a čím dál více se investovalo do zdravotní péče a udržování čistoty na městských pozemcích. Probíhaly velké investiční akce se zaměřením na výstavbu silnic a vůbec na úpravu městských prostor (výstavba chodníků, dláždění náměstí aj.). V neposlední řadě i vybudování městského osvětlení patřilo a dodnes patří mezi doprovodné jevy modernizace obce (viz. tab. 2.). Tyto finančně velmi nákladné akce sice zadlužovaly město, ale nezdá se, že by finanční instituce zatáhly „kohoutek“ s penězi a přestaly poskytovat úvěry. Nákladnými investicemi rostl i majetek obce, kterým pak mohla za úvěry a hypotéky ručit.

Tab. 2. Investiční náklady a příjmy z trhů města Uherského Hradiště v letech 1898–1912 (v korunách).

Rok	1898	1905	1906	1907	1908	1912
Příjmy z akt. kapitálu	12.246	17.726	13.525	14.379	13.865	13.948
Platby z pas. kapitálu	39.368	50.584	50.521	51.762	51.740	54.774
Příjmy z trhů	16.400	12.958	12.600	13.477	12.924	13.300
Čištění města	3.532	3.356	3.751	4.621	4.679	4.548
Podpora chudých	5.174	5.429	6.003	9.081	8.726	10.383
Silnice	8.188	6.027	24.901	4.795	8.372	3.230
Úpravy měst. prostorů	10.582	18.278	5.207	10.837	3.030	75.794
Vodovod	25.342	1.412	998	2.151	4.920	1.160
Osvětlení	9.054	10.457	10.732	10.432	11.024	11.336
Zdravotnictví	6.054	5.403	6.558	7.909	3.993	7.744

Modernizace znamenala pro mnohé drobné řemeslníky a obchodníky neobvyklý ruch a pohyb. Všichni museli ustoupit výstavbě nových silnic a cest a velkým úpravám veřejných městských prostorů, dávajícím městu nový ráz. Rozmáhala se doprava, zvláště pak v době velkých městských trhů. Stavba silnic, cest, komunikací všeho druhu byla pro rozvoj města stejně významná jako vybudování vodovodu nebo kanalizace. Takové investice významným způsobem zatěžovaly rozpočet. Musely tedy být rozvrženy na delší časové období s tím, že

stavěla-li se jeden rok nová silnice, přerušily se rozsáhlé úpravy městských prostorů a naopak (viz. tab. 2.). Obě investice současně si město nemohlo dovolit. Nejen do výstavby a úprav města, ale také na podporu zdravotnictví a nejchudších obyvatel šlo ať už z nadací nebo z rozpočtu čím dál více peněz.

V Uherském Hradišti se k roku 1880 provozovalo na 270 živností, z toho 18% se zabývalo výrobou ošacení (10 krejčích, 25 ševců, 6 kloboučníků, 4 kožešníci a 4 modistky) a 12% zpracováním potravin (11 pekařů, 13 řezníků a 9 uzenářů). Obchodních živností bylo 108, z toho 21 obchodů se smíšeným zbožím, 11 obchodů s přízím, 7 s látkami, 6 s potravinami, 9 hokynářství a 53 hostinců, výčepů a veřejných kuchyní a 3 jiné.¹³ Podle živnostenských rejstříků provozovalo v letech 1895–1907 svobodné a řemeslnické profese 469 obyvatel, z toho počtu ovšem během zmiňovaného období živnost složilo cca 200 z nich. Hostinskými a hotelovými službami se zabývalo 68 a jinými koncesovanými službami 39 obyvatel. Z významných měšťanů živnost složili například Josef Schaniak (v r. 1906 hostinskou koncesi), A. Prillinger, či I. J. Brünn.¹⁴ V následujícím období (1907–1919) už nebyl úbytek živnostníků tak značný. Svobodné živnosti provozovalo v tomto období 180, řemeslnické 119, hostinské 35 a ostatní živnosti 27 obyvatel města. V této době také došlo k ústupu významných uherskohradištských rodin ze živnostenských profesí, když Josef Schaniak převedl v r. 1912 svou velkou stavební firmu na společnost Alois Jaroš a Comand. či Robert Aulich zavřel v r. 1915 obchod se smíšeným zbožím. Obchodníci a řemeslníci německého (převážně židovského) původu (G. H. Höning, J. Schweiger, I. H. Berger, H. Braun, H. Morgenstern, B. Klein, F. Seyfert aj.) se dokázali vyrovnat se záští novin apelujících na Čechy, aby nakupovali u českých obchodníků a své podniky si i v tvrdé konkurenci udrželi. Díky rostoucí konkurenci byli řemeslníci a obchodníci českého původu nuceni zlepšit svůj přístup k zákazníkům (byli pověstní svou nechotou a neúslužností na rozdíl od německých židovských obchodníků), k čemuž silně nabádaly apelační listy Živnostenského společenstva. Postupem let byli „vychoováni“ k úctě a slušnosti k zákazníkům, což bylo ku prospěchu jejich konkurenceschopnosti.

Čechy byly zrušeny v letech 1859–1883 a místo nich bylo ve městě založeno *Společenstvo živnostníků*. Do jeho čela byl jednohlasně zvolen jeho zakladatel, uherskohradištský stavitel Josef Schaniak.¹⁵ Bylo to jediné společenstvo, které sdružovalo veškeré živnostníky ze všech odvětví. Postupem času byla zřizována jednotlivá oborová společenstva, která pak působila samostatně a nezávisle.¹⁶ Ze stanov společenstva vyplývá, že jeho členy byli i pomocníci (tovaryši) a učni a společenstvo tedy dohlíželo i na tovaryšské a mistrovské zkoušky. Společenstvo hned od začátku svého působení hájilo své zájmy proti přespolním živnostníkům a obchodníkům, dovážejícím zboží na týdenní trhy.¹⁷ Jako v každém jiném spolku i zde byly názorové spory samozřejmostí, časté byly stížnosti na volby členů předsednictva, neprobíhající vždy podle zákona (stížnosti, že volí i nečlenové společenstva atd.).

Ve městech se zemědělským zázemím měly důležitou pozici v hospodářství trhy, nejinak tomu bylo i v Uherském Hradišti. Na týdenních trzích směli své zboží prodávat jen uherskohradištské obchodníci a měšťanům byla přednostně vyhrazena doba, kdy mohou nakupovat dříve než mimoměstští (v létě do 8 hodin a v zimě do 9 hodin). Týdenní trh končil v létě v 11 hodin a v zimě ve 12 hodin. Ale i v ostatních pracovních dnech si na trhu mohli obyvatelé koupit potraviny a potřeby pro domácnost. Ještě dlouho před vypuknutím I. světové války (r. 1899) byl zaveden prodej na trhu i v sobotu.

Na trhu probíhal tvrdý konkurenční boj. Základem úspěšného prodeje bylo získat co nejlepší prodejní místo bez ohledu na obchodnickou profesi. Prodejci si velmi dobře hlídali své pozice a pokud se jim něco nelíbilo, nebáli se napsat stížnost obecní radě. Společenstvo se všemožně snažilo (když už to nešlo úplně zakázat) zkomplikovat prodej přespolních řemeslníků na trhu (kožešníků, punčochářů) a vykázat neohlášené obchodníky (např. z Uherskobrodka),¹⁸ což vedlo k pravidelné výměně listů mezi obecními radami obou měst. Nakonec tyto spory skončily smírem a dohodou o tom, že smí navštěvovat trhy ti živnostníci, kteří patří k profesím majícím své zastoupení v obou městech, ale také i ti, kteří se v jednom z měst nevyskytují (nožíři). Žádosti společenstva se neustále stupňovaly s tím, jak rostl kon-

kurenční boj. Čím dál častěji společenstvo žádalo, aby cizí a neoprávnění prodavači, kromě týdenních a výročních trhů, na zdejších trzích nesměli prodávat své zboží. Společenstvo si časem začalo být vědomo svého rostoucího vlivu a začalo s ofenzívou za zákaz podomního prodeje (nekvalitní zboží, prodejci nemají ohledy na nedělní klid apod.) a tyto žádosti se vzrůstající konkurencí se neustále množily. Obecní rada by i pomohla zákazem podomního prodeje, ale místodržitelství bylo neoblomné. Společenstvo nakonec dosáhlo určitého vítězství, když na týdenních trzích nesměli prodávat ti, co nebyli usedlými živnostníky v Uherském Hradišti (dle §66 a 67 živnostenského řádu). Došlo-li během trhů k nepředvídatelné změně počasí (nejčastěji k bouři) vedoucí k poškození zboží, bylo to náležitě zdokumentováno a poškozeným se zpravidla dostalo menší finanční náhrady.¹⁹ Trhy městu přinášely vysoký obrát v místních službách a důležité příjmy do městské pokladny.

Nejdůležitějším spolkem, u kterého mohli hledat živnostníci ochranu a oporu, bylo již zmiňované *Společenstvo živnostníků v Uherském Hradišti* (*Genossenschaft der Gewerbetreibenden in Ungarisch Hradisch*). Společenstvo živnostníků si velmi dobře střežilo všechny záležitosti kolem provozování živností a kdykoliv se objevily jakékoliv nesrovnalosti, vždy se je snažilo vyřešit. Nejčastější byly prohršky proti neoprávněnému provozování živnosti. Společenstvo ve svých stížnostech nevynechávalo nikoho. Provozovali-li františkáni v klášteře na popud kvardiána zlatnickou profesi, ihned byli vystaveni stížnostem na neoprávněnost provozování takové profese, iniciovaným řezbáři a „okrášliteli“. Neoprávněné provozování živností (tj. bez řádné koncese) bylo nejčastějším námětem stížností a týkalo se v podstatě všech živností. Spory rozhodovala obecní rada a nezřídká podávali stížnosti samotní živnostníci, často ti, kterým byly neoprávněnými živnostmi silně kráceny zisky. Pokutovány byly i zdánlivé maličkosti, jako třeba podávání kávy výčepními, nemajícími k tomu oprávnění. A také spory mezi samotnými živnostníky byly na denním pořádku. Nejčastějším předmětem sporu bylo zasahování si navzájem do živností, kdy například malíři prováděli zlacení a naopak zlatníci provozovali i malířskou živnost, kterou hravě zvládali, ale neměli k tomu koncesi. Mnoho živnostníků dopltilo i na tvrdost živnostenského řádu a to někdy až vězením. Např. pekařský pomocník Jan Roubal šel na 12 hodin do vězení za to, že opustil bez příčiny a výpovědi práci u pekaře Františka Buriana. Trest si nakonec díky neústupnosti svého mistra musel odsedět. Stížnostem společenstev spojených živností (kamaňů, kolářů...) se nevyhnuli ani největší z uherskohradištských podnikatelů. Velká stavební firma Josefa Schaniaka byla pohnána k odpovědnosti za to, že neoprávněně provozovala kolářskou živnost (úprava, oprava vozů a povozů rolníků, obchodníků apod.) a tím poškozovala malé živnostníky, kteří neměli sílu jí konkurovat. I přesto, že Schaniak byl členem obecní rady, nedokázal tuto při získat ve svůj prospěch, ani když jeho vliv neustále sílil a firma patřila k největším zaměstnavatelům a plátcům daní ve městě.²⁰ Mezi stížnostmi nalezneme i zajímavé perličky. Jednu z nich inicioval (spíše jako konkurenční „poškádlení“) ředitel lázni v Luhačovicích František Veselý, když si stěžoval na úroveň hotelů v Uherském Hradišti, ve kterých byl nucen strávit několik nocí – „*Otřesně špinavé, jednu noc v Hradišti v sedě na divanu prospati jsem musel, kolik štěnic bylo v postelích...*“²¹

K hájení zájmů řemeslnického stavu vydatnou měrou přispívala svou činností zvláště *Řemeslnická beseda* zřízená na počátku 20. století (r. 1902). Poplatky za členství byly nižší než ve spolku *Velehrad* (jen 4,80 K), ale činnost spolku tím nijak nestrádala. Beseda pořádala spoustu přednášek iniciovaných aktivním předsedou Rudolfem Kubičkem a jednatelem Josefem Balcarem a mimo to se podílela na chystání každoročních prosincových vánočních trhů. Spolek nezapomínal ani podporovat dlouhodobě nemocné členy a za největší slávy čítala členská základna na 30 uherskohradištských řemeslníků (r. 1912).²² Posledním ze sledovaných spolků je *Měšťansko - živnostenská beseda* a jak už lze vystopovat z názvu, tak byla spolkem se společensko-kulturní působností.²³ V listopadu 1897 byly schváleny stanovy a ihned po svém založení zahájila beseda pilnou činnost, kdy pečlivě sledovala obchodní dění ve městě, hájila své zájmy a dohlížela na vzdělávání budoucích příručích a obchodníků.

Velkým tématem společenských debat se stávala ve druhé polovině 19. století také pev-

ná pracovní doba, poznamenavši velmi silně podobu všedního dne. Na jedné straně stála práce a na druhé straně rodina. Délka pracovní doby doznala velkých změn až teprve v 80. letech 19. století, když ji začal živnostenský zákon mírně omezovat. Ještě v 70. letech platila v Předlitavsku zásada, že stát není ten, kdo by měl určovat pracovní dobu. Tím činitelem byl zaměstnavatel. Pracovní doba nebývala kratší než 10–16 hodin denně. Délku pracovní doby a nedělní a sváteční klid určoval živnostenský řád z r. 1859. Byl ale velmi volně koncipovaný, říkal pouze, že má být každému zaměstnanci umožněno zúčastnit se nedělních bohoslužeb. Teprve až novela živnostenského řádu z roku 1885 uzákonila pracovní klid na celou neděli.²⁴ Nejdelší pracovní dobu měli bezpochyby zaměstnanci v menších živnostech, obchodníci, tovaryši a učedníci. První větší změnu v pracovní době obchodníků a učedníků nepřinesla zákonná úprava, ale malý zájem lidí nakupovat o svátcích. V roce 1886 se pracovní dobou v obchodech začalo zabývat Obchodní grémium, když doporučilo ukončit prodej o nedělích a o svátcích alespoň v letních měsících od května do října do čtyř odpoledne. Doporučení grémia se netýkalo jen obchodů, ale i všech maloživností.

Pro zmapování pracovních podmínek v Uherském Hradišti se nám dochovaly pouze pracovní řády velkých firem - stavební firmy Josefa Schaniaka z dubna 1901 a pracovní řád sladovny Emanuela Fürsta z r. 1896²⁵. Oba byly samozřejmě přizpůsobeny živnostenskému řádu, byla zavedena pracovní knížka a zapovězena dětská práce (dětí do 14 let). Mladiství mohli provádět jen lehčí práce.²⁶ Ovšem denní pracovní doba byla ještě velmi dlouhá. V Schaniakově firmě činila 12 hodin denně (od 6 do 18 hod.) se dvěma přestávkami (od 8 do 9 a od 12 do 13 hod.). Mzda byla hodinová a účtovala se s denní periodou. Ochrana zaměstnání a zaměstnanecké výhody byly jen minimální. Výpovědní doba pro řádného zaměstnance byla jen osmidenní, přičemž nádeníci a pomocníci mohli být propuštěni bez výpovědi. Na dílnách panoval přísný zákaz kouření, na jehož dodržování dohlížel odpovědný dílenský vedoucí. Podobně to vypadalo ve Fürstově firmě. Pracovní doba byla sice o kratší o hodinu, ale naproti tomu Fürst zavedl dvojsměnný provoz (od 5 do 18 hodin první a od 18 do 5 hodin druhá směna) a v neděli ještě vykonávalo pár zaměstnanců podřadné práce, jako byl úklid či opravování a údržba strojů. Mzda byla vyplácena vždy v sobotu po 18. hodině. Všichni dělníci byli ze zákona pojištěni u Okresní nemocenské pokladny v Uherském Hradišti a u Dělnické pojišťovny pro Moravu a Slezsko, sídlící v Brně.²⁷ Pracovní podmínky se sice postupem let zlepšovaly, ale jen velmi pomalu a nepatrně. V pracovním řádu stavební společnosti Alois Jaroš a Comand (původně Schaniakova firma) z května 1913 se dočteme, že pracovní doba zůstává dvanáctihodinová, ale v zimě už je upravována podle denního světla, a také práce ve svátky je honorována o čtvrtinu vyšší mzdou. Velké změny v pracovních podmínkách však přišly až s nástupem 1. republiky.

Na přelomu 19. a 20. století se dostalo do popředí debat téma nedělního klidu. Setkáme se s tím hlavně v sociálně demokraticky smýšlejících kruzích, snažících se prosadit dokonce 36 hodinové pracovní volno. Základní zákon řešící problémy ohledně svěcení neděle a svátků byl vydán v r. 1885. Přesně stanovoval, že nedělní klid pro pracovníky započne nejpозději v 6 hodin ráno a trvá 24 hodiny. Obchodnické provozovny se měly uzavřít nejpозději v neděli v poledne, pouze potravinářské podniky mohly v letním období pracovat, a sice řezníci a uzenáři do 10 hod. a pekaři mohli mít otevřeno do poledne.²⁸ Nařízením říšského zákona z r. 1898²⁹, „s výhledem na zvláštní živnost pekařskou“ mohli pracovat mladiství učni i v noci v neděli jen s přihlédnutím k jejich fyzické zdatnosti s odůvodněním, že taková práce je vlastně souměřitelná s délkou školní výuky, která netrvá déle než 3–4 hodiny, tedy i déle nesmí učni v noci pracovat.³⁰ Živnostenské společenstvo se snažilo pro některé profese (holič, kadeřník) zrušit povinnost nedělního klidu a pro jiné (pekař, řezník) prosadit prodloužení pracovní doby v neděli do 12 hodin. Dále probíhaly debaty s obecní radou o specifických profesích, kdy by pro některé z nich (perníkáři) byl nedělní klid nahrazen v některý všední den. Na dodržování délky pracovní doby dohlížela různá společenstva (*Obchodnická hromada pomocnická* atd.), naproti tomu *Obchodní grémium* bojovalo proti zavedení úplného nedělního klidu ve venkovských městech, kde není průmysl, jelikož toto nařízení

přinášelo obchodům existenční problémy. Argumentovali tím, že nedělní tržby se vyrovnají tržbám za dva až tři všední dny. Nakonec jim obecní rada vyšla vstříc a povolila nedělní otvírací dobu v létě od 6 do 10 hodin a v zimě od 7 do 11 hodin.

Co se týče ohodnocení práce, tedy mezd, ty na Slovácku nedosahovaly nijak závratných výšin. Ještě větší roztrpčení než výše mezd vzbuzoval jejich pomalý růst. Opomineme-li úřednictvo, od kterého se nám dochovalo nejvíce stížností na drahotu, ohrožující údajně jejich samotnou existenci³¹, také mzdy v obchodnických a řemeslnických profesích rostly jen velmi mírně. Doslova do očí bije nepoměr mezi mzdou mužů a žen, které si mnohdy nevyděly ani polovinu toho, co jejich mužští kolegové ve srovnatelné profesi. Také živnostenská pomocníci (tovaryši, příruční) nepatřili svou mzdou k těm lépe honorovaným a k tomu ještě jejich pracovní doba byla flexibilní, takže často o nedělích a o svátcích trávili za pultem nezřídko 10 až 12 hodin. Nízkou produktivitu práce museli dohnat delší pracovní dobou. Problém byl také v tom, že novinky v obchodě nebo v živnostenských provozovnách se zaváděly často jen z nějaké nutnosti, ne z touhy po inovacích. Vyšších mezd dosahovaly specializované řemeslnické profese ve stavebnictví, mnohdy i dvakrát vyšších než tovární dělníci. Na přelomu 19. a 20. století si zednický polír přišel na denní mzdu 6 K, tovaryš na 2,8 K, tesařský polír na 6 K, pokrývač 2,8 K, kominík 4 K, dlaždič 2,8 K, studnař 6 K a nádeník na 1,6 K. Na vyšších mzdách se jistě projevuje o hodinu delší pracovní doba než měli dělníci v továrnách. Vůbec nejlepší platové podmínky na Uherskohradištsku nabízel plynárník Raimund von Götz. Čtyři kvalifikovaní zaměstnanci si u něho v r. 1888 vydělali 4.400 K a o rok později bylo mezi tři zaměstnance vyplaceno 3.200 K. Jak skvělé finanční podmínky von Götz nabízel můžeme vidět, srovnáme-li je se mzdami vyplacenými v úspěšných živnostech. Např. klempíř Fechner vyplatil v r. 1889 na mzdách dvěma pomocníkům 370 K a galanterista Ditlich ohodnotil práci 4 zaměstnanců (z toho 2 učňů) sumou 1.560 K (r. 1888). Obecně lze říci, že ve velkých firmách s vysokým hospodářským obrátem, podnikajících v Uherském Hradišti, si bylo možno vydělat až o třetinu více peněz, než v živořících živnostenských provozovnách, které jen těžce mohly konkurovat svými službami větším a finančně silnějším firmám. Velké firmy nabízely sice jednotvárnou práci, ale na druhou stranu příznivější pracovní podmínky než živnostenské provozovny, a také bylo snadnější pro zaměstnance prosadit mzdové požadavky.

Ke zmírnění sociálních rozdílů mezi měšťany byly ve městech zřizovány podpůrné fondy a nadace. Ve sledovaném období 1880–1914 v Uherském Hradišti aktivně působilo devět nadací. Převážně byly zaměřeny na podporu studentů českého a německého gymnázia, sirotků či zchudlých řemeslníků. Některé z nich byly založeny již dříve (Nadace císaře Františka Josefa I. z r. 1868), ale většina vznikla až v 90. letech 19. století. Získat peníze z nadací bylo dost obtížné, neboť se stipendia udělovala jen z úroků z nadační sumy peněz a při výši nadačního jmění řádově v tisících zlatých bylo možno ročně uspokojit jen pár zájemců. Živnostníci a řemeslníci měli také svého velkého mecenáše. Byl jím uherskohradištský farář a děkan Antonín Cetkovský, který na památku svého uvedení na faru věnoval 3000 korun k tomu účelu, aby byl z každoročních úroků podporován „*starý zchudlý živnostník uherskohradištský*“. Pan farář dodal peníze nadaci na třikrát,³² a nadaci po jeho smrti (r. 1912) podle jeho přání spravovala obecní rada. Podle žádostí můžeme sledovat zvýšený zájem o peníze z nadace ze strany bývalých řemeslníků v kožedělném oboru (kožešníků, obuvníků). Často žádali o příspěvek ti, co pobírali jen velmi nízký důchod vyplácený městem. Dopisy se hemží výčtem všemožných chorob sužujících žadatele, jsou prosyceny ponížeností a mnohdy i čirým zoufalstvím.³³

Přes nadační a filantropickou činnost uherskohradištských měšťanů se dostáváme k dalšímu společenskému fenoménu konce 19. století – vzdělávání. V popředí zájmu o vzdělávání živnostníků a obchodníků v 2. polovině 19. století stojí na předním místě odborné a pokračovací školství. Veřejné správě velmi záleželo na tom, aby také mistrům a tovaryšům, prakticky již výdělečně činným, byla poskytnuta možnost jednak doplnit mezery svého dřívějšího odborného (technického i obchodnického) vzdělání, a jednak seznámit se s no-

vými pokroky techniky a umění, vkusu a požadavků spotřebitelů. Do živnostenských škol se přijímali nejméně čtrnáctiletí chlapci mající za sebou alespoň tři třídy měšťanské školy. Učební osnovy na českých školách vykazovaly pro chlapce jako důležité předměty: češtinu, němčinu, počty, českou a německou korespondenci, účetnictví, obchodní nauku, dopravnictví, zeměpis, nauku o zboží, krasopis, těsnopis; nepovinnými předměty byly francouzština a psaní na stroji.³⁴ Odborné školství, které si postupem doby žádaly hospodářské potřeby města, a také měšťané, řemeslníci, obchodníci apod., se začalo zakládat v Uherském Hradišti jako důležitý doplněk národního školství a gymnázií v polovině 80. let 19. století.

Nejvýznamnější z uherskohradištských obchodních škol, ač ne nejstarší, byla bezesporu dvouletá *Obchodní škola*, o jejímž zřízení bylo rozhodnuto na zasedání obecního výboru z 2. září 1900. Počítalo se s tím, že na chod školy také poplynou příspěvky z velkých organizací – Živnostenského společenstva v Uherském Hradišti, Rolnické záložny, a majitelů cukrovaru ve St. Měště bratří Mayů – které tím získají jistý vliv na chod školy (hlas a místo v kuratoriu školy)³⁵. V dubnu 1901 byl založen „*Spolek pro zřízení a udržování obchodní školy v Uherském Hradišti*“ a samotné zřízení školy povolilo ministerstvo kultu a vyučování v roce 1902 jako druhou školu tohoto typu v českých zemích.³⁶ Subvence škole byla poprvé povolena výnosem obecní rady z prosince r. 1900³⁷, čímž byla započata každoroční výplata 200 korun na mimořádné výdaje. Až do I. světové války se roční příjmy školy pohybovaly mezi 12-14 tisíci korunami. Každoroční potíže spočívaly v uhrazování finančních schodků v řádu stovek korun. Žádoucím tedy bylo dostat školu do obecní správy (o zaplacení schodku by se pak podělilo město s místodržitelstvím po zaslání výkazů). O dva roky později byla podána žádost na postátnění školy a bylo jí po různých peripetiích vyhověno. Počet studentů obou ročníků dohromady kolísal mezi šedesáti a sedmdesáti.

Kromě pořádání různých obchodnických kurzů pro živnostníky město dbalo i na vzdělávání učňů a učeďníků. Už v polovině 80. let 19. stol. požádalo Společenstvo živnostníků o vznik školy pomáhající zvyšovat vzdělanost učňů. Žádosti bylo vyhověno, čímž vznikla *Všeobecná průmyslová a odborná kupecká škola pokračovací*.³⁸ Škola hospodařila s nepoměrně nižší částkou než Obchodní škola, jelikož učni strávili v lavicích týdně jen 8 hodin (odpoledne v pondělí a ve čtvrtek). Vydržovalo ji Obchodní gremium a výuka byla bezplatná, jen u zápisu žák složil 10 korun na školní pomůcky. Škola byla povinná pro všechny učně³⁹ a nedbalou docházku, většinou zapříčiněnou pracovními povinnostmi, tvrdě vyšetřovala policie. V učebních osnovách figurovaly hlavně předměty jako geometrie, kreslení, rýsování, počty atd. a školu ročně navštěvovalo kolem stovky učňů.

Dívky měly od r. 1907 samostatnou *Školu pro hospodyňky*, kde získávaly teoretické a praktické znalosti o správě venkovských domácností a rolnických hospodářství. Zřizovatelem školy s bezplatnou výukou byla Zemědělská rada moravská. Ještě před válkou v r. 1913 se dočkaly zřízení jim výhradně určené průmyslové školy, pozdější *Městská odborná škola pro ženskou povolání*.⁴⁰ Tato dvouletá škola připravovala dívky pro vedení domácnosti a rodinný život. Dívky získaly živnostenskou způsobilost dámských krejčovských a také možnost dalšího vzdělání pro práci učitelek na průmyslových školách.

Odborné školy v Uherském Hradišti vzdělávaly poměrně velké množství studentů, kteří sem přicházeli i z Uher (ze západního Slovenska) a také němečtí studenti (pravděpodobně židé) tvořili ještě v r. 1908/9 na průmyslové škole celou čtvrtinu všech žáků. Podle výpisu zaměstnanosti absolventů za léta 1904–1909⁴¹ se jich 40% uplatnilo jako příruční a v obchodě dohromady cca 55%, v průmyslu 27%, v peněžnictví 10% a ve správě kolem 6%. Absolventi průmyslovky zahrnovali všechny možné živnostenské profese. Podle výkazu z r. 1905 ze 107 učňů jich pracovalo 13 ve stavebnictví, 14 jako mechanici, 19 v zásobování, 32 v oděvnictví, 25 v uměleckém průmyslu a 4 v jiných oborech.

Závěrem lze konstatovat, že se ekonomický vývoj v Uherském Hradišti realizoval ve spojitosti s různou hustotou centralizačních funkcí, s intenzitou industrializace a určitým konkurenčním tlakem na živnostníky. V maloměstském prostředí nebyli drobní řemeslníci a živnostníci vystaveni tak silnému konkurenčnímu tlaku tovární velkovýroby, nedošlo tak

k dramatickému propadu malovýroby. Hospodářský vývoj byl také ovlivněn skladbou a vývojem vznikajícího zpracovatelského průmyslu vázaného na zemědělství i využitím lepších dopravních možností. Ačkoliv město Uherské Hradiště hospodářsky víceméně stagnovalo, život zde „plynul“ klidně. Město se sice modernizací finančně mírně zadlužovalo, ale ekonomickou situaci mělo pod kontrolou a nebylo-li zbytí, dokázalo pohledávky vyrovnat prodejem obecního majetku, přičemž hodnotu svého rostoucího portfolia dokázalo s přibývajícím léty výrazně zhodnocovat. Co se týče hodnocení likvidity městských financí, je na místě odmítnout dosud historiky často přijímané starší kritické až katastrofické závěry Klabouchovy (*Die Gemeindesebstverwaltung in Österreich 1848-1918, Wien 1968*). Situace se zlepšovala i na poli financování výroby, ale jen pro již zavedené řemeslníky a živnostníky, zejména pro majitele nemovitostí, kteří kombinací úvěrů byli zřejmě schopni pokrýt svoji potřebu investičních prostředků. Z politického hlediska málo zajímaví chudí řemeslníci a živnostníci strádali nedostatkem úvěrů a byli odkázáni na síť drobných úvěrních společenstev.

Proces přechodu od ruční k tovární výrobě zde sice proběhl, ovšem většina továren zůstávala pouze malými firmami (malovýrobami). Celková struktura průmyslového podnikání zůstala neúplná s výrazným zaměřením na rozvoj potravinářského průmyslu. Uherské Hradiště si ponechalo dosavadní roli hospodářského středobodu celé oblasti Slovácka a také mu zůstala silná ekonomicko-integrační role místních subjektů. Specializovalo se na pořádání dobytčích trhů, poskytování drobných živnostenských služeb a na neustále sílící zpracovatelský potravinářský průmysl (sladovna Emanuela Fürsta, likérka Hermana Jelínka, Lanzerova octárna, výroba sodové vody A. Králíka a továrna na cukrovinky B. Skály) budovaný mimo vlastní centrum města. Ve struktuře obyvatelstva až do 1. světové války převažovalo maloměšťanstvo reprezentované na jedné straně řemeslníky a obchodníky a na straně druhé majiteli domů, úředníky a inteligencí. Ke „klidnému“ průběhu modernizace přispívalo také to, že řemeslné a živnostenské dělnictvo bylo pro svůj malý počet zanedbatelnou skupinou a do konce 19. století nemělo na chod města pražadný vliv. Své lepší se ekonomické i společenské postavení dokázali řemeslníci a obchodníci zúročit až díky reformám volebního řádu v období let 1900–1918, kdy už v obecní radě tvořili nadpoloviční většinu zastupitelů.

Poznámky:

- 1 O základní zjištění a výchozí hypotézy u středních vrstvách se pokusili v publikaci Machová, J.–Matějček, J.: *O středních vrstvách v českých zemích 1750–1950*. Slezské zemské muzeum, Opava 2002. Další studie k tomuto tématu byly uveřejněny ve Studiích k sociálním dějinám, 7, 9, 10 a 10/2 z let 2001 až 2003. Jen jedna byla publikována jinde: Machová, J.: *Prostředí drobného řemeslnictva v českých zemích v druhé polovině 19. století. Analýza paměti Václava Medka*. In: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí. II, Z dob rakouských a předlitavských 1848–1918*. Ed. Z. Kárník. Praha 1998, s. 101–114.
- 2 Efmertová, M. C.: *České země v letech 1848–1918*. Nakladatelství Libri, Praha 1998, s. 235–243.
- 3 Ulsperger, E.: *Modell und Wirklichkeit – Zur kulturellen und politischen Praxis in Kleinstädten*. In: Stekl, H. [Hg.]: *Kleinstadtbürgertum in Niederösterreich: Horn, Eggenburg und Retz um 1900*. Wien 1994, s. 44.
- 4 Čoupek, J.: *Ungarisch-Hradisch – Bürgertum und Stadtpolitik*. In: Urbanitsch, P.–Stekl, H. [Hg.]: *Kleinstadtbürgertum in der Habsburgermonarchie 1862–1914*, Wien/Köln/Weimar 2000, s. 376.
- 5 Obecní statut královského města Uherské Hradiště z 9. 5. 1867 čis. 18 z. z. Tiskem vyd. Bohumír Valenta: *Obecní statut královského města Uherské Hradiště*. Uherské Hradiště 1902.
- 6 Srov. Obecní statut královského města Uherské Hradiště z 9. května 1867 se statutem arcibiskupského města Kroměříž z února 1870. Rozdílný byl např. volební census nutný pro hlasování v jedné ze tří volebních kurií.
- 7 Čoupek, J.: *Projekt – Měšťanstvo v Habsburské monarchii 1861–1918*. Rukopisná studie, Uherské Hradiště 1993, s. 9–11.

- 8 AM UH III, inv. č. 795, Volby do zastupitelstva a výboru r. 1896.
- 9 Čoupek, J., c.d., s. 376.
- 10 AM UH III, inv. č. 815, Obecní účty. Každoroční obecní vyúčtování se zachovalo jen torzovitě, až se začátkem nového století máme dochováno více obecních účtů. Sledoval jsem účty z let 1898, 1905–1908 a 1912.
- 11 Fasora, L.–Kladiwa, P.: *Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850–1918. Koncept a dílčí výsledky výzkumu*. ČČH, ročník 102, 4/2004, s. 821.
- 12 AM UH III, inv. č. 815, Obecní účty.
- 13 Čoupek, J.: c.d., s. 14.
- 14 AM UH III, inv. č. 115.
- 15 R. 1887 zvolen předsedou J. Lacman, od r. 1906 vedl spolek J. Sluněčko a posledním předválečným předsedou byl B. Hübler.
- 16 Jarušek, R. a spol.: *Uherské Hradiště město a okres*. Uherské Hradiště 1934, s. 64.
- 17 AM UH III, inv. č. 534.
- 18 AM UH III, inv. č. 585.
- 19 Tamtéž – Snad největší spoušť způsobila prudká bouře ve večerních hodinách 22.4.1904, kdy bylo zničeno velké množství zásob zboží (voda se dostala do skladů, když ji kanály nestačily sbírat). Celková škoda byla znaleckým posudkem (náměstek starosty H. Hubník) vyčíslena na 14.310 K. Žádost o veřejnou podporu byla poslána říšské radě. Úředníci, vědomi si, že by to mohlo vést k mnoha krachům obchodníků (38 poškozených), se zasloužili o určitou kompenzaci.
- 20 Tamtéž – Schaniakova firma v roce 1906 patřila vůbec mezi největší uherskohradištské zaměstnavatele. Práci v ní našlo jen v dělnických profesích 64 lidí (7 dělníků v kolárně, 25 ve stolárně, 20 v truhlárně a 12 pomocných dělníků).
- 21 Tamtéž – List z května 1904 č. 4387.
- 22 AM UH III, inv. č. 696.
- 23 AM UH III, inv. č. 698.
- 24 Srov. s Martinek, M.: *Přehled vývoje sociálního zákonodárství v českých zemích v letech 1879–1918*. In: Sborník k dějinám 19. a 20. století, Praha 1976, s. 12–34.
- 25 AM UH III, inv. č. 588.
- 26 Ve smyslu §88 živnostenského řádu muselo být do každého pracovního řádu přijato ustanovení týkající se způsobu zaměstnávání žen a mladistvých Tato úprava byla do řádu dodána až v r. 1906.
- 27 Dle zákona ze dne 30. 8. 1888 ř. z. č. 33.
- 28 AM UH III, inv. č. 591, Nedělní a sváteční klid – Říšský zákon z 8. 3. 1885 č. 22; Upravená městská vyhláška z 18. 6. 1885 č. 1915.
- 29 Tamtéž – Říšský zákon z 17. 6. 1898 č. 46.
- 30 Tamtéž – Výměr obecní rady z 14. 10. 1898 č. 4503.
- 31 AM UH III, inv. č. 595, Ceny a mzdy – Je zde dochováno velké množství stížností směřovaných do Obchodní komory v Olomouci.
- 32 Třikrát po tisíci korunách v letech 1906 - 1908.
- 33 AM UH III, inv. č. 417, Nadace Antonína Cetkovského (1906–1913).
- 34 Zpracováno podle Šafránek, J.: *Školy české, I–II*. Praha 1914.
- 35 AM UH III, inv. č. 455.
- 36 Výnos ministerstva ze dne 30. 4. 1902, čís. 1553. Verbík, A.–Zemek, M. a kol.: *Uherské Hradiště – dějiny města*. Nakladatelství Blok, Brno 1981, s. 357.
- 37 Výnos z 6. 12. 1900 čís. 618/hosp.
- 38 Rozhodnutí obecního výboru z 11. 6. 1885. Prvním ředitelem byl německý obchodník Franz Friedel.
- 39 Dle §99 Živnostenského řádu z 23. 2. 1897, čís. 63 ř. z.
- 40 AM UH III, inv. č. 457, Průmyslová škola pro ženská povolání 1913–1943.
- 41 AM UH III, inv. č. 455.

Jan Z a p l e t a l (nar. 1981) je absolventem historie na FF MU v Brně. Dokončuje studium dějin umění a dále studuje filozofii. Studie byla zpracována jako diplomová práce na magisterském stupni studia historie se specializací na dějiny 19. a 20. století.

The Life of Craftsmen and Small Traders in Uherské Hradiště at the Turn of the 19th and 20th Centuries on the Backdrop of Economic Changes

A b s t r a c t

The economic development in Uherské Hradiště was realized in relation to variable density of centralization functions, to intensity of industrialization and certain competitive pressure on small business owners. In the environment of a small town, the small businesses, traders and craftsmen were not so strongly exposed to the competitive pressure of mass production, so the decrease in small business and crafts production was not so dramatic. Economic development was also influenced by the composition and development of emerging processing industry, bound to agriculture, and by the utilization of better transportation possibilities. The City's debt grew to some extent due to modernization, but the economic situation was under control and when there was no other way, it could reimburse the claims by selling some of the municipal property. Meanwhile, it was able to increase the value of its growing portfolio over the years. The situation was improving also in the field of production financing, but only for well-established craftsmen and traders, who were apparently able to cover their need for investment finance through combinations of loans. The less well-off craftsmen and traders were not politically interesting enough, so they suffered from the lack of loan opportunities and had to rely on a network of small loan cooperatives.

The process of transition from manual to mass production did take place here, but most of the factories nevertheless remained small businesses (small production units). The overall structure of industrial enterprise remained incomplete with strong emphasis on the development of food-processing industry. Uherské Hradiště had retained the role of the economic center for the whole of the Slovácko region, as well as the role of economic-integrational role of the local subjects. The structure of population was until the First World War dominated by petty bourgeoisie represented on one hand by craftsmen and traders and on the other by real estate owners, clerks and intelligentsia. The "peaceful" advancement of modernization here was contributed to by the fact that the crafts and trade working class here was not numerous and formed a negligible group that did not exert any influence on the city politics before the end of the 19th century. The traders and craftsmen were able to capitalize on their improving economic and social status only thanks to the electoral legislation reforms in the period between 1900-1918, when they already represented a majority in the city council.

Das Leben der Handwerker und Einzelhändler in Uherské Hradiště an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert auf dem Hintergrund der wirtschaftlichen Veränderungen

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die wirtschaftliche Entwicklung in Uherské Hradiště war mit einer unterschiedlichen Dichte der Konzentration von Tätigkeiten, mit einer intensiven Industrialisierung und mit einem bestimmten Konkurrenzdruck gegen die Gewerbetreibenden verbunden. Im Kleinstadtmilieu waren kleine Handwerker und Gewerbetreibende nicht so stark dem Konkurrenzdruck der Großproduktion in den Fabriken ausgesetzt, sodass es zu keinem dramatischen Sturz der Kleinproduktion kam. Die wirtschaftliche Entwicklung war ebenfalls durch Struktur und Entwicklung der von der Landwirtschaft abhängigen Verarbeitungsindustrie und auch durch bessere Verkehrsmöglichkeiten beeinflusst. Mit der fortschreitenden Modernisierung hat sich die Stadt leicht finanziell verschuldet, die wirtschaftliche Lage hatte sie jedoch unter Kontrolle, und wenn es nicht anders ging, konnte sie bestehende Forderungen durch Verkauf des Gemeindevermögens ausgleichen, wobei sie das heranwachsende Portfolio mit der Zeit deutlich aufwerten konnte. Im Bereich der Produktionsfinanzierung hat sich die Lage auch gebessert, jedoch nur für eingeführte Handwerker und Gewerbetreibende, insbesondere für Immobilienbesitzer, die in der Lage waren, wahrscheinlich durch kombinierte Kredite ihren Bedarf an Investitionsmitteln zu decken. In politischer Hinsicht wenig interessante arme Handwerker und Gewerbetreibende litten durch Mangel an Krediten und waren an das Netz von kleinen Kreditgenossenschaften angewiesen.

Der Übergangsprozess von der Handarbeit zur Fabrikation ist hier zwar zustande gekommen, die meisten Fabriken blieben allerdings bei der Kleinproduktion. Die gesamte Struktur des industriellen Unternehmens war unvollständig, auf die Entfaltung der Nahrungsmittelindustrie ausgerichtet. Uherské Hradiště behielt ihre bisherige Positionen als wirtschaftliches Zentrum der Region Mährische Slowakei und als wirtschaftliches Integrationselement der örtlichen Subjekte. In den Bevölkerungsschichten überwog bis zum ersten Weltkrieg das Kleinbürgertum – auf einer Seite durch Handwerker und Geschäftsleute, auf anderer Seite durch Hausbesitzer, Beamte und Angehöriger der Intelligenz repräsentiert. Zum ruhigen Verlauf

der Modernisierung trug die Tatsache bei, dass die Handwerk- und Gewerbearbeiter eine geringe Gruppe darstellten und bis zum Ende des 19. Jahrhunderts den Stadtgang keinerlei beeinflussten. Die Handwerker und Händler konnten ihre besser gewordene gesellschaftliche und wirtschaftliche Stellung erst dank den Reformen der Wahlordnung verzeichnen, sodass sie in den Jahren 1900–1918 bereits eine über die Hälfte zählende Vertretung im Gemeinderat hatten.

FRANTIŠKÁNI V UHERSKÉM HRADIŠTI V LETECH 1900–2005

Radim Zapletal, Uherské Hradiště

Řád menších bratří sv. Františka (OFM) patří přes 500 let k tradičním hlasatelům křesťanství v Uherském Hradišti. Samotný klášter byl založen v roce 1491, k pohnutým létům jeho dějin patří i 20. století. Toto století nabídlo františkánskému klášteru a jeho členům jak poklidné a plodné období, tak těžké zkoušky let 1950–1989.

Řád Menších bratří sv. Františka (Ordo fratrum minorum – OFM) či františkánů patří přes 500 let k tradičním hlasatelům křesťanství v Uherském Hradišti a stal se již nedílnou součástí historie města. O vznik řádu se zasloužil sv. František z Assisi, jako datum vzniku řádu se udává rok 1209. V roce 1212 založil společně se sv. Klárou ženskou větev (klarisky) a v roce 1221¹ ustanovil pro laiky společenství „třetího řádu“, tzv. terciáře.

Samotný klášter v Uherském Hradišti byl založen na řádové provinciální kapitule v Nise roku 1491 na intervenci varadinského biskupa a administrátora olomouckého biskupství Jana Filipce (1431–1509).² Ale už 9. května 1543 byl hradištský klášter zrušen kvůli malému počtu bratří v klášteře.³ Na jaře 1605 byli do kláštera uvedeni vyhnaní františkáni z uherské Skalice a 9. září 1611 byl hradištský klášter vyňat z moravské provincie a převeden do provincie uherské. Největší přestavba kláštera probíhala na přelomu 17. a 18. století, byla financována hlavně Amandem Petřvaldským ze Strílek a proměnila klášter do dnešní podoby. Až v roce 1785 se podařilo hradištský klášter připojit zpět do česko-moravské provincie sv. Václava, v níž je zařazena dodnes. Ke klášteru patří kostel Zvěstování Panny Marie, v 80. letech 19. stol. navíc klášter postavil na místě kaple sv. Rozálie tzv. činžovní dům, jehož byty pronajímal. Dnes františkánům patří jen kostel a onen činžovní dům, samotný klášter je ve vlastnictví Moravského zemského archivu v Brně.

Pohnuté 20. století bylo pro františkány nejprve velmi klidným a plodným obdobím, aby následně od své poloviny rozemlelo plodný život členů řádu a připravilo jim těžké zkoušky. Pojďme tedy poznat dvě tváře hradištského kláštera a osudy těch, kteří v něm strávili podstatnou část svého života.⁴

Všeobecný vývoj konventu v letech 1900–1950

Počátek 20. století zastihl františkány při dokončování velkých oprav, které byly nutné po ničivém požáru města roku 1894. Ačkoliv v klášteře přebývali pouze dva nebo tři řeholníci, byl dům plný života. Postarali se o něj tzv. studenti kandidáti, kteří žili ve výchovném institutu zvaném juvenát. Byli to chlapci, u kterých se předpokládalo, že by mohli po studiu vstoupit do řehole. Že tento způsob péče o mládež měl smysl, potvrzují záznamy o některých studentech. Byli mezi nimi budoucí významné postavy františkánských dějin 20. století jako Klement Minařík (přijat do kláštera v roce 1900) nebo pozdější hradištský kvardián Otto Hamerník. Mladí studenti bydleli v klášteře a studovali na místní gymnázium, finance na kandidáty klášter dostával z provincialátu. Dobrá pověst hradištského kláštera vedla představené k postupnému rozšiřování osazenstva hradištského kláštera, především v období 1. světové války.

Do nerušeného uzavřeného klášterního způsobu života zasáhla výrazně právě až 1. světová válka. Došlo k rozšíření františkánské služby mimo klášterní kostel. Františkáni začali duchovně pečovat o nemocné a raněné vojáky, kteří byli ošetřováni v baráčkách na okraji města. Větší počet řeholníků přímo vybízel k poctivé službě nemocným. Zatímco během války byla tato služba placena, v poválečné době se přestaly odměny vyplácet, a tak se františkáni této služby vzdali.⁵ Zůstali věrni jen službě v chudobinci sv. Alžběty v blízkosti kláštera.

1. Klement Minařík – představený kláštera v letech 1946–1950.

Také v poválečné době klášter netrpěl prázdnotou. Všechny jeho cely byly obsazeny řeholníky nebo studenty, a to i po přesunutí juvenátu do Kroměříže, neboť klášter nabídl volná místa laickým studentům. V účetní knize konventu bylo v roce 1927 zaznamenáno jmenovitě osm žáků, kteří v klášteře bydleli.⁶ Za pronájem platili kolem 150 korun.

Velkou oblíbenost františkánů nejen mezi věřícími, ale i diecézním duchovenstvem potvrzuje také skutečnost, že od 30. let 20. století probíhaly v klášterním kostele rekolekce diecézních kněží. Kromě toho byly pořádány ve františkánském kostele duchovní promluvy při misiích nebo duchovních obnovách určených hradištským věřícím. V březnu roku 1918 vedli P. Hyacint Holický a P. Leander Brejcha postní duchovní obnovu, v červnu 1931 zde proběhly promluvy ke cti sv. Antonína pronášené kaplany P. Staňkem a P. Hrabalem, v březnu 1936 zde zazněla duchovní obnova pro katolické spolky.⁷

Františkáni také vypomáhali se zpodobáním jak ve farním kostele, tak i v okolních farnostech, zaopatřovali v Uherském Hradišti i v sousedním Starém Městě, klášter byl také přívětivý k poutníkům nebo cestujícím dobré vůle. Je např. zachyceno, že 22. října 1935 ubytovali františkáni Slováka jdoucího z Čech na Slovensko.⁸ Naopak nepříjemnou skutečností se ve 30. letech stal častý zájem zlodějí o kostelní kasičky (ty byly jen během roku 1935 třikrát vykradeny). Nebylo výjimkou, že si ji zloděj odnesl celou. Jedna konkrétnější událost ohledně zlodějí stojí za zmínku. V říjnu 1935 šel představený kláštera Otto Hamerník s bratrem Lukášem vybrat kasičku do zavřeného kostela, kde našli zamčenou osobu, jež se snažila vykrást kasičky. Po jejím předání strážníkovi vyšlo najevo, že lupič je hledaný zloděj Emanuel Skalík, který se nechával v kostelech zavřít, vybral kasičky a po otevření kostela se tiše vytratil. Šťastnou náhodou tak hradištsí františkáni přispěli k odhalení zloděje, čímž se postarali o zviditelnění kláštera v několika novinách (Lidové listy, Slovácké noviny, Agrární týdeník).⁹

Od roku 1937 se uvažovalo o přemístění juvenátu z Kroměříže zpět do Uherského Hradiště. Provinciál dovolil přestavět nájemní dům i klášter tak, aby se juvenát mohl co nejdříve přemístit. Také z toho důvodu byly dány nájemníkům výpovědi, kteří tuto skutečnost nesli velmi nelibě. Zamýšlenou přestavbu však ztížil odborný posudek Dr. Sochora, který nedoporučil stavbu druhého patra v klášterní budově. Rok nato bylo rozhodnuto, že přestavba nebude, čímž také padlo přemístění juvenátu.

Léta okupace a 2. světové války nepřinesla žádnou významnější změnu v životě kláštera. Řeholníkům dělaly potíže stejné problémy jako všem ostatním obyvatelům města – nedostatek uhlí na topení a dalších potřebných věcí, zavedení potravinových lístků apod. K vážné škodě kláštera došlo v dubnu 1942, kdy byly na příkaz okupačních úřadů z velké věže snatý tři zvony pro válečné účely (Panna Maria – 805 kg, sv. František – 433 kg, sv. Cyril a Metoděj – 192 kg). Také z malé věže nad sakristií kostela byl sundán zvon sv. Václava a Jana Nepomuckého. Zvony sv. Cyrila a Metoděje, sv. Václava a Jana Nepomuckého byly pořízeny po požáru roku 1894, byly ulity ve vídeňském Novém Městě a přežily i 1. světovou válku. Naopak zvony Panny Marie a Sv. Františka byly pořízeny až v roce 1933 v Suchém Vrbně u Českých Budějovic k příležitosti znovuobnovení věžní bání.¹⁰

Když koncem dubna ustupovala přes město německá posádka, utrpěly mnohé objekty

včetně františkánských budov velké škody následkem bombardování. Na klášteře byla na mnoha místech poškozena střecha, rozbito na 60 okenních tabulí, činžovní dům měl poškozenou střechu, fasádu a bylo rozbito na 70 tabulek skla. Odhadovaná celková škoda činila přes 25.000 korun. Další škoda vznikla vylomením hlavních dveří vedoucích na věž, kde si chtěli němečtí vojáci vybudovat dělostřeleckou pozorovatelnu. Po osvobození byla zahájena oprava fasády kostela, vyměněny okna v klášteře i činžovním domě a opraveny další části válkou poškozeného františkánského majetku. Na konci roku 1945 činily výdaje za opravy něco málo přes 40.000 korun. Opravy střech a místností následně pokračovaly až do roku 1947.

Události od roku 1948 jsou obdobné jako ve většině českých františkánských klášterů. Klášter začal v tomto roce pocítovat stoupající nelibost vedoucích činitelů města. Jakékoli opravy vnějších prostor byly zakázány a město požadovalo od kláštera část zahrady pro postavení záchodů v blízkosti židovské synagogy, která měla být proměněna v kulturní dům. Kvardián P. Klement Minařík chtěl akceptovat tento požadavek pouze v případě, že by město darovalo klášteru stejně velkou stavební plochu ve městě. Došlo ke sporu, ve kterém město hrozilo vyvlastněním celé zahrady, zatímco hradištský kvardián byl ze strany provincialátu vybízen k horlivosti a neústupnosti. Částečně byl tento spor vyřešen o rok později, kdy město alespoň z části vykompenzovalo zabraný pozemek.¹¹

V lednu 1949 požadoval Místní národní výbor po klášteře odstoupení poloviny zahrady k účelům okresního zásobování u firmy Žalman. Kvardián Minařík byl z Prahy provinciálem nabádán, aby nic nepodepisoval, neboť právo odstoupit část řádového majetku měl pouze provincialát. Když P. Minařík nepodleh nátlaku ze strany MNV, byla klášteru nabídnuta nájemní smlouva 1.000 korun ročně na 99 let. Když ani tomuto požadavku nebylo vyhověno, stupňoval se tlak místních úřadů na klášter v podobě žádostí o pronájem nebo odkoupení části zahrady a také poskytnutí 900 m² prostor v klášteře pro úřad geodézie a kartografie a pro krajský archiv.

Další tlak směřoval z Krajského národního výboru v Gottwaldově, a to na kontrolu počtu

2. Účet za pořízení nového oltáře v kostele Zvěstování Panny Marie z roku 1902.

noviců v klášteře. Každý přírůstek do řádu musel být povolen Ministerstvem osvěty a kultury a v případě hradištského kláštera měl být také nahlášen na KNV.¹²

Ekonomická situace konventu

Účetní knihy byly v klášteře vedeny velmi podrobně. Vždy po měsíci následovalo vyúčtování, které každého čtvrt roku kontroloval kvardián. Ten je dodnes zodpovědný za finance řeholního domu. Konvent vždy dbal na dobrý finanční stav kláštera, málokdy utratil více, než v daný měsíc přijal. V prvních letech 20. století se měsíční výdaje i příjmy pohybovaly kolem 1.000 korun, pokud nebylo třeba větších oprav. Na tento způsob života si klášter vystačil z vlastních potřeb, na důležité opravy však vždy potřeboval finance z provincialátu.

V lednu 1900 byla klášterní pokladna v aktivech, bylo v ní asi 2.400 zlatých, přičemž se už neplatily žádné splátky za opravu kláštera a kostela, které františkáni spláceli po velké opravě zničených budov požárem v roce 1894 (všechny platby splaceny do října 1897). Podle zápisů do účetních knih byly výdaje na činžovní (tzv. klášterní) dům vedeny mimo platby za výdaje na klášter a kostel. Největší obnosy tvořily pravidelné nákupy pro chod kláštera – potraviny (vedle jídla také pivo a víno),¹³ oblečení,¹⁴ uhlí a dřevo.¹⁵ Zajímavostí je, že vedle pravidelných výdajů za maso se často utrácelo za kávu¹⁶ a tabák. Důležitou položku tvořily také nákupy knih, ať už v hradištských, olomouckých nebo pražských prodejnách (knihkupectví a psací potřeby Adolf Bayerle v Uherském Hradišti, Cyrilo-Methodějské knihkupectví v Praze, knihkupectví P. Prombergra v Olomouci)¹⁷ nebo nákupy voskových svící v Uherském Brodě.¹⁸ Obrovské množství účtů, které se nám zachovalo v archivu, jasně hovoří o tom, že františkáni velkou nouzí netrpěli a s penězi, které měli, dokázali poměrně dobře hospodařit. Ačkoliv nalezneme většinou účty za nákupy typických věcí pro údržbu domácnosti, můžeme nalézt i netradiční nákupy, jako např. pumpu do studně.¹⁹ Do roku 1904 byla kniha vedena ve zlatých, poté už bylo vše počítáno v korunách. Do roku 1910 vstoupil klášter se 4.000 korunami.

Jeden z největších výdajů v období počátku 20. století činil nákup nového hlavního oltáře za 6.400 korun (listopad 1902) a dvou postranních oltářů v bočních lodích, každý za 2.000 korun (listopad 1903).²⁰ Tato velká platba však nijak neohrozila ekonomickou stabilitu kláštera, díky dotacím z provincialátu a darů od občanů zůstal klášter bez dluhů.

Také 1. světovou válku přečkal klášter bez větších finančních potíží. V roce 1919 se můžeme z účetní knihy dozvědět, že v pokladně konventu bylo 9.000 korun. Z mnoha finančních údajů je dokonce patrné, že klášter měl velké příjmy ze sbírek a intencí a dostával také slušné finanční dary na juvenát. Výjimkou nebyly nákupy 300 kg kávy a 30 kg cukru, několika prasat a velkého množství vína. Dnes už nedokážeme říci, zda nákupy vína v množství 111 litrů (prosinec 1919), 104 litrů (únor 1920) a 50 litrů (březen 1920) byly v té době zcela normální nebo svědčí o ne zrovna skromném životě řeholníků.

Veškeré příjmy kláštera byly tvořeny především dary z provincialátu, nájmem, úroky, odměnami za výuku náboženství a za službu v trestnici, prodejem obilí, ovoce a zeleniny z vlastní zahrady, dary a intencemi. Další příjmy dostával klášter jako výživné pro studenty, kteří bydleli v juvenátě. Ročně na jednoho z nich připadalo výživné v částce 600 korun.

Od poloviny roku 1920 přišly do klášterní pokladny velké dary od provincialátu (15.000 korun, v roce 1921 pak 11.000 korun). Peníze byly určeny na obnovu klášterní kuchyně, která prošla velkou úpravou a za kterou se zaplatilo kolem 20.000 korun. Z takové položky lze usoudit, že františkáni na vybavení kláštera nešetřili a snažili se, aby kuchyně, která vařila pro studenty a byla tudíž neustále v provozu, byla na úrovni.

K velkému vydání kláštera došlo také v souvislosti se zavedením elektřiny do kláštera a kostela na konci roku 1922. Touto elektrifikací se dosud finančně aktivní klášter dostal do dluhů, z nichž se dostal až v roce 1925 díky finanční pomoci určené pro juvenát a odměnám za učení náboženství (zvláště P. Kamil Schams).

Od počátku 30. let 20. století až do jeho zrušení v roce 1950 byl klášter zcela výdělečně činným a sám si dotoval veškeré opravy. Přispělo k tomu především dobré hospodaření,

odpadnutí finanční starosti o juvenát, dále pronájem bytů a krámků v činžovním domě, plat za duchovní správu trestnice, duchovní služby na gymnáziu, prodej ovoce, zeleniny a obilí ze zahrady, sbírky, intence a také velmi málo náročných oprav. K nim můžeme zařadit hlavně celkovou opravu věžní bání v roce 1933 a opravu poničeného kostela a kláštera po 2. světové válce, kterou však klášter dokázal za pomoci věřících velmi rychle zaplatit.

Vedle největších oprav prováděl konvent po celou 1. polovinu 20. století i úpravy vnitřních prostor kláštera a kostela. V roce 1904 byla zřízena nová dlažba v kostele a v srpnu 1909 byla opravena dlažba ve staré sakristii a kuchyni. Roku 1910 se provedla oprava kanálů a záchodů v klášteře i nájemním domě. Mezi další opravy patřily různé natěračské, malířské, klempířské či truhlářské práce. V létech 1910–1911 byla opravena okna z barevného skla za 5.100 korun u firmy B. Škarda z Brna²¹ a instalovány nové záchody za 2.540 korun. V roce 1914 byla zavedena kanalizace a vodovod v činžovním domě a provedena kamenná a betonová dlažba v průjezdu tohoto domu, o čtyři léta později bylo v přízemí zavedeno plynové osvětlení.

Jednou z největších položek 30. let bylo znovuzřízení věžní helmice a její pokrytí měděným plechem v roce 1933²², odlití nových zvonů a nákup elektronického zvonícího zařízení pro tři zvony. Tyto nezbytné opravy si vyžádaly investici ve výši téměř 100 tisíc korun. V roce 1932 se opravovala výmalba obrazů kostela. V roce 1934 byl pozlacen hlavní oltář a opraveno 14 zastavení křížové cesty, opravu provedl Oldřich Danion z Brna za 11.000 korun. V roce 1935 byl zaveden vodovod v I. a II. patře činžovního domu. O rok později bylo zavedeno elektrické osvětlení ke zpovědnicím a do sakristie, téhož roku dokončeny opravy refektáře kláštera. V zimě byla tato místnost vytápěna díky sklepení pod refektářem. Proto se hojně využívala také ke kouření a k zábavě mládeže.

V dalších letech se investovalo do dalších oprav především v kostele, jako byly opravy zpovědnic, varhan, lavic, oltáře, ale též do obnovy podlah v patře kláštera. V roce 1943 se františkáni rozhodli pro opravu vnější fasády kostela, nebylo jim to však ze strany města dovoleno. Venkovní stav kostela byl v této době zřejmě velmi neuspokojivý.²³

Samostatné financování vedl klášter pro činžovní nájemní dům čp. 200 (dnešní františkánský dům). Nový dvoupatrový dům z konce 19. století nabídl čtyři bytové jednotky a dva krámků v přízemí. Všechny tyto prostory františkáni pronajímali. V domě bydleli vedle obchodníků (Bureš, Hejník, Lukš) středoškolská profesori (Friedl, Kheres) nebo místní strážník (Leopold Englisch). Počátkem 20. století přišel pronájem bytu a krámků asi na 160 korun, přičemž se nájem dlouho nezvyšoval. Tyto peníze sloužily pouze na udržování chodu domu a v žádném případě nemohli vést k obohacení řádu. Františkáni vybraný nájem nezařazovali do svých financí a byly z něj financovány pouze potřebné opravy domu.

Duchovní působení řádu

Františkánští kněží především vedli bohoslužby v klášterním kostele. V 1. polovině 20. století se konaly mše sv. ve všední i nedělní den většinou ráno, mezi 6. – 8. hodinou. Rozhodovalo o tom roční období, v zimě se většinou začínalo později, zatímco v létě brzy ráno. V neděli ke mším přibyl růženec (většinou od 15,30 hodin) a po něm následovaly litanie s požehnáním. Příležitostně se konaly křížové cesty nebo májové pobožnosti. Ve 40. letech se k těmto duchovním aktivitám přidalo svátostné požehnání, které bývalo ve večerních hodinách každý všední den. Dbalo se také na studenty, pro které se občas sloužily bohoslužby v neděli v 10 hodin. Do roku 1950 zůstalo pravidelností, že v neděli byly dvě mše sv. v 7 a v 9 hodin, v 15,30 hodin byl růženec, pak litanie a požehnání.²⁴ Mezi duchovní činnost františkánů musíme také zařadit starost o tzv. třetí řád (terciáře) v celém děkanátu. Úkolem členů tohoto laického sdružení bylo ve svém životě uskutečňovat ideály sv. Františka. Někteří z nich byli přijímáni do řádu jako bratři terciáři, pokud podepsali prohlášení, že nebudou vymáhat žádné náhrady.²⁵

Františkáni i přes ne zrovna početné osazenstvo často vypomáhali v okolních farnostech. Nešlo o žádné misijní působení, ale o pomoc v duchovních i pastýřských úkolech. Výpomoc

spočívala ve zpovídání, ve Starém Městě a Kunovicích učili náboženství, vedli poutě terciářů na sv. Hostýn, vypomáhali při poutích zejména na Velehradě, u sv. Antonička nad Blatnicí, v Uherském Brodě, Provodově, Pozlovicích u Luhačovic a mnoha dalších blízkých i vzdálenějších místech. Nedílnou součástí působení františkánů na našem území byla výsada svěcení křížových cest. Od roku 1917 do dubna 1950 jich uherskohradištsí františkáni vysvětili přes 60. Jednalo se o křížové cesty v kostelech, kaplích, řeholních domech nebo na poutích pod otevřeným nebem. Jen namátkou můžeme jmenovat Provodov, Kunovice, Březolupy, Ježov, Vlčnov, Napajedla, Strážbnice, Jevíčko, Strážnice, Buchlovice, Velehrad, Vacenovice, Valtice, Polešovice, Hluk, Bojkovice, dokonce i Frýdlant nad Ostravicí.²⁶

V prvních letech 20. století vyučovali františkáni náboženství na německém gymnáziu a sloužili v něm mše sv. pro studenty. Za tyto tzv. „služby Boží“ dostávali finanční odměnu. Tuto funkci později vykonávali také na českém gymnáziu, přičemž si přišli asi na 150 korun měsíčně. V roce 1916 však toto místo museli postoupit místnímu kaplanovi.

Vedle obou gymnázií vyučovali františkáni na české dívčí a chlapecké obecné škole,²⁷ v roce 1936 učil P. Peregrinus Kubáň na škole ve Starém Městě a ve Zlechově, kde ve vyučování náboženství pokračoval i v následujících letech. Výuka náboženství ale nepatřila mezi priority, která si františkáni při svém působení ve městě stanovili. Těmi byly spíše misie, výchova mládeže a překvapivě i služba v místní trestnici.

Už od roku 1900 měli františkáni na starost duchovní službu ve věznicí u Krajského soudu v Uherském Hradišti. Tehdy se za tuto službu platilo 25 korun. V roce 1907 převzal duchovní správu v trestnici P. Kamil Schams, jemuž byl přiznán roční plat (tzv. remunerační) 600 korun.²⁸ V roce 1911 tuto službu zastával P. Angelus Stružka, poté ji opět převzal P. Kamil Schams. Ten se v žádosti na konsistoř v Olomouci rozhořčeně podivuje nad tím, že je trestancům dáváno v pátek maso a žádá konsistoř, aby se u povolaných úřadů zasadila o nápravu této věci.²⁹ Z tohoto případu vyplývá, že františkáni brali duchovní správu ve věznicí velmi vážně. V roce 1916 vykonával tuto činnost P. Vincent Nálevka, po jeho odchodu z konventu se této činnosti ujal příchozí z Plzně P. Stanislav Kolek. Služba byla bezesporu velkou přítěží pro pravidelný společný život komunity. Určený duchovní v místní kapli sloužil každý den mši sv., většinou v 8 hodin. V srpnu 1937 duchovní správu věznice františkáni opustili a k 1. září 1937 ji odevzdali do rukou farního úřadu.

K základním úkolům františkánského řádu naopak vždy patřily misie a nejenak tomu bylo i v Uherském Hradišti. Ve 20. letech 20. století pořádali františkáni týdenní misie v okolních farnostech a exhortace pro řeholní domy. Doklady svědčí např. o misiích ve Velkém Ořechově (30. listopadu–8. prosince 1919) nebo v Kunovicích (14.–21. prosince 1919). Průběh misíí měl svůj řád. Začínaly úvodním kázáním a vzýváním Ducha sv. a misionářskou písní „Bůh ti tento život dal“. V prvních dnech většinou misionáři promlouvali k dětem školního věku, poté následovala různá duchovní cvičení. V určený čas přicházeli věřící na promluvy podle stavu (zvláště ženy, dívky, jinoši, muži, studující), poslouchali kázání zaměřená právě jim, přistupovali ke svátosti smíření a následující den ráno přijímali svaté přijímání. V kázáních se objevovala témata týkající se Desatera, hříchu, věčného života, odpuštění, morálního a duchovního vedení. Na závěr šli věřící průvodem na náměstí s posvěceným misijním křížem opatřeným nápisem svaté misie a rokem konání. Misie byly ukončovány slavnostním pozhnáním, posvěcením upomínkových předmětů a poděkováním zástupce farnosti misionářům.³⁰

Plody těchto misíí bylo možno spatřit především v počtu zpovídajících se věřících a v udělení svatých přijímání.³¹ Žádosti o misie přicházely z celého okolí i ve 30. letech. Pro nedostatek kněží však nebylo možno všem vyhovět. Většinou se ale františkáni snažili vyjít vstříc a vykonat alespoň krátkou misijní cestu za účelem zpovídání a sloužení mši sv. (např. jednodenní misie ve Lhotě u Malenovic 23. listopadu 1936). Na konci 40. let byl velmi činný v misijní oblasti P. Jan Danišovič, který jezdil zpovídat, měl exhortace pro kněze v Kyjově, společně s P. Remigiem Jančou vyjížděli do okolí na adventní exhortace a duchovní cvičení. Františkáni byli dokonce více žádaní než jezuité z Velehradu, což svědčilo o jejich dobré

pověsti v duchovní oblasti. Kromě misí vedli františkáni ve farnostech postní a adventní duchovní obnovy, které svým tématickým zaměřením prohlubovaly přípravu věřících k slavení Kristova zmrtvýchvstání nebo jeho narození.

Mezi další aktivity lze zařadit misijní cesty do zahraničí. Většinou šlo o misijní působení mezi krajany, ať už na východě (většinou Podkarpatská Rus) nebo západě Evropy (často Porýní, Holandsko). Jednu z nich vykonal v prosinci 1935 hradištský kvardián Otto Hamerník na Podkarpatskou Rus. Doklady o této cestě zanechal v Pamětní knize konventu, z níž se můžeme dozvědět, že navštívil krajany v Mukačevě, Berehovém, Králové, navštívil Chust, Ťačov a Čop na Slovensku. Většinou šlo o kázání, zpovědi, sloužení mší sv., návštěvu v českých školách a vyučování. Další dlouhodobější misie konal také v roce 1936 a 1937 v Německu. Tyto misie trvaly většinou jeden až dva měsíce a patřily k důležité činnosti, kterou tehdejší kvardián vyvíjel.

Juvenát

Uherskohradištský klášter byl v roce 1896 vybrán jako výchovný ústav pro řeholní dorost na Moravě. Byl to institut, který umožňoval vzdělání dětem z ne příliš majetných rodin (školné činilo v roce 1910 na celý rok 300 korun) a z venkova, neboť chlapi v něm také bydleli. Pokud se rodina dítěte rozhodla vzít jej z juvenátu během školního roku, musela zaplatit případnou částku za jeho pobyt v klášteře. Před přijetím chlapce do juvenátu bylo požadováno vyšetření odborného lékaře, zda je chlapec zdravý. V klášteře byli mladíci dobře živeni, dbalo se na jejich výchovu intelektuální i duchovní, studovali na českém, občas i německém gymnáziu nebo jiných vzdělávacích ústavech. Byl to výchovný ústav, při jehož absolvování se částečně předpokládalo, že žák vstoupí do františkánské řádu. Juvenát byl financován z finančních zdrojů provincie, většinou začátkem školního roku přicházeli pro něj peníze od provinciála. V Uherském Hradišti nebyla nouze o studenty z dalekých měst, doklad lze nalézt např. o studentu z daleké Plzně.³² V roce 1927 byl zdejší juvenát přemístěn do Kroměříže Janem Baptistou Vyskočilem, aby byl podpořen duchovní život v hanácké metropoli.

Eucharistický sjezd v Uherské Hradišti

Rádi bychom také zmínili událost, která se sice přímo netýkala františkánů, ale významně přispěla k prohloubení náboženského života farnosti a významnou roli v ní sehrál klášterní kostel. Jedná se o Eucharistický sjezd v Uherském Hradišti, který město hostilo ve dnech 26. – 28. května 1928 a který se stal událostí celého Slovácka a Valašska.

Pořad eucharistických slavností byl následující. V sobotu 26. května byla dopoledne ve farním kostele vystavena Nejsvětější svátost oltární a vzván Duch sv. Světící biskup Jan Stavěl pronesl úvodní kázání následované adorací kněží. Odpoledne měly školní děti pobožnost s promluvou P. Jemelky na téma „Přítel dítek v Nejsvětější svátosti“. Děti mohly přistoupit k svátostné zpovědi. Na večer bylo v obou hradištských kostelech kázání na téma „Nejsvětější svátost – svátost víry a naděje“.

V neděli se od půl páté zpovídalo, mše svatá byla sloužena po každé promluvě a sv. přijímání se udělovalo po celé dopoledne. Byly proneseny další promluvy a kázání na témata: „Nejsvětější svátost – svátost lásky a jednoty“, „Jan Sarkander – hrdinný ctitel Nejsvětější svátosti“, „Sv. Václav – vzorem jinocha v úctě Nejsvětější svátosti“, „Anežka česká a katolická dívka před Nejsvětější svátostí“, „Svatá Ludmila, vychovatelka dítek k úctě k Nejsvětější svátosti“ nebo „Rodina posvěcená Ježíšem Kristem svátostným“. Nedělní kázání byla ukončena svátostným pozhnáním. Poté byla opět možnost ke svátosti smíření.

V pondělí ráno byla ještě příležitost ke zpovědi a od šesti hodin byla v obou kostelech promluva na téma „Nejsvětější svátost v oběti Nového Zákona“. Vyvrcholením oslav eucharistie byl mohutný průvod, který šel v 9 hodin ráno od staroměstských škol k farnímu kostelu. Za dětmi a věřícími kráčeli kněží společně s biskupem Janem Stavělem, který nesl Nejsvětější svátost. V osmistupech kráčel průvod půldruhé hodiny za zpěvu písní a doprovodu 26 ka-

pel. Atmosféru umocňovaly slovácké a valašské kroje a kostelní a spolkové prapory. Průvod přišel na náměstí, kde před farním kostelem sloužil mši svatou otec biskup Stavěl. Po mši sv. a po promluvě „Ježíš Kristus – Král“ se lid zasvětil Ježíši Kristu Králi a prosil v modlitbě za sjednocení slovanských národů ve víře. Po zpěvu „Bože, chválíme tebe“, po slavnostním požehnání a zpěvu národních hymen byl eucharistický sjezd ukončen. Počet účastníků byl odhadnut na 23.000–40.000 věřících. V době, kdy doznívala protináboženská agitace, byla akce velkým projevem víry slováckého lidu.

Zrušení kláštera a následná persekuce jeho členů

Když začalo zatýkání představených mužských klášterů 15. března 1950, bylo zřejmé, že útlak církve komunistickým režimem se nebude týkat pouze diecézních kněží. Jedním z vrcholů snah vládnoucí moci o potlačení vlivu církve se stalo rušení klášterů a řeholních řádů na celém území republiky, zabavení majetku řeholních domů a internace řeholníků do soustředovacích táborů. Mužské řehole čekal tento osud ve dvou etapách zvaných „Akce K“.

První etapu uskutečnila Státní bezpečnost v noci ze 13. na 14. dubna. Bylo zabráno sedm nejpočetnějších řádů, mezi nimi i františkánský řád. „Akce K“ vypadala obdobně na všech místech republiky a proběhla až na výjimky bez komplikací.³³ Kolem půlnoci obsadili ozbrojení příslušníci Sboru národní bezpečnosti, Státní bezpečnosti a oddílů Lidových milicí budovy kláštera, probudili spící řeholníky, přinutili je obléknout se a sbalit si nejnnutnější věci.³⁴ Během noci následoval jejich převoz do centralizačních středisek.

Druhá etapa, která proběhla zcela bez odporu ze 27. na 28. dubna 1950, postihla zbývajících 18 řeholí. Kláštery převzal do své správy Státní úřad pro věci církevní (SÚC), knihy z klášterních knihoven byly zabaveny většinou pro Státní vědecké knihovny.

V roce 1949 bylo na českém území 145 františkánů, provinciálem řádu byl P. PhDr. Jan Kapistrán Vyskočil.³⁵ V dubnu 1950 bylo 111 řeholníků Menších bratří převezeno do internačního tábora v Hejnici, další byli umístěni do Želivu, těžce nemocní převezeni do nemocnice do Semil.³⁶ V táboře Hejnice pracovali nejdříve na úpravě kláštera, později v porcelánce v Libverdě, v textilce ve Varnsdorfu a na pile Bílý potok. V září 1950 bylo několik řeholníků převezeno do tábora v Želivě a jedenáct bylo odvezeno na vojnu k jednotkám PTP na Libavu. Roku 1952 byl soustředovací tábor zrušen a členové rozděleni do Králík, Želivu nebo byli propuštěni. Celkem bylo v letech 1948–1964 odsouzeno 36 členů františkánského řádu.³⁷

V inkriminovaném roce 1950 se v klášteře v Uherském Hradišti nacházelo 5 řeholníků. Potvrzuje to jak ve své publikaci Vojtěch Vlček, tak také záznam Krajského soudu v Uherském Hradišti, který odsoudil pět místních řeholníků.³⁸ Kvardiánem byl P. Klement Minařík, který byl v letech 1950–1956 držen v internačním táboře v Želivě.³⁹ Další tři členové, P. Kamil Schams a řeholní bratři Damián Černý a Pascal Šenk byli pravděpodobně odvezeni do Hejnice, kde byla držena většina františkánů. Poslední z hradištského konventu, P. Remigijs Rudolf Janča, byl ale v době zatýkání jako kaplan v Nezdenicích u Uherského Brodu, kde zastupoval na faře. Svým bratrem byl informován o záboru hradištského kláštera, začal se tedy skrývat, a to u rodičů, v klášteře Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze a v klášteře v Prachaticích. Když byl 10. září 1952 klášter v Prachaticích obklíčen Bezpečností, pokusil se o útěk přes zahradu. Byl však dopaden a 19. září 1953 odsouzen za velezradu na devět let. Jako vězeň pobýval ve Valdicích, Mladé Boleslavi a ve Rtyni v Podkrkonoší. V květnu 1960 byl propuštěn na svobodu při vyhlášení amnestie.⁴⁰ Působil pak 30 let ve farnosti Boršice u Blatnice. Zemřel 17. března 2001 ve Slavičíně.

Významné františkánské osobnosti

Mezi nejvýznamnější členy řádu sv. Františka ve 20. století patřil Klement Minařík. Narodil se 4. února 1883 ve Všetulích u Holešova. Do noviciátu vstoupil 11. září 1902, věčné sliby složil 1. listopadu 1906, svátost kněžství přijal 28. prosince 1906. Provinciálem byl v letech 1941–1946. Vždy zachovával řeholní vážnost, kterou budila i jeho robustní

postava. Uchovával si jistý odstup nejen od studentů, ale také od spolubratří. Vstával velmi brzy před budíčkem, denně měl v 5 hodin mši svatou. Dodnes má velkou hodnotu jeho badatelská a literární činnost o historii české františkánské provincie, zvláště pojednání o čtrnácti pražských mučednících, o nichž napsal vícekrát vydanou knihu a řadu článků. Spolu s Bonaventurou Wilhelmem sepsali Dějiny klášterů v Čechách a na Moravě, když jako pramen použili rukopisy jednotlivých konventů. Různorodost zájmů dokládají jeho básně i hudba, složil i vánoční mši z lidových koled s orchestrem atd. Byl též redaktorem časopisu Serafinský prapor.⁴¹

Roku 1950 byl jako kvardián hradištského kláštera internován v Želivě společně s ostatními představenými řádu. Po rozpuštění tohoto centralizačního kláštera byl převezen na Moravec, kde také 1. srpna 1971 zemřel v 88. roce věku a v 64. roce kněžství.⁴²

Od konce 60. let je s Uherským Hradištěm spojeno i jména P. Aleše Vojtěcha Zlámala (mj. v roce 1968 byl iniciátorem opravy kaple sv. Rocha v Mařaticích). Narodil se v Bařicích u Kroměříže 28. září 1924. Vstoupil do františkánského juvenátu v koleji sv. Antonína v Kroměříži. Studoval ve státní reálce a po sextě byl přijat do noviciátu. Obláčku měl 31. září 1942. Po noviciátě odmaturoval a pokračoval nejdříve v soukromém studiu teologie v Kroměříži, od roku 1944 v Praze a pak v letech 1946–1947 se spolubratry v Bruselu. Slavné sliby složil 1. srpna 1946, jáhenské svěcení přijal 20. prosince 1947 z rukou později známého kardinála Suenense v Lovani a kněžské svěcení 4. července 1948 od biskupa André Charue.

V roce 1949 s ostatními bratry přečetl pověstný pastýřský list arcibiskupa Josefa Berana a pro pobuřování proti republice za čtení těchto pastýřských listů 19. a 26. června 1949 v Klášterci nad Ohří byl 16. ledna 1950 odsouzen na dva roky a poté internován v Želivu. Patřil mezi nejvýznamnější členy řádu, kteří ve vězení dokázali nebojácně šířit nauka sv. Františka a vést své bratry k odvaze. Když se dostal na svobodu, začal s otcem Baptistou Bártou navštěvovat bratry a udržovat život v rozprášené provincii. Patřil mezi neaktivnější členy potlačovaného františkánského řádu a díky své odvaze se stal v roce 1956 neformálním představeným tajné komunity v Roztokách u Prahy. Zde se soustředili ti bratři, kteří pracovali v podniku Vodní stavby při stavbě ochranné hráze, společně bydleli a improvizovaně vedli řádový život. Toto společenství tvořilo šest řeholníků, později se k nim připojili dva tajní novicové – Pavel Genrt a Pavel Kejdana. P. Aleš byl v kontaktu i s dalšími františkány a pokoušel se získat řádový dorost, dokonce přijímal do řádu nové členy. V červenci 1961 byl opět zatčen, odsouzen a vězněn ve Valdicích. Stejně tak byl zatčen i pozdější kvardián kláštera v Uherském Hradišti (v letech 1997–2003) Antonín Pavel Kejdana⁴³, který se na svobodu dostal při amnestii v květnu 1962.

P. Aleš Vojtěch Zlámala dostal svobodu až v září 1965.⁴⁴ Od roku 1971 do roku 1980 byl tajným provinciálem české provincie. Svou vitalitou povzbuzoval společně s Baptistou Bártou život v provincii. Využil svého charismatu a nadšení, které mělo svou nakažlivost a přitahoval k řeholnímu životu mladé lidi. Přijímali se novicové, začalo tajné studium při zaměstnání, které bylo plánováno na 9 let. K tajnému svěcení jezdili bratři do tehdejší Německé demokratické republiky nebo do Polska. Do noviciátu přicházeli často bratři ze Slovenska, kde takřka celá provincie přešla do služby diecézí. V roce 1983 byl Aleš znovu zatčen, ale pod tlakem mezinárodního soudu v Haagu byl propuštěn. V pozornosti Státní bezpečnosti byl však prakticky až do sametové revoluce.

Se svobodou a stabilizací provincie se v něm probudila jeho dávná láska – evangelizovat Rusko. Už v době totality, kdy bylo možno snadno získat zájezdy do Sovětského svazu, posílal bratry na území předpokládaných misí, aby už dopředu tato místa promodlili. Když otec generál naznačil možnost ustanovení misijní stanice v Alma Atě, Aleš neváhal a po přípravě v Římě se stal v této stanici představeným. Pobyl tam 3 roky a vrátil se zpět v roce 1996. Zemřel v Uherském Hradišti 11. října 2002 ve věku 78 let, v 59 roce řeholních slibů a v 54 roce kněžství.⁴⁵ Pohřeb P. Aleše se konal v hradištském klášterním kostele za účasti Otce arcibiskupa Jana Graubnera, desítek kněží a stovek občanů města. Pohřben byl na Olšanském hřbitově v Praze. Nejen díky své aktivní duchovní a pastýřské činnosti během

internace a pobytu ve vězení, ale také díky své misijní cestě do daleké Almaty v Kazachstánu a pro své neobyčejné charisma byl jednou z nejzajímavějších osobností františkánských dějin minulého století.

Na tomto místě nelze nevpomenout jednu z největších osobností českých řeholníků 20. století - P. Jana Baptistu Josefa Bártu (1921–1982). Pro komunistický režim byl obzvlášť nebezpečný pro svou péči o mládež. V dubnu 1950 byl internován v Hejnicích, Bohosudově a od srpna v Želivě. Společně s nemocným P. Maráškem uprchl a ukrýval se převážně u své rodiny, přátel a u boromejek v Praze. Svůj čas dával tajně se sdružující katolické mládeži, vedl pro ně exercicie, zpovídal, sloužil mše sv., přednášel. Spolupracoval s Ottou Mádrem, tajně navštěvoval spolubratry a budoval i nadále františkánské dílo. V dubnu 1951 byl zatčen, umístěn na 16 měsíců na samotku, krutě vyslýchán a odsouzen 1. listopadu 1952 v jednom z největších proticírkevních procesů jako vedoucí 31 členné skupiny na 20 let za velezradu. Prošel vězení v Leopoldově, Mírově, Valdicích a pracoval v jáchymovských dolech. O jeho vnitřní síle, s jakou se dokázal postavit totalitnímu režimu, svědčí dochovaný vězeňský posudek z Valdic: „*Při rozhovoru veřejně říká, že komunismus musí padnout, že u nás má na svědomí mnoho lidské krve apod. Rád provokuje příslušníky, zvláště se rád pouští do pochybných debat s mladými příslušníky, poněvadž ví, že nemají tak velké politické zkušenosti. I mezi kněžími se projevuje jako arogantní člověk, který dovede dát i spolukněži facku, jak tomu bylo u faráře Dítěte ...*“⁴⁶

Propuštěn byl v roce 1966, aktivně se zapojil do obnovení řádu, po uvolnění režimu v roce 1968 dostal souhlas k duchovní činnosti, ten mu však byl o rok později opět odebrán. Po autohavárii odešel do invalidního důchodu a společně s několika františkány vytvořil malou řeholní komunitu v Liberci. I v pozdějším věku však byl trnem v oku vedoucích činitelů, a tak byl v dubnu 1982 odsouzen na 18 měsíců za maření dozoru nad církvemi. Do výkonu trestu však už nenastoupil pro špatný zdravotní stav a po několikátém infarktu zemřel 9. prosince 1982. Pohřben je na hřbitově v Liberci-Ruprechticích.⁴⁷

Další osudy klášterní budovy, činžovního domu a klášterního kostela po roce 1950

Budoucnost kláštera již naznačilo jednání s františkánským řádem o pronájmu tří místností pro okresní archiv, které z pověření rady ONV v Uherském Hradišti vedli od 11. února 1948 člen národního výboru A. Pojeta a ředitel okresního archivu Antonín Gába. Dne 14. března 1950 byl klášter zabrán církevním oddělením KNV Gottwaldov a dán do užívání nově se tvořícímu Krajskému archivu Gottwaldov (Zlín). Od 13. srpna 1954 spravovala tuto budovu Krajská správa ministerstva vnitra Gottwaldov. V letech 1960–1964 byly z těchto prostor archiválie krajské povahy odvezeny a 15. února 1964 ministerstvo vnitra předalo správu budovy ONV v Uherském Hradišti. Ten nabídl prostory budovy Okresnímu archivu v Uherském Hradišti, který tento bývalý klášter využívá dodnes.⁴⁸ Na stát byl objekt převeden Náboženskou maticí v Praze⁴⁹ 21. října 1967.

Ihned po zrušení kláštera byl klášterní mobiliář odvezen do Národní galerie v Praze, další předměty převzalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, klášterní knihovna byla přemístěna do olomoucké Státní vědecké knihovny, klášterní archiv převzal dnešní Moravský zemský archiv v Brně. Co se týká samotné budovy, ta byla již v roce 1950 v poměrně špatném stavu a vyžadovala rozsáhlé opravy. Bylo zjištěno vychylování zdí a pronášení klenby refektáře v důsledku nadměrného zatížení dělicími zdmi v patře. Přesto se na rekonstrukci nenašly peníze, a tak byla zajištěna jen klenba refektáře, vyměněny části oken, opraveno zdivo a střecha (1956–1958). To vše bylo ale uděláno velmi nekvalitně a v nevhodném zimmím období. Až v roce 1975 došlo k nutné výměně elektroinstalace. Alespoň částečná oprava byla zahájena až v roce 1986, hlavní opravy proběhly až v letech 1991–1997. Objekt byl staticky zajištěn a zcela zrekonstruován nákladem 52 milionů korun. Dnes se řadí bývalý klášter k významným architektonickým památkám města a díky sloupové síni a krásnému refektáři nabízí vhodné prostředí pro konání malých kulturních akcí.

Činžovní (nájemní) dům, nacházející se na Mariánském nám. č. 200, byl v roce 1950

stejně jako další církevní majetek zabrán a brzy poté přidělen městu do jeho bytového fondu. Na základě zákona č. 298/90 Sb. byl řádu vrácen v restitučním řízení v roce 1990 a stal se jejich novým klášterem. Dům do dnešních dnů neprošel nijak razantní úpravou. Přízemní prodejny zůstaly zachovány a jsou i nadále pronajímány,⁵⁰ částečnou úpravou prošly jen interiéry, ze kterých byla zbudována klášterní jídelna, klubovny pro mládež a výuku náboženství, další prostory byly upraveny jako klausura pro vnitřní potřeby řádu. Kvůli statickému stavu byl dům podpilotován a stažen ocelovými lany, byla vyměněna okna, upraveny vstupní prostory chodby, zřízeny nové vstupní dveře, vybudovalo se sociální zařízení pro věřící ze strany kostela. Dnes má dům právní subjektivitu s označením „Bratři františkáni v Uherském Hradišti“ a s veškerou návazností na provincii dle jejích stanov.

Klášterní kostel jako jediný z františkánských budov v Uherském Hradišti sloužil i po roce 1950 duchovním účelům. Správu nad kostelem převzala hradištská farnost a bez větších změn fungoval jako filiální kostel. Mše sv. byly slouženy každý den večer, navíc byl kostel využíván jak pro kněžské rekolekce, tak pro křížové cesty. Velkou slávu zažíval každý rok na slavnost Porciunkule 2. srpna. V tento slavnostní den se v kostele scházelo velké množství lidu z blízkého i dalekého okolí, zpovídalo mnoho kněží. V 80. letech byl pravidelným celebrantem slavnosti mše sv. františkánský kněz P. Remigius Janča, který byl farářem v nedalekých Boršicích u Blatnice. V roce 1988 byl kostel částečně opraven, když byla obnovená boční loď, část kostela znovu vymalována, opravena část stropu a štuková i jiná výzdoba. Zrestaurován byl oltář sv. Josefa a P. Marie Lurdské, byla pořízena nová dlažba kněžiště.

Personální změna nastala po příchodu františkánů v roce 1990, kdy duchovní činnost v kostele začali opět vykonávat řeholníci. V 1. polovině roku 1993 proběhla v kostele rekonstrukce vnitřní výmalby, při níž byly objeveny staré fresky a byly částečně odhaleny. Při další výmalbě kostela po povodních však byly opět zakryty. Když v červenci 1997 postihla město povodeň, byl také klášterní kostel zatopen. Během července a srpna byly kostelní prostory očištěny a od září se v kostele opět sloužily mše.

Povodně však zaviniily mnohem víc, než se očekávalo. Farní kostel se začal vinou spodních vod a nestabilitou pilířů, na nichž stojí, propadat a byl od 16. února 1998 uzavřen. Veškerá duchovní činnost tak byla obrácena do františkánského kostela Zvěstování Panny Marie. Po důkladné opravě byl farní kostel slavnostně vysvěcen 27. listopadu 1998 za účasti Otce arcibiskupa Jana Graubnera.

Současně s dokončením náročné opravy farního kostela byl rovněž zdevastovaný františkánský kostel uzavřen. Akutně vyžadoval statistické zajištění a jednalo se dokonce o jeho úplném trvalém uzavření. Díky aktivitě františkánů k tomu nedošlo a od roku 1999 se započalo s jeho opravou. Nejdříve bylo prozkoumáno devět krypt, které se nacházely pod podlahou oltáře i hlavní lodi. Postupně se opravily krovy a totálně zničená střecha, stěny byly staženy ocelovými lany v místě styku stěn s klenbami, byla vyztužena klenba rubovou železobetonovou konstrukcí a podpilotovány základy kostela. Pod podlahou se v původní pískovcové podlaze našly náhrobní kameny z 15. a 16. století, které byly následně vyzdviženy a po prozkoumání odborníky ze Slovákého muzea zavěšeny na stěny kostela. Provedla se oprava varhan a výměna podlah po celé ploše lodi, v sakristii i v bočních místnostech. Zakoupily se nové lavice i vstupní dveře, byla instalována nová elektroinstalace, elektronické zabezpečení kostela, nové ozvučení, zřídilo se sociální zařízení a nové schodiště ke zpovědní síni. V prosinci 2000 byla dokončena výmalba kostela a pokračovalo se v opravě vnějších fasád. Celkové náklady na opravu kostela byly rozpočtovány ve výši 12 milionů korun.

Dne 13. ledna 2001 byl kostel znovu převeden darovací smlouvou z vlastnictví hradištské farnosti do majetku Českomoravské františkánské provincie.

Uvedení františkánského řádu zpět do Uherského Hradiště

Již před rokem 1990 se františkáni vraceli do Uherského Hradiště ne sice jako jedna komunita, ale jako jednotlivci, kteří chtěli pomáhat při duchovní správě farnosti. V roce 1968 navštívil u příležitosti slavnosti Porciunkule město P. Jan Baptista Josef Bárta a měl při

slavnostní mši kázání. Ve františkánském kostele, který v té době samozřejmě spadl pod farnost, začal vypomáhat františkán P. Aleš Zlámal, následujícího roku se k němu připojili další františkáni P. Jan Pekárek a P. Benvenut Mitošinka. P. Zlámal i P. Mitošinka v roce 1969 ztratili státní souhlas a Mitošinka začal pracoval jako skladník v Zemědělském výrobním sdružení ve Starém Městě. Bydlel v soukromém bytě a rád poskytoval duchovní služby alespoň v soukromí, neboť oficiálně nesměl. V 80. letech se mu začalo zhoršovat zdraví, a protože ve farnosti se o něj nikdo nedokázal postarat, odešel do Liberce, kde podobně jako následně zmiňovaný Jan Kolek zemřel v domově pro přestárlé duchovní 2. března 1988. Pohřben byl v Liberci-Ruprechticích za účasti mnoha farníků z Uherského Hradiště.⁵¹

Další významnou osobou, která nenechala ve městě zapomenout na dlouhodobé působení a blahodárný vliv františkánů na duchovní život, byl bratr Prokop Jan Kolek. Byl to místní rodák (narodil se roku 1904 ve Vlčnově), v mládí se stal členem františkánského řádu, působil na více místech v Čechách, po propuštění z internace pracoval jako číšník, kuchař a zahradník, od druhé poloviny 50. let působil jako kostelník františkánského kostela v Uherském Hradišti. Františkánskému poslání zůstal věrný celý život, vyznačovala z něj zbožnost, prostota i radost. Celý svůj život prožil v pravé chudobě, při službě v kostele stále nosil františkánský hábit. Bydlel na různých místech, naposled v domě ThDr. Antonína Šuránka v Žižkově ulici. Zemřel ve věku 80 let v domově důchodců pro přestárlé duchovní v Liberci, neboť v Uherském Hradišti se o něj nikdo nechtěl v jeho nemoci postarat. Pohřben je na vlčnovském hřbitově.

Oficiálně byli františkáni uvedeni zpět do Uherského Hradiště 2. srpna 1990. V rámci zákona o nápravě křivd způsobených uplynulým režimem byl řádu vrácen činžovní dům č. 200 na Mariánském náměstí. Slavnostní uvedení řádu provedl 2. srpna provinciální ministr František Marášek za asistence řeholního i diecézního kléru.

Nově příchozí františkáni zatím nemohli obývat jim vrácený dům, proto bydleli v kněžském domě na Žižkově ulici nebo na faře. Ale už roku 1991 se přestěhovali do upravených prostor na Mariánském náměstí. Začali vykonávat duchovní službu, v níž kladli velký důraz především na mládež. Netrvalo dlouho a kolem nově příchozích bratří se vytvořilo společenství mládeže, které se kolem roku 1995 rozrostlo do velkých rozměrů. V klášteře a přilehlém kostele se scházelo přes 10 skupin mladých lidí, kteří projevovali zájem o duchovní život a o prožívání radosti z Krista ve společenství. Františkáni tak svou duchovní péčí a svým dobrým vlivem opět začali přispívat k šíření Kristova evangelia v hradištské farnosti. Kromě mši sv. se v kostele konají pravidelně setkání členů modlitebního večeraďla a pokračuje tradice slavení křížových cest a květnových mariánských pobožností.

Tradice františkánství v Uherském Hradišti je stále živá a navazuje na tradiční slováckou zbožnost a působení františkánských bratří v tomto městě již od konce 15. století. Ve 20. století měli františkáni vliv nejen na duchovní život věřících obyvatel města, ale ovlivnili také kulturní tvář města, nabídli otevřenou náruč především chudým, poctivě si plnili své služby jim svěřené jak u nemocných, tak např. v místní věznici a pomáhali diecézním kněžím vyučovat náboženství. Stali se nedílnou součástí města, a ačkoliv byli násilím od města na 40 let odloučeni, po svém návratu opět našli cestu ke zdejšímu lidem.

Poznámky:

- 1 *Denní modlitba církve*. Praha, Česká liturgická komise, 1987, str. 1550.
- 2 Sloužil jako písař u pana Jana z Cimburka a jeho synů, když se však Matyáš Korvín zmocnil Moravy, začal sloužit tomuto králi. Brzy se stal jeho důvěrníkem i rádcem a byl v králově přízni až do Korvínovy smrti (1490).
- 3 W o l n ý, G.: *Kirchliche Topographie von Mähren I/2*. Brno 1857, str. 205. Podle vloženého rukopisu Klementa Minaříka do Chronika Hradiensis III. a podle Kroniky františkánů, str. 120, byli františkáni z Uh. Hradiště v roce 1543 vyhnáni, po návratu však vymřeli při morové ráně, která město zasáhla v roce 1554. MZA Brno, E 24 Františkáni v Uherském Hradišti.

- 4 Předkládaný článek vychází z mé diplomové práce *Dějiny františkánského konventu v Uherském Hradišti se zaměřením na léta 1900–2005*, obhájené na Teologické fakultě University Palackého v Olomouci v roce 2005. Z bohaté literatury k dějinám kláštera upozorňuji např. na studii Jana O. E l i á š e *Historický a stavební vývoj bývalého Františkánského kláštera v Uherském Hradišti*, in: Slovák 1997, roč. 39, str. 109–122 a práce Miloše S t e h l í k a *Refektář františkánského kláštera v Uherském Hradišti*, Brno–Uherské Hradiště 2002 a Jiřího Č o u p k a *50 let Státního okresního archivu v Uherském Hradišti*, Uherské Hradiště 1997. Pramenným základem práce byl fond E 24 – *Františkáni v Uherském Hradišti*, který je uložený v Moravském zemském archivu v Brně.
- 5 Odůvodnění lze nalézt v evangelijním citátu, že „dělník je hoden své mzdy“.
- 6 MZA Brno, E 24, Liber rationum ab anno 1919 (1919–1938).
- 7 B e r e c k o v á, Marie: *Náboženský život v Uh. Hradišti v letech 1918–1945*. Diplomová práce, Olomouc 2000, str. 78.
- 8 MZA Brno, E 24, Jednací protokol 1911–1946.
- 9 Tamtéž.
- 10 Na zvonech bylo možno číst tyto nápisy. Panna Maria a Sv. František: „*Tento zvon ulit v Milostivém r. 1933. Rudolf Perner z Českých Budějovic.*“ Sv. Cyril a Metoděj: „*In honorem SS. Cyrilli a Methodii EE. ll. Moraviae Patronum pro conventu Hradistiensi Minorum A. D. 1894 haec campana fusa. Sub guardianatu P. Godefriedi Behal a sacerdotes Tui induantur justitiam et sancti Tui enulnent.*“ Sv. Václav a Jan Nepomucký: „*In honorem S. Venceslai et S. Joannis Nep., pro conventu Hradistiensi Minorum A. D. 1894 haec campana fusa. Sub guardiano P. Godefriedi Behal a orate pro nobis omnes sancti patroni Bohemiae et Moraviae.*“ Sv. Cyril a Metoděj, Sv. Václav a Jan Nepomucký: „*Peter Hilzer, Hof Glorken Giesser in Uhr. Neustadt, 1894.*“ (MZA Brno, E 24, Pamětní kniha kláštera františkánského v Uherském Hradišti od r. 1915–1950, oddíl I.).
- 11 MZA Brno, E 24, Pamětní kniha kláštera františkánského v Uherském Hradišti od r. 1915–1950, oddíl II.
- 12 MZA Brno, E 24, Jednací protokol 1947–1950.
- 13 Nejčastěji u Josefa Plaschka z Mikulova (Účty konventu 1901–1934).
- 14 V obchodě košil, knoflíků a oblečení Františka Grigara (Účty konventu 1901–1934).
- 15 Hodně objednaného zboží bylo u obchodníka s dřevem a stavebním materiálem Josefa Schaniaka (Účty konventu 1901–1934).
- 16 Velká část účtů za kávu byla u obchodníka A. Scheidenbergera (Účty konventu 1901–1934).
- 17 MZA Brno, E 24, Účty konventu 1901–1934.
- 18 U Eduarda Hrušky, který vlastnil cukrářský, perníkářský a voskařský podnik (Účty konventu 1901–1934).
- 19 MZA Brno, E 24, Účty konventu 1901–1934.
- 20 Tamtéž.
- 21 MZA Brno, E 24, Protokol konventu Hradištského. Kronika domu 1795–1864. Chronologicky do r. 1916, str. 65.
- 22 Střecha klášterní věže dostala po požáru v roce 1896 místo barokní báně pouze provizorní stanovou střechu, která je zřejmá z fotografií ze 20. let 20. století. Věž díky opravě dosáhla výšky 44 metrů.
- 23 Svědčí o tom zápis do kroniky, z níž citujeme: „... a proto nechť se nikdo nedíví a nekritizuje neprávem, že zevnějšek kostela nevypadá tak, jak by se slušelo na dům Boží.“ (Pamětní kniha kláštera františkánského v Uherském Hradišti od r. 1915–1950, oddíl II.).
- 24 MZA Brno, E 24, Kniha ohlášek františkánského kláštera v Uherském Hradišti 1941–1950.
- 25 Podepisovali toto prohlášení: „My, níže psaní bratři terciáři sv. Otce našeho Františka prohlašujeme, že ve smyslu sv. chudoby našeho řádu nežádáme žádných náhrad za práce ve stavu řeholním vykonané, buďte že bychom sami řád náš opustili nebo byli z jakékoli příčiny svými představenými z řádu propuštěni. Následují vlastnoruční naše podpisy.“ (Pamětní kniha kláštera františkánského v Uherském Hradišti od r. 1915 – 1950, oddíl V.).
- 26 MZA Brno, E 24, Pamětní kniha kláštera františkánského v Uherském Hradišti od r. 1915–1950, oddíl III.
- 27 MZA Brno, E 24, Pamětní kniha kláštera františkánského v Uherském Hradišti od r. 1915–1950, oddíl V.

- 28 MZA Brno, E 24, Duchovní služba v trestnici, str. 118.
- 29 MZA Brno, E 24, Duchovní služba v trestnici, str. 121–128.
- 30 B e r e c k o v á, Marie: *Náboženský život v Uh. Hradišti v letech 1918–1945*. Diplomová práce, Olomouc 2000, str. 26.
- 31 Ve Velkém Ořechově na 6 000 zpovídajících, v Kunovicích 3000. (Pamětní kniha kláštera františkánského v Uherském Hradišti od r. 1915–1950, oddíl IV.).
- 32 MZA Brno, E 24, Juvenát, str. 7–13.
- 33 Proti záboru salesiánského noviciátu v Hodoňovicích a redemptoristického kláštera v Ostravě protestovalo několik desítek občanů (V l ě k, V.: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*, str. 70–71). (dále Vlček, V.: citované dílo).
- 34 V l ě k, V.: citované dílo, str. 69.
- 35 V l ě k, V.: citované dílo, str. 47.
- 36 V l ě k, V.: citované dílo, str. 73.
- 37 V l ě k, V.: citované dílo, str. 432–435.
- 38 V l ě k, V.: citované dílo, str. 130.
- 39 V l ě k, V.: citované dílo, str. 465.
- 40 V l ě k, V.: citované dílo, str. 389.
- 41 MZA Brno, Inventář fondu E 24 (Františkáni v UH).
- 42 *Historia Franciscana*. Katalog výstavy pořádané k 400. výročí příchodu bratří františkánů do kláštera Panny Marie Sněžné v Praze (1604–2004). Praha, 2004, str. 95 (dále jen *Historia Franciscana*).
- 43 Další člen řádu sv. Františka, který byl po roce 1990 v Uherském Hradišti a je tam i v roce 2006, je P. Vojtěch Jan Marek, který koncem roku 1949 ilegálně překročil hranici v prostoru Cheb, aby navštívil v Konnersreuthu Terezii Neumannovou, ženu svatě pověsti. Ještě téhož dne se ale vrátil zpět, byl zatčen a souzen (Vlček, V.: citované dílo, str. 185).
- 44 V l ě k, V.: citované dílo, str. 189.
- 45 *Historia Franciscana*, str. 122.
- 46 V l ě k, V.: citované dílo, str. 181. Farář Dítě byl kolaborující kněz a exponent mírového hnutí. Facku dostal proto, že psal své kuchařce milostný dopis.
- 47 V l ě k, V.: citované dílo, str. 179–181.
- 48 *50 let Státního okresního archivu v Uh. Hradišti*. Uherské Hradiště 1997, str. 17–20.
- 49 Instituce, která v době komunismu spravovala církevní majetek.
- 50 Zatímco v komunistické době se v přízemí kláštera prodávaly lovecké potřeby a hračky, dnes jsou prostory pronajímány křesťanskému knihkupectví Kardis a firmě Tradix.
- 51 *Farní úřad Uherské Hradiště, Pamětní kniha farnosti Uh. Hradiště od roku 1954*.

Mgr. Radim Z a p l e t a l (n. 1980), absolvent Teologické fakulty University Palackého v Olomouci v roce 2005. Zabývá se církevní historií a pedagogikou.

Soupis františkánů v Uherském Hradišti v letech 1900–2005:

Rok 1900–1903

A.R.P. BĚHAL, Godefridus
R.P. VESELÝ, Felix

Rok 1904

A.R.P. BĚHAL, Godefridus
R.P. CHVOJAN, Adalbertus

Rok 1905, 1906

A.R.P. BĚHAL, Godefridus
R.P. VESELÝ, Felix

Rok 1907

A.R.P. BĚHAL, Godefridus
R.P. VESELÝ, Felix
R.P. SCHAMS, Kamil

Rok 1908, 1909

A.R.P. WILHELM, Bonaventura
R.P. BĚHAL, Godefridus
R.P. SCHAMS, Kamil

Rok 1910

A.R.P. WILHELM, Bonaventura
R.P. BĚHAL, Godefridus

R.P. STRUŽKA, Angelus

Rok 1911, 1912

A.R.P. WILHELM, Bonaventura

R.P. BĚHAL, Godefridus

R.P. SCHAMS, Kamil

R.F. SIEGEL, Cherubi

Rok 1913

A.R.P. WILHELM, Bonaventura

R.P. BĚHAL, Godefridus

R.P. SCHAMS, Kamil

R.F. SIEGEL, Cherubin

Rok 1914

A.R.P. JINDRA, Michael

R.P. KOMENDA, Konstantin

R.P. NÁLEVKA, Vincent

R.P. KADLEC, Cyril

Rok 1915

A.R.P. MIZERA, Václav

R.P. KOMENDA, Konstantin

R.P. NÁLEVKA, Vincent

R.P. GÖTZL, Leo - zemřel v hradištském klášteře

8. června 1916.

R.F. SIEGEL, Cherubin

R.F. BRČKA, Ivan

8 studentů

Rok 1916

A.R.P. MIZERA, Václav

R.P. KOMENDA, Konstantin

R.P. NÁLEVKA, Vincent

R.P. MINAŘÍK, Klement

R.F. ANTL, Berardus

R.F. WAGNER, František Sol.

R.F. SIEGEL, Cherubin

R.F. BRČKA, Ivan

5 studentů

Rok 1917

A.R.P. NIKODEM, Serafin

R.P. HOLICKÝ, Hyacint

R.P. MINAŘÍK, Klement

R.P. KOLEK, Stanislav

R.P. BREJCHA, Leander

R.F. SIEGEL, Cherubin

R.F. BRČKA, Ivan

Rok 1918

A.R.P. NIKODEM, Serafin

R.P. WILHELM, Marian

R.P. MINAŘÍK, Klement

R.P. NÁLEVKA, Vincent

R.P. KOLEK, Stanislav

R.F. SIEGEL, Cherubin

R.F. KVAPIL, Regidius

Rok 1919

A.R.P. MIZERA, Václav

R.P. MARÁŠEK, Pavel

R.P. MINAŘÍK, Klement

R.P. KOMENDA, Konstantin

R.P. ČERNÝ, Damián

R.F. SIEGEL, Cherubin

3 klerici, 13 studentů

Rok 1920, 1921

A.R.P. TICHÝ, Alfons

R.P. MARÁŠEK, Pavel

R.P. MINAŘÍK, Klement

R.P. BREJCHA, Leander

R.P. BUBENÍK, Gabriel

R.F. SIEGEL, Cherubin

SOUČEK, Adjutus – terciář

ŠRUBAŘ, Petr – terciář

Rok 1922

A.R.P. MARÁŠEK, Pavel

R.P. FRÝB, Tomáš

R.P. NĚMEC, Alfons

R.P. BREJCHA, Leander

R.F. SIEGEL, Cherubin

R.F. SOUČEK, Adjutus

R.F. ŠRUBAŘ, Petr

R.F. KOVÁŘ, Tadeáš

R.F. DOLEŽAL, Šimon

R.F. HEINL, Matouš

Rok 1923

A.R.P. MARÁŠEK, Pavel

R.P. BREJCHA, Leander

R.P. SPURNÝ, Ludvík

R.P. NĚMEC, Alfons

R.P. SCHAMS, Kamil

R.F. SOUČEK, Adjutus

R.F. ŠRUBAŘ, Petr

R.F. KOVÁŘ, Tadeáš

R.F. HEINL, Matouš

Rok 1924

A.R.P. KŮSTKA, Benno

R.P. MARÁŠEK, Pavel

R.P. SCHAMS, Kamil

R.F. SOUČEK, Adjutus

R.F. KOVÁŘ, Tadeáš

R.F. MIKULÍČ, Theobald

Rok 1925

A.R.P. KŮSTKA, Benno

R.P. CHVOJAN, Vojtěch

R.P. SCHAMS, Kamil
R.F. SOUČEK, Adjutus
R.F. KOVÁŘ, Tadeáš
R.F. ŠRUBAŘ, Petr
R.F. ČECH, Lukáš

Rok 1926

A.R.P. KŮSTKA, Benno
R.P. CHVOJAN, Vojtěch
R.P. SCHAMS, Kamil
R.F. SOUČEK, Adjutus
R.F. STANĚK, Odoricus
R.F. ŠENK, Pascal
R.F. KOVÁŘ, Tadeáš

Rok 1927

A.R.P. KŮSTKA, Benno
R.P. SCHAMS, Kamil
R.P. TICHÝ, Alfons
R.F. SOUČEK, Adjutus
R.F. BOKOR, Vojtěch
R.F. KUPEC, Engelbertus
R.F. ŠENK, Pascal

Rok 1928, 1929

A.R.P. KŮSTKA, Benno
R.P. WILHELM, Marián
R.P. TICHÝ, Alfons
R.F. BOKOR, Vojtěch
R.F. ŠENK, Pascal
R.F. MIK, Roman

Rok 1930

A.R.P. WILHELM, Marián
R.P. VESELÝ, Felix
R.F. ZIKA, Tobiáš
R.F. ŠENK, Pascal
R.F. MIK, Roman

Rok 1931

A.R.P. WILHELM, Marián
R.P. VESELÝ, Felix
R.F. ČECH, Lukáš
R.F. ŠENK, Pascal
R.F. SILVESTR, Angelus

Rok 1932, 1933, 1934

A.R.P. WILHELM, Marián
R.P. VESELÝ, Felix
R.F. ČECH, Lukáš
R.F. ŠENK, Pascal

Rok 1935

A.R.P. HAMERNÍK, Otto
R.P. MÁNEK, Gilbertus
R.P. KUBÁŇ, Peregrinus

R.F. ČECH, Lukáš
R.F. ŠENK, Pascal

Rok 1936

A.R.P. HAMERNÍK, Otto
R.P. BOJSÁK, Kazimír
R.F. ČECH, Lukáš
R.F. ŠENK, Pascal

Rok 1937

A.R.P. HAMERNÍK, Otto
R.P. BOJSÁK, Kazimír
R.F. ČECH, Lukáš
R.F. ŠENK, Pascal
R.F. NÁPLAVA, Rufín

Rok 1938

A.R.P. HAMERNÍK, Otto
R.P. BOJSÁK, Kazimír
R.P. REIF, Desiderius
R.P. LÉTAVKA, Celsus – misionář
R.F. ČECH, Lukáš
R.F. ŠENK, Pascal
R.F. KOMÁREK, Pacifik

Rok 1939

A.R.P. WILHELM, Marián
R.P. SCHAMS, Kamil
R.P. HLAVATÝ, Václav
R.F. ŠENK, Pascal
R.F. HLAVÁČ, Romuald
R.F. HOLUB, Henricus

Rok 1940

A.R.P. WILHELM, Marián
R.P. SCHAMS, Kamil
R.P. HLAVATÝ, Václav
R.F. ŠENK, Pascal
R.F. HLAVÁČ, Romuald
R.F. UNINSKÝ, Darius

Rok 1941

A.R.P. WILHELM, Marián – náhle zemřel v hra-
dištském klášteře 12. ledna 1942
R.P. SCHAMS, Kamil
R.P. HLAVATÝ, Václav
R.P. KADLEC, Cyril
R.F. ŠENK, Pascal
R.F. NEKOLNÝ, Rajmund
R.F. ČERNÝ, Damián

Rok 1942

A.R.P. SCHAMS, Kamil
R.P. ŠIMČÍK, Kajetán
R.F. ŠENK, Pascal
R.F. NEKOLNÝ, Rajmund

R.F. ČERNÝ, Damián

Rok 1943

A.R.P. SCHAMS, Kamil

R.P. ŠIMČÍK, Kajetán

R.P. KADLEC, Cyril

R.F. ŠENK, Pascal

R.F. NEKOLNÝ, Rajmund

R.F. ČERNÝ, Damián

Rok 1944

A.R.P. SCHAMS, Kamil

R.P. ŠIMČÍK, Kajetán

R.P. KADLEC, Cyril

R.F. ŠENK, Pascal

R.F. NEKOLNÝ, Rajmund

R.F. ČERNÝ, Damián

R.F. MANYCH, Marek

Rok 1945

A.R.P. SCHAMS, Kamil

R.P. DANIŠOVIČ, Jan Nepomuk

R.P. KADLEC, Cyril

R.P. BOJSÁK, Kazimír

R.F. ŠENK, Pascal

R.F. ČERNÝ, Damián

Rok 1946, 1947

A.R.P. MINAŘÍK, Klement

R.P. SCHAMS, Kamil

R.P. BARABÁŠ, Leo

R.F. ŠENK, Pascal

R.F. ČERNÝ, Damián

Rok 1948

A.R.P. MINAŘÍK, Klement

R.P. SCHAMS, Kamil

R.P. DANIŠOVI, Jan Nepomuk

R.F. ŠENK, Pascal

R.F. ČERNÝ, Damián

Rok 1949

A.R.P. MINAŘÍK, Klement

R.P. SMIŠTÍK, Fridericus Francis – misionář,

odešel v listopadu

R.P. SCHAMS, Kamil

R.P. JANČA, Remigius

R.F. ŠENK, Pascal

R.F. ČERNÝ, Damián

Rok 1950

A.R.P. MINAŘÍK, Klement

R.P. SCHAMS, Kamil

R.P. JANČA, Remigius

R.F. ŠENK, Pascal

R.F. ČERNÝ, Damián

Rok 1990

A.R.P. ZLÁMAL, Aleš

R.P. SLEZIAK, Matouš

R.F. BILŠÁK, Anatol

Rok 1991

A.R.P. ZLÁMAL, Aleš

R.P. HANUŠ, Titus

R.P. MAREK, Vojtěch

R.P. JUŘÍK, Stanislav – zemřel 26. dubna 2005

u řeholních sester v Choryni

R.F. BILŠÁK, Anatol

R.F. Juniper

Rok 1992

A.R.P. ZLÁMAL, Aleš

R.P. HANUŠ, Titus

R.P. MAREK, Vojtěch

R.F. BILŠÁK, Anatol

R.F. Juniper

Rok 1993

A.R.P. ZLÁMAL, Aleš – odešel v srpnu tohoto

roku na misií do Almaty do Kazachstánu

R.P. HANUŠ, Titus

R.P. MAREK, Vojtěch

R.F. KRÍŽALA, Česlav – jáhen

R.F. BILŠÁK, Anatol

Rok 1994

A.R.P. HŘEBEC, Daniel

R.P. HANUŠ, Titus

R.P. MAREK, Vojtěch

R.F. KRÍŽALA, Česlav – jáhen

R.F. SMRČINA, Šebestián – jáhen

R.F. ŽIDLÍK, Ivan

Rok 1995

A.R.P. HŘEBEC, Daniel

R.P. GLABASNIA, Angelus

R.P. SMRČINA, Šebestián

R.F. KRÍŽALA, Česlav – jáhen

R.F. ČERMÁK, Soláno

Rok 1996

A.R.P. HŘEBEC, Daniel

R.P. GLABASNIA, Angelus

R.P. SMRČINA, Šebestián

R.P. POSPÍŠIL, Václav

R.F. KRÍŽALA, Česlav – jáhen

R.F. ČERMÁK, Soláno

Rok 1997

A.R.P. KEJDANA, Antonín

R.P. ZLÁMAL, Aleš

R.P. RŮŽIČKA, Bernardin

R.F. KRÍŽALA, Česlav – jáhen

Rok 1998, 1999

A.R.P. KEJDANA, Antonín

R.P. ZLÁMAL, Aleš

R.F. KRÍŽALA, Česlav – jáhen

R.F. TOMÁNEK, Pacifik

Rok 2000, 2001

A.R.P. KEJDANA, Antonín

R.P. URIGA, František

R.P. ZLÁMAL, Aleš

R.F. KRÍŽALA, Česlav – jáhen

Rok 2002

A.R.P. KEJDANA, Antonín

R.P. URIGA, František

R.P. ZLÁMAL, Aleš

R.P. KANTOR, Joel

R.F. KRÍŽALA, Česlav – jáhen

Rok 2003

A.R.P. DABROWSKI, Antonín Klaret

R.P. URIGA, František

R.P. MAREK, Vojtěch

R.F. KRÍŽALA, Česlav – jáhen

R.F. PECHAR, Jiří

Rok 2004

A.R.P. DABROWSKI, Antonín Klaret

R.P. URIGA, František

R.P. MAREK, Vojtěch

R.F. KRÍŽALA, Česlav – jáhen

Rok 2005

A.R.P. DABROWSKI, Antonín Klaret

R.P. URIGA, František

R.P. MAREK, Vojtěch

R.P. KANTOR, Joel

R.F. KRÍŽALA, Česlav – jáhen

The Franciscans in Uherské Hradiště in the Years 1900-2005

A b s t r a c t

The monastery of the Minor Brothers of St. Francis (OFM) in Uherské Hradiště was established in 1491. Its history in the 20th century was a vivid one. It was reconstructed after the great fire of the whole city. The years after the finishing of the reconstruction (1894) were relatively calm for the monastery. There was a small number of monks living in the monastery who managed day-to-day matters and administration of the monastery and its adjacent church. They also educated boys in the so-called juvenate, an educational institute for monastic youth. Also a part of the monastery was a rental apartment house, built by the monks in the 1880s.

During the First World War, the Franciscans suffered no substantial losses; on the contrary, they offered their spiritual support to the ill and wounded soldiers. The following decades until the World War Two were another calm period of fruitful work. The Franciscans took an active part not only in the pastoral activities in the Hradiště parish, but assisted also in the nearby parishes, went off to missions to Czech and Moravian parishes and in several cases even in the West Ukraine and Germany. Since the early 20th century until 1937, they also managed spiritual administration of the local prison. Their other activities included teaching of religion, already mentioned education of the juvenate youth and taking care of the rental apartments. The monastery was hit by the hardships of the Second World War, when both the building of the monastery itself and the rental house were damaged. However, the economic situation of the convent was very good and the damaged parts of both buildings were quickly repaired.

A central milestone of the monastery's modern history is undoubtedly the night between April 13 and 14, 1950, when the Franciscans were interned, the monastery was closed down and its property transferred to other institutions. During the forty years of the lack of religious freedom, the Franciscans returned to the city only unofficially, one by one. Only after the November 1989, the monastery and the rental house were restituted back to the hands of the monks as their property. The Franciscans themselves were officially re-introduced to the city in the fall of 1990. Ever since, they have been contributing to the spiritual growth of the city again.

Franziskaner in Uherské Hradiště in den Jahren 1900–2005

Zusammenfassung

Das Kloster der Kleineren Brüder des heiligen Franziskus (OFM) war 1491 gegründet und das 20. Jahrhundert gehört zu bewegten Jahren seiner Geschichte. Nach der Beendigung aller Reparaturen nach einem vernichtenden Brand von 1894 kam eine für das Kloster relativ ruhige Periode. Im Kloster wohnten nur wenige Ordensbrüder, die sich nicht nur um Betrieb ihres Klosters und ihrer Kirche, sondern auch um Erziehung der Jungen im so genannten Juvenat, einem Erziehungsinstitut für den künftigen Nachwuchs

kümmerten. Ein Bestandteil des Klosters war auch ein Miethaus, das die Franziskaner in den 80. Jahren der 19. Jahrhunderts erbauten.

Während des 1. Weltkriegs haben die Franziskaner keine Schäden erlitten, sie selbst haben den kranken und verletzten Soldaten ihre Dienste geboten. Weitere Jahre bis zum 2. Weltkrieg brachten dem Kloster eine fruchtbare und ruhige Zeit. Die Franziskaner beteiligten sich aktiv an der Pastoration nicht nur im Pfarrbezirk Uherské Hradiště, sondern halfen auch in anderen Bezirken aus, leisteten Missionen in böhmischen und mährischen Pfarrbezirken, einige Male auch in Karpatenrussland und in Deutschland. Vom Anfang des 20. Jahrhunderts bis 1937 sorgten sie für die geistliche Verwaltung im Bezirksgefängnis. Zu ihren weiteren Aktivitäten gehörte der Religionsunterricht, die bereits erwähnte Erziehung im Juvenat und die Miethauspflege. Gewisse Verluste erlitt das Kloster erst im zweiten Weltkrieg, als das Klostergebäude und auch das Miethaus beschädigt wurden. Die wirtschaftliche Lage des Konvents war jedoch sehr gut, sodass man alle zerstörten Gebäudeteile sehr schnell renovieren konnte.

Der Meilenstein in der Klostergeschichte ist zweifellos die Nacht vom 13. zum 14. April 1950 gewesen, als die Franziskaner interniert worden waren. Das Kloster wurde verschlossen und das Klostervermögen an andere Institutionen überwiesen. In der Zeit der vierzigjährigen religiösen Unfreiheit kamen die Franziskaner nur einzeln und unofficial in die Stadt zurück. Erst nach dem November 1989 kamen das Miethaus und die Klosterkirche wieder in die Hände der Franziskaner zurück, die im Herbst 1990 feierlich in der Stadt begrüßt wurden. Seit dieser Zeit tragen sie wieder zur Entfaltung der geistigen Kultur in Uherské Hradiště bei.

OSVOBOZENÍ UHERSKOBRODSKA V ROCE 1945

Radka Šmídová, Uherský Brod

Letos si připomínáme šedesáté výročí konce druhé světové války. Jak probíhalo osvobozování okresu Uherský Brod? Jak jej zachytili kronikáři a jak na něj vzpomínají pamětníci?

Osvobození politického okresu Uherský Brod se stalo součástí velké bratislavsko-brněnské operace, trvající od 6. dubna do 5. května 1945. Její hlavní silou byla vojska 2. ukrajinského frontu maršála R. J. Malinovského.

Na následujících stránkách se pokusím zachytit postup osvobozenecých armád v politickém okrese Uherský Brod. Zaměřila jsem se především na obce, o které se vedly nejtěžší boje, o místa strategická, na kterých se soustředila německá obrana. V řadě obcí se vůbec nebojovalo, němečtí vojáci je opustili ještě před příchodem osvoboditelů.

Strání – Květná

Dne 6. dubna byla ze Strání naposledy vypravena pošta a ustal i telefonní styk na celém uherskobrodském okrese. Přestal jezdit autobus, který vozil dělníky do bojkovické zbrojovky. „Dne 7. dubna dostali všichni zde bydlící Němci a také ti Češi, kteří se k německé národnosti přihlásili, příkaz k odjezdu. Němci nahonem prodávali veškerý nábytek, který byl povětšinou původu židovského, vybírali vklady (v Uherském Brodě přes půl milionu korun) a pospíchali s tím nejcennějším, co měli, na nádraží. Mezi utíkajícími byl také bývalý úředník sklárny z Květné Johann Hödl, správce židovského majetku v Uherském Brodě. Vlak s Němci odjel směrem na Jihlavu. Několik Němců však výzvy neuposlechlo a zůstali na vlastní nebezpečí.“¹

Květnou obsadila Rudá armáda celkem bez boje. Rovněž do Strání dorazily přední sovětské hlídky takřka bez výstřelu. Ale Němci neholdali vydat obec jen tak. Proto postup sovětské pěchoty musely připravovat čtyři minometníky. Minomety byly rozmístěny po celé Květné a jejím okolí. Když to k vypuzení Němců nestačilo, byla nasazena děla.

„Dne 13. dubna v dopoledních hodinách dopadly pod lesem Mandlovou první dělové granáty. Jedna střela dopadla až před Zahradníkovým hostincem a usmrtila Otakara Stavinohu, úředníka zdejší sklárny, když po zaslechnutí prvních detonací šel na návěs hledat své děti. Tak se stal první obětí osvobozovacích bojů.“²

Po osmihodinové dělostřelecké přípravě obsadila Rudá armáda Strání. Svoboda však trvala jen několik hodin. Za svítání byli sovětské vojáci překvapeni Němci, kteří se nepozorovaně dostali až do vesnice. Za podpory dělostřelectva znovu obsadili téměř celou vesnici.

V kronice obce Strání se píše: „Klidně v noci po chalupách odpočívající ruští vojáci byli časně ráno za úsvitu překvapeni od Němců, kteří nepozorovaně vnikli až do dědiny a způsobili veliké krveprolití mezi ruskými vojáky. Jen na prostorné návsi před lesní správou č. 71 zůstalo jich na 60 mrtvých.“³

Dalším útokem ráno 15. dubna byli Němci z vesnice vyhnáni podruhé. Po opuštění obce se jim podařilo udržet obranné postavení nad obcí – na svazích Bílých Karpat. Měli za úkol hájit pozice za každou cenu, protože kryli ústup německých vojsk od Trenčína přes Starý Hrozenkov a podél Vlárské dráhy. Dostali proto posily těch vojsk, která ustupovala od Trenčína k Uherskému Brodu. Ruské velení se rozhodlo použít proti nim kašuší, které zasáhly do bojů v pondělí 16. dubna. Tímto dnem se pohyb fronty zastavil a rozvinuly se pozíční boje. Po několik dalších dní se omezily bojové akce na území obce Strání jen na přestřelky mezi oběma vojsky.

„V úterý 17. dubna asi okolo 15. hodin postižena byla naše obec bombardováním. Útok provedli prý němečtí letci na rumunských letadlech, což je snadno vysvětlitelné, neboť Rumuni byli původně spojenci Němců. Sovětskou obranu prý tím uvedli v omyl, takže beze škody

vrátila se letadla na svou základnu. Jiná verze tvrdí, že letadla vzlétala z letiště v Píšťanech, že to byla tedy letadla spojenců (SSSR a Rumunská), jež však shodila pumy na Strání omylem místo na Korytnou, kde ještě byli Němci. Po tomto bombardování šla na Straňany taková hrůza, že i ti, kteří ještě v dědině zůstali, šmahem utíkali do Moravského Lieskového. V domě zůstala nanejvýš jedna osoba, někde nezůstal nikdo. Muži, kteří zůstali, byli vybíráni ke konání různých prací, obzvláště ke kopání zákopů a hrobů a sbírání a pohřbívání mrtvých. Při jednom takovém kopání hrobu na hřbitově zasažen byl něm. střelou 47letý Martin Popelka č. 80 a okamžitě byl mrtev. Od té chvíle skrývali se mužové, aby nemuseli jít kopat a prchli při první příležitosti.⁴

Mezitím reorganizovalo sovětské velení plán dalšího postupu. Dne 26. dubna po 5. hodině ranní začala prudká dělostřelecká palba na *Korytňanské lúky*, která byla předzvěstí nového útoku. Brzy nato zaútočila pěchota 240. sovětské střelecké divize pod velením generála Umanského a 232. střelecká divize pod velením plukovníka Calaje.⁵ Útok podporovaly tanky. Nepřátelská obrana byla prolomena na úseku 12 kilometrů širokém, sovětská vojska zahájila ihned pronásledování. Také Němci použili tanků – pokusili se o protizteč – ale pod tlakem sovětských jednotek museli ustoupit ve směru na Korytnou a Nivnici. Strání bylo konečně vysvobozeno ze strádání pod stálým ostřelováním ve frontovém pásmu. Obec byla definitivně osvobozena.⁶

„Dne 29. dubna odešla ze Strání hlavní transporty vojska a život ve vesnici se pomalu vracel do normálních kolejí.“⁷

Březová

Po pádu Nového Města nad Váhom a Trenčína bylo všem jasné, že ani Březová nezůstane ušetřena válečných hrůz. Hlavní ústupové proudy německých vojsk ze Slovenska směřovaly sice po státních silnicích přes Starý Hrozenkov a Strání, ale mylili se ti, kteří předpovídali, že Březovou, která neměla od Slovenska silniční spojení, fronta mine.⁸

V Březové a jejím okolí působila německá finanční stráž, ubytovaná v dřevěných kasárnách u Lopeníku, která střežila přechody na Slovensko. Bylo to celkem 40 mužů, kteří za dobu „protektorátu“ dobře poznali okolní lesy. Ti utíkali z obce nejdříve. Dne 7. 4. „rekvírovali“ financí koně a povozy v Březové pod záminkou, že jejich kasárna stěhují do Uherského Brodu. Naložili všechny inventář a počkali ještě do rána 8. dubna. Poté muselo 8 místních občanů odjet s naloženými povozy. Němci však v Uherském Brodě občany nepustili a nutili je k dalším jízdám. Nakonec se sice všem podařilo uprchnout, ale svůj majetek - 9 koní a povozy - již nespatriili.⁹

Dalšího dne - 9. 4. 1945 - přišla pěšky ze směru od Slovenska jednotka v počtu asi 220 německých vojáků. Byli již ve velmi bídném stavu. Pan Ševčík tuto situaci popisuje takto: *„V obci dali vybuchovat, že bude ustupovat německá armáda a aby se jim nikdo nepletl do cesty. Nemáme jim dávat nic na jídlo, ale kdo jim chce dát něco na osvěžení, tak má navařit do hrnce čaj nebo kafe a postavit to před barák. Němci až půjdů, tak si naberů do hrnečka. A tak sa aj stalo.“¹⁰* Večer byli příslušníci jednotky odvezeni třemi velkými autobusy do Uherského Brodu. Dne 10. 4. přijeli na koních dva němečtí důstojníci a žádali klíče do kostela, aby mohli na věž. V noci a nad ránem přijelo dělostřelectvo, 4 děla postavili přímo na návsi. Obec zaplavili němečtí vojáci. Občané narychlo dokončovali ukrývání životních potřeb a stavbu úkrytů. Sklepy, kterých bylo málo, byly přeplněny.

Od rána 14. dubna byla na Březovou i okolí zahájena hustá dělostřelecká palba. Současné byl zahájen boj o obec, zatím neúspěšný. Dne 16. dubna kolem poledne se objevují v obci první rumunští vojáci. Občané je vítají a s radostí předpokládají, že je to konec válečných hrůz. Ale měli za sebou vlastně jen začátek. Fronta narazila na předem připravenou německou obranu a osvoboditelé nemohli dále postoupit.

Když boje pokračovaly, rozhodla se většina obyvatel k evakuaci. V noci zamkli své domky a s celými rodinami i dobytken se dali na nebezpečný pochod přes linie rumunských jednotek na Slovensko. Pan Zetík z Březové na to vzpomíná: *„Na cestu sme vzali všechno,*

co sme mohli naložit na vůz, krávu sme vzali i s telátkem. Zbytek sme zakopali ve stodole: múku, boty, sukno. Odešli sme až do Nové Bošáce, kde jsme zůstali na dvoře u mlynáře. Byly sme tam tři týdny, na chleba jsme chodili do Nového Města nad Váhom. Když sme sa vrátili, tak sem zjistil, že tam kde sem schoval naše věci, stojí rumunští koně, bál sem sa, že všechno bude zničené. Když jsem vytrhal prkna ve stodole, tak sem viděl, že vojáci všechno ukradli, nechali jen černú múku, co sa přidávala do chleba a jedny moje střevice.“¹¹

Obec Březová byla osvobozena až 26. dubna 1945.

Nivnice

Příchodem osvobozenekých jednotek do Strání se dostala i Nivnice do přífrontového pásma. Jak už ale bylo řečeno, fronta se na poměrně dlouhou dobu 14 dnů zastavila a lidé si pomalu začali na její blízkost zvykat.

Pan František Hladiš z Nivnice vzpomíná: „Dne 16. 4. 1945 za pěkného počasí se snažili zemědělci zaset jařiny a zasázet brambory v trati „Za hůrkou“. Bylo tam tehdy více lidí, když po silnici směrem na Dolní Němčí jela kolona německých aut. V té době nad Nivnicí přelétávalo 7 bombardovacích letadel a již se zdálo, že jde jen o přelet a poletí dál, když došlo k nenadálému náletu na nepřátelskou kolonu, při kterém byla 3 auta zničena a našlo se hodně rozházeného materiálu a cigaret. Lidem na poli se naštěstí nic nestalo, ukryli se do brázd a příkopů, ale od té doby se už na pole nejezdilo, bylo to poučení pro všechny. Začalo se s budováním krytů a život se pomalu přestěhoval do sklepů a vlastních vybudovaných úkrytů. Hromadné úkryty poskytl sklepy v obou školách, na faře, v pohostinství Beseda, v chudobinci apod.“¹²

V sobotu 21. dubna odpoledne přišel do obecní kanceláře německý důstojník a ukazoval tam zvláštní hranaté ozubce z drátěných hřebů. Tvrdil, že je našel na silnici mezi Nivnicí a Uherským Brodem. Byly tam hozeny k ničení pneumatik automobilů; tudíž sabotáž ve válečném pásmu. Důstojník dal vyhlásit bubnem, že bude-li taková sabotáž zjištěna ještě jednou, vypálí v okolí nálezu pro výstrahu pět obydlí. V domě Karla Bartka prý vojáci našli takové hřebíky, z jakých byly udělány „sabotážní“ ozubce. Němci označili Bartka za partyzána, přibrali k němu ještě dva sousedy a nařídili vypálit jejich stavení. Velitel poskytl obyvatelům těchto domů jen pět minut k tomu, aby si odnesli nejnnutnější věci před dům, pak vojáci domy zapálili. V nastalém zmatku za požáru se chtěl Bartek zachránit útekem do polí. Němci ho pronásledovali, ale marně. Proto po něm zahájili palbu. Nakonec Bartka dostihl Němec na koni a přivedl jej zpět. Byl raněný do nohy. Němci mu ošetřili ránu v polním lazaretu a pak ho dopravili do vězení okresního soudu v Uherském Brodě. Když Němci ustupovali z Uherského Brodu, vyvlekli Bartka do Hradištské ulice, kde ho na zahradě domu č. 266 ve dvě hodiny odpoledne bez soudu popravili. Mrtvola byla dopravena do Nivnice a tam pohřbena.¹³

Ve čtvrtek 26. dubna začala letecká příprava útoku. Rumunští letci bombardovali hlavně okolí kostela a fary, kde byla rozmístěna německá vozidla. Začal útok sovětských jednotek pod vedením generála Umanského. Od jihu začal boj dům od domu. Byl však rychlý a kolem 9. hodiny byli sovětsí vojáci již ve středu vesnice. U kaple a u říčky Bystřičky se Němci pokusili o odpor – došlo k souboji tanků. Jeden německý tank byl zničen a boj se přesunul k dolnímu železnému mostu a na rozcestí silnic k Dolnímu Němčí a Uherskému Brodu. Rozcestí bylo chráněno německou dělostřeleckou baterií. Působila řadu ztrát v řadách útočníků. Baterii však brzy zničilo letectvo. Rychlý útok osvobozenekých vojsk znemožnil Němcům zničit nivnické mosty. Prchali z Nivnice kratším směrem cestou k Vlčnovu nebo oklikou po silnici na Uherský Brod. V obou směrech nešli pronásledování. Ve starém nivnickém dvoře byli ukrytí maďarští vojáci, kteří se ochotně vzdali.¹⁴

Rumunští vojáci procházeli Nivnicí a prohledávali jednotlivé domy, jestli se tam neukrývají „Germani“. V kronice najdeme tento záznam: „Jeden voják přišel ve stavení č. 156 k uzavřenému sklepu, v němž se skrýl hospodář s rodinou a četní blízcí i vzdálenější sousedé, kteří zpívali nábožné písně. Neslyšeli vojákovy výzvy, aby otevřeli. Vypálil tedy do dveří ránu, kterou byla usmrcena 62letá Bradáčová Justina č. 453 a jiná žena lehce zraněna. Po zprávě,

že Rusové jsou zde, vycházeli občané radostně z krytů a častovali vojáky slaninou, chlebem, vejci a koláči.“¹⁵

Těšov – Újezdec u Luhačovic

Dne 26. dubna byla od rána slyšet živá střelba nad Volenovem a Korytnou, střely dopadaly až k Těšovu. Němci obec opustili, zůstali jen ženisté – destrukční skupiny. Podařilo se jim zničit most na nivnické silnici, kolem 18. hodiny zničili i železniční most přes Olšavu v Těšově. V noci pak zničili i dřevěný mostek do polí směrem k šumické silnici.

Ráno 27. dubna se v obci objevily 2 nepřátelské tanky, jeden zaujal palebné postavení za zátarasem u školy. V 8:30 přeletují průzkumná letadla a v 9 hodin bombardují další letouny německé jednotky, rozložené podél staré silnice. Po celý den zůstává obec pod dělostřeleckou palbou.

Kolem 18. hodiny zaútočila pěchota Rudé armády současně od Uherského Brodu a od šumické silnice. Už po půl hodině však střelba ustává. Vesnicí procházejí vojáci Rudé armády. Trvá však boj o Újezdec a Rubaniska. Navíc se během noci Němcům podařilo protiztečí proniknout směrem od vinohradů zpět do Těšova. Kolem nové silnice k Újezdci a v Újezdci samém trvají boje ještě 28., 29. i 30. dubna. Po celou tuto dobu byl Těšov pod dělostřeleckou palbou.¹⁶

Podrobně a výstižně jsou osvobozovací boje zachyceny v místní kronice, z které je následující úryvek: „26. dubna už od časného rána je v lesích nad Volenovem a nad Korytnou obzvláště živá střelba. Na četných místech v lesích a vesnicích stoupá kouř. Hoří v Korytné, hoří v Nivnici... Mezi Němci v Těšově stoupá velký neklid. Střelba sílí a přibližuje se. Špatné znamení pro Němce... Provoz na silnici vzrůstá. Po silnici k Luhačovickým vidíme mezi jinými vozidly i tři civilní auta: to německý hejtman z Uherského Brodu, spolu se svými ustrašenými věrnými, bere do zaječích. Brzy na to už pozorujeme z vyvýšených míst frontu, v pohybu od Nivnice k Uherskému Brodu. Němečtí frontovní vojáci v hloučcích rychle ustupují. Od Nivnice se ženou ruské tanky. Za chvíli silný výbuch otrásl krajem. To Němci vyhodili do vzduchu silniční most pod Uherským Brodem, směrem k Nivnici... Střely dopadají už i na Těšov. Byl zabít Jan Hanák, čp. 9, jako první místní oběť fronty... Němci pořád na lidech z vesnice něco chtějí a poroučejí. Proto pryč do úkrytů, do sklepů. Fronta je tu! Rusové přicházejí. S nimi přichází i naše osvobození. Vezmou ještě dnes Těšov? Nedočkavost a napětí roste... Kolem šesté hodiny navečer vyhadzují Němci do povětří železniční most přes Olšavu. Silný výbuch, po němž tlakem vzduchu v dolní polovici dědiny zvarhánkovatěly krytiny na střeších obytných stavení, na chlévech i stodolách a sesypaly se okenní tabule v četných domech. Řada domků poblíž dráhy byla více-méně povalena a poškozena. V noci vyhodili Němci i dřevěný most, kudy vede cesta do polí za šumickou silnici. Až později jsme se dozvěděli, že Rusové dobyli tento den města Brodu. V pátek, 27. dubna ráno, objevují se v Těšově 2 německé tanky. Jeden zaujímá pozici za barikádou u školy. V 9 hodin přilétají ruské letadla a bombardují Němce, rozložené podél staré silnice. Bomby dopadly na dvůr usedlosti čp. 32, na usedlost čp. 41 (obytné stavení rozbořeno), u školní brány, na domek čp. 134 (rozbořen), na dvory čp. 126, 128, 136, kdež způsobily menší škody. Obětí z řad obyvatelstva při tomto náletu nebylo, pouze výměnkář Jan Vráblík z čp. 128 byl polozasypán a pohmožděn. Těšov je celý den pod ruskou palbou šrapnelů, granátů a min. Vzniká několik požárů. Při usedlosti výměnkáře Frant. Zajíce v čp. 57 vyhořely tento den chlévy, popelem lehla celá usedlost Josefa Bartoše, čp. 146, u Tomáše Maršovského v čp. 15 byly zasaženy a vyhořely hospodářské budovy. Kolem šesté hodiny večerní útočí ruská pěchota od Uherského Brodu a od šumické silnice. Šturmu se zúčastňují též ruské tanky. Palba z kulometů a automatů se stupňuje. Tanky ostřelují těšovskou školu. Škola je po četných zásadách silně poškozena. Rozléhá se mohutné „Urrrááá, urrrrááá!“ Rusové vnikají do vesnice, tank objíždí zbytkový dvůr a vjíždí na náves. Němci rychle ustupují a stáhli se směrem k Újezdci. Lidé v dědině vyběhají porůznu z krytů a zdraví se a objímají od radosti navzájem, že jsme se ve zdraví dožili osvobození. Vítáme a objímáme i ruské vojáky, děkujeme jim a hostíme je a častujeme jídlem, vínem a slivovicí. Zvědavě si je prohlížíme a zapřádáme hovory. Než, jejich

velitelé vybízejí vojáky k dalšímu postupu vpřed. Rozhlížíme se po vesnici, jak po celodenním boji vypadá. Všem, koho potkáváme, září radost z očí, ačkoliv na leckterém obličejí vidíme ještě stopy prožitých hrůz a strachu. Fronta postihla téměř každé stavení. Jen když jsme živi a zase svobodni. Po celou noc trvá živá střelba. V noci vnikli Němci z vinohradů znovu do Těšova, dolů dědinou až po novou silnici a školu. Kolem druhé hodiny po půlnoci je zabit na silnici sedlák Cyril Jančář, čp. 58, který se tehdy právě vracel s koňmi a povozem z Uherského Brodu. Vozil tam od večera klády pro Rudou armádu, pro budování nouzového mostu a kromě něho padl za obět německým kulím výminkář Jan Kusák, čp. 5, u svého domu. V ranních hodinách byli Němci z vesnice vytlačeni. 28. dubna byl smrtelně raněn do zad, doma v kuchyni, zbloudilou střelou od Rubanisk Vladimír Haluza, mladičkový obchodní příručí z čp. 108. Zranění během dne podlehl. V ulici při nové silnici k Újezdci a v Újezdci samotném trvaly boje 3 dny (28. – 30. dubna). Těšov byl po tyto dny pod palbou německých děl. V noci z 30. dubna na 1. květen Němci vyklízuji Újezdec a fronta se pak rychle hnula k Luhačovicím a ke Zlínu.¹⁷

Vlčnov

Po pádu Trenčína 10. dubna začalo v obci horečné kopání zákopů, na kterém se museli podílet místní občané. Obcí v té době ustupovaly dlouhé kolony německého vojska, které zde několikrát nocovalo. Od počátku března byla vojskem obsazena měšťanská škola. Z lidové školy hospodyňské byla zřízena polní nemocnice, rovněž obecná škola byla zabrána.auta označená červeným křížem vozila raněné z bojů na slovensko-moravském pomezí.

Protože 15. dubna bombardovali spojenci Uherský Brod, stěhovali se někteří jeho obyvatelé na venkov - i do Vlčnova. Od úterý 17. dubna se ubytovaly v obci německé týly a příštího dne bylo nařízeno vykopat před každým domem okop pro případ pouličních bojů. Současně bylo zakázáno vycházet z domů v době od 20.00 do 5.00.¹⁸ Dne 21. dubna obsadili Němci Boří a téhož dne se rychle odstěhovala i polní nemocnice. Během 25. dubna útočila letadla celý den. Nad ránem 26. dubna dolehl do obce zvýšený hluk dělostřelecké palby z pohraničních hor. Odpoledne vnikla Rudá armáda do Uherského Brodu. Mezi německými vojáky nastal chaos. V dešti začaly rumunské jednotky z lesa Boří ostřelovat obec dělostřeleckými granáty. Němci v obci využili dešťové clony a zmizeli.

Ráno 27. dubna vyšli vstříc rumunským jednotkám dva občané Vlčnova, Jirí Pavelčík z č. 7 a František Pecha z č. 442,¹⁹ kteří asi v 10 hodin přivedli průzkumnou hlídku, která od radnice vystřelila světlice – signál „zastavte palbu“. Byl zřejmě nejvyšší čas – nad obcí znovu kroužila letadla. Rojnice rumunské 9. pěší divize postupovaly již v této době vějířovitě k obci a brzy ji obsadily.²⁰

Po dobu jednoho týdne byl velící generál Descalescu, velitel divize Dobrogea, ubytován se svým štábem na faře. Vojáci spali po domech a stodolách. Celkem jich tehdy ve Vlčnově tábořilo podle vzpomínek Františka Gavalce z č. 606 na čtyři tisíce.²¹

Ihned po osvobození byla zahájena ženisty Rudé armády a místními občany stavba dřevěných mostů. V obci se rozmístila rumunská polní nemocnice. Dne 4. 5. tato nemocnice odjela a obec zaplavily motorizované a tankové jednotky Rudé armády.²²

Na osvobození Vlčnova vzpomíná paní Marie Haluzová, které v té době bylo 15 let: „V noci z 26. na 27. dubna jsme byli schovaní v krytu, který jsme měli udělaný na zahradě. U nás ve stodole bydlel Němec s vozem a koněm. Byl hodný, dokonce nám radil při stavbě krytu. V krytu byli schovaní moji rodiče, já a moje mladší sestra a náš strýček. Nevěděli jsme, co se děje, tak jsme se radši schovali. Když se šel strýček ráno kolem deváté podívat, byli už Rumuni ve vesnici. Dávali jsem jim napít vody a k jídlu slaninu. Rumuni si brali všechno, co potřebovali – koně i auta. Někdy jeli lidé s nimi, aby si vozy mohli přivést zpátky. U nás v domě bydleli Rusové – oficír a doktor z Ukrajiny. Zůstali dlouho, asi 6 týdnů, až se všichni ptali, kdy už konečně odejdou.“²³

Z prostoru obcí Drslavice, Hradčovice a Lhotka, ze kterých nacisté uprchli, a které byly osvobozeny bez větších bojů, postupovala osvobozená armáda směrem na Prakšice a Pašovice. Zde se však Němci velmi usilovně bránili.²⁴

Prakšice – Pašovice

V okolí těchto obcí si Němci vybudovali obranné postavení, kterým hodlali zdržet postup osvobozeneckých vojsk ve směru Uherský Brod – Zlín. Po porážce u Uherského Brodu se rozmístily jejich jednotky v lesích Chrástky, Rubaniska, Jeleny a Topoly, táhnoucími se až k Prakšicím.

Ve dnech 28.–30. dubna od soboty do pondělí – probíhal těžký boj. Časně ráno 30. dubna obsadila Prakšický mlýn rumunská jednotka, se kterou současně přišli i sovětsí vojáci. V okolí mlýna rozmístili pět děl a ta ihned zahájila palbu na Hrabinu u Pašovic. Rumunská vojska útočila dále na sever. Téhož dne ráno dobyly jednotky Rudé armády ze směru od dvora nejprve „Malou stranu“ a dolní konec obce Prakšice. Kolem 15. hodiny byl osvobozen horní konec obce a do večera celá vesnice. Němci ustoupili do lesů Topoly a Jeleny a do Pašovic.²⁵

Nejhorší dny pro obec Pašovice byly neděle 29. dubna a pondělí 30. dubna. V neděli asi v 11 hodin se ocitly Pašovice v dělostřelecké palbě. Ostřelování se v odpoledních hodinách několikrát opakovalo za podpory rumunských letců. Přes noc z neděle na pondělí 30. dubna dělostřelba umkla. Již od 7 hodin ráno však začala znovu. Je až podivuhodné, že tato pětidenní přímá fronta si vyžádala jen 4 lidské životy. Němci se však postupně připravovali na ústup, neboť jim hrozilo obklíčení od Hrabiny i od Maršova. Poslední německý tank a poslední baterie odjely z vesnice o půl třetí ráno z 30. dubna na 1. května. V časných hodinách pronikli do vesnice sovětsí vojáci a v krátké době osvobodili celé Pašovice.²⁶

Kronikář obce Prakšice, Jan Běhúnek, v kronice píše: „V osadě byl ubytován větší oddíl ruského motorizovaného dělostřelectva. Důstojníci byli ubytováni po domácnostech, mužstvo si postavilo stany v „manovém žlebě“ až nahoře. Auta, děla měli rozestaveny hned na kraji „manového žleba“. Stany měli velmi pěkně postavené, z desek, přikryté stanovými dílci. Desky si přivezli z Uherského Brodu, něco sehnali po osadě, něco použili desek ze stodoly Josefa Juráka č. 18. Stany vypadaly jako malé kasárny. Kuchyně pro mužstvo byly umístěny v zahrádkách p. Františka Hefky č. 131 a p. Františka Čumíčka č. 155. Hřiště měli zřízeno na „Odraží“ p. Mana Josefa č. 33. Ubytováno bylo v osadě asi 850 mužů. Z těchto mužů byli dva podplukovníci a několik majorů.“²⁷

Podle svědectví J. Pavelčíka bylo podobných táborů sovětských jednotek na Uherskobrodsku více, např. rozsáhlé stanoviště pěchoty vybudovala RA 300 m severně od hájovny v Rubaniskách.²⁸

Zatímco na směru Strání–Uherský Brod a Veselí nad Moravou–Uherské Hradiště stála fronta na konci dubna již severně od Uherského Brodu a před Uherským Hradištěm, na směru Drietoma–Starý Hrozenkov, trvaly ještě přípravy k rozhodujícímu útoku a vojska udržovala pouze aktivní bojový styk s nepřátelskou obranou, která byla obsazena nacisty již od Velikonoc. V Drietomě sídlil nacistický štáb a v jejím okolí taktické zálohy, které občas střídaly jednotky v obraně.

Celé období od 10. do 28. dubna bylo plné palebných případů dělostřelectvem, doplněných občas leteckými nálety i úsilím osvoboditelů prolomit německou obranu. Ale teprve 29. dubna došlo k útoku a bylo zahájeno pronásledování nepřítele ve směru na Starý Hrozenkov.

Starý Hrozenkov

Začátkem dubna 1945 se zvýšil ústup německých jednotek, procházeli i vlasovci. Proud se nezastavil po celý měsíc. Osvobozenecká vojska úspěšně útočila, ale Němcům se podařilo zachytit na hřebenu Machnáče a na Kykuli. Fronta se na tři dny zastavila. Po ovládnutí těchto výšin začali osvoboditelé ostřelovat i Starý Hrozenkov.

„První granáty dopadly do obce 22. dubna: jeden na silnici u kostela a dva do bunkrů. 24. dubna padlo několik granátů na různé části vesnice a střepina jednoho z nich, který padl u školy, zabila Vincence Machalu (č.p. 27), jak vyšel z chalupy na dvůr. Vincenc Machala byl dlouhá léta „zvonářem“. 25. dubna ráno začala prudká bubnová palba, která zeslábla v 8 hodin

a pak zeslabená trvala celý den. Lidé v těchto dnech byli poschováváni ve sklepích a odvažovali se vylézt jen v noci, aby poklidili dobytek. Granáty dopadaly každou chvíli jinam. 26. dubna padl granát k Tomanům (č. 139) v Brockém zrovna do stodoly, kde měli Němci ustájené koně. Poslední Němci, ujíždějící ze Starého Hrozenkova, zatarasovali záseky v připravených dřevěných překážkách a ve 3,45 ráno dne 30. dubna vyhodili železobetonový most na státní silnici přes potok Vlčí na horním konci vesnice. Výbuch velmi poškodil všechny chalupy v okolí. První rumunské jednotky pronásledovaly Němce hned ráno přes Mlyniska. Ve vesnici se objevili vojáci-osvoboditelé až v poledne. Rumunské jednotky postupovaly velmi obezřetně, neboť očekávaly boj ve vesnici. Proto také vojáci prohledávali každý kout. Německé jednotky se stáhly z vesnice a obsadily návrší u kříže Dúbravce a na Skalkách, odkud ostřelovaly postupující rumunská vojska. Rumuni však nedopřáli fašistům oddechu a hnali je stále dál a dál. Při osvobozování Hrozenkova padli dva rumunští vojáci v Brockém a jeden na Lazoch. Byli pochováni na místním hřbitově. Jakmile obyvatelé vesnice viděli, že jsou Němci pryč a ve vesnici jsou již vojáci – osvoboditelé, povylézali ze svých úkrytů, radostně vítali své osvoboditele a dávali jim, co kdo měl nejlepšího a co jen mohl. Radost z osvobození neznala mezí.²⁹

Že situace v prvních dnech po osvobození byla zmatená a nejasná a že mohlo docházet i ke kuriózním situacím, dokazuje i následující úryvek z kroniky: „Současně s osvobozující armádou postupovaly i partyzánské jednotky. Na Hrozenkově zůstal partyzánský poručík, kterému ve vesnici říkali „partyzán Jožo“. Jak se jmenoval a odkud byl, lidé nevěděli. Partyzán Jožo zůstal na Hrozenkově nějaký čas a stal se zde téměř samovládcem – diktátorem. Jedl a hodně pil a dělal „pořádek“ v obci podle svého vkusu a potřeby. Nakonec jej odvedlo sovětské komando.“³⁰

Osvobození Uherského Brodu

Hájení města Uherský Brod měl převzít tzv. Volksturm sestavený z „místních Němců“.³¹ Začátkem února 1945 bylo Einsatzkomando³² z Uherského Brodu přestěhováno do Luhačovic a v budově gymnázia byla zřízena divizní polní nemocnice. Ale až do poslední chvíle zde zůstávaly jednotky SS, jejichž příslušníci doslova schytávali obyvatele po ulicích a honili je na zákopové práce v okolí města. Vyhrožovali použitím nových zbraní na frontě a obratem vojenské situace. Život ve městě odumřel. Nebyly potraviny, ceny na „černém trhu“ rychle stoupaly.

Fronta se nezadržitelně blížila. Obyvatelé města byli nahnáni na kopání krytů v okolí města a do provizorní nemocnice umístěné v gymnáziu byli svázeni němečtí vojáci. Partyzáni se setkali s Rudou armádou již v osvobozeném městě, aby jí pomohli při osvobozovacích bojích o okolí.

Na osvobození Uherského Brodu vzpomíná Jiří Pavelčík: „Brod byl osvobozen 26. dubna. Generální útok měl probíhat až 28. dubna. 26. dubna byl vyslán průzkumný oddíl po silnici do Korytné a odtud do Nivnice. Oddíl měl dosáhnout Černé hory, zjistit, jaký je odpor německých jednotek a vrátit se. Když vojáci zjistili, že odpor je minimální, pokračovali v útoku na město. Město bylo vzato ,do kleští‘: jedna skupina postupovala uličkou k Hornímu dvoru, druhá skupina postupovala kolem jatek, obsadila Zbrojovku a postupovala dál přes sídliště Ružákov³³ k Hornímu dvoru.

My jsme byli schováni ve sklepě na faře, když jsme kolem 15. hodiny zaslechli kroky. Páter Josefík jim vyšel vstříc se slovy: ‚Vítejte drazí osvoboditelé!‘, ale byli to Němci – majitel sklárny Zahn³⁴ s účetním, kteří byli v tzv. volksturm. Chtěli se ukrýt ve sklepě, ale lidi měli strach, že přijdou Rusi a řeknou, že schováváme špehy, tak museli odejít. Schovali se u Krejčířů, kde dostali civilní šaty. Kolem 18. hodiny bylo město osvobozeno.“³⁵

Osvobození města provedla vojska II. ukrajinského frontu pod vedením maršála Malinovského, a to jednotky 40. armády, jejímž velitelem byl generál poručík Filip Fedosievič Žmačenko. Armáda se skládala z 240. střelecké divize s velitelem generálem Umanským. Útok byl zahájen od Nivnice. Počátek osvobozovací akce byl ohlášen dělostřeleckou palbou na střed města a potom na ústupové cesty z města.

Válečné škody na Panském domě v Uherském Brodě.

Službu na nádraží konal toho dne vrchní adjunkt Rudolf Špaček, na nějž dozíral Němec Hojer. V 7 hodin 45 minut přijel do Uherského Brodu poslední vlak od Kunovic. Vlak vzal munici pro Luhačovice a odjel v 7 hodin 58 minut. Skupinka partyzánských pomocníků z řad železničářů na nádraží přerušila telefonní spojení a tak zamezila před polednem příjezdu destruktivního vlaku od Hradčovic, který měl zničit brodské nádraží a železniční most. Vlakvedoucí se nemohl do Uherského Brodu dovolat, netroufal si proto jet dále. Zničil tedy nádraží v Hradčovicích a všechny mosty až po Kunovice. Shodil i železniční most přes Moravu u Uherského Hradiště. Kolem osmé hodiny bombardovala rumunská letadla nádraží, později bombardovala sovětská a rumunská letadla i další části města.

Němečtí vojáci rychle opouštěli město a s nimi odtáhli i nacističtí pohlaváři a jejich pomahači ve městě, okresní hejtman Klemm, jeho zástupce Koch, vládní komisař Zobek, okresní a místní četnický velitel a mnozí další.³⁶

Jiří Pavelčík vzpomíná: „Na poslední chvíli opouštěla město i provizorní vojenská nemocnice. Doktoři nebyli zlí, dokonce brali přednostně civilisty. V tom zmatku s sebou vzali i raněné civilisty. Když se na to přišlo, nechali je asi v Plzni a oni se potom vraceli zpátky.“³⁷

Kolem poledne zahájila osvobozencká vojska bezprostřední útok na město, když mohutným bombardováním a dělostřeleckou palbou způsobila zmatek v německé obraně. Bojové jednotky byly rozděleny tak, že pravé křídlo postupovalo přes horu Králov, levé přes Černou

horu. Němci ustupovali na celé frontě. Dva německé tanky prchaly od Nivnice, u Olšavy přešly bánovskou silnici, pak šumickou, kolem pivovaru vjely do ulice Těšovské a tudy do města. S nimi ustupovalo šest motorizovaných děl. Jeden tank měl poruchu a ukryl se na Panském domě, druhý zajel do úzké uličky. Odtud se daly k severu. Německého vojska ve městě již bylo velmi málo, většina byla informována předem a uprchla. Pan Prouza, obchodník s módním zbožím vzpomíná: „U mne bydlil frontový velitel, německý důstojník, s několika muži. Byla tu i jeho telefonní stanice. Ve čtvrtek dopoledne byl zasažen i můj dům. Najednou před dvanáctou hodinou přijel na motorce velící důstojník z Nivnice a nařídil, aby všichni muži opustili kryty a uzavřeli v ulicích tankové přehrady. Nikdo však neposlechl. Jedni se vymlouvali na nemoci, jiní jinak. Zdejší komandant tázal se, proč to: „Rusové vnikli do Nivnice“, zněla odpověď. Frontový komandant zbledl, na čele mu vyrazily krůpěje potu. S třesoucím hlasem mi pravil: „Pane Prouzo, je zle, Rusové jsou už v Nivnici.“ Hned nařídil svým vojínům, aby co nejrychleji balili. Strach měli veliký. Sebrali konzervy, a co bylo nejnutenější, ve sklepě složili telefonní stanice. Nechali tu skoro všechno, což potom lidé ukradli. Dokonce nechtěli vyjít na ulici, která byla v nebezpečí ostřelování. Musili jsme ho vzít zadem přes dvůr pana Boudy. Utíkal vskutku zbaběle, třeba poslední. Ale na útěku ještě na nás volal: „Večer na shledanou.“ K tomu ovšem již nedošlo.“³⁸

Ve 14.45 se v jižní části města ozvala prudká detonace, do vzduchu byl vyhozen Nivnický betonový most. Vilibald Růžička zachytil vzpomínku Františka Hladiše: „Věděl jsem, že obuvník Jan Kočica, bydlící v Lipovém dvoře, chce zabránit, aby most přes Olšavu byl Němci zničen. Opatřil si revolver. Avšak dne 26. 4. byl Lipový dvůr zasažen leteckou bombou a Kočica těžce zraněn zemřel. Odpoledne mezi 2.15 a 2.45 byl most Němci vyhozen. Stalo se to odněkud z ulice u cukrovaru. Při tom byla zabita německá hlídka, stojící u mostu na levém břehu. Byl to německý voják odněkud z Horního Slezska. Vedle byla nalezena jeho bible a puška.“³⁹

Most u cukrovaru hájila skupina 5 „volksturmáků“ s kulometem. Ale i ten umklk, když Rudá armáda dosáhla pivovaru. Němcům se ještě podařilo zničit Šumický most, železniční most už zničit nestihli. Vyhození Šumického mostu popsal také František Rachůnek, který však tvrdí, že most vyhodili do povětří sami Rusové: „Po celý den byli jsme v krytu s rodinou. Po 2. hodině vyšel jsem ven, podívat se k mostu. Týž byl již vyhozen. Nedaleko na šumické silnici stálo opuštěné německé auto a u něho Rusové. Na silnici k pivovaru stál ruský tank a na

Šumický most po přechodu fronty.

*Močidlech byl druhý. Ruská fronta byla již u židovského hřbitova. U mostu stáli dva ruští pionýři, kteří na moji otázku, kdo vyhodil tento most, řekli, že tak učinili sami, a to proto, aby je Němci od Šumic a od Bánova, odkud bylo slyšet střelbu, nezaskočili. Hned nato přivolal jeden z nich tank od pivovaru, který zaujal palebné postavení proti Šumicím. Vojáci vypravovali, že železniční most hájil jeden německý voják, který zastřelil 2 Rusy a jednoho těžce poranil. Na útěku byl německý voják zabit.*⁴⁰

Vlčnovský most byl zničen také. Obě křídla Rudé armády se blížila k pražské ulici, kde se spojila. Město bylo prakticky uzavřeno. Němci se chtěli bránit v jeho středu, ale museli je vyklidit bez boje. Volksturm neprojevil mnoho statečnosti. Ve tři hodiny vnikli do farního krytu dva domobranci, aby se tam ukryli. Na Masarykově náměstí bylo tehdy pusto a ticho. Vojáci – byli to Zahn, majitel sklárny z Květné a jeho úředník – tvrdili, že Rusové jsou již ve městě.⁴¹ Od jihu postupoval i střed oddílů Rudé armády. Skoro neporušené nádraží se ocitlo v sovětských rukách. I jeho zařízení bylo zachráněno zásluhou „čtyřky“ železničářů, příslušníků skupiny I. brigády partyzánů Jana Žižky z Trocnova.⁴² Ještě nebyly čtyři hodiny, když padla Zbrojovka. Na havřícké silnici již stálo protitankové dělo. Do města od západu vnikla armáda Hradištskou ulicí, uličkou kolem bývalých hradeb se dostali do ulice Kostelní a odtud na Masarykovo náměstí. Od východu se blížili Těšovskou ulicí k radnici.⁴³ To bylo ve čtvrtek 26. 4. 1945 v 16.45. Uherský Brod byl osvobozen.

Vilibald Růžička ve svých pamětech píše: „*Po chvíli odvážili jsme se na náměstí. Ruské hlídky stály na rozích, jinak nikde nikdo. Brzo však lidé opouštěli kryty, na hotelu Březáček⁴⁴ objevila se vlajka republiky, brzo jinde milé barvy naše po sedmi letech žalářování vesele vlály, hlásajíc, že jsme zase svobodni a volni. Lidé na ulicích se podávali ruce, blahopřáli si, libovali si, pohnutí bylo obecné. Hned potom běžel po náměstí dělník s krumpáčem, srážel německé štíty s nápisy, s proklínáním Hitlera a jeho sebranky, lidé vynášeli z veřejných místností jejich obrazy a třískali jimi o zem.*“⁴⁵

Přímo ve městě padlo při osvobození 65 vojáků Rudé a 10 vojáků rumunské armády, v těsném okolí města pak dalších 53 osvoboditelů.⁴⁶

Město se ocitlo ještě jednou v nebezpečí v noci z 26. na 27. 4., kdy Němci zahájili protiútok a dostali se až k Hornímu dvoru. Za této situace pozval si velitel města kapitán Kolobkov předsedu revolučního národního výboru Karla Veselého a sdělil mu, že jestli zálohy Rudé armády a další těžké zbraně nepostoupí včas k Uherskému Brodu, budou sovětské jednotky nuceny ustoupit na jižní obvod města, a v tom případě by měl být revoluční národní výbor připraven k přemístění. Naštěstí byli Němci zatlačeni. Poslední granáty dopadly na město 29. dubna 1945.

Poznámky:

- 1 SOKA Uh. Hradiště, fond MNV Strání, Kronika obce Strání, II. díl, s. 18–19.
- 2 Tamtéž, s. 20.
- 3 Tamtéž, s. 21.
- 4 Tamtéž, s. 23–24.
- 5 P a u l e, O.: *Osvobození Uherskohradištska*. IV. část, Brno 1987, s. 17–18, 23–25.
- 6 Kronikář František Zavádil udává, že na hřbitově bylo pochováno celkem 100 vojáků Rudé armády. Kromě toho padlo ve Strání dalších 23 rumunských vojáků.
- 7 SOKA Uh. Hradiště, fond MNV Strání, Kronika obce Strání, II. díl, s. 32.
- 8 Z e m e k, M. a kol.: *Březová. Dějiny obce pod Lopeníkem*. Gottwaldov 1980, s. 77.
- 9 P a u l e, O.: *Osvobození Uherskohradištska*. IV. část. Uh. Hradiště 1987, s. 19–20.
- 10 Rozhovor autorky s Františkem Ševčíkem, pořizovaný dne 26. 1. 2005 v Březové.
- 11 Rozhovor autorky s Josefem Zetíkem, pořizovaný dne 26. 1. 2005 v Březové.
- 12 Rozhovor autorky s Františkem Hladišem, pořizovaný dne 18. 1. 2005 v Nivnici.
- 13 K o n e č n ý, Z. – M a i n u š, F.: *Kronika osvobození Jihomoravského kraje*. Brno 1962, s. 48–49. Srovnej Pamětní kniha městečka Nivnice 1923–1951, s. 168.

- 14 P a u l e, O.: *Osvobození Uherskohradištska*. IV. část. Uh. Hradiště 1987, s. 27.
- 15 OÚ Nivnice, Pamětní kniha městečka Nivnice 1923–1951, s.178.
- 16 P a u l e, O.: *Osvobození Uherskohradištska*. IV. část. Uh. Hradiště 1987, s. 41–42.
- 17 OÚ Těšov, Kronika obce Těšov.
- 18 P a u l e, O.: *Osvobození Uherskohradištska*. IV. část. Uherské Hradiště 1987, s. 44.
- 19 OÚ Vlčnov, Nejstarší obecní kronika.
- 20 Z e m e k, M. a kol: *Vlčnov. Dějiny slovácké obce*. Brno 1966, s. 153.
- 21 Tamtéž, s. 154.
- 22 V obci byl pochován nadporučík Rudé armády Dmitrij Lavrentěvič Kuriněnko – velitel partyzánské skupiny – který zahynul 9.4. 1945 v katastru obce.
- 23 Rozhovor autorky s Marií Haluzovou, pořizovaný dne 5. prosince 2004 ve Vlčnově.
- 24 K o n e č n ý, Z. – M a i n u š, F.: *Kronika osvobození jihomoravského kraje*. Brno 1962, s. 88–92.
- 25 P a u l e, O.: *Osvobození Uherskohradištska*. IV. část. Uh. Hradiště 1987, s. 55–56.
- 26 K o n e č n ý, Z. – M a i n u š, F.: *Kronika osvobození jihomoravského kraje*. Brno 1962, s. 88–92.
- 27 SOKA Uh. Hradiště, fond MNV Prakšice, Pamětní kniha obce Prakšice od. r. 1924, s. 223–251.
- 28 Svédectví Jiřího Pavelčíka.
- 29 SOKA Uh. Hradiště, fond MNV Starý Hrozenkov, Pamětní kniha obce Starý Hrozenkov, s. 74.
- 30 Tamtéž, s. 75.
- 31 Autochtonní Němci v Uh. Brodě téměř nebyli, jednalo se hlavně o Čechy, kteří se hlásili k německé národnosti a říšské Němce. Rozhovor autorky s Jiřím Pavelčíkem, pořizovaný dne 4. února 2004 v Uh. Brodě.
- 32 Sídliho od 1. 8. 1944 v budově gymnázia. Rozhovor autorky s Jiřím Pavelčíkem, pořizovaný dne 4. února 2004 v Uh. Brodě.
- 33 Sídliště Na Výsluní - lidově zvané Ružákov - v roce 1945 ještě neexistovalo - pozn. autorky.
- 34 Sklárny v Květné - pozn. autorky.
- 35 Rozhovor autorky s Jiřím Pavelčíkem, pořizovaný dne 4. února 2004 v Uherském Brodě.
- 36 R ů ž i č k a, V.: *Osvobození města Uherského Brodu Rudou armádou*. Uherský Brod 1946, s. 9–10.
- 37 Rozhovor autorky s Jiřím Pavelčíkem, pořizovaný dne 4. února 2004 v Uherském Brodě.
- 38 Vzpomínku zaznamenal Vilibald R ů ž i č k a ve své práci *Útěk poražených 1945* (rukopis uložen v Muzeu J.A. Komenského v Uh. Brodě).
- 39 Muzeum J.A. Komenského, R ů ž i č k a, V.: *Útěk poražených 1945*.
- 40 Tamtéž.
- 41 viz vzpomínka J. Pavelčíka.
- 42 K ní náleželi: Richard Špaček, vrch. adjunkt státních drah, Josef Kolomazník, skladištní dozorce, František Matuš, skladník, Matěj Štěrba, vrch. adjunkt státních drah. Jejich zásluhou byly zachráněny i všechny katastrální mapy okresu uherskobrodského. R ů ž i č k a, V.: *Osvobození města Uh. Brodu Rudou armádou*. Uh. Brod 1946, s. 13.
- 43 R ů ž i č k a, V.: *Osvobození města Uh. Brodu Rudou armádou*. Uh. Brod 1946, s. 14.
- 44 Dnes budova České spořitelny - pozn. autorky.
- 45 Muzeum J. A. Komenského, R ů ž i č k a, V.: *Útěk poražených 1945*.
- 46 SOKA Uh. Hradiště, fond MNV Uh. Brod, Pamětní kniha města Uh. Brodu 1940–1946, s. 39.

Radka Š m í d o v á (n. 1980), vystudovala odbornou historii na Filozofické fakultě Ostravské univerzity. V současnosti je studentkou doktorského studia na Ostravské univerzitě, obor Hospodářské a sociální dějiny. Zaměřuje se na československé soudobé dějiny.

Liberation of the Uherskobrodsko Region in 1945

A b s t r a c t

In 1945, Uherský Brod was a district city and a center of communications. The liberation of the whole “political district” (politický okres) was a part of a large-scale Bratislava-Brno operation that began April 4 and ended May 5, 1945. The main force of the operation was the army of the 2nd Ukrainian front lead

by Marshal R.J. Malinovsky. The troops of liberators were expecting hard and bloody fights: the Germans, awaiting pressure from the enemy armies, heavily fortified all the passes across the White Carpathians. On the other hand, the assaulting troops could rely only on their weapons, soldiers and support of the Romanian air brigade.

When the Ukrainians were crossing the Czech-Slovakian border, their advance was slowed down by fights lasting for days. For example, the front stopped for full 14 days in front of Strání, before the village was taken. After the defense lines in the direction Strání – Uherský Brod had been broken, the Germans lifted their defenses on the ridges of Malý and Velký Lopeník on April 26, 1945.

The district city itself was liberated by the 240th riflemen division of the Red Army's 40th army under the command of General Umansky in the morning of April 26. The life during the first after-war days was organized by a national revolutionary committee lead by Karel Veselý.

Befreiung des Gebiets von Uherský Brod

Zusammenfassung

Uherský Brod war im Jahre 1945 die Bezirksstadt und zugleich ein Kommunikationszentrum. Die Befreiung des ganzen politischen Bezirks war Bestandteil einer großen Operation Pressburg–Brünn, die vom 6. April bis 5. Mai 1945 dauerte. Ihre entscheidende Streitkraft war der 2. ukrainische Kampfverband des Marschall R. J. Malinovský. Auf die Befreiungstruppen warteten harte und blutige Kämpfe, noch erschwert dadurch, dass die Deutschen in Erwartung eines feindlichen Angriffs alle Pässe in den Weißen Karpaten gut befestigt haben. Die attackierenden Truppen mussten sich nur auf eigene Waffen, Soldaten und den unterstützenden rumänischen Flugkorps verlassen.

Beim Durchbruch im mährisch-slowakischen Grenzgebiet entflamten mehrtägige Kämpfe. Ein besonders schwerer Kampf war um das Dorf Strání entbrannt, wo die Front für 14 Tage stehen blieb. Erst nach dem Durchbruch der Verteidigungslinie in Richtung Strání – Uherský Brod begannen die Deutschen am 26. April 1945 ihre Verteidigungspositionen auf dem Kamm von Malý und Velký Lopeník zu verlassen.

Die Bezirkshauptstadt Uherský Brod wurde am 26. April Nachmittag von der 24. Schützendivision des 40. Korps der Roten Armee unter der Führung des Generals Umanský befreit. Zum Hauptorganisator der ersten Nachkriegstage wurde das revolutionäre Nationalkomitee mit Karel Veselý an der Spitze.

ITALSKÁ PŘILBA Z PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY ZE STARÉHO MĚSTA

V březnu 1996 předal pan Radoslav Mazáč ze Starého Města pracovníkům Archeologického oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti železnou přilbu. Nalezl ji při terénních úpravách parkovací plochy fy. Araver, s.r.o. Ta se rozkládá jižně od státní silnice Uh. Hradiště-Staré Město na ploše mezi tzv. Baťovým kanálem a řekou Moravou. Lokalita byla původně součástí lužní nivy Moravy v místech jejího soutoku s Baťovým kanálem, který v těchto místech využívá koryta dolního toku Jalubského potoka. V padesátých letech měl v těchto místech skladovací plochu n. p. Sběrné suroviny. Později byla poloha „rekultivována“ tím způsobem, že se pomocí skládky odpadu zvyšovala úroveň silně podmáčeného terénu. Na skládku se svážel stavební rum ze Starého Města a hlína ze základových rýh z nedalekých Rybáren (část Uh. Hradiště). Za této situace bylo obtížné rozhodnout, zda je přilba pozůstatkem sběru železného šrotu nebo se dostala na skládku později.

Železná přilba má mírně klenutý vrchlík oválného půdorysu, vykutý z poměrně tenkého plechu. Týlní ochrana byla upravena z pásku stejné síly jako vrchlík a je k němu připojena třemi nýty. Čelní záštita byla vykuta z ocelového pásku 3× silnějšího než plech vrchlíku. S ním byla spojena čtyřmi, s ochranou týlu na obou stranách třemi nýty. Z nich nejvýše umístěný je zároveň úchytem vrchlíku. V místech, kde se přilba dotýká uší, jsou záštity obloukovitě vykrojeny (obr.). Na dolní hraně vykrojení nacházíme po jednom nýtu. Na pravé straně přilby těsně u vykrojení pro ucho je otvůrek, proražený u vnější strany ostrým předmětem (hrany jsou vyhnuty dovnitř helmy), patrně kulkou ze střelné zbraně. Rozměry: d – 220 mm, š – 182/195 mm, v – 101/138 mm. Výška týlní ochrany – 44 mm, síla plechu vrchlíku a týlu – 3 mm, výška čelní záštity 90 mm, síla – 8 mm, hlava nýtu – 5 mm, otvůrek – 31×22 mm.

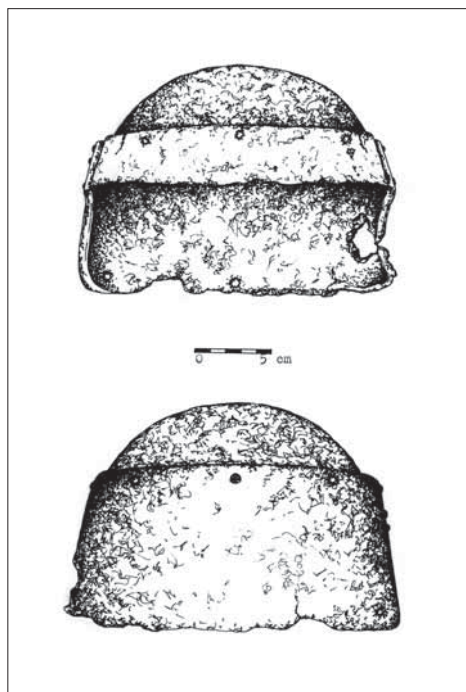
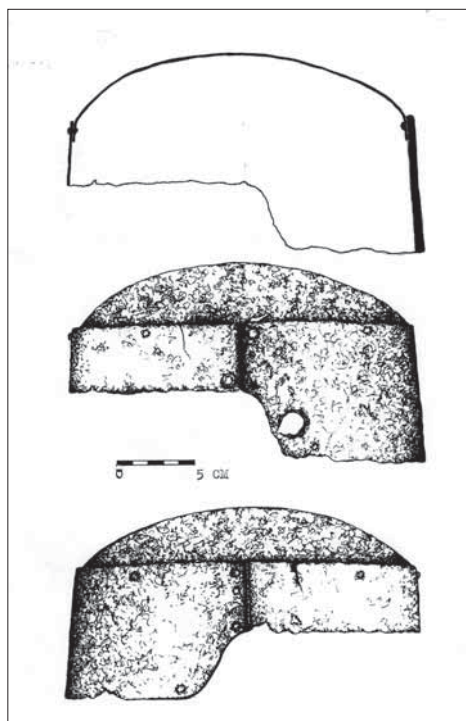
V úvodu k této podkapitole bych rád čtenáře seznámil s peripetiemi, s nimiž jsme se setkávali, než se nám podařilo nález identifikovat. Zprvu jsme se pokoušeli přilbu datovat pomocí typologie. Vycházeli jsme z předpokladu, že chránila hlavu bojovníka před úderem sečnou zbraní.

Stav před konzervací.

Proto jsme předpokládali, že zesílená část chránila týl lebky. V úvahu přicházela součást výzbroje „barbarského“ člena cohortes auxilium některé z římských legií. Tím by se vysvětlil atypický tvar helmy. Srovnávací analýza však ukázala, že přilba postrádala „límeč“ chránící krk a vaz bojovníka. Blízkost slovanského pohřebiště v „Rybárnách“ nás navedla na myšlenku, zda nemáme před sebou přilbu franckou, která se na skládku dostala s vytěženou hlínou. Tento předpoklad se obdobně jako úvaha o nález bavorské helmy ze 13. stol. nepotvrdil. Chyběly analogie.

Za této situace jsme se obrátili na Vladimíra Ustohala z laboratoře vlastností kovů VTA Brno, zda by bylo možno na základě chemických a fyzikálních vlastností kovu, z něhož byla přilba vyrobena, ji datovat. Odpověď byla pro nás překvapující. Přilba byla vyrobena z legované oceli s vysokým obsahem chrómu, která nemohla být vytavena před rokem 1850. Po zaslání dokumentace Historickému ústavu armády ČR v Praze nám jeho pracovník J. Fiedler oznámil, že se jedná o pancéřovou zákopovou přilbu vz. Fiat 1916. Opancéřovaná část měla chránit čelo

střelce, který musel při lícení vysunout hlavu nad ochrannou předprseň zákopu. Otvorek byl podle balistika způsoben tzv. kulkou dum-dum do nenasazené helmy.

Z uvedného vyplývá, že některý z českých vojáků bojujících za 1. světové války na italské frontě si přilbu přivezl jako suvenýr. Po jeho smrti pozůstali odevzdali zavazující „zgarb“ do sběru. Díky pozornosti pana Mazáče získalo Slovácké muzeum unikátní sbírkový předmět, neboť podle pracovníků Historického ústavu armády ČR se obdobný kus na území České republiky nenachází.

Jiří Pavelčík

Pavel Krafl: Synody a statuta olomoucké diecéze období středověku. Praha – Historický ústav Akademie věd ČR 2003, 274 stran + 24 s. obr. příl.

Před dvěma lety vyjádřil Petr Elbel povzdech nad tím, že „církevní dějiny Moravy v raném novověku jsou dosud zpracovány značně mezerovitě“. Slova odborníka ovšem bez výhrad platí i o stavu uvedené problematiky pro období středověku. Celkově je Morava v této oblasti zřetelně hůře než-li Čechy. Nebláhé konstatování donedávna bylo možné vztáhnout i na jeden ze stěžejních pramenů k dějinám středověké olomoucké diecéze – synodální statuta. V nejnovější době však tuto závažnou mezeru pokryla právě recenzovaná publikace Pavla Krafla. Práce se zabývá synodami, slavenými olomouckými biskupy nebo jejich zástupci v období vrcholného a pozdního středověku, zvláště pak z nich vzešlými ustanoveními a církevním zákonodárstvím. Celá kniha je rozčleněna na čtyři části: úvod, studie, katalogy a texty. Nechybí zde samozřejmě ani standardní vědecký aparát: poznámky pod čarou, seznamy použitých pramenů a literatury i jejich užitých zkratk, dále obsahuje tabulky a obrazové přílohy. Tyto nezbytné náležitosti moderní odborné práce jsou zařazeny do úvodu. Studie se člení na dva celky. První oddíl je úvodem do problematiky diecézních synod v českém státě. Zabývá se jejich formováním a právním základem. Zvláštní pozornost zde pak Krafl věnuje pojímům „synodální a diecézní statuta“, které jsou ústředním předmětem jeho práce, a jejich právnímu postavení mezi kanonickými ustanoveními. Zajímavý je přehled dosavadního výzkumu a edičního zpracování statut. Synodální statuta byla středem pozornosti starších badatelů již od 18. století. Konkrétně statuta olomoucké diecéze byla vydána hned dvakrát:

Schannatem a Hartzheimem v Concilia Germaniae i A. T. Fasseauem. Po Fasseauovi se statuty na Moravě zabýval pouze B. Dudík, jeho vydání tzv. vyškovských statut však upadlo v zapomnění. Edice *Concilia Germaniae* byla v našich zemích nepřístupná a prakticky neznámá. Všichni historici čerpali právě ze zastaralé a chybami přeplněné edice *Fasseaua* z r. 1766. Odtud došlo k převzetí chybně datovaných listin a též fals dokonce do moravského diplomatáře (CDM).

Druhý celek studie popisuje a charakterizuje samotné synody a statuta olomoucké diecéze z období středověku. Zde je třeba připomenout, že jejich ustanoveními se spravoval i klérus na Slovácku. Krafl v tomto oddíle též odhaluje již zmíněné omyly v edicích i dosavadní literatuře. Pro badatele ze všech regionů však nejcennější bezpochyby bude analýza obsahu církevních ustanovení. Velice rychle zde najdou, co a ve které době stálo v popředí pozornosti katolické církve na středověké Moravě.

Katalogy poskytují přehledný soupis středověkých synod, statut, rukopisů a inskripcí statut v rukopisech. Knihu uzavírá textová část, doplněná věcným, osobním a místním rejstříkem. Obsahuje kritickou edici synodálních statut, statut nesynodálních (diecézních), dále listiny ověřující texty synodálních statut či jejich částí (notářské instrumenty), listiny papeže a metropolitů, které se týkají synod a synodálního zákonodárství olomoucké diecéze, a konečně písemnosti provázející svolání synod. Edice jsou v záhlavích velice pečlivě opatřeny informacemi o editovaných statutech a ostatních listinách. Editor téměř ve všech případech přepisoval latinský text z originálních listin a středověkých opisů. Pouze záznamy z let 1389 a 1419, které jsou dochovány toliko ve stávajících edicích (CDM a Fasseau), jsou přetištěny. Jde o kvalitní moderní vydání středověkých textů. Toho zárukou ostatně jsou už samotná jména recenzentek – paní profesorky Zdeňky Hledíkové a doktorky Jany Zachové.

Celá kniha završuje desetiletou usilovnou práci autora na tématu synod olomouckých biskupů. Z hlediska Moravy jde o průkopnický počín. Badatelům historických oborů a podoborů se tak konečně do rukou dostává zatím téměř nevyužitá pramenná látka ke studiu církevních dějin, historickou kanonistiku, dějiny správy, sociální dějiny i dějiny kultury a etiky. Lze jen litovat, že limitovaný rozsah publikace autorovi neumožnil více podrobit zkoumání a zhodnotit, nakolik statuta odrážela společenský dopad mimořádných

soudobých událostí, jež výrazně ovlivnily veškeré dění u nás ve středověku (vznik pražského arcibiskupství, výskyt morových ran, vystoupení Husovo a husitství, apod.). Velice cenným přínosem, jak už bylo zmíněno, je upozornění na řadu dlouhá léta přebíraných omylů o konání některých synod i samotných statutech, a jejich odstranění. Statuta a listinné instrumenty reflektují prakticky všechny stránky života moravských současníků a tak v jejich přehledně vydané a podrobným rejstříkem opatřené podobě i doprovodné studii získala česká i zahraniční mediévistika cenný nástroj ke zkoumání nesmírně širokého spektra středověké každodennosti a mentality.

Milan Krajča

Bartoškova kronika. Petr Zemek (vyd.), Muzeum J. A. Komenského v Uherském Brodě v nakl. Ottobre 12, Uherské Hradiště 2004, 301 s.

Historické prameny jsou nenahraditelné pro poznání minulosti a jejich zpřístupněním se výrazně obohacují naše možnosti proniknout s pomocí autentických textů k dávným událostem. O velké hodnotě uherskobrodské Bartoškovy kroniky se už dlouho ví, tu a tam z ní čerpali historikové minulých generací a v uplynulých desetiletích se několikrát objevily pokusy vydat tuto kroniku tiskem. Nyní se podařilo záměr uskutečnit a stalo se tak zásluhou Muzea J. A. Komenského v Uherském Brodě, v jehož fondech je Bartoškova kronika uložena; text pro vydání odborně připravil pracovník muzea Petr Zemek. Připravit moderní vydání důležitého pramene představuje velkou práci, je to služba – a také zásluha. Bereme-li dnes do rukou toto vydání Bartoškovy kroniky, je to potěšitelná událost pro všechny, kdo se zajímají o minulost, a to nejen samotného Uherského Brodu, ale celého širšího území východní Moravy.

Bartoškova kronika poskytuje nenahraditelné zprávy o lidech a událostech v 16. století, napřed jen stručnými záznamy (z období 1505–1543) a pak obšírnějšími zápisy zachycujícími (počínaje r. 1552) celá čtyři desetiletí. Čteme tu podrobněji o obyvatelích města, o zdejší vrchnosti pánech z Kunovic a k tomu přibývají zprávy ze širšího okolí, z rozlehlého kraje mezi Buchlovem, Brumovem a Zlínem; nechybějí ani zvěsti přicházející z uherských bojišť, kde se válčilo proti Turkům. Dovidáme se mnohé o konání lidí, vytušíme leccos o jejich smýšlení,

názorech i zvyklostech, vyvstává před námi živý obraz té doby. Kromě detailů z dění v Uherském Brodě si přečteme i cosi o osudech okolní šlechty, nechybějí třeba zprávy o násilné smrti kunovického Václava Zvolského, buchlovského Jindřicha Zástřízla nebo brumovského Kavky, letmá zmínka o cestování pánů z Kunovic do Trenčanských Teplic napovídá asi něco o pověsti tamních lázní, a lze se začíst do velkého množství dalších historických zpráv.

Pro vydání tiskem byl text kroniky připraven pečlivě a odpovědně (mj. editor konsultoval speciální otázky s řadou odborníků). Čtenáři je usnadněna orientace přehledným uspořádáním záznamů i chronologických údajů, připojeny jsou rozsáhlé vysvětlivky pod čarou. Samotný text kroniky zaujímá v tomto vydání přes 160 stran a k tomu je připojen úctyhodný odborný aparát, v němž P. Zemek sděluje cenné poznatky o podobě pramene, autorech zápisů (Koudelka, Bartošek, Dvorský), rozebírá charakter záznamů, shrnuje poznatky o vývoji Uherského Brodu. K přílohám patří i pojednání o astronomických jevech (R. Rajchl) a také genealogické tabulky některých šlechtických rodů. Vyhledávání jednotlivých údajů či jmen usnadňují tři rejstříky, vítaným obohacením je obrazová příloha (v ní je zachycena mj. i dnešní podoba některých míst v Maďarsku zmiňovaných v kronice v souvislosti s tureckými válkami). Obsáhlá, třísetstránková, pěkně graficky upravená kniha představuje obdivuhodný výsledek práce všech, kdo se na jejím vydání podíleli.

Zdeněk Pokluda

Pavel Portl: Bedřich Beneš Buchlovan, známý neznámý. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum; Knihovna Bedřicha Beneše Buchlovana; Musejní spolek; Zlín: Krajská knihovna Františka Bartoše, 2005. 77 s. : il.

Pětí pohledy nahlíží Pavel Portl na literární dílo Bedřicha Beneše Buchlovana v knize *Bedřich Beneš Buchlovan, známý neznámý*. Předchází jim kapitola, která zpracovává dotazníkový výzkum mezi čtenáři uherskohradištské knihovny. Jeho vyhodnocení přináší zajímavé poznatky: například jen osm respondentů z celkových 91 dokázalo uvést název některého autorova díla. Přesto výsledky naznačují, že Bedřich Beneš Buchlovan stále zůstává známou osobností, spjatou s Uherskohradištskem.

Následující stránky jsou již věnovány Buch-

lovanovým dílům – známým i zcela neznámým. Nejprve se autor zabývá vývojem povídkové tvorby pro děti, která tvoří nejucelenější část Buchlovanovy spisovatelské činnosti. V druhé kapitole pojednává o básnické skladbě, na jejímž podkladě napsal nikdy nerealizované operní libreto. Z prozaických prací pro dospělé čtenáře se P. Portl zaměřuje na romány *Šedm očí naproti* a *Pod klenbou knihovny*, který zůstal v rukopise. Jiná kapitola si všímá Buchlovanova zájmu o malířství, zvláště jeho obdivnému vztahu k osobnosti i dílu Joži Uprky.

Každá část knihy představuje sondu do určité části Buchlovanovy tvorby. Autor tématu zpracoval s hlubokou znalostí Buchlovanovy spisovatelské činnosti a také jeho životních osudů, neboť čerpal mimo jiné z pozůstalosti Bedřicha Beneše Buchlovana, uložené ve Slováckém muzeu. Konkrétní díla, jimž se věnuje, proto zasazuje do širšího literárního i mimoliterárního kontextu a zabývá se jejich genezí. Své rozbory doplňuje o zajímavé životopisné pasáže, čímž zároveň podává obraz Buchlovana jako učitele, bibliofila nebo knihovníka. Také díky tomu jsou studie, přestože jde o literárněvědné práce, psány čtivým způsobem.

V úvodním slově autor o Buchlovanovi píše, že „*se stal prázdňným symbolem všestranného kulturního pracovníka, jehož činnost dodnes ctíme a veřejně jí tleskáme, jenže ve skutečnosti se vědomí o něm postupně vytrácí.*“ Tato kniha není přehledem po celém jeho literárním díle, ani životopisnou příručkou, přesto má svůj význam. Přináší dosud nehlubší analýzu Buchlovanových děl, nahlížených nově, v často neznámých souvislostech, z pozice dnešního čtenáře, a zároveň je „provokativním“ impulsem k dalšímu bádání.

Iveta Mátlová

BEDŘICH BENEŠ BUCHLOVAN VE SLOVÁCKÉM MUZEU

Přestože Bedřich Beneš Buchlovan (1885–1953) patřil k nejhodnotnějším členům Slováckého muzea, dochovalo se o jeho činnosti zde jen velmi málo informací. Buchlovan v muzeu pracoval od jeho znovuootevření v roce 1931 jako kustod pro knihovnu. V této funkci uplatňoval svůj kulturní přehled po regionu, navíc mohl využít zkušeností z městské knihovny, kterou vedl od roku 1927. V muzeu se vedle běžné agendy soustředil na katalogizaci vázaných

knih. Události druhé světové války ukázaly, jak šťastné bylo soustředění obou fondů do jedné rukou. Když z městské knihovny musela být odstraněna „nežádoucí“ literatura, podařilo se mu ji zachránit před skartací přemístěním právě do muzea. V roce 1944 bylo muzeum zavřeno, ale po skončení války se Buchlovan vrátil a připravil hned první výstavu na počest malíře Josefa Schneiderky, který zemřel krátce před skončením války. Muzejní práci se Buchlovan věnoval až do konce života. Pomáhal pořádat další výtvarné výstavy, pro jejichž katalogy také psal zasvěcená úvodní slova. Do svého průvodce *Putovník po hradištském Slovácku* (1948) zahrnul Slovácké muzeum mezi místa, která by neměl návštěvník Uherského Hradiště rozhodně opomenout, a nešetřil chválou: „*Kdo se chce vydati na pouť po Slovácku s hlubším porozuměním, hradištské muzeum dá mu nejlepší přípravu: neboť není pouhou sbírkou odumřelých věcí, nýbrž je to předmostí do skutečného života venkova, kde kroje jsou stále ještě živé, kde písní je stále ještě tolik, že sběratelé nemohou udělat tečku, kde jízdy králů promlouvají o duchu bohatýrském, který je zárukou do budoucnosti.*“¹

Jako ocenění jeho práce uspořádalo Slovácké muzeum v dubnu 1950 první výstavu věnovanou Bedřichu Beneši Buchlovanovi, a to u příležitosti jeho 65. narozenin. Ve skutečnosti se však slavily Buchlovanovy šedesátiny, které vyšly na konec druhé světové války, a tak se oslavy musely odložit. Na přípravě výstavy, nazvané *Dílo Bedřicha Beneše Buchlovana a jeho ilustrátoři*, spolupracoval s muzeem učitelský sbor měšťanské školy v Uherském Hradišti, kde Buchlovan působil více než dvě desetítky let.

Buchlovan byl opravdu známou a také uznávanou osobností, neboť slavnostního zahájení se zúčastnilo 360 návštěvníků.² O průběhu vernisáže jsme informováni z hodnocení tehdejšího ředitele Slováckého muzea Karla Hanáka. Otevřel ji kvartet Slovácké filharmonie „zahráním klasické staré hudby“ a po přivítání ředitelem školy, Jaroslavem Pospíšilem, zhodnotil význam činnosti B. Beneše Buchlovana Alexander Misař, někdejší profesor hradištského gymnázia. Poté nejmenovaný člen Slováckého divadla přednesl úryvky z Buchlovanovy básně *Jáchym, tovaryš houslařský, na zkušené* (1942) a zástupce Syndikátu českých spisovatelů, Jindřich Spáčil, „přinesl pozdrav“ z Kroměříže, kde Buchlovan studoval na učitelském ústavu. Dále oslavence pozdravil Dr. Emil Tománek za Klub přátel umění a místopředseda MNV K.

Dvorský předal Buchlovanovi pozdravné umělecké blahopřání města Hradiště v pergamentu, dílo Rudy Kubička. Nakonec „*dojat poděkoval BBB všem a řed. Pospíšil přečetl četné telegramy a pozdravy.*“³

Návštěvníci si mohli v šestnácti vitrínách prohlédnout literární díla Bedřicha Beneše Buchlovana, která doplnily kolekce exlibris, obrazy Jaroslava Melichárka a přibližně sto grafických listů a původních kreseb k Buchlovanovým knihám. Výstava se těšila velkému zájmu, podle Hanákovy záznamu ji během tří týdnů (trvala od 16. dubna do 6. května) navštívilo 1 065 osob, mezi nimi 791 studentů.

Výstava vyzdvihla Buchlovana jako spisovatele. V té době bylo jeho literární dílo již téměř završeno a udivovalo svým rozsahem i žánrovým rozpětím. Do literatury vstoupil Buchlovan jako básník pod pseudonymem Ben Walther a na základě svých básnických skladeb později vytvořil libreta k operám *Jáchym a Juliána* a nerealizované *Poluše*. První úspěchy však zaznamenaly až jeho povídky pro děti z prostředí slovácké vesnice. Pro děti psal také beletrizované životopisy českých umělců a loutkové hry. Teprve v roce 1927 publikoval prozaickou prvotinu pro dospělé čtenáře, román *Sedm očí naproti*, po němž následoval povídkový soubor *Ožehnutí* (1931) a další román *Podívat se do Bylan* (1948). Ještě jako student začal z němčiny překládat *Romancero* Heinricha Heina a vrátil se k němu po dvacet let. Přeložil i Gottfrieda Kellera nebo z polštiny Stanisława Przybyszewského.

Nutno podotknout, že Buchlovanův význam pro kulturní rozvoj tohoto kraje po první světové válce byl daleko větší. Také díky jemu se z Uherského Hradiště stalo jedno z moravských center bibliofilů – ve třicátých letech redigoval časopis *Bibliofil*, z něhož vytvořil uznávané periodikum pro exlibris a drobnou grafiku, a zároveň patřil mezi devět zakládajících členů Skupiny moravských knihomilů, jejichž sjezd hostilo město v roce 1930. Slovácko propagoval v desítkách publicistických článků a knih, z nichž nejznámější zůstává *Ta hradištská brána* (1925) o „umělcích, kteří tudy šli“. Bylo to právě výtvarné umění, které jej vedle literatury nejvíce přitahovalo. Ve vlastivědných příspěvcích nikdy neopomněl zmínit Antoše Frolku, Rudu Kubička, ale především Jožu Uprku, který pro Buchlovana ztělesňoval nefalšovaný typ prudkého „moravského Slováka“. Se sympatiemi sledoval také mladé výtvarníky. Od počátku věnoval pozornost tvorbě Jaroslava

Melichárka nebo Vladislava Vaculky, kterému neváhal poslat peníze, když se mu nedostávaly na studiích v Praze.

Letos jsme si připomněli 120 let od narození Bedřicha Beneše Buchlovana a k tomuto výročí Slovácké muzeum připravilo výstavu nazvanou *Bedřich Beneš Buchlovan, známý neznámý*. Stejně jako před půlstoletím jej představila jako spisovatele a sběratele exlibris, ale zároveň postihla co nejširší záběr jeho aktivit, které směřovaly ke kulturnímu rozvoji a propagaci slováckého regionu.

Poznámky:

- 1 BENEŠ BUCHLOVAN, B.: *Putovník po hradištském Slovácku*. Uherské Hradiště: Národohospodářský poradní sbor při ONV, komise pro cizinecký ruch, 1948, c. d., s. 12.
- 2 Knižní značka, 1950, roč. 10, č. 3–4, s. 45–46.
- 3 HANÁK, K.: *Výstava*. [Rukopis.] Sbírkový fond Slováckého muzea v Uherském Hradišti, H 364.

Pavel Portl

VÝSTAVA HISTORIA FRANCISCANA

V pondělí 4. dubna 2005 byla za účasti představeného českomoravské provincie Menších bratří J. M. V. Dohnala, zástupců Národního archivu v Praze a představitelů veřejného města a jeho okolí otevřena v prostorách Státního

okresního archivu v Uherském Hradišti výstava *Historia Franciscana*.

Rozsáhlá expozice byla původně připravena k 400. výročí příchodu bratří františkánů k Panně Marii Sněžné v Praze, které se připomínalo v roce 2004. Autorům výstavy, Jitce Křečkové a Barboře Novákové z Národního archivu, Janu Kašparovi z Národní knihovny a Petru Regalátovi Benešovi, OFM, se však podařilo získat a zpřístupnit neobvykle ucelené kompendium významných archiválií, knižních rukopisů, obrazů, map a fotografií, které zmapovalo dějiny církevního řádu Menších bratří na území České republiky od 13. století až do 90. let 20. století. Je proto potěšitelné, že výstava byla nabídnuta k prezentaci i jiným městům, v prvé řadě Uherskému Hradišti, kde františkánský řád má svou dlouhou tradici.

Z pozoruhodných exponátů zde najdeme ostatky zakladatele řádu sv. Františka z Assisi, plášť Jana Kapistrána, který obnovil a organizačně upevnil strukturu řádu na našem území po husitských válkách, kopie papežských, císařských a královských listin, kterými byla zajišťována práva jednotlivých klášterů apod. Další oddíl výstavy představil nejstarší a nejvzácnější rukopisy z fondu knihovny pražského kláštera u Panny Marie Sněžné a tamní liturgické předměty, který tak vcelku dokumentoval duchovní, historický, literární a uměleckovědný vývoj české provincie.

Pestrost českého františkánství v minulosti

byla dána působením řady zahraničních bratří, z Polska, Itálie a dalších zemí. Irští františkáni, mezi nimiž vynikli především učenci Bernardin Clanchy či bratři Bonaventura a Antonius Bruodinovi, přispěli např. v 17. století k obnově filozofické a teologické vzdělanosti v českém prostředí. Provincie, od roku 1667 zasvěcená sv. Václavu, zažívala období největšího rozkvětu, rostly nové kláštery a počet bratří se blížil tisícovce.

Mnoho členů františkánského řádu působilo jako misionáři. Mapy a zápisky z jejich cest do Orientu korespondovaly se známými obrazy mučedníků v uherskohradištském refektáři, a tak originálně dokreslovaly prezentaci výstavy v historickém prostředí františkánského kláštera.

Panely z novodobých dějin řádu zachytily pohnuté osudy členů řádu jak v době okupace, tak v internačních táborech padesátých let po sistaci klášterů v Československu. Za jiné připomeňme Otce Ambrože Tobolu ze Starého Města, Didaka Šenka a Františka Maráška z Vlčnova či Klementa

Minaříka a Aleše Zlámala, působící v Uherském Hradišti. K vzácným snímkům patří i ty, které zachytily období tajného působení v podzemní církvi v komunitách v Brně a na Liberecku v letech sedmdesátých a osmdesátých. Dodatečně zpracovaný soubor exponátů zachytil i dějiny kláštera v Uherském Hradišti, který byl založen už v roce 1491, ale téměř 200 let stál mimo zdejší provincii, neboť byl součástí provincie uherské.

Během měsíce, po který byla výstava v Uherském Hradišti přístupna, ji shlédlo kolem tisíce návštěvníků. Trvalou připomínkou této výstavy zůstává její katalog (*Historia Franciscana – katalog výstavy*, Provincie bratří františkánů, Praha 2004, 196 stran). Předností katalogu je nejen komplexnost jeho záběru, ale u popisek cenné odkazy na prameny a literaturu a jejich anglická a italská mutace. Samozřejmě je i redakční a technická kvalita zpracování, textu i černobílých a barevných fotografií.

Jiří Čoupek

DĚJINY UMĚNÍ

KAPLE SVATÉ VIKTORIE V UHERSKÉM HRADIŠTI

Petr Hudec, Cyrilometodějská teologická fakulta UP, Olomouc

V kapli sv. Viktorie, která je součástí kostela sv. Františka Xaverského v Uherském Hradišti, byly během oprav po ničivých záplavách v roce 1997 objeveny historicky cenné malby. Dokumentují rozvoj kultu svaté Viktorie, která byla prohlášena za patronku města a doznívající pozdně manýristické proudy na Moravě. Díky finančnímu příspěvku státu bylo možné malby restaurovat a přispět tak do kulturní pokladnice města. Staletí ukryté výjevy mohou nyní opět oslovit a potěšit pozorného diváka.

Kult svaté Viktorie v Uherském Hradišti

Tridentský sněm¹ kodifikoval a ozdravil projevy úcty ke svatým, a tak dochází k nebývalému rozvoji jejich úcty. Mimořádný význam přikládali hagiografii právě jezuité, kteří v roce 1644 přišli také do Uherského Hradiště. Sám jejich zakladatel, Ignác z Loyoly, se ostatně obrátil za výrazného přispění četby životopisů svatých.

Příklady a zápasy světců, jejichž obrazy a sochy zaplavily barokní sakrální stavby, měly motivovat věřící k hlubší víře. V popředí úcty stál mučedník, který se svým utrpením nejvíc připodobnil Kristu. Mučednictví a barvitě vyličené krvavé scény lahodily oku i sluchu barokního člověka.² Každá nová jezuitská kolej se proto snažila získat „ostatky svatého mučedníka nebo mučednice, vystavit je na oltář a ukázat veškerému lidu jejich podmaňující sílu a vzor, ba dokonce svěřit kolej a celé město ochraně tohoto miláčka Božího.“³ Nejinak tomu bylo u nově vznikající koleje na jihovýchodě Moravy. Mikuláš Lanticius, provinciál jezuitského řádu, daroval koleji ostatky sv. Viktorie Římské. Tato světice žila na přelomu 2. a 3. století. Byla dcerou vznešených rodičů z Tiburu.⁴ Podstoupila mučednickou smrt za císaře Decia nebo Diokleciána. Tradice vypravuje, že byla udána svým pohanským manželem či snoubencem a jako křesťanka státa mečem.⁵ Jiná legenda uvádí, že byla roztrhána býkem v amfiteátru. Bývá znázorňována s praporem, palmou, mečem nebo drakem. Lidé ji prosili o přímluvu za déšť v dobách dlouhého sucha.

Jelikož se jezuité nejprve pokoušeli usadit ve válkami sužované Kroměříži, zůstaly ostatky světice prozatímně uloženy v sesterské koleji v Brně. Teprve po přesídlení Tovaryšstva Ježíšova do Uherského Hradiště a uklidnění poměrů došlo k jejich přenesení. Prozatímně byly umístěny v kapli tzv. Kurbergovského domu, jež byl dočasným sídlem jezuitských bratří.

Po dohodě s farní duchovní správou byly ostatky v roce 1657 slavnostně přeneseny do kostela sv. Jiří, který stával v blízkosti fary na dnešním Masarykově náměstí. Veřejnými oslavami byla sv. Viktorie prohlášena za patronku města Uherské Hradiště. „Hlavní pozornost se soustřeďovala na odpolední průvod. Katecheta přivedl zástup dětí z kaple sv. Alžběty a v kostele⁶ se konala za účasti všeho lidu slavnostní katecheze. Pak uspořádali studenti průvod s ostatky po obou náměstích za zpěvu písní a chval na sv. Viktorii. Slavnost byla ukončena mariánskými litaniami v chrámě.“⁷ Protože svátek této světice připadal na 23. prosinec, tedy dobu, která nebyla příliš vhodná pro konání procesí a shromáždění lidu, byl přeložen na začátek léta, zprvu na neděli po oktávě sv. Petra a Pavla, později se ustálil pátou nedělí po Svatém Duchu. Svátek se časem stal velkou náboženskou manifestací celého kraje. Byl však významný i po stránce národní a kulturní, neboť jak kázání, tak dramata inscenovaná k této příležitosti byla vždy česky. Viktorie v nich byla představována např. jako štít bezpečné ochrany města proti tureckému nebezpečí.⁸ Jiné vysvětlení zavedení kultu sv. Viktorie v Uherském Hradišti podává Bohumil Fišer: „Pozoruhodné jest, jak Jesuité zaváděli znenáhla nového patrona města Hradiště na místě sv. Jiří, který ještě r. 1678 úředně (v urbáři městském) jest uznáván. Tento světec byl Jesuitům nepohodlný, neboť připomínal Hradišťanům jich slávu z dob krále Jiřího z Poděbrad a jeho kacířství.“⁹

Novou etapu v úctě ke sv. Viktorii znamenalo otevření vlastního¹⁰ jezuitského kostela sv.

Františka Xaverského v roce 1677. Pro uložení ostatků byla v kostele napravo od presbytáře vytvořena samostatná kaple. Po jejich slavnostním přenesení v roce 1682 bylo nařizováno sloužit u oltáře světice každý týden zpívanou mší svatou. Ke cti sv. Viktorie se konala velká procesie s vojenským doprovodem, hrála se divadelní představení studentů, kteří předváděli dramatické výjevy z jejího života. Na počest mučednice vznikaly chvály, hymny a písně. Úcta ke sv. Viktorii se šířila i na Slovensko. Do Uherského Hradiště putovali vzdát úctu světici např. měšťané ze Skalice. O ochranu ji prosili též místní obyvatelé v případech nouze a neštěstí, neúrody nebo při morových epidemiích. O svátcích světice byl často přizván sloužit mší svatou velehradský opat. Místní děkan dekretem z roku 1691 zakázal pořádat poutě na jiném místě v době oslav patronky města.¹¹ Sv. Viktorii byl také zasvěcen 10 centů těžký zvon z roku 1751. Věnování znělo: „*Divae Martyris et Virginis Victoriae urbis huius et Vicinia Patronae t.j. Zsvěcen mučednici a panně Viktorii patronce města a okolí ochránky-ni.*“¹² Protože však padl společně s jinými zvony za oběť válečným rekvizicím za I. světové války, byl patronce v roce 1928 ulit zvon nový, zničený pro změnu za II. světové války. Na něm sdílela patronát se sv. Jiřím a sv. Františkem Xaverským.¹³ Již v průběhu 19. století se ovšem povědomí o patronce města vytrácelo. Jistě se tak stalo také v souvislosti s přeložením cyrilometodějských oslav z předjaří na 5. červenec.¹⁴

Stavební a historický vývoj kaple sv. Viktorie

Jak již bylo zmíněno výše, kaple byla vybudována ve druhé polovině 17. století v rámci výstavby kostela sv. Františka Xaverského na pravé straně od kněžiště. Vzhledem k tomu, že autorem projektu kostela a pravděpodobně i celého komplexu kolejních budov byl významný pražský architekt italského původu Jan Dominik Orsi de Orsini,¹⁵ lze jeho autorství vztáhnout i na kapli sv. Viktorie. Realizátorem stavby byl architekt Jan Jeroným Canevall. Prostor je zaklenut valenou klenbou a osvětlují jej dvě jednoduchá velká okna. Z restaurátorské zprávy vyhotovené akad. malířem Františkem Syslem v roce 1999 se dozvídáme, že „*podle archivních pramenů (Cerroniho sbírka v MZA Brno) byla kaple vyzdobena štuky a malbami v roce 1681. Štukatury provedl Matyáš Rezzi, fresky vytvořil Domenico Gagina.*“¹⁶ V průběhu 1. poloviny 18. století jejich dílo zaniklo v souvislosti s přebudováním a přsvěcením kaple.¹⁷ Domenico Gagina je však známý pouze jako štukatér. Jedná se proto patrně o nepřesnou zprávu a autora maleb je v této souvislosti nutné považovat za neznámého. Je-li přesná datace vzniku maleb, pak byly vytvářeny v ovzduší stále probíhajících stavebních prací na nedostavěném kostele v roce ničivého požáru. Cristian Alexius Buntsh, hradištský syndik a později zemský advokát, podává v roce 1682 zprávu o „*onem nešťastném a dzlému městu velmi škodlivém ohni, jenž předešlého letha 1681 dne 23. Aprilis právě na den sv. Jiří, patrona zdejšího, začátek vezmouc na klášteře a kostele františkánským skončil teprva na Colleji a kostele tovaryšstva Ježíšova iclusive, všecka stavení uprostřed stojící v popel obrátivší, mezi jinýma kostel farní co největší záhubu pocítil. Při tom nemaje na tom všem ten nenasytný plamen dosti, své bezgruntové hrdlo s dvěma osobami mužskýma jest načkal; z nich v koleji frater a druhý pokrývača syn na rathauzní věži, konec svůj jsou vzali.*“¹⁸ Na kostele shořela střecha i se sušícím se dřevem, které bylo určeno na mobiliář.

V následujících letech byly malby zamalovány a prostor byl načas upraven na kapli Loretánskou. Již v roce 1749 však byla znovu přeměněna na kapli sv. Viktorie.¹⁹ Při této obnově, která reagovala na zásady pokročilejšího baroka, byl vytvořen masivní zděný oltář k počtě světice. Malby však nebyly obnoveny. „*Původní, malířská a přípravná kresba štukové výzdoby jsou značně poškozeny pekováním, škrábanci a byly přetřeny vápnem a ve dvou až třech vrstvách zaomítány.*“²⁰

V 19. století pak byla kaple rozdělena dřevěnou příčkou na dvě části. V menší části, jež byla nazývána Loretou, bylo zazděno okno a na klenbě vytvořena tmavě modrá dekorativní malba. Tak vznikla nevětraný a velmi ponurý prostor. Ve větší části přepažené kaple se nacházely drobnější lavice z 2. poloviny 18. století, jež byly po opravách v roce 1998 instalovány v bočních kaplích farního kostela.

1. Stav malby na severní stěně před dokončením restaurování.

2. Malba na severní stěně po dokončení restaurování.

Ve 20. století byla do kaple přemístěna od vchodu kostela křtitelnice a probíhaly zde křty.²¹ Po začlenění křestního obřadu do mešní liturgie se stala kaple skladištěm všech věcí, které se během liturgického roku potřebovaly jen při výjimečných příležitostech. Velmi necitlivým zásahem bylo přemístění relikviáře sv. Viktorie na traverzy ve výklenku zazděného okna za účelem získání oltářní tumbly pro pokoncilní²² úpravu kněžiště. Tuto skutečnost dokladuje korespondence olomouckého arcibiskupství s uherskohradištskou farností: „*Apoštolská administratura v Olomouci souhlasí s instalací původní barokní tumbly jako oltáře tváří k lidu pro barokní interiér farního kostela v Uherském Hradišti.*“²³ Marie Chaloupková, pověřená revizí památkových evidenčních listů, k tomu v roce 1976 poznamenala: „*Bylo by vhodné zrušit druhotnou funkci kaple, odstranit mřížovou mezistěnu, vrátit relikviář patronky města na původní místo, tj. do střední niky oltáře a zrušit bizarní grotovou výmalbu stěn.*“²⁴ Nevětraná, stavebními úpravami „udušená“ místnost byla krátkodobě využívána k přechovávání svátosti oltářní v trezoru upraveném do podoby svatostánku. Duchovní správce farnosti měl totiž po krádeži šesti obrazů v roce 1994 strach využívat jako svatostánek hlavní oltář. Není tedy divu, že v kapli začalo zdivo vlhnout a za oltářem odpadávala omítka. Tak došlo k objevení dávno zapomenutého. Trvalo však ještě několik let, než vznikly vhodné podmínky a dostatečná vůle k obnově díla.

Na existenci maleb bylo upozorněno v souvislosti s opravami kostela po povodních

3. Detail veduty kláštera.

4. Detail štítonoše s erbem města Uherské Hradiště.

v roce 1997. Díky příslibu finančního příspěvku od státu mohly být v roce 1999 zahájeny práce na jejich obnově. Restaurování bylo svěřeno akad. malíři Františku Syslovi a akad. malíři Václavu Holoubkovi.

Na základě sondážního výzkumu bylo zjištěno, že malba provedená technikou secco se nalézá na třech stěnách a ostěních dveří. Některá literatura uvádí existenci maleb i na stropě.²⁵ Tato tvrzení však nepotvrdila žádná z provedených sond, které odkryly pouze dekorativní, barevnou výzdobu z devatenáctého století. Na západní straně byla objevena přípravná kresba štukové výzdoby z konce 17. století.²⁶ Výskyt štukové výzdoby byl zjištěn v celém interiéru kaple. Opadáním, pekováním a škrábanci silně poškozené malby byly zbaveny všech nepůvodních vrstev omítek, vápenných nátěrů a vápenného zákalu. Po vytmelení poškozených omítek byly malby napodobivě retušovány, některé figurální detaily rekonstruovány a velké chybějící plochy retušovány neutrálně. Způsob řešení těchto problémů vedl často k živým diskusím mezi restaurátory. Pojmy restaurace, konzervace, renovace, zde stály vedle sebe v drobných nuancích.²⁷ Důležitých konzultací se za Národní památkový ústav účastnil prof. PhDr. Miloš Stehlík.

Kolem některých maleb bylo provedeno štukové orámování v původním duchu. Zazděné okno bylo obnoveno, dřevěná mřížka byla s ohledem na původní celistvost odstraněna.

Obnovy se dočkal také oltář sv. Viktorie, již provedl Josef Mikláš. Zvláště bylo třeba doplnit chybějící detaily soch a štukovou masu ve spodní části oltáře. Kaple dostala novou mramorovou podlahu položenou jako šachovnici. Stejně jako v presbytáři se zde střídá rudá barva s bílou. Kolaudace dokončených prací proběhla 14. 12. 1999.

Dnes slouží krásný prostor jako zpovědní místnost, protože otevřené barokní zpovědnice v bočních kaplích farního kostela nemusejí vždy poskytovat věřícímu dostatek soukromí.

Popis kaple sv. Viktorie

Na severní²⁸ stěně kaple je sv. Viktorie zobrazena jako patronka města a ochránkyně hradištské jezuitské koleje. Světice je na oblacích ve středu kompozice obklopena anděly.

V duchu doznívajícího manýrismu²⁹ je její tělo plné komplikovaného protichůdného pohybu. Gestem levé ruky energicky přivolává pomoc z nebe, zatímco pravou rukou vyjadřuje své bdění nad jezuitským klášteřem, jež je zobrazen v levé části fresky. Veduta kláštera zachycuje pouze prospekt komplexu. Malíř patrně neměl k dispozici plány areálu, nýbrž pouze základní ideu uspořádání staveb. To si uvědomíme například ve srovnání s velmi zpracovaným prospektem velehradského kláštera od Fridricha Bernharda Wernera.³⁰ Malba byla namalována rok před vysvěcením kostela provizorně uzpůsobeného k bohoslužbě a pět let před tím, než byly pod vedením Michala Pupka dostavěny věže v průčelí kostela. Malířova orientace na základě skutečnosti byla tedy jen omezená. V zahradě za klášteřem je naznačena jednopatrová stavba neurčitých proporcí, snad kaple. Nad vedutou jsou vyobrazeni andělé. Menší z nich je proveden s takovou nedbalostí a anatomickou nelogičností, že se nelze ubránit pocitu odbytosti této a dalších částí malby. Zde se otevírá prostor pro následující úvahu. Tvůrci výzdoby kaple neměli adekvátní podmínky pro vytváření svého díla. Požár, který v roce vzniku maleb poničil i značnou část kolejních budov a kostela přinutil jezuitu věnovat veškeré prostředky na odstranění největších škod a provedení nejnnutnějších oprav. To mohlo přimět malíře práce na malbě spěšně ukončit a odcestovat z Uherského Hradiště. Určitá nedokonalost malby mohla být také důvodem zániku maleb.

V blízkosti prospektu kláštera vyrůstá strom s kapličkou v pozadí, který by mohl symbolizovat rozvíjející se život, směřování člověka k nebesům či, díky své trvale obnovované síle, vítězství nad smrtí. Listy stromu napovídají, že se jedná o fíkovník, který je v bibli obrazem plodnosti a radostného života v nebi.³¹

Na pravé straně malby na světici poukazuje mužská postava, která drží v rukou erb města Uherské Hradiště. Po obou stranách je výjev iluzorně rámován jónskými sloupy. Reálný rám fresky tvoří tmavý štukový límec.

Na východní stěně kaple je v centru kompozice opět vyobrazena sv. Viktorie, jak je bodána do srdce svým katem, snad samotným nápadníkem, urozeným Římanem Eugenem, jehož odmítla. Malíř ve snaze natočit oběť tváří směrem k divákovi zachytil útočnicka v nepřírozeně působící poloze vedle světice. Svůj kord vede k srdci obloukem zprava. Světice má spodní část těla natočenou směrem doleva, zatímco trup je v protipohybu. Jako by byla vyrušena od modlitby, prudce se otočila až ztratila rovnováhu a pod náporom útočnicka padala do zadu. Je otázkou, zda se jedná o doklad manýristického pojetí, či o nezvládnutí malby. Světice drží v ruce hořící srdce na znamení, že plane pouze pro Boha. Popravě asistuje římský voják stojící hned za Viktorií. Nablízku je světice jako posila otevřená kniha Písma a v pozadí vše sleduje s účastí Panna Maria. Tu lze rozpoznat s ohledem na její tradiční atribut zeměkoule, jež je jí podnoží. Nechybí ani naznačený had, kterému šlape na hlavu. Dramatická scéna je zasazena do antické zahrady s keřem tropického ovoce, obklopené ideální starověkou architekturou, v pozadí ne příliš plasticky vyvedenou. Spodní třetina malby se bohužel nedochovala, a tak ji restaurátoři ponechali pouze čistě zaomítanu. I zde tvoří rám obrazu plastický štuk.

Západní stěna kaple zpracovává eschatologická,³² apokalyptická témata, čerpající volně z biblické knihy Zjevení sv. Jana: „*A viděl jsem, hle, Beránek stál na hoře Sión a s ním sto čtyřicet čtyři tisíce těch, kdo mají na čele napsáno jméno jeho Otce.*“³³

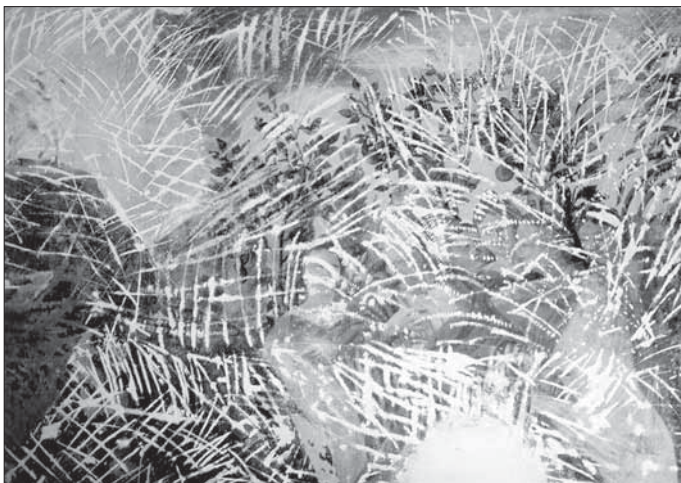
Zde se nabízí četné analogie, jakou je například střední dolní deska Gentského oltáře od bratří Huberta a Jana van Eycků – *Klanění se beránkovi* (1432). Identický je motiv beránka, který je symbolem Ježíše Krista, jež se obětoval za spásu lidstva. Toto zvíře symbolizující čistotu a oběť se objevuje již v kultu předkřesťanských náboženství, která byla spojována s obětováním zvířat.³⁴ Například Abrahám, praotec židovského, ale i arabského etnika, obětuje Bohu na místo svého syna Izáka právě beránka.³⁵ Na hradištské malbě je beránek zobrazen na skále v levé části z mírného podhledu. Zprava k němu přichází zástup žen vedený svatou Viktorií, která má na sobě červený šat, jež odkazuje na její mučednictví. Ženy by mohly být podle legendy spoluvězeňkyněmi, které sv. Viktorie obrátila a přivádí je ke konečnému soudu. V popředí před skálou jsou vyobrazeni dva andělé. Jeden z nich drží v ruce svitek. Pozadí spoluutváří stromy s tropickým ovocem. Pomerančovníky vyjadřují příslib života

5. Malba na východní stěně kaple sv. Viktorie.

6. Malba na západní stěně kaple sv. Viktorie po restaurování.

7. Malba na západní stěně kaple sv. Viktorie před restaurováním.

8. Jižní strana kaple sv. Viktorie.

9. Reliéf sv. Viktorie před odstraněním nepůvodní výmalby klenby.

10. Relikviář sv. Viktorie v dřevěném retabulu před restaurováním.

11. Relikviář sv. Viktorie – současný stav.

v ráji, palmové listy mučednictví, cenu, kterou bylo za blaženost nutné zaplatit. Další analogii nabízí srovnání s Bacicciovou freskou v jedné z apsid baziliky Il Gesù v Římě.³⁶

V jižní části kaple se nachází oltář sv. Viktorie. „*Mensa nese oltářní architekturu tvořenou třemi nikami v architektonickém orámování. V bočních nikách jsou alegorické plastiky Víry a Naděje*“³⁷ jež jsou personifikovány ženskými postavami s atributy kalichu a kotvy. Nad nimi dotváří trojúhelníkovou kompozici andělé nesoucí planoucí srdce, jež upomíná na třetí božskou ctnost – lásku. Nad oltářem vystupuje z klenby reliéf sv. Viktorie. Svěťice je na bílém, štukovém reliéfu znázorněna s typickými atributy meče v pravé a palmy v levé ruce. Autorem sochařské, štukatérské práce by mohl být Ignác Morávek. Jelikož však neznáme bezpečně žádnou z jeho prací a jsou mu přisuzována díla rozličného charakteru, nepostrádá toto tvrzení jistou problematičností.³⁸ Druhým v literatuře uváděným autorem soch je Ondřej Schweigl.³⁹ Srovnáme-li však Schweiglovy⁴⁰ linearitu prosté práce v lodi a presbytáři kostela se statictějším ztvárněním soch v kapli sv. Viktorie, je toto tvrzení nepravděpodobné. Vertikalizující modelace soch a zvolený štukový materiál by spíše odkazoval na práci Františka Hiernleho,⁴¹ který je zastoupen svými pracemi v kapli andělů strážných na pravé straně kostela. Spolehlivě lze tedy doložit pouze to, že oltář a sochy vznikly v souvislosti se znovuobnovením kaple v roce 1749.

Kratší plochy stěny mezi rohy místnosti a dveřmi nebo okny jsou vyplněny iluzorními nikami se sochami ženských postav.

Osvětlení kaple zajišťují dva rokokové pětiramenné svícny s motivem rokaje, jež byly dříve umístěny po stranách hlavního oltáře kostela sv. Františka Xaverského.

V roce 2005 bylo ukončeno restaurování značně poničeného relikviáře sv. Viktorie. Sto sedmdesát centimetrů vysoký relikviář z 2. pol. 18. stol. je velmi kvalitním dokladem rokokového řezbářství.⁴² Skládá se ze tří částí, v nichž jsou umístěny ostatky svěťice, bohatě zdobené výšivkami, polodrahokamy a umělými kameny. Do horní části relikviáře je vsazena lebka svěťice, ve střední části a v malém dolním prostoru jsou další kosti. Vlastní relikviář je zdoben bohatou ornamentální dřevorezbou s převládajícím motivem rokaje. Vzhledem k tomu, že se na výzdobě kostela významně podílel Ondřej Schweigl, nelze nevidět shodu uměleckého názoru mezi jeho pojetím a modelací relikviáře. Je tedy možné, že za jeho vznikem stojí Schweiglůva řezbářská dílna. Relikviář byl umístěn na menze oltáře. Nejedná se však o původní místo uložení. Lze předpokládat existenci starší schránky na ostatky, kterou bylo možné zasadit do střední niky oltáře. Ta byla v druhé polovině 18. století nahrazena rozměrnějším, rokokovým relikviářem, který byl umístěn u severní stěny kaple a po zazdění jednoho z oken ve vzniklém výklenku.

Otázkou pravosti ostatků se dosud nikdo nezabýval. Uvážíme-li však obrovské časové rozpětí mezi starověkým obdobím a barokní dobou, kdy se objevují v Uherském Hradišti, výnosnost obchodu s relikviemi ve středověku i novověku, zbývá jen užít Kristova slova: „*Tvá víra tě zachránila*“⁴³

Celek nástěnných maleb i mobiliáře je zajímavým dokladem religiozity na Slovácku v období 17. a 18. století a dokumentuje přerod manýristických tendencí v baroko. Je třeba dodat, že v případě maleb historická a faktografická hodnota předčí uměleckou. Přesto patří k tomu nejhodnotnějšímu, co může Uherské Hradiště milovníkům umění nabídnout.

Poděkování: Děkuji za cenné rady a připomínky Prof. PhDr. Miloslavu Pojslovi, PhDr. Blance Rašticové a PhDr. Miladě Frolcové.

Poznámky:

- 1 Tridentský koncil probíhal s přerušováními v letech 1545–1563. Byl velkou sebereflexí církve, která se kromě vlastních problémů musela vypořádat s nástupem protestantismu. Srov. R á č e k, B.: *Církevní dějiny*, Praha 1940, s. 367.
- 2 Srov. Z e m e k, M.: *Knihna o Redutě – Dějiny jesuitské koleje v Uherském Hradišti*. Velehrad 2001, s. 80.

- 3 Tamtéž, s. 81.
- 4 Tibur (dnešní Tivoli) je město ležící zhruba 42 km od Říma rozkládající se na levém břehu řeky Anio. Byly zde zřizovány letní rezidence patriciů. Například císař Hadrián si v něm nechal vybudovat rozsáhlý palác, aby zde nalezl ideální místo k odpočinku. Srov. P e č í n k a, J.: *Dějiny Pravěku a Starověku II*. Praha 1989, s. 811.
- 5 srov. S c h a u e r, V., S c h n i n d l e r, H., M.: *Rok se svatými*. Kostelní Vydří 1995, s.659
- 6 Zde je míněn výše zmíněný kostel. Sv. Jiří jež plnil funkci farního chrámu do roku 1778, kdy tuto službu začal plnit kostel sv. Františka Xaverského, jež byl uprázdňen po zrušení jezuitského řádu Josefem II. v roce 1773. srov. F i š e r, B.: *Topografie královského města Uherské Hradiště*. Uherské Hradiště 1921, s. 139–140.
- 7 Z e m e k, M.: *Kniha o Redutě*, s. 81.
- 8 Srov. tamtéž, s. 84.
- 9 F i š e r, B.: *Topografie královského města Uherské Hradiště*, s. 140.
- 10 Před dokončením výstavby kostela sv. Františka Xaverského působili jezuité se svolením děkana ve farním kostele sv. Jiří, což vyvolalo na čas napětí mezi jezuiti a velehradským opatem. Navíc ve městě působili ještě františkáni. Kostel byl uzpůsoben k bohoslužbě několik let před úplným dokončením. Konsekrace stavby proběhla až v roce 1682. srov. Z e m e k, M.: *Kniha o Redutě*, s. 35.
- 11 Srov. Z e m e k, M.: *Kniha o Redutě*, s. 84.
- 12 Z e l n i t i u s, A.: *Zvony farního kostela v Hradišti*. In Slovácké noviny 3. 6. 1927, s. 2.
- 13 Srov. *Pamětní kniha 1906–1952*. Spisem Státního okresního archivu v Uherském Hradišti, s. 151.
- 14 Srov. Se souhlasem papeže Pia IX. byl svátek roku 1863 přeložen z 9. března na poutím příhodnější termín 5. červenec. srov. C i n e k, F.: *Velehrad víry*. Olomouc 1936, s. 170.
- 15 Srov. J ů z o v i, A. a V.: *Uherské Hradiště, Monografie o stavebním a uměleckém vývoji města*. Gotwaldov 1958, s. 33.
- 16 Tento představitel pozdně manýristického italského umění je známý svými štukatérskými pracemi na sv. Kopečku u Olomouce. Byl pozván společně s dalšími krajany na Moravu, aby uspokojili umělecké požadavky olomouckého biskupství a z války se vzpamatovávajících klášterů. srov. tamtéž str. 35.
- 17 S y s e l, F.: *Restaurátorská zpráva z 23. 11. 1999, spisem farnosti Uherské Hradiště*.
- 18 F i s c h e r, B.: *Paměti hradištské*. Valašské Meziříčí 1920, s. 81.
- 19 Srov. J ů z o v i, A. a V.: *Uherské Hradiště. Monografie o stavebním a uměleckém vývoji města*, s. 38.
- 20 S y s e l, F.: *Restaurátorská zpráva z 23. 11. 1999, tamtéž*.
- 21 Srov. *Pamětní kniha 1906–1952*, s. 62.
- 22 Zde je míněn II.vatikánský koncil, který zasedal od 11. 10. 1962 do 8. 12. 1965 za vedení Jana XXIII. a Pavla VI.
- 23 V a ň á k, J.: *Nový oltář tváří k lidu*, schválení. J. Č. 1971. Olomouc 7. 7. 1975, spisem farnosti Uherské Hradiště
- 24 Evidenční list movité kulturní památky, poř. č. 195898 21. 6. 1976 SÚPP v Brně, zaevidovala: Chaloupková Marie, spisem Farnosti Uherské Hradiště.
- 25 Srov. Z e m e k, M.: *Kniha o Redutě*, s. 84.
- 26 Srov. *Zápis z konzultace restaurování kaple sv. Viktorie v kostele sv. Fr. Xav. ze dne 28. září 1999*, spisem farnosti Uherské Hradiště.
- 27 Jistě bylo ku prospěchu věci, že byla práce svěřena pod dohled právě kroměřížského objevitele a restaurátora originálu Tizzianova obrazu Stahování Marsia z kůže.
- 28 Orientace kostela sv. Františka Xaverského není zcela přesná, protože jeho stavitelé vycházeli z původního rozvržení lichoběžníkovitého náměstí.
- 29 Baroko se na Moravě hlásí o slovo v závěru 17. století jen velmi nesměle a svým dynamickým tvarovým a světelným účinkem se začíná naplno prosazovat až o něco později. Na malbách tyto principy ještě nenalzáme.
- 30 Srov. P o j s l, M.: *Velehrad v památkách osmi století*. Praha 1997, s. 42.

- 31 Srov. H e i n z-M o h r, G.: *Lexikon symbolů*. Praha 1999, s. 60.
- 32 Eschatologie (řec. „eschata“ znamená poslední věci) se zabývá teologickým učením o posledních věcech. Srov. R a h n e r, K., V o r g r i m l e r, H.: *Teologický slovník*. Praha 1996, str. 82.
- 33 *Bible*, ekumenický překlad, Zjevení Janovo 14,1, Praha 1995.
- 34 Srov. B l á h a, J., Š a m š u l a, P.: *Průvodce výtvarným uměním III*. Praha 1996, str. 13.
- 35 Srov. *Bible*, Genesis 22.
- 36 Srov. Roma/Chiesa del Gesù, s. 7. Římský kostel Il Gesù má k hradištské stavbě zvláštní vztah, protože vznikla podobně jako celá řada nejen jezuitských kostelů redukci plánů této velkolepé baziliky.
- 37 Evidenční list movité kulturní památky poř. č. 195898, spisem farnosti Uherské Hradiště.
- 38 Srov. J ů z o v i, A. a V.: *Uherské Hradiště. Monografie o stavebním a uměleckém vývoji města*, s. 40.
- 39 Srov. Z e m e k, M. – W a g n e r o v á, H.: *K dějinám barokních staveb v Uherském Hradišti*, s. 15.
- 40 Ondřej Schweigl (1735–1812) Schweiglovo dílo se vyznačuje smyslem pro harmonické vyznění celku, účinnou modelací tvaru a „logickou rokokově malebného záhybového systému, který není tlumen lineárním stylismem.“ Jeho rokokové a později nemanýristicky modelované figury si dokázaly podržet tvarovou svěžest, eleganci a noblesnost, aniž by se z nich vytratila obsahová přesvědčivost, plnost. Srov. K r s e k, I., K u d ě l k a, Z., S t e h l í k, M., V á l k a, J.: *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1996, s. 106.
- 41 František Ondřej Hrnle (1727–1773), pražský rodák. Studoval na vídeňské Akademii u Balthasara Ferdinanda Molla. Je představitelem rokokově klasicizujícího proudu. Žil v Kroměříži, kde je řada jeho prací v kostelích a zámku. Srov. B u c h l o v a, B. B.: *Putovník po hradištském Slovácku*. Uherské Hradiště 1948, s. 6.
- 42 Srov. *Rozhodnutí o restaurování relikviiře sv. Viktorie*. Č.J. Kult/99/1368 vyřizuje dr. Spathová, OÚ UH 25. 10. 1999, spisem farnosti Uherské Hradiště.
- 43 *Bible*, Mt. 9, 22.

Literatura:

- ZEMEK, M.: *Jezuité v Uherském Hradišti 1635–1773*. Brno 1955.
- ZEMEK, M.: *Kniha o Redutě – Dějiny jezuitské koleje v Uherském Hradišti*. Velehrad 2001.
- FIŠER, B.: *Topografie královského města Uherské Hradiště*. Uherské Hradiště 1921.
- FISCHER, B.: *Paměti hradištské*. Valašské Meziříčí 1920.
- JŮZOVI, A. a V.: *Uherské Hradiště. Monografie o stavebním a uměleckém vývoji města*. Gottwaldov 1958.
- KRSEK, I., KUDĚLKA, Z., STEHLÍK, M., VÁLKA, J.: *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1996.
- ADAM, A.: *Liturgika*. Praha 2001.
- SCHAUBER, V., SCHINDLER, H. M.: *Rok se svatými*. Kostelní Vydří 1995.
- RÁČEK, B.: *Církevní dějiny*. Praha 1940.
- POJSL, M.: *Velehrad v památkách osmi století*. Praha 1997.
- BLÁHA, J., ŠAMŠULA, P.: *Průvodce výtvarným uměním III*. Praha 1996.
- PEČÍNKA, J.: *Dějiny Pravěku a Starověku II*. Praha 1989.
- BUCHLOVAN, B.B.: *Putovník po hradištském Slovácku*. Uherské Hradiště 1948.
- Bible*, ekumenický překlad. Praha 1995.
- HEINZ-MOHR, G.: *Lexikon symbolů*. Praha 1999.
- RAHNER, K., VORGRIMLER, H.: *Teologický slovník*. Praha 1996.
- ZELNITIUS, A.: *Zvony farního kostela v Hradišti*. In *Slovácké noviny* 3. 6. 1927.

Prameny:

- SYSEL, F.: *Restaurátorská zpráva v 23. 11. 1999*, spisem farnosti Uherské Hradiště.
- VAŇÁK, J.: *Nový oltář tváří k lidu*, schválení. J. Č. 1971. Olomouc 7. 7. 1975, spisem farnosti Uherské Hradiště.
- Pamětní kniha 1906–1952*. Spisem Státního okresního archivu v Uherském Hradišti.

The St. Victoria Chapel in Uherské Hradiště

A b s t r a c t

The Jesuit order that came to Uherské Hradiště in 1644 brought with them relics of St. Victoria, a Roman martyr from the time of the persecution of the first Christians, and successfully introduced her cult in the town. After building their own St. Francis Xavierius church (consecrated in 1682), the order consecrates a separate chapel to the town's patroness. The decoration of the interior was assigned to the Italian-born artists Matthias Rezzi and Domenico Gagina. Gagina is known for his stucco work at the Sv. Kopeček near Olomouc and also Rezzi is mentioned in sources (Cerroni's collection) as a stuccoer. It cannot be determined if they were only the authors of the stucco, or if they also painted the sacral area. The works in the chapel took place in 1681, when the city was struck by a fire which appreciably damaged also the Jesuit monastery. The Society of Jesus had to spend all of their financial resources on the reconstruction of the building. It is apparent that the Italian artists hastily finished their work and left the town. In the first quarter of the 18th century, the frescos were painted over and the chapel was for a short period re-consecrated to Loretto chapel. The patronage of St. Victoria was renewed as soon as 1749. However, the frescos remained hidden under a plaster layer. They were re-discovered as late as 1997, during the great flood of that year. The restoration of the frescos was commissioned to the academic painters František Sysel and Václav Holoubek. Besides the paintings on three walls, the restorers unfolded preparatory drawings for the stucco decoration. The paintings executed in secco technique were strongly damaged by dents and scratches. After binding in of the damaged plaster layers, the frescos were retouched imitating the spirit of the original work; some figural details were reconstructed and the large missing areas were neutrally retouched.

On the North wall of the chapel, St. Victoria is represented as the patroness of the town and the Jesuit College. The East wall captures her death and deals with themes of eschatology. The bodies of all the depicted characters are full of complicated motion, which, along with the lack of illusive Baroque space construction points to late mannerist tendencies of the work. However, the lack of anatomic and compositional logic indicates sloppiness of the painting. This might have been the cause of its demise.

The South part of the chapel features a sizeable altar of artificial marble with the reliquary of St. Victoria.

The complete set of frescos, sculptures and movables is an interesting testimony of religiosity in the Slovácko region in the 17th and 18th centuries. It documents the regeneration of mannerist tendencies into the Baroque.

Die Kapelle der heiligen Victoria in Uherské Hradiště

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Jesuitenorden, der 1644 nach Uherské Hradiště kam und Reliquien der Heiligen Victoria, der römischen Märtyrerin aus der Zeit der Verfolgung der ersten Christen, mitbrachte, konnte ihren Kult mit Erfolg einführen. Nach dem Aufbau einer eigenen Kirche, der Kirche des heiligen Franziscus Xaverius (konsekriert 1682), hat er der Stadtpatronin eine selbständige Kapelle eingeweiht. Zur Ausschmückung des Raums hat man Künstler italienischen Ursprungs eingeladen – Matyáš Rezzi und Domenico Gagina. Gagina ist bekannt für seine Stuckarbeiten in der Kirche auf dem Heiligen Berg bei Olmütz auch Rezzi ist in den historischen Quellen (Cerroni-Sammlung) als Stuckarbeiter angeführt. Es ist also unmöglich, die Frage zu beantworten, ob sie bloß Autoren des Stuckwerks sind oder den sakralen Raum auch ausgemalt haben. An der Kapelle wurde 1681 gearbeitet, als in der Stadt Feuer ausbrach, welches das Jesuitenkloster auch empfindlich traf. Die Gesellschaft Jesu musste daher seine gesamten Mittel zur Erneuerung des beschädigten Gebäudes benutzen. Die italienischen Künstler scheinen ihre Aufgabe schnellstens beendet und die Stadt verlassen zu haben. Im ersten Viertel des 18. Jahrhunderts wurden die Gemälde übermalt und der Raum kurzfristig zur Loretaner Kapelle umgeweiht. Bereits 1749 wurde das Patrozinium der Heiligen Victoria erneut. Die Wandmalereien blieben aber unter einer Verputzschicht verborgen. Wieder entdeckt wurden sie erst bei den Renovierungsarbeiten nach den Überschwemmungen von 1977. Mit der Restaurierung wurden die akademischen Maler František Sysel und Václav Holoubek beauftragt. Außer Gemälden an drei Wänden haben die Restaurateure Vorbereitungszeichnungen für einen Stuck entdeckt. Die mit der Technik secco durchgeführten Gemälde waren durch Ritze beschädigt. Nach dem Auskitzen des beschädigten Verputzes wurden die Gemälde nachahmend retuschiert, einige figuralen Details rekonstruiert und große fehlende Flächen neutral retuschiert.

Auf der Nordseite ist die Heilige Victoria als Schutzpatronin der Stadt und des Jesuitenkollegs präsentiert, auf der Ostseite ist ihr Tod dargestellt und die Westseite ist dem Thema Eschatologie gewidmet. Die dargestellten Figuren sind voll von komplizierten Bewegungen, was auf spätmanieristische Tendenzen des Werks hinweist, besonders hinsichtlich der Absenz von illusionistischen Barockelementen in der Raumkonstruktion. Eine unlogische Erfassung der Anatomie und Komposition indiziert aber auch eine verpfuschte oder schlampige Arbeit. Das kann der Grund für das Verschwinden des Werkes gewesen zu sein.

Im südlichen Teil der Kapelle wurde zu Ehren der Heiligen ein mit dem Reliquiar der heiligen Victoria versehener massiver Altar aus Kunstmarmor erbaut.

Der Komplex von Wandgemälden, Plastiken und Mobiliar stellt einen interessanten Beweis der Religiosität in der Mährischen Slowakei im 17. und 18. Jh. dar und dokumentiert den Übergang der manieristischen Tendenzen zum Stil des Barock.

MODLITBA ZE DŘEVA – SKUPINA FIGURÁLNÍCH ŘEZEB VELEHRADSKÝCH CHÓROVÝCH LAVIC

Vladislava Říhová, Bohuslavice

Ve Slovácku 2004 bylo pojednáno o ornamentálních řezbách a architektuře chórových lavic v kostele Nanebevzetí Panny Marie na Velehradě. Pokračováním je studie o mladší součásti lavic – skupině šedesáti dřevěných soch.

Tradičně uváděný rok vzniku velehradských chórových lavic – 1695, neplatí pro sochy na nich umístěné. Byly osazeny přibližně o čtyřicet let později. Můžeme směle předpokládat, že zaplnily prázdná místa, která je už dlouho očekávala. Původní „raně barokní“ sochy, některými badateli hledané a někdy i nacházené ve velehradském souboru, asi neexistovaly.¹ Pokud by zanikly v tak krátké době (a musely být nahrazeny novými), bylo by to možné snad jedině z důvodu požáru. Ten sice v bazilice vypukl v roce 1719, lavice však výrazně nepoškodil.

Sochařské výzdobě se zájemci o lavice věnovali v odborné literatuře jako nejdůležitější součásti památky – nese hlavní významové poselství. Stojí zde figury nejsvětější v celém katolickém nebi (Kristus a jeho rodiče, Jan Křtitel) i ty nejdůležitější v historii cisterciáckého řádu (sv. Benedikt, Bernard, Robert a Alberich), který ve velehradském klášteře sídlil a v lavicích konal několikrát denně bohoslužby. Mnichům při modlitbách sekundoval zástup církevních otců, evangelistů, archandělů, andělů a malých postavíček andílků a puttů.

Nemůžeme se divit, že první zmínky o této bohaté řezbářské výzdobě najdeme už v průvodcích bazilikou kolem poloviny 19. století.² Ikonografii postav se začal věnovat Karel Slavík³ a určení jednotlivých figur rozšířili Antonín Rejzek⁴ a farář Jan Vychodil, který se poprvé také snažil pochopit nějaký celkový program sochařské výzdoby – vyslovil názor, že apoštolé a evangelisté jsou seřazeni tak, jak následují v litanii ke všem svatým, ovšem střídavě v nikách na protilehlých lavicích.⁵

Význam soch byl pro autory na prvním místě. Formy děl se tedy dotkl až anonymní článek v roce 1938.⁶ Autor (vzhledem k tomu, že jde o erudovanou sondu do problému související s restaurováním lavic rodinnou dílnou Kotrbových, můžeme předpokládat, že jím nejspíše byl Viktor Kotrba) při ikonografickém popisu vytyčuje spojující momenty – odhaluje provázanost postav na evangelní lavici s vrcholovou sochou Spasitele a na epištolní s Pannou Marií. Smutné a plačící putty přiřazuje ke sloům modlitby k Panně Marii⁷ a konečně všechny sochy prohlašuje vzhledem k „jednotnému podání a pojetí“ za práce jedné dílny, kdy „viditelné rozdílly plynou hlavně z delšího časového rozpětí tvorby“. Kvalitní práci zde provedl „osvědčený mistr“.

Širší formální rozbor sochařských děl přinesla průvodcovská publikace Jaroslava Pavelky⁸. Autor klade vznik lavic i ornamentů k roku 1700, ale sochy považuje za práce poloviny 18. století: „*Úžeji vymeziti dobu jejich vzniku nelze proto, že zčásti se stylově opírají o sochy původní (jak naznačují dlouhé a ostré záhyby obou řádových svatých, Bernarda i Benedikta) jednak proto, že přec jen jde o řemeslné práce, ovšem vysoké úrovně. Že je nutno položit je do pokročilého prvního půlstoletí XVIII. věku, vyplývá nanejvýš z formy soch na podstavcích nahoře: neboť jejich mistr znal všechny způsoby, jichž se barokní sochařství dopracovalo, jak je plně umístiti v prostoru pomocí kontrastů a složitých gest.*“ Pavelkův názor modifikoval Miloš Stehlík, jehož katalogové heslo je dosud posledním příspěvkem k problematice. Sochy podle něj vznikly ve dvou fázích – raně a vrcholně barokní.⁹

Už víme, co si o lavicích mysleli předchozí badatelé, podívejme se však na sochařské práce vlastníma očima. Lavice jsou dvě a každá nese stejný počet soch, protějškově umístěných. Najdeme je buď v nikách (ve spodní části puttů, ve střední apoštolů a evangelistů,

1. Brno, sv. Jan Křtitel. Asi 1735–1737. Ondřej Zahner. Foto V. Říhová.

Také jejich rámuující postavy – archandělé a velcí andělé, jsou vázáni na svá místa a nemohlo dost dobře dojít k jejich záměně. Za to církevní otcové cirkulovali mezi svými čtyřmi posty na bočních nástavcích a hlavně andílci s atributy u jejich nohou, pomáhající rozeznat, se kterým z „Patres“ máme tu čest, vystřídali několikrát svá místa.

Zásadní posuny prodělaly (přibližně) 70 cm vysoké, takže lehce manipulovatelné sochy apoštolů – sv. Jakub Větší, který má na zádech typický poutnický klobouk a u pasu nádobu z tykve, nyní drží pilu, patřící sv. Šimonu. Ten zase místo symbolu mučednické smrti přeříznutím nese poutnickou hůl. Sv. Bartoloměj působí nelogicky na první pohled – v jedné ruce má svou staženou kůži, ale ve druhé místo nože valchářskou palici, kterou si prohodil se sv. Jakubem Menším. Dnešní sv. Barnabáš s mečem měl ještě na konci 19. století v ruce kyj a byl tedy někým úplně jiným – Judou Tadeášem. Juda Tadeáš počátku 21. století nese halapartnu, jeho starším atributem však byla sekyrka, která jej tedy identifikovala jako Matěje. Sekyrka se přestěhovala do ruky postavy původně držící kříž (snad sv. Bartoloměje nebo Filipa). Vidíme tedy, jaké zmatky v ikonografii postav vznikly jen za posledních 120 let, po které můžeme stav lavic kontrolovat na fotografiích. Přesto se pokusím k ikonografickému programu vyjádřit.

Obě lavice jsou komponovány protějškově. Jejich ikonografický program musel být hotový už na konci 17. století, protože architektura je přizpůsobena sochařské výzdobě od samého počátku – návrh musel počítat s přesným počtem míst v nikách a na podstavcích. Právě množstvím postav se lavice řadí mezi naprosté výjimky. Stejně bohatou výzdobu nenesou žádné soudobé lavice cisterciáckého ani jiného kostela ve střední Evropě. České kláštery

v nástavcích řádové světce), nebo na soklech nad zalamanou korunní římsou, kde stojí nejdůležitější postavy, andělé, církevní otcové a posedávají andílci. Nemůžeme si představovat, že sochy jsou na svých místech už tři století bez hnutí. Fotografie lavic, z nichž nejstarší vznikly v 80. letech 19. století,¹⁰ upozorňují, že v celku došlo k mnoha změnám. Zvláště v případě malých soch apoštolů a andílků, které střídaly svá místa, ale také u atributů jednotlivých postav, které se měnily a přehazovaly. Snaha o rozpoznání přesného ikonografického programu, na základě toho jak jsou sochy umístěny dnes, by byla zbytečná. Jejich putování mezi nikami a podstavci, i mezi oběma lavicemi, způsobily různé restaurátorské a preventivní očištné zásahy. Můžeme si být jisti, že na původním místě najdeme jen hlavní sochy Ježíše Krista a Panny Marie v nejvyšších bodech lavic, na vrcholech středních nástavců.

mají většinou výzdobu jen o několika sochách a to ještě mladší, rakouské a německé také spoléhají hlavně na účín architektury a vegetabilního ornamentu. Srovnatelné jsou snad lavice z cisterciáckého kláštera ve Waldsassen, kde ale vidíme v sochařském provedení jen anděly a zbylí světci jsou v podobě olejomalb umístěni do oválných zrcadel. Stejně tak jsou andělé (hrající andělské chóry) hlavními postavami lavic okrsku slezských klášterů (Lubiaz, Henryków a Krzeszów). Muzicírující a zpívající andělé s různými hudebními nástroji, páskami s texty žalmů a vlastním dirigentem vyjadřují jasně chválu Boha písněmi, kterou činili i mniši v lavicích při bohoslužbách. V českém a moravském prostředí se toto schéma však uplatnilo převážně na prospektech varhan, na chórových lavicích jako celku ne. Můžeme ale předpokládat, že takovými oslavnými postavami jsou v našem případě dva velcí andělé adorující po bocích Krista a někteří malí andílci a putti bez atributů.

2. Velehrad, kostel Nanebevzetí P. Marie, chórové lavice, sv. Petr.
Foto V. Říhová.

Primární funkce výzdoby – oslava Boha je patrná i na Velehradě. Cisterciácká spiritualita těsně souvisela s Božím vtělením v Krista (sv. Bernard, zakladatel řádu, se vyjádřil: *Skrze Krista člověka ke Kristu Bohu*) a proto se mnichové soustředili při rozjímání na události Kristova života mezi lidmi a na jeho narození, spjaté s významnou úctou k Bohorodičce.

Na vrcholu evangelní lavice vidíme Krista Spasitele, nohama se dotýká oblaků a v rukou drží v rukou glóbus, evokující pozemskou sféru. Pod ním stojí Kristovův předchůdce Jan Křtitel. Po bocích Krista adorují andělé. Protějšková socha na vrcholu epištolní lavice představuje Pannu Marii s rukama přeloženými na hrudi, šlape na hlavu hada, obtáčejícího zeměkouli pod jejíma nohama a symbolicky tak poráží hřích. Zleva se k ní uklání postava archanděla Gabriela, který s lilii v ruce upomíná na Zvěstování. Na pravé straně mu tvoří pandán archanděl Michael, s plamenným mečem přemáhající ďábla. Stejně jako měl Kristus svého Jana Křtitele, tak pod Pannou Marií stojí postava jejího manžela sv. Josefa. Další skupiny postav se už střídají na obou lavicích – kromě církevních otců nad hlavní římsou jsou zde v nejvyšších nikách středních nástavců pod Kristem nejdůležitější řadoví světci – svatý Bernard a Benedikt a pod Pannou Marií svatá Scholastika a Humbelina. Doplňují je ještě dvě postavy cisterciáků – sv. Robert a Alberich na okrajích lavic směrem do lodi. S apoštoly a evangelisty, kteří se střídají v nikách střední části lavic jsme se již seznámili. Doplňuje je poslední skupina andílků nahoře a putti v nikách nejbliže zemi.

Církevní otcové – sv. Řehoř, Ambrož, Augustin a Jeroným patřili k tradiční výzdobě chórových lavic, z jejich textů se při bohoslužbě předčítalo u pulpitu mezi lavicemi. An-

3. Velehrad, kostel Nanebevzetí P. Marie, chórové lavice, vrcholový nástavec s P. Marií a archanděly. Foto V. Říhová.

Spasitele, jakoby ztělesňovali slova Žalmy 148: „*Chvalte Hospodina z nebes, chvalte ho ve výšinách! Chvalte ho, všichni jeho andělé, chvalte ho všechny jeho zástupy.*“ Zástupy zde tvořil sbor mnichů v lavicích, zpívali žalmy každý den a za týden přezpívali kompletní žaltář. K mnichům a zároveň andělským postavám nad korunní římsou se může vztahovat i sentence uvedená v Řeholi sv. Benedikta: „*Budu ti zpívat žalmy před tváří andělů.*“¹² Řehole nám napoví i v případě církevních otců: „*Při vigiliích se čtou knihy Bohem inspirované Starého i Nového zákona, ale i jejich výklady sepsané významnými a pravověrnými katolickými otci.*“¹³ Mniši se modlili i hodinky ke slávě Panny Marie a „Zdravas Královno“, litanijní prosby a recitovali nazpaměť ze skutků apoštolů. Zpívali gregoriánský chorál a při některých modlitbách je doprovázela hudba z chórových varhan (na Velehradě byly až později připojeny k zadní části epištolní lavice). Apoštolé na lavicích mohli být seřazeni podle litanie ke všem svatým, jak se domníval už farář Vychodil.¹⁴ Jejich řazení se v textech příliš nemění. Mohli ale také vyjadřovat základní modlitbu Apoštolského vyznání víry.

Do naznačené koncepce, související jen s modlitbami, nezapadají řádoví světci a postavy puttů v dolní části lavic. Nejspíše půjde o složitější význam celku nebo o několik vzájemně provázaných linií, které by mohly být odhaleny na základě nějakého dobového textu. Symbolika výzdoby nemusela nést jen jasnou ikonografickou vrstvu. Ukládání skrytých významů do uměleckých děl bylo součástí barokní intelektuální společnosti, zvláště v klášterním prostředí, mezi vzdělanci, kteří měli potenciál je rozkrývat.

Posouzení otázky, kdo byl autorem ikonografické koncepce je už čirou spekulací. Rozhodně můžeme vyloučit mistra řezbáře, snad bychom se měli obrátit do řad mnichů, kteří

dílci u jejich nohou přidržují atributy (kostel, hořící srdce, úl), ale musíme se nejspíš postavit proti názoru, že by s nimi souviseli i čtyři putti ve spodní části lavic. Dětské postavy se opírají o kartušové štíty, vybraní čtyři tisknou palmovou ratolest, tři penízky, pokladničku a srdce. Jmenované součástky jsou vyřezány z jednoho kusu dřeva s postavičkami, takže nemohly být nijak měněny. Jako celek se k církevním otcům tyto rekvizity nehodí, musíme předpokládat, že vyjadřovaly spíše základní křesťanské ctnosti – palmová ratolest upomínala na mučednictví, srdce na křesťanskou lásku a penízky s pokladničkou pak na štědrost.

Do hloubky ikonografického programu zatím žádný badatel nepronikl a musíme tak přijmout nejpravděpodobnější vysvětlení, které nám nabídl už František Cinek,¹¹ a to hypotézu, že výzdoba souvisí s modlitební praxí v cisterciáckém klášteře. Andělé adorující

byli vysoce teologicky a filozoficky vzděláni (většinou studovali na jezuitské univerzitě v Olomouci nebo v pražském semináři) a naznačit si, jaké intelektuální prostředí v klášteře panovalo. Opravdovým polyhistorem byl velehradský spisovatel a mnich v jedné osobě – Christian Hirschmentzel. Působil zde od poloviny 17. do počátku 18. století a zanechal kolem čtyřiceti rozsáhlých rukopisů o historii kláštera, řádu, křesťanství či Moravy a také jedinou vytištěnou práci o moravských patronech svatém Cyrilu a Metodějovi.¹⁵ Filozofii a teologii vyučoval příslušníky komunity opat Bernard Kašpárek, který dal lavice v roce 1695 pořídit. Měl možnost stýkat se se světskou i duchovní intelektuální elitou a za několikaměsíčního pobytu v Plasích, kde byl kvůli své odbojnosti internován, se jistě setkal i s budoucím žďárským opatem Václavem Vejmluvou (ten se zde octl jako v náhradním bydlišti po vyhoření domácího kláštera).

4. Velehrad, kostel Nanebevzetí P. Marie, chórové lavice, sv. Alberich. Foto V. Říhová.

Vejmluva se proslavil na poli uměleckých počinů složitě ikonograficky koncipovanou hříčkou kostela sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře (kombinuje Mariánské a Janovské symboly a využívá je i v půdorysu neobvyklé stavby).

Sochám se musíme ale věnovat také z formální stránky. Pokud se na ně podíváme jako na umělecká díla, napadne nás okamžitě několik souvisejících otázek – kdy vznikly, kdo si je objednal a kdo na nich pracoval? Dobu vzniku sochařského souboru už úspěšně řešili badatelé před námi. Jejich domněnku, že sochy jsou pozdější než lavice a souvisí s uměleckou tvorbou ve druhé čtvrtině 18. století, musíme potvrdit. Rozhodně jí nasvědčuje základní skladba drapérie figur. Miloš Stehlík se ale ve svém rozčlenění soch do dvou skupin - na raně a vrcholně barokní, mylí. Všechny vznikly jako produkt jedné fáze tvorby a nejspíše také jedné velké dílny.

Celý soubor je překvapivě homogenní. Najdeme zde ruce dvou hlavních mistrů a snad několika pomocníků, ale jejich působení se překrývá a někdy se podíleli na jedné soše dohromady. Rozhodně těsné formální vazby stmelují všechna díla do jednotlé skupiny. Její výzkum ztěžuje hlavně umístění některých soch ve výšce několika metrů a také odlišná velikost figur, případně zpracování po podhled a přímý pohled ze předu. Evangelisté a apoštolé stojí v nikách tak, že nevyžadují podhledovou zkratku a mají velikost jen asi kolem 70 centimetrů. Stejně jsou na tom i podstavce s Janem Křtitelem (90 cm) a sv. Josefem (97 cm) ve středu lavic. Sochy nad korunní římsou jsou viditelné pouze z pohledu a dosahují výšky kolem 100 (řádoví světci na nároží) až 130 (andělé a archandělé, církevní učitelé) centimetrů. Panna Marie (200 cm) a Kristus (138 cm) jsou ze všech soch největší a také umístění nejvýše

5. Velehrad, kostel Nanebevzetí P. Marie, chórové lavice, anděl.
Foto V. Říhová.

su sochaře Ondřeje Schweigela¹⁶ se dočítáme: „Die anstehende Statue Johannis des Taufers ist unter Angebung des J. Schaubergers von Andreas Zonner gefertigt, ist eine wohlgestellte warhaft gezeichnete und proportionierte Statue“.

Miloš Stehlík – autor několika článků o Ondřeji Zahnerovi, považuje tuto práci za netypické dílo počátku tvorby,¹⁷ ve kterém se teprve vyraňují náznaky budoucího nezaměnitelného projevu. Další z Zahnerovských badatelů – Simona Jemelková, se domnívá, že charakteristický rukopis je setřen především kvůli nekvalitnímu materiálu¹⁸. S autorstvím ale ani jeden z nich nepolemizuje.

Podobné schéma drapérie jako u obou Janů užil Zahner v obměnách ještě několikrát – formuje tak například látku halící tělo Zmrtvýchvstalého Krista před kostelem na Nové Ulici v Olomouci (ta má ovšem uzel umístěn nad opačnou – levou nohou), nebo kůži na postavě sv. Jana Křtitele na olomouckém Trojičním sloupu a v Kostelci u Krnova. Zde se nejen posunul uzel, také drapérie je přehozena přes levé rameno, takže je od uzlu vedena velkorysým záhybem z levého boku přes celou přední a zadní část těla. Zmrtvýchvstalý Kristus z Nových Sadů má k velehradské a brněnské soše ze zbytku Zahnerova díla nejbliže. Postoj i gestikulace jsou téměř totožné. Bohužel obličejová typika velehradského Jana Křtitele je od brněnské i od celého Zahnerova díla naprosto odlišná. Měkce modelovaná tvář má velké oči pozdvížené nahoru, pootevřené rty. Vůbec se nepodobá Zahnerovým typickým obličejům v trojúhelníkové kompozici s vysazenými lícními kostmi a velkými víčky. Připomíná spíš modelaci tváří, kterou využíval olomoucký současník sochaře Josef Winterhalder st.

Právě k němu nás vedou i další detaily velehradského souboru a zvláště figura sv. Petra,

(vrchol štítu nástavce je 6,75 m nad zemí), proto podléhají při pozorování největšímu zkreslení. Řádozí svétci v níkách nástavce mají asi 80 cm, putti v níkách čela lavice 65 cm a sedící andělci ve vrcholových částech lavic 50 cm.

Mezi sochami se podařilo najít dvě zajímavé analogie, poukazující k dílu významných sochařů z olomouckého tvůrčího okruhu vrcholného a pozdního baroka. Socha sv. Jana Křtitele z lavic je jen lehce pozměněnou variací kompozice, kterou používal Ondřej Zahner. Její analogie se nachází na rampě dominikánského kostela sv. Tomáše v Brně. Očividnou souvislost narušuje jen odlišné natočení hlavy Jana Křtitele a beránka, jinak na obou sochách vidíme stejnou kompozici drapérie ve velkorysých záhybech, které jsou ale u velehradské sochy měkčí a oblejší. Rozdíl mohla způsobit nadživotní velikost a mušlový vápenec jako materiál brněnské sochy. V rukopisu

kteřá na sebe mezi apoštoly upozorňuje nadprůměrnou kvalitou. Obrys sochy s velkými záhyby měkké těžké drapérie, vystupujícími na boku nad zatíženou nohou, odkazuje na figuru stejného světce na mostě v Náměstí nad Oslavou, která je Winterhalderovým dílem. Mezi typické finesy tohoto sochaře patřily obličejové s výrazně klenutými nadočnicovými oblouky a hlubokými propadlinami tváří, jaké najdeme nejen u obou Petřů, ale také u dalších velehradských postav (z této typiky vychází také další evangelisté a apoštolé).

V další analýze téměř pomineme celou skupinu malých soch andlíků a putti, vznikly v mnoha případech v rukou pomocníků a jejich typický vzhled se dílna od dílny příliš neodlišuje. Ostatní sochy budeme vztahovat k dílu Zahnera a Winterhadera a pokusíme se odpovědět na otázku, zda mohl některý z nich být jejich autorem.

Pokud bychom chtěli sochy rozdělit do skupin, tu nejvýraznější bychom museli nazvat „Velké figury s expresivní drapérií“ – patřili by sem kromě andělů a archandělů také Kristus, Panna Marie a sv. Ambrož.

Kulaté obličejové andělů mají plné tváře, malá pootevřená ústa, špičatou bradou a rovný menší nos, který plynule navazuje na linii čela. Tato typika, stejně jako zpracování vlasů do jemně zvlněných, nepříliš řezbářsky členěných hmot, nevychází z Zahnerova díla a nebudeme pro ni pevnou oporu ani u Winterhaldera. K vyhraněným obličejům andělů se přidružují i velice podobné rysy tváří řádových světců Humbeliny a Scholastiky, lišící se pouze poněkud zašpičatějšími nosíky. Obnažené ruce a hrudníky štíhlých postav andělů nemají modelované svalstvo, a proto působí poněkud zavalitě.

Drapérie andělský sbor přesvědčivě propojuje nejen mezi sebou, ale také s postavami Panny Marie a Krista. Je hluboce podřezávaná a velmi plasticky účinná. Spodní šat, zpracovaný téměř jako mokrá drapérie, tence přiléhá k tělu. Těžší svrchní látka představuje záhyby pláště, většinou jedním cípem zastrčeného za pásek. Motiv přepásání, nebo stuha přes hrudníky postav se objevují u všech andělů. Povrch drapérie nespadá v hladkých řasách, naopak je rozdělen do jednotlivých plošek, které se odrazem světla vytvářejí oddělená pole osvětlená z různého úhlu.

Salvátor na nás shlíží s vážnou tváří obdélného tvaru. Drapérie je opět pojednána v typickém základním schématu, kdy spodní šat přiléhá k tělu a svrchní plášť naopak víří kolem postavy a dokonce odstává od obrysu těla. Podobně je zpracována i figura Panny Marie. Od její hlavy víříve odstává rouška. Partie hrudníku, rukávu levé ruky a břicha sochy jsou zpracovány velmi podobně jako u postavy sv. Anny v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Novém

6. Velehrad, kostel Nanebevzetí P. Marie, chórové lavice, sv. Josef.
Foto V. Říhová.

7. Velehrad, kostel Nanebevzetí P. Marie, chórové lavice, sv. Jan Křtitel. Foto V. Řihová.

Jičíně. Ta je datována rokem 1745 a připsána Ondřeji Zahnerovi.¹⁹ Obě sochy ale postrádají typické Zahnerovské rozložení drapérie do ostrých ploch a trojúhelníkový obličej s velkými očními víčky. Tvář Panny Marie je téměř klasických rysů, oválná, protažená s rovným ostře řezaným nosem a malými ústy. Má těsnou vazbu na typiku obličeje archanděla Michaela a také sv. Ambrože z velehradského souboru. Shodné je u obou i podání vlasů v rovných hmotách, členěných hlubokými paralelními zářezy.

Druhá větší skupina vygenerovaná z velehradského souboru by mohla nést název: „Velké figury s linearizovanou drapérií“. Patří sem především řádoví světci a zbylí církevní otcové. Postavy řádových světců a světic vznikly dle jednotného schématu. Mají na sobě typický hábit, dlouhý ke kotníkům s velkými, rozšiřujícími se, rukávy. Postavám v kontrapostu z něj hladce vystupuje stehno volné nohy, druhá noha zaniká v drapérii hustě členěné paralelními řasami, které nejsou zahlobeny vždy stejně a tvoří i větší hmoty vystupující ze splývavého oděvu. Rukávy se na koncích zatáčejí a prohýbají v náznak u víření, jaké bychom našli i na bocích andělů z předchozí skupiny.

Nejdynamičtější jsou v celé skupině sv. Benedikt a sv. Bernard z nik nástavce epistolní lavice. Proti jejich výrazných esovkách vyznívají řádoví souputníci sv. Robert a Alberich na okrajích lavic velice staticky. Benediktova podmračená tvář s malým nosem, který téměř nevystupuje z tváře, a nečleněnou hmotou vousu nás odkazuje na příbuzné zpracování obličeje sv. Pavla z okruhu menších soch. Ostatní cisterciáci mají drobné brady, ústa i nosy, výrazné velké oči a uši a velkoryse formovaná čela. Svěťice (Humbelina a Scholastika) jsou typem kulatého obličeje s plnými tvářemi shodné s anděly (viz. výše) a další zajímavou analogií pro ně najdeme v poutním kostele Povýšení sv. Kříže a Bolestné Panny Marie na Cvilíně u Krnova. Ženská postava na oltáři sv. Jana Nepomuckého (snad sv. Klára) má na hlavě roušku, zpracovanou téměř stejně jako sv. Humbelina z lavic a její obličej je stejných plných tvarů s malým špičatým nosíkem. Jen její roucho není linearizované jako u velehradských světic. Spíše připomíná drapérie andělů, zvláště členěním na menší hladké plošky přiléhající

k tělu, oddělené vystupujícími hřebínky látky. Sochu vytvořil blíže nespecifikovaný „sochař z Olomouce“, nejspíše během druhé poloviny 30. let 18. století pro krnovské minority.

Mezi sochy s linearizovanou drapérií se těsně řadí i postavy sv. Jeronýma a Augustina. Jeroným má horní část šatu nakrčenou do menších ploch a tím obdobnou kápím řadových světců. I zbytek jeho kardinálského roucha se hustotou vertikálních paralelních řas a zároveň jejich zlámáním do plošek podobá řadovým hábitům. Sv. Augustin má sice plášť spadající z levého ramene přidrženu knihou na břiše, přesto i takto vzniklý záhyb látky nenarušuje přísně splývající traktování drapérie. Spodní šat je opět dělen vertikálními řasami v duchu všech ostatních prací v této skupině. Poslední sochou ve skupině je sv. Řehoř. Bude sem spíše jen volně přiřazen, protože právě on poskytuje možnost překročit hranice mezi sochami s linearizovanou a expresivní drapérií a nabízí možnost spojit celý soubor soch mezi sebou. Jeho obličej vzdáleně připomíná obličej cisterciáckých světců, ale jeho šat už není pečlivě zřasen do stejných záhybů. Svými velkými poklidnými plochami připomíná spíš řešení některých soch z apoštolského souboru – například sv. Pavla. Zároveň má blízko ke sv. Ambroži (zvláště ve shodných partiích drapérie pláště nad rukou držící berlu a knihu). Přesto je nevzrušeně uzavřen do nepohyblivého bloku, čímž mezi linearizované sochy dobře zapadá.

Menších soch apoštolů a evangelistů jsme se dotkli v několika případech výše. Jejich skupinu je možné dále diferencovat. U velkých soch jsme se nesetkali s kolísající uměleckou úrovní, všechny je můžeme označit za díla mistra na vysoké formální úrovni. Mezi apoštolů bychom méně zdařilé figury našli. Sv. Šimon (dnes s poutnickou holí – Jakub Větší) s nepoměrně velkou hlavou a podle stejného plochého schématu komponování sv. Filip a Matěj (dnes s halapartnou – Juda Tadeáš) jsou ukázkou prací pomocníků nebo také toho, že i mistr tesař se někdy utne.

Opět bychom i mezi malými sochami našli skupinu expresivnější, také s expresivně pojednanými tvářemi, vycházejícími z typiky sv. Petra, a pak skupinu s lineárnějšími drapériemi, provázanou postavou sv. Pavla a Josefa, které mají dokonce horní část těla zpracovány stejně.

Prošli jsme pokusem o rozčlenění a pochopení vazeb velkého souboru soch. O autorská připsání se v jejich případě zatím nikdo nepokoušel a lišily se také názory na dobu vzniku. Od třicátých let literatura traduje názor, vyslovený dr. Karlem Svobodou z Památkového ústavu v Brně,²⁰ že sochy jsou výsledkem dvou časových fází tvorby. Ranně barokní z doby vzniku lavic (myšlen rok 1695) a rokokové z poloviny 18. století. Po velkém restaurátorském zásahu ve třicátých letech 20. století ale restaurátor Kotrba mluví jen o jedné dílně.²¹ Souvislosti mezi jednotlivými skupinami soch, které nakonec celý soubor propojily, a užití stejného materiálu (i když lipové dřevo není nijak výjimečné) mě nutí stát za touto hypotézou. Sochy velehradských chórových lavic jsou provázány celou řadou významových gest a pohledů. Už jen tohle napovídá o vzniku v jedné dílně podle jednotného konceptu, podrobně vymyšleného a dodržovaného.

Materiál prozrazuje ruce nejméně dvou výrazných sochařů. Jeden pracuje s relativně klidnou drapérií a kompaktními rysy obličejů, druhý naopak holduje hlubokým expresivním propadlinám tváří a větším hmotám zvržených rouch. Oba mohou mít na mnoha sochách jen částečný podíl a musíme počítat s tím, že s tak rozsáhlou zakázkou pomáhali tovaryši a učedníci, kteří snad mají „na svědomí“ tři nepřilíš kvalitní řezby apoštolů.

Objednávka soch se patrně realizovala v době velké výstavby prelatury a obnovy klášterního kostela za působení opata Malého – nejspíše ve třicátých letech 18. století. Formální stránka zpracování souboru sem ukazuje. Určení podílu jednotlivých tvůrců a jejich upřesnění je zatím nemožné. Ze srovnání se zachovalým moravským sochařským fondem se vyloupily postavy Josefa Wintehaldera st. a Ondřeje Zahnera. Jejich podíl na souboru může být různý. Oba jsou k Velehradu vázáni ještě dalšími zakázkami, spadajícími do konce 30. let 18. století, z nichž bohužel ani jedna není doložena prameny. Josef Winterhalder st. pro klášter vytvořil štukovou skupinu Nejsvětější Trojice v opatské kapli.²² Její vznik je kladen k polovině 30. let 18. století, protože výstavba prelatury probíhala mezi lety 1725–1734.

Ondřeji Zahnerovi zase M. Stehlík připsal sochy na bočních oltářích kostela v Polešovicích. Vesnice patřila ke klášternímu panství a kostel, který nechal postavit opat Malý, byl vysvěcen 9. 10. 1735.²³ Oba sochaři také v dané době spolupracovali. Mezi lety 1735–1737 se podíleli na realizaci zakázky soch pro ochoz dominikánského kostela sv. Michala v Brně. Josef Winterhalder tesal postavy sv. Cyrila a Metoděje, Václava a Ludmily a Ondřej Zahner sv. Jana Křtitele, Floriána a Lva V. Kromě obou jmenovaných sochařů dodal dvě skulptury J. A. Nesmann.²⁴ Ondřej Zahner zde pro sochu sv. Jana Křtitele použil kompozici shodnou se sochou na velehradských lavicích.

Se jmény Zahnera a Winterhaldera můžeme dále polemizovat, přesto pokud bychom se poohlíželi po jiném tvůrci, musíme lovit ve vodách olomouckého sochařského centra, kam sochy jasně odkazují.

Ještě na chvíli se vraťme k sochám samotným. Jako materiál je ve všech případech užito lipové dřevo. Snad na ně původně patřila také barevná vrstva nebo zlacení, i když restaurátorský průzkum žádné zbytky nátěrů neodhalil. Po technologické stránce se všechny sochy shodují. Aby sochař dosáhl co nejexpresivnějšího dojmu a zároveň ušetřil materiál i čas a námahu, nevyřezal je z jednoho kusu dřeva. Části odstávající drapérie a gestikulující údy vznikly zvláště a na hotovou řezbu těla byly dodatečně napojeny lepením a zajištěny dřevěnými čepy nebo kovanými hřeby. Například figura Krista je od hlavy až k oblakům pod nohama vyřezána z lipového kmene. Partie drapérie pod globem a ruka jsou ale přilepené. Vyřezání z kmene u této postavy, viditelné vysoko a pouze en face, dovoľovalo vysekat zadní část sochy, aby mohlo dřevo v interiéru kostela volně pracovat, aniž by popraskalo. U některých soch, exponovanějších pro pohled, například u velkých andělů, vyhloubení zad nebylo možné a proto jsou vzniklé praskliny na jejich tělech i drapérii často doplněny klínky z restaurátorských zásahů.

Původní barevnost soch byla asi bílá, tak aby se doplňovaly se štukovým interiérem kostela a zároveň co nejvíce kontrastovaly s tmavě namořeným dřevem architektury a dekoru lavic. Bílý nátěr měly sochy na povrchu po restaurování v 19. století, a byl odstraněn až v dílně restaurátora Kotrby ve 30. letech 20. století. Ten ve zprávě Památkovému ústavu v Brně navrhoval úpravu povrchu zlacením, nebo v bílém štukovém tónu,²⁵ ale nakonec sochy jen důkladně očistil (možná tak důkladně, že při posledním zásahu nebylo po polychromii ani památky). Povrch soch je přesto pro barevnou vrstvu na mnoha místech připraven zdrsněním rašplí. Pokud sochy opravdu byly natřené, jako většina dobových řezeb, pak nemusela být bílá vrstva po restaurování v roce 1884 jen pokusem o „vylepšení“ v oblíbeném duchu 19. století, ale byla pokračováním a obnovením barevnosti na základě původního stavu.

Zajímavou kapitolou by jistě bylo odhalení fungování práce v dílně a vůbec metoda vzniku jednoho každého díla. O tom bohužel velehradské sochy neříkají téměř nic. Zajímavý je pouze doklad práce s dobovou grafikou jako předobrazem pro sochy. Většinou se grafické listy používaly při komponování reliéfů – dokladem je například výzdoba chórových lavic cisterciáckého kláštera v Henrykóvě (1700–1709), která se inspirovala grafickými listy „Wielkiej Pasji Krzeszowskiej“ Michaela Willmanna.²⁶ Na velehradských lavicích se ale výjimečně uplatnila grafická předloha pro volnou sochu.

Sv. Robert z Molesme, stojící na okraji epištolní lavice směrem do lodi, má základ v celostránkovém mědirytu sv. Bernarda (16,5×21 cm) z frontispice traktátu „*Sancti Bernardi Summa theologiae*“.²⁷ Autorem námětu je Karel Škréta, rytcem G. de Groos. Kompozici několika figur staticky vévodí sv. Bernard z Clairvaux, umístěný na podstavci. Jeho řádové roucho je zpracováno do dlouhých lineárních řas. Levá ruka se zachytává o okraj kapuce, přičemž palec směřuje vzhůru a ukazováček míří na postavu Ukřižovaného v levém horním rohu listu. Obdobnou kompozici vidíme právě u sv. Roberta, který byl stejně jako Bernard opatem cisterciáckého kláštera, užíval stejný hábit a proto považují za možné přenesení předlohy, s původně jiným námětem, na jeho postavu. Shoda předlohy se sochou je patrná především v netypickém umístění pravé ruky. Sv. Bernard v grafice tímto gestem upozorňoval na Ukřižovaného, sv. Robert ukazuje na Salvátora ve vrcholu střední věže lavic. Také

roucho je v obou případech lineární. Ze schématu vybočuje jen levá ruka sochy, která není volná jako u grafiky Bernarda, ale drží opatskou berli.

Jak vůbec k využití grafiky došlo? Sv. Robert byl nejspíše příliš specializovaný světec, pro dílnu tvořil neobvyklý oříšek a proto vyžadoval berličku grafické předlohy. Případný vzor asi autor hledal na místě nejpovolanejším a nejbližším – ve velehradské klášterní knihovně. Bohužel její obsah byl po zrušení rádového domu rozprášen a dodnes se zachovalo jen několik svazků ve fondech Vědecké knihovny v Olomouci.²⁸ Nemůžeme tedy říct, zda měli velehradští mniši inkriminovanou knihu k dispozici, ale vzhledem k tomu, že šlo o nejvýznamnější text zakladatele řádu, je jeho přítomnost v regálech bibliotéky pravděpodobná.

Velehradský soubor skulptur skrývá množství odpovědí na naše otázky, jen je musíme umět přečíst. Pečlivý badatel, který by každé soše věnoval zvláštní pozornost, a podrobil ji odděleně od ostatních výzkumu, by jistě dokázal materiál vytěžit lépe než naznačuje tato studie. Nedostatek pramenů²⁹ v tomto případě nahrazuje až přebytek artefaktů, které nakupením problémů patrně dosud odborníky odrazovaly. Snad bude předchozí stať přínosná alespoň v tom, že podpoří další badatele a ukáže jim, jak široké pole pro tázání se nabízí.

Poznámky:

- 1 Stehlík, M.: *Chórové lavice*. In: Umění baroka na Moravě a ve Slezsku, Brno 1996, s. 567.
- 2 Pluskal, F. S.: *Obšírný popis svatyně velehradské*. Velehrad 1863, s. 29–30.
Pluskal, J. S.: *Welehrad. Historisch-topografisch beschrieben*. Brünn 1858, s. 134–135.
- 3 Slavík, K. V.: *Průvodce po Velehradě a okolí*. Napajedla 1885. – autor určuje Krista, Pannu Marii, sv. Jana Křtitele, Benedikta a Bernarda, Humbelinu a Scholastiku, Jeronýma, Ambrože, Augustina a Řehoře a zbytek soch charakterizuje jako apoštoly a evangelisty.
- 4 Rejzka, A.: *Popis svatyně velehradské*. Brno 1900, s. 23–24. Informuje o dalších podrobnostech ikonografie, přidává jednotlivé atributy církevních otců, které drží vždy dva andělci a označuje dosud nepopsané sochy jako archanděly Gabriela a Michaela a cisterciáky Albericha a Roberta.
- 5 Vychočil, J.: *Popis velehradských památností*. Velehrad 1925, s. 46–47. Přebírá zde ikonografii od Rejzka, ale přidává i nová vysvětlení, například přiřazuje atributy, které drží čtyři putti k jednotlivým církevním otcům.
- 6 *Klenot moravského baroku – kůrní lavice na Velehradě – obnoveny*. Velehradské zprávy, 1938, s. 5–11.
- 7 „K Tobě vzdycháme lkající a plačící v tomto údolí.“
- 8 Pavelka, J.: *Barokní Velehrad*. Praha 1940.
- 9 Stehlík, M.: *Chórové lavice*. In: Umění baroka na Moravě a ve Slezsku, Brno 1996, s. 567.
- 10 Podrobně se problémům archivní fotodokumentace lavic věnuje Vladislava Říhová: *Chórové lavice v kostele Nanebevzetí Panny Marie na Velehradě*. Diplomová práce FF UP Olomouc, Olomouc 2002, s. 16–17.
- 11 Cinek, F.: *Basilika velehradská*. Brno 1939, s. 96. „Není divu, že sochařská i ozdobná jejich (=lavic) výplň zvučí odrazem cisterciáckých modliteb.“
- 12 *Řehole sv. Benedikta latinsky a česky*. Praha 1993, s. 113.
- 13 Tamtéž s. 97.
- 14 Viz pozn. č. 5
- 15 Hirchmentzel, Ch.: *Vita ss. Cyrilli et Methudii, archiepiscoporum Moraviae, sive Vetus Wellehrad*. Praha 1667.
- 16 Schweigle, A.: *Bildende Künste in Mähren*. Umění 1972, s. 181.
- 17 Stehlík, M.: *Slohová podstata sochařského díla Ondřeje Zahnera*. In: *Opuscula historiae artium* F 42, Brno 1998, s. 13.
- 18 Sdělení Simony Jemelkové při osobní konzultaci.
- 19 Samek, B.: *Umělecké památky Moravy a Slezska*. 2. sv. J/N, Praha 1999, s. 708.
- 20 Viz pozn. 6, s. 5. Sám Svoboda si ale do spisu k 26. 10. 1937 zapsal jen, že sochařská výzdoba vznikla mezi lety 1735–60. PÚ Brno, spisový archiv, stará část, *Velehrad*.
- 21 Viz pozn. 6, s. 8.

- 22 H u r t, R.: *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě II. 1650–1784*. Olomouc 1938, s. 140.
23 P o j s l, M.: *Farní kostel sv. Petra a Pavla*. In: Polešovice 1595–1995. Velehrad 1995.
24 S a m e k, B.: *Umělecké památky Moravy a Slezska 1 sv. A/1*. Praha 1994, s. 175.
25 Národní památkový ústav, ú. o. p. Brno, spisový archiv, stará část. Velehrad.
26 S o b o t a, B. (rec.) H e y e r, K. J.: *Das barocke Chorgestühl in Schlesien*. In: Roczniki sztuki śląskiej XIII, 1983, s. 126.
27 Kniha vyšla v roce 1673 v Zaháni (Sagan).
28 Viz pozn. 5, s. 218–222.
29 Stejně jako knihovna byl i archiv (až na torzo chované v MZA Brno) zničen v době rušení kláštera.

Mgr. Vladislava Ř í h o v á (n. 1978), je studentkou externího doktorského studia na Katedře dějin umění Univerzity Palackého v Olomouci. Odborně se zaměřuje na výzkum renesančního sochařství na Moravě.

A Wooden Prayer – a Group of Figural Carvings on the Choir Benches in the Velehrad Basilica

A b s t r a c t

The choir benches in the monastic church of St. Mary's Ascension in Velehrad are decorated with sixty sculptures of saints, angels and evangelists. The formal analysis did not succeed to unequivocally identify their author. The architecture of the benches dates back to the late 17th century, but the sculptures are newer, probably from the 1730s. They were created in the environment of the Olomouc sculpting center – they display relations to the works of O. Zahner and Winterhalder the Elder. The purpose of the decoration is related to the prayers, repeated several times a day at services by the monks sitting on these benches.

Gebet aus Holz – Gruppe von figuralen Schnitzereien an Chorgestühlen in Velehrad

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Chorgestühle in der Mariä-Himmelfahrt-Kirche in Velehrad sind mit sechzig Plastiken (Heilige, Engel und Evangelisten) geschmückt. Bei einer Formanalyse konnte der Autor nicht eindeutig bestimmt werden. Die Architektur der Gestühle stammt aus dem Ende des 17. Jahrhunderts, die Plastiken sind jünger, wahrscheinlich aus den dreißiger Jahren des 18. Jahrhunderts. Sie entstanden im Bereich des Olmützer Bildhauerzentrums und sind mit den Werken von O. Zahner und Winterhalder Sen. verbunden. Die Bedeutung der Plastiken hängt mit den Gebeten zusammen, die die Mönche in den Gestühlen mehrmals täglich beim Gottesdienst wiederholten.

FOTOGRAF JINDŘICH (HEINRICH) KOCH

Markéta Svobodová, Praha

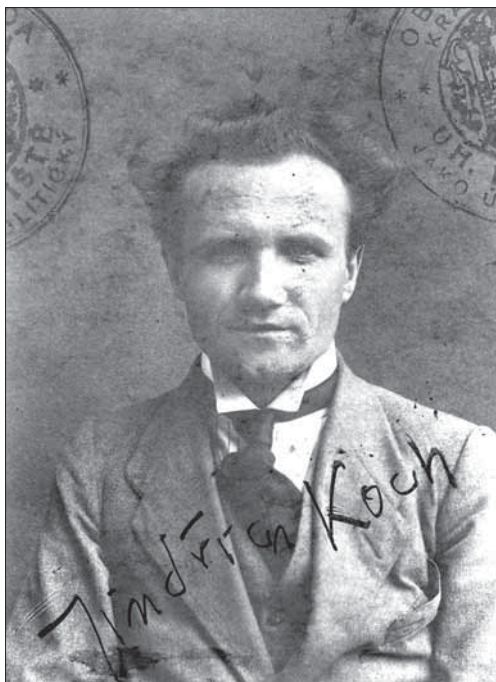
Dílo Jindřicha Kocha (20. 8. 1896 Olomouc – 1. 3. 1934 Praha) je ukázkou kvalitní kultivované práce a tvoří součást československé kultury 30. let 20. století.

Šíření jazyka moderní fotografie v kruhu československých fotografů, se vedle avantgardních výbojů Devětsilu, většinou shoduje s kritikou malířskosti tzv. umělecké fotografie a s pronikáním německých vlivů tzv. fotografie nové věcnosti.¹ Termín *Neue Sachlichkeit* se rozšířil původně z malířství i na jiné obory (např. architektura Waltera Gropia, Hanse Meyera, Hanse Wittwera ad.) a stal se tak synonymem racionálního funkcionalismu. Pokud jde o fotografii, je spojován především s německými fotografy *New Vision*, zdůrazňujícími ve svých pracích charakter hmoty a materiálů jako Albert Renger-Patzsch, Helmar Lerski, Walter Peterhans ad. (u nás Jaromír Funke, Josef Sudek, Jindřich Koch, Marie Rossmannová, žáci Státní grafické školy a řada reklamních fotografů) či ukazujícími kouzlo všednosti jako např. Hans Finsler² (u nás Funke, Sudek, Koch, Eugen Wiškovsky, Alexander Hackenschmied, Vladimír Hipman, Rudolf Skopec, Karel Čapek ad.), které v Československu ve svých textech propagoval již Josef Čapek.³ Pojem „věcnost“ ve fotografii se ale objevuje již v eseji *Estetika fotografie* (upravená přednáška z roku 1914) teoretika umění Václava Viléma Štecha, který volá v souvislosti s kritikou malebnosti ve fotografii po návratu k její „prvotní věcnosti“. Fotografii nechápe jako umění, ale jako prostředek poznání, proto by se hlavním cílem fotografie měla stát „věcnost“, z čehož plyne „*nutně požadavek naprosté čistoty užitých prostředků, zákaz zastírání nebo předstírání něčeho, co je zobrazované věci v základě cizí a co nám znemožňuje nebo oslabuje její názor.*“⁴

Ve třicátých letech 20. století se moderní fotografie, ve své době označovaná jako „nová fotografie“, dostává na svůj vrchol a nastává její zprůmyslnění. V roce 1929 je uskutečněna výstava *Film und Foto* ve Stuttgartu⁵ (které se účastní se svými kolážemi Karel Teige, Evžen Markalous, architekti Ladislav Fuchs, Zdeněk Rossmann a Josef Hausenblas), o rok později *Das Lichtbild* v Mnichově (zde se objevuje Teige s fotografiemi Emilem L. Berkou a Alexandrem Hackenschmiedem), vychází zásadní knihy jako: *Die Welt ist schön* Rengera-Patzsche, *Es kommt der neue Fotograf* Wernera Gräffa či *Urformen der Kunst* Carla Blossfeldta (Berlín 1929).

Fotografie se snaží s obrazem pracovat jiným, novým způsobem - narušuje tradiční smyslové vnímání, kterému se doposud chtěla přiblížit: nezobrazuje iluzorní trojrozměrný celek (objekt je vyňat z kontextu), ale jednotlivosti, abstraktní fragmenty, výřezy, které objekt ukazují ve všech možných omezených detailech. Pozornost je obrácena k jejich povrchu, formě, textuře a struktuře. Po vzoru filmu využívá nové kompoziční metody – diagonály, pohledy, nadhledy nebo dvojexpozice. „*Smysl těchto novinek nebyl samoučelný a neopravenil jen ze snahy o odlišení. Objevování specifických možností šlo ruku v ruce s objevováním moderního světa.*“⁶ Důraz je kladen na ostrost, dosaženou použitím objektivů s nejvyšší rozlišovací schopností. Tento typ fotografie předpokládal řemeslně dobře zvládnuté technologické postupy, především precizně zpracované pozitivy, a tudíž i kvalitní fotografické školení.

Fotografie se začíná vyučovat na uměleckoprůmyslových školách. Místem, kde se všechny tendence nové fotografie prolínaly a spojily v roce 1929 v oddělení fotografie pod vedením fotografa Waltera Peterhansa, byl mj. Dessavský Bauhaus, který již dříve navštěvoval i Jindřich Koch. Přímo fotografii na Bauhausu v té době studovaly z Československa dvě ženy: Marie Rossmannová (1930/31) a Irena Blühová (1931/32).⁷ Fotografii se zabývali také architekti Zdeněk Rossmann a Slovák Ladislav Foltyn, kteří rovněž prošli tímto učilištěm. Narozdíl od Rossmanna, jehož fotografie - většinou se sociální tematikou – můžeme

1. Jindřich (Heinrich) Koch za doby studií ve Vídni, fotografie z pasu (archiv autorky).

se disciplíny: reprodukční foto, portrét, reportáž a experimentální a tvořivá fotografie. Mezi oblíbená experimentální témata patřila zátiší, jejichž vliv nalezneme v pracích Blühové i Rossmannové.

V roce 1935, díky aktivitám Ladislava Sutnara v Družstevní Práci, vydává toto družstvo společně se Státní grafickou školou, za redakce ředitele školy Ladislava Sutnara a Jaromíra Funkeho a s úvodním slovem Václava Viléma Štecha, publikaci Fotografie vidí povrch.¹⁰ Tato publikace, která se měla stát prvním svazkem z nové, původně osmisvazkové edice Fotografovaný svět, vydávané ke stoletému výročí fotografie, vychází ze studií specifických struktur, textur a faktur věcí, tak jak o nich ve své knize Od materiálu k architektuře píše László Moholy-Nagy. Následovat měly: Plastické předměty, Hlava, Reklamní fotografie, Architektura, Reportáž města, Příroda a Noční fotografie. Účelem celku-edice mělo být „ukázat široké veřejnosti, jak bohatý je materiál v celém našem světě, a jak fotografie má dané jí možnosti využívat k rozšíření poznání diváková“.¹¹ Je rovněž zásluhou Funkeho a Sutnara, že v roce 1935 vyšel ve Státní grafické škole první, a u nás také poslední, katalog s předmlouvou Karla Heraina, věnovaný dílu Jindřicha Kocha...¹²

Jindřich (Heinrich) Koch

Jindřich Koch se, stejně jako sourozenci Jan a Marie, narodil v Olomouci, odkud pocházela jeho matka Marie Kochová, rozená Reisková. Již od roku 1900 však rodina žije v místě bydliště otce - Jana Kocha, učitele hudby v Uherském Hradišti.¹³ Jindřich Koch zde absoluuje Gymnázium a po té odchází za studii do blízké Vídně, kde se věnuje právům (sedm semestrů) a dějinám umění na vídeňské Univerzitě. V letech 1918–1919 zde ještě studuje jeden semestr na Akademii výtvarných umění v sochařském ateliéru u profesora Josepha Müllnera.¹⁴

Po rozpadu Rakouska-Uherska se Koch vrací zpět do Prahy na Akademii výtvarných umění, kde v semestrech 1918/1919 – 1920/21 navštěvuje sochařský ateliér Jana Štursy. Mezi spolužáky Jindřicha Kocha zde nalezneme, např. Zdeňka Pešánka. Podle záznamů katalogu

nalézt např. v Indexu, Foltyn své snímky nepublikoval. Donedávna byly známé jen jeho školní práce. Foltynovo fotografické dílo zveřejnila až v roce 2002 slovenská historička umění Iva Mojžišová.⁸

Walter Peterhans (1897–1960) nebyl výtvarníkem – experimentátorem jako László Moholy-Nagy. K fotografii se dostal, jako mnoho jeho současníků, až po studiích jiných oborů, v jeho případě filozofie a matematiky, což jistě mělo vliv na přesnou, technicky dokonale provedenou fotografii i některá témata jeho známých komponovaných zátiší (Pythagorova věta (vzorky látek), kol. 1929). Peterhans, podobně jako Jaromír Funke, viděl ve fotografii jednak prostředek optické reprodukce, zároveň ale také umělecké dílo nejjemnějších tónových hodnot. Základem jeho učení bylo: „Objevit charakteristické vizuální hodnoty v souhře černé-bílé a jemně diferencované šedi /.../ Jeho vyučovací postup byl i z hlediska laboratorně-technického mimořádně hodnotný /.../ Teoretickou výuku tvořila optika, chemie a matematika“.⁹ Vyučovaly

2. Walter Peterhans, Jindřich Koch, kolem r. 1930 (in: Heinrich Koch. Photographien 1929–1934. [kat.] Staatliche Galerie Moritzburg Halle, Landeskunstmuseum Sachsen-Anhalt 2002 s. 8).

3. Jindřich (Heinrich) Koch, portrét architekta Hanse Wittwera, 1929–34 (in: Heinrich Koch. Photographien 1929–1934. [kat.] Staatliche Galerie Moritzburg Halle, Landeskunstmuseum Sachsen-Anhalt 2002 s. 62).

sochařské školy byl Koch výborným studentem, v semestru 1919/20 dokonce obdržel Hlávkovo studijní stipendium. Po ukončení semestru 1920/21 s výbornými výsledky je v katalogu uváděn jako absolvent pražské Akademie.¹⁵ Podle pamětníků trávil Koch prázdniny mj. i prací na svých plastikách v ateliéru v Uherském Hradišti.¹⁶

Po ukončení studia se Koch vydává, patrně z existenčních důvodů, doplnit si akademické vzdělání na nově otevřený Bauhaus do Výmaru.¹⁷ Stal se tak po Němce Julii Moller (nar. 10. 7. 1897 v Moravské Ostravě) a německém grafiku a malíři Oskaru Záborském (nar. 3. 10. 1898 ve Vrchlabí), který v letech 1921–22 rovněž studoval pražskou Akademii výtvarných umění u německého grafika Augusta Brömseho, jedním z prvních československých studentů na Bauhausu vůbec.

Po absolvování přípravného kurzu u Johannese Ittena, navštěvuje od zimního semestru 1922/23 dílny sochařství řízené Oskarem Schlemmerem jako mistrem forem a dílenským mistrem Josefem Hartwigem. V německé literatuře bývá Koch zmiňován v souvislosti se skupinou KURI, formací pod vlivem Theo van Doesburga, k níž se připojil. Zájem o elementární formy tak, jak jej propagoval holandský neoplasticismus. lze vyčíst i z jeho pozdějších fotografií. V textech o Bauhausu je také často zdůrazňováno Kochovo hudební nadání, které jej přivedlo k hraní ve školní kapele. Po přesunutí do Dessavy nezůstal u sochařství, ale přešel do školy nástěnného malířství pod Heinnekerem Scheperem. K této dílně přináležel až do svých tovaryšských zkoušek v roce 1928. Během tohoto studia navštěvoval rovněž dílny kovu pod vedením László Moholy-Nagye a dílnu reklamy a malířství (1927–28) pod Herbertem Bayerem. Žádné fotografické práce z té doby nejsou známy.

Od roku 1928 pracoval Koch jako nezávislý návrhář interiérů, stal se majitelem firmy Heinrich Koch Innenarchitekt in Halle n. /Salle. Zabýval se nejen dekorováním velkých veřejných budov, jako např. Městského muzea v Žitavě, školy, nemocnice, pošty, obchodního domu tamtéž, ale také interiérů soukromých staveb.

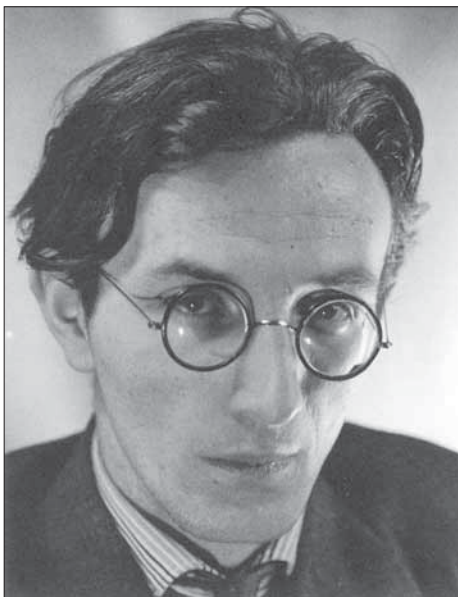
V květnu 1929 se Jindřich Koch oženil se spolužačkou Benitou Otte, která od roku

Portrait Trude Jalowetz, 1929–34.

Portrait Trude Jalowetz, 1929–34.

Portrait Johannes Niemeys, 1929–34.

Frauen-Portrait, 1929–34.

4. Jindřich (Heinrich) Koch, portréty, 1929–34 (in: Heinrich Koch. Photographien 1929–1934. [kat.] Staatliche Galerie Moritzburg Halle, Landeskunstmuseum Sachsen-Anhalt 2002 s. 23).

1925 vedla dílnu tkání ve Škole užitých umění na hradě Giebichenstein u Halle. Benita Otte Dessavu zaměnila za Halle, protože jí byl stoupající technicismus Bauhausu nepříjemný, naopak více jí vyhovoval koncept romantického směřování k řemeslu. Markantní rozdíl mezi Halle a Dessavou symbolizovala již samotná budova – romantický hrad Giebichenstein proti Gropiově technicky věcně školní budově.

Po burzovním kolapsu 24. října 1929 Kochova firma přestala existovat. Koch byl z existenčních důvodů přinucen změnit obor. Rozhodujícím faktorem, proč se začal věnovat fotografii, bylo otevření speciální třídy pro fotografii v roce 1927 v Halle. Cílem se mělo stát studium moderních forem fotografie a kultivace fotografie v reklamě, spolu s cvičením nadaných lidí k nezávislé práci fotografa. Na konci roku 1929 zde Koch začal pracovat jako žák i spolupracovník předního fotografa nové věcnosti Hanse Finslera (1891–1972). Když se Finsler rozhodl v zimním semestru 1931/32 odejít do Curychu, Koch se stal jeho nástupcem. Jeho pedagogická činnost podle Gunnara Lüsche spočívala v tom, že se snažil stát v pozadí a neformovat styl svých žáků. Učil zde do jara 1933, kdy musel z důvodu politických změn v Německu odejít.¹⁸

V květnu 1933 se Koch vrací zpět do Prahy. Od února 1934 je přijat díky přímlově Karla Heraina jako fotograf v Národním Muzeu.

Život Jindřicha Kocha se uzavřel příliš brzy – 1. března 1934 zemřel tragicky v Praze na následky dopravní nehody.

Recepte nové fotografie v díle Jindřicha Kocha

Kochovy fotografie jsou ukázkou velice kvalitní kultivované práce a po technické stránce stejně precizní jako fotografie Finslera. Nezabýval se reportážní fotografií, středem jeho pozornosti jsou komponované reklamní snímky objektů, krajina, přírodní motivy (květiny, studie vody, les), architektura a především výborné ostře vykreslené civilní portréty, charakteristické pro německou moderní fotografii, kterých u československých fotografů mnoho nenalezneme (až na některé snímky Josefa Sudka, Jaromíra Funkeho či žáků Státní grafické školy aj.). Tento žánr u nás stále zůstával hlavní doménou profesionálních živnostníků, tudíž se přizpůsoboval vkusu zákazníka a příliš nešířil ani nevstřebával nové vlivy ve fotografii. Autor textu v katalogu k výstavě Kochových fotografií Gunnar Lüsche,¹⁹ dokonce pokládá jeho portrétní fotografie za nejoriginálnější z celého díla, tvořené absolutně nezávisle na Finslerovi. Portréty spadaly do privátní tvorby autora. Nalezneme na nich většinou rodinné příslušníky (Benita Otte), spolupracovníky (Hans Wittwer, Gerhard Marcks) přátele, známé. Portrétovaní jsou zachyceni z profilu nebo tříčtvrtečního pohledu, jejich oči nejsou obráceny k divákovi – do aparátu, ale mimo něj. Dívají se do dálky, čímž Koch dosahuje jakéhosi odstupu mezi divákem a portrétovaným. Samotné portréty působí klidným vyrovnaným dojmem – žádný úsměv, žádné výrazné emoce. Hlavu-bystu, zasazenou do naznačené části oblečení, trojrozměrně modelují dva zdroje světla, zatímco jeden ze zadu osvětluje část hlavy a krku, druhý jemně modeluje tvář. Kochovy portréty mají především objektivním způsobem ukazovat podstatu obličejů. Osoby nejsou jen pouhým objektem fotografického experimentu, jak to propagovala nová fotografie, ale udržují si svoji osobnost. „*Koch navázal na získané možnosti nabízené portrétní fotografií od roku 1920, působivý portrétní typ 19. století a oduševnělý portrét piktorealistické fotografie kolem roku 1900.*“²⁰ Lüsche spatřuje paralelu v portrétech Hermana Lerskiho. Zatímco však Lerski heroicky zachycuje určitý sociální typ, Koch používá srovnatelných prostředků s méně sofistikovanou manýrou. Nejde o studie, na to jsou portréty příliš homogenní, jejich důležitým rysem je neurčitost a trvalá vyrovnanost, která podle Lüsche odkazuje spíše na charakter osoby za aparátem, než před ním.

Větší část Kochova díla zabírají fotografie objektů, které nejvíce navazují na analytické snímky Hanse Finslera. Zasadíme-li fotografie do českého prostředí, tak narozdíl od Sudkových reklamních fotografií pro Družstevní práci, působí Kochovy více abstraktně, častěji používá jen výřezy věcí, jeho porcelán či keramika jsou většinou foceny na pozadí dekoračních ubrusů s geometrickými tvary a výraznou strukturou, čímž docílují napětí a kontrastu

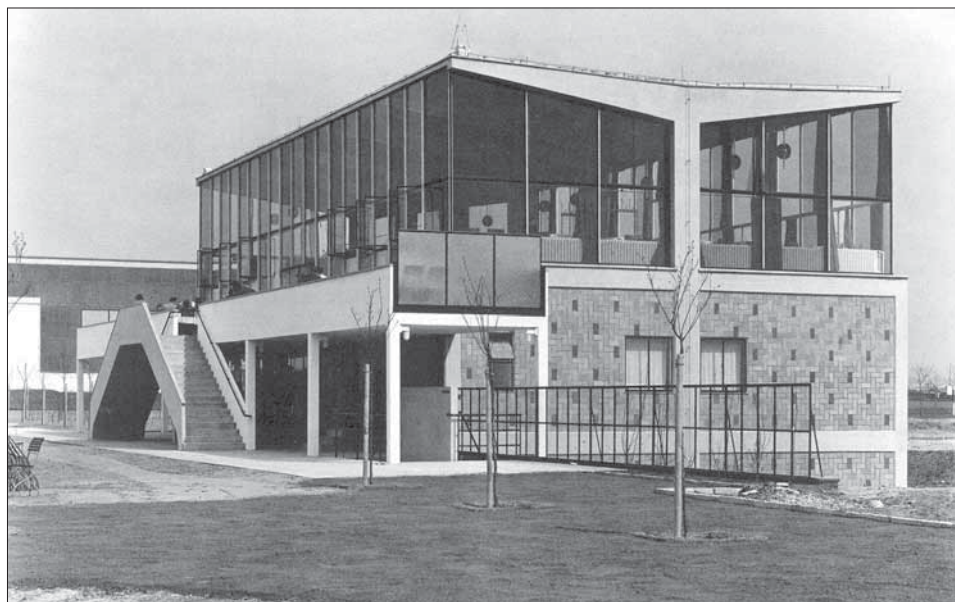
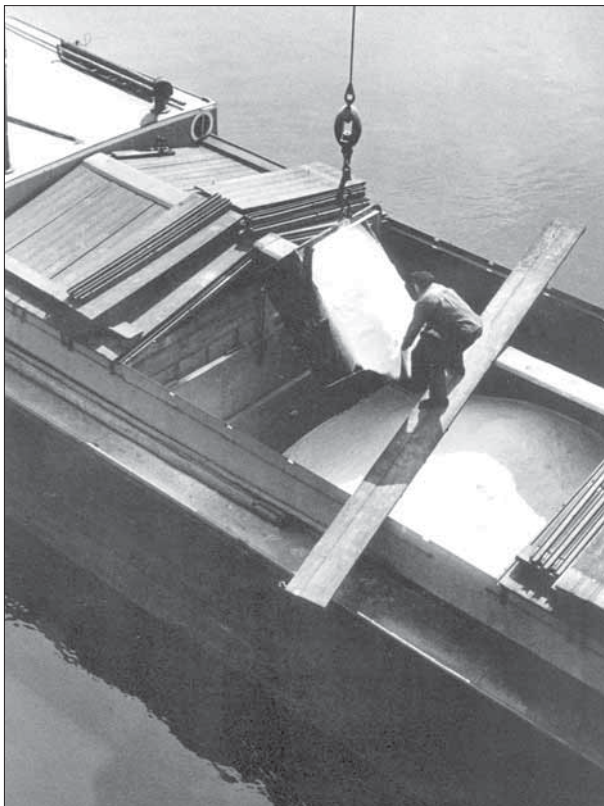

5. Jindřich (Heinrich) Koch, ubrus a servis, 1929–34 (in: Heinrich Koch. Photographien 1929–1934. [kat.] Staatliche Galerie Moritzburg Halle, Landeskunstmuseum Sachsen-Anhalt 2002 s. 37).

6. Jindřich (Heinrich) Koch, hromada dříví, 1929–34 (in: Heinrich Koch. Photographien 1929–1934. [kat.] Staatliche Galerie Moritzburg Halle, Landeskunstmuseum Sachsen-Anhalt 2002 s. 69).

7. Jindřich (Heinrich) Koch, loď převážející sůl, 1929–34 (in: Heinrich Koch. Photographien 1929–1934. [kat.] Staatliche Galerie Moritzburg Halle, Landeskunstmuseum Sachsen-Anhalt 2002 s. 77).

8. Jindřich (Heinrich) Koch, letištní hala Halle-Lipisko od Hanse Wittwera, 1929–34 (in: Heinrich Koch. Photographien 1929–1934. [kat.] Staatliche Galerie Moritzburg Halle, Landeskunstmuseum Sachsen-Anhalt 2002 s. 63).

mezi materiály. Na dokonale komponované snímky mělo zajisté také vliv Kochovo klasické studium na Akademii výtvarných umění. Objekty analyticky zkoumá, trojrozměrně modeluje světlem a vymezuje v elementárních geometrických tvarech a formách. Při pohledu na tyto fotografie, podobně jako na Kochovy snímky interiérů, se musí nutně vybavit základní teze pozitivizmu: Věda, očistěná od veškeré metafyzické spekulace, má za úkol popisovat vjemy a vztahy mezi nimi, přičemž tento popis má být co nejjednodušší. Tyto vztahy mají být vyjadřovány matematickými funkcemi, protože ty jsou čistě induktivní, odvozené.

Kochovy fotografie krajín, měst, architektury, zvířat a květin jsou založeny na variacích daných subjektů. Fotografie neukazují nepravidelnost, náhodnost, ale podřizují se určitým mechanismům spojených s novou fotografií. Kochovy snímky se zde přibližují pracím Hanse Finslera, Alberta Renger-Patzsche ad. německým fotografům.

Že byl Jindřich Koch součástí československé kultury 30. let 20. století dokládají žánrové snímky ze slováckých slavností z Velehradu, fotografie architektury (chrám sv. Víta v Praze, Hradčan, Karlova mostu), reprodukce jeho snímku v Družstevní Práci²¹ či portrét architekta Aloise Wachsmanna představený v roce 2004 v Praze na výstavě Česká fotografie 1840–1850 – příběh jednoho média.²² O spolupráci s českými architekty svědčí známé fotografie kolínské elektrárny ESSO (1929–1932) od Jaroslava Fragnera z roku 1933, kterou rovněž zachytili na svých snímcích Jaromír Funke, Josef Sudek či Eugen Wiškovský. O Kochovi se také velice uznale zmiňuje ve svých vzpomínkách na Bauhaus tehdejší ředitel pražské Státní grafické školy – Ladislav Sutnar.²³

Po Kochově smrti v roce 1934 mu Uměleckoprůmyslové muzeum uspořádalo výstavu a Státní grafická škola, pod vedením Ladislava Sutnara při této příležitosti vydala již zmiňovanou skromnou publikaci s reprodukcemi několika fotografií. V roce 2002 Staatliche Galerie Moritzburg v Halle uskutečnila první větší soubornou výstavu jeho fotografií z let 1929–34 – o této výstavě v České republice nereferoval žádný odborný tisk, což je škoda, neboť originální snímky tohoto fotografa jsou uloženy především v privátních galeriích – Galerie Kicken Berlin, Galerie Zimmer Düsseldorf nebo Robert Koch Gallery San Francisco. O větší připomenutí Kochova díla se zasloužila výstava Česká fotografie 20. století, kde její organizátoři Vladimír Birgus a Jan Mlčoch vystavili nejen dva již známé Kochovy reklamní snímky (viz katalog Státní grafické školy z roku 1934), ale objevily se zde i dvě zapůjčené fotografie „Bez názvu“ (kol. 1930) z Galerie Kicken v Berlíně.

Text je částí větší práce na téma Čeští a Slovenští studenti na Bauhausu, která vznikla za podpory Grantové agentury ČR, grant 408/02/0437.

Poznámky:

- 1 A n d ě l, J.: *K obrazové kvalitě fotografie nové věcnosti*. Revue fotografie, 1973, č. 4, s. 58–59.
- 2 F i n s l e r, H.: *Neue Wege der Photographie*. (kat.) Staatliche Galerie Moritzburg Halle, Leipzig 1991.
- 3 Viz např. Č a p e k, J.: *Nejskromnější umění*. Aventinum Praha 1930 (2. vydání).
- 4 Fotografický obzor, r. 30, č. 3, 1922, s. 33–36, č.4, s. 49–51, č.6, s. 81–83.
- 5 E s k i l d s e n, Ute – H o r a k, Jan-Christophet: *Film und Foto der zwanziger jahre*. Stuttgart 1979.
- 6 D u f e k, A.: *Fotografie třicátých let*. In Dějiny českého výtvarného umění 1890/1938 (IV/2), Academia Praha 1998, s. 233.
- 7 Stiftung Bauhaus Dessau.
- 8 M o j ž i š o v a, I.: *Fotografické etudy Ladislava Foltyna*. Fotofo Bratislava 2002.
- 9 T e s á k o v á, J.: *S Irenou Blühovou o fotografii a Bauhausu*. Československá fotografie 1984, č. 3, s. 116–125.
- 10 *Fotografie vidí povrch*. Praha 1935.
- 11 Panorama, r. XIII, 1935, s. 59.

- 12 H e r a i n, K.: *Práce Jindřicha Kocha*. Soukromý tisk Státní grafické školy v Praze, duben 1935.
- 13 Státní okresní archiv Uherské Hradiště, Fond AM UH III, inv. Č. 614; Fond AM UH III, inv. č. 876.
- 14 Archiv Akademie der Bildenden Künste Wien.
- 15 Archiv AVU Praha, škola J. Štursy.
- 16 K u b í č e k, R.: *Marný návrat*. Zpravodaj města Uherského Hradiště 1969, č. 3, str. 14–16.
- 17 *Die Meisterratsprotokolle des Staatlichen Bauhauses Weimar 1919 bis 1925*. Verlag Hermann Böhlau Nachfolger Weimar 2001, s. 298, 300, 342. – Stiftung Bauhaus Dessau.
- 18 *Heinrich Koch. Photographien 1929–1934*. (kat.) Staatliche Galerie Moritzburg Halle, Landeskunstmuseum Sachsen-Anhalt 2002.
- 19 *Ibid.*, s. 20.
- 20 *Ibid.*, s. 21.
- 21 *Magazin Družstevní práce*, r. I., 1933–34, č. 8, s. 232.
- 22 A n d ě l, J.: *Česká fotografie 1840–1850. Příběh moderního média*. Galerie Rudolfinum Praha 2004.
- 23 S u t n a r, L.: *The Bauhaus as seen by a neighbor to the south*. In: Eckhard Neumann, Bauhaus&Bauhaus People. New York 1993, s. 250.

Použitá literatura:

- D u f e k, A.: *Katalog výstavy Česká fotografie 1918–1938 ze sbírek Moravské galerie v Brně*. Brno 1981.
- M r á z k o v á, D., R e m e š, V.: *Cesty československé fotografie*. Praha 1989.
- A n d ě l, J. (ed.) *Czech Modernism 1900–1945*. The Museum of Fine Arts, Houston 1989.
- Dušan Škvrna, Václav Macek, Iva Mojžišová, Irena Blühová, Martin 1991.
- Xanti Schawitsky, Bauhaus Metamorphosis, in: Eckhard Neumann, Bauhaus&Bauhaus People. New York 1993, s. 155.
- D u f e k, A., F u n k e, J. (1896–1945). *Průkopník fotografické avantgardy*. Moravská galerie Brno 1996.
- H r a b u š i c k ý, A.: *Der Photographenkreis um Irena Blühová und Jaromír Funke*. In: Suzanne Anna, Das Bauhaus im Osten. Slowakische und Tschechische Avantgarde 1928–1939. Verlag Hatje 1997, s. 140–145.
- B i r g u s, V., S c h e u f l e r, P.: *Fotografie v českých zemích 1839–1999*. Grada Publishing 1999.
- B i r g u s, V.: *Česká fotografická avantgarda 1918–1948*. KANT 1999.
- A n d ě l, J.: *Alexander Hackenschmied*, Torst 2000.
- Heinrich Koch. Photographien 1929–1934*. (kat.) Staatliche Galerie Moritzburg Halle, Landeskunstmuseum Sachsen-Anhalt 2002.
- A n d ě l, J.: *Česká fotografie 1840–1850. Příběh moderního média*. Galerie Rudolfinum Praha 2004.
- A n d ě l, J.: *Nová vize. Avantgardní architektura v avantgardní fotografii. Československo 1918–1938*. Nakladatelství Slovart 2005.

Mgr. Markéta Svobodová (n. 1971) je absolventka oboru Teorie a dějiny výtvarných umění na FF UP v Olomouci, v současné době externí doktorand FF UP v Olomouci.

The Photographer Jindřich (Heinrich) Koch

(b. Aug. 20, 1896 Olomouc – d. March 1, 1934, Prague)

A b s t r a c t

This article deals with one of the most seminal, but in the Czech Republic still the least known figure of the photography of new pertinence, Jindřich (Heinrich) Koch. He graduated from the Prague Academy of Visual Arts and was one of the first Czechoslovak graduates of Bauhaus. Later, he was a student and a colleague of the photographer Hans Finsler.

As far as photography is concerned, the term “new pertinence” is most commonly associated with the German photographers of New Vision movement, who stressed in their works the character of matter and materials, such as Albert Renger-Patzsch, Helmar Lerski, Walter Peterhans and others (in Czechia Jaromír Funke, Josef Sudek, Jindřich Koch, Marie Rossmannová, the graduates of the State School of Graphics and a number of advertising photographers). Other photographers associated with “new pertinence” showed the magic of everyday, such as Hans Finsler (in Czechia Funke, Sudek, Koch, Eugen Wiškovsky, Alexander Hackenschmied, Vladimír Hipman, Rudolf Skopec, Karel Čapek and others). The notion of “pertinence” in photography first appeared in Czechoslovakia in an essay called “Esthetics of Photography” (edited lecture from 1914) by the art theoretician Václav Vilém Štech, who criticized “the picturesque” in photography and called for the return to its “original, primal pertinence”.

In the 1930s, the modern photography (then known as the “new photography”) reaches its climax and becomes an industrially produced commodity. At this time in Halle n. Saale, Koch gets to work with a camera after he had been forced to close down his interior design company as a result of the stock exchange crash. In the late 1929, Koch starts working as an apprentice and colleague with the foremost new pertinence photographer Hans Finsler in the School of Applied Arts at the Giebichenstein castle near Halle. After Finsler’s departure, he becomes his successor. All of the photographic works of Jindřich Koch date to a five-year period between 1929 and 1934, when he died in Prague. His career of an active photographer was not long; nevertheless, he still managed to create works that are published in every book on the history of photography.

Fotograf Jindřich (Heinrich) Koch

Zusammenfassung

Der Artikel richtet seine Aufmerksamkeit auf eine der bedeutendsten und in der Tschechischen Republik bisher wenig bekannten Persönlichkeit im Bereich Fotografie – Jindřich (Heinrich) Koch (20. 8. 1896 Olmütz – 1. 3. 1934 Prag). Koch war Fotograf der neuen Sachlichkeit, Absolvent der Akademie der bildenden Künste in Prag, einer der ersten aus der Tschechoslowakei stammenden Absolventen des Bauhauses und der spätere Schüler und Mitarbeiter des Fotografen Hans Finsler.

Im Bereich der Fotografie wird der Begriff „neue Sachlichkeit“ mit deutschen Fotografen New Vision verbunden, die in ihren Arbeiten den Charakter der Materie und des Materials unterstreichen – wie Albert Renger-Patzsch, Helmar Lerski, Walter Peterhans u. a. (bei uns Josef Sudek, Marie Rossmannová, Schüler der Staatlichen graphischen Schule und eine Reihe von Werbefotografen) oder den Zauber des Alltags zeigen – wie Hans Finsler (bei uns Funke, Sudek, Koch, Eugen Wiškovsky, Alexander Hackenschmied, Vladimír Hipman, Rudolf Skopec, Karel Čapek u. a., für die schon Josef Čapek in seinen Texten geworben hat). Der Begriff „Sachlichkeit“ erscheint in der Tschechoslowakei bereits im Essay Ästhetik der Fotografie (modifizierter Vortrag von 1914) des Kunsttheoretikers Václav Vilém Štech, wo der Autor im Zusammenhang mit der Kritik der malerischen Poesie nach einer Rückkehr zu ihrer „primären Sachlichkeit“ fordert.

In den dreißiger Jahren des 20. Jahrhunderts erreicht die moderne Fotografie, seinerzeit als „neue Fotografie“ bezeichnet, ihren Höhepunkt und es kommt zugleich zu ihrer Industrialisierung. Zu dieser Zeit, als Koch seine Firma, die sich mit Entwürfen der Innenräume befasste, nach einem Bankrott aufgeben musste, gelangt er in Halle an der Saale zur Arbeit mit dem Fotoapparat. Ende 1929 begann Koch als Schüler und Mitarbeiter des führenden Fotografen der neuen Sachlichkeit Hans Finsler in der Schule der angewandten Künste auf der Burg Giebichenstein in der Nähe von Halle zu arbeiten und nach dem Abgang Finslers wurde er zu seinem Nachfolger. Das gesamte fotografische Werk von Jindřich Koch fällt in die Zeitspanne 1929–1934; Koch starb 1934 in Prag. Seine aktive Tätigkeit hat also nicht lange gedauert, dennoch zählen seine Aufnahmen zu jenen Arbeiten, die in jedem Buch über die Geschichte der Fotografie zu finden sind.

NA POETICKÉ STRUNĚ MODERNÍ KERAMICKÉ PLASTIKY

Josef Maliva, Univerzita Palackého, Olomouc

Christian Morganstern: Samomluva hlemýžďě

Mám teď ten den z domku ven?

Nemám ten den z domku ven.

Jen na krok ven?

Ne na krok ven?

Ne teď ven –

jen ne ven?

Ne ten den?

Nejen ven?

Jennevennetendenvennevennevennevenven...

(Hlemýžď se zaplétá do vlastních úvah, či spíše tyto jej ovládnou do té míry, že další rozhodování musí odpadnout. Přeložil Josef Hiršal.)

Keramické tvorbě, která se stala duchovní náplní a smyslem života Idy Vaculkové, se umělkyně věnovala od konce čtyřicátých let,¹ kdy svojí dosavadní malířskou profesi, pro níž získala vysokoškolské vzdělání, zaměnila za modelování v hlíně.² Za obtížných hospodářských a politických poměrů padesátých let 20. století stala se keramická činnost pro Vaculkovou a načas i pro jejího muže, malíře a sochaře Vladislava Vaculku, existenční nezbytností. V neblahých letech, kdy malířský i sochařský projev byl podrobován politickým zájmům stranických dogmatiků, poskytovala keramika, chápána jako součást „užitečného umění“, relativně volnější prostor pro rozvoj výtvarné kreativity. Život v Uherském Hradišti, v místě vzdáleném od větších kulturních center, neznamenal pro Idu Vaculkovou výtvarnou izolaci. Spolu s manželem³ byla umělkyně trvale v kontaktu s nekonformně orientovanými přáteli, zejména malíři, s pražskými autory Františkem Tichým, Otou Janečkem a Richardem Fremundem, s předními brněnskými umělci Bohumírem Matalem a Jánusem Kubičkem, s malířem Vladimírem Vašíčkem a s historiky umění, Petrem Spielmannem, Jaroslavem Zeminou, Zdeňkem Kudělkou, Vilémem Jůzou i s autorem této statě, tehdy ředitelem Domu umění v Hodoníně a s pracovníkem zlínské galerie Antonínem Grúzou. O její tvorbu projevovali zájem i starší historici umění, V. V. Štech, Jaroslav Pečířka, Jiří Kotalík a řada dalších výrazných osobností, mezi jinými i pozapomenutá etnografka a teoretička umění Naděžda Melniková - Papoušková a spisovatelé Ludvík Kundera a Milan Kundera.⁴ Pobyt v centru etnograficky bohatého a inspirativního kraje přinášel umělkyni výtvarné podněty vyplývající z duchovních hodnot regionu. Vkořenění manželů Vaculkových do etnického povědomí Slovácka, pevné sžití obou umělců s rodným místem a neustálá interakce jejich tvorby se zdroji lidového zvykosloví, tance, hudby, slovesnosti i se všemi podobami výtvarného projevu zdejšího venkovského lidu, to vše se podílelo na formování jejich výtvarných postojů. Stálý kontakt se světem moderního umění i s životním rytmem dosud živé kultury Slovácka, setkal se v díle Idy Vaculkové s podobnou odezvou, jaká se zformovala v hudební sféře, kde se zřetelně ohlašovala v díle Jaroslava Kříčky, Leoše Janáčka a Bohuslava Martinů. Byla stmelená s obecným povědomím myšlenkových tradic, jejichž výtvarné stopy jsou čitelné stejně v hmotné kultuře dávných Slovanů i před slovanských etnik na Moravě, jako v archaické epoše středomořských kultur. Snad proto nejstarší keramické výtvořky Idy Vaculkové připomenou duch kykladských idolů a poezii „venuší“ doby moravské malované keramiky. Majolikové sošky Idy Vaculkové z konce padesátých a počátku šedesátých let, jakkoliv namnoze jsou nositelkami vážného rituálního podtextu, jsou obdařeny i specifickým rysem úsměvnosti, vycházející z přítakavého vztahu jejich tvůrkyně k životu. Odráží se v nich veselí masopustního reje (*Masopustní maska myši, Klibna, Masky psa* atd.),⁵ slavnostnost a současně i vážnost svatební chvíle (*Nevěsta, Žena s náušnicemi*),⁶ vřelost materské lásky (*Matka s dítětem*),⁷ radost bezstarostného mládí (*Děvčátko s mašlí*),⁸ a nechybí mezi

1. I. Vaculková v r. 1966 se svými díly: Jednooký loupežník, 1964, zakuřovaná glazovaná keramika, Ženská postava, zakuřovaná glazovaná keramika.

kteří zdůrazňovali naléhavost subjektivních výtvarných sdělení a koncentrovali duchovní složky svých děl do elementárních prvků reality. Komparace mezi keramikou a ostatním volným uměním není od věci. Glazované majoliky Idy Vaculkové jsou hluboce prožitkovou záležitostí, jejich výtvarná působivost je spojena s dojmem monumentality, nezmenšeným ani lehkým podtextem hravé fantastičnosti, i s poetizací díla, příznačnou zejména v pozdějším období, a se zvláštním druhem fikce času znehybnělého v drobném sochařském díle v neměnnou konstantu. Zdánlivé dekorativní prvky těchto plastik, spojené s proděravěním či vytlačováním dutého pláště sošky a stmelení jejich objemu se samostatně modelovanými útvary, byly podmíněny obsahovými záměry autorky, která zvolený námět dokázala osobitě výtvarně pojednat. V průběhu let 1960 až 1964 se tvorba Idy Vaculkové obohacovala o nové výrazové polohy. Některé její keramické plastiky se přizpůsobovaly základním geometrickým prvkům, jednotlivé části soch se přibližovaly útvarům koule, jehlanu, hranolu a válci, a střídaly se v nich plošné prvky s prostorovými (*Kentaur, Orientální motiv, Kouzelník, Modré oči, Orfeus*).⁹ Pronikaly do sochařiny tvorby ohlasy moderních civilizačních procesů či zaznamenala její díla podněty britského sochaře Eduardo Paolozziho? Před polovinou šedesátých let umělkyně i v tématické rovině obohacovala svá díla též inspiracemi antickým světem. Zapůsobila na ní především návštěva Kréty a tamních muzeí, kde si prohloubila znalosti o dávné středomořské keramice, kterou do té doby znala jen z návštěvy sbírek pařížského Louvru. Ohlasem na technologii zakuřované keramiky, známé a užívané již od dávných dob v lidové hrnčírně na Moravě, se v tvorbě Idy Vaculkové asi od r. 1963 stávala keramika vypalovaná v redukční peci. Umělkyně se tak vydala na novou, u nás dosud umělci neprozkoumanou, výtvarnou cestu. Základní šedočerné zbarvení hlíny,

nimi ani odraz autorčina intelektuálního zájmu o kořeny evropské civilizace a výtvarné kultury Středomoří (*Kentaur, Orfeus*). Již časné práce moravské umělkyně plně respektovaly technologické postupy práce s hlinou odvozuující objem z rotačního pohybu na hrnčířském kruhu a směřující k symetrickému rozložení hmoty. Při této činnosti docházelo k zjednodušení tvarů plastiky, k stylizaci zvolených námětů i k nezbytnému potlačení všech detailů. Výtvarnou působivost uměleckého celku v tvorbě Idy Vaculkové podtrhovala rasantní, až expresivně důrazná, barevnost glazur, poukazující, nejen zjednodušenou formou ale i koloritem, na tradici prostých lidových dřevěných hraček. Stylizovaný tvar keramických prací Idy Vaculkové, nejednou až idolického charakteru, korespondoval i s aktuálními tendencemi moderního světového sochařství, které se v padesátých a šedesátých letech 20. století, na základě někdejšího Arpova a Brancusiho příkladu, rozvíjelo v antropomorfních skulpturách Joannise Avramidise, Isamu Naguchiho a Louisy Bourgeoisové, v krajně stylizovaných menhirických kreacích organické povahy Barbary Hepworthové i v nefigurativních sochách a blokovitých skupinách Kennetha Armitage. Byl rovněž v souladu se snahami progresivních umělců naší země,

vypálené za sníženého přístupu vzduchu, bylo nyní jen střízlivě doplňované barevnými glazurami bělavých, kovově lesklých, červených a namodralých odstínů, ke kterým časem přibyla i zlatavě žlutá a další barvy. Obnažení režného materiálu se stopami vytáčení na kruhu zvýrazňovalo autenticitu rukodělné práce. K novému výrazovému arzenálu keramické tvorby se přidružilo i zdrsňování některých míst a rýhování keramického pláště plastik, zalévání spár glazurou a nanášení střídavě hladké glazury a hmoty zdrsňené, někdy podobné lávovité spečenině. Zájem autorky o výtvarné zhodnocení struktur na povrchu díla byl od počátku šedesátých let zaznamenán i v tvorbě několika našich malířů, kteří se vydali tvůrčí cestou strukturálního informelu, odvoзованou z díla Antonia Tàpiese, Alberto Burriho, Jeana Foutriera, Jeana Dubuffeta a jiných osobností světového umění. Dříve zmíněnou strohou geometrizující stylizaci svých prací nahrazovala Ida Vaculková ještě před polovinou šedesátých let postupně organickými tvary, objemy odvozenými z přírody a vyvřelými z vlastní poetické imaginace. V keramikách navrhovaných umělkyní vstupovala v těchto letech celá příroda do stádia metamorfóz. Člověk se na nich měnil v rostlinu, vegetace přijímala lidské tvary. Keramická díla připomínala lidovou hračku, šachovou figurku, tvar vejce, rostlinného semínka, živočicha či bájně bytosti (*Čertice, Ďáblík, Klečící anděl, Rarášek, Čertík*).¹⁰ Vybájené bytosti přecházely v ovocné plody a naopak. *Ženská postava*¹¹ parafrázovala mládí a stáří; líc postavy se k divákovi obrací vypouklou a rozesmátou tváří a srdcovitým trupem s pevnými kulovitými ňadry, rub figury nese skleslá ňadra a tvář poznamenanou úšklebkem. Sochařčina tvůrčí fantazie překvapovala nečekanými asociacemi a její invence si nekladla mezí. Plastické formy autorka modifikovala vytříbeným keramickým citěním, které v dekorativní sféře a v utváření objemů ukládalo až asketickou řeholi. Střídmost preferovalo i řešení tvarů, užití barev i celková kompoziční výstavba díla. V druhé polovině šedesátých let se plně uplatnily i „vnitřní tvary“ jádra sochy poodhalené vykrojením rotačního pláště, konkávní plochy se na rubové části měnily v konvexní a rubová strana se často měnila v lícovou v duchu sochařského požadavku více pohledovosti díla. Na většině prací je zřejmé, že autorku inspirovaly zejména vegetabilní motivy. K přírodě se skláněla s pozitivním životním pocitem, poznávala v ní smysl bytí a věčný koloběh obnovování života v nesčetných jeho proměnách. Věřila v kvalitu i elementárních hodnot existence. Právem spoléhala na vitální sílu a životní energii, kterou svými díly vyvolávala k existenci. Keramikami vyjadřovala prasílu, která dlouho zůstává skryta v zdánlivě neživém organismu i v nitru nejmenšího semínka, v nehybné kukle motýla, ve vejcích ptáků či hmyzu. Příroda jí byla tvůrkyní krásy a ploditelkou myšlenky. Sebenepatrnější plodnice rostliny byla pro ní nositelkou estetických kvalit a inspirátorkou myšlenkových hodnot. Z přírody čerpali prostí venkovští umělci sestavující figurky z kukuřičného šustí a panenky z makovic, v přírodě tkví kořeny lidské moudrosti. V lidovém umění a slováckém kroji se neustále opakují motivy jablka a stylizovaných rostlin tradovaných v jiné podobě i v architektuře egyptského a řeckého starověku. Keramické plastiky Idy Vaculkové přetvářely nejen formy listů, pestíků, okvědí a plodnic, inspirovaly se i motivy z říše hmyzu, podobou mouchy či mravenců (*Granátové jablko, Mák, Rostlinný motiv, Moucha, List, Čmelák, Samomluva hlemýžď*).¹² Přírodní tvary procházely antropomorfizací, byly připodobňovány lidem, lidské postavy byly obdařeny rostlinnými motivy, ďáblice se podobala myši, moucha dámě s honosným vysokým kloboukem, král květu, granátové jablko mělo podobu šachového pěšce s rysy dívčí postavy. Vzhled tváře jednookého loupežníka je stejně záłudný jako jsou zákeřné tahy šachové věže, jejíž cimbuří připomíná loupežníkův klobouk. V jeho siluetě lze spatřit i podobu rozvěveného květu. Král¹³ je zahalený do pláště jako člen hmyzí říše do krovek a jeho ruce jsou složeny jako končetiny motýla. Do královského majestátu sochy je vložena mocná dávka Jarryovy ironie i kus Kleeova úsměvného porozumění věcem, přírodě i lidem. Podobný základní obsahový rys nevymizel z plastik Idy Vaculkové ani v pozdější době. V sedmdesátých letech se keramická produkce tvořivě umělkyně, oceněné již doma i v mezinárodní tvůrčí konfrontaci,¹⁴ opět obohatila, jak v oblasti technologické, tak i v duchovní rovině. Autorčina tvůrčí vůle nejednou předbílala technologická řešení. Nové vý-

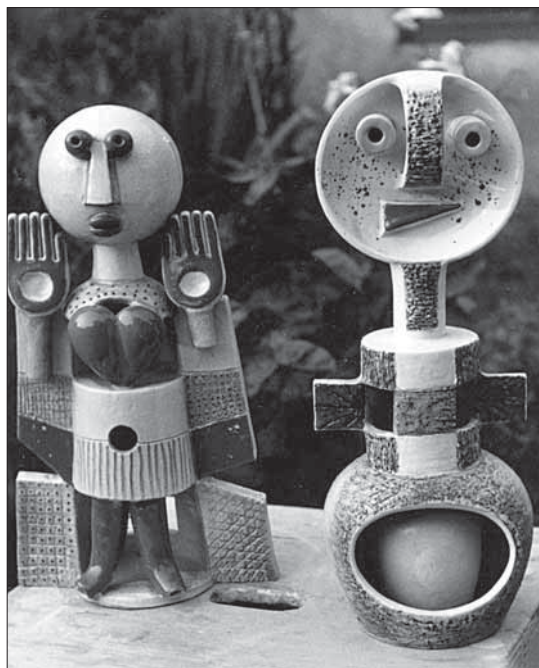
2. I. Vaculková: Masopustní maska kozy, 1961, červenice s engobami, Klibna, 1962, glazovaná majolika.
3. I. Vaculková: Strom s veverkami, 1957, glazovaná keramika.

tvárné myšlenky vyžadovaly experimenty a technologické zkoušky, které byly korunovány úspěchem hrnčíře-řemeslníka.¹⁵ Na keramikách se tak objevily netradiční, jakoby krajkovité struktury glazur, novým způsobem byly na nich zhodnoceny světelné kontrasty lesklých výdutí a tmných otvorů, vznikaly náročné irisující glazury - listry, od renesanční doby téměř pozapomenuté, opalizující struktury podobné krakelům. Na povrchu, již téměř tenkostěnných keramik, ulpěl třpytivý lesk, který spolu s náročným řešením tvarů měnil keramiku v drahocenný šperk. Umělkyně dospěla ke klasické dokonalosti a virtuozitě výtvarného projevu. Ten nepřipouštěl improvizaci a projev živelnosti. V mnohých keramických plastikách ze sedmdesátých let, inspirovaných básněmi, nacházíme společného jmenovatele i po výtvarné stránce. Jejich objemy měly sumárnější charakter a hutnou formu užívající nejjednodušší tvary. V tomto směru byly příznačné například varianty plastiky *Kotrmelec* (1972–1975),¹⁶ přiznávající se ke starším východiskům z 2. poloviny let šedesátých (např. *Anděl* z r. 1966¹⁷). S nimi jsou spřízněny i sochařské útvary jako *Veje na židli*¹⁸ a některá

4. I. Vaculková: Kuchyňský anděl, 70. léta 20. stol., glazovaná keramika.

5. I. Vaculková: Kouzelník (1961) a Modré oči, glazované majoliky.

6. I. Vaculková: Vajíčko (1972), zakuřovaná glazovaná keramika a Dětský smích (1972), glazované keramiky (varianta z r. 1974 nazvaná Strážný duch).

díla z pozdního období, mezi nimiž dominují i barevně kompaktní varianty na téma *Kosmonaut a jeho dítě*¹⁹ - hmotné stability spočívající na trnoži tvarově odvozené z nádob staré lidové hrnčiny. Poněkud odlišnou sochařskou linií sledovaly od 2. poloviny šedesátých let

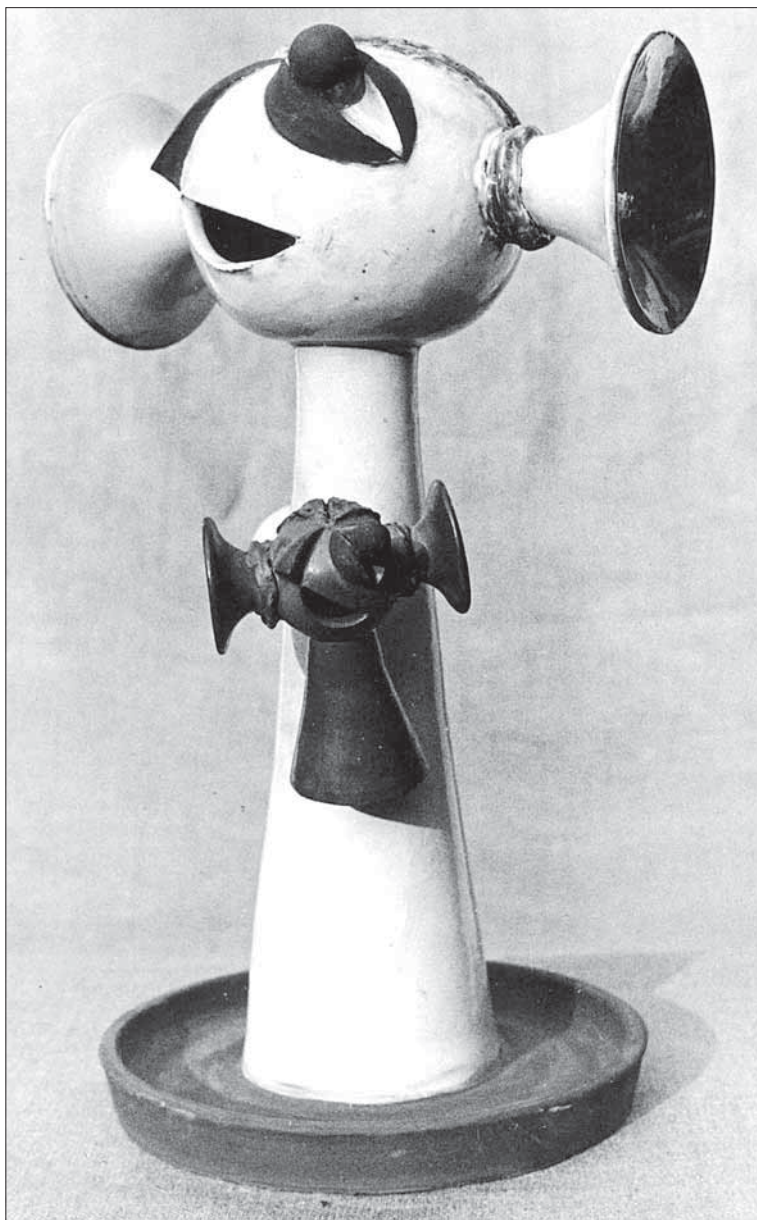
varianty plastiky *Dětský smích*, v sedmdesátých letech obměňované na některých zakuřovaných glazovaných keramických plastikách i na barevných majolikách (*Zoufalec*, *Strážný duch*).²⁰ Jejich tvarovým základem zůstával prutvar, například válec srostlý s ovoidem a volně spojený s významově působivým motivem dětských rukou. S tímto prvkem se setkáváme i v antropomorfní glazované keramice *Ukazatel směrů*, zasažené, podobně jako kosmonautický námět, civilizačním dechem konce 20. století.²¹ Zmíněným dílům je příbuzná i ve stejné době vytvořená glazovaná majolika *Volkenbaum*, ve volném překladu uváděná jako *Strom z oblak a měsíc*,²² dílo utvářejí dvě „patra“ po třech, vedle sebe seřazených zelenavých terčovitých útvarů, symetricky nasazených na válcovitém kmenu stejné barvy. Uprostřed sochu korunuje žlutě glazovaný terč - tvář do úplňku rozzářeného měsíce.

V typologii keramické plastiky Idy Vaculkové zaujal své místo rovněž, rotačním možností práce na kruhu poněkud vzdálený, stereometrický útvar odvozený z krychle. Objevoval se v celé řadě sochařských kreací spojených s představou monumentu či náhrobku, (*Monument - anděl strážný*, *Kapesní monument*, *Náhrobek zamilovaných*, *Náhrobek s bílým kloboukem*, *Náhrobek se žlutým kloboukem*, *Náhrobek s kloboukem a plamínkem*, *Náhrobek s měsícem*).²³ Ke krajním možnostem stylizace tvarů dospěla autorka těchto prací v díle, nazvaném v souvislosti s Morgensternovou poezií, *Kostka*.²⁴ Archetypální charakter má rovněž antropomorfizovaná keramická plastika *Trychtýře*.²⁵ Snad k nejšťastnějším výsledkům dospěla umělkyně ve své pozdní tvorbě v plastikách krajně koncentrovaného výrazu, které se přiblížily již výtvarně osvědčenému tvaru vejce. *Vejce a vajíčko*²⁶ je srostlící dvou bílých, antropomorfizovaných „vajíček“ s prořezávanými pláští, většího, s obdélným barevným polem s tajemným symbolem ve tvaru Y, a menšího, humorně spočívajícího na bílé židličce.

V letech 1982–1987 vznikala celá série ovoidních plastik představujících sovu, anebo lidskou hlavu, pro níž se inspiračním zdrojem stala hudba A. Schönberga (*Pierrot Lunaire*).²⁷ O podněty z oblasti hudby a zejména poezie se od sedmdesátých let tvorba Idy Vaculkové v námětové oblasti obohacovala často. Do zorného pole tvůrčí imaginace umělkyně vstoupila také poezie světa věcí denní potřeby, do něhož patří špulky od nití, staré nářadí, knoflíky, kuchyňské hmoždíře, příbory, talíře a vařečky (*Kuchyňský anděl*, *Staré křeslo*, *Talířovité*).²⁸ Jsou to věci, se kterými jsme se již natolik szili, že je přestáváme vnímat v jejich výtvarné podobě. Umělkyně se postupně odpoutávala od životních pocitů podložených animalismem a animismem přejatých z folkloristické oblasti. Již v roce 1963 vznikla působivá majolika *Pták s vejcem*, dílo v době vzniku výjimečné svým tajemným, skrytým významovým podtextem a totemickým charakterem.²⁹ O dva roky později předznamenala tvorbu dalšího desetiletí plastika *Strom a zvíře*, sochařský novotvar hlásící se k animalistickým podnětům jen názvem.³⁰ Od počátku sedmdesátých let sílil v díle Idy Vaculkové symbolický obsahový náboj a výraz osobních pocitů. (*Zoufalec*, *Dětský smích*, *Oživlé vajíčko*, *Tonoucí*).³¹ Pak následovaly keramické plastiky jako *Strom volající o pomoc* (1966, s rozměrnější variantou z r. 1970), *Dafné*, *Filemon a Baucis*, *Slunko na vrbě*, *Strom s hnízdem*, *Strom z oblak a měsíc* (dílo z r. 1975, nazvané též podle výchozí inspirace básní Christiana Morgensterna *Volkenbaum*), *Modrý stromek*, *Strom s hnízdem*, *Vrba* atd.³² Pojem „strom“ (německy Baum) se ozývá i v německém názvu Purzelbaum (kotrmelec) a opakuje se v řadě zakuřovaných keramických plastik ještě koncem osmdesátých i v devadesátých letech (*Strom s jablkem*).³³ Svým válcovitým kmenem byl strom jedním z nejpřirozenějších motivů pro plastiku omezenou modelačními možnostmi hrnčířského kruhu. Pro sochařku znamenal mnohem víc. Vždyť metafora stromu má i v literatuře a v poezii, které autorka tak často naslouchala, v lidovém bájesloví a zvykosloví, hlubší, symbolický a mnohdy filozofický podtext. Bytost stromu absorbuje v sobě nejen užité, ale i citové, estetické, etnické, heraldické, antropomorfní a jiné hodnoty. Strom s jablkem má podle Bible klíčovou roli v historii lidského rodu, jako strom poznání, symbol ráje i utrpení. Kmen stromu - prapůvodní sloup - stál na počátku tektonické architektury. Dvojice sloupů vztyčovaných před dávnými chrámy měla symbolický význam, který se ozývá i v antickém bájesloví: Filemon a Baucis z Frygie, chudí staří manželé si od bohů za odměnu vyžádali, aby ze světa odešli společně. Tak před chrámem,

kde koncem svého života sloužili jako kněží, byli společně proměněni v těla stromů. Proměnu ve vavřínový strom si vyprosila jedna z nejkrásnějších nymf, Dafné, aby unikla před následky lásky Apollóna, kterou v něm ze msty vzbudil Erós. Moruše se týká pointa příběhu o Pýramovi a Thisbé. K námětu Filemon a Baucis se umělkyně obracela opakovaně v letech 1966 a 1967 i později, například v r. 1974. Ve stejné době řešila keramickou podobu Dafné. Fábory zdobený vzrostlý strom vítá jaro v májovém čase, zeleným stromečkem se loučíme s koncem roku. V poezii i v lidovém povědomí má výrazné místo konkrétní druh stromu – vrba. K vrbovému proutí vedou cesty před velikonoční pomlázkou, vrba uchovává lidská tajemství, vrba poskytuje pohodlí bájným bytostem. Snad všechny asociace tohoto stromu spojila v r. 1967 velká keramická plastika *Slunko na vrbě*. Nové sochařčiny prožitky námětu absorbovala téměř po deseti letech plastika *Vrba a její děti*.³⁴ Je tu i *Strom s hnízdem*, *Strom s veverkami*,³⁵ *Strom se čtyřmi obličejí*,³⁶ *Strom volající o pomoc* a zmíněný *Strom z oblak a měsíc*.

V roce 1971, kdy si celá kulturní Evropa připomínala 100. výročí od narození německého básníka Christiana Morgensterna, vnuka známého mnichovského malíře, nacházela v jeho poezii niternou spřízněnost též Ida Vaculková. Pronikala jeho dílem naplněným groteskní absurditou, a v případě skladby *Samomluva hlemýždě*, budované na pomezí jazykové vynalézavosti a dětských slovních hříček, blízkých svou zvukomalebností i hudbě, vytvořila svou první sochařskou parafrázi básně. Díly inspirovanými Morgensternovou nonsensovou poezií se autorka neodrodila dřívějším vztahům k lidové folkloristice. Společné kořeny lidového veselí, obsaženého ve venkovských zvyklostech, a moderního protikonvenčního uměleckého projevu vyvozeného z hravé imaginace a groteskní absurdity, ve stejné době nacházel v nejednom ze svých happeningů i polský sochař Wladyslaw Hasior. Pohádkový svět ryzí výtvarné fantazie, nazíraný očima dětské upřímnosti zviditelňoval ve svých pracích, v rodině manželů Vaculkových oblíbený, malíř Paul Klee, jehož obrazy a kresby doprovázely první Híršalův překlad Morgensternových básní, sentencí a aforismů do češtiny. Po *Samomluvě hlemýždě* následovaly v keramické tvorbě Idy Vaculkové inspirace básní *Košilela*³⁷ a básní *Purzelbaum*, kterou umělkyně transponovala do několika odlišných verzí. Již název Kotrmelec (*Purzelbaum*) podněcuje k pohledu na svět ze stanoviska obráceného na hlavu a k souběžné představě trupu zaobleného v kozoлец – těleso, jehož kulatosti se vzpírají lidské končetiny. Humorná hravost obsažená v básni je vyvozena z asociací provokujících slovem *Purzelbaum*, jehož první část „*Purzel*“ zní podobně jako „*Wurzel*“ (*Die Wurzel* = kořen) a druhá část „*Baum*“ znamená strom. Odtud se pak rozvíjí poetická hra slov a významů básně (*Ein Purzelbaum trat vor mich hin [...] „was für ein Baum ich bin.“ [...] „Und trag ich Frucht?“ [...] „Auch Wurzeln treibt man nicht so bald“ [...] Geh heim in deinen Purzelwald, [...]*). V roce 1973 zaujala Idu Vaculkovou jedna z klíčových básní Šibeničnických písní *Das Mondschaft* (Beránek měsíc) a pro své paralelní plastické dílo použila název latinské verze básně *Lunovis*. Poetická vize této skladby, odvíjející se od Šibeničnického vrchu, kterou vnímáme jako ironizující negaci romantické náládovosti, známé nám důvěrně z hrůzné scenerie půlnočního intermecca Máchova *Máje*, upíná se k „tragickému“ odchodu „ze života“ měsíčního beránka za ranního rozbřesku. Úsměvný *Lunivis* Idy Vaculkové, naslouchající nočnímu tichu za pomoci komicky mohutných trychtýřovitých učních boltců se vznosně tyčí na válcovité bázi.³⁸ Tělo měsíčního beránka je „tragicky“ protnuto kovovým hrotem, na němž je nabodnut „dožívající“ – drobný *Lunovis*, odsouzený k zániku za ranního rozbřesku. I když v parafrázi na citát Teo van Doesburga musíme přiznat, že *poetické jádro uměleckého díla podobným racionálním popisem a výkladem nelze pochopit, ale lze je pouze pocitově uchopit*, můžeme přece jen konstatovat, že umělkyně pronikla smyslem Morgensternovy poezie a dokázala vytvořit její působivou a smysluplnou sochařskou paralelu. Inspirace Morgensternovou tvorbou nespočívaly jen ve vnějších souvislostech motivické povahy. Velký básník, který, vedle našeho uspěchaného a rozumem ovládaného světa cílicího k pomyslnému štěstí spočívajícímu v materiálních hodnotách, dovedl vykouzlit i jiný svět fantazie a radosti z šedých vědních věcí našeho bytí, a který poukázal na pocit štěstí pramenícího v nazírání

7. I. Vaculková: Lunovis, 1973, zakuřovaná keramika s glazurami.
Ch. Morgenstern: Ovečka luna (=Lunovis).

Ovečka luna stojí na paloučku.
Čas k velké stříži běží pomaloučku.
Ovečka luna.

Ovečka luna utrhne kus paše
a pak jde domů do salaše.
Ovečka luna.

Ovečka luna sní a zírání:
„Jsem temný prostor všehomírá.“
Ovečka luna.

Ovečka luna ráno mrtva bude.
Tělo bílé, slunce rudé.
Ovečka luna.

(Přeložil Rudolf Havel)

8. I. Vaculková: Kapesní monument, 1972, glazovaná keramika.

na lidskou každodennost v duchu ryzí imaginace, vtiskl svůj myšlenkový odkaz i do plastik moravské sochařky. Do tohoto úsměvného světa poezie a hry vstupovala umělkyně i ve zmíněných oživlých kuchyňských zátiších se špulkami na nitě, talíři a vařečkami nazvaných dle Morgensterna *Talířovité* a v srostlici temnou noční modří zbarvených a polidštěných nálevek parafrázujících obsah vizuální básně:

Trychtýře:

Dva trychtýře jdou noční tmou.
Těl jejich úzkou skulinou
proudí jas luny
klidně, stále
na cestu
lesem
at.
d.³⁹

Do poetické hry sochařské plastiky vstupuje též krychle – kostka. Předcházela ji série zmíněných *Kapesních náhrobků* a *Monumentů*, které se rodily od počátku sedmdesátých let. Ke Kostce není třeba slov. Sama pootvřenými ústy humorně komentuje úděl své skryté šesté strany zírající vždy jen ve *věčný temný země klín*. I nejelementárnějším tvarem dosáhla autorka pregnantního výrazu. V podstatě již samostatnou kapitolu v životním díle Idy Vaculkové představuje její monumentální tvorba, keramické mozaiky a reliéfy určené pro reprezentativní architektonické interiéry. Jsou to například díla umístěna na stěnách hal a jídelen ve školách v Sezemicích, v Přelouči a v Uherském Hradišti a ve vstupních halách hotelů, ve Zlíně, v Olomouci nebo v Přerově i sochařské monumenty zdobící nádvoří nemocnice v Prostějově (*Magnus Sater*), a v domě Nadace Vladislava a Idy Vaculkových v Uherském Hradišti. Autorka těchto prací i zde prokázala smysl pro výtvarnou střídmost a výrazovou účinnost plastického díla polidšťujícího strohý architektonický prostor. Proud

9. I. Vaculková: 1957, Telátko, glazovaná keramika, v. 6,5 cm.

tvůrčích invencí se v keramické dílně umělkyně nezastavoval ani koncem 20. století, kdy pracovní intenzita Idy Vaculkové již slábla. Ještě v r. 1993, v měnící se významové rovině a v odlišné barevné tonalitě, vznikaly působivé keramické plastiky, jako *Černošský biskup*, *Callipyge*, *Hadí bohyně*⁴⁰ a další menší díla, která naše veřejnost spatřila naposled na výstavě v Moravské galerii v Brně r. 1996. Uherskohradištský ateliér trvale utichl o šest let později, v noci 16. října 2003. Ida Vaculková patřila ke generaci, která vymanila naši keramickou tvorbu z dekorativní závislosti. Vtiskla ji formy soudobého života a moderní myšlenkové obsahy. Základní rys celého díla určoval autorčin smyslový vztah ke skutečnosti a její humanistický postoj k životnímu dění. V jejích keramikách je obsažen radostný prožitek existence, chápavý nadhled nad životními příběhy přijímanými s porozuměním a s jistou dávkou ironie i humoru v duchu poetické imaginace a kreativity její umělecké řeči. Zprvu se tvorba Idy Vaculkové odvíjela v kontextu s životním rytmem jejího domova, s výtvarnými zvyklostmi i básňovým jihomoravským venkova. Později umělkyně přeladila své dílo na ryze poetickou notu inspirovanou často nonsensovou básnickou tvorbou Christiana Morgensterna a moderní hudbou rakouského skladatele Arnolda Schönberga. V díle trvale zaznívaly stopy ironie, která vzdáleně připomene Jerryho *Krále Ubu*, prvky tragikomického podtextu Miróova *Karnevalu harlekýnů* i chápavého postoje k životu Vančurova *Rozmarného léta* či Hrabalových *Pábitelů*. Snad v něm nalezneme i něco z groteskní absurdity prací Viktora Brunnera, ale především ohlas hravého pohádkového světa Paula Kleea. Ida Vaculková byla více než básnírkou neživé hlíny. Sochařské hmotě dovedla vtisknout život, smysl i náladu. Do keramické plastiky vnašela postoj člověka přijímajícího skutečnost s porozuměním a pocitem vnitřního štěstí i s uspokojením z výsledku své práce. Jak bájný Pigmalion vdechla do svých hlíněných potomků život – věčný život skutečného uměleckého díla.

Poznámky:

- 1 Počátek keramické tvorby popisuje sama autorka v rozhovoru s pracovníci Moravské galerie v Brně, PhDr. Jarmilou Novotnou: *Když se Betyna narodila, manžel měl zrovna stipendium v ÚLUV a jednoho krásného dne přišel s hroudou hlíny. Hodil mi ji na židli a povídá: Když nemaluješ dělej malé figurky. Tak jsem ho poslechla a práce se mi dařila*. In: MF DNES 4. září 2000, s. 7.
- 2 Ida Vaculková se po absolutoriu gymnázia v Uherském Hradišti rozhodla pro studium profesury výtvarné výchovy (kreslení). Studium započaté v r. 1939 na Vysokém učení technickém v Praze (u prof. Oldřicha Blažíčka) byla nucena přerušit po nacistickém rozhodnutí o uzavření všech českých vysokých škol. Po válce se do Prahy ke studiu vrátila (jejím učitelem byl C. Bouda a M. Salcman). Po ukončení studia v r. 1948 z politických důvodů, jako dcera právníka a člena městského zastupitelstva v Uher. Hradišti, považovaného za „třídního nepřítele“, již diplom neobdržela.
- 3 Se svým mužem se I. Vaculková seznámila za pražského studia před druhou světovou válkou. Vladislav Vaculka (3. 1. 1914 Jarošov u Uher. Hradiště – 27. 9. 1977 Uher. Hradiště) malíř, grafik, keramik, tvůrce tapiserií a drobné plastiky i šperků v Uher. Hradišti, absolvent AVU (W. Nowak) v Praze r. 1939, byl ve své tvorbě podněcován duchovním obsahem lidových tradic jihomoravského venkova, které přetavoval do aktuální podoby moderního výtvarného projevu, ovlivněného mj. i surrealismem, metafysickou malbou a pozdním dílem G. Braquea.
- 4 Již ve čtyřicátých letech se Ida Vaculková a její manžel, zpravidla ve Strážnici, setkávali s intelektuálním okruhem, do něhož patřil zlínský architekt F. Kadlec, historik umění V. V. Štech a překladatel B. Mathesius.
- 5 Masopustní maska myši, 1961, v. 32,5 cm, Klibna, 1961, v. 33 cm, Maska psa, 1961, v. 30,5 cm, vesměs červenice s engobami.
- 6 Nevěsta 1959, v. 50,5 cm, varianta z r. 1960, v. 68 cm, Žena s náušnicemi, 1954, v. 50 cm, varianta předchozí z r. 1957, v. 50,5 cm, vesměs glazovaná majolika.
- 7 Matka s dítětem, asi 1959, glazovaná majolika, v. 16 cm.
- 8 Děvčátko s mašlí, 1962, glazovaná majolika, v. 47 cm.
- 9 Kentaur, 1960, glazovaná majolika, v. 17 cm, Orientální motiv, 1961, glazovaná majolika, v. 57 cm, Kouzelník, 1961, glaz. majolika, v. 38 cm, Kentaur, 1962, červeně a zeleně glazovaná majolika,

- v. 57 cm, Modré oči, 1962, glaz. majolika, v. 39 cm, Orfeus, 1963, zakuřovaná glaz. keramika, v. 58 cm.
- 10 Čertice, 1964, zakuřovaná glaz. keramika, v. 43 cm, Ďáblík, 1965, glaz. majolika, v. 24 cm, Klečící anděl, 1967, zakuřovaná glaz. keramika, v. 34cm, Rarášek, 1968, zakuřovaná glaz. keramika, v. 68 cm, Čertík, 1969, zakuřovaná glaz. keramika, v. 36 cm.
- 11 Ženská postava, 1966, zakuřovaná glaz. keramika, v. 46 cm.
- 12 Granátové jablko, 1964, zakuřovaná glaz. keramika, v. 36 cm, Mák, 1965, zakuřovaná glaz. keramika, v. 32,5 cm, Rostlinný motiv, 1965. zakuřovaná glaz. keramika, v. 23 cm, Moucha, 1966, zakuřovaná glaz. keramika, v. 49,5 cm, List, 1966, zakuřovaná glaz. keramika, v. 61 cm, Čmelák, 1969, zakuřovaná glaz. keramika, v. 29 cm, Samomluva hlemýžďe, 1971, glaz. majolika, v. 14 cm.
- 13 Král, 1965, zakuřovaná glaz. keramika, v. 41 cm.
- 14 V roce 1958 a 1960 se Idě Vaculkové dostalo prvních ocenění: za účast na československé expozici při světové výstavě v Bruselu a za šest návrhů masek pro IV. přehlídku československého výtvarného umění v Praze obdržela Čestné uznání ministerstva školství a kultury. V r. 1962 byla Idě Vaculkové udělena Stříbrná medaile MŠK za soubor keramických děl na Mezinárodní výstavě současné keramiky v Praze, r. 1969 obdržela za svícen a vázy Stříbrnou medaili na 11. Concorso Internazionale della Ceramica v italském Gualdo Tadino. R. 1984 bylo jí uděleno Čestné uznání prvního Triennale drobné keramické plastiky. Dále obdržela r. 1986 Ocenění na výstavě ve Faenze, 1989 Zlatou medaili v Gualdo Tadino, 1990 Ocenění přínosu pro kulturu Jihomoravského kraje, 1999 Žena roku 1999, cena udělena výborem vydavatelské asociace a Americkým životopisným ústavem v Raleighu v Severní Karolině za tvůrčí práci. 1999 Cena města Uherského Hradiště.
- 15 Zásahu na technicky dokonalých realizacích většiny návrhů I. Vaculkové měl především výborný kruhař, keramický mistr L. Znoj.
- 16 Kotrmelec, (Purzelbaum), 1972–1975, zakuřovaná keramika s glazurou, v. 30 cm, 39 cm, 42 cm.
- 17 Anděl, (Anděl - dítě), 1966, zakuřovaná keramika s glazurou, 39cm, 60cm.
- 18 Vejce na židli, 1973, glazovaná keramika, v. 37 cm.
- 19 Kosmonaut a jeho dítě, 1985, glazovaná keramika, v. 30 cm, v. 28 cm, zakuřovaná glazovaná keramika, v. 38 cm.
- 20 Dětský smích, 1969, glaz. zakuřovaná keramika, v. 83 cm, 1972, v. 23 cm, Zoufalec, (Tonoucí – zoufalec), 1973, zakuřovaná keramika s glazurou, v. 78 cm, Strážný duch, 1974, glazovaná keramika, v. 25,2cm, zakuřovaná keramika s glazurami, v. 40 cm.
- 21 Ukazatel směrů, 1974, glazovaná keramika, v. 46 cm.
- 22 Wolkenbaum, (Strom z oblak a měsíc), 1975, glazovaná keramika, v. 44 cm.
- 23 Monument-Anděl strážný, 1972, glaz. keramika, v. 33 cm, Kapesní monument, 1974, glaz. keramika, v. 26 cm, Kapesní náhrobek, 1974, glaz. keramika, v. 32 cm, Náhrobek zamilovaných (Pomník milenců), 1983, glaz. keramika, v. 34 cm, Kapesní náhrobek se žlutým kloboukem, 1984, glaz. keramika, v. 30,5 cm, Náhrobek s kloboukem a plamínkem, 1983, glaz. keramika, v. 30 cm, Kapesní náhrobek s měsícem, 1984, glaz. keramika, v. 19 cm, Kapesní náhrobek s bílým kloboukem, 1987, glaz. keramika, v. 30,3 cm.
- 24 Kostka, 1986, glazovaná keramika, v. 15 cm.
- 25 Trychtýře, 1985, zakuřovaná glaz. keramika, v. 29 cm, v. 17cm.
- 26 Vejce a vajíčko, 1979, glazovaná keramika, v. 30,5 cm.
- 27 Sova, 1982–1987, glazovaná keramika, v. 13 cm, v. 17 cm, Pierrot Luneaire, 1982 - 1984, glazovaná keramika, v. 14 cm, v. 15 cm, v. 18 cm, v. 23 cm, v. 26 cm, zakuřovaná keramika s glazurami, v. 21 cm.
- 28 Kuchyňský anděl, poč. 70. let, zakuř. glaz. keramika, v. asi 30 cm, Staré křeslo, 1973, glaz. keramika, v. 33 cm, Talířovité, 1974, glaz. keramika, v. 28 cm.
- 29 Pták s vejcem, 1963, glaz. keramika, v. 40 cm.
- 30 Strom a zvíře, 1965, glaz. keramika, v. 32 cm.
- 31 Dětský smích, 1972, glaz. keramika, v. 23 cm (varianty z r.1964, v. 60 cm, 1966, zakuřovaná glaz. keramika, v. 52 cm), Oživené vajíčko, 1972, zakuřovaná glaz. keramika, v. 30,5 cm, Tonoucí, 1970, zakuřovaná glaz. keramika, v. 65 cm, (varianta v. 45 cm).
- 32 Strom volající o pomoc, 1970, zakuřovaná keramika s glazurami, v. 47 cm, v. 95 cm, Dafné, 1966,

- glazovaná keramika, v. 42 cm, v. 50 cm, v. 56 cm, Filemon a Baucis, 1966, zakuřovaná keramika s glazurami, v. 60 cm, 1974, v. 56 cm, Slunko na vrbě, 1967, glazovaná keramika, v. 69 cm, Strom z oblak a měsíc, (Wolkenbaum), 1975, glazovaná keramika, v. 44 cm, Modrý stromek, 1975, glazovaná keramika, v. 32 cm, Strom s hnízdem, 1976, glazovaná keramika, v. 48 cm, Vrba, 1975, glazovaná keramika, v. 28 cm, Strom, asi 1975, glaz. zakuřovaná keramika, v. 130 cm.
- 33 Strom s jablkem, 1987, zakuřovaná keramika s glazurou, v. 28 cm, 1992, v. 38 cm.
- 34 Vrba a její děti, 1975, zakuřovaná keramika s glazurami, v. 61 cm.
- 35 Strom s veverkami, 1975, glazovaná keramika, v. 60 cm.
- 36 Strom se čtyřmi obličejí, 1975, glazovaná keramika, v. 48 cm.
- 37 Košilela, 1972, glazovaná keramika, v. 28 cm.
- 38 Lunovis, 1973, zakuřovaná keramika s glazurami, v. 39 cm.
- 39 Christian Morgenstern: Bim, bam, bum, přeložil Josef Hiršal, Československý spisovatel, Praha 1971, s. 29.
- 40 Černošský biskup, 1960, zakuřovaná glaz. keramika, v. 32 a 36 cm, Callipyge, 1992, zakuřovaná glaz. keramika, v. 21, 28 a 29 cm, Hadí bohyně, 1993, zakuřovaná glaz. keramika, v. 34 cm.

Výběr z literatury:

- K u n d e r a, M.: *Plastiky plné vzpomínání*. Kultura VI, 1962, č. 37, s. 4.
- S p i e l m a n n, P.: *Umění Idy Vaculkové*. Host do domu IX, 1962 s. 402–403.
- S p i e l m a n n, P.: *Keramika Idy Vaculkové*. Domov 1966, č. 5, s. 30–31.
- P y š n á, J.: *Ida Vaculková, výstava keramiky*. Katalog výstavy Slováckého muzea v Uher. Hradišti a Domu umění v Hodoníně, 1967.
- G r ů z a, A.: *Keramika Idy Vaculkové*. Výtvarná práce XV, 1967, č. 16, s. 5.
- B o u č e k, V., M e l n í k o v á - P a p o u š k o v á, N.: *Ida Vaculková*. Katalog výstavy v Praze, v Domě kazatelů, 1971.
- M a r š í k o v á, J.: *Ida Vaculková*. Domov 1972, č. 3, s. 30–34.
- J e l í n e k, V.: *Setkání s Idou Vaculkovou*. Malovaný kraj XI, 1975, č. 6, s. 6–7.
- D ě d k o v á, L.: *Ida Vaculková - keramika*. Katalog výstavy Vlastivědného ústavu v Šumperku, 1977.
- M a l í v a, J.: *Z ateliéru Idy Vaculkové*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis facultas pedagogica. Setkání s výtvarným dílem. SPN, Praha 1982, s. 203–214.
- N o v o t n á, J.: *Ida Vaculková – keramika z let 1954–1996*. Katalog výstavy Moravské galerie v Brně, 1996.
- N o v o t n á, K.: *Ida Vaculková: Umění musí mít kontakt s lidmi*. Mladá fronta Dnes, 4. 9. 2000, s. 7.

Doc. PhDr. Josef Malíva (n. 1931) emeritní docent dějin umění na UP v Olomouci a soudní znalec v oboru výtvarného umění. Zabývá se problematikou renesanční skulptury na Moravě a problematikou umění 20. století zejména tvorbou německo-českých autorů na severní Moravě.

On the Poetic String of Modern Ceramic Sculpture

Abstract

Ida Vaculková belonged to a generation that freed our ceramic production from the decorative dependence. She endowed ceramic with the forms of present life and modern ideas and notions. The basic feature of her work was the author's relationship with reality and her humanistic attitude towards the process of life. Her ceramic works contain joyful experience of existence, an understanding distance from life stories, told with understanding and a certain amount of humor and irony in the spirit of poetical imagination and creativity of her artistic vocabulary. At first, the works of Ida Vaculková were related to the context of the life rhythm of her home, to artistic customs and mythology of South Moravian village. Later, the artist returned her works into a purely poetical scale, inspired by often nonsensical poetry of Christian Morgenstern and modern music of the Austrian composer Arnold Schönberg. The overtones of irony rang throughout her work, slightly reminiscent of Jarry's King Ubu, tragicomical context of Miró's Carnival of Harlequins, or

understanding attitude to life of Vančura's Rozmarné léto ("Whimsical Summer") and Hrabal's Pábitelé. Sometimes we find something of the grotesque absurdity of Viktor Brunner's works, but most apparently there are echoes of Paul Klee's playful tales. Ida Vaculková was more than a poet of inanimate clay. She was capable of imprinting the matter with life, meaning and mood. She endowed the ceramic sculpture with an attitude of a person who accepts the reality with understanding and feeling of inner happiness, as well as with the satisfaction of her work. Just like a mythical Pygmalion, she breathed life into her clay offspring – a true immortality of genuine art.

Poetische Töne der modernen keramischen Plastik

Zusammenfassung

Ida Vaculková zählte zu jener Generation, die unsere keramische Kunst aus einer dekorativen Abhängigkeit befreite. Sie prägte ihr Formen des aktuellen Lebens und moderne Gedankeninhalte ein. Das gesamte Werk von Ida Vaculková ist durch eine sinnliche Beziehung zur Realität und eine humanistische Einstellung zum Lebensgeschehen gekennzeichnet. Ihre Keramiken beinhalten ein fröhliches Erlebnis des Daseins, einen verständnisvollen Abstand von Lebensgeschichten, die sie mit Verständnis und gewisser Dosis von Ironie und Humor, im Geist der poetischen Imagination und Kreativität ihrer künstlerischen Sprache wahrnahm. Zuerst entwickelte sich das Schaffen von Ida Vaculková im Kontext ihres Heims, ihrer künstlerischen Gewohnheiten, aber auch der ländlichen mährischen Mythologie. Später hat sie ihr Werk auf einen rein poetischen Ton umgestimmt. Häufig ließ sie sich vom Dichterwerk des Schriftstellers Christian Morgenstern und von der modernen Musik des österreichischen Komponisten Arnold Schönberg inspirieren. Dauernd ertönen in ihrem Werk Spuren von Ironie, die entfernt an den Roman Ubu-Roi von Alfred Jarry, an den mitschwingenden tragikomischen Ton im Werk Harlekinskarneval von Joan Miró und an verständnisvolle Einstellung zum Leben in den Erzählungen Rozmarné léto von Vladimír Vančura oder Pábitelé von Bohumír Hrabal erinnern. Vielleicht kann man in ihrem Werk auch etwas von der grotesken Absurdität der Arbeiten Viktor Brunners finden, vor allem aber spiegelt sich in ihren Werken die spielerische Märchenwelt von Paul Klee. Ida Vaculková war mehr als Dichterin eines unlebendigen Tons. Sie vermochte es, der Bildhauermaterie Leben, Sinn und Atmosphäre einzuhauchen. In die keramische Plastik brachte sie ihre Einstellung zur Realität: Verständnis, inneres Glück, Befriedigung über die eigene Arbeit und ihre Resultate. Wie der sagenhafte Pygmalion hauchte sie ihren tönernen Nachkommen Leben ein – ewiges Leben eines wahren Kunstwerks.

EMERITNÍ ŘEDITEL SLOVÁCKÉHO MUZEA PhDr. VILÉM JŮZA – IN MEMORIAM

Josef Maliva, Univerzita Palackého, Olomouc

PhDr. Vilém Jůza byl prvním ředitelem Slováckého muzea v Uherském Hradišti poté, co byla tato instituce profesionalizovaná a převzata do správy ONV. Byl též spoluzakladatelem sborníku Slovácko a iniciátorem vzniku zdejší galerie. Ve své funkci setrval téměř deset let.

Koncem léta r. 2005 uplynulo 50 let od doby, kdy do funkce ředitele Slováckého muzea v Uherském Hradišti nastoupil mladý historik umění, Vilém Jůza. Vzpomínka na spolužáka, pozdějšího kolegu a dlouholetého přítele, zavádí mne více než o půl století do minulosti, do let našeho mládí, na půdu olomoucké Univerzity Palackého. Proniká do časů prvních setkání s existenciálním světem skepse a marnosti i s prameny filozofie naděje. Dostává se až do doby, kdy se v seminářích prof. Richtera před námi rozevírala nejen paleta všech barev a odstínů uměleckých slohů a směrů, ale i tajemná sféra fenomenologie. Tu nás oslovovaly otázky bytí a času, problémy smyslu a cíle dějin, a ochutnávali jsme též v té době u nás zakázané – ovoce ze stromu poznání moderního umění. V tichosti jsme naslouchali i poetické rozpravy prof. Markalouse o vzdálených kulturách Asie v duchovně inspirativních hodinách estetiky. Pro Viléma Jůzu, jako pro nás pro všechny, byly tyto okamžiky zjevením. Vždyť jsme žili v době, kdy veškerý tisk si podřídila komunistická doktrína a mnohé fondy tehdejší Univerzitní knihovny byly nepřístupné. Vycházely jen statě psané v duchu marxismu, uznávající pouze dogma „socialistického realismu“. Snad jen „kádrová politika“ na olomoucké škole nebyla zpočátku tak nekompromisní jako v Praze. Nenašel se nikdo, kdo by udal například exkurzi, která za vedení prof. Richtera směřovala do ateliérů brněnských malířů Bohumíra Matala a Jánuše Kubíčka, kde se otevřeně hovořilo nejen o hodnotách moderního umění, ale též o výtvarné perzekuci a všech strastech neblahé doby.¹

Ač o rok starší, nastoupil Vilém ke studiu rok po mně, v r. 1950, neboť po maturitě se měl stát v Brně optikem.² Touha po poznání, zájem o umění a jistě i vrozený cit pro výtvarnou krásu, přivedly jej ke studiu na vysoké škole. Nejprve si zapsal obor matematiky a výtvarné výchovy na pedagogické fakultě, obor učitelského zaměření, ale záhy přestoupil na filozofickou fakultu, kde si zvolil obory dějiny umění a estetiky. Měli jsme štěstí, že se nám dostalo výborných učitelů. V Brně i v Olomouci přednášel dějiny umění náš přední badatel a moderně orientovaný člověk Václav Richter. Seminář estetiky vedl známý spisovatel, esejista, kritik a publicista Bohumil Markalous - John. Prvý nás vedl k systematické práci, přísně logickým vědeckým postupům, racionálním dedukcím a vybavil nás praktickými znalostmi pro budoucí povolání, druhý nás - ve své „životní estetice“ - směřoval naopak k niterným prožitkům. Ve svých spontánně formulovaných a poetických řečnických projevech i přátelských konzultacích otevíral nám pomyslné brány uměleckého edenu.

Můj přítel při zkouškách dosahoval během celého studia výborných výsledků. U většiny spolužáků však dlouho nezískával oblibu. Bylo to především pro impulzivní povahu a někdy až explozivní temperament a nezvykle velkou pracovní horlivost. Ta se projevovala i v hodinách vojenské přípravy. Vilémovi spolužáci tvrdili, že byl jediný, kdo bral vojenskou rádu a nařízení vážně, i když myšlenky dobového socialistického militarismu byly mu naprosto cizí. K nejbližším Vilémovým přátelům patřil hudebně orientovaný Jiří Sehnal a náš kolega Jaroslav Petrů, který na olomouckou školu přešel po politických nesnázích v Praze. Oba byli nesmírně kultivovaní, jemní a společensky uhlazení.

Jiří Sehnal po letech vzpomíná, že *Vilém měl vzácné porozumění pro hudbu a po celý život ho vzrušovala otázka stylových shod a rozdílů mezi vývojem výtvarných a hudebních slohů. Tento problém zajímal i mne a já jsem byl rád, že se od Viléma poučím o některých*

1. Vilém Jůza z počátku 90. let 20. století.

detailech dějin výtvarného umění. Nedá se spočítat kolik hodin jsme strávili v debatách na toto téma. [...] Vilém se při debatách často velmi rozhorlil a dokázal být k zastáncům jiného názoru až nesmírlivý. Mezi námi však i při rozdílnosti názorů panovala vždy vlídná pohoda.³ V pozdější Vilémově organizační vědecké práci proměnily se jeho vlastnosti – zvidavost, horlivost, pracovitost, pečlivost a důslednost – v cennou devízu.

Protikladem k Vilémově dynamice až prchlivosti byla Alena Škrobalová, pocházející z vážené lékařské rodiny, tiché, skromné, spíše introvertní děvče, vždy ohleduplné ke svému okolí. Snad podle zásady, že se protiklady přitahují, vytvořilo se mezi nimi nečekané a pevné pouto, ze kterého později vzešlo manželství. Alenka snad dovedla chápat a možná i usměrňovat značnou smyslovou emotivnost, až jistou anomálii, která byla výrazným znakem jejího muže po celý jeho život a spolu s ním sdílela skrytou religiositu. Zcela jistě byla jeho prvním velkým štěstím, především jako partnera vzájemných intelektuálních dialogů.

Štěstěna provázela našeho spolužáka nejen v osobním životě, ale i v badatelské činnosti, a neopouštěla jej ani později při jeho sběratelské práci pro galerii. Leč náhoda a Štěstěna prý přichází pouze k připraveným. Pracovní houževnatost, důslednost a bystrý postřeh zdobily i mého přítele. V době, kdy se jiný náš spolužák bezvýsledně zabýval olomouckou sochařskou rodinou Zürnů, nalézal Vilém v archivu již dokumenty, které poukazovaly na

2. Vilém Jůza (třetí z pravé strany) na zahradě u prof. Markalouse (vlevo) v Olomouci na neoficiálním semináři z estetiky, za účasti prof. Trosta (stojící), paní H. Šmahelové (vedle něj), Markalousova asistenta R. Chadrabý (zcela vpravo), Jana Baleky (vedle něj) a Jiřího Sehnala, který snímek pořídil.

zdejší působení známého rakouského barokního sochaře Michala Zürna. Jeho objevy byly později zveřejněny a přijaty i zahraniční literaturou.⁴ Štěstí, v podobě zaprášené bedny s písemnými doklady na farské půdě, přálo Vilémovi i při autorském určení nádherné pozdně barokní sochařské výzdoby kostela v Kopřivné na Šumpersku, která nás, spolu s asistentem Ivo Krskem, při objevu během soupisu architektury v r. 1951, doslova fascinovala. Práce Viléma, který se tématu o sochaři Ignáci Güntherovi v Kopřivné chopil, doznala opět širšího mezinárodního ohlasu.⁵ I při pozdější akviziční činnosti oslovovala Viléma Jůzu Štěstěna nejednou. Vzpomenu například událost, kdy pro ostravskou galerii získal vynikající pastel Jana Zrzavého a dílo v poslední vteřině zachránil před zničením, když majitelka chtěla *zaprášený* obraz očistit mokrým hadrem. A nebyly to jen rozsáhlé znalosti a bezmála detektivní pátrání, ale i značná dávka štěstí, které jej přivedly k bezpočtu dalších akvizic, kterými obohatil ostravské sbírky.

Již jako student podílel se i Vilém Jůza na soupisech architektury pod vedením prof. Václava Richtera. Byla mu určena část východomoravského regionu, do něhož spadal uherskohradištský okres. Patrně již tehdy, když na kole projížděl půvabným vinorodým krajem, rozbušilo se jeho srdce nadšením pro malebný region a jeho krásy i pro pamětihodnosti Uherského Hradiště. V městě přetékajícím krásami baroka, tolik blízkého Vilémova srdce, našel pak dlouhodobě zalíbení i trvalý niterný vztah.

Badatelskou problematiku řešil můj přítel zpočátku ve spolupráci se svojí první ženou, která byla dokonale vybavena jazykovými znalostmi a jako historička i praxí v archivnictví, v oboru, ve kterém pak řadu let pracovala. Výsledkem vzájemných úvah a debat byla i její objevná diplomová práce.⁶ Oba se později podíleli na – dodnes aktuální – monografii o Uherském Hradišti, vydané poprvé r. 1957 a podruhé v r. 2003.⁷ Ve spolupráci s manželkou pracoval Vilém za pobytu v Uherském Hradišti několik let na obsáhlém díle o vývoji olomouckého zlatnictví od 16. do 18. století. Dílo zůstalo bohužel rozpracované. Při pořádání písemné pozůstalosti redaktora Františka Kretze v Uherském Hradišti objevil Jůza soubor dopisů, které si tento hradištský milovník umění vyměnil s Antonínem Slavíčkem a vnesl tak do uměnovědy nové poznatky o našem slavném malíři.⁸ Celá série jeho nových postřehů a objevů je uložena ve výstavních katalozích uherskohradištského Slováckého muzea. Do kolektivu předních moravských badatelů v oblasti starého umění, zejména moravského baroka, se Vilém Jůza zařadil v r. 1965 účastí na monografii i umělecko historickém vývoji města Kroměříže i dalšími odbornými statěmi.⁹ Již v prvních letech pobytu v Uherském Hradišti byl můj kolega všeobecně považován za platného člena umělekohistorické obce, aniž by jeho jméno zdobil akademický titul. Náš ročník byl totiž poslední, ve kterém několika z nás bylo (díky iniciativy prof. L. Fischera) po ukončení studia diplomem a vyznamenáním, dovoleno odevzdat disertační práci, složit „malé“ a „velké“ rigorózní zkoušky a dosáhnout tak doktorátu filozofie. Vilém paradoxně mohl získat pouze diplom s označením typu studia: *promovaný historik umění* (označení, které patřilo vlastně až za jméno). Jedinou výhodou jeho ročníku bylo, že do zaměstnání nastoupil o rok dříve než my, protože vojenský výcvik prodělal již během studia.¹⁰

Po nástupu na místo ředitele okresního muzea v Uherském Hradišti v r. 1955 – bylo to krátce nato, co instituce přešla pod správu ONV a měla se profesionalizovat – počal Vilém Jůza rozvíjet badatelskou činnost. Na veškerou práci byl zpočátku sám. V muzeu byla zaměstnaná pouze uklízečka a na zlomkové úvazky dva důchodci, topič a dozorce. K příležitosti 700. výročí založení města měl Vilém v muzeu vytvořit novou expozici o vývoji Uherského Hradiště. Tento úkol zdárně splnil. Od r. 1958, spolu s novým odborným pracovníkem, kolegou - etnografem Josefem Jančářem, na moderním základě budoval muzejní depozitáře a připravoval etnografický a památkový výzkum regionu.¹¹ Hlavní doménou snah Viléma Jůzy byly umělecké výstavy a po čase i budování výtvarné galerie. Jako nestranič a nonkonformně orientovaný člověk inklinující k modernímu umění neměl lehkou pozici. Vzpomínám si, že ještě dříve než jsem v říjnu r. 1958 nastoupil do krajské galerie, resp. Krajského muzea ve Zlíně, instituce metodicky nadřazené okresním muzeím, musel

jsem vzdorovat požadavku na uveřejnění záporné kritiky v tisku na *formalistickou* výstavu Vladislava Vaculky, zorganizovanou Vilémem. Tou měly získat legitimitu politické snahy místních funkcionářů v Hradišti o jeho propuštění.¹² I když se soudruzi ode mne kritiky nedočkali, výstava byla první temnou skvrnu na přítelově „kádrovém profilu“. Nicméně již v následujícím roce uskutečnil Jůza další výstavu moderních obrazů, tentokrát z malířského ateliéru (opět doktríně *socialistického realismu* vzdáleného autora), Vladimíra Vašíčka.¹³

V té době probíhaly již přípravy na velkou expozici *Umělecké památky východní Moravy*, instalovanou o rok později ve zlínském Domě umění. Organizoval ji náš spolužák Jaroslav Petrů. Vilém se na ní podílel oddílem o barokním a lidovém umění.¹⁴ Již dříve, vedle kolegy Petrů, byl Vilém Jůza spoluiniciátorem i umělecko historického sborníku *Umění a svět* (vydávaného zlínským Krajským muzeem), jenž se měl stát publikační platformou především olomouckých žáků prof. Richtera. Vilémův ročníkový spolužák z vysoké školy, absolvent oboru hudební věda a estetika, Jiří Sehnal na tuto akci vzpomíná: *Jsem vděčný Jaroslavovi a Vilémovi, že mne jako knihovníka Výzkumného ústavu zelinářského přinutili, abych začal publikovat ve svém oboru. Byl jsem donucen, abych pracoval s prameny a zůstal věrný hudební historii. Zpočátku jsem byl bezradný, ale nechtěl jsem přátelům odmítnout. Dnes jsem jim hluboce vděčný za to, že mi pomohli najít vlastní cestu v hudebně historickém výzkumu a že jsem nezůstal bezvýznamným úředníkem.*¹⁵

Mladší generaci je nutno připomenout, že vydávání podobných sborníků v krajském centru a pravidelné pořádání výtvarných výstav v okresních střediscích, zdejší regiony dosud neznaly. V Uherském Hradišti pokračoval náš kolega každoročně v organizaci celé řady základních i putovních výstav o nichž se dovídáme z muzejního sborníku Slovácko. Z množství akcí lze komentovat jen několik nejvýznamnějších.

V září 1960 se Vilém přihlásil k programu moravsko-slovenské vzájemnosti a umožnil výstavní debut našemu vrstevníkovi, slovenskému grafikovi pocházejícímu z Moravy, Janu Lebišovi. Byl to absolvent Hložníkovy ateliéru z bratislavské Vysoké školy výtvarného umění, který se úspěšně začlenil do aktuálního proudu slovenské výrazové grafiky. Dílu mladého autora věnoval Jůza výstavní prostor muzea i v následujícím roce, kdy uskutečnil posmrtnou výstavu tragicky zesnulému sochaři Evženovi Macků, pražskému žáku J. Laudy a V. Markovského, který se vydal maillolovsko – despiauovskou cestou.¹⁶ V r. 1963 se Vilém zabýval tvorbou uherskohradištské výtvarné osobnosti, sochaře a grafika Jiřího Jašky, někdejšího Mařátkova žáka, jehož časnou tvorbu poznamenal pobyt umělce v Paříži. Výsledkem práce nebyla jen retrospektivní výstava, ale především náročný soupis umělcova díla.

Víceletou pozornost věnoval náš přítel průzkumu uměleckého materiálu v soukromých sbírkách regionu, především pak prací národního umělce Antonína Procházky. Tato činnost dospěla k svému horizontu objevnou výstavou celostátního významu A. Procházky ze soukromých fondů, především z majetku sběratele J. H. Štěrbý. Nelze přehlédnout, že v katalogu výstavy byl poprvé zdůrazněn vztah umělce k orfistickému malířskému programu.¹⁷ Vernisáž se odehrávala již v nových výstavních prostorách galerie, v budově tzv. Staré pošty, nově restaurované za značného přispění brněnského Střediska státní památkové péče a ochrany přírody, kde měl Vilém největšího příznivce ve zmíněném mladším kolegovi a příteli, úspěšném badateli a publicistovi Jaroslavovi Petrů.

Pečeť objevnosti a původnosti nesla rovněž výstava - do té doby téměř neznámého malíře - umělce, jehož životní osud byl spojen s Uherským Hradištěm. Byl to Miloš Boria, jemuž se tak dostalo poprvé odborně fundovaného katalogu s charakteristikou všech vývojových sekvencí jeho celoživotního díla.¹⁸ Umělcova tvorba byla tak poprvé zařazena do celonárodního výtvarného kontextu. Když po mnoha letech byly Boriovy obrazy začleněny do většího výstavního souboru v Praze a umělce si povšimla širší odborná veřejnost, objevný text hradištské výstavy nebyl bohužel ani zmíněn. Výstavu jsem z Uherského Hradiště převzal a reorganizoval v hodonínském Domě umění. Naše vzájemně odborná spolupráce se datovala již od r. 1962, kdy jsme s Vilémem v Hodoníně uskutečnili výstavu monumentální tvorby uherskohradištského malíře, sochaře a muralisty Vladislava Vaculky, jeho návrhů, gobelínů

3. Vilém Jůza v rozhovoru s manželkou ředitele na vernisáži výstavy v Domě umění v Hodoníně asi v r. 1965.

a kartonů k nástěnným realizacím v keramice. Později pro hodonínskou galerii připravil Vilém soupisový katalog Vaculkova grafického díla¹⁹ a katalog grafických prací, v té době začínajícího grafika Petra Kryštofa.²⁰

Petr Kryštof pocházel z Místřína. V době studia na uměleckoprůmyslové škole v Hradišti často navštěvoval Vilémovu rodinu. Čerpal znalosti z bohaté knihovny, dlouho do noci diskutoval o umění a patrně i na základě Vilémovy nesmlouvavé a příslovečně ostré kritičnosti se jeho grafika rychle vzezpjala k působivé poetické imaginaci. Platným členem podobných debat bývali i nejbližší hradištsí přátelé Vilémovy rodiny, manželé Vaculkovi. Při jednom rozhovoru s Vilémem, krátce před jeho odchodem do Ostravy, zrodila se naše společná myšlenka uskutečnit výstavu mladých, nekonformně smýšlejících umělců, kteří mají vztah k jihomoravskému regionu. Tak se v r. 1965 uskutečnila první akce nazvaná *Setkání 65*, která měla po dvou letech v Hodoníně reprízu (*Setkání 67*) a v r. 1969 se *Setkání* realizovalo i v Uherském Hradišti, kde se organizátorem akce stalo Slovácké muzeum.²¹ Poslední výstavu jsem zahajoval již jako člen učitelského kolektivu olomoucké univerzity. Lituji, že přátelský kolektiv s umělci, který měl na mysli renesanci výtvarné kultury regionu jihovýchodní Moravy, se brzy rozešel. Myšlenka však našla pokračování v hodonínských výstavách *Mladá setkání* a ve společných akcích se Slováckým muzeem, jako byla například souborná výstava životního díla Bohumíra Matala.²²

Patrně nejvýraznější „poselství krásy“ zanechal Vilém Jůza v Uherském Hradišti ve zmíněné barokní budově, které se říkalo Zbrojnice nebo Stará pošta. Zde vytvořil regionálně orientovanou expozici malířství a sochařství. Myšlenkou vybudovat galerii se zabýval řadu let. Již ve zprávě o působení muzea v r. 1960 psal ve Slovácku o rozšiřování grafické sbírky, o záměru obrazových akvizic i o stavebních pracích na historické budově, někdejší pošty, určené pro budoucí galerii.²³ Úspěšné dovršení kulturního záměru v r. 1963 souviselo pak s jmenováním mého agilního kolegy členem Ústřední muzejní rady při Ministerstvu kultury v Praze.

Záhy se však objevilo nebezpečí v podobě myšlenky přestěhovat do budovy celé muzeum a z původní muzejní budovy vytvořit Dům Pionýrů. Definitivně mělo o tom rozhodnout

jisté stranické zasedání. Muzeum bylo zachráněno jen díky tomu, že během dvou měsíců se etnografovi Josefu Jančárovi podařilo oživit provoz muzea dlouhodobou výstavou národopisného obsahu.

Druhou, dodnes platnou devízou iniciativy, v té době již třicetiletého historika umění, byl vznik periodika *Slovácko*, které založil a vedl spolu s Josefem Jančářem a redakční radou. Tak byl otevřen prostor pro publikování výsledků výzkumů regionálního i nadregionálního významu v oblasti historie, etnografie, archeologie i historie umění.²⁴ Do *Slovácka* přispívala i Vilémova žena, která v té době pečovala již o jejich syna Martina a prodělávala strastiplné chvíle občasného odloučení od rodiny při léčbě vleklé choroby. Její stav zhoršovalo i vědomí, že její pracoviště, okresní archiv, spadá pod neblaze proslulé Ministerstvo vnitra.

Na rodinu doléhal rovněž nepříznivý politický vývoj, jemuž Vilém nedovedl trvale vzdorovat. Naopak, při své impulzivité, často přiléval oleje do ohně. Jen pro malou ilustraci vzpomenu jednu z více epizod, která se odehrála když Vilém Jůza, jako nesporná osobnost místního kulturního dění, byl přizván k nějaké oslavě - snad to byly pětapadesátiny - k významnému politickému činiteli kraje, malíři Vladimíru Hrochovi. Při návštěvě hostů v jeho ateliéru, když Vilém uviděl i množství drobných krajinek (tzv. „dékápek“), určených pro výzdobu nějakého hotelu, se nezdřel a Mistrovi na odloženou paletu ostentativně přilepil drobnou minci s výstižnými slovy: *aby Mistr měl stále na očích proč vlastně maluje*.

Politická situace vyvrcholila snahou stranických orgánů, aby muzejní instituci řídila „politicky spolehlivá“ osoba, tedy člen KSČ. Shodou okolností bylo to v době, kdy historika umění hledala ostravská galerie a uvolnilo se i místo na ostravském středisku památkové péče. Změna působiště nabízela mému příteli i jeho rodině jisté výhody. Snad to nebyla ani velká ztráta finanční. Vždyť „dělnická třída“ určovala plat neangažovanému intelektuálovi na vedoucím místě v okresní instituci sotva třetinu částky, jakou byla mzda nekvalifikovaného nádeníka.²⁵

Po odchodu z Uherského Hradiště našel bývalý ředitel Slováckého muzea plně využití svého nemalého odborného potenciálu na místě odborného pracovníka Krajské galerie v Ostravě. Jeho žena na úseku památkové péče byla spokojená, leč její choroba se nadále zhoršovala až k tragickému závěru v r. 1970.

Odchod z jižní Moravy znamenal pro Viléma Jůzu bohužel i ztrátu možností pokračovat v celoživotním díle, jehož cílem bylo zpracování umělecko historické problematiky barokní skulptury na Moravě. Tehdejší politicky angažovaný ředitel galerie v Ostravě neměl pochopení pro činnost, která se bezprostředně netýkala programu galerie. Rozpracovaný elaborát, který již překračoval rovinu heuristického bádání zůstal tak uzavřen ve více než patnácti šanonech, o kterých až dosud nevěděl snad nikdo kromě rodiny a nejbližších přátel.

Prvním úkolem, který si můj přítel na novém působišti uložil, byla sbírkotvorná práce související s průzkumy materiálů soukromých sbírek v regionu i v Praze a Brně. Na tomto základě počal rozvíjet činnost, jejímž cílem bylo vybudování expozice **evropského malířství**. Ucelený soubor rozhodl po šesti a opětovně po patnácti letech ve výstavních katalozích²⁶ a v devadesátých letech mohla ostravská galerie vytvořit již specializované výstavy *Španělsíí umělci pařížské školy* (1992) a *Německá zastavení, příspěvek k problematice německého malířství v Čechách a na Moravě* (1996).²⁷ Další soubor, který se ostravské galerii, díky Jůzovy akviziční práce, podařilo vytvořit, se týkal vývoje ruského malířství. Díla tohoto zaměření bylo možno vystavit již v r. 1977 za doprovodu katalogu *Ruské malířství ze sbírek GVU v Ostravě*.²⁸

Zásluhou Viléma Jůzy byla provedena řada akvizic i pro ucelení sbírky **českého umění**. Soubor českého umění 19. století byl veřejnosti v celé šíři představen v r. 1988 na výstavě *České malířství 19. století ze sbírek SMGVU v Ostravě*, kterou doprovázel odborně fundovaný katalog z pera V. Jůzy.²⁹ Přínos k poznání našeho umění 19. století znamenal i příspěvek V. Jůzy na sympoziu pořádaném Univerzitou Karlovou v Praze, kde vystoupil s objevným tématem *Tvorba obrozeneckého slezského malíře Jana Winklera*. Snad ještě pozitivnější roli sehrál Jůza vytvořením sbírky českého umění 20. století a jako autor statě *Minulost a dnešek*

galerie v Ostravě (1968), na jehož základě se v Ostravě v tomtéž roce uskutečnil celostátní seminář k problematice budování sbírek 20. století. Mnoho v tomto směru naznačuje i stať, *Sbírky galerie výtvarného umění v Ostravě*, otištěná u příležitosti 70. výročí existence této významné ostravské instituce.³⁰

Pro badatelskou práci poskytovalo nejširší prostor staré umění v evropském a českém malířství. Nové akvizice získané pro ostravskou galerii i staré fondy podroboval V. Jůza soustavnému průzkumu. Na základě studia literatury i přímých komparací a nejednou též díky své neomylné intuici, docházel k plně zdůvodněným závěrům, a tak se galerijní sbírka obohacovala o díla zvučných jmen, jako je Domenico Fetti, Hans von Aachen, Francesco Ruschi, Viviano Codazzi, Hendrik van Balen a další. Nová zjištění a atribuce obrazů publikoval Jůza v ostravském *Kulturním měsíčníku* v letech 1988–1998, v měsíčníku *Galerie*³¹ a v příspěvcích pro čtvrtletník ostravské galerie.³²

Na základě obsáhlé heuristické práce přistupoval náš kolega i k zpracování šumperské Lukaseovy grafické sbírky, obsahující rozsáhlý soubor díla Václava Hollara,³³ k soupisu díla Adolfa Kašpara³⁴ a zejména pak k novému hodnocení tvorby malíře a grafika Ferdiše Duši.³⁵ Bohužel monografie tohoto neprávem opomíjeného malíře a výrazného představitele naší sociální tvorby dvacátých let zůstává v nedokončeném rukopise.

Samostatnou a dosud nedoceněnou kapitolou díla V. Jůzy zůstává jeho pozornost současnému umění. Vyčteme ji nejen ze statě, ve které poprvé zhodnotil široké období našeho výtvarného dění padesátých let,³⁶ ale i z početných textů otištěných v katalogích výstav současných českých, polských a slovenských umělců, zejména autorů severomoravského regionu.³⁷ Ve své publikační činnosti se nejednou vrátil i k jihomoravským autorům.³⁸ Pokud si uvědomíme, že desítkám výstavních katalogů předcházela rovněž průzkumná práce, vyhledávání pramenů a materiálů v soukromí a především organizační činnost a nakonec i vlastní instalace výstav, a že vedle těchto pracovních povinností již od r. 1967 působil náš přítel jako soudní znalec, pak si uvědomíme, že odborné a galerijní práci věnoval nejen veškerou náplň pracovní doby, ale i převážnou část volného času. Sbírkou ostravské galerie, které se Vilému Jůzovi staly jeho „druhým já“³⁹ zhodnotil naposledy ve sborníku vydaném k 70. výročí existence tamního Domu umění.

Ve své badatelské a osobní činnosti nespolehal Vilém Jůza jen na svojí neomylnou a osvědčenou intuici. Každé výtvarné dílo, kterým se zabýval ověřoval z různých hledisek,

4. Vilém Jůza (uprostřed) před vernisáží výstavy V. Vašíčka v galerii Chagall v Ostravě 1. 3. 1993 s kolegou J. Malivou (vpravo) a autorem výstavy.

zkoumal jeho ikonografický význam, původ, společensko historickou souvislost a slohovou povahu. Určoval jeho charakter na základě údajů z literatury i dostupných archivních pramenů a podroboval je vždy důkladnému komparativnímu rozboru. Bohužel řadu poznatků uchovával jen ve své paměti.

V osobním životě se můj přítel cítil v Ostravě zpočátku osamocen. Ani jednomu z tamních dvou historiků umění nedůvěřoval. Jednomu jako bývalému straníkovi (později uvedenému pod krycím jménem - snad ne zcela oprávněně - v Cibulkových seznamech), druhému, jako stranickému prominentovi, který studium „dovršil“ v Sovětském svazu. Obklopoval se spíše přátelským okruhem moderně cítících ostravských výtvarníků a těšil se ze setkání s dávnými přáteli, ke kterým později přibyl pražský historik umění Jaroslav Neumann. Od září r. 1967, kdy jsem přešel do Olomouce, měli jsme k sobě nejbliže, a často jsme se podíleli nejen na odborných problémech, ale sdělovali jsme si vzájemně též své osobní radosti a strasti.

S nadšením se Vilém obracel i k ostatním svým kolegům, ke kterým patřili Jaroslav Petruš a Jiří Sehnal. Živě na to vzpomíná Jiří: *V roce 1972 došlo k nezapomenutelnému setkání naší trojice. Ostravské muzeum slavilo výročí sto let od svého založení. Zúčastnil jsem se oslav jako člen delegace Moravského muzea. Zažil jsem tu po mnoha letech radostné setkání se svým milovaným profesorem Schreiberem a přítomný Vilém mi nabídl, že mi druhý den ukáže své poslední akvizice v galerii, na které byl právem hrdý. Druhý den mi oznámil, že je v Ostravě i Jaroslav a že má pro nás na celý den program. [...] Byl překrásný jarní den. Po krátké návštěvě galerie nás Vilém odvezl autem do Beskyd na svou chalupu. Byl jsem jako u vidění [...] Polovinu rázovitého valašského stavení obývali ještě původní obyvatelé. Voda přitékala vydlabaným korytem ze studánky, u vchodu v boudě ze starého sudu dobrácký pejsek, v chlévě byla kravička. Část domu, kterou obýval Vilém, byla zřízena s vybraným citem k původnímu zařízení, doplněna obrazy na skle, barokní truhlou a záclonkami. Byli jsme naráz jako v jiném světě. Dokonale jsme si rozuměli, vyprávěli o svých osudech, tužbách a reálných možnostech. Všichni jsme se cítili šťastni jako málokdy v životě a všechny starosti z nás spadly. K večeru nás Vilém odvezl zpět do Ostravy na vlak. [...] Na Vilémově chalupě jsem v následujících letech prožil se svou ženou dvě krátké, ale nádherné dovolené, které končily velkolepým pohoštěním u Jůzů v Ostravě.*⁴⁰

Ani v Ostravě se náš přítel nezprostil různých protivenství vyplývajících z jeho odmítavých postojů k totalitnímu režimu a jeho důsledkům, zejména pak v sedmdesátých letech, poté, co po okupaci sovětskými vojsky na jedné vernisáži veřejně tlumočil známou rezoluci Sjezdu spisovatelů. Bylo mu zakázáno publikovat a veřejně vystupovat. Pod řadou akcí nesmělo být jeho jméno uvedeno. Oleje do ohně přiléval nevědomě opět v r. 1982, když čelní představitel Slovenska, Petr Colotka při své soukromé návštěvě (kterou chtěl uskutečnit inkognito) Hložníkovy výstavy v ostravské galerii si vyžádal odborný doprovod Viléma Jůzy, jako organizátora výstavy, po Hložníkově výstavě v galerii. Důtka mu byla udělena za to, že návštěvu neohlásil nadřízeným orgánům. Ale i tehdy Štěstěna zakročila a vše skončilo, aniž došlo k nejhrošímu.

Též při řešení osobní situace, když v r. 1970 s dorůstajícím synem zůstal Vilém sám, volil šťastně. Jeho druhá žena Ludmila byla absolventkou dějin umění na brněnské univerzitě. Svému muži poskytla opět bezpečné a šťastné rodinné zázemí a klid pro práci. Pro odbornou činnost manžela měla plné pochopení a sama pracovala později v ostravské galerii. K výtvarnému zájmu vedla i jejich syna Jiřího, který pak po dokončení vysokoškolského studia nastoupil na uvolněné místo po svém otci v Domě umění v Ostravě.

Když se u Viléma náhle, během zájezdu po Itálii, projevila velmi vážná choroba, která si vyžádala náročnou několikahodinovou operaci, jež proběhla úspěšně a bez jakýchkoliv následků, stála u něj ona příslovečná Štěstěna naposledy. Opustila ho v osudném okamžiku, v ranních hodinách 5. března 1998, během srdečního záchvatu, ve chvíli, kdy to nikdo nečekal.

Poznámky:

- 1 Dnes významný hudební vědec, Prof. PhDr. Jiří Sehnal, CSc. na jednu z exkurzí semináře dějin umění vzpomíná: *Ač jsem byl z jiného oboru, zúčastňoval jsem se rád odborných exkurzí, které organizoval prof. Richter pro své posluchače. Vzpomínám si, že jsme jednou, snad v roce 1953, navštívili ateliér Bohumíra Matala v Brně. Vilém byl Matalovými obrazy tak okouzlen, že si hned od něho koupil menší obrázek, tuším že na splátky. Mně se obraz zdál příliš temný a depresivní, ale Vilém byl na něj velmi hrdý a umístil jej ve svém studentském bytě na čestném místě. Myslím, že to byl první obraz, který si Vilém pořídil v době, kdy nemohl tušit, kolik obrazů mu později projde rukama.* (Tato i další citace jsou z dopisu zaslaného autorovi textu 18. 1. 2005.)
- 2 Vilém Jůza (Znojmo 13. 6. 1930 – Ostrava-Třebovice 5. 3. 1998) pocházel z venkovské rodiny žijící v Chrlicích. Tehdy to byla ještě menší vesnice nedaleko Brna. Jeho matka pracovala střídavě v domácnosti nebo jako dělnice. Otec působil u ČSD jako strojuvůdce. Rodina byla křesťansky založená a Vilém po vyučení nastoupil duchovní dráhu v kněžském semináři v Litoměřicích. Po zrušení školy byl povolán na vojnu a zařazen do pracovní technického praporu. V témž roce vykonal však maturitní zkoušku na státní škole RG v Brně a mohl být tak dodatečně přijat na vysokou školu. Jeho studium v semináři i krátkodobý pobyt u neblahého PTP zůstal našťáší „kádrovákům“ utajen.
- 3 Z dopisu cit. v pozn. 1.
- 4 Vilém Jůza (dále V. J.), Moravské dílo Michala Zürna, *Umění VIII*, Praha 1960, s. 246 a n., dále viz: *Die Bildhauerfamilie Zürn 1585-1724*, Schwaben-Beyern-Mähren-Österreich; Výstavní katalog se souborem statí: *Ausstellung der Landes Oberösterreich*, Braunau am Inn 1979 a další. K problematice tvorby kremsmünsterského sochaře se V. J. vrátil v r. 1985 v příspěvku na sympoziu *Historická Olomouc a její současné problémy*, týkající se ideové koncepce kroměřížské Květné zahrady a výzdoby tamní kolonády (V. J., *K otázce ideového konceptu Květné zahrady v Kroměříži*, in: *Historická Olomouc a její současné problémy V*, Olomouc 1985, s. 287 až 296), rozpracovaném v článku: V. J., *Květná zahrada v Kroměříži*, in: *Památky a příroda* 8, Praha 1990, s. 458 a n.
- 5 V. J., *Farní kostel Nejsvětější Trojice v Kopřivné a jeho výzdoba*. Olomouc 1955, diplomová práce, Týž, *Neznámé dílo Ignáce Günthera*. ČSPSČ LXII, Praha 1954, s. 184 n., týž, *Neznámé dílo Ignáce Günthera na Moravě*. Uměleckohistorický sborník *Umění a svět I*, Gottwaldov 1956, s. 46–60, viz dále: G. Woeckel, E. Herzog, *Ignaz Günthers Frühwerk in Kopřivná*, (Geppersdorf) ČSSR I, II, Pantheon 24, München, 1966; A. Schönberger, *Festschrift C Hernmarc*. Stockholm 1966; D. Heikamp, *Ignaz Günther*, Fratelli Fabri, Milano 1966, H. Keller, *Die Kunst des 18. Jahrhunderts*, in: *Propyläen Kunstgeschichte X*, Berlin 1971.
- 6 Alena Jůzová, *Počátky italské renesance na Moravě*, Olomouc 1956, diplomová práce FF UP v Olomouci, publikováno zkráceně v *Uměleckohistorickém sborníku Umění a svět I*, Gottwaldov 1957 na s. 22–29 v statí: Alena Jůzová–Škrobálová, *Zámecký portál v Tovačově a jeho místo v renesanční moravské architektuře*.
- 7 Alena Jůzová, V. J., *Uherské Hradiště. Monografie o stavebním a uměleckém vývoji města*, Gottwaldov 1958, dtto, 2. rozšířené vydání Spolek přátel literatury a knihy, Uherské Hradiště 2003, 82 s.
- 8 V. J., *Dopisy Antonína Slavíčka Františku Kretzovi*, in: *Umění IX*, Praha 1961.
- 9 V. J., I. Krsek, J. Petřů, V. Richter, *Kroměříž*. Kroměříž, Praha 1963. K drobným odborným statím patří tituly: V. J., *Ze soupisu uměleckých památek - Barokní socha v Pitíně*, *Zprávy krajského muzea v Gottwaldově*, 6, s. 1, 1957 a V. J., *Materiál k Uherskohradištské topografii (Umělecké zařízení piaristického kostela ve Strážnici*, *Slovácko* 4, 1956, s. 234. Výčet není zdaleka úplný.
- 10 Absence titulu kolegovi nevadila ani v pozdějších dobách, kdy akademické tituly byly zbaveny ódia „buržoasního přežitku“, a byly obnoveny a inflačně udělovány i na základě jediné zkoušky. Teprve když při soudně znalecké praxi v Ostravě začal Vilém narážet na nedůvěru u státních orgánů, kterým pod úředním dokladem znaleckého posudku chyběl akademický titul, předstoupil, ač ne rad, před komisí na olomoucké katedře teorie kultury. Když podrobně vyprávěl o obsahu a smyslu Šaldova článku *Násilník snů* z r. 1905, a dalších Šaldových statí o výtvarném umění, vyvolal údiv, leč jeho odvážné, ale netaktické prohlášení, že „v současné době u nás neexistuje výtvarná kritika,“ vyvolalo rozpaky. Před konečným verdiktem převážně „uvědomělé“ komise bylo nutno tento pravdivý výrok složitě omlouvat a zdůvodňovat.
- 11 Na tuto dobu vzpomíná po letech PhDr. Josef Jančář: *V kotelně jsme si společně zřídili fotokomoru*,

- kde jsme vyvolávali snímky z výzkumu. Fotoaparáty jsme používali vlastní, muzeum žádné nemělo. I většinu manuálních prací prováděli oba odborní pracovníci sami: Na první etnografickou výstavu měli jsme panely z hobry, kterou jsme museli sami tapetovat. Chodili jsme do práce často v montérkách. Dokládá to humorná příhoda z vlaku, když jsme jeli s tříletým synkem k rodičům. Spolucestující se ho ptali co dělá maminka. Odpověděl, že léčí děti. A na otázku co dělá tatínek řekl: „Uklízí v muzeu“.
- 12 Výstava proběhla v květnu 1958.
  - 13 Výstava se konala rok po umělcově výstavě v Galerii Československého spisovatele v Praze, od 2. srpna do 6. září 1959. Poté byla přenesena do výstavních sálů Knihy na České ul. v Brně.
  - 14 *Umělecké památky východní Moravy, Dům umění Galerie výtvarného umění v Gottwaldově*, 27. 3.–30. 4. 1960. (Katalog a výstavu připravili: Prom. hist. umění Ant. Grůza, prom. hist. umění Vilém Jůza, prom. hist. a PhDr. Jos. Maliva a prom. hist. umění Jaroslav Petřů.)
  - 15 Cit. viz pozn. 1. Jednalo se o state: Jiří Sehnal: *K otázce českých skladatelů v kroměřížské kapele biskupa Karla Liechtensteina-Castelkorna*, in: *Uměleckohistorický sborník UMĚNÍ A SVĚT I*. 1956, Gottwaldov 1957, s. 30–45 a Jiří Sehnal: *Pohled do instrumentáře kroměřížské kapely XVII. a XVIII. století*, in: *UMĚNÍ A SVĚT*, uměleckohistorický sborník II.–III., Gottwaldov 1959, s. 53–101.
  - 16 Výstava probíhala od 10. 9. do 15. 10. 1961 a doprovázel ji katalog se seznamem převážně části umělcova díla.
  - 17 V. J., *Národní umělec Antonín Procházka – Obrazy a kresby z let 1904–1944*, Galerie výtvarného umění v Uherském Hradišti, říjen–prosinec 1963, nestr. (24 stran). K problematice se autor vrátil v r. 1982 v katalogu výstavy ostravské galerie: *Antonín Procházka. Výstava k 100. výročí umělcova narození*.
  - 18 V. J., *Miloš Boria. Obrazy a kresby*. Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1964.
  - 19 V. J., *Vladislav Vaculka – Soupis původní grafiky*. Malá řada 4, Dům umění v Hodoníně, Hodonín 1967, 36 stran.
  - 20 V. J., *Kryštof. Soupis původní grafiky*. Malá řada 1, Dům umění v Hodoníně, Hodonín 1965, 24 stran.
  - 21 *Setkání 69*, Slovákcké muzeum v Uher. Hradišti, září 1969. Odpovědný redaktor PhDr. Josef Jančář, CSc., připravil: PhDr. J. Maliva, organizace výstavy: Vilém Jůza, J. Maliva a Jana Pyšná. Vilém Jůza byl autorem doprovodného textu první výstavy – *Setkání 65* – (V. J., *Hra z otevřených karet, aneb místo úvodu*. Dům umění v Hodoníně, Hodonín květen–červen 1965.)
  - 22 *Bohumír Matal, souborná výstava*. Red. katalogu a text resumé: J. Maliva, text: Z. Kudělka. Dům umění v Hodoníně, Dům umění města Brna a Oblastní galerie v Gottwaldově ve spolupráci s krajskou pobočkou SČSVU Brno. Výstava probíhala souběžně v Domě umění v Hodoníně a v Galerii Slovákckého muzea v Uher. Hradišti od května do července 1966, v listopadu a prosinci 1966 v Domě umění v Brně a od ledna do března 1967 v Domě umění v Gottwaldově.
  - 23 V. J., *Slovákcké muzeum v roce 1960*, in: *Slovácko 1961*, Uherské Hradiště 1961, s. 143–144.
  - 24 Publikování odborných poznatků musel předcházet, zejména v etnografické oblasti, průzkum v terénu. Byl téměř nemožný v oblastech odlehlých od dopravní sítě. Na malou epizodu s nezbytným „prvním dopravním prostředkem muzea“ vzpomíná J. Jančář: *Když jsme šli na ONV na oběd, uviděl jsem v garáži nepojízdný motocykl. Zašel jsem za vedoucím dopravy s tím, že je škoda nechat stroj bez užitku a že bychom ho potřebovali v muzeu. Kupodivu jsem dostal objednávku na opravu. Jakmile byl stroj opraven, začali jsme ho využívat k cestám na výzkum. Sám jsem moc jezdit neuměl, ale jednou v neděli jsem zaučil i Viléma. Když si vyzkoušel jak se přidává plyn a řadí rychlost, rychle nastartoval motorku, já sedl za něho. Při svém temperamentu přidal plyn natolik, že motorka udělala stojku, já spadl a Vilém, který nepustil motorku ani plyn se několikrát otočil s koleny na zemi. Naštěstí to odnesly jen jeho nedělní kalhoty.*
  - 25 Absolvent vysoké školy měl v té době měsíčně asi 980 Kč a naději, že za šest let bude mít o 200 Kčs víc. Vilém Jůza, po nástupu druhého odborného pracovníka, dostával kromě toho funkční příplatek za vedení muzea 100 Kčs. V letech studia vydělávali jsme o prázdninách jako pomocníci u zedníků měsíčně vždy více než 2 000 Kčs.
  - 26 V. J., *Evropské malířství ze sbírek Galerie výtvarného umění v Ostravě* (dále GVU v O.), Ostrava (dále O.), červen 1970. Některá díla určil autor jako práce Francesca Rizzo da Santa Croce, Domenica Fettiho, Viviana Codazzigho, Franc. Ruschiho, Hendrika van Balena, Giov. Batt. Ruoppola, Franse

- Ryckhalse. K novým akvizicím, získaným V. Jůzou, patřila díla Ryckhalse, Codazziho, Ruschiho, Balena, D. Tenierse ml., Reynoldse, Kupeckého, Rugendase, V. d. Poela, E. Vancka, Ruoppola, M. v. Molitora, ruských malířů: Šiškina, Vereščagina, Maljavina, Korovina, Baškercevové, Dubovskoje, Bogdanova Bělského a Řepina (Studie ke *Křížovému procesi*), z rakouských umělců Tiny Blau-Lang, A. Egger-Lienze, E. Orlika, a C. Molla. Nověji: V. J., *Evropské malířství II*, GVU v O, O. 1979.
- 27 V. J., *Španělské umění pařížské školy ze sbírek GVU v O.*, GVU v O., O. 1992; V. J., *Německá zastavení. Příspěvek k problematice německého malířství v Čechách a na Moravě*, Nová výstavní síň GVU O, v Ostravě-Porubě, červen–červenec 1996.
- 28 V. J., *Ruské malířství ze sbírek GVU v O.*, GVU v O., O. 1977, dtto 1981.
- 29 V. J., *České malířství 19. století ze sbírek moravských galerií*, GVU v O, GVU v O, O. 1966; V. J., *České malířství ze sbírek GVU v O.*, GVU v O., O. 1978; dtto r. 1987; V. J., *České malířství ze sbírek Severomoravské galerie výtvarného umění v Ostravě*, Severomoravská galerie výtvarného umění v Ostravě 1988.
- 30 V. J., *České malířství v GVU v Ostravě*, GVU v O., GVU v O., O. 1968.
- 31 V. J., Bartolomeus Spranger, *Kleio*, in: *Kulturní měsíčník* (dále *K. M.*), roč. VI., č. 2, Profil, Ostrava 1988; V. J., Hans von Aachen, *Job v neštěstí*, in: *K. M.* roč. VI., č. 3, O. 1988; V. J., *Ohlédnutí za výstavou české kresby 19. století*, *K. M.*, roč. VI., č. 3, O. 1988; V. J., *100 výročí narození Valentina Držkovice*, *K. M.*, roč. VI., č. 3, O. 1988; V. J., Jan Kupecký, *Vlastní podobizna*, *K. M.*, roč. VI., č. 4, O. 1988; V. J., *Ivan Ivanovič Šiškin, Les s potokem*, *K. M.* roč. VI., č. 5, O. 1988; V. J., *Ilja Jefěmovič Řepin, Podobizna umělcovy dcery Nadi*, *K. M.*, roč. VI., č. 6, O. 1988; V. J., *K výstavě Jaroslava Kapce a Vratislava Varmuži*, *K. M.*, roč. VI., č. 6, O. 1988; V. J., *Edvard Munch, Jižní pobřeží*, *K. M.*, roč. VI., č. 9; V. J., *Honoré Daumier v ostravské galerii*, *K. M.*, roč. VI., č. 10, O. 1988; V. J., *Gustav Klimt, Judita*, *K. M.*, roč. VI., č. 10, O. 1988; V. J., *Oskar Kokoschka, Cařihrad*, *K. M.*, roč. VII., č. 11, O. 1989; V. J., *Oskar Dominguez, Osvozené Španělska*, *K. M.*, roč. VII., č. 12, O. 1989; V. J., *Josef Navrátil, Horská krajina u Vyššího Brodu*, *K. M.*, roč. VIII., č. 1, O. 1990; V. J., *Quido Mánes, Krajčárka*, *K. M.*, roč. VIII., č. 2, O. 1990; V. J., *Antonín Machek, Podobizna ženy se zlatým řetězem*, *K. M.*, roč. VIII., č. 3, O. 1990; V. J., *Josef Mánes, Poutník*, *K. M.*, roč. VIII., č. 4, O. 1990; V. J., *Adolf Winkler, Autoport – portrét K. M.*, roč. VIII., č. 5, O. 1990; V. J., *Alois Bubák, Západ v horách*, *K. M.*, roč. VIII., č. 6, O. 1990; V. J., *Vojtěch Hynais Poezie*, *K. M.*, roč. VIII., č. 7/8, O. 1995; V. J., *Rudolfínská zastavení, Bartolomeus Spranger, Sv. Šebestián*, in: *Galerie, Měsíčník pro výtvarné umění Moravy a Slezska*, III, 1993.
- 32 Program, GVU v O, O. 1996 - 1998. [Texty vycházely v ostravském *K. M.*, např.: *Evropské malířství ze sbírek GVU v Ostravě*; *Portrét Františka Jurečka v galerii*; *Rehabilitace historické malby*; *K Emilu Orlikovi v ostravské galerii*; *K ostravské renesanční kresbě (Baccio Bandinelli)*; *Expozice v Domě umění*; *Cesta k atribuci (Marco Bello)*; *České malířství 19. století (Quido Mánes)*; *Nové dílo Aloise Bubáka*; *Rudolfínská poznámka (Hans von Aachen: Job v neštěstí)*.]
- 33 V. J., *Věclav Hollar, Lukasova sbírka*, GVU v O, Šumperk 1981.
- 34 V. J., *Kašparovská marginálie*, in: A. Kašpar, *Vlastivědný ústav v Šumperku 1970*, 10. sv. *Knihovničky Severní Moravy*; V. J., *Adolf Kašpar. Akvarely–kresby–grafika*, GVU v O O. 1973. *Výstava v Domě umění v Ostravě v 3.–4. 1973.*
- 35 V. J., *Ferdiš Duša. Smutná země*, GVU v O, O. 1971. *Výstava probíhala v 11.–12. 1971*; V. J., *Ferdiš Duša. Bílé Slovensko* GVU v O, O. 1974; V. J., *Ferdiš Duša. Malířské dílo*, GVU v O, O. 1978.
- 36 V. J., *Smutná léta padesátá*, in: *Záznam nejrozmanitějších faktorů, České malířství 2. poloviny 20. století ze sbírek státních galerií. Jízdnárna Pražského hradu 1993.*
- 37 Kromě textů ve výše uvedených katalogích, byl V. J. autorem statí uvedených většinou (není-li uvedeno jinak), v katalogích GVU v Ostravě
v r. 1966: *Generace 1909*; – v r. 1968: *České malířství 20. století v GVU v O*;
v r. 1970: *Kráska kresby. Ze sbírek GVU v O*, (pořádal *Vlastivědný ústav v Šumperku*);
v r. 1974: *Keramika a příroda. Arboretum v Novém Dvoře*;
v r. 1975: *Vilém Wünsche*;
v r. 1977: *Vilém Wünsche. Výběr z malířského díla (Galerie Václava Špály v Praze)*;
v r. 1977: *Třebovice ve výtvarném umění*;
v r. 1978: *Vladislav Gajda. Sochařské dílo*;

- v r. 1980: Olbram Zoubek. Komorní plastika (Výstavní síň krnovského muzea);
 v r. 1981: Milan Paštéka 1964–1981 (Okresní vlastivědné muzeum Frýdek-Místek, dále OVM FM);
 Karel Říhovský. Obrazy, kresby; Josef Jankovič. Kresby a sochy (Městské kulturní středisko Český Těšín, dále MěKS ČT); Eduard Ovčáček. Koláže (tamtéž);
 v r. 1982: Václav Zykmund. Koláže a asambláže (MěKS ČT);
 v r. 1983: Jan Provazník 1901-1978;
 v r. 1984: Jaroslav Kapec. Obrazy a kresby (OVM FM);
 v r. 1987: Miloš Urbásek (MěKS ČT);
 v r. 1989: Vratislav Varmuža, plastika, Jaroslav Kapec, malba; Vilém Wünsche. Výběr z malířského díla (Havířov);
 v r. 1990: Bohumír Jaroněk;
 v r. 1993: Jiří Holík. Obrazy 1956–1992; Skupina 4 (Haruda, Holík, Neuwirt, Odráška) (Galerie bratří Čapků, Praha);
 v r. 1994: Nové kontakty Ostrava–Bratislava, (UVU v Ostravě); Josef Jankovič na Ostravsku. Sochy–šperky–kresby–grafika (v Nové síni GVU v Porubě v dubnu a květnu); v r. 1995: Jarolav Vožniak na Ostravsku; Zdeněk Beneš. Obrazy 1958–1994.
 38 *Poznámka ke grafickému a sochařskému dílu*, in: Vladislav Vaculka. Životní dílo. Oblast. galerie výtvar. umění ve Zlíně, 1991; Vladimír Vašíček. Obrazy 1949–1992, GVU v O, O. 1993; V. J., *Doslov*, in: Božena Nováková-Uprková, *Besedy s Jožou Uprkou, Strážnice – O.* 1996 s. 212–217.
 39 V. J., *Sbírky GVU v Ostravě*, in: Almanach 70 let Domu umění v Ostravě 1926–1996, O. 1996.
 40 Citováno z dopisu uvedeného v poznámce č. 1.

Doc. PhDr. Josef M a l i v a (n. 1931) emeritní docent dějin umění na UP v Olomouci a soudní znalec v oboru výtvarného umění. Zabývá se problematikou renesanční skulptury na Moravě a problematikou umění 20. století zejména tvorbou německo-českých autorů na severní Moravě.

The Director Emeritus of the Slováké Museum PhDr. Vilém Jůza – In Memoriam

A b s t r a c t

After the Slováké Museum in Uherské Hradiště had been transferred under the administration of the District Authority in 1955 and thus had become a professional institution, its first director was PhDr. Vilém Jůza (b. June 13, 1930 in Znojmo, d. March 5 1998 in Ostrava). He worked here until 1964 when left for a position of a specialist in the Regional Gallery in Ostrava. When he was in Uherské Hradiště, he researched Baroque sculpture in Moravia and realized here a number of revealing exhibitions. Together with a colleague of his, they established the Slovákco miscellany, and along with his wife, he co-authored a book on art-historical sights of the city. He established an art gallery in a newly reconstructed Baroque building. His art-historical research continued in Ostrava, often against resistance of the Communist Party dignitaries. Based on the modest foundations of Jurečka's collection, he diligently searched for and acquired works of art to build a collection of Czech art of 19th and 20th centuries, as well as collections of Austrian, Russian and European art. He realized a number of exhibitions accompanied by studies in their respective catalogs. He published a number of academic studies in prestigious art magazines, in whose he built upon his early research, such as that of the work of the Baroque sculptor Michal Zürn in Moravia, or of the early works of Ignác Günther.

Direktor des Museums für die Mährische Slowakei PhDr. emeritus Vilém Jůza in memoriam

Zusammenfassung

Der erste Direktor des Museums für die Mährische Slowakei in Uherské Hradiště nach der Professionalisierung der Institution und nach deren Überführung unter die Verwaltung des Bezirksnationalausschusses (ONV) im Jahre 1955, war PhDr. Vilém Jůza (Znojmo 13. 6. 1930–Ostrava 5. 3. 1998). Hier wirkte er bis 1964, als er eine neue Stelle als Fachkraft in der Bezirksgalerie in Ostrava antrat. Als er in Uherské Hradiště tätig war, widmete er sich einer Untersuchung der Barockbildhauerei in Mähren, führte hier mehrere, öfters bahnbrechende Ausstellungen durch, gemeinsam mit seinem Kollegen stiftete er das Periodikum Mährische Slowakei, gemeinsam mit seiner Frau gab er ein Buch über kunsthistorische

Denkmäler der Stadt heraus und errichtete die Exposition der Galerie in einem neuen Barockgebäude. Trotz vieler Widerwärtigkeiten seitens der kommunistischen Funktionäre konnte er seine Arbeit in Ostrava fortsetzen. Dank seiner glücklichen und fleißigen akquisitorischen Tätigkeit ist es ihm gelungen, auf bescheidenen Grundlagen einer von Jureček beschafften Sammlung die Exposition der tschechischen Kunst des 19. und 20. Jahrhunderts und eine Sammlung der österreichischen, russischen und europäischen Malerei aufzubauen. Er veranstaltete eine Reihe von Ausstellungen, begleitet mit Fachtexten in Katalogen. Er veröffentlichte mehrere fachkundige Aufsätze auch in Prestigezeitschriften, in denen er seine frühere Entdeckungen, z. B. über die Tätigkeit des Barockbildhauers Michal Zürn in Mähren, oder über das Frühwerk von Ignaz Günther aufgriff.

**8. ročník Mezinárodního symposia lité medaile, plakety a drobné plastiky.
Uherské Hradiště 13. 7.–13. 8. 2005**

Mezinárodní symposium lité medaile, plakety a drobné plastiky v Uherském Hradišti se koná od roku 1988 v sochařských ateliérech Střední uměleckoprůmyslové školy. Stalo se událostí, která je v odborném světě sledovaná a která si udržuje tradičně kvalitní úroveň. V letošním roce se v období od 13. července - 13. srpna uskutečnil již 8. ročník symposia. Hlavními pořadateli tohoto ročníku byly tentokrát Slováccké muzeum v Uherském Hradišti a Střední uměleckoprůmyslová škola. Letošní projekt tradičně finančně podpořilo Město Uherské Hradiště a materiálně další sponzoři (FIMES, a. s., Uherské Hradiště, ALUCAST, s. r. o, Tupesy, Pivovar Janáček, a. s., Uherský Brod).

Letos do Uherského Hradiště přijelo pět umělců ze tří evropských zemí: z Bulharska (Bogomil Nikolov), z České republiky (Anna Polanská, Ondřej Batoušek, Bohumil Eliáš) a ze Slovenska

(Emöke Szilva). Poprvé byli k účasti na sympoziu vyzváni dva talentovaní studenti (mladistvá energie – příslib budoucnosti). Společně se všemi zde po celou dobu trvání symposia pracoval jako host ještě další umělec – Tomáš Plesl, sklářský výtvarník (absolvent VŠUP v Praze, v současnosti pedagog na SUPŠ a VOŠ v Jablonci nad Nisou). Zvláštní a neopakovatelná sympoziální atmosféra, která naplňovala ateliéry „umprumky“, musela zasáhnout nejen samotné aktéry, ale také příznivce – tiché pozorovatele, přátele i zvědavce, kteří se přišli podívat na zajímavé technologické postupy nebo jen na návštěvu. Během jednoho měsíce (13. července až 13. srpna), kdy všichni společně pracovali a směli nahlížet do tvůrčí „kuchyně“ druhého, vzniklo téměř 80 bronzových artefaktů. Tradičně umělci využívali zkušeností se starobylou technikou odlévání bronzu „na ztracený vosk“ (třikrát se odlévalo – 27. července, 4. a 11. srpna). V letošním roce nebylo stanoveny žádné téma a každý z účastníků mohl rozvinout své nápady podle svých představ a naturelu. Nově vzniklá díla byla představena na výstavě výsledků sym-

Franklovka – sochařský ateliér SUPŠ v Uherském Hradišti.

B. Eliáš, O. Bartoušek, M. Kovářik a A. Polanská pracují na voskových modelech.

Bogomil Nikolov, Bulharsko.

pozia v Galerii Slovákého muzea v Uherském Hradišti (13. 8.–11. 9. 2005). Výstava, instalovaná v komorním prostředí malého sálu, tvořila spolu s fotografiemi ze sympozia (lité, pracovní záběry) kompaktní celek a navázala na solidní úroveň a kvalitu minulých ročníků sympozia.

Účastníci sympozia a jejich díla

Z největší dálky do Uherského Hradiště přijel Bogomil Nikolov¹, profesor na Akademii výtvarných umění v bulharské Sofii. Bogomil Nikolov patří k nejvýznamnějším umělcům Bulharska v oblasti sochařství a medailérství. Má zkušenosti s podobnými akcemi ze světa (např. z Itálie, Maďarska, Slovenska, Lotyšska apod.). Bulharsko reprezentuje na výstavách FIDEM, na domácích i světových přehlídkách medailérského umění. Ovládá perfektně řemeslo a techniku (převážně odlévá bronz pomocí pískové formy) a patřil k oporám letošního sympozia. Od poloviny 70. let se účastní nejen mezinárodních medailérských přehlídek, ale rovněž pracovních symposií v celé Evropě (Nyíregyháza, Kremnica, Ravenna, Iserlohn, Riga apod.). Je členem FIDEM (účast v mezinárodní jury FIDEM v Lisabonu). V jeho rozsáhlé, motivově bohaté tvorbě, nalezneme rozmanité inspirace (historie, člověk, příroda, duchovní náměty, mytologie). Na symposiu vytvořil soubor plaket a medailí jednak ovlivněných pobytem v našem městě a jednak navazujících na jeho dosavadní výtvarný program.

Ze Slovenska přijela do Uherského Hradiště mladá a talentovaná slovenská sochařka maďarského původu Emőke Szilva.² Má za sebou první úspěchy a ocenění v oblasti medailérství (návrhy na pamětní mince s historickou tematikou). Na

Bogomil Nikolov, Hermetic symposium, 2005, bronz.

hradištském sympoziu dále rozvíjela svůj výtvarný program započatý už při studiu na pražské Akademii, s nímž souvisí zájem o člověka, o jeho osud, kterým je limitován každý lidský život. Její práce převážně s figurálním námětem (On I-III) jsou obrazem či spíše zhmotněním citových hnutí a filozofujících úvah.

Anna Polanská,³ která na hradištském sympoziu zastupovala Českou republiku, vytvořila cyklus plaket, které vycházejí většinou z přírodních motivací (některé jsou ovlivněny studijním pobytem v Itálii). V krajinných sceneriích najdeme i zakomponovaný příběh, v některých duchovní

Emöke Szilva, Slovensko.

Emöke Szilva, On III., 2005, bronz.

námět (ukřižování, hořící keř). Autorka se dosud zabývala sklářskou tvorbou a její pracovní zkušenosti se sklem (od roku 2000 působí jako pedagog na SUPŠ v Železném Brodě – výtvarné vedení oboru broušené sklo) ovlivnily i způsob dalšího postupu práce po odlití při cizelování a broušení. Technika lité bronzu na ztracený vosk jí umožnila vytvořit jedinečné struktury a využít je po cizelování k rozehrání zvláštní hry světél

Anna Polanská, Česká republika.

Anna Polanská, Italská krajina (jezdci), 2005, bronz.

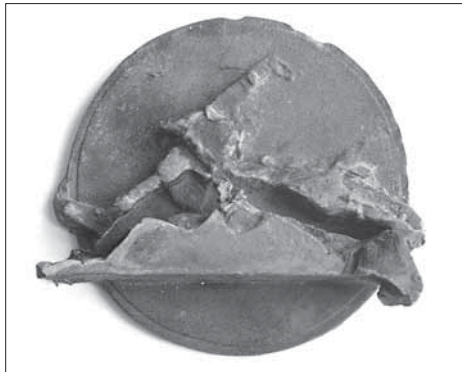
a stínů umocněnou kontrastem patiny, vyhlazených a zvrásněných ploch.

Letošní ročník byl trochu jiný i v tom, že byli k účasti vyzváni dva mladí talentovaní studenti – Bohumil Eliáš⁴ a Ondřej Batoušek.⁵ Ačkoliv neměli žádné zkušenosti s technologií, s mladistvým elánem, energií a odvahou k experimentům se hned zapojili do práce. Už první práce Bohumila Eliáše (Hlavičky, Sloup) ovlivněné architektonickým tvaroslovím, vrozeným smyslem pro řád a kompozici naznačovaly, že by mohl být slibným přínosem nejen pro medailérské umění, ale i pro českou výtvarnou scénu. Další vytvořené práce, daleko odvážnější, nepostrádají dramatickostí, určitou syrovost formy, expresivitu. Ondřej Batoušek byl nejmladším účastníkem hradištského sympozia. Původním zaměřením je keramik, a také tento obor si zvolil pro své další studium. Každý nový experiment je však pro něj důležitý, a tak se pustil se zápletem do modelování a boje s novým materiálem. Velmi příjemně překvapil svým souborem plaket a několika geometrizovaných objektů s průřezy, rozehrávající průnikem do prostoru další výtvarnou hru světla a stínů.

Realizační tým se letos zúžil na dva zkušené sochaře – Jiřího Vlacha⁶ a Miroslava Kovářika⁷.

Bohumil Eliáš, Česká republika.

Bohumil Eliáš, Fauna, 2005, bronz.

Organizátor a zakladatel hradištského medailérského sympozia akademický sochař Jiří Vlach, na němž leží největší pořadatelská tíha sympozia, se věnuje reliéfní tvorbě (medaile, plaketa), komorní plastice a kresbě. Zastupuje Českou republiku na významných medailérských přehlídkách FIDEM, pracovních setkáních medailérů v Evropě. Na letošním sympoziu vytvořil zajímavý soubor plaket navazující na dosavadní bohatě koncipovaný výtvarný program. Kromě plaket a medailí vytvořil instalaci z bronzových odlištěk a písku nazvanou Konečně Metoděj, který kromě výtvarné kvality nepostrádá Vlachův specifický smysl pro humor. V osobě Miroslava Kovářika získalo hradištské symposium od počátku osobnost, která svým pohodovým přístupem spoluvytváří sympozijní atmosféru. Ve své práci často těží z kombinace volně modelovaných struktur s odlišnými fragmenty různých materiálů a předmětů (prvků přírodních nebo uměle vytvořených). Je autorem několika městských insignií a velkoplošných keramických reliéfů pro architekturu. V současnosti působí jako pedagog na Střední průmyslové škole v Hodoníně, kde vede keramic-

Ondřej Batoušek.

Ondřej Batoušek. Kompozice, 2005, bronz.

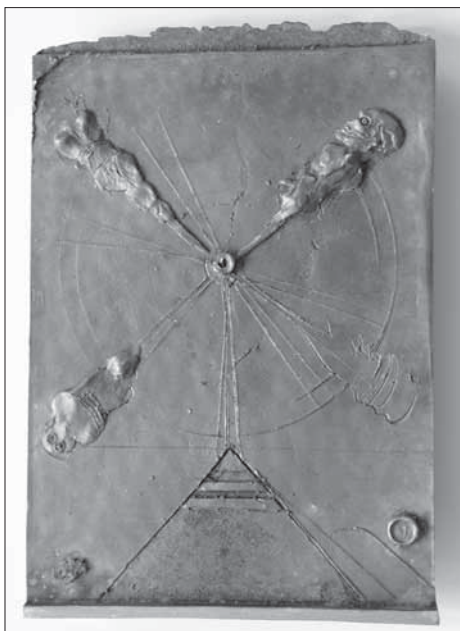
ký obor. Na letošním sympoziu vytvořil soubor plaket a drobných plastik inspirovaných jednak pobytem na sympoziu v Uh. Hradišti, jednak vycházejících z osobních zkušeností a vzpomínek na přátele (End).

Na výstavě výsledků sympozia, která se realizovala v malém sále Galerie Slováckého muzea, vystavovali své práce nejen účastníci sympozia a členové realizačního týmu, ale rovněž host sympozia Tomáš Plesl⁸. Kolekce jeho prací nebyla rozsáhlá (vytvořil dvě busty a jednu plaketu), vycházela z figurálních klasicistních inspirací.

Umění „malých forem“, jak bývá někdy nazýván svět medaile a plakety, je světem tak trochu jiného sochařství. Má své staleté zákony a vlastní kánony. Překročit je, vnést do nich nový život, „čerstvý vítr“ a svěžího ducha není snadné. Tento specifický obor vyžaduje nejen obrovské soustře-

Jiří Vlach, Česká republika.

Jiří Vlach, Větrník, 2005, bronz.

dění, velkou dávkou řemeslné zručnosti, trpělivost, nápad a přesnou pregnantní definici, ale především schopnost výpovědi na omezeném prostoru. Umělci, kteří se medailérství upsali, to nemají jednoduché. Specializovaných tvůrců, sochařů – medailérů, proto není mnoho. V současnosti

Miroslav Kovářík, Česká republika.

Miroslav Kovářík, End, 2005, bronz.

se medailí zabývají také umělci, školení i v jiných oborech např. sklářští výtvarníci, keramici či malíři. Protože medaile (hovoříme především o lité medaili) už dávno přestala plnit pouze užitou funkci, zajímavý experiment a interdisciplinární přístup napomáhá odbourávání zažitého konzervativizmu. K příznivému vývoji oboru svou měrou přispívají rovněž pracovní setkání – sympozia, při nichž si umělci často z různých koutů světa rozšiřují a předávají své zkušenosti, technologické postupy. Tvůrčí konfrontace rovněž přispívá k vzájemnému obohacování, zdravé soutěživosti a motivaci jednotlivců.

Poznámky:

1 Bogomil Nikolov, Bulharsko

* 18. prosince 1943 Brachlianitzta

Lití bronzu do forem.

Studia: Vysoká škola výtvarných umění Sofia (1959–1964); Národní akademie výtvarného umění Sofia (1966–1968); Moskva (SSSR), Institut užitého výtvarnictví S. G. Stroganova (Institut of Art and Crafts after S. G. Stroganov, 1968–1971).

Ceny: 1977 Nyíregyháza (H), International Medal Art Symposium, 2. cena; 1979 Ravenna (I), International Biennial of Small Sculpture, Zlatá medaile; 1985 Kremnica (ČSSR), GRAND PRIX, 1. mezinárodní quadriennale medaile; 1988 Warszawa (PL), GRAND PRIX – First International Biennial of Unique Medal; 1995, 1997, 1998, 1999, 2000 První cena Bulharské národní banky (Collection Coin Competition); 2000 Speciální cena Award Yugoslavian National Association of Fine and Applied Arts (ULUPUDS) – 6th International Biennial of Miniature Arts Yugoslavia.

Sympozia: 1977 Nyíregyháza (H), Mezinárodní medailéřské sympozium; 1979 Riga (LV), Mezinárodní sochařské sympozium; 1983 Kovachevtzi (BG), Mezinárodní medailéřské sympozium; 1986 Iserlohn (D), Kultursympozium; 2000 Loughborough, BAAMS Annual Conference; 2002 Kremnica (SK), Mezinárodní medailéřské sympozium; 2005 Uherské Hradiště 8. ročník Mezinárodního medailéřského sympozia.

Účast na FIDEM: 1985 Stockholm, 1990 Helsinky, 1992 Londýn, 1994 Budapešť, 1996 Neuchâtel, 1998 Haag, 2000 Weimar, 2002 Paříž, 2004 Lisabon.

Zastoupení ve sbírkách: The British Museum Londýn, Státní muzeum Berlín, Muzeum německé historie Berlín, Ermitáž Petrohrad, Puškinovo muzeum výtvarných umění Moskva, Národní galerie Sofia, Slovenská národní galerie Bratislava, Muzeum medailéřského umění Wrocław, The centro Dantesco Museum Ravenna, Muzeum zahraničního umění Riga.

2 Emőke Szilva, Slovenská republika

* 2. května 1977 Želiezovce

Studia: Škola úžitkového výtvarnictva Bratislava (1991–1993), Střední uměleckoprůmyslová škola (Magyar ipar és képzőművészeti skola MIK) Budapešť (1993–1996), Vysoká škola výtvarného umění Bratislava (1996–1998), Vysoká škola výtvarného umění Budapešť (1998–2001), Akademie výtvarných umění Praha (2001–2004, Škola figurálního sochařství a medaile, J. Hendrych).

Sympozia: 1997 Frýdlant nad Ostravicí, sympo-

zium smaltu, 2005 Uherské Hradiště, 8. ročník Mezinárodního symposia lité medaile, plakety a drobné plastiky.

Ceny: 2004 Praha, ČNB, 3. cena v soutěži na pamětní stříbrnou minci k 450. výročí narození Mikuláše Dačického z Heslova, 2005 Praha, ČNB, 3. cena ve veřejné soutěži na pamětní stříbrnou minci k 250. výročí narození F. J. Gerstnera a k 200. výročí zahájení výuky na pražské polytechnice.

Výstavy samostatné: 2000 Budapešť, Galerie Kalvária.

3 **Anna Polanská, Česká republika**

* 19. ledna 1973 Mladá Boleslav

Studia: Střední uměleckoprůmyslová škola sklářská Kamenický Šenov (1987–1991), Institut výtvarné kultury Ústí nad Labem, ateliér designu skla (1992–1995), Vysoká škola uměleckoprůmyslová Praha (1995–1996, ateliér sochařství, K. Gebauer), Vysoká škola uměleckoprůmyslová Praha (1996–2001, ateliér skla v architektuře, M. Karel), Akademie umění Cluj-Napoca (1999, stáž).

Symposia: 1995 České Budějovice, symposium Stromovka, 1996 Banská Štiavnica (SK), sochařské symposium; Maníkovice, sochařské symposium, 1997 Klášter u Mnichova Hradiště, sochařské symposium, Volary, sochařské symposium, 1998 Bione (I), sochařské symposium; Braunau am Inn (A), 8. mezinárodní sochařské symposium, 2000 Karlovy Vary, sklárna Moser, sklářské symposium, 2005 Uherské Hradiště, 8. ročník Mezinárodního symposia lité medaile, plakety a drobné plastiky.

Výstavy kolektivní (výběr od r. 2000): 2000 Desná (Jizerské hory), Riedlova vila, Obrazy a plastiky, 2003 Jablonec nad Nisou, Galerie My, Kresby a plastiky; Rychnov u Jablonce, Městská galerie, Sklo; Cloesfeld-Lette (D), Glass Museum Alter Hof Herding-Erstig Stiftung, Glass, 2004 New York (USA), Heller Gallery, New Czech Glass; Železný Brod, Galerie Vlastimila Rady, Attention Fragile, 2005 Alcorcon (E), Museum de Vibrio, La Escuela Checa de Vibrio de Zelezny Brod; Segovia (E), Museum de Vibrio, La Granja; Praha, Mánes, Art Prague.

Výstavy samostatné (výběr): 2001 Praha, Galerie Na Jánském Vršku, Plastiky a reliéfy.

Zastoupení ve sbírkách: Glass Museum Alter Hof Herding-Erstig Stiftung Cloesfeld-Lette (D).

4 **Bohumil Eliáš, Česká republika**

* 1. dubna 1980 Praha

Studia: Střední uměleckoprůmyslová škola sklářská Kamenický Šenov (1994–1998, obor malování skla), Akademie výtvarných umění Praha (od r. 2000, Škola figurálního sochařství a medaile, J. Hendrych).

Symposia: 2004 Sv. Jan pod Skalou, symposium dřeva; Bezručův zámek, symposium Kámen, 2005 Uherské Hradiště, 8. ročník Mezinárodního symposia lité medaile, plakety a drobné plastiky.

5 **Ondřej Batoušek, Česká republika**

* 23. dubna 1986 Zlín

Studia: Střední uměleckoprůmyslová škola Uherské Hradiště (2001–2005), Vysoká škola uměleckoprůmyslová Praha (od r. 2005, Ateliér keramiky a porcelánu, P. Knapek).

Symposia: 2005 Uherské Hradiště, 8. ročník Mezinárodního symposia lité medaile, plakety a drobné plastiky.

Výstavy: 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, Fryšták, Vznášejní, 2003 Uherský Brod, Muzeum J. A. Komenského, 2004 Zlín, Kavárna OD MODUS, 2005 Zlín, Galerie Ateliér.

6 **Jiří Vlach, Česká republika**

Autobiografická data – viz sborník Slovácko 2000, roč. XLII. s. 301; doplnění údajů od r. 2000.

Symposia: 2001 Uherské Hradiště, Trojkolka (1. symposium umělecké skupiny se zahraniční účastí), 2001 Nyíregyháza-Sóstó (H), 25. mezinárodní sochařské symposium, 2002,

Příprava na lití.

Rozžhavený kov (bronz) se lije do forem.

2005 Uh. Hradiště, 7. a 8. ročník Mezinárodního sympozia lité medaile, plakety a drobné plastiky.

Výstavy samostatné (výběr): 2001 Uh. Hradiště, Galerie Slovákého muzea, 2002 Znojmo, Jihomoravské muzeum, Dům umění; Olomouc, Galerie G, 2004 Brno, Moravské zemské muzeum, Mramorové sály Biskupského dvora, 2004/2005 Uh. Brod, Galerie Panský dům
Výstavy kolektivní: 2000 Weimar (D), 2002 Paříž (F), 2003 Uh. Hradiště, Galerie Slovákého muzea; Hradec Králové, Muzeum východních Čech; Plzeň, Západočeská galerie, 2004 Jablonec nad Nisou, Muzeum skla a bižuterie, 4. medailérský salon.

7 **Miroslav Kovářík, Česká republika**

Autobiografická data – viz sborník Slovácko 2000, roč. XLII. s. 301; doplnění údajů od r. 2000.

Sympozia: 2002, 2005 Uh. Hradiště, 7. a 8. ročník Mezinárodního sympozia lité medaile, plakety a drobné plastiky, 2003 Hodonín, Pohárkové sympozium (člen organizačního a realizačního týmu).

Výstavy samostatné (výběr): 2000 Kremnica, Muzeum mincí a medailí (s L. Kováříkovou), Kladno, Městská galerie (s L. Kováříkovou), 2001 Kuks, zámek, Galerie F. A. Sporcka (s L. Kováříkovou), 2004 Rýmařov, Městské muzeum.

Výstavy kolektivní (výběr): 2000 Uherské Hradiště, Galerie Slovákého muzea, Výsledky 6. roč. Mezinárodního sympozia lité medaile, plakety a drobné plastiky; Weimar (D), FIDEM, 2001 Brno, Galerie U Dobrého pastýře, Skupina VM, 2002 Uherské Hradiště, Galerie Slovákého muzea, Výsledky 7. roč. Mezinárodního sympozia lité medaile, plakety a drobné plastiky; Paříž (F), FIDEM; Wrocław (PL), Museum Sztuki Medalierskie, Mezi Dunajem, Vltavou a Vislou, 2003 Uherské Hradiště, Galerie Slovákého muzea, 4. Salón medaile; Hradec Králové, Východočeské muzeum, 4. salón medaile; Plzeň, Západočeská galerie, 4. salón medaile, 2004 Jablonec nad Nisou, Muzeum skla a bižuterie, 4. salón medaile.

Zastoupení ve sbírkách: Museum Sztuki Medalierskie Wrocław (PL), The British Museum Londýn.

8 **Tomáš Plesl, Česká republika**

*15. 7. 1974 Jablonec nad Nisou

Studia: Střední uměleckoprůmyslová škola sklářská v Železném Brodě (1988–1992, hutní

tvárování skla, P. Ježek), Vysoká škola uměleckoprůmyslová, Praha (1992–1995, Atelier skla v architektuře, prof. M. Karel, 1995–1998 atelier skla, prof. V. Kopecký).

Zaměstnání: pedagogická činnost SUPŠ sklářská v Železném Brodě (1999–2000, vedoucí oddělení hutního tvarování skla), SUPŠ sklářská v Železném Brodě (2000–2001, vedoucí oddělení malovaného skla), od r. 2002 pedagog na SUPŠ a VOŠ v Jablonci nad Nisou.

Výstavy samostatné: 1998 Železný Brod, Kaple sv. Jana Nepomuckého na Poušti, 2001 Jablonec nad Nisou Galerie MY, (společně s Rony Pleslem), 2003 Turnov, Galerie Granát; Jablonec nad Nisou, Galerie MY, 2004 Praha, Galerie Saifert (společně s Rony Pleslem).

Výstavy kolektivní: 1998 Praha, VŠUP, Atelier skla Vladimíra Kopeckého, 1999 Hamburg (D), 2000 Desná v Jizerských horách, Riedlova vila, 2003 Sovinec, Kopeckého škola; Ostrava-Poruba, GVU, Nová síň, Kopeckého škola.

Milada Frolcová

Pavel Floss: **Poselství J. A. Komenského současné Evropě**. nakladatelství Soliton, Brno 2005.

Na konci roku 2005 vyšla v nakladatelství Soliton v Brně nová kniha z pera předního českého historika a komeniologa Pavla Flosse¹ Poselství J. A. Komenského současné Evropě, která je určena nejen odborníkům, ale i všem příznivcům historicko-filozofické literatury. Kniha se skládá ze dvou částí. V první části nazvané Úvod do četby Komenského textů, která je stěžejní, se autor zamýšlí nad aktuálností díla J. A. Komenského pro soudobého Čecha a Evropana. Vždyť určité historické události, názory a zvláště ideje vzniklé v minulosti jsou stále živé. Jsou součástí novodobých duchovních hnutí, politických stran, církví, sociálních skupin... Autor je přesvědčen, že i řada problémů současnosti má své kořeny v minulosti a že kdo „ignoruje minulost a patřičným způsobem se s ní nevyrovnal, nezorientuje se dostatečně v přítomnosti a nebude připraven na setkání s budoucností“.² V 8 kapitolách úvodní studie poukazuje na Komenského jako na bojovníka za evropské (a posléze celosvětové) sjednocení, náboženské usmíření a mír, vysvětluje jeho některé utopistické teorie, vyjadřuje se k pokusům o vypracování univerzálního konceptu lidského vědění, uspořádání a chodu přírody (Physicae synopsis), k pojetí evolucionismu, obhajobě triadismu, zamýšlí se nad Komenského univerzalis-

tickým úsilím a hodnocením jeho univerzalizmu některými postmoderními filozofy (J. F. Lyotard, W. Welsch). Dotýká se problematiky náboženské pedagogiky Komenského, která je zkoumána relativně krátkou dobu. (Ve vynikajícím českém časopise věnovaném Komenskému a historii 17. a 18. století *Studia Comeniana et historica* i v jiných časopisech dotýkajících se díla Komenského nalezneme celou řadu velmi poučných komeniologických statí. Řada z nich je věnována i vztahu vědy a víry u Komenského, případně filosofickým otázkám výchovy u Komenského, nicméně studie zabývající se otázkou teologické fundace pedagogiky v díle Jana Amose, a v Obecné poradě zvláště, se bohužel v českém prostředí mnoho nevyskytuje.) Poukazuje na Komenského názory a vysvětluje jeho postoje, kterými varuje před problémy, které mohou novověké koncepce zplodit, pojednává o nosných idejích Komenského díla a vztahu moderního člověka k němu. V závěru první části připojuje Floss stručný životopis Jana Amose Komenského, který je chápán jako příspěvek k časoprostorové orientaci průběhu Komenského života a tvorby.

V druhé části knihy vybírá autor pasáže z pěti Komenského spisů: Listové chudých a bohatých do nebe, Velká didaktika, Štěstí národa, Obecná porada o nápravě věcí lidských a Výzvy Eliášovy. Tyto spisy reprezentují dílo Komenského v raném, středním i pozdním období tvorby. Textové pasáže jsou rozčleněny do třinácti tématických okruhů: 1. O lidské přirozenosti a postavení člověka v univerzu, 2. O lidské svobodě a důstojnosti, 3. O úloze výchovy, vzdělání a potřeby reformy škol o kritice současného stavu škol, 4. o výchově k mravnosti a ke zbožnosti, 5. O sociálních problémech, 6. Kritika současného stavu vědění, náboženství a politiky a důvody pro jejich reformu, 7. O reformě společnosti obecně, 8. O reformě vědění a sboru světa, 9. O reformě náboženství a o světové konsistoři církví, 10. O reformě politiky, senátu a světovém concilu, 11. reformě jazyků a vytvoření univerzálního jazyka, 12. O vědě, lidských dovednostech a vynálezech, 13. O povaze národů. Autor vybírá z edic spisů ty jejich části, kde se objevují názory, představy a výzvy, které jsou i dnes aktuální, stále inspirující a oslovují.

Kniha je pozoruhodná už při prvním setkání svým vnějším vzhledem. Myslím, že vůbec poprvé se stala její součástí bronzová medaile s portrétem Komenského. Autorem nevšední grafické úpravy i medaile je akademický sochař André Vícha³. Věta v opise věnčí medailerský portrét

Jana Komenského Omnia sponte fluant, absint violentia rebus.

Vznik a vydání této knihy z podstatné části financovalo sdružení AMOS, jehož členové Radim Galváněk, Stanislav Skalička, Radko Souček, Pavel Šebek a Evžen Varadíněk se rozhodli vlastní iniciativou zpřístupnit širší veřejnosti vybrané myšlenky J. A. Komenského. Při nahlédnutí na libovolnou stránku citací je ihned zřetelná mimořádná mohutnost autorova ducha, který proniká skrze staletí a s břitkou aktualitou oslovuje jak jednotlivce, tak skupiny žijící v dnešní bouřlivé době. K této iniciativě se připojila Univerzita Palackého v Olomouci nakladatelskou dotací, která pomohla uskutečnit tvůrčí záměr v zamýšleném rozsahu, s důkladnou průvodní studií a v úpravě hodné jednoho z největších myslitelů našich dějin.⁴

Poznámky:

1 Pavel Floss

* 22. 9. 1940 v Olomouci.

Studia: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze (1957–1962, obor historie /F. Kafka a J. Polišenský/ – filozofie /J. Pešková, M. Sobotka/; v roce 1972 získal doktorát z dějin filozofie. Činnost: 1962–1970 Muzeum J. A. Komenského v Přerově (komeniolog), 1971–1981 Muzeum J. A. Komenského v Uherském Brodě, 1986–1990 SUPŠ v Uherském Hradišti (učil dějiny výtvarné kultury).

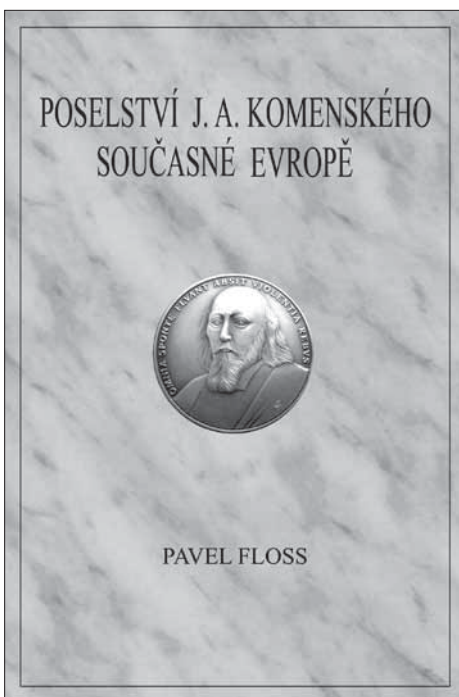
Od roku 1990 přednáší na katedře filozofie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. V roce 1991 se habilitoval a 1994 byl jmenován profesorem dějin filozofie. V Přerově a Uh. Brodě organizoval mezinárodní komeniologická kolokvia a od roku 1971 redigoval časopis *Studia comeniana et historica*. V 70. a 80. letech organizoval spolu s bratrem Karlem filozofický bytový seminář v Olomouci a podílel se na činnosti bytových seminářů v Praze, Brně, Uherském Hradišti a Uherském Brodě. Je členem Société internationale pour l'étude de la philosophie médiévale v Lovani, spolupracuje s Intitut für die cusanische Forschung v Trieru. Je předsedou redakční rady časopisu *Studia comeniana et historica*.

Ve svých pracích z historie filozofie se nezabývá jen metamorfózami této disciplíny, nýbrž zkoumá ji v širším kontextu duchovních dějin Evropy, ve vazbách k umění, vědě a náboženství. Každá epocha má své základní duchovní schéma (paradigma), jež disponuje člověka k určitému způsobu uchopování skutečnosti.

Filozofické systémy různých epoch chápe jako pokusy (často velmi konfrontační) o reflexi a posléze zdůvodnění základního duchovního schématu (paradigmatu), jež jiným způsobem (pro filozofii inspirujícím) reflektuje i dobové umění, náboženství a věda. Dějiny filozofie líčí jako zápas o pochopení, upevnění, či naopak otřesení duchovních paradigmat čtyř velkých epoch, starověku, středověku, renesance a novověku, jež jsou charakteristické čtyřmi různými pojetími skutečnosti: kosmos, řád, ožvlé univerzum (organismus), mechanismus (stroj).

Bibliografie (výběr):

- Monografie:* Příroda, člověk a společnost v díle J. A. Komenského. 1970; J. A. Komenský. Od divadla věci k dramatu člověka. 1970; Mikuláš Kusánský, život a dílo. 1976; J. A. Komenský a vědy o přírodě a člověku. 1983; Proměny vědění. 1987; Labyrint srdce a ráj světa. Obrazy ze života J. A. Komenského. 1992; Úvod do dějin myšlení středověku. 1994; *Studie ve sbornících:* Comenius and Copernicus. Memoirs and Observations of the Czechoslovak Astronomical Society of the Czechoslovak Academy of the Sciences. The 500th Anniversary of the Birth of Nicholas Copernicus 15, 1975; La Metamorphosi di uno spirito inquieto. Comenio alla luce della sua concenzione filosofica, Comenio sconosciuto, ed. B. Bellerate, Consenza, 1984; Pojem substance a struktury v renesanci a v 17. století. Filosofie v dějinách a současnosti, 1986; Konec nebo začátek ontologie? Konec ontologie?, 1994.
- 2 Floss, P.: Poselství J. A. Komenského současné Evropě. Brno, 2005, s. 5.
- 3 **André Vícha**, sochař, medailér, zabývá se tvorbou znaků, insignií obcí, institucí, šperkařstvím, sochařskou prací; žije a tvoří v Uh. Hradišti.
* 28. 10. 1966 Uherské Hradiště.
Studia: Střední uměleckoprůmyslová škola v Uh. Hradišti (1981–1985, obor: reprodukční kamenosochařství a restaurátorství, J. Kadlčík), Akademie výtvarných umění v Praze (1985–1990, sochařský ateliér, S. Hanzík, M. Axman, dipl. práce-oltář pro kapli sv. Anny J. B. San-

tiniho v Panenských Břežanech a prameník na Novém Světě v Praze).

Realizace (výběr): sochařské a medailéřské

práce: 1990 Praha, Panenské Břežany, kaple sv. Anny, interiér a nová oltářní mensa, keramika, umělý kámen, štuk, 1992 Praha, Pařížská ul, autorský krb, slivenecký mramor, leštěná mosaz, žáruvzdorné sklo, 1994 Gut Stratdorf (A), exteriér šlechtitelské stanice, Hlava koně, 1998–1999 pečetidla měst a obcí: Opatovice, Bohumín, Rychnov nad Kněžnou, Drásov, Stonava, Dřínov, Chvalčov, Hovorany; 2002 insignie Dobříše; insignie a znak Kunovic, znak Uh. Hradiště, břidlicové prameníky v Aquacentru Synot St. Město; insignie pro Královský řád moravských rytířů sv. Rostislava a Kolumbána, 2004 Magistrát hl. města Prahy, 2005 Frenštát pod Radhoštěm, Hlučín, Frýdlant nad Ostravicí, ad.; soubor pamětních medailí k 200. výročí bitvy tří císařů u Slavkova.

- 4 Slovo vydavatele.

Milada Frolcová

MUZEJNICTVÍ

SLOVÁCKÉ MUZEUM V ROCE 2005

Ivo Frolec, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

CHARAKTERISTIKA ORGANIZACE

Slovácké muzeum patří mezi nejvýraznější regionální muzea v České republice. Instituce byla založena v roce 1914. Jejím hlavním posláním je činnost sbírkotvorná a péče o sbírky, činnost vědecko-výzkumná a metodická a činnost kulturně výchovná. Působnost této organizace není omezena na Zlínský kraj, ale zasahuje celou národopisnou oblast Slovácko (tedy i část Jihomoravského kraje). Muzeum je zařazeno do řady národních a mezinárodních programů, v jejichž rámci plní např. funkci Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje a Centra lité medaile, plakety a drobné plastiky.

Základní údaje:

- a) právní forma: příspěvková organizace
- b) zřizovatel: Zlínský kraj
- c) objekty ve správě muzea:
  - Slovácké muzeum – hlavní budova, Uherské Hradiště (kulturní památka).
  - Galerie Slováckého muzea, Uherské Hradiště (kulturní památka).
  - Památník Velké Moravy, Staré Město (národní kulturní památka).
  - Soubor památek lidového stavitelství, Topolná 90 (kulturní památka).
  - Soubor památek lidového stavitelství, Topolná 93 (kulturní památka).
  - Konzervační pracoviště, Uherské Hradiště.
  - Národní kulturní památka Uherské Hradiště – Sady (národní kulturní památka).
  - Národní kulturní památka Staré Město – Špitálky (národní kulturní památka).
  - Národní kulturní památka Modrá u Velehradu (národní kulturní památka).
  - Archeologické pracoviště s přednáškovým centrem a depozitáři, Uherské Hradiště.
  - Letecké muzeum, Kunovice.
- d) Objekty ve správě jiných subjektů, využívané Slováckým muzeem k expozičním účelům:
  - Státní zámek Buchlovice.
  - Archeoskanzen Modrá.

Základní poslání organizace

Kulturní bohatství Zlínského kraje spočívá v jedinečném historickém dědictví živé i hmotné kultury pocházejícím z několika výrazných etnografických základů souvisejících s rozmanitostí přírodního prostředí. V teritoriálním rozsahu své působnosti, tedy národopisné oblasti Slovácko, Slovácké muzeum toto specifické kulturní prostředí odborně uchovává, moderně zužitkovává, otevírá novým pozitivním vlivům a na vzájemném průsečíku těchto snah vytváří nové kulturní hodnoty evropského formátu. K dosažení tohoto cíle používá instituce prostředky zejména ve smyslu zákona č. 122/2000 S., o ochraně sbírek muzejní povahy, a s jejich podporou získává, shromažďuje, trvale uchovává, eviduje a odborně zpracovává sbírky muzejní povahy, umožňuje jejich veřejné užívání, zkoumá prostředí, z něhož jsou předměty získávány a poskytuje služby výchovné a vzdělávací pro studijní i vědecké účely.

Základní cíle instituce

- a) Odborné uchovávání kulturního dědictví na území národopisné oblasti Slovácko (např. sbírkotvorná činnost a péče o sbírky, budování knihovny se specializovaným knihovním

fondem, provádění vědeckého výzkumu v oborech své působnosti (etnografie, archeologie, historie, dějiny umění), metodická činnost, správa vybraných památkově chráněných objektů apod.).

b) Citlivé využívání kulturních statků a hodnot k plnohodnotnému životu občanů kraje a k rozvoji cestovního ruchu na území kraje (např. prezentace sbírkových předmětů prostřednictvím stálých expozic a výstav, vlastní publikační a přednášková činnost a další kulturní výchovné aktivity určené pro nejširší veřejnost se zvláštním zřetelem na děti, mládež, seniory a občany se zdravotním postižením, vydávání a veřejné šíření periodických a neperiodických publikací a propagačních materiálů, pořádání odborných konferencí, symposií a seminářů, kulturních a vzdělávacích programů pro odbornou i laickou veřejnost apod.).

Strategické směry instituce

- a) Zlepšení podmínek pro sbírkotvornou činnost a péči o sbírkové fondy
  - vybavení centrálního depozitáře muzea v bývalém kasárenském objektu moderní regálovou technikou a měřením klimatických podmínek.
  - přístavba depozitáře v areálu památek lidového stavitelství Topolná pro rozměrné zemědělské nářadí.
  - navýšení finančních prostředků pro nákup sbírkových předmětů.
- b) Zlepšení podmínek, služeb a nabídek návštěvníkům
  - vybudování stálé expozice lidových pálenic v areálu památek lidového stavitelství Topolná.
  - vybudování a zprovoznění prodejny předmětů lidové rukodělné výroby typu Krásná jizba v hlavní budově muzea (v návaznosti na vládní „Koncepti účinnější péče o tradiční lidovou kulturu). V další fázi vybudování krajské sítě těchto prodejen v sesterských institucích.
  - obnova stálé národopisné expozice Slovácko v hlavní budově muzea a její vybavení multimediální technikou.
  - rekonstrukce stávajícího objektu Památníku Velké Moravy ve Starém Městě včetně stálé expozice a přístavba objektu „Archeologického centra Velké Moravy středního Pomoraví“.
  - vybudování stálé vstupní expozice v Leteckém muzeu Kunovice.
  - úprava archeologických lokalit – národních kulturních památek ve správě instituce včetně přípravy výstavby „Muzea Velké Moravy“ v Uherském Hradišti-Sadech.
  - intenzivní činnost a naplňování cílů „Dětského centra Slováckého muzea“.
- c) Provázání činnosti instituce s cestovním ruchem
  - aktivní účast na vytváření dat o kultuře a jejich provázání se systémy v oblasti cestovního ruchu.
  - aktivní spolupráce s plánovanou agenturou pro nabídku cestovního ruchu a kulturních aktivit Zlínského kraje.
  - zvyšování kvality interní koncepce propagace instituce a její naplňování v praxi.
- d) Provázání činnosti instituce se školstvím
  - vytváření výukových a motivačních programů pro školy prostřednictvím „Dětského centra Slováckého muzea“.
  - úzká spolupráce s městskými a krajskými odbory školství a kultury i vedením škol s cílem maximálního využití programové nabídky muzea dětem a mládeži a ovlivnění školních osnov základních a středních škol v daném směru.
- e) Cílevědomá profilace vědecko-výzkumné činnosti instituce
  - intenzivní činnost a naplňování cílů „Centra péče a tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje“, „Archeologického centra Velké Moravy středního Pomoraví“ a „Centra lité medaile, plakety a drobné plastiky“ včetně poskytování metodické podpory odborné i laické veřejnosti.
- f) Hledání cest k vícezdrojovému financování projektů

- aktivní využívání a účast ve všech vhodných formách grantových, programových, fondových aj. nabídek s cílem vícezdrojového finančního zajištění strategických cílů instituce.
- získání podpory zřizovatele (zejména metodické prostřednictvím příslušných odborů) při zajišťování vícezdrojového financování.

ČINNOST SBÍRKOTVORNÁ A PÉČE O SBÍRKOVÉ FONDY

Národopisný úsek

V roce 2005 provedl národopisný úsek Slováckého muzea evidenci I. stupně u 288 kusů předmětů získaných darem či koupí. II. stupněm evidoval 300 kusů sbírkových předmětů (vytištěno bylo 1 000 karet, přepsáno 291 karet). Připravil a realizoval aktualizaci zápisu národopisného sbírkového fondu do Centrální evidence sbírek podle zákona č. 122/2000 Sb. a prováděcí vyhlášky č. 275/2000 Sb.. Byla provedena fyzická inventura 2 278 kusů sbírkových předmětů včetně odsouhlasení na kartách II. stupně, oprav uložení na kartách a sepsání inventurních seznamů. Oddělení zpracovalo celkem 2 452 klasických i 1 659 digitálních fotografií (sbírkové předměty, výzkumy a výstavy). Ke konzervaci bylo vybráno a předáno 808 kusů sbírkových předmětů národopisné povahy. Terénní sběr sbírkových předmětů byl proveden v obcích : Spythněv, Dolní Němčí, Mařatice, Vlčnov, Uherské Hradiště, Nedakonice, Suchá Loz, Strážnice, Zlín, Kunovice, Veselí nad Moravou, Osvětimany, Šlapanice, Halenkovice, Topolná, Uherský Brod, Kroměříž, Ostrožská Nová Ves, Babice, Čejkovice, Hluk, Kněžpole, Střílky, Olomouc, Bánov, Buchlovice, Tupesy, Vésky, Hroznová Lhota, Boršice, Staré Město, Sušice, Bukovany, Velehrad – celkem 34 lokalit. Nákup sbírkových předmětů byl projednán odbornými členy poradního sboru ředitele pro sbírkotvornou činnost. Sepsáno celkem 32 kupních smluv a 44 darovacích protokolů. Průběžně byly prováděny kontroly předmětů v depozitářích a činěna opatření k jejich ochraně. Zápisy z kontrol byly předloženy řediteli muzea. Pracovnice oddělení se podílely na přípravě národopisných expozic na sezónu v hlavní budově i v areálu památek lidového stavitelství Topolná.

Archeologický úsek

I. stupněm zaevidovalo archeologické oddělení ve sledovaném období celkem 5 přírůstkových čísel (341 kusů sbírkových předmětů). Do karet evidence II. stupně zapsali pracovníci s využitím systému BACH celkem 7 838 kusů předmětů. Inventura proběhla u 7 515 sbírkových předmětů. Byla provedena aktualizace zápisu archeologického sbírkového fondu do Centrální evidence sbírek. Celkem bylo pořízeno a určeno 1 608 digitálních a 202 klasických snímků sbírkových předmětů, výzkumů a výstav, včetně propagace. K zařazení do fotodokumentace bylo určeno a předáno celkem 1 254 digitálních snímků a 227 černobílých a barevných foto včetně diapositivů. Protokolárně bylo předáno konzervačnímu oddělení celkem 69 kusů sbírkových předmětů. Ve všech depozitářích archeologického oddělení byla pravidelně sledována teplota a vlhkost. Tyto hodnoty byly zapisovány do zvláštních sešitů, které jsou uloženy v příslušných depozitářích. K zařazení do dokumentace bylo pracovníky oddělení předáno celkem 67 kusů karet II. stupně. Vzhledem k otevření nového archeologického pracoviště v objektu bývalých kasáren s přednáškovým centrem, studovnamí a depozitáři v měsíci listopadu roku 2005 byly přestěhovány sbírky z pronajatého depozitáře v Buchlovicích a staré pracovny z objektu v ulici Hradební v Uherském Hradišti.

Historický úsek

V průběhu roku došlo k personálnímu posílení historického oddělení o jednoho odborného pracovníka. Oddělení evidovalo I. stupněm 581 kusů sbírkových předmětů a II. stupněm 576 sbírkových předmětů (celkový počet karet vložených do počítače činí 6 738 kusů). Revidováno bylo 136 kusů ex libris z pozůstalosti B. B. Buchlovana. V souladu se zákonem

č. 122/2000 Sb. a prováděcími předpisy byla provedena aktualizace zápisu historického fondu SM do Centrální evidence sbírek a odeslány aktualizované údaje z celé instituce. Proběhla inventarizace části sbírkového fondu historie včetně protokolu – celkem 2922 předmětů. Byl zkontrolován stav sbírkových předmětů uložených v bankovním trezoru. Naskenováno a ke kartám přiloženo bylo 750 kusů sbírkových předmětů. Celkem je do počítače vloženo 1500 čísel uložení. Byly opraveny málo čitelné zápisy na 662 sbírkových předmětech. Fotografovi bylo předáno 54 kusů předmětů, který zhotovil celkem 335 fotografií. Jejich výběr v počtu 71 kusů byl přiřazen ke kartám v databázi BACH. Dále bylo přiřazeno ke kartám 72 čb. snímků. Pracovnice dokumentace zpracovaly na základě určení historiky 98 kusů digitálních snímků na karty, dále bylo určeno do dokumentace 207 čb. pozitivů. Konzervování, restaurování a ošetření proběhlo celkem u 191 historických sbírkových předmětů. Uskutečnil se nákup sbírkových předmětů prostřednictvím nákupní komise. Stav veškerých historických sbírkových předmětů byl kontrolován minimálně 1x za měsíc včetně vedení zápisů o těchto kontrolách.

Úsek dějin umění

Pracovnice úseku dějin umění evidovaly I. stupněm 2 sbírkové předměty z nákupu v roce 2004. Reevidence II. stupně proběhla u 230 karet. Do Centrální evidence sbírek přihlášeno 23 kusů sbírkových předmětů. V rámci fotodokumentace sbírkových předmětů bylo zpracováno 180 digitálních fotografií. Z výzkumů a výstav zpracováno 98 klasických fotografií a 4252 digitálních snímků. Pravidelně byl kontrolován stav sbírkových předmětů v depozitářích a klimatické podmínky, o kontrolách byly vedeny zápisy. Zkonzervováno bylo 10 kusů rámu obrazů, zrestaurováno 6 kusů fotografií Erwina Rauppa. Inventarizace proběhla u 1116 kusů sbírkových předmětů.

Úsek dokumentace

Na úseku dokumentace byly v roce 2005 plněny úkoly následujícím způsobem :

- evidován negativní a pozitivní materiál sbírkového fondu v počtu 142 kusů. Kopírováno 1 246 kusů karet evidence II. stupně.
- evidován negativní, pozitivní a digitální materiál z výzkumů a výstav v celkovém počtu 2 896 kusů snímků, z toho 552 digitálních a 2 344 klasických. Probíhala kontrola elektronických karet odborných úseků včetně tisku tvrdé a červené karty, nalepení štítků a zařazení do kartotéky (celkem 475 kusů). Do přírůstkové knihy zapsáno 3 035 přírůstků. Do PC zapsáno 5 000 položek (celkový stav v PC činí 54 900 položek).
- v rámci generální inventarizace dokumentace bylo zkontrolováno celkem 9696 karet. Odstraněno bylo 478 položek, nově zaevidováno 1 633 karet, vytištěno 1 450 nových karet. Byla dokončena inventarizace řady etnografie (celý fond celkem 19 675 položek).
- zaevidováno a založeno 360 kusů nových diasnímků formátu 6×6 cm.
- vybráno a předáno k přefocení celkem 172 kusů skleněných negativů.
- k přefocení vybráno a předáno 337 kusů karet bez negativu, následně zpracováno 293 snímků.
- negativní a pozitivní materiál sbírkových předmětů před a po konzervaci nebyl zpracováván, fotodokumentace probíhala v roce 2005 pouze digitální formou.
- po celý rok prováděna evidence zápůjček a výpůjček formou hospodářských smluv (21 kusů) a kontrolovány termíny vrácení.
- průběžně bylo spolupracováno s badateli i odbornými pracovníky při výběru negativního a pozitivního fotomateriálu (celkem 216 badatelů bez pracovníků SM).
- po celý rok byl veden sklad tisků a zboží pro prodej v pokladnách muzea (88 příjemek a 250 výdejek) včetně provádění měsíčních uzávěrek a roční inventury.
- průběžně byly rozesílány a fakturovány na základě objednávek publikace SM (170 zásilek), tyto byly rovněž osobně i písemně propagovány.

- průběžně byla vedena a ošetřována muzejní videotéka a zápůjčky videokazet (přetočeno 166 kusů videokazet).
- bylo dokončeno kopírování (digitalizace) všech starých filmů 35 mm do formátu DVD.

Fotografický a videousek

V souladu s plánem činnosti byly v roce 2005 zabezpečeny tyto fotografické práce:

- provedena fotodokumentace sbírkového fondu muzea v počtu 511 kusů snímků (digitální i klasická technologie).
- provedena fotodokumentace výzkumů a výstav v počtu 7 668 kusů snímků (digitální i klasická technologie).
- zhotoveno 175 kusů reprodukcí negativů z historických skleněných desek.
- zhotoveno 292 kusů reprodukcí karet, které neměly negativ.
- průběžně prováděna fotodokumentace významných akcí a událostí v regionu.
- průběžně prováděna fotodokumentační práce pro výstavní činnost muzea.
- průběžně prováděna fotodokumentace konzervačních procesů v počtu 83 kusů záběrů.
- podle požadavků prováděny fotografické práce pro publikační a propagační účely.
- podle požadavků zhotovovány videozáznamy.
- podle požadavků ozvučovány vybrané akce muzea.
- zhotoveno 1 488 záběrů postupu rekonstrukce objektu v kasárnách.

Konzervační úsek

V roce 2005 byly zabezpečeny v souladu s plánem činnosti tyto konzervátorské práce:

- pro etnografické oddělení zkonzervováno 813 kusů sbírkových předmětů.
- pro archeologické oddělení zkonzervováno 59 kusů sbírkových předmětů, provedena 17x kresebná dokumentace, pro výstavu Veligrad zhotoveno ošacení figurín a vyrobeno opevnění.
- pro historický úsek zkonzervováno 227 kusů předmětů.
- pro úsek umění zkonzervováno 10 kusů rámců obrazů.
- pravidelně (minimálně 1x za měsíc) byly kontrolovány, větrány, případně zvlhčovány depozitáře.
- na PC zpracováno celkem 483 kusů nových konzervačních karet.
- na PC zpracováno celkem 964 starých konzervačních karet.
- účast na třech odborných seminářích.
- protokolárně předávány předměty před a po konzervaci včetně jejich fotodokumentace.
- připraveny podklady pro žádost o účelovou dotaci z fondu ISO (monitoring ovzduší v nových depozitářích kasárna UH).

Odborná knihovna

V uplynulém roce plnila pracovnice odborné knihovny Slovákého muzea v Uherském Hradišti plánované úkoly následujícím způsobem:

- průběžné poskytování služeb badatelům – počet badatelů 187, počet badatelských návštěv 352, počet výpůjček 2 566 (z toho 1 029 absenčních, 1 441 prezenčních a 96 MVS).
- průběžně doplňován knihovní fond včetně zápisů nových přírůstků – do počítače bylo vloženo celkem 459 přírůstků. Celkem zpracováno 20606 knih, periodik a časopisů.
- pomocí dotace z MK ČR byl pořízen a zprovozněn nový knihovnický program Clavius včetně převodu dat ze starého systému.
- v rámci analytického zpracování vybraných časopisů, novin a sborníků zaevidováno 495 záznamů.

- vzhledem k zavádění nového knihovnického programu byla tvorba revizního katalogu pozastavena.
- nově svázané ročníky časopisů a opravené knihy byly zapsány a vřazeny do knihovního fondu.
- zrevidováno 175 katalogů. Tímto byla ukončena kompletní reevidace katalogů knihovny.
- obvyklým způsobem spolupracováno s českými i zahraničními knihovnami v 7 evropských zemích (výměna publikací).
- všechny články pojednávající o činnosti Slováckého muzea a regionu byly průběžně kopírovány a archivovány.
- ve spolupráci s Knihovnou B. B. Buchlova byl vytvořen a z velké části zprovozněn katalog regionálních informací.
- o nové záznamy byla doplňována – aktualizována výběrová bibliografie k dějinám města Uherské Hradiště.
- průběžně prováděno kopírování, vazba a laminování materiálů včetně sledování hospodárnosti.
- průběžně probíhalo sjednocování klíčových slov.
- ve spolupráci s konzervačním oddělením byla provedena oprava kožené vazby všech dílů Ottova a Masarykova slovníku.

ČINNOST VĚDECKO-VÝZKUMNÁ A METODICKÁ

Národopisný úsek

- Byly dokončeny výzkumy „Zvyky a obyčeje socioprofesionálních skupin – pohřební obyčeje“, „Zvyky a obyčeje socioprofesionálních skupin – učňů a tovaryšů“ a „Zvyky a obyčeje socioprofesionálních skupin – postavení duchovního v rámci tradiční vesnice“. Výstupy z výzkumů byly zveřejněny na Mezinárodní konferenci MKKK v Buchlovicích ve dnech 9.-10.11.2005 s publikováním ve sborníku z konference.
- Výsledky výzkumu „Současná hodová občůzka na Uherskohradištsku“ byly zpracovány do plánované studie „Hodová práva na uherskohradištském Dolňácku“ a odevzdány do sborníku Folia ethnographica MZM Brno. Příspěvek „Atributy hodových slavností na Uherskohradištsku“ byl připraven k publikování ve Slovácku 2005. Bylo sepsáno libreto pro odpolední pořad MFF ve strážnickém skanzenu v roce 2006 s názvem „Hody, milé hody“. Byly zpracovány a publikovány výsledky výzkumů „Současná hodová občůzka na Uherskohradištsku“, v publikaci „Hodové slavnosti v Polešovicích“.
- Na konferenci Národopisné společnosti „Osobnosti literárně činné na tradiční vesnici“ byly připraveny referáty „Práce Josefa Kukulky jako historický a etnografický pramen ke studiu Uherskobrodská“, „Život na Slovácku v díle Františka Zýbala“ a „Malovaný kraj Fanka Jilíka“.
- Pro sborník Slovácko byla dokončena třetí část výzkumného úkolu „Typologie a rozdělení textilní sbírky Slováckého muzea“ pod názvem „Textilní sbírka Slováckého muzea – péče a využití“.
- V rámci činnosti Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje a evidence lidových výrobců bylo v prvním kole odesláno 550 dotazníků tradiční lidové rukodělné výroby s návratností 104 dotazníků. V druhém kole odesláno 182 dotazníků, návratnost 84 dotazníků. Celkem tedy odesláno 732 dotazníků s návratností 188 dotazníků. Informace z dotazníků byly zaneseny do PC databáze BACH. K této databázi připojeno 48 dotazníků zaslanych partnerskými pracovišti Vsetín, Zlín. Databáze obsahuje celkem 236 dotazníků. Fotodokumentace a videodokumentace lidových řemeslníků probíhala v obcích Buchlovice, Tupesy a Strážnice. Do databáze bylo vloženo celkem 443 snímků. Doplnkový výzkum byl proveden u 17 výrobců v Uherském Hradišti, Starém Městě, Buchlovicích, Velehradě, Modré, Tupesích, Jalubí a Břestku. Informace

získané z výzkumu a fotografie byly rovněž vloženy do PC. Průběžně probíhala koordinace plnění úkolů daných vládní koncepcí s krajskými muzei i pilotním pracovištěm – Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici.

- Byly zpracovány podklady a podán návrh na nominaci krojového krejčího Františka Mikulce na Cenu Vladimíra Boučka – cena udělena.
- Na úseku kronikářské práce byla na požádání průběžně poskytována metodická pomoc.
- Další odborná metodická pomoc jednotlivcům, skupinám, obcím, institucím, souborům apod. byla poskytnuta v 163 případech.
- Provedena terénní dokumentace živých jevů lidové kultury: hody – Jankovice, Sady, Mistřice, Ostrožská Nová Ves, Ostrožská Lhota, Jalubí, Kunovice, Staré Město, Traplice, Babice, Březolupy, Jarošov, Mařatice, Tupesy, Prakšice, Blatnice, Huštěnovice, Buchlovice, Polešovice; pouť – Březolupy, pohřeb svobodné dívky – Babice; dožínky – Kněžpole; primicie – Suchá Loz; suširny – Drslavice, Častkov, Zlámanec, Kelníky, Hřivnův Újezd, Řetěchov, Velký Ořechov, Podhradí; jízda králů – Hluk; hody a pohřeb – Vlčnov.

Archeologický úsek

- Podle požadavků investorů oddělení proběhly záchranné výzkumy a dozory v těchto obcích: Modrá, Uherské Hradiště, Uherský Ostroh a Velehrad (celkem 17 akcí).
- Byly zpracovány 4 nové nálezové zprávy a 11 zpráv o provedení výzkumu.
- Sledována stavební činnost v okrese Uherské Hradiště a vedena stavební agenda – celkem 100 položek, napsáno 17 vyžádaných vyjádření ke stavebním akcím.
- S investory bylo uzavřeno 19 smluv na provedení záchranného archeologického výzkumu.
- Provedena aktualizace katalogové a mapové registrace archeologických lokalit (Kunovice a Modrá).
- Výsledky výzkumů byly publikovány v Přehledech výzkumů za rok 2004 (2×) a ve sborníku Slovácko (2×).

Historický úsek

- Pokračoval výzkum „Uměleckohistorické památky okresu Uherské Hradiště“, tentokrát zaměřený na obec Kněžpole (zpracování pramenů a literatury, terénní výzkum, popis a zaměření objektů včetně fotodokumentace, celkem šest objektů – zpracovány evidenční karty).
- V rámci výzkumu dějin n.p. Let Kunovice a historie letectví a v souvislosti s převzetím Leteckého muzea Kunovice Slováckým muzeem byl proveden výzkum v literatuře a pramenech, zhotoveny webové stránky, vytištěn propagační leták muzea a zpracován katalog letadel pro umístění na webu a dějiny letecké výroby v Kunovicích. Publikovány byly dva propagační články v denním tisku.
- Zahájen byl výzkum osobnosti JUDr. Jaroslava Němce (zpracování pozůstalosti, literatury, publikace v tisku).
- V rámci zahájení výzkumu a dokumentace historie lidových muzik regionu byl proveden výzkum v literatuře, pramenech i v terénu, navštíveno 25 obcí, v nichž bylo jednáno s 83 respondenty, dále byl proveden výzkum u 15 respondentů v Uherském Hradišti, tedy celkem 98 respondentů. Na základě získaných výsledků byly zpracovány a předneseny 3 přednášky a publikováno 12 článků ve Slováckých novinách, 2 články ve ZVUKu, celkem 14 článků. V terénu bylo získáno 135 fotografií ze života lidových hudeb a 8 zápisů ze soukromých kronik.
- Metodická pomoc byla poskytnuta 143 jednotlivým badatelům a institucím.
- Zajištěna odborná praxe studentů SOU – obor cestovní ruch.

Úsek dějin umění

- Byla prováděna aktualizace výsledků výzkumu na téma “Zlínská Škola umění a Střední uměleckoprůmyslová škola v Uherském Hradišti” (údaje o nových absolventech 2004, ročnících a výstavách).
- Proběhly výzkumy pro přípravu výstav v galerii v roce 2005 a 2006.
- Bylo připraveno, realizováno, propagováno a dokumentováno 8. ročník Mezinárodního symposia lité medaile, plakety a drobné plastiky.
- Průběžně byla poskytována metodická pomoc a určování či ohodnocování výtvarných děl (73 případů), v rámci povinné praxe spolupracováno se studenty SOU – obor cestovní ruch.

ČINNOST KULTURNĚ-VÝCHOVNÁ

Výstavy

V roce 2005 návštěvníci Slováckého muzea shlédli tyto výstavy :

1. Klobúček s pérkama, věneček s pantlama (Slovácké muzeum)
2. Lidová umělecká výroba v České republice (Slovácké muzeum)
3. Veligrad (Slovácké muzeum)
4. V říši pohádek (Slovácké muzeum)
5. Bedřich Beneš Buchlovan známý, neznámý (Slovácké muzeum)
6. Nejsvětější Trojice (Slovácké muzeum)
7. Jana Kubínová – textilní variace (Slovácké muzeum)
8. Josef Pšurný – výběr z malířského díla (Galerie Slováckého muzea)
9. Blanka Šperková – drátěný šperk, plastiky (Galerie Slováckého muzea)
10. Karel Vaca – obrazy, kresby (Galerie Slováckého muzea)
11. Kamila Ženatá – obrazy (Galerie Slováckého muzea)
12. Kamil Mikl – obrazy (Galerie Slováckého muzea)
13. Yasue Maetake – sochařské objekty (Galerie Slováckého muzea)
14. Petr Sís – ilustrace, návrhy mozaik (Galerie Slováckého muzea)
15. Zdeněk Tománek – sochy, kresby (Galerie Slováckého muzea)
16. Jiří Jun – kresby (Galerie Slováckého muzea)
17. Jiří Šindler – grafika, kaligrafie (Galerie Slováckého muzea)
18. Z výsledků 8. ročníku sochařského symposia lité medaile a drobné plastiky (Galerie Slováckého muzea)
19. Nová stálá expozice Výtvarné umění jihovýchodní Moravy (Galerie Slováckého muzea)

Výstavy mimo prostory Slováckého muzea v ČR:

20. Čas Keltů (Archeoskanzen Modrá)
21. Střelecké terče ze sbírek Slováckého muzea (Státní zámek Buchlovice)
22. 135 let spořitelny v Uherském Hradišti (ČS, a. s., Uherské Hradiště)

Výstavy mimo prostory Slováckého muzea v ČR nad rámec oficiálního plánu:

23. Osobnosti Kunovic (Kunovice)
24. Krojový krejčí František Mikulec (Vlčnov)
25. Joža Uprka (Kunovice)
26. Tomáš Měšťánek (Šumperk)
27. 80. výročí konání hodů v Babicích (Babice)
28. Jaké byly dříve vánoce (Babice)

Výstavy v zahraničí:

29. Vánoce na Slovácku (Varšava, Polsko)
30. Litá medaile, plaketa a plastika (Wroclav, Polsko)

Celkem bylo připraveno a realizováno 30 výstav, z nich 11 mimo prostory Slováckého muzea, z toho 9 v České republice a 2 v zahraničí.

Doplňkové kulturní akce

- 4 kulturní akce (koncerty, ples, loutkové divadlo).
- Jarmark lidových řemesel – Slovácké muzeum a Galerie Slováckého muzea za účasti 48 předváděcích pro 5 404 návštěvníků.
- 32 dětských programů pro 523 dětí.
- 21 předvádění výroby tradičních zvykoslovných předmětů pro 2613 návštěvníků.
- 3 několikaměsíční kurzy tradiční lidové rukodělné výroby (zdobení kraslic, proutí, vázání šátků).
- 2 akce k Mezinárodnímu dni muzeí.
- 2 akce ke Dnu otevřených dveří památek.

Celkem proběhlo v roce 2005 ve Slováckém muzeu 65 koncertů, dětských programů, předvádění technik lidové rukodělné výroby, kurzů apod.

Přednášková a další kulturní činnost

- 62 odborných přednášek pro veřejnost pro 2 442 osob, z toho 1 045 dospělých a 1 397 dětí a mládeže.
- 66 přednášek ve výstavách a expozicích pro 1 810 osob, z toho 885 dospělých a 925 dětí a mládeže.

V roce 2005 uspořádalo Slovácké muzeum celkem 128 přednášek pro 4 252 posluchačů, z toho 1 930 dospělých a 2 322 dětí a mládeže.

Sympozia a konference

- Vědecké sympozium k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátku kláštera na Velehradě (spolupráce s CMTF UP Olomouc).
- mezinárodní konference Zvyky a obyčeje socioprofesionálních skupin.
- 8. ročník Mezinárodního sympozia lité medaile, plakety a drobné plastiky.

V průběhu roku se odborní pracovníci zúčastnili řady konferencí, poradních sborů, redakčních rad, programových rad folklorních festivalů, kulturních komisí apod. Všemi dostupnými formami byla zajišťována propagace akcí pořádaných Slováckým muzeem.

Spolupráce – další významné kulturní akce

- Mezinárodní folklorní festival ve Strážnici.
- Folklorní festival Dětská Strážnice.
- Mezinárodní dětský folklorní festival Kunovské léto.

Členství v profesních či zájmových sdruženích a radách

- International Council of Museums – ICOM.
- Asociace muzeí a galerií České republiky.
- Rada galerií České republiky.
- Programová rada Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici.
- Programová rada Folklorního festivalu Dětská Strážnice.
- Česká národopisná společnost.
- Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech.
- Muzejní spolek v Uherském Hradišti.
- Historická společnost Starý Velehrad.

Ediční a publikační činnost

V roce 2005 byl vydán společenskovědní sborník „Slovácko 2004“. Další ročník tohoto sborníku byl připraven a předán do výroby (vyjde začátkem roku 2006). Byl rovněž připraven a vydán sborník „Zvyky a obyčeje socioprofesionálních skupin“. Pro návštěvníky byly vydány

tyto tisky: „Lidová umělecká výroba v České republice – katalog k výstavě“ a „Nejsvětější Trojice – katalog k výstavě“. Pro děti (Dětské centrum) byl zajištěn dotisk pracovního sešitu „Památník Velké Moravy“. Vydány byly rovněž anglické jazykové mutace „Průvodce po archeologických lokalitách Velké Moravy“ a „Průvodce Galerií Slováckého muzea“. Slovácké muzeum se redakčně podílelo na vydání ročníku časopisu „ZVUK“.

Celkem vydalo Slovácké muzeum v roce 2005 2 odborné sborníky, 2 katalogy a 3 drobnější tisky.

Jednotlivá odborná oddělení publikovala výsledky svých výzkumů, výstavní činnosti a dalších kulturních akcí muzea v odborném tisku i masmédiích následujícím způsobem :

- etnografie a pracovník pro styk s veřejností – 143 příspěvků.
- archeologie – 26 příspěvků.
- historie – 72 příspěvků.
- umění – 84 příspěvků.
- knihovna – 6 příspěvků.

Celkem připravili v roce 2005 pracovníci Slováckého muzea do odborného tisku a pro masmédiá 331 příspěvků.

Činnost výtvarníka

Plán činnosti na rok 2005 byl výtvarnicí beze zbytku splněn. Instalace výstav (viz oddíl výstavní činnosti) proběhla v požadovaných termínech a v dobré kvalitě. Rovněž publikační a propagační materiály (viz ediční a publikační činnost) dosahovaly výborné úrovně.

Činnost pracovníka pro styk s veřejností

Pracovnice zpracovávala měsíční programovou nabídku muzea a další propagační materiály, aktualizovala webové prezentace, spolupracovala s redakcemi masmédií, podílela se na doplňkových kulturních akcích, seminářích, symposiích a konferencích, programech vernisáží apod.

Meziúseková výpomoc

Meziúseková výpomoc byla i v roce 2005 již tradičně na velmi dobré úrovni. Spolupráce probíhala zejména při rekonstrukčních a následných úklidových pracích, instalacích výstav, stěhování sbírek a jiného materiálu, při přípravách vernisáží, plesu, inventurách, přípravách objektů a lokalit na sezónu, při zajišťování výroby tisků apod.

OSTATNÍ ČINNOSTI

Provoz a materiálně-technické zabezpečení

V roce 2005 plnil provozní úsek úkoly stanovené plánem činnosti následujícím způsobem (uvádíme pouze vybrané výraznější položky):

- Galerie Slováckého muzea – kompletní rekonstrukce dřevěných podlah, oprava vnitřních omítek a maleb, příprava střechy na generální opravu.
- Slovácké muzeum – dílčí oprava vnitřních omítek a maleb.
- Archeologické a konzervační oddělení Hradební – oprava parapetních desek, vystěhování historického depozitáře do nových prostor v areálu kasáren.
- Depozitář Buchlovice – vystěhování archeologického depozitáře do nových prostor v areálu kasáren.
- Památník Velké Moravy – pro rekonstrukci a dostavbu objektu (Archeologické centrum Velké Moravy středního Pomoraví) připraven investiční záměr, architektonická studie a projekt pro územní řízení.
- Areál památek lidového stavitelství Topolná – oprava venkovních a vnitřních omítek, oprava oplocení.
- Národní kulturní památka Modrá – oprava základů.

- Archeologické oddělení s přednáškovým centrem a depozitáři v areálu kasáren – dokončena kompletní rekonstrukce, zajištěno vybavení pracoven a přednáškového centra, provedeno přestěhování a instalace starých a části nových regálů do depozitářů.
- Letecké muzeum Kunovice – převzetí muzea, oprava a instalace mobilní buňky (pokladny), vybudování nového vstupu do areálu.
- průběžná údržba archeologických lokalit a příprava objektů SM včetně lokalit na sezónu.
- oprava poutačů muzea včetně plakátovacích ploch.

Rovněž byly průběžně prováděny pravidelné kontroly lokalit a objektů muzea včetně odstraňování zjištěných nedostatků. Dále byla bezproblémově zabezpečována běžná provozně – kontrolní činnost (autoprovoz, všestranná údržba, MTZ, nákupy ostatních pracovníků, kontrola správnosti fakturace, nákupy cenin a PHM včetně evidence, sledování spotřeby energie, paliv, telefonních hovorů atd.).

Ekonomický úsek

Plánované úkoly byly ekonomickým oddělením beze zbytku a bezproblémově splněny.

Úsek BOZP, PO, CO a ekologie

Všechny povinnosti organizace v oblasti BOZP, PO, CO a ekologie zajišťoval ve sledovaném období pracovník muzea – referent BOZP, PO, CO se smluvní účastí firmy BT SERVIS. Pracovník sledoval termíny a správnost plnění potřebných prací a prováděl základní kontrolní činnost (lékárničky, vybavenost hasičími přístroji, inventury a ochrana CO materiálu, vybavení ochrannými prostředky jednotlivce apod.). Další specializované úkoly (školení, revize, směrnice apod.) smluvně zajišťovala firma BT SERVIS. Všechny úkoly uvedené v plánu činnosti úseku na rok 2005 byly splněny.

Úsek EPS, EZS, PTV

Referent elektronických požárních systémů, elektronických zabezpečovacích systémů a průmyslových televizí vedl ve sledovaném období veškerou agendu, sledoval termíny povinných revizí a kontroloval jejich řádné provedení, jednal se servisní firmou Security UH a policií, proškoloval pracovníky pověřené manipulací se systémy v jednotlivých objektech, průběžně objednával a kontroloval odstranění vzniklých závad na systémech, vedl knihu poplachů, kontrol napadených prostor, účastnil se výjezdů policie při vyhlášení poplachu apod.

Úsek údržby počítačových sítí a počítačového vybavení

Technik PC splnil v roce 2005 následující úkoly:

- pravidelně aktualizoval antivirový program na všech PC v instituci.
- zajistil odstranění veškerých vzniklých závad na PC, serveru a v síti.
- podle aktuální potřeby posiloval hardware zařízení.
- prováděl periodickou kontrolu legálnosti instalovaného softwaru (licenční doklady na jednotlivé produkty archivovány na oddělení dokumentace SM).
- prováděl proškolení v programu BACH, převážně fotoarchivu pro ukládání obrázků a v programech MS Office.
- aktualizoval harmonogram postupné obměny a vybavování instituce výpočetní technikou i softwarem.
- prováděl aktualizaci a rozšiřování stávajících webových stránek Slováckého muzea.
- průběžně udržoval a aktualizoval webové stránky muzea i jiné oborové webové prezentace.
- spolupracoval při zavádění nového knihovnického systému Clavius.

Současný stav vybavení Slováckého muzea výpočetní technikou je následující:

- Hlavní budova – 17 kusů PC, 11 kusů tiskáren, 1 kus serveru.
  - Galerie - 3 kusy PC, 4 kusy tiskárny, 1 kus serveru.
  - Archeologie a konzervace – 7 kusů PC, 3 kusy tiskárny.
  - Památník Velké Moravy – 1 kus PC, 1 tiskárna.
- Celkem tedy 28 kusů PC, 19 kusů tiskáren a 2 kusy serveru.

Počítačová síť je vybudována v hlavní budově, v galerii a na detašovaném pracovišti Hradební. Internetové připojení hlavní budovy, galerie a pracoviště Hradební je zajištěno mikrovlnnou technologií. Instituce provozuje vlastní webové stránky s doménou www.slovackemuzeum.cz a elektronickou odbornou knihovnu s adresou <http://knihovna.slovackemuzeum.cz>. Každý z pracovníků muzea má vlastní e-mailovou schránku.

Personální obsazení Slováckého muzea v Uherském Hradišti k 31. 12. 2005

Jméno a příjmení	pracovní pozice
1 Bilíková Marie	dokumentátor
2 Bláhová Jaroslava	pokladní (Galerie Slováckého muzea)
3 Čevelová Květoslava	uklízečka
4 Dudová Magda	pokladní (Slovácké muzeum)
5 Floriánová Olga, PhDr.	etnograf/od května 2005
6 Frantová Jitka	pokladní (Památník Velké Moravy)
7 Frantová Jarmila	vedoucí konzervátor
8 Frolcová Milada, PhDr.	historik umění
9 Frolec Ivo, PhDr.	ředitel
10 Habartová Romana, PhDr.	etnograf
11 Chvalkovský Ladislav	fotograf
12 Chvalkovský Ladislav	technik EZS, EPS, PTV
13 Jordán Michal	terénní technik archeolog. úseku
14 Knot Augustin	průvodce, ostraha (areál lid. staveb Topolná)
15 Kolečkářová Radka	dokumentátor archeolog.úseku
16 Kolek František	pokladní/od června 2005 (Letecké muzeum)
17 Kondrová Marta, Mgr.	etnograf
18 Mátlová Iveta, Mgr.	knihovník
19 Martykánová Marie, Mgr.	historik umění
20 Menoušková Dana, Mgr.	archeolog
21 Mynář Vít	konzervátor
22 Olbert Jaroslav	pokladní/od června 2005 (Letecké muzeum)
23 Peková Mária	pokladní (Slovácké muzeum)
24 Pelikánová Emilie	výtvarník
25 Pohlavá Irena	uklízečka
26 Portl Pavel, Mgr.	historik/od května 2005
27 Rašticová Blanka, PhDr.	vedoucí historik, zástupce ředitele
28 Raštica Bernard	údržbář, výstavář/od května 2005
29 Richter Zdeněk	údržbář, výstavář
30 Severin Jiří, Mgr.	projektový manažer
31 Sovišová Dagmar	účetní/od prosince 2005 mateřská dovolená
32 Strachotová Eva	uklízečka
33 Stýskal Zdeněk	údržbář, výstavář
34 Stýskal Zdeněk	referent BOZP, PO, CO
35 Šebková Veronika	pokladní (Galerie Slováckého muzea)
36 Šimoníková Ivana	provozní/do září 2005
37 Štefánková Ludmila	konzervátor
38 Taláková Zdeňka	provozní/od září 2005
39 Tarcalová Ludmila, PhDr.	vedoucí etnograf
40 Vaškových Miroslav, Mgr.	vedoucí archeolog
41 Vašťáková Ludmila	pokladní (Památník Velké Moravy)
42 Zemánková Helena	dokumentátor
43 Zpěvákova Jitka	vedoucí ekonom
44 Živňustková Merie	uklízečka

CENTRUM PÉČE O TRADIČNÍ LIDOVOU KULTURU ZLÍNSKÉHO KRAJE

Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje je specializovaným pracovištěm etnografického oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Vzniklo v souvislosti s vydáním vládního usnesení Ministerstva kultury České republiky ze dne 11. června 2003 s názvem Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu. Tímto usnesením dává vláda najevo svůj zájem o ochranu tradičních hodnot hmotného i nehmotného kulturního dědictví České republiky, vytvářeného po staletích našimi předky. Soubor opatření k uchování projevů tradiční lidové kultury obsahuje konkrétní kroky, které směřují především k hlubší identifikaci tradiční lidové kultury, její systematické dokumentaci, ochraně, prezentaci i k jejímu předávání dalším generacím.

Na základě uvedeného vládního dokumentu byly plněním úkolů z něho vyplývajících pověřeny vybrané odborné regionální instituce v jednotlivých krajích s celorepublikovým garantem – Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici. Pro oblast Zlínského kraje se garantem naplňování vládního usnesení stalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, kde v daném kontextu vzniklo Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje. Odborné zaměření tohoto pracoviště tedy vychází z úkolů a idejí Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu a spolupracuje přitom s partnerskými institucemi – s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Muzeem regionu Valašsko ve Vsetíně a s Muzeem Kroměřížska v Kroměříži, jímž poskytuje metodickou pomoc při výzkumu daného úkolu v oblasti jejich působnosti. Centrum péče o tradiční lidovou kulturu svou činnost koordinuje rovněž s Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici a Valašským muzeem v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Ve Slováckém muzeu tak v podstatě vzniklo první pracoviště svého druhu u nás, jež svou činností vytváří metodický a systematický příklad způsobu zpracování daného vládního úkolu i pro ostatní pověřené instituce.

Prioritním výzkumným záměrem pracoviště se stala tradiční rukodělná výroba ve Zlínském kraji. Slovácké muzeum na základě svých zkušeností a poznatků získaných soustavnou dlouholetou dokumentační, akviziční a badatelskou činností si velmi dobře uvědomuje důležitost mapování a ochrany tradičních výrobních technologií, které jsou v dnešním průmyslovém a přetechizovaném světě stále více ohroženy zánikem. Stejný důraz klade i na prezentaci tradičních lidových výrobků a osobností jejich tvůrců.

V souladu s takto stanoveným záměrem si Centrum péče o tradiční lidovou kulturu vytýčilo již v roce 2004 jako svůj prvotní úkol vytvoření databáze tradičních lidových výrobců ve Zlínském kraji. Samotnému vzniku databáze však nejprve předcházela práce na vytvoření promyšlených metodických a systematických materiálů. Ty se staly nezbytným podkladem pro sestavení podrobných a obsáhlých dotazníků tak, aby odpovědi respondentů přinášely potřebné informace o zkoumaných řemeslech i řemeslnících. O takto zformulované dotazníky projevila zájem další ministerstvem kultury pověřená pracoviště – Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, Masarykovo muzeum v Hodoníně a Vlastivědné muzeum v Olomouci, jímž byly dotazníky Slováckým muzeem poskytnuty. Dotazník si vyžádal i celorepublikový garant projektu – Národní ústav lidové kultury ve Strážnici, k jeho dalšímu využití pro ostatní regionální instituce. Dále tato metodika a systematika sloužila k vypracování odborného hesláře a rovněž formuláře počítačového programu Bach, do kterého se získané informace ukládají, a samozřejmě jsou i východiskem jednotného postupu při práci v terénu.

Stěžejní metodou výzkumu se stal dotazníkový průzkum. Prostřednictvím rozeslaných dotazníků byly osloveny obecní úřady ve Zlínském kraji, kronikáři i dobrovolní spolupracovníci a informátoři muzea. Celkem bylo doručeno přes 730 dotazníků, i když ne všechny se z pochopitelných důvodů vrátily. Přesto zjištěná data přinesla reprezentativní přehled o současném stavu tradiční lidové výroby ve Zlínském kraji, základní informace o samotných

Kurzy tradiční rukodělné výroby v roce 2005 ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti. T. Mareček učí pletení z pedigu. Foto archiv SM.

Vánoční prezentační program tradiční rukodělné výroby v roce 2005 ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti. F. Snopková zhotovuje betlém z kukuřičného šustí. Foto archiv SM.

výrobčích i množství fotografické dokumentace. Výzkum pokračoval dalším kolem dotazníkové akce, do níž se na základě poskytnuté jednotné metodiky již zapojila i partnerská pracoviště. Byl samozřejmě také doplňován a rozšiřován výzkumem terénním u samotných výrobců a v jejich dílnách. Všechna získaná data se stala podkladem pro vytváření počítačové evidence projevů tradičních výrobních postupů a jejich nositelů. Důležité je její využití jako podkladu pro výběr vhodných kandidátů na nominaci udělení titulu ministra kultury Nositel tradice lidových řemesel. Tato databáze je jednak výsledkem plnění vládního úkolu identifikace a dokumentace tradičního kulturního dědictví a jednak východiskem k dalšímu bádání v dané problematice.

K navazujícím aktivitám Centra péče o tradiční lidovou kulturu patří i popularizace a prezentace zkoumaných jevů odborné i široké laické veřejnosti. Nejen na zachování, ale i předávání znalostí tradičních technologií je zaměřen cyklus odborných kurzů, kterou jsou kalendářně situovány do jarních a zimních měsíců tak, aby účastníci kurzů mohli uplatnit zhotovené výrobky ve zvykosloví daného období. V jarních měsících před Velikonocemi učila zkušená výrobkyně kraslic, Mistryně lidové umělecké výroby Zdeňka Rajsiglová, zájemce zdobit skořápky vajec olepováním slámou do tradičních geometrických motivů a vzorů. Výsledky práce byly v závěru kurzu prezentovány samostatnou malou výstavou. Zimní kurz tradiční rukodělné výroby zaměřený na pletení z proutí a pedigu je organizován ve spolupráci s Oblastní Charitou v Uherském Hradišti. Zájem veřejnosti o něj byl tak velký, že převýšil kapacitu muzejních prostor a musel být uspokojen otevřením třetího běhu kurzu místo dvou předpokládaných. Základní techniky pletení na konkrétních výrobcích učí mistři svého oboru – Tomáš Mareček a Dagmar Kozelková.

Jiným způsobem popularizace tradičních technologií široké veřejnosti, který Centrum péče o tradiční lidovou kulturu připravuje, jsou jarní a zimní cykly prezentačních programů tradiční rukodělné výroby, určené především pro nejmladší generaci – školní mládež. Prohlédnout a vyzkoušet si děti mohou různé a pro ně jistě zajímavé tradiční techniky, jež tématicky souvisí na jaře s velikonočními a v zimě hlavně s vánočními zvyky a obyčejí.

Reprezentativní záležitostí se stala výstava ve velkém sále Slováckého muzea s názvem *Lidová umělecká výroba v České republice*, která byla převzata z Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici a rozšířena kolekcemi tvůrců z regionu Uherskohradištska. Expozice představila vybrané výrobce a řemeslníky z celé republiky. Technicky i esteticky dokonale provedené tradiční rukodělné výrobky oslovovaly návštěvníky muzea svou oduševnělostí a lidskostí, které do nich vložili jejich tvůrci. Většina z nich tak mohla zhodnotit svou práci oceněnou titulem Nositel tradice lidových řemesel, jenž každoročně pěti významným výrobcům uděluje ministr kultury. Součástí výstavy byl i katalog, jenž fundovanou a edičně velmi zdařilou formou podával přehled nejen o prezentovaných řemeslnících a jejich výrobcích, ale stručně i o konkrétních technologiích a historii lidové výroby v České republice.

K přiblížení a seznámení tradičních lidových řemesel veřejnosti přispěly rovněž doprovodné akce v podobě tradičního jarmarku lidových výrobků a prezentace vybraných tradičních výrobních postupů, které upoutávaly množství návštěvníků v rámci květnových Dnů muzeí i Dnů evropského kulturního dědictví a Slavností vína a otevřených památek, jež se pravidelně konají v podzimním termínu druhého zářijového víkendu v prostorách muzea i v areálu parku před muzeem.

Významným reprezentativním počinem pak byla mezinárodní konference na téma *Zvyky a obyčejí socioprofesionálních skupin, navazující na pracovní setkání Mezinárodní komise pro studium lidových obyčejů v Karpatech*. Konference se stala důležitým výstupem studia zvyků a obyčejů profesionálních a sociálních skupin, přinesla zhodnocení krátkodobých i dlouhodobých výzkumů dané problematiky a umožnila prezentaci výsledků bádání na mezinárodním vědeckém fóru. Zaznělo zde množství zajímavých a podnětných příspěvků, které zpřístupní odborné veřejnosti připravovaný sborník.

I v dalších letech chce ministerstvem kultury pověřené pracoviště Slováckého muzea – Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje pokračovat v nasměrovaném

Z výzkumu v keramické dílně u Radka Blahy ve Starém Městě v roce 2005. Foto archiv SM.

výzkumu tradiční rukodělné výroby a dále jej prohlubovat tak, aby výsledek bádání vytvořil co nejucelenější přehled o stavu a proměně těchto projevů kulturního dědictví našich předků. Na základě získané databáze předpokládá podrobnější studium u významnějších výrobních technologií a nositelů tradice, jejich popularizaci a prezentaci odborné i široké laické veřejnosti formou tématicky zaměřených výstav, odborných kurzů či prezentačních programů tradiční rukodělné výroby a jejich kartografickým i katalogovým zpracováním.

Olga Floriánová

SOUBORNÁ DATABÁZE REGIONÁLNÍCH INFORMACÍ REGCAT

Muzejní knihovna již dlouhá léta spolupracuje s Knihovnou Bedřicha Beneše Buchlovana. Dosavadní spolupráce spočívala spíše v metodické pomoci, výměně a půjčování dokumentů, avšak tato situace se v letošním roce změnila, protože regionální oddělení Knihovny Bedřicha Beneše Buchlovana a knihovna Slováckého muzea vytvořily soubornou databázi regionálních informací RegCat.

RegCat je jakýsi společný katalog, který umožňuje jednotný a snadný přístup k bibliografickým záznamům článků z regionálních periodik (např. Slovácké noviny, Malovaný kraj), také ze zpravodajů měst a obcí nebo odborných časopisů (např. Vlastivědný věstník moravský, Časopis Matice moravské). Smyslem je na základě pečlivého výběru zprostředkovat informace o regionech Uherskohradištska a Uherskobrodsko, ať už celostátního nebo regionálního dosahu, a tím usnadnit uživatelům přístup k informacím, které mají vztah k uvedeným regionům. Přitom kvalita zahrnutých informací přesahuje běžnou „populární“ produkci, čehož příkladem jsou jistě odborné a populárně naučné články nadregionálního charakteru, zejména z historie, archeologie, etnografie, dějin umění a muzeologická literatura.

Obě knihovny měly hned několik důvodů, proč spojit své síly do jednoho projektu. Prvním z nich je efektivnější využití informačních zdrojů, protože díky různorodosti a specializaci knižních fondů nabídnou obě instituce více kvalitních informací. Dalším, neméně důležitým záměrem je snaha alespoň částečně odstranit duplicitu práce při analytickém zpracování periodik. Obě knihovny již delší čas vytvářejí vlastní databáze informací a jejich záznamy se v určitých případech překrývají. Po vzájemné dohodě se proto zpracování rozdělilo, zrychlilo i zjednodušilo.

Význam společného projektu můžeme však spatřovat i jinde. Z uživatelského hlediska se motivujícím prvkem pro společnou databázi stala integrita. RegCat nabízí prohledávání v databázích dvou institucí dle různých kritérií, uživatel se může rozhodnout, zda bude požadovanou informaci vyhledávat pouze v katalogu knihovny Slováckého muzea, Knihovny Bedřicha Beneše Buchlovana, nebo zvolí prohlížení obou katalogů. Z pohledu knihovny Slováckého muzea je její zapojení do projektu významné z důvodu prezentace samotné knihovny a jejích speciálních informačních zdrojů širší laické, ale i odborné veřejnosti.

Knihovna Bedřicha Beneše Buchlovana zajišťuje kromě svého vkladu i technickou podporu celého projektu a správu databáze RegCat. Ta je přístupná z webových stránek knihovny Bedřicha Beneše Buchlovana v sekci „regionální databáze“, ale také ze stránek knihovny Slováckého muzea.

Důležité je upozornit, že v současnosti se některé dokumenty v databázi RegCat vyskytují stále dvakrát (duplicitní záznamy on-line katalogů obou knihoven), ale snahou je tento problém průběžně odstraňovat.

Vytvoření společné elektronické databáze na regionální úrovni je v rámci České republiky ojedinělým případem, obzvláště jedná-li se o dva různé typy knihoven. Tato forma spolupráce je významná nejen pro knihovny samotné, ale především pro jejich uživatele. Oni jsou tím nejzávažnějším důvodem, jenž motivuje spojovat informační zdroje a služby knihoven. Doufáme, že právě uživatelé obou knihoven ocení jejich snahu a databáze RegCat se pro ně stane nepostradatelným zdrojem informací.

Iveta Mátlová

VÝSTAVY SLOVÁCKÉHO MUZEA V ROCE 2006

HLAVNÍ BUDOVA:

Velký sál:

Veligrad	do 19. 2. 2006
Když řinčí zbraně	23. 3.–4. 6.
Výstava k LFŠ	červenec–10. 9.
Aztékové	2. 11.–2007

Malý sál:

Jana Kubínová – textilní variace	do 8. 1. 2006
Kapky do duše z turistických cest	19. 1.–19. 3.
Rok ve Vlčnově	6. 4.–10. 9.
František Gajda	5. 10.–leden 2007

Přísálí:

Výsledky kurzu pletení z proutí a pedigu	6. 4.–30. 4.
Knihvazačství v Uh. Hradišti	17. 5.–2. 7.

Zámek Buchlovice:

Na počátku byla hlína (Vývoj keramiky na Uherskohradištsku)	26. 5.
Obrázky z Hradištska	26. 5.

Společná výstava krajských muzeí:

Praha – Lobkovický palác: Poklady muzeí ZK	11. 8.–1. 10. 2006
--	--------------------

GALERIE

Přízemní sál:

GENEZART/ Dušan a Sika Sekelovi/ obrazy	9. 2.–16. 4.
Jiří Jílek / sochy	11. 5.–9. 7.
Jan Kanyza/ obrazy	20. 7.–10. 9.
Jaroslav Uiberlay/ kresby	12. 10.–31. 12.
(ve spolupráci s Muzeem Kroměřížska v Kroměříži)	

Velký sál:

Roman Hudziec / Moderní krajina	9. 2.–16. 4.
Josef Odráška/ obrazy, kresby, grafika	11. 5.–9. 7.
výstava k LFŠ	červenec–10. 9.
Boris Jirků/ sochy, obrazy, kresby	12. 10.–31. 12.

Malý sál:

Miroslav Klíma/ designér a sochař (výstava ve spolupráci s Národním technickým muzeem v Praze)	9. 2.–16. 4.
Josef Odráška/ obrazy, kresby, grafika	11. 5.–9. 7.
Jiří Štamfest/ kresby	20. 7.–27. 8.
Ex libris ze sbírky GSM (ke sjezdu sběratelů exlibris)	4. 9.–31. 12.

Ondřejský sál:

Cestička do školy (výstava slabikářů, dětských knih a školních pomůcek ze sbírky Muzea Komenského v Přerově)	16. 2.–21. 5.
--	---------------